Miguel de Cervantes

Don Quijote

(dio prvi)

Barba Jozo

Miguel de Cervantes
Don Quijote
(dio prvi)
Barba Jozo

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

BISTRI VITEZ DON QUIJOTE OD MANCHE

(DIO PRVI)

Sa španjolskoga preveli
Iso Velikanović i Josip Tabak

Objašnjenja
Josip Tabak

Naslov izvornika
El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha

Kazalo

Posveta

Proslov

Prva glava

koja priča o stanju i živovanju slavnog viteza don Quijota od Manche.

Druga glava

što priča o prvom pohodu na koji je sa svoje postojbine krenuo bistri don Quijote.

Treća glava

u kojoj se pripovijeda kako je don Quijote zgodno ovitežen.

Četvrta glava

Što se dogodilo našemu vitezu kad je krenuo iz krčme.

Peta glava

u kojoj se nastavlja priča o nezgodi našega viteza.

Šesta glava

O velikom i zabavnom pretresu što su ga župnik i brijač obavili u knjižnici našega bistroga viteza.

Sedma glava

O drugom pohodu našega čestitog viteza don Quijota od Manche.

Osma glava

O dobroj sreći koja se junačkomu don Quijotu javila u strahovitoj i nezamislivoj pustolovini s vjetrenjačama, i o drugim događajima dostojnim sretnog spomena.

Deveta glava

u kojoj se završava i dokončava začudni boj hrabrog Viskajca s junačkim Manchancem.

Deseta glava

O ugodnim razgovorima koje su razveli don Quijote i njegov perjanik Sancho Panza.

Jedanaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu s kozarima.

Dvanaesta glava

Što je jedan kozar pripovijedao onima koji bijahu s don Quijotom.

Trinaesta glava

u kojoj se dovršava priča o pastirici Marceli, s drugim zgodama.

Četrnaesta glava

u kojoj je očajnička pjesma pokojnoga pastira i druge neočekivane zgode.

Petnaesta glava

u kojoj se priča nemila zgoda kako se don Quijote sukobio s nekim bezdušnim konjarima.

Šesnaesta glava

Što se bistromu vitezu dogodilo u krčmi koju je on smatrao dvorom.

Sedamnaesta glava

u kojoj se nastavljaju nebrojene muke što ih je junački don Quijote sa svojim čestitim perjanikom Sanchom Panzom pretrpio u krčmi koja mu se, u zao čas, učinila dvorom.

Osamnaesta glava

u kojoj se pripovijedaju razgovori što ih je Sancho Panza vodio s gospodarom svojim don Quijotom, i druge zgode koje su vrijedne da budu zapisane.

Devetnaesta glava

O umnim razgovorima koje je Sancho Panza razveo sa svojim gospodarom, i o zgodi koja se don Quijotu dogodila s mrtvacem, uz druge još slavne dogodovštine.

Dvadeseta glava

O nikada viđenoj i nikada čuvenoj pustolovini kakvu nijedan slavni vitez na svijetu nije okončao s manjom opasnošću nego što je to učinio junački don Quijote od Manche.

Dvadeset prva glava

koja priča uzvišenu pustolovinu i bogato dobiće Mambrinova šljema, s drugim zgodama koje su se dogodile našemu

nepobjedivom vitezu.

Dvadeset druga glava

Kako je don Quijote oslobodio mnoge nesretnike koje su preko volje njihove vodili onamo kamo oni nisu željeli.

Dvadeset treća glava

Kako se u Sierra Moreni dogodila slavnomu don Quijotu jedna od najneobičnijih pustolovina što se u ovoj istinskoj historiji pričaju.

Dvadeset četvrta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina u Sierra Moreni

Dvadeset peta glava

u kojoj se priča o neobičnim zgodama što su se u Sierra Moreni dogodile junačkom Vitezu od Manche, i kako se on poveo za pokorničkim životom Beltenebrosovim.

Dvadeset šesta glava

u kojoj se nastavlja kako je don Quijote bio nježan zaljubljenik u Sierra Moreni.

Dvadeset sedma glava

Kako su župnik i brijač prodrli sa svojim naumom, i još druge zgode koje su vrijedne da budu zabilježene.

Dvadeset osma glava

koja priča novu i zabavnu pustolovinu što se dogodila župniku i brijaču u onoj istoj planini.

Dvadeset deveta glava

u kojoj se priča zgodna smicalica kako je naš zaljubljeni vitez izbavljen iz ljute pokore na koju se zavjetovao.

Trideseta glava

koja priča o razboritosti krasotice Doroteje, uz druge ugodne i zabavne zgode.

Trideset prva glava

Sočni razgovori između don Quijota i Sancha Panze, njegova perjanika, s drugim još zgodama.

Trideset druga glava

koja priča što se u krčmi dogodilo cijeloj povorci don Quijotovoj.

Trideset treća glava

u kojoj se kazuje Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.

Trideset četvrta glava

u kojoj se nastavlja Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.

Trideset peta glava

u kojoj se priča o junačnoj i strahovitoj bitki koju je don Quijote izvojevao s mjehovima rujna vina i završava se pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.

Trideset šesta glava

u kojoj se pričaju druge neobične zgode što su se dogodile u krčmi.

Trideset sedma glava

u kojoj se nastavlja povijest slavne princeze Micomicone, s drugim veselim zgodama.

Trideset osma glava

Osobiti govor što ga je izrekao don Quijote o oružju i o naukama.

Trideset deveta glava

u kojoj sužanj pripovijeda svoj život i svoje zgode.

Četrdeseta glava

u kojoj se nastavlja sužnjeva povijest.

Četrdeset prva glava

u kojoj sužanj nastavlja pripovijedati svoje zgode

Četrdeset druga glava

koja priča što se dalje dogodilo u krčmi, i još mnoge druge zgode, vrijedne da se znaju.

Četrdeset treća glava

u kojoj se kazuje umiljata priča mazgarova, i još druge neobične zgode koje su se dogodile u krčmi.

Četrdeset četvrta glava

u kojoj se nastavljaju nečuveni događaji u krčmi.

Četrdeset peta glava

u kojoj se konačno objašnjava sumnja o Mambrinovu šljemu i o plitici, i još druge zgode koje su se dogodile po

zgoljnoj istini.

Četrdeset šesta glava

O znamenitoj pustolovini s oružnicima i o ljutom bijesu našega čestitoga viteza don Quijota.

Četrdeset sedma glava

O čudnom načinu kako je začaran don Quijote od Manche, s drugim slavnim zgodama.

Četrdeset osma glava

u kojoj kanonik nastavlja razglabati o viteškim knjigama, s drugim pojedinostima dostojnim njegova uma.

Četrdeset deveta glava

u kojoj se pripovijeda umni razgovor što ga je Sancho Panza raspreo sa svojim gospodarom don Quijotom.

Pedeseta glava

O umnom rječkanju don Quijotovu i kanonikovu, s drugim zgodama.

Pedeset prva glava

u kojoj kozar pripovijeda svoju priču onima što vode don Quijota.

Pedeset druga glava

O kavgi koju je don Quijote zametnuo s kozarom i o neobičnoj pustolovini s bogomoljcima, koju je vitez završio sretno, ali se naznojio.

Objašnjenja

Copyright

VOJVODI OD BÉJARA BAÑARESA,

VIKONTU OD LA PUEBLE DE ALCOCER, MARKIZU OD GIBRALEÓNA, GROFU OD BENALCÁZARA I GOSPODARU MJESTA CAPILLE, CURIELA I BURGUILLOSA

Pouzdajući se u prijazni doček i poštovanje što ga Vaša Preuzvišenost iskazuje knjigama svake vrste, kao velikaš koji je istinski voljan zakriljivati lijepe umjetnosti, osobito one koje su plemenite i ne snizuju se do sluganstva i sebičnosti proste svjetine, odlučio sam izdati na svijet BISTROGA VITEZA[1] DON QUIJOTA OD MANCHE*, pod zaštitom prejasnoga imena Vaše Preuzvišenosti, te odajući svaku čast tolikoj veličini, molim, primite ga milostivo pod svoje okrilje, da osjenjen njime, iako nema onoga dragocjenog nakita elegancije i erudicije kojim se znaju zaodijevati knjige što su ih napisali ljudi učena soja, mogne mirne duše izići pred sud onima kojino, ne zadržavajući se u granicama svojega neznanja, običavaju osuđivati tuđe radove s većom krutošću i manjom pravednošću; ako dakle smišljenost Vaše Preuzvišenosti svrati pogled na moju dobru namjeru, uzdam se da neće odvrgnuti maloću mojega poniznog poklona.*

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

Proslov

Dokoni čitatelju! I da ti se ne kunem, moći ćeš mi vjerovati kako sam želio da ova knjiga, čedo mojega uma, bude najkrasnija, najumiljatija, najduhovitija što se zamisliti može. No nisam se mogao oteti prirodnom zakonu da svako biće rađa nalično biće. Što je dakle mogao roditi moj jalovi i slabo uljuđeni duh nego priču o suhoparnom, mrzovoljnom, hirovitom sinu, natrpanu svakakvim mislima koje nikome drugom na pamet ne padaju — baš onakvu kakva se već rađa u zatvoru,[2] gdje se svaka neudobnost bâni i svaka nemila buka domuje! Tišina, ugodno mjesto, ljupka polja, vedro nebo, žubor izvora, duševna mirnoća pomažu jako da se najneplodnije muze oplode i porod izrode kojemu se svijet ne može da nadivi i naraduje. Događa se da otac ima sina ružna i bez ikakve miline, a ljubav kojom ga ljubi zasjenjuje mu oči te ne vidi sinovljih mana, nego ih još smatra domišljatošću i vrlinama, pa ih kazuje prijateljima kao neku bistrinu i milínu. Ali ja, koji se činim doduše ocem Don Quijotovim, a uistinu sam mu očuh, neću da se povedem za običajem, niti sam voljan, predragi čitatelju, gotovo sa suzama u očima preklinjati tebe, kako drugi čine, da oprostiš ili s uma smetneš greške koje u mojega sina vidiš, jer ti mu nisi ni brat ni svat, nego je tvoja voljica tvoja slobodica, ti si gospodar na svojevini, kao car na carevini, pa možeš i caru šipak pokazati kad on ne vidi. Sve to vadi tebe i oslobađa od svakog obzira i svake obveze, te možeš govoriti o ovoj priči što god te volja, ne strahujući da ćeš biti oklevetan za zlu riječ niti nagrađen za dobru koju o njoj izrekneš.

Volio bih ti prikazati ovu priču čistu i golu, neokićenu proslovom i bez neizmjerne povorke uobičajenih soneta, epigrama i pohvalnica koje se tiskaju na početku knjige.[3] Mogu ti naime reći: premda me stajalo nešto truda dok sam napisao ovu knjigu, ipak sam se najviše namučio pišući predgovor što ga evo čitaš. Mnogo sam se puta laćao pera da ga napišem, i opet ostavljao pero, jer nisam znao što bih napisao. Tako ja jednom sjedim neodlučan, papir položio preda se, pero zadjenuo za uho, podlaktio se o stol, podnimio rukom lice i premišljam što bih rekao, a uto bane k meni prijatelj, domišljan i bistra glava, pa kad spazi kako sam se zamislio, zapita me za uzrok. Ja mu ne zatajim, nego reknem kako premišljam o proslovu što treba da ga napišem priči o don Quijotu, a to mi je tolika muka te ne bih ni da ga pišem niti bih da na svijet iznosim junačka djela toli plemenita viteza. »Ta kako bi da me ne zbunjuje što li će reći onaj stari zakonodavac kojega krste svjetinom, kad razabere da ja, nakon tolikih godina što sam ih prespavao u tišini zaborava, izlazim sada, gdje su mi tolike godine na grbači,[4] s pričom suhom kao síta, slabe domišljatosti, mršava stila, siromašnih misli, bez ikakve učenosti i pouke, bez bilježaka na rubu i bez napomena na kraju knjige, a vidim da druga djela, premda izmišljena i profana, vrve rečenicama Aristotelovim, Platonovim i cijelog roja filozofa, pa se čitatelji dive i smatraju pisce načitanima, učenima i rječitima? A tek kad uzmu citirati Sveto pismo! Što ćeš, nego moraš reći da su to neki sveti Tome i drugi crkveni oci, a znaju sve u časti urediti tako da u jednom retku opisuju raskalašna zaljubljenika, a u drugom donose kršćansku porodičicu te je radost i slast slušati ih i čitati. Bez svega toga bit će moja knjiga, jer niti znam što bih bilježio na rubu, niti što bih pri kraju napominjao, a pogotovu ne znam za kojim bih se piscima poveo pa da ih na čelu knjige, kao što čine svi, poredam po slovima A B C, počinjući s Aristotelom i završujući sa Ksenofontom i Zoilom ili Zeuksisom, premda je jedan bio klevetnik, a drugi slikar. Isto tako mora moja knjiga biti bez sonetâ na početku, barem bez sonetâ koje su ispjevali vojvode, markizi, grofovi, biskupi, dame ili najslavniji pjesnici. Doduše, da ja dvojicu-trojicu uslužnih[5] prijatelja zamolim za sonete, znam da bi mi ih dali, i još takvih da im ne bi bili ravni soneti pjesnikâ kojima je ime čuvenije u našoj Španjolskoj.«

»Naposljetku, gospodine i prijatelju moj — nastavih — odlučio sam neka gospodar Don Quijote

ostane sahranjen u arhivima u Manchi dokle god nebo ne pošalje koga tko će ga iskititi svim i svačim što mu treba: ja po svojoj nesposobnosti i malom znanju nisam to kadar, a po prirodi sam lijen i trom da uzmem čeprkati po piscima koji kazuju ono što ja i bez njih znam reći. Otuda neodlučnost i uzrujanost u kojoj si me zatekao, a i dovoljan mi je razlog za njih u ovom što si čuo.«

Kad je prijatelj moj to saslušao, pljesnu se po čelu, prasnu u smijeh te mi reče:

»Boga mi, brate, sada mi istom puca pred očima u kolikoj sam zabludi bio sve vrijeme otkada te znam, jer ja sam tebe smatrao svagda smišljenim i razboritim u svemu što god činiš. Ali sada vidim da je od tebe do pameti ko od zemlje do neba. Zar može biti da takve neznatnosti, koje se lako rješavaju, mogu u nepriliku baciti I preneraziti takav zreo um kao što je tvoj, i jak da svlada i pregazi kudikamo veće poteškoće? Vjere mi, nije to tebi od premale vještine, nego od prevelike tromosti i preslabe promišljenosti. Bi li htio znati je li istina što ja velim? Onda poslušaj pažljivo, pa ćeš vidjeti kako ću za trenuće oka ukloniti sve tvoje poteškoće i doskočiti svim smetnjama koje te bune i brane ti da izdaš na svijet slavnoga svojega Don Quijota, sunce i uzor svega skitničkog viteštva.«

»Reci — uzvratim ja, kad sam saslušao što mi kazuje — kako kaniš zatrpati provaliju mojega straha i osvijetliti zbrku moje smetenosti?«

Na to mi on odgovori:

»Ponajprvo, što se tiče smutnje zbog soneta, epigrama i pjesama pohvalnica, koje bi ti trebale s početka, a priliči se da budu od uglednih i znatnih ljudi, tomu ćeš doskočiti ako se sam malko potrudiš te ih sastaviš. Onda ih možeš okrstiti imenom kojim voliš; možeš ih prišiti popu Ivanu od Indije[6] ili caru od Trebizonde, jer oni su, znam, na glasu kao slavni pjesnici, a sve i da nisu, pa da se i nađe kakav cjepidlaka i bakalaureat da te za to napadne s leđa i posumnja u tu istinu, ni briga te, jer da i budeš uhvaćen u laži, ne mogu ti odsjeći ruku kojom si to napisao.

Što se tiče knjiga i pisaca iz kojih vadiš misli i rečenice i citiraš ih na rubu svoje historije, tu ti jedino trebaju u pravi čas kakve god sentencije ili latinske izreke, koje znaš napamet ili ih možeš s malim trudom naći. Ako na priliku govoriš o slobodi i o ropstvu, dodaj:

Non bene pro toto libertas venditur auro.[7]

I odmah na rubu citiraj Horacija, ili tko je već to rekao. Ako raspredaš o moći smrti, odmah priskoči sa stihovima:

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres.[8]

Ako govoriš o prijateljstvu i o ljubavi, koju nam Bog naređuje i spram neprijatelja, odmah se toga časa svrati na Sveto pismo, a to možeš uz iolicak pažnje, pa spomeni riječi Boga samoga, *Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros*.[9]

Ako raspravljaš o zlim mislima, priskoči s Evanđeljem: *De corde exeunt cogitationes malae.*[10]

Ako ćeš o nestalnosti prijatéljâ, eto ti Katona, koji će ti dati svoj distih:

Donec eris felix, multos numerabilis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris.[11]

Uz takve latinske i druge krnjatke smatrat će te barem znalcem jezika, a to u današnje doba nije mala čast i korist.

Što se tiče bilježaka koje se pridaju na kraju knjige, to možeš izvjesno riješiti ovako: ako u svojoj knjizi spomeneš kojega gorostasa, pobrini se neka to bude Golijat, i s njim ćeš samim, gotovo bez ikakva truda steći veliku bilješku, jer možeš napomenuti: *Gorostas Golijas ili Golijat bio je Filistej, koga je pastir David snažnim metkom iz praćke ubio u dolini terebinskoj, kako se priča u Knjizi o kraljevima*,

u poglavlju gdje ćeš već naći da to piše.

Osim toga, da se pokažeš čovjekom koji je naobražen u humanističkim znanostima, i kozmografom, udesi da u tvojoj historiji bude spomenuta rijeka Tajo, i eto ti odmah još jedne divne bilješke, jer možeš primijetiti: *Rijeka se Tajo zove tim imenom po jednom kralju španjolskom; izvire tamo i tamo, i utječe u Ocean, oplakujući zidine slavnoga grada Lisabona, a misli se da u njezinu pijesku ima zlata*, itd. Ako govoriš o razbojnicima, evo ti priče o Kaku,[12] koju napamet znam; ako ćeš o raskalašenim ženama, eno ti biskupa od Mondoñeda,[13] koji će ti uzajmiti Lamiju, Laidu i Floru, a bilješka o njima silno će ti dići ugled; ako ćeš o okrutnim ženama, Ovidije će ti dati Medeju; ako ćeš o čarobnicama i vještičama, Homer ima Kalipsu, a Vergilije Kirku; ako ćeš o junačkim vojvodama, Julije Cezar ponudit će ti samoga sebe u svojim *Komentarima*, a Plutarh će ti dati tisuću Aleksandara. Budeš li pričao o ljubavi, a znaš iole beknuti toskanskim jezikom, eto ti Leona Ebrea,[14] koji je kao naručen za taj posao. Ali ako nećeš u tuđe zemlje, imaš kod kuće Fonsecu,[15] *O ljubavi prema Bogu*, gdje je zbijeno sve što bi god i ti i najbistriji čovjek mogao o tome poželjeti. Napokon, jedina ti je briga da ta imena nabrojiš, ili u svojoj kronici spomeneš ove koje maločas rekoh, a meni prepusti da ja primetnem bilješke i napomene; ja ti se kunem da ću sve rubove prepuniti primjedbama i još na kraju knjige natrpati četiri arka.

Da se vratimo sada na citacije pisaca koje se u drugim knjigama nalaze a u tvojoj ih nema. Tomu je lako doskočiti, jer ti valja jedino potražiti koju knjigu gdje su oni svi pomenuti, od A do Z, kako veliš.[16] Tu istu abecedu prenesi ti u svoju knjigu, pa sve ako se jasno bude razbirala laž, jer su ti oni pisci slabo i bili potrebni, svejedno ti je; možda će ipak tkogod biti tako glup te će povjerovati da si se ti u svojoj priprostoj i nekićenoj historiji svima njima poslužio. A ako to nije ničemu, ono će barem od takva dugačka popisa odmah poskočiti knjizi vrijednost, pogotovu gdje se nitko neće laćati posla da istražuje jesi li se povodio za njima ili nisi, jer je svejedno. Štoviše, tvojoj knjizi, ako pravo razabirem, i ne treba ništa od svega toga što veliš da joj nedostaje, jer cijela ti je knjiga napadaj na viteške romane, o kojima Aristotel ništa ne kazuje, sveti ih Bazilije ne spominje, a ni Ciceron ih ne poznaje; s pričom o izmišljenim nesklapnostima ne idu u spregu ni točnosti istine ni astrološka opažanja, niti joj vrijede geometrijske mjere, niti pobijanje argumenata kojima se služi retorika; niti se ovdje komu propovijeda, pa da se miješa čovječansko s božanskim, jer ne valja da se takvom mješavinom odijeva ikakav kršćanski razum. Jedina je zadaća knjizi oponašati ono što opisuje, te što savršenije bude oponašanje to će bolje biti ono što se piše. I kako ovaj tvoj spis ne ide ni za čim drugim nego da uništi ugled i vlast koju i među svijetom i među svjetinom uživaju viteške knjige, ne treba ti prosjačiti sentencije od filozofâ, rečenice iz Svetoga pisma, priče od pjesnikâ, govore od retorâ, čudesa od svetaca, nego nastoj da ti u knjizi budu krepke, valjane i dobro probrane riječi, pa da ti pričanje i rečenice poteku zvučno i ugodno, koliko god možeš, znaš i voliš, a da misli svoje iskazuješ ne brkajući ih i ne zamračujući. Nastoj i o tome da se čitajući tvoju historiju melankolik nasmije, smješljivac da puca od smijeha, priprostomu da ne bude na dosadu, razborit čovjek neka se divi invenciji, ozbiljan neka je ne odvrgne, a umnik neka je svagda hvali. Sve u sve, upni da razoriš loše osnovanu zgradu tih viteških knjiga što ih mnogi mrze a još brojniji hvale; ako to postigneš, nisi postigao malenkost.«

Bez ijedne riječi saslušah što mi prijatelj veli, i njegovi mi se razlozi tako utuviše da nisam ni raspravljao o njima, nego ih odobrio i uznastojao od njih samih sastaviti ovaj predgovor, iz kojega ćeš, dobrostivi čitatelju, razabrati razboritost mojega prijatelja, sreću moju što sam u takvu času i potrebi našao takva savjetnika, i tvoju okrepu što si stekao tako iskrenu i nepromijenjenu historiju slavnoga Don Quijota od Manche, o kojem svi redom žitelji onoga kraja na Montielskom polju sude da je bio najčedniji zaljubljenik i najhrabriji vitez što je od mnogih godina viđen u onome kraju. Neću da preuznosim uslugu

koju ti iskazujem upoznavajući te s tako znamenitim i čestitim vitezom; ali iziskujem da mi zahvališ što te upoznajem sa slavnim Sanchom Panzom, perjanikom njegovim, u kojemu, kako mi se čini, nudim tebi sabranu svu milinu perjaničku što je razasuta u jatu pustih knjiga viteških. A sada Bog s tobom, pa ni mene ne zaboravio! Zdrav mi bio!

KNJIZI O DON QUIJOTU OD MANCHE[17]

URGANDA NEZNANKA

Ako, knjigo, ti valja-
čitatelja želiš ste-
Zvekani će tebi re-
Da je tvoja želja ma-
No ako li zvekani
Ti ne kaniš biti hra-
Ti sirotuj među nji-
I s voljom ćeš biti svi-
Pa će ljudi prste li-
I o neba tebe di-

Iz iskustva znamo sta-
Tko se skloni pod drve-
U sjeni se naodma-
U Béjaru usud dob-
Kraljevsko ti drvo da-
A knezovi na njem ro-
I vojvoda na njem cva-
Nov veliki Aleksan-
U sjenu se skloni k nje-
Da te uzme pod okri-

Ti junačka pričaj dje-
Plemenitog Don Quijo-
Dokolan je mnogo šti-
I pameću pomjeri-
Te od dama i juna-
Buknu njemu jarost ta-
I takva ga ljubav pe-
Da bjesneći ko Orlan-
Dulcineju od Tobo-
Hrabrom rukom sebi stje-

Nek neskromni hijero-
Ne bani se po tvom šti-
Jer na štitu slikovi-
Svaka točka malo zna-
Čedan budi i poni-
Te rugači neće re-

»Da Hanibal od Karta-
I de Luna, don Alva-
I kralj Franjo od Špani-
Kunu udes, što te stvo-!«[18]

Kad suđeno tebi ni-
Da toliko učen bu-
Ko što crnac Juan Lati-[19]
Latinskih se riječi klo-
Pameću se ne razme-
Ni mudroćom, koje ne-
Jer će pravi pismenja-
Krivit usta kad te ču-
I na uši šaptat ti-
»Što je ovaj namjeri-«

Ti se drži puta svo-
Ne brini se ni za ko-
Jer tko tuđu brigu vo-
Taj do svoje ne doho-
A tko voli da se ša-
Tomu svijet i odva-
Ti se brini svakog ča-
Da do dobra dopreš gla-
Jer tko ludost štampat da-
Dovijeka mu prijekor tra-

Znaj da mudar čovjek ni-
U koga je krov od sta-[20]
Pa se maša za kame-
Da susjedu krov razbi-
Pamti: čovjek koji pi-
Djelo svoje promozga-
Stupa svagda polaga-
A tko štampa knjigu za-
Da ženskinje njega šti-
Taj piskara ludori-

AMADIS OD GALIJE DON QUIJOTU OD MANCHE

SONET

Ti, koji si se poveo po meni,
Po žiću mojem što me jadom goni

I iz radosti ovamo me skloni
Na pokoru na Sirotnoj Stijeni;

Ti, kojemu se, ko napitak slani,
Iz očiju niz lice liju suze,
Kom srebro, bakar, kositar se uze
I zemlja ga na zemlji jelom hrani;

Živuj i znadi: dok nebesa stoje,
Bar donde dok Apolon goni plavi
Konjice još po sferi četvrtoj,

Junačko ime svijetli se tvoje,
Domaja tvoja prva je po slavi,
A nenatkrivljiv umni pisac tvoj.

DON BELIANIS OD GRECIJE DON QUIJOTU OD MANCHE

SONET

Siječem, kidam, zborim, tvorim, davim,
više neg igda vitez skitalica;
Lukav sam, hrabar; tisuću krivica
Osvećujem, a sto tisuća mlavim.

Vječnosti dadoh slavna djela svoja;
Ljubavnik bijah uljudan i mio;
Patuljkom mi je i div svaki bio,
Jer nije meni doraso do boja.

Do nogu mojih evo puste sreće,
Jer pamet moja prihvati je smjela
I priliku za perčin k sebi ote.

Al iako mi dobra sreća lijeće
Nad mjesec tamo, junačka ti djela
Ja zavidim, oj veliki Quijote.

GOSPOĐA ORIANA DULCINEJI OD TOBOSA

SONET

Kom bi se, krasna Dulcinea, htjelo,
Kad u Tobosu Miraflores[21] *on ima,*
Za volju mira i udobnostima

I za sam London dati svoje selo!

Ah, da je meni i odjeću tvoju
I želje tvoje odjenut na sebe
I usrećenom junaku od tebe
U nejednaku diviti se boju!

Ah, da sam se s čistotom ovolikom
Don Amadisu znala oprijeti,
Ko ti junaku čednom Don Quijotu!

Zavidjeli bi meni, a ja nikom,
I ne bih sada ginula u sjeti,
Uživala bih veselo milotu.

GANDALIN, PERJANIK AMADISA OD GALIJE, SANCHU PANZI, PERJANIKU DON QUIJOTOVU

SONET

Zdrav bio, slavna ljudino, kog zove
Sreća da bude dičnim perjanikom,
Dosuđujuć mu s blagošću velikom
Da prosluži bez smetnje ikakove.

Sjekira i srp s viteštvom se slaže,
Među vitezove konjušar je stao
Prostodušnik, i jako mi je žao
Na oholicu što k mjesecu naže.

Zavidljiv sam ti oslu i imenu
I tvom torbaku zavidan sam ja:
Taj torbak pamet odaje u tebi.

Još jednom: zdravo, Sancho! tvoju cijenu
I španjolski naš Ovidije zna
I klanja ti se, ljubeć ruku — sebi.[22]

DEL DONOSO, UMIŠLJENI PJESNIK, SANCHU PANZI I ROCINANTU

SANCHU PANZI

Ja konjušar Sancho Pan-
U manchanca Don Quijo-
Hvatao sam svagda mag-
Da poživim razbori-

Jer šutljivi Villadie-
Državnu je svu mudro-
Na uzmaku osnova-
Tako veli Celesti
A u knjizi božanstve-
No prepunoj ljudskih stva-[23]

ROCINANTU

Ja sam slavni Rocinan-
Babiekino praunu-
Zbog greške mlitavo-
Dadoše me Don Quijo-
Jesam nalik na mlitav-
Al pameti mojoj konj-
Izmakao ječam ni-
To me uči Lazari-[24]
Koji vino vješto kra-
Jer na slamku srkat zna-

BIJESNI ORLANDO DON QUIJOTU OD MANCHE

SONET

Ti nisi knez, al bit bi mogo njime,
Među knezove bi prvim knezom stao,
I ne znam kud bi još se uzvitlao,
Oj pobjedniče, nesvladan ni kime.

Ja sam Orlando, komu smete glavu
Angelica, sav svijet sam obišao,
Na oltar slavi ja sam žrtvovao
Svu hrabrost koju oteh zaboravu.

Ja s tobom jednak nisam; nek te kite
Slava i djelâ junačkih ti glas.
Premda si i ti šenuo pameću.

Ali jednaki smo kada divlje Skite
I Maure goniš, jer braćom zovu nas,
Spominjuć budu ljubavnu nam sreću.

VITEZ OD FEBA DON QUIJOTU OD MANCHE

SONET

Viteže slavni, sunce Hispanije,
Sa tvojom slavom svoju ne jednačim,
Ni mač svoj s tvojim vrednijim i jačim
Čuven je bio, danas više nije.

Carstva sam prezro; bajnu carevinu
Svijetli Istok zalud meni nudi,
Jer za krasotom divnom moje grudi,
Za Claridianom, zorom vedrom, ginu.

Od jedine i čudesne krasote
Neljubljen, dalek, jak sam, te u meni
Moj pàkô strepi, krotim ga u sebi.

Ti, plemeniti, jasni si Quijote
Za Dulcineju sâm na vasiljeni,
A ona krasna, časna, mudra tebi.

DE SOLISDAN DON QUIJOTU OD MANCHE

SONET

Gospodine Quijote, ludorije
Zaokupiše um tvoj pomućeni,
Al čin nijedan sramni, nepošteni
Okaljao te prigovorom nije.

Tvoja su djela svjedočanstvo za te:
Ti po svijetu zatireš krivice,
I zato ropske duše, kukavice,
Prostaci tebe hvataju i mlate.

Sad ako tvoja Dulcinea mila
Ipak ti bude jako neljubazna
I ljubavi ne prikloni se još,

U takvu jadu utjeha ti bila:
Sancho je svodnik glup i poso ne zna,
Ona je kruta, ti ljubavnik loš.

RAZGOVOR MEĐU BABIECOM I ROCINANTOM

B. Oj Rocinante, što si s mesa spao?
R. Jer posla ima, hrane nema za me.
B. Zar ječma tebi ne daju ni slame?

R. Gospodar moj ni trunka ne bi dao.

B. Gospodine, loš sluga si u gose,
Kad na njeg dižeš jezik magareći.
R. Oslom je rođen i u grob će leći
Gospodar moj, jer čuj: zaljubio se.

B. Je l' ljubav ludost? — R. Nije mudra jako.
B. Ko metafizik zboriš. — R. Glad me mori.
B. Žali se slugi! — R. Slaba utjeha mi.

Ta komu bih se tužio i plako,
Kad goso moj i momak što ga dvori,
Ko Rocinante mrše su i sami!

Prva glava

koja priča o stanju i živovanju slavnog viteza don Quijota od Manche.

U nekom selu u Manchi, kojemu ne želim ime spominjati, [25] živio je prije malo vremena plemić, od onih koji imaju koplje na stalku, starinski štit, kukavno kljuse i hitra hrta. *Olla*,[26] više od govedine nego od ovnovine, navečer ponajviše hladno isjeckano meso s lukom, subotom pražetina s mozgom,[27] petkom sočivo, nedjeljom još koji golubak, tako je trošio tri četvrtine svojega prihoda. Preostatak bi planuo na zobun od fina crna sukna, na kadifne hlače za svece, na isto takve papuče i na najfinije nebojeno polusukno, u kojem se kočio u radne dane pod nedjeljom. U kući mu bila gazdarica koja je prevalila četrdesetu, i sinovica, koja još nije navršila dvadesetu, pa momak za poljski i kućni rad, koji mu je i konja sedlao i kosijerom rabotao. Po dobi se naš plemić hvatao pedesetih i bio je snažna rasta, suhonjav, mršav u licu, velik ranoranilac i ljubitelj lova. Kazuju da mu je prezime bilo Quijada, ili Quesada (jer se donekle razilaze pisci koji o tom pišu), premda se po vjerodostojnom naslućivanju može dokučiti da se zvao Quejana.[28] Ali to malo vrijedi za našu pripovijest: dovoljno je da pričajući o njemu ne skrenemo ni za dlaku s istine.

No, treba znati da se spomenuti plemić u časovima koji su mu dokoni (a tih je u godini najviše i bilo) s tolikim žarom i slašću odavao čitanju viteških knjiga da je gotovo sasvim zaboravio na lov, dapače i na upravljanje svojim imanjem. Zaokupila ga tolika radoznalost i ludost da je poprodavao mnoge *hanege*[29] oraće zemlje i kupovao viteške knjige, da ih čita, i tako ih zgrnuo u kuću koliko ih se god domogao. A od sviju mu knjiga nikoje nisu toliko po volji bile koliko one što ih je napisao slavni Feliciano de Silva,[30] jer jasnoća njegove proze i one zamršene rečenice njegove činile mu se biserom, pogotovu kad bi uzeo čitati ona laskanja ili izazove na megdan, gdje često piše: »Smisao besmislice, koja mi na misao pada, toliko mi raslabljuje misli, te mislim da se s pravom žalim na vašu krasotu«. Ili kad bi čitao: »...visoka nebesa, koja vašu božanstvenost božanski utvrđuju zvijezdama i vama iskazuju dostojanstvo dostojnosti, koje je vaša uzvišenost dostojna.«

Od takvih se rečenica jadnome vitezu pomuti pamet. Nabdio se on, da bi ih razumio i dokučio im smisao, što ga ne bi dosegnuo pameću ni razumio ni sam Aristotel, sve da jedino radi toga ustane iz groba. Nisu mu bile po volji rane koje je don Belianis drugima zadavao i sam ih dopadao, jer kakvi god, misli, slavni vidari vidali njega, ipak mu je jamačno i lice i cijelo tijelo posuto brazgotinama i ožiljcima. No ipak je hvalio autora njegova što je završio knjigu s obećanjem one nezavršive pustolovine, pa ga je često podilazila želja da se lati pera i da je uistinu dokonča, kako se ondje obećava. Bio bi to svakako učinio i izvršio, da ga nisu odvratile druge, veće i neprestane misli. Često se sa župnikom svojega sela (a bio je to učen čovjek, doktor, promoviran u Sigüenzi[31]) prepirao o tome tko je bio veći vitez: Palmerin od Engleske, ili Amadis od Galije. Ali majstor Nicolás, brijač u tome istom selu, govoraše da nitko nije ravan Vitezu od Feba, a ako se itko usporediti može, onda je to don Galaor, brat Amadisa od Galije, jer je zgodnije opremljen za sve, i nije kicoški vitez niti pláčko, kao što je njegov brat, te ni po junaštvu nije gori.

Sve u sve, tako se zapleo u svoje štivo da je čitao po cijele noći od večeri do jutra i po cijele dane od zore do mraka. I tako se njemu, od maloga spanja i mnogoga čitanja, osuši mozak i pamet mu se najposlije pomuti. Po glavi mu povrvi sve to što je u knjigama čitao, i čarolije, i kavge, borbe, izazovi, rane, udvaranja, ljubavi, nezgode i gluparije nečuvene. A uvrtio je u glavu da je zgoljna istina sva ta zbrka

sanjarija što ih je čitao, te mu na svem svijetu nije bilo pouzdanije historije. Govorio je da je Cid Ruy Díaz[32] bio doduše jako valjan vitez, ali ipak, reći se mora, s Vitezom od Plamenoga Mača[33] usporediti se ne može, jer je taj jednim zamašajem prepolovio dva divlja, strahovita diva. Radiji je bio Bernardu od Carpija,[34] jer je u Roncesvallesu ubio začaranoga Roldána, utječući se lukavštini Herkula, koji je Anteja, sina Zemljina, u rukama zadavio. Jako je lijepo spominjao diva Morganta, jer jest doduše od divovskoga roda, a divovi su svi uznošljivi i surovi, ali je on jedini blagostiv i uljudan. No nadasve mu u volji bijaše Reinaldos od Montalbana, osobito kad ga gleda gdje kreće iz kule i pljačka svakoga na koga naiđe, i još kad je ugrabio onaj lik Muhamedov, sav od suha zlata, kako njegova historija kazuje. Da mu je nekoliko puta caknuti nogom izdajicu Galalona, ne bi žalio dati svoju gazdaricu, a za prîd i sinovicu.

Naposljetku, kad mu je pamet već klonula, sine mu najneobičnija misao koja je ikada ikojemu luđaku sinula. Učini mu se zgodnim i potrebnim, za veću čast svoju i za korist državnu, da se prometne u skitnika viteza i krene svijetom oružan i na konju, tražeći pustolovine i izvršujući sve ono što je čitao da izvršuju skitnici vitezovi: da zatire svakojaku nepravdu, da se izvrgava nezgodama i opasnostima, da ih svladava i stječe vječitu slavu i ime. Već mu se jadniku po glavi motalo da će za junaštvo svoje ruke biti okrunjen barem za cara od Trebizonde. I tako se on u tim ugodnim mislima, zanesen divnom slašću koja mu se priviđala, požuri učiniti što je namjerio. Ponajprvo se lati posla da očisti bojnu opremu pradjedovsku, koja je davno bačena u kut i zaboravljena, pa je ondje zarđala i popljesnivila. Očisti je i uredi što god je bolje mogao, ali odmah zapazi nedostatak: nije imao šljema s vizirom, nego običnu kacigu. No vještina njegova doskoči i tomu, te on od ljepenke sadjelja nešto nalik na pol šljema s vizirom. Doduše, kad je htio iskušati je li mu šljem jak i može li podnijeti udar, pa potegnuo mač i maznuo dvared po šljemu, već je prvim udarom u jedan mah uništio sve što je radio tjedan dana. Bude mu krivo što je tako lako bilo pokvariti šljem, te da se osigura od takve opasnosti, uzme ga opet izrađivati, ali sada umetne iznutra željezne šipke, tako da mu je šljem bio čvrst i po volji; iskušavati ga ne htjede opet, nego ga proglasi i uze smatrati najizvrsnijim šljemom s vizirom.

Onda se ogleda za svojim konjem. Konj taj spao doduše u mesu kao gladna godina i bio puniji mana od Gonelina[35] konja, koji *tantum pellis et ossa fuit*, ali njemu se učini da ni Aleksandrov Bucefal ni Cidov Babieca nisu njegovu konju ravni. Dva-tri je dana premišljao kakvo bi mu ime nadjenuo, jer (kako je govorio sam sebi) ne priliči se da konj ovakva slavna viteza, a i sam po sebi zgodan, bez čuvena imena bude. Zato mu je nastojao složiti i dati takvo ime da jasno kazuje što je bio dok još ne bijaše konj skitnika viteza, a i što je sada. Čim gospodar mijenja stalež, najrazboritije će biti da i konju promijeni ime i da ga prozove slavnim i sjajnim imenom, kakvo dolikuje novom stanju i zanimanju kojemu se već odao. Pošto je dakle mnoga imena poizmišljao, brisao, odbacivao, skrpio, raskvario i opet ih stao kovati u glavi i u mozgu, prozove ga naposljetku *Rocinante*,[36] jer to mu se me učini uzvišenim, zvučnim, a i kazuje kakav bješe nekoć, dok je još bio kljuse, a nije bio ovakav kao danas, jer sada je prvak među svom kljusadi na svijetu.

Kad je tako po volji nadjenuo ime svojemu konju, nakani nadjenuti ime i sebi. U tome mu razmišljanju prođe opet osam dana, a na koncu se nazove *don Quijote*. Po tom su imenu, kako rekosmo, pisci ove istinite povijesti naslutili da se jamačno zvao Quijada, a ne Quesada, kako drugi opet misle. No on se još sjeti da se junački Amadis nije zadovoljio pukim imenom Amadis, nego je dometnuo i ime svoje kraljevine i postojbine, da je proslavi, te se prozvao: Amadis od Galije. Zato i on, kao dobar vitez, nakani svojemu imenu dometnuti ime svoje domovine i prozvati se *don Quijote od Manche*. Tako je, po svojemu sudu, jasno označio svoj rod i postojbinu i počastio ju uzimajući od nje svoj pridjevak.

Bojna je oprema dakle očišćena, kaciga je pretvorena u šljem s vizirom, kljusetu je nadjenuo ime, a odredio je i kako će se sam zvati. Treba mu još jedino, reče on sam sebi, potražiti damu u koju bi se

zaljubio, jer skitnik vitez bez ljubavi drvo je bez lišća i bez ploda i tijelo bez duše. Govori on sebi:

»Ako ja za kaznu svojih grijeha, ili po sreći svojoj, skobim gdjegod kakva diva, kao što obično biva skitnicama vitezovima, te ga u prvom sukobu oborim, ili ga prepolovim, ili ga, napokon, prevladam i predobijem, zar neće dobro biti da ga mogu komu poslati, neka se pokloni; neka uđe k mojoj slatkoj vladarici, neka klekne pred nju i glasom poniznim i pokornim rekne:‚Ja sam, gospođo, div Caraculiambro, gospodar otoka Malindranije, koga je na junačkom megdanu svladao nikada dovoljno nahvaljeni vitez don Quijote od Manche, te me on šalje da se poklonim vašemu svijetlom licu, a vaša milost neka od mene čini što joj je po volji.‘«

Oh, kako se uzradovao naš dobri vitez kad je izgovorio taj govor, a još više kad je našao komu bi dao ime svoje dame! Bila je, kako vele, u selu blizu njegova sela seljačka djevojka, jako lijepa, u koju je on neko vrijeme bio zaljubljen, ali ona, razumije se, nije o tome ni sanjala i nije ni marila za njega. Zvala se Aldonza Lorenzo, i on pomisli da će biti zgodno ako njoj pridjene ime vladarice svojega srca. Potraži ime koje bi se valjano slagalo s njegovim, a dolikovalo bi i pristajalo princezi i otmjenoj dami, te je naposljetku prozove *Dulcinea od Tobosa*, jer je rodom bila iz Tobosa: to je ime, po njegovu mišljenju, zvučno i neobično i ima značenje, kao i sva imena koja je sebi i oko sebe ponadijevao.

Druga glava

što priča o prvom pohodu na koji je sa svoje postojbine krenuo bistri don Quijote.

Pošto je dakle sve uredio i spremio, ne htjede oklijevati da učini što je naumio; strašila ga misao da će zatezanjem nahuditi svijetu, jer je nakanio tegobe uklanjati, krivice ispravljati, nepravde zatirati, neredu doskakivati i zla djela osvećivati. I tako, ne javljajući nikome svoju nakanu i krijući se, jednoga se jutra prije zore, a bio je jedan od najsparnijih srpanjskih dana, oboruža svom svojom bojnom opremom, zajaše Rocinanta, natakne na glavu skrpani šljem, nadjene na ruku štit, zgrabi koplje, te izjaše iz dvorišta kroza stražnja vrata u polje, silno zadovoljan i veseo što vidi da mu se tako lako započeo izvršivati dobri naum. No tek što je ispao u polje, zaokupi ga strahovita misao koja ga je malne odvratila od započetoga pothvata. Sjetio se on da još nije primljen među vitezove, te po viteškom zakonu ne može i ne smije dići oružje ni na kojega viteza; a sve da i jest, morao bi kao novi vitez nositi samo *svijetlo oružje*,[37] bez znamenja na štitu, dokle god ga junaštvom ne stekne. Te ga misli uskolebaju u naumu, ali kako mu je ludost bila jača od ikoje razložitosti, smisli on da će upriličiti neka njega oviteži tko mu drago, na koga naiđe, po primjeru mnogih drugih koji su tako učinili, kao što je čitao u knjigama koje su ga zaludile. A što se tiče svijetloga oružja, nakan je, čim dospije, oružje tako očistiti da bude sjajnije i bjelje od hermelina.[38] S tim se smiri i nastavi svoj put, udarajući onamo kamo je konja volja, jer to i smatra pravim načinom za pustolovine.

Jaše tako naš novi novcati pustolov putem, razgovara sa sobom i veli: »Dok bude jednom na svijet izdana istinita povijest mojih slavnih djela, nema sumnje da će mudrac koji ih bude opisivao ovako započeti i pričati prvi moj pohod u ranu zoru: ‚Tek što je rumeni Apolon po licu daleke i prostrane zemlje razastro zlaćane niti svoje krasne kose, i tek što sitne, šarene ptičice umiljatim jezicima, slatkom i medenom harmonijom pozdraviše osvit rujne zore, koja ustaje iz meke postelje ljubomornoga muža, te se kroz vrata i balkone manchanskoga obzorja javlja smrtnicima, kadli slavni vitez don Quijote od Manche ustade s dangubnoga perja, zajaha slavnoga konja Rocinanta i krenu na put niz drevno i čuveno[39] Montielsko polje.‘«

I doista je tim poljem jahao.

A onda nadoveže: »Sretna li doba i sretna li stoljeća kad se izdaju na svijet slavna moja junačka djela, vrijedna da budu salivena od mjedi, isklesana u mramoru i naslikana na slikama, da budućnosti ostane uspomena. Oj ti mudri čarobniče, bio tko bio, komu je suđeno da budeš ljetopisac ove neobične historije! Molim te, nemoj zaboraviti mojega dobroga Rocinanta, svagdanjega druga mojega na ovim mojim hodovima i putovima!« Onda opet započne, kao da je zbilja zaljubljen: »Oj princezo Dulcinejo, vladarice ovoga zaljubljenoga srca! Jako si mi nažao učinila što si me otpravila i odbila me s krutim jadom i naredila mi da se ne javljam pred licem tvoje krasote. Smiluj se, gospodarice, i sjeti se ovoga pokornoga srca koje od ljubavi za tebe toliku muku muči.«[40]

Uz to je nizao putem još druge ludorije, sve onako kako su ga njegove knjige naučile, i povodio se, koliko god može, za jezikom tih knjiga. A jahao je tako polagano, i sunce je tako naglo i s tolikom žegom pripeklo da bi mu jamačno ispržilo mozak, kad bi ga još bilo.

Jahao je gotovo cio taj dan, i ništa se nije dogodilo što bi vrijedilo pripovijedati, te je očajavao, jer mu je želja da što prije skobi koga na kome bi okušao jakost svoje junačke ruke. Ima pisaca koji vele da mu se prva pustolovina pružila u klancu Lápice;[41] drugi vele: kod vjetrenjača; ali ono što je meni pošlo za rukom iznaći i što je zapisano u manchanskim ljetopisima, kazuje da je jahao cio taj dan, a kad se poče

noćati, iznemogoše i kljuse i on i malne skapaše od gladi. Obazre se na sve strane neće li ugledati kakav dvor ili kakvu pastirsku kolibu, da se skloni i da namiri mnogu svoju potrebu, i opazi nedaleko od puta kojim jaše krčmu. Kao da mu je sinula zvijezda i kao da ga ne dovodi u trijem, nego u dvore spasenja. Pohiti onamo i stigne krčmi baš kad će se zanoćati.

Na vratima zatekne on dvije djevojke, seke hoćke, koje putuju u Sevilju s mazgarima. Svratili se oni noćas u krčmu da ondje predane. Kako se našem pustolovu sve što god misli, vidi i što mu se utvara pričinja zgodom koja se zbiva onako kako je on čitao, i krčma mu se, čim ju je opazio, učini dvorom sa četiri kule i s vršcima od blistava srebra, pa je tu i most koji se uzdiže, i dubok rov, i sve čime su takvi gradovi opravljeni. Kad se približi krčmi koja mu se učinila dvorom, pritegne malko uzde Rocinantu, jer se ponadao da će kakav patuljak iskrsnuti navrh kule i javiti trubom da se vitez približuje dvoru. Ali kad razabra da ondje zatežu i da Rocinante navaljuje u staju, dojaše on krčmi do vrata. Tu opazi one dvije razuzdanice, i njemu se učini da su dvije krasote gospođice ili umiljate dame koje se dvoru pred vratima šetaju. Uto se slučajno dogodi da svinjar potjera sa strništa krdo svinja (koje se, da prostite, tako zovu) i zatrubi u rog, da se svinje skupe. I odmah se don Quijotu pričini ono što želi, to jest da to patuljak objavljuje sada tim znakom njegov dolazak. Jako zadovoljan priđe dakle krčmi i damama, ali kad one ugledaju onako oboružana čovjeka, s kopljem i sa štitom, poplaše se i nagnu bježati u krčmu. No don Quijote, koji im po bježanju razabra strah, odigne vizir od ljepenke, otkrije svoje suho, zaprašeno lice, te progovori uljudnim i smirenim glasom:

— Ne bježite, milostive gospođice, i ne bojte se nikakva zazora, jer viteškom redu u koji se i ja brojim, niti dolikuje niti je posao da ikomu zazor čini, a pogotovu takvim uzvišenim djevicama kakve se vi jasno ukazujete.

Gledaju ga djevojke i zaviruju, da mu razaberu lice, koje je zakriveno lošim vizirom; ali kad začuju da ih krsti djevicama, što im se nikako ne slaže sa zanatom, ne mogoše se suspregnuti, nego prasnuše u toliki smijeh da se don Quijote ražestio i rekao:

— Krasoti jako dolikuje uljudnost, a dalje, velika je ludost smijati se ni zbog čega. Ali ja vam to ne velim zato da se razjadite ili ozlovoljite, jer moja je volja jedino da vam na službu budem.

Taj govor, nerazumljiv tim gospama, i nepodobna pojava našega viteza još jače potakne njima smijeh, a njemu ljutinu, i još bi i gore bilo da nije u taj čas izišao krčmar, čovjek jako debeo i zato jako miroljubiv. Kad on spazi onu nakaznu spodobu, opremljenu onakvom neskladnom bojnom opremom: uzdama, kopljem, štitom i oklopom, gotovo da se i sam pridružio djevojačkom veselju i prasnuo u smijeh. Ipak se poboja tolike gomile oružja, te odluči da mu uljudno odgovori, i reče ovako:

— Gospodaru viteže, ako vaša milost traži noćište, u ovoj ćete krčmi, osim postelje (jer postelje nema nijedne), sve drugo naći u preobilju. Kad don Quijote vidje poniznost zapovjednika ove tvrđave, jer tako mu se prividio krčmar i krčma, odgovori:

— Meni je, gospodine kaštelane, sve po volji, jer *oružje je nakit meni, a borba je odmor moj*...[42]

Kad je nazvan kastelanom, pomisli krčmar da ga je onaj okrstio tako jer mu se učinio kastiljanskim poštenjakom,[43] a on je Andalužanin, i još s obale sanlúcarske, nikako manji lupež od Kaka, ni manji obješenjak od đaka ili paža.[44] Odgovori on dakle:

— Prema tomu je *vaše perje tvrda stijena, a vaš san je vječno bdjenje*.

Kad je tako, izvolite samo odsjesti, jer u ovoj će vam kući biti pouzdano zgode i prilike da ne spavate i cijelu godinu dana, a kamoli jednu jedincatu noć.

Tako reče i pridrža stremen, a don Quijote sjaha s velikom tegobom i mukom s konja, kao čovjek koji cio dan nije okusio jela.

Odmah naredi krčmaru neka se valjano pobrine za njegova konja, jer ovo je najbolje stvorenje koje na

svijetu kruha jede. Pogleda krčmar konja, i ne učini mu se baš onakav kako ga don Quijote hvali, pa ni napolak. Odvede ga u staju i vrati se da vidi što zapovijeda gost. A njemu djevojke, koje su se već izmirile s njim, skidaju bojnu opremu. Svukle mu oklop s prsiju i s ramena, ali nikako ne znaju i ne mogu da istave oklop na vratu ni da mu skinu nepodobni šljem, privezan zelenim uzicama; čvorovi se nisu mogli razriješiti, nego treba da se presijeku. Ali on ne htjede ni za što pristati, i šljem mu ostane svu noć na glavi, tako da se smješnija i neobičnija slika ne može ni zamisliti.

A dok su mu one skitnice i pohotnice skidale bojnu opremu, sve je mislio da su to neke otmjene gospođe i dame iz onoga dvora, te im je govorio nadasve uljudno:

»Nigda nije vitez bio
Tako služen od gospođa,
Košto bješe don Quijote,
Kada iz svog sela dođe:
Gospe dične dvore njega,
Dvorkinjice paze konja[45]

ili Rocinanta, jer to je, gospođe, mojemu konju ime, a don Quijote od Manche ime je meni. Nisam se doduše kanio odati tko sam, dokle god me ne odaju moja junačka djela u vašoj službi i za vašu korist, ali sam morao u ovakvoj prigodi primijeniti tu staru romancu o Lanzarotu, i zato ste mi prije vremena saznali ime. No kucnut će čas kada će mi vaša gospodstva zapovjediti, i ja ću poslušati, a hrabrost moje ruke dokazat će koliko sam željan služiti vama.«

Djevojke, koje ne bijahu navikle slušati slične govore, ne odsloviše, nego ga samo zapitaše bi li prezalogajio štogod.

— Bih ja što mu drago — dočeka don Quijote — jer mislim da bi mi i trebalo.

Slučajno je bio petak i u svoj je krčmi bilo samo nekoliko obroka ribe koju u Kastilji zovu oslić, u Andaluziji bakalar, u drugim krajevima treska, a opet u drugima pastrmica. Zapitaju ga bi li možda izvolio pastrmice, jer drugom ga ribom ne mogu ponuditi.

— Ako ima mnogo pastrmica — odgovori don Quijote — mogu one biti zajedno jedna pastrma; jer ako mi dadu osam reala u sitnu novcu, isto mi vrijedi kao osam reala u komadu. Štoviše, moglo bi s tim pastrmicama biti kao s teletom, koje je bolje od krave, ili s jaretom, koje je bolje od jarca. No bilo kako mu drago, neka se odmah donese; jer muka je i teret oružje, i ne možeš ga nositi ako ne paziš na utrobu.

Da bude na svježem zraku, postave mu stol krčmi pred vrata, a krčmar mu donese obrok bakalara, loše nakvašena i još gore skuhana, i kruh crn i prljav kao i njegovo oružje. Smiješno ga je gledati kako jede. Šljem nije skinuo, a vizir mu je navučen, te ne može ništa k ustima prinijeti, nego mu mora tkogod davati i baš u usta metati. U toj mu potrebi pomaže jedna od onih gospođa. Ali pićem ga napojiti ne mogoše, i ne bi ni mogli, da nije krčmar izdubao trsku, pa mu jedan kraj turio u usta, a u drugi lio vino. Sve je to strpljivo primao, samo da mu ne rastrgaju uzice na šljemu. Uto slučajno krčmi stigne svinjski štrojač; najavi on svoj dolazak i zaduhne četiri-pet puta u trskovu sviralu, a time sasvim uvjeri don Quijota da je u nekom slavnom dvoru, da ga služe uz glazbu, da je bakalar pastrma, da je crni kruh bijeli, da su bludnice dame, da je krčmar dvorski kaštelan, i po tome rasudi da se u dobar čas odlučio krenuti. No sve ga je jače morilo što nije ovitežen, jer dok nije u viteški red primljen, misli da se po pravu ne smije ni u kakav junački posao upuštati.

Treća glava

u kojoj se pripovijeda kako je don Quijote zgodno ovitežen.

Moren dakle takvim mislima, požuri se on sa svojom oskudnom večerom, kakva se već dobije u krčmi, a kad je dovečerao, zovne krčmara, zatvori se s njim u staju, klekne preda nj i progovori:

— Hrabri viteže, odavle gdje klečim, ne ustajem ja dokle god se vaša dobrota ne privoli da me obdari milošću za koju vas želim zamoliti, a bit će vama na diku i svemu ljudskome rodu na korist.

Kad krčmar vidje svojega gosta gdje pred njim kleči, i začu što on govori, zagleda se zbunjen u njega ne znajući ni što bi učinio ni što bi mu rekao. Navali na njega neka ustane, ali on ni za što ne htjede, dokle god mu nije obećao da će ga obdariti milošću za koju ga moli.

— Tome sam se, gospodaru, od velikodušja vašega i nadao — dočeka don Quijote; — evo dakle za koju sam vas milost zamolio, a vaša mi je plemenitost obećala: milost da sutra izjutra ovitežite mene. Noćas ću ja u kapeli vašega dvora odstojati stražu pod oružjem, a sutra će se, kako rekoh, izvršiti što toliko žudim: da mognem, kako se priliči, na sve četiri strane svijeta ići tražeći junačke zgode, za korist onih koji su u nevolji, jer to je zadaća viteštvu i skitnicima vitezovima, a takav sam i ja, te za takvim junaštvima ginem.

Krčmar je, kako rekosmo, priličan obješenjak bio i već je nešto naslutio da mu gost nije sasvim pri pameti. A kad ga je čuo što sada govori, konačno se uvjeri. Zato, da bi noćas bilo smijeha, odluči pristati uza šalu. Reče mu dakle da je posve pravo što želi i moli; takva se nakana priliči i prirodna je ovakvim otmjenim vitezovima kakvim se on čini, a po naočitom liku i jest. Kaza kako se i sam za mladih dana bavio tim časnim poslom, te je obišao mnoge krajeve po svijetu tražeći junačkih zgoda, a nije propustio ni sušionice ribe u Malági, ni naselja Riaránska, ni *Compás* u Sevilji, ni tržište u Segoviji, ni Oliveru u Valenciji, ni Rondillu u Granadi, ni obalu u Sanlúcaru, ni *Potro* u Córdobi, ni vinare u Toledu,[46] ni druga mjesta na kojima je iskušao brzinu svojih nogu i vještinu svojih ruku, te počinio mnogu nepravicu, predobio udovicu mnogu, načeo poneku djevicu, prevario pokoje nedoraslo čeljade i konačno se upoznao s gotovo svim velikim i malim sudovima, koliko god ih ima u svoj Španjolskoj; naposljetku se, veli, sklonio u ovaj svoj dvor, te živi tu od imanja svojega i tuđega i prima svakoga skitnika viteza kojega god podrijetla i stanja bio, sve zato što ih silno voli i što oni, za nagradu njegovoj dobroj volji, dijele s njim što god imaju. Reče mu i to da u ovom svojem dvoru nema nikakve kapele u kojoj bi mogao pod oružjem odstojati stražu, jer je kapela srušena da bude nova sagrađena; ali kad je potreba, može se, zna on, odstojati straža gdje mu drago, te bi je mogao noćas odstojati u kojem dvorskom dvorištu; a sutra će se, ako Bog da, izvršiti ceremonije koje trebaju, pa će on biti ovitežen, i još tako da na svem svijetu ne bi mogao biti ovitežen bolje.

Zapita ga ima li sa sobom novaca. Don Quijote odgovori da nema ni pikule, jer u historijama skitnika vitezova nije nikada čitao da je ijedan novac sa sobom nosio. Na to mu odvrati krčmar da se vara: sve ako to i ne piše u historijama, ne piše zato što se njihovim piscima nije činilo nužnim pisati o nečem što je tako jasno i potrebno kao to da moraš ponijeti novac i čiste košulje, i stoga ne smiješ suditi da vitezovi nisu te potrepštine sa sobom nosili. On smatra dakle pouzdanim i dokazanim da su svi skitnici vitezovi, kojih su tolike knjige pune i prepune, nabijene kese nosili, da im bude novaca ako ustreba, a isto su tako nosili košulje i škatuljicu punu masti da njome vidaju rane koje im budu zadane, jer na poljima i pustolinama, gdje se bore i dopadaju rana, nema im svagda tko bi ih liječio, manj da im je prijatelj koji mudrac čarobnjak, te im on odmah upomoć priskakuje i zrakom im na oblaku dovodi djevojku ili patuljka, s posudicom takva snažna napitka te čim gutnu kap, ozdravljuju od svake rane i svakog uboja, kao da ga

nije ni bilo. Ali kad nisu imali toga, starodrevnim je vitezovima svagda bio navičaj da su im perjanici opskrbljeni novcima i drugim potrepštinama, kao što je svilac i melem, da se liječe. A kad bi se dogodilo da ovakav vitez nema perjanika (no to je malo i rijetko bivalo), sam bi vitez sve to nosio sa sobom u maloj torbici na konjskim sapima, tako te bi se činilo da je u njoj štogod važno. Jer ako ne bi bilo s takva razloga, skitnicama vitezovima ne dolikuje nositi torbaka. Zato mu savjetuje, premda bi mu kao viteškomu posinku svojemu, što će mu nabrzo biti, mogao i zapovjediti, neka odsad ne kreće na put bez novaca i bez spomenute zalihe, pa će vidjeti kako će mu na korist biti kad se i ne nada.

Don Quijote obeća da će učiniti sasvim onako kako ga svjetuje. Uglave dakle odmah da će odstojati oružanu stražu u velikom dvorištu uz krčmu. Don Quijote skupi sve svoje oružje, metne ga na valov kraj studenca, nadjene na ljevicu štit, prihvati koplje i silno se dostojanstveno uzšeta pred valovom. On se uzšeta, a uto se i noć uhvati.

Krčmar pripòvjedi svima koji se zatekoše u krčmi kako mu je budalast gost, te kako odstojava oružanu stražu, iščekujući da bude ovitežen. Začude se oni takvoj neobičnoj budalaštini te odu da ga vide iz prikrajka i ugledaju ga kako se čas mirno šeta, čas opet u koplje podupire, a oči upire u oružje i ne može da ga se nagleda. Noć se sasvim unoća, ali takva jasna mjesečina zasine da bi se mogla takmiti sa suncem, u kojega svjetlost zaima. Tako oni sve jasno razabiru što god novi taj vitez čini. Onda naspije jednom od onih mazgara u krčmi da ode i napoji svoje mazge. Treba sada maknuti oružje don Quijotovo, koje leži na valovu, ali kad on spazi mazgara gdje prilazi, zavikne u sav glas:

— Ej ti, bio tko bio, smioni viteže koji prilaziš oružju najjunačnijega skitnika viteza što se ikad mačem opasao! Pazi što činiš, i ne diraj mi oružja ako ne želiš glavom platiti smionost!

Mazgar ne htjede mariti za te riječi (a bolje mu bješe hajati za njih, da izmakne nevolji), nego zgrabi oružje za remenje i odbaci ga daleko od sebe. Kad to vidje don Quijote, podiže oči k nebu, svrnu misli (kako se čini) na svoju vladaricu Dulcineju i reče:

— Budi meni, vladarice moja, na pomoći u ovoj prvoj uvredi i pogrdi koja stiže ove grudi, tebi podčinjene: ne uskraćuj mi milost i zaštitu u ovome prvom odlučnom boju.

Te i još druge takve riječi izreče, te odbaci štit, odiže obadvjema rukama koplje i njime opatrnu mazgara tako silno po glavi da se krvav svalio na zemlju, pa da ga je još jednom zviznuo, ne bi mu trebalo liječnika da ga liječi. Pošto je to uradio, skupi svoje oružje i uzšeta se opet, isto onako mirno kao i dotle. Malo zatim drugi mazgar, ne znajući što se dogodilo (jer je onaj prvi još onesviješten bio), dođe s istom onakvom nakanom, da napoji mazge. Ali kad on priđe da ukloni oružje i raskrči valov, don Quijote ne progovori ni riječi i ne zamoli milost ni u koga, nego i opet odbaci štit, i opet diže koplje, te maznu i toga mazgara više nego triput po glavi, ali koplje se ne razmrska, nego glava mazgarova puče četiri puta. Na tu se halabuku sletje sav svijet iz krčme, a među njim i krčmar. Kad to vidje don Quijote, nadjenu štit na ljevicu, položi desnicu na mač i reče:

— Oj vladarice krasote, snago i jakosti oslabljenoga srca mojega! Kucnuo je čas da svrneš uzvišene oči na ovoga tvojega roba viteza, koji se danas nada veličajnomu junačkomu djelu.

Time se, učini mu se, toliko ojunačio da ne bi ni korak uzmaknuo sve da navale na njega svi mazgari ovoga svijeta. Kad one ranjenike vidješe drugovi njihovi kakvi su, obasuše don Quijota izdaleka kamenjem, a on se, koliko god mogaše, štitio štitom, ali se od valova ne smjede udaljiti, da mu oružje ne bude bez obrane. Krčmar se uzvika neka ga se okane, jer im je već rekao da je gost lud, pa ga kao luđaka ni sud ne bi osudio, sve da ih redom pobije. Don Quijote uzvikao se još jače, te ih krsti nevjerama i izdajnicima, a gospodaru zamka veli da je hulja i prostačina, kad dopušta da tako postupaju sa skitnicima vitezovima; samo dok on bude ovitežen, platit će mu, da zapamti nevjerstvo svoje.

— A za vas, podla i kukavna fukaro, ja ne hajem: bacajte, prilazite, dolazite, zlostavljajte me, koliko god možete; vidjet ćete već kako ću vam odmastiti za budalaštinu i drskost.

To izreče toliko odrešito i srčano da je silan strah spopao napadače. I tako oni malo zbog toga, malo po krčmarovu savjetu, prestanu bacati kamenje. A on ih pusti da uklone ranjenike, i uzme opet s onim istim mirom i spokojem odstojavati oružanu stražu kao dotad.

Ne svidješe se krčmaru gostove budalaštine, te on odluči sve prekratiti i odmah ga oviteżiti zlosretnim viteškim redom, dok ne bude još gore bijede. Pristupi mu dakle, ispriča se što je taj prosti svijet onako obezobrazio s njim, jer on nije o tom ni sanjao; no zato su oni za drzovitost čestito kažnjeni. Reče mu, kako mu je već rekao, da u zamku nema kapele, ali za ono što se još mora učiniti i ne treba kapela. Kad tko hoće da bude oviteżen, glavno je, koliko on zna viteški ceremonijal, udar po zatiljku i po ramenu, a to se može izvršiti i nasred polja. Što se pak tiče oružane straže, dovoljno je odstražiti dva sata, a on je eto odstojao više od četiri. Sve mu to povjeruje don Quijote i odgovori mu da ga je ovoga časa voljan poslušati, pa neka izvrši sve što god brže može, jer ako bude opet napadnut, pošto već bude oviteżen, neće u zamku nikomu požaliti glave, a samo će onima oprostiti život koje domaćin odredi, i njemu u čast.

Tako opomenut i preplašen, donese krčmar odmah knjigu u koju zapisuje slamu i ječam što ih daje mazgarima. S njim iziđu one dvije spomenute djevojke, dječak ponese ugorak svijeće, i vajni kaštelan priđe don Quijotu i zapovjedi mu neka klekne. Uzme čitati iz svoje bilježnice, kao da govori kakvu pobožnu molitvu, a nasred čitanja digne ruku i odvali don Quijotu čestit udarac po vratu, onda ga njegovim vlastitim mačem ploštimice mazne svojski po ramenu. Uz to je vazda mrmljao kroza zube, kao da čita obrednu molitvu. Pošto je to učinio, naredi jednoj od onih dama neka mu opaše mač, a ona to izvrši s velikom vještinom i bistrinom, jer nije šala susprezati smijeh uza svaku točku te ceremonije; ali junačka djela novoga viteza, koja već vidješe, suzbiše im smijeh. Opasujući ga mačem, reče čestita gospođa:

— Bog vam dao, milostivi gospodaru, da budete sretan vitez i da vam se posreći u bojevima.

Don Quijote zapita je kako se zove, da zna u budućnosti komu duguje zahvalnost za iskazanu milost, jer je nakan odijeliti njoj jedan dio slave koju će steći junaštvom svoje ruke. Ona mu s velikom poniznošću odgovori da se zove Tolosa, a kći je nekoga krpe rodom iz Toleda, koji živi u čatrljama u Sancho Bienayi; ona mu je voljna poslužiti što god poželi, i smatrati ga gospodarom. Don Quijote odvrati joj neka njemu za ljubav i za volju pridjene svojemu imenu *don* i neka se prozove *doña* Tolosa. Ona mu obeća, a druga mu djevojka natakne ostrugu, i on razvede s njom gotovo isti razgovor kao i s onom koja mu je pripasala mač. Zapita i nju za ime, a ona mu odgovori da se zove Molinera (mlinarica), jer je kći čestita mlinara iz Antequere. I nju zamoli don Quijote neka imenu pridjene *don* i neka se prozove *doña* Molinera, te i njoj ponudi svoju službu i naklonost.

Pošto su dakle navrat-nanos dokončane ceremonije, nikada još donde viđene, nije mogao don Quijote dočekati čas kada će se vinuti na konja i poteći da traži pustolovine. Osedla odmah Rocinanta i uzjaše, zagrli domaćina, te hvaleći mu što ga je oviteżio, nagovori mu takva čudesa da se to ne može ni pogoditi ni iskazati. A krčmar, samo da mu se nosi iz krčme, odgovori na njegov govor isto tako rječito, iako sa manje riječi, pa ne ištući plaću za ugošćenje, pusti ga neka ide s milim Bogom.

Četvrta glava

Što se dogodilo našemu vitezu kad je krenuo iz krčme.

Bješe pred zoru kad don Quijote krenu iz krčme, tako zadovoljan, sretan i veseo da mu je od radosti pucao kolan na konju. Ali na pamet mu padnu savjeti krčmarovi, kako je potrebna zaliha koja se sa sobom nosi, osobito novci i košulje, te odluči vratiti se kući i ondje se opskrbiti svime, pa i perjanikom, jer kani za perjanika uzeti susjeda svojega, seljanina, koji je siromah i ima djece, ali je vrlo zgodan za perjaničku službu u viteza. S tom mišlju navrne Rocinanta k selu, a Rocinante, kao da već osjeća pašu, pojuri onamo tako voljno te se činilo da i ne dodiruje nogama zemlju.

Ne prođe daleko, kad mu se učini da se iz šumske guštare, tamo s desne strane, čuje nečiji glas kako jadikuje. Čim to začu, progovori:

»Hvala nebesima na milosti koju mi iskazuju kad mi ovako brzo daju priliku da mognem izvršiti što mi je dužnost po zvanju, i da uberem plod svojih dobrih nakana. Jamačno je to glas kakva potrebnika ili potrebnice, kojoj treba moja dobrota i pomoć.«

Potegne uzde i svrne Rocinanta onamo odakle mu se čini da dopire glas.

Tek što je nekoliko koračaja ušao u šumu, opazi kobilu privezanu za hrast, a za drugi hrast privezana dječaka od nekih petnaest godina, gola do pojasa. Taj se dječak uzvikao, a ima i zašto, jer ga neki krepki seljanin neprestance mlati remenom, a kad god ga ošine, kori ga i upućuje te mu govori:

— Jezik smiri, a oči raširi!

A dječak odgovara:

— Neću više nikada, gospodaru! Tako mi muke Isusove, neću više to učiniti. Obećavam da ću odsad bolje paziti na stado.

Kada don Quijote razabra što tu biva, progovori rasrđena glasa:

— Neusrdni viteže, ne dolikuje hvatati se ukoštac s onim koji se ne može braniti. Nego uzjašite konja i prihvatite koplje — a uistinu je bilo prislonjeno koplje uz hrast za koji je povodcem svezana kobila — pa ću vam ja pokazati da je kukavština što vi činite.

Kad seljanin ugleda nad sobom tu spodobu, optrpanu oružjem, kako mu se razmahuje kopljem ispred lica, pomisli da je poginuo, te odgovori dobrostivim riječima:

— Gospodaru viteže, taj dječak koga ja kažnjavam, u mojoj je službi i čuva mi kao ovčar stado ovaca što imam u tom kraju. Tako je nemaran da mi svaki dan nestaje po ovca. I jer ga ja kaštigujem za nemarnost i obješenjaštvo, veli on da ja to činim od škrtosti, samo da mu ne platim plaću koju mu dugujem, a tako mi Boga i duše, laže.

— Kako preda mnom smiješ izustiti riječ »laže«, ti prosta huljo? — zavikne don Quijote. — Tako mi sunca koje nam sija, raskomadat ću ja tebe ovim kopljem na komadićke. Da si ga odmah isplatio bez ijedne riječi! Ako nećeš, tako mi Boga, koji je gospodar nad nama, ovoga ću te časa smlaviti da ti ni traga ne bude. Odvezuj ga odmah!

Seljanin obori glavu i bez ijedne riječi odriješi ovčara, koga sada don Quijote zapita koliko mu duguje gospodar. Ovčar odgovori da mu duguje za devet mjeseci, po sedam reala mjesečno. Don Quijote sračuna i pronađe da je to u svemu šezdeset i tri reala, te zapovjedi seljaninu neka ovoga časa plati ako neće da pogine od njegove ruke. Zaplašeni se seljanin zabogma i mjestom na kojem stoji i zakletvom kojom se zakleo (a zakleo se ničim još nije) da nisu toliki novci, jer se moraju odračunati i odbiti tri para cipela koje mu je dao, i jedan real, što mu je dvaput puštana krv kad je bolovao.

— Sve ti to dobro navijaš — odvrati mu don Quijote; — ali cipele i puštanje krvi neka se odračuna za bubotke kojima si ga bez krivice izubijao. Ako je on razderao kožu na cipelama koje si ti platio, ti si mu

razderao kožu na tijelu. A ako mu je brico puštao krv kad je bolovao, ti si mu je puštao zdravomu. Po tome on dakle tebi ne duguje ništa.

— Nevolja je, gospodaru viteže, što ja nemam novaca sa sobom. Neka Andrés pođe sa mnom mojoj kući, i ja ću mu isplatiti sve do reda.

— Da ja opet odem s njim? — odvrati dječak. — Zlo i naopako! Neću ja, gospodaru, ni za što, jer ako on mene uhvati sama, izbit će me na mrtvo ime.

— Neće — odvrati don Quijote; — dovoljno je da ja naredim, i on će poslušati. Čim se on meni zakune po zakonu viteškog reda, koji je primio, oslobodit ću ga obećanja i zajamčit ću tebi da će ti platiti.

— Promislite, milostivi gospodaru, što govorite — reći će dječak; — moj gospodar nije vitez i nije nikakav viteški red primio, nego je on bogati Juan Haldudo, žitelj quintanarski.

Svejedno — odgovori don Quijote; — Haldudi[47] mogu biti vitezovi, jer svatko je sam svoje sreće kovač.

— Istina je — reče Andrés — ali tko je ovome mom gospodaru skovao sreću, kad on meni krati moju plaću, moj znoj i moju muku?

— Ne kratim ja tebi, brate Andrése — odvrati seljanin; — privoli se samo da pođeš sa mnom, a ja se kunem svim viteškim redovima koliko god ih na svijetu ima da ću te isplatiti do reala, i još biranim novcima.[48]

— Volja vas ne birati — odvrati don Quijote; — samo mu isplatite u realima, i ja ću se zadovoljiti. Ali pazite da učinite kako ste prisegli, jer ako ne učinite, kunem vam se onom istom zakletvom da ću se vratiti i potražiti vas i kazniti, a pronaći ću ja vas sve ako se sakrijete bolje od guštera. A želite li znati tko vam ovo zapovijeda, pa da uzmorate još jače prionuti i obećanje izvršiti, znajte da sam ja junački don Quijote od Manche, osvetnik krivdi i nepravicâ. Ostajte s Bogom i ne smećite s uma što ste obećali i prisegli, da vas ne stigne kazna kojom sam vam zaprijetio.

Tako reče, obode Rocinanta i za tili čas odjuri od njih. Poprati ga seljanin očima, a kad vidje da je izmaknuo iz šume i nestao, okrenu se ovčaru Andrésu te mu reče:

— Hajde, sinko, da ti platim što ti dugujem, kako mi je zapovjedio onaj osvetnik krivicâ.

— Kunem vam se — odvrati Andrés — kako god vi naumili izvršiti zapovijest toga čestitoga viteza, koga Bog tisuću godina poživio, on je, tako mi svetoga Roka, takav junak i pravedan sudac da će se vratiti i sve izvršiti što je rekao!

— I ja se kunem — odgovori seljanin — ali kad te toliko volim, želim povećati dug, da ti povećam i plaću.

Zgrabi ga za ruku, ponovno ga priveza uz hrast, i izmlati ga na mrtvo ime.

— Hajde sada, gospodiću Andrése — govorio je seljanin — zovni osvetnika krivicâ, da vidiš hoće li osvetiti ovo. Samo mi se čini da još nisam dokončao posao, jer me snalazi volja da te živa oderem, kako si se i bojao.

Naposljetku ga odriješi i pusti da pođe tražiti svojega suca, pa neka mu on izvršuje osudu koju je izrekao. Andrés jadan i zlovoljan ode, kunući se da će potražiti junačkoga don Quijota od Manche i pripovjediti mu sve redom što se dogodilo, pa će mu gospodar ljuto iskihati sve. Ali uza sve to ode on plačući, a gospodar ostade smijući se. Tako je dakle osvetio krivicu junački don Quijote. Sav zadovoljan tom zgodom, uvjeren da je najsretnije, uzvišeno, započeo svoja viteška djela, silno uživajući u samom sebi, jaše on ka svojemu selu i govori tihano:

»Uistinu se možeš zvati sretnom iznad sviju koje god žive na zemlji, oj krasoto nad krasotama, Dulcinejo od Tobosa, jer tebi je sudbina dosudila, da svakoj tvojoj volji i hiru bude podvrgnut i pokoran ovakav junačan i slavan vitez kao što jest i kao što će biti don Quijote od Manche, koji je, kako sav svijet

zna, jučer ovitežen, a danas je doskočio najvećoj nepravdi i krivici koju je nepravednost smislila i okrutnost počinila: danas sam oteo bič iz ruke nemilosrdnoga neprijatelja koji je bez ikakva uzroka šibao onoga nježnoga dječaka.«

Uto stigne na put koji se rašlja na četiri strane, i odmah mu padnu na pamet raskrižja gdje se skitnici vitezovi zamišljaju kojim bi putem udarili. Da učini poput njih, zastane časkom, ali nakon premišljanja pusti Rocinantu uzde i preda svoju volju volji svoga konja, a taj udari onamo kamo je odmah namjerio, ravno svojoj staji.

Pošto je projahao otprilike dvije milje, naiđe don Quijote na skupinu ljudi, toledskih trgovaca, kako je kasnije doznao, koji putuju u Murciju da kupuju svilu. Šestorica su, sa suncobranima, a uz njih su četiri sluge na konjima i tri mazgarska momka pješaka. Čim ih don Quijote spazi, odmah pomisli da je tu nova pustolovina, a kako je nakan da se u svim zgodama, koliko god može, povodi za onim što je čitao u svojim knjigama, učini mu se to baš lijepom prigodom da izvrši što je namislio. S pristalom se otmjenošću i srčanošću upre dakle čvrsto u stremen, uperi koplje, zakrili štitom prsa, stane nasred puta i počeka da mu stignu oni skitnici vitezovi, jer za takve ih je smatrao i cijenio. A kad se primaknuše da ga mogu vidjeti i čuti, zaviknu don Quijote iza glasa i reče im nabusito:

— Neka sav svijet stane, ako sav svijet ne bude priznao da na svem svijetu nema krasnije gospe nego što je carica od Manche, neprispodobiva Dulcinea od Tobosa!

Na te riječi zastanu trgovci, a kad promotre neobičnu spodobu onoga koji govori, razaberu odmah, i po spodobi i po riječima, da je taj gospodin mahnit. Ali htjedoše i da vide što će mu ono priznanje koje traži, te će jedan od njih, podrugljivac i veliki domišljan, reći:

— Gospodaru viteže, mi ne znamo tko je ta čestita gospođa koju spomenuste, nego vi nama pokažite nju, pa ako je zbilja takva krasotica kako rekoste, drage ćemo volje i bez ikakve sile priznati istinu koju od nas tražite.

— Da ja vama nju pokažem — odvrati don Quijote — kakva bi vam dika bila priznati istinu koja je tako jasna? U tome i jest važnost, da vi, premda je niste ni vidjeli, morate vjerovati, priznavati, tvrditi, zaklinjati se, braniti je; a ako nećete, izlazite mi na megdan, vi nepokorni i obijesni ljudi! Istupajte jedan po jedan, kako viteški zakon naređuje, ili svi četimice udarite kako je običaj i sramotan posao ljudima vašega soja! Evo izglédam i iščekujem vas. uzdajući se u pravicu, koja je uz mene.

— Gospodaru viteže — odgovori trgovac — molim vašu milost u ime sviju nas knezova, koji smo ovdje, nemojte da opterećujemo svoju savjest priznajući ono što nikada nismo vidjeli ni čuli, pogotovu gdje bi to bio zazor caricama i kraljicama u Alcarriji i Extremaduri,[49] nego se udostojte pokazati nam kakvu god sliku te gospođe, sve ako je slika malena kolik pšenično zrno, jer po sitnu se gata krupno; a ja mislim da smo se već toliko privoljeli njoj, te ćemo mi, sve ako joj je na slici jedno oko škiljavo a iz drugoga joj oka kaplje rumenica i sumpor, ipak reći da je krasna koliko god želite, samo da ugodimo vašoj milosti.

— Ne kaplje njoj, gade odurni — odvrati don Quijote razjaren — ne kaplje njoj, velim, ono što ti kažeš, nego joj nježno kaplje ambra i bizam, a nije ona ni škiljava ni nakriva, nego ravna kao vreteno na Guadarrami.[50] Ali ćeš ljuto okajati veliku klevetu kojom si opao onakvu krasotu kakva je u moje vladarice.

Tako reče, te spusti koplje i s tolikim bijesom i ljutinom pojuri na čovjeka koji mu je ono rekao, te bi taj smioni trgovac nastradao da nije, na sreću njegovu, Rocinante na pol puta posrnuo i pao. Rocinante pade, a gospodar mu se dobrano otkotrlja niz polje. Htjede ustati, ali ne može nikako, jer mu smeta koplje, štit, ostruge i šljem, a teška je starinska bojna oprema. Muči se on tako, htio bi ustati, a ne može, te govori: — Ne bježite, ljudi kukavice; pričekajte, ropske duše; jer nisam se ja ovamo izvalio po svojoj

krivici, nego po krivici mojega konja.

Jedan od mazgarskih momaka, koji se ondje nađoše, a nije baš bio dobroćudan, ne otrpi kad začu tolike pogrde od onoga jadnika što leži, nego mu uzvrati u rebra. Pojuri k njemu, zgrabi mu koplje, razlomi ga u komadićke, te ga jednim ulomkom, unatoč oklopu, izmlati kao vola u kupusu. Uzviču se gospodari na njega, neka ga ne bije toliko i neka se okani, ali se momak već razjario te ne htjede odustati dok nije bijes izdovoljio i srce iskalio. Pograbi on još i druge ulomke koplja i sasvim ih razmrska na jadniku što leži. Ali don Quijote, koliko god pljušte po njemu udarci, ne suspreže jezik, nego prijeti i nebu i zemlji i razbojnicima, jer za razbojnike ih smatra.

Umori se momak, i trgovci udare svojim putem, za kojega su imali prilike da se dosita napričaju o izmlaćenom jadniku, a ovaj, kad vidje da je sam, opet pokuša hoće li moći ustati. Ali kad nije mogao dok je bio zdrav zdravcat, kako bi mogao sada, ovako izbijen i razbijen? A ipak je zadovoljan, jer to smatra za pravu nevolju skitnika viteza, te svu krivicu pridaje svojemu konju. No ustati ne može jer mu je sve tijelo izubijano.

Peta glava

u kojoj se nastavlja priča o nezgodi našega viteza.

Kad on vidje da se doista ne može ni maknuti, naumi uteći se običnomu svojem utočištu, to jest dosjetiti se kojemu mjestu iz svojih knjiga, i mahnitost mu navede na pamet ono o Baldovinu i markizu od Mantove, kad ga je Carloto ostavio ranjena u planini. Znaju tu priču djeca, poznaju je mladići, hvale je čak i vjeruju u nju starci, a ipak uza sve to nije istinitija od čudesa Muhamedovih. Učini mu se da se ta priča baš ne slaže s nevoljom u koju je zapao; stane dakle iskazivati silni bol, po zemlji se valjati i s iznemoglim dahom govoriti one riječi što ih je, vele, vitez govorio u šumi:

Gdje si sada, gospo moja,
Da požališ jad moj, mila?
Ili ne znaš, il ne haješ,
Il si vjeru pogazila?[51]

I tako nastavi romancu sve do onih stihova koji kazuju:

Oj markiže od Mantove,
Plemeniti gospodaru
I rođeni striče...

A kad on stigne do toga stiha, slučajno naiđe baš onuda seljanin iz njegova sela i susjed njegov, koji je nosio vreću pšenice u mlin. Kad on ugleda izvaljena čovjeka na tlu, pristupi mu i zapita ga tko je i kakva mu je nevolja da tako žalostivo jadikuje. Don Quijote pomisli jamačno da je to markiz od Mantove, stric njegov, te mu ne odgovori ništa nego nastavi svoju romancu, u kojoj priča o svojoj nevolji i o ljubavi careva sina i njegove žene, sasvim onako kako to romanca pjeva.

Seljanin se zadivi, slušajući onakve budalaštine, onda mu odigne vizir, razmrskan već udarima, i obriše mu lice, zaprašeno sasvim. Čim ga obrisa, već ga prepozna i reče:

— Gospodaru Quijana (ovako se valjda zvao dok je još bio pri zdravoj pameti i nije se od mirna plemića pretvorio u skitnika viteza), tko je na vas navalio toliku nevolju?

Ali don Quijote nastavlja svoju romancu kao da ga onaj i ne pita. Kad to vidje dobrijan, skine mu, što god bolje zna, oklop s prsiju i s ramena, da pogleda je li gdje ranjen, ali ne naiđe ni na krv ni na masnicu. Upne se da ga digne sa zemlje, i s priličnom ga mukom popne na svojega magarca, jer pomisli da je na magarcu mirnije jahanje. Skupi mu oružje, čak i krhotine njegova koplja, priveže to na Rocinanta, uhvati Rocinanta za uzdu a magarca za povodac, i krene svojemu selu, sav zamišljen u one budalaštine što ih je don Quijote govorio a on ih slušao. Zamislio se i don Quijote, koji se nemoćan i izubijan jedva drži na magarcu, te kadikad samo uzdiše k nebesima. Tim on navede seljanina da ga opet zapita što ga boli. No don Quijotu kao da sam đavo dovlači na pamet priče koje se slažu s njegovom zgodom: sada on zaboravi na Baldovina i sjeti se Maura Abindarráeza,[52] kako ga je porkulab antequerski, Rodrigo od Narváeza, uhvatio i zarobio u svojoj tvrđavi. Kad ga dakle seljanin i opet zapita što je i kako mu je, on mu odgovori onim istim riječima i rečenicama koje je zarobljeni Abencerraje odgovorio Rodrigu od Narváeza, sasvim onako kako je tu historiju čitao u knjizi *Diana* od Jorge de Montemayora, gdje se o tome pripovijeda. Zaokupio don Quijote neprestance o tom te o tom, tako da se seljanin vraški naslušao ludorija bez kraja i

po njima razabrao da je njegov susjed mahnit. Požuri se dakle da što prije stigne u selo i da se otrese neprilike koju mu je don Quijote navalio svojim brbljarijama završujući ih ovim riječima:

— Znajte, milostivi gospodaru don Rodrigo od Narváeza, da je ona krasna Jarifa, što sam je spomenuo, sada umiljata Dulcinea od Tobosa, za koju sam ja izvršivao, izvršujem i izvršivat ću najslavnija viteška djela što su viđena, vide se i vidjet će se na svijetu.

Na te riječi odgovori seljanin:

— Ta molim vas, milostivi gospodaru, tako mi grešne duše, nisam ja don Rodrigo od Narváeza, ni markiz od Mantove, nego vaš susjed Pedro Alonso; a ni vi niste Baldovinos ni Abindarráez, nego čestiti plemić, gospodin Quijana.

— Znam ja tko sam — odgovori don Quijote — i znam da ja mogu biti ne samo svaki od onih koje sam spomenuo, nego i svih Dvanaest banova od Francije, i još svih Devet banova od Slave,[53] jer moja junačka djela nadvisuju sve junačke pothvate što su ih izvršili svi oni skupa i svaki posebice.

U tim i takvim razgovorima stignu pred mrak k selu, ali seljanin počeka dok se unoća, da ne vidi svijet na čemu isprebijani vitez jezdi. Kad bude vrijeme koje se seljaninu zgodnim učini, uđe on u selo pa u kuću don Quijotovu, te je zatekne svu uzbunjenu. Ondje su župnik i brijač seoski, prisni prijatelji don Quijotovi, i baš im gazdarica njegova govori u sav glas:

— Što sudite vi, gospodine licencijate Pero Pérez (jer tako se župnik zove), o nezgodi mojega gospodara? Već tri dana nema ni njega, ni kljuseta, ni štita, ni koplja, ni oklopa njegova. Jadne li mene! Slutim ja i sveta je istina, kao što sam se rodila te ću umrijeti, da su njemu pomutile pamet one proklete viteške knjige što ih on ima i svagda čita, jer sada se sjećam, slušala sam ga gdje govori sa samim sobom i često spominje kako će se preobratiti u skitnika viteza i krenuti svijetom unakrst, tražeći pustolovine. Odnio vrag i sotona te knjige, koje su upropastile najbistriju pamet što je u svoj Manchi bila!

Sinovica reče to isto i još priklopi:

— Znajte, gospodaru majstore Nicolás (jer tako se zove brijač), često je bivalo da je moj gospodar stric znao dva dana i dvije noći čitati te bezdušne i zlosretne knjige, pa bi naposljetku odbacivao knjigu iz ruku, mašao se mača i počinjao dijeliti megdan sa zidovima: kad bi se premorio, govorio bi da je ubio četiri gorostasa kao četiri tornja, a znoj koji bi ga oblio od umora krv je, veli, od rana zadobivenih u boju; onda bi odmah iskapio golem vrč hladne vode, pa bi ozdravio i smirio se, a govorio je da je ta voda dragocjen napitak koji mu je donio mudrac Esquife,[54] velik čarobnjak i prijatelj njegov. Ali svemu sam kriva ja što vam nisam javila budalaštine mojega gospodara strica, da mu se pomogne dok se još nije dogodilo što se evo dogodilo sada, i da budu spaljene te proklete knjige, kojih on ima svu silu, a treba da budu sažežene, kao da su nevjernici.

— I ja velim tako — reče župnik — i uistinu neće minuti sutrašnji dan a da im javno ne izreknemo presudu. Neka budu osuđene na oganj, da ne bi nikome još, tko ih bude čitao, namakle priliku da počini ono što je moj dobri prijatelj valjda počinio.

Sve to pred vratima slušali seljanin i don Quijote. Sada seljanin konačno razabere bolest svojega susjeda, te će u sav glas:

— Otvarajte, milostivi gospodari, otvarajte gospodinu Baldovinu i markizu od Mantove[55] koji dolaze u ljutim ranama, i gospodinu Mauru Abindarráezu, koga zarobljena vodi junački Rodrigo od Narváeza, porkulab antequerski.

Na te riječi izlete svi, pa kad prepoznaju neki svojega prijatelja, drugi svojega gospodara i strica, koji još nije bio sjahao s magarca, jer nije mogao, potrče da ga zagrle. A on reče:

— Stojte; jer ja dolazim ljuto ranjen po krivici mojega konja. Spremite me u postelju i zovnite mi, ako možete, mudru Urgandu, da mi rane vida i nadgleda.

— Zlo i naopako! — zajauče sada gazdarica; — znala sam ja u srcu dobro na koju se stranu naherio moj gospodar. Ni brige vas, gospodaru: znat ćemo mi vas izliječiti ovdje i bez one smutljivke.[56] Proklete bile, velim, i opet i stoput one viteške knjige što su vam toliko zlo nanijele!

Spreme ga odmah u postelju, potraže mu rane i ne nađu nijedne, a on im pripòvjedi da se samo izgruhao jer je silno tresnuo o zemlju skupa s Rocinantom, konjem svojim, kad se borio sa deset divova, najsmionijih grdosija što ih ima na dalekom svijetu,

— Šuć-muć — odvrati župnik; — zar baš divovi? Tako mi križa, sutra ću ja još prije noći spaliti te divove.

Uzmu don Quijota zapitkivati mnogo, ali on ni na koje pitanje ne htjedne odgovoriti, nego zaište jedino da mu dadu jesti, i neka ga puste da spava, jer to mu je najpotrebnije. Učine mu po volji, a župnik ispita seljanina potanko kako je našao don Quijota. Seljanin mu sve pripovjedi, skupa s budalaštinama koje je don Quijote govorio kad ga je on našao i kad ga je vodio. Tim još jače ukrijepi licencijata u onoj odluci koju je nakanio sutradan izvršiti.

Šesta glava

O velikom i zabavnom pretresu što su ga župnik i brijač obavili u knjižnici našega bistroga viteza.

Don Quijote još spavaše. Župnik zaište u sinovice ključeve sobe gdje su one knjige, začetnice te nevolje, i ona mu ih drage volje dade. Uđu svi, s njima i gazdarica, te nađu više od stotinu svezaka velikih knjižurina, vrlo dobro uvezanih, i još drugih malih knjiga. Čim ih gazdarica ugleda, okrene se i pojuri brže iz sobe, te se odmah vrati sa škropionicom, škropilom i svetom vodom, pa reče:

— Evo vam, časni gospodine: poškropite sobu, da ne bi tu koji od onih mnogih čarobnjaka što su u tim knjigama opčarao i nas, za osvetu što ih mi hoćemo otjerati sa svijeta.

Nasmije se licencijat priprostoj gazdarici i naredi brijaču da mu dodaje jednu po jednu knjigu, da vidi što pišu, jer se mogu među njima naći i takve koje ne zaslužuju da budu za kaznu spaljene.

— Ne — usprotivi se sinovica; — nema zašto da se oprosti ijednoj, jer su sve pogubne. Najbolje će biti da ih kroz prozore poizbacujemo na dvorište, pa ih potpalimo. Ili ako nećete, onda da ih iznesemo na dvorište gdje je živad; ondje ćemo dići lomaču, i nikome neće smetati dim.

Isto tako reče i gazdarica: tolika im je želja da smaknu one nedužne knjige; ali župnik ne htjede pristati dok im ne pročita barem naslove. Prvo što mu majstor Nicolás u ruke dade bijahu četiri knjige *Amadísa od Galije*,[57] te župnik reče:

— Nekako neobičan slučaj, jer ovo je, kako sam čuo, prva viteška knjiga koja je u Španjolskoj tiskana, a sve su kasnije knjige potekle i lozu povukle od nje. Mislim zato da nju moramo, kao začetnicu ovako zle sekte, bez ikakve isprike osuditi na spaljenje.

— Ne, gospodine — uzvrati brijač — jer ja sam također čuo da je to najbolja od sviju knjiga koje su napisane u tome rodu. Kao jedinoj knjizi te vrste moramo joj dakle oprostiti.

— Istina je — potvrdi župnik — i zbog toga joj zasad poklanjamo život. Da vidimo tu drugu, što je do nje.

— To su — odgovori brijač — *Junačka djela Esplandiána*, rođenoga sina Amadísa od Galije.

— I zbilja je istina — reče župnik — da očeva čestitost sinu ne pomaže. Uzmite tu knjigu, gospo gazdarice, otvorite taj prozor i bacite je na dvorište, neka bude prva u gomili za lomaču koju ćemo podići.

Gazdarica sva zadovoljna prihvati knjigu, te dobri Esplandián izleti na dvorište, očekujući sa svom strpljivošću vatru koja mu prijeti.

— Dalje — požuri župnik.

— Ova je knjiga sada — reći će brijač — *Amadís od Grecije*, i sve su knjige u ovom redu, čini mi se, od iste loze Amadísove.

— Neka onda sve lete na dvorište — odredi župnik — jer da sažežem kraljicu Pintiquiniestru, i pastira Darinela, i njegove pastirske pjesme, i vragadušne, zbrkane rečenice njegova pisca, spalio bih ja s njima i oca svojega koji me rodio, kad bi mi osvanuo u spodobi skitnika viteza.

— Tako sudim i ja — priklopi brijač.

— I ja — dometnu sinovica.

— Kad je tako — reći će gazdarica — dajte mi ih, pa neka lete u dvorište.

Dadu joj knjige, kojih je sva sila bila, a ona, da se ne mora penjati po stubama, baci sve kroz prozor.

— Kakva je ono debela knjižurina? — zapita župnik.

— Ta je — odgovori brijač — *Don Olivante od Lire*.

— Pisac te knjige — pripomene župnik — bio je onaj isti koji je napisao i *Cvjetnjak*. I uistinu ne znaš

odsjeći koja je od tih dviju knjiga istinitija, ili, da bolje reknem, manje lažna; samo to znam da će ova knjiga na dvorište jer je nesklapna i naduta.

— Za njom dolazi *Florismarte od Hircanije* — nastavi brijač.

— Je li tu gospodin Florismarte? — uzvrati župnik. — Odmah ga bacajte na dvorište, unatoč njegovu čudesnom rođenju i izmišljenim pustolovinama, jer drugo nije ni zavrijedio svojim tvrdim i suhim stilom. Na dvorište s njime, a i s ovim, gospo gazdarice.

— Meni je s voljom, gospodaru — odgovori ona izvršujući s velikim veseljem što joj naređuju.

— Ovo je *Vitez Platir* — reći će brijač.

— Stara knjiga — odvrati župnik — a ja ne znam u njoj ništa što bi zaslužilo oproštenje. Neka se bez prigovora pridruži onima drugima.

Tako i učine. Onda rasklope drugu knjigu i pročitaju da joj je ime *Vitez od Križa*.

— Zbog toga svetog imena, kojim se knjiga zove, moglo bi joj se oprostiti neznanje, ali kazuje se: iz mire tri vraga vire, zato u vatru!

Prihvati brijač drugu knjigu i reče:

— Ovo je *Ogledalo viteštva*.

— Znam ja već njihovo gospodstvo — reče župnik. — Tu ti je gospodar Reinaldos od Montalbána s prijateljima i drugovima, koji su veći lupeži od Kaka, i dvanaest banova, s istinitim pripovjedačem Turpinom. Ja sam zbilja nakan osuditi ih na vječito progonstvo, pa bilo i samo zato što su pridonijeli zamisli slavnoga Mattea Boiarda, od kojega je opet satkao svoje tkivo kršćanski pjesnik Lodovico Ariosto: ako ovoga zateknem tu, pa govori drugim jezikom a ne svojim, neću ga mnogo paziti, ali ako svojim jezikom govori, svaka mu čast i dika.

— Ja ga imam u talijanskom jeziku — primetnu brijač — ali ga ne razumijem.

— Ne bi ni valjalo da ga razumijete — odgovori župnik — a ne bi bilo zamjerke gospodinu kapetanu da ga i nije donio u Španjolsku i pretvorio u Kastiljca, jer je time djelo izgubilo mnogo od svoje izvorne vrijednosti, a tako je svagda kad ljudi nastoje knjige u stihovima prevoditi na drugi jezik: koliko god pomno radili i kolikom se god vještinom odlikovali, ipak te knjige ne dosežu nikada do one visine na kojoj su ta djela u prvotnom liku bila. Nego ja mislim da ovu knjigu i sve knjige koje pišu o francuskim zgodama bacimo i spremimo u presušen zdenac, dok ne budemo dokoniji da razvidimo što ćemo s njima, osim nekoga *Bernarda od Carpija*, koji se ovuda vucari, i one druge knjige, koja se zove *Roncesvalles*, jer ako te knjige dopanu mojih šaka, predat ću ih u gazdaričine ruke, a iz njenih će ruku, bez ikakve milosti, odletjeti u vatru.

Brijač odobri sve to, i sve mu se učini dobrim i valjanim, jer zna da je župnik takav čestit kršćanin i takav prijatelj istine da ni za što na svijetu ne bi ništa rekao protiv nje. Rasklopi on drugu knjigu i vidi da je *Palmerin od Masline*, a uz tu opet knjiga *Palmerin od Engleske*. Kad to opazi licencijat, reče:

— Tu olivu (maslinu) rascijepajte odmah i spalite je, da ni pepela ne ostane od nje, ali ovu palmu englesku ostavite i očuvajte kao rijetkost: njoj bi se trebala načiniti onakva kutija kakvu je Aleksandar našao među blagom Darijevim te odredio da se u njoj čuvaju djela pjesnika Homera. Ova knjiga, kumašine, vrijedi s dva razloga: prvo, jer je sama po sebi veoma dobra, a drugo, jer vele da ju je napisao neki mudri kralj portugalski. Sve su pustolovine u dvorcu Miraguardi jako dobre i izvrsno su smišljene, a rečenice su skladne, jasne, čuvaju i paze ugled onoga koji govori, te je u njima velika osebnost i bistrina. Velim vam dakle, majstore Nicolás, da ovu knjigu i *Amadísa od Galije*, ako se vi slažete, oslobodimo od vatre, a sve druge, bez mnogoga prekapanja, neka ginu.

— Nemojte, gospodine kume — usprotivi se brijač — jer evo ovo što mi je u ruci razglašeni je *Don Belianís*.

— No, taj — odvrati župnik — s drugim, trećim i četvrtim dijelom, potrebovao bi malko rabarbare,

da mu se iščisti pregomilana žuč. Trebalo bi izbrisati ono o Dvorima slave i još druge znatnije besmislice, pa bismo se mogli nekako strpjeti s njim, a ako se popravi, smilovali bismo mu se i bili bismo mu pravedni. Međutim, kume, ponesite vi te knjige svojoj kući, ali ne dajte ih nikomu da ih čita.

— Drage volje — odgovori brijač.

Ne htjede se dalje mučiti da rasklapa viteške knjige, nego zapovjedi gazdarici neka uzme sve redom i pobaca na dvorište. Ona to jedva i dočeka. Milije joj je paliti te knjige negoli išta tkati, sve da je najveće i najfinije tkivo. Zgrabi ona osam knjiga odjedanput te ih izbaci kroz prozor. Ali kako ih je mnogo najednom pograbila, padne jedna knjiga brijaču pred noge, a on je od radoznalosti podigne i vidi da piše na njoj: *Povijest slavnoga viteza Tiranta Bijeloga*.

— Bože mili! — klikne župnik na sav glas. — Zar i Tirante Bijeli tude! Dajte mi ga, kume, jer sudim da sam s njim stekao blago zabave i zlatan rudnik razonode. Tu je don Quirieleison od Montalbana, junački vitez, i brat njegov Tomás od Montalbána, i vitez Fonseca, tu je okršaj hrabroga Tiranta s mesarskim psom, bockalice gospođice Placerdemivide, ljubakanje i spletke udovice Reposade, pa gospođa carica, koja je zaljubljena u Hipolita, konjušara Tirantova. Istinu vam velim, kume, ova je knjiga po stilu najbolja na svijetu: ovdje vitezovi jedu i spavaju, i umiru na svojim posteljama, i pišu prije smrti oporuke, i još štošta ima u njoj čega nema u svim drugim knjigama. A uza sve to velim vam da bi pisac te knjige, zato što je navlaš napisao tolike ludorije, zaslužio da robuje na galiji dokle god živi. Ponesite knjigu kući i pročitajte je, pa ćete vidjeti da je istina što vam o njoj rekoh. — Hoću — odgovori brijač; — ali što ćemo s ovim malim knjižicama što su još tu?

— Te knjige — odvrati župnik — nisu valjda viteške, nego su pjesme. Rasklopi on jednu i vidje da je *Diana* od Jorge de Montemayora. Pomisli da su sve redom od te vrste, pa reče:

— Ove knjige ne zaslužuju da budu spaljene kao one druge, jer nisu i neće ni biti na štetu kao što su bile viteške knjige; to su zabavne knjige, one nikome ne ude.

— Ah, gospodine! — reći će sinovica; — naredite vi mirne duše da se i te knjige spale kao i druge, jer dok moj gospodar stric ozdravi od viteške bolesti, ne bi bilo čudo da njega, ako on uščita te knjige, spopadne želja da se prometne u pastira i krene po šumama i livadama pjevajući i svirajući; ili, što je još gore, da postane pjesnik, a to je, kako vele neizlječiva i prijelazna bolest.

— Pravo veli ta djevojka — reče župnik — pa neće biti zgorega da unaprijed uklonimo ispred našega prijatelja tu smetnju i opasnost. Započet ćemo dakle od *Diane* Montemayorove, pa sudim da je ne spalimo, nego samo uklonimo iz nje sve ono što piše o mudroj Feliciji i o čarobnoj vodi, a i gotovo sve veće pjesme; neka joj onda sretno preostane proza i čast što je prva od ovakvih knjiga.

— Ovo je sada — reči će brijač — *Diana*, takozvana *Druga Diana od Salamančanina*, i evo još jedna knjiga, a napisao ju je Gil Polo.

— Ona Salamančaninova knjiga — odgovori župnik — neka se pridruži osuđenicima na dvorištu i neka im poveća broj, a ova od Gila Pola neka se čuva kao da je od samoga Apolona. Hajdemo dalje, kume, požurimo se, jer će se umračiti.

— Ovo je — reče brijač rasklapajući knjigu — *Deset knjiga o ljubavnoj sreći*, napisao Antonio di Lofraso, pjesnik sardinski.

— Tako mi reda koji sam primio — uzme govoriti župnik — otkad je Apolon Apolon i otkad su muze muze, a pjesnici pjesnici, još nije napisana tako šaljiva i vragometna knjiga; ipak je najbolja od knjiga toga pravca i najosebnija od sviju te vrste što su ikada na svijet izdane. Tko nju pročitao nije, neka zna da nikada nije zabavno štivo čitao. Dajte mi je, kume, jer mi je milije što sam nju našao nego da su mi poklonili reverendu od florentinske svile.

Skloni on knjigu s najvećim veseljem, a brijač nastavi:

— Ovo je dalje *Pastir od Iberije, Vile od Henaresa* i *Suzbijena ljubomornost*.

— S tima ne možete inače — reći će župnik — nego ih predajte svjetovnoj vlasti gazdaričinoj, ali ne pitajte me zašto, jer ne bih nikada dokončao.

— Sada dolazi *Pastir Filidin*.

— Nije to pastir — odvrati župnik — nego najmudriji dvoranin: neka se uščuva kao dragocjen poklad.

— Ova velika knjiga što sada dolazi — reći će brijač — zove se *Blago različitih pjesama*.

— Da ih nema toliko — napomene župnik — bile bi vrednije. Ta knjiga treba da se protrijebi i pročisti od nekih prostota koje se u njoj zatječu među divotama. Neka se uščuva, jer pisac joj je prijatelj moj, a i zbog štovanja prema slavnijim i uzvišenijim djelima što ih je on napisao.

— Ovo je — nastavi brijač — *Pjesnički zbornik Lópeza Maldonada*.

— I pisac te knjige — odgovori župnik — prisni mi je prijatelj. Stihovima iz njegovih usta divi se svatko tko ih čuje; tolika je milina njegova glasa kojim ih pjeva, da očarava. Nešto je preopširan u svojim eklogama, ali što valja, ne dodijava nikada. Uščuvaj ga među izabranicima. Ali kakva je knjiga to do njega?

— *Galatea*, od Miguela de Cervantesa — odgovori brijač.

— Mnogo mi je već godina dobar prijatelj taj Cervantes i znam da je on vještiji nevoljama nego stihovima. Njegova je knjiga prilično dobro zamišljena, ali se on laća koječega a ne dokončava ništa. Moramo sačekati drugi dio, koji obećava; ako mu taj bolji bude, možda će steći cijelome djelu milost koja mu se sada uskraćuje. Međutim, dok se ne vidi, zadržite ga zaključana u svojoj kući.

— Drage volje, kume — odgovori brijač. — Evo još tri knjige, sve zajedno: *Araucana*, od don Alonsa de Ercille, *Austriada*, od Juana Rufa, općinskog dobavljača u Córdobi, i *Monserrate* od Cristóbala de Viruésa, pjesnika iz Valencije.

— Sve tri te knjige — reče župnik — najbolje su što su u herojskom stihu na španjolskom jeziku napisane, i mogu se mjeriti s najčuvenijim talijanskim djelima: neka se uščuvaju kao najbogatiji pjesnički pokladi što ih ima Španjolska.

Umorio se župnik razglédajući knjige, te odredi neka sve druge knjige osjekom spale, ali brijač već rasklopio jednu, koja se zove *Suze Angelikine*.

— Ja bih suze isplakao — reče župnik kad je čuo naslov — da sam takvu knjigu vatri predao, jer pisac je njen bio jedan od najslavnijih pjesnika na svijetu, ne samo u Španjolskoj, a izvanredno mu je uspio prijevod nekih priča Ovidijevih.

Sedma glava

O drugom pohodu našega čestitog viteza don Quijota od Manche.

Uto se uzviče don Quijote i progovori:

— Amo vas, amo, hrabri vitezovi! Ovdje vi pokažite snagu junačkih mišica, jer će vas dvorani nadjunačiti na megdanu!

Slete se na tu viku i halabuku i okane se pretraživanja drugih knjiga, koje su još preostale. Zato se misli da su nerazgledane i nesaslušane poginule u vatri: *Carolea*, *Lav od Španije* i *Careva junačka djela*, koja je opisao don Luis de Avila, a bila su bez sumnje među preostalim knjigama, no da ih je župnik opazio, ne bi ih valjda stigla onakva ljuta sudbina.[58]

Kad oni stigoše don Quijotu, bio je on već ustao s postelje. Viče on svejednako, preklapa koješta, bode i mlati na sve strane, a budan je kao da nije nikada ni spavao. Obuhvate ga i silom svale na postelju, a kad se malo smirio, razvede on opet razgovor sa župnikom i reče:

— Zaista, gospodine nadbiskupe Turpine,[59] velika je sramota nama koji se zovemo Dvanaest banova, što smo tako na laku ruku prepustili pobjedu na ovom turniru vitezovima dvoranima, unatoč tomu što smo mi vitezovi pustolovi u tri prijašnja dana dobili nagradu.[60]

— Smirite se, gospodine i prijatelju — reći će župnik; — dat će Bog i sreća junačka, pa što se danas izgubilo, sutra će se vratiti. Zasad vi pazite samo na zdravlje, jer meni se čini da ste vi jamačno silno umorni, ako niste i ljuto ranjeni.

— Ranjen nisam — odgovori don Quijote — ali sam izubijan i sav izlomljen, o tom nema sumnje. Onaj me kopilan don Roldán izmlatio hrastovim stablom, a sve od same zavisti, jer vidi da sam mu ja jedini takmac u hrabrosti. Ali ne zvao se ja Reinaldos od Montalbána ako mu ne odmastim čim budem ustao s postelje, usprkos svim njegovim čarolijama. No zasad mi dajte da ručam, jer znam da mi je to najpreče, a za osvetu ću se ja već pobrinuti.

Učine mu po volji i dadu mu jesti. Onda on opet zaspi, a oni se samo čude mahnitosti njegovoj.

Te noći popali i sažeže gazdarica sve knjige koliko god ih bješe u dvorištu i u svoj kući. S njima izgorješe jamačno i knjige koje bi vrijedile da budu sačuvane u vječnim arhivima. Ali im to nije dopustila vlastita sudbina i lijenost njihova suca, te tako se na njima obistini riječ da za grešnika stradavaju katkad i pravednici.

Jedan od prvih lijekova kojim župnik i brijač stadoše sada vidati boljeticu svojega prijatelja bješe da zazidaše i zagradiše sobu u kojoj su bile knjige, da ih on ne nađe dok ustane (jer kad bude uklonjen uzrok, prestat će možda i djelovanje), a oni će mu reći: neki je čarobnjak odnio, i knjige, i sobu, i sve u njoj. Tako oni brže-bolje učine. Nakon dva dana ustane don Quijote, i prvo mu bî da ode i pogleda svoje knjige. Kad ne nađe sobu gdje ju je ostavio, pođe je tražiti i odovud i odonud. Nađe gdje bi trebalo da budu vrata, pa ih napipa rukama, strijelja očima i ovamo i onamo, a ne govori ni riječi. Ali naposljetku, nakon prilična vremena, zapita gazdaricu gdje li je soba s njegovim knjigama. Gazdarica, koja već valjano bijaše upućena što će reći, odgovori mu:

— Kakvu to sobu vi tražite? Nema u kući više ni sobe ni knjiga, sve je odnio sam đavo glavom.

— Nije bio đavo — priklopi sinovica — nego nekakav čarobnjak koji je došao na oblaku one noći nakon dana kad ste vi krenuli odavde. Dojahao na nekoj zmiji, sjahao tu, ušao u sobu, i ne znam što je u sobi počinio, ali domala izleti on kroz krov, a za njim ostade sva kuća zadimljena. Namjerile mi pogledati što je učinio, a ono ni knjigama ni sobi nema ni traga. Samo se toga dobro sjećamo i ja i gazdarica da je taj zlopaki starac, kad je odlazio, u sav glas rekao kako je od tajne mržnje na gospodara

tih knjiga i te sobe počinio kući štetu koja će se kasnije vidjeti, i još je priklopio da se zove mudrac Muñatón.

— Rekao je valjda: Frestón — ispravi je don Quijote.

— Ne znam — odvrati gazdarica — je li rekao Frestón ili Fritón; samo je imenu na svršetku *ton*.

— Tako je — reče don Quijote; — to je mudrac čarobnjak, ljut neprijatelj moj, koji mene mrzi jer je po svojoj umještini i znanju dokučio da ću ja jednom dok tomu kucne čas, zametnuti boj udvoj s vitezom koga on zaklanja i štiti, i da ću ga pobijediti, a on to ne može spriječiti. Zato je on na me nazuban i dodijava mi svakakvim smicalicama, koliko god može. No neka pamti da nije moćan niti usprotiviti se, niti ukloniti se onomu što je nebo odredilo.

— Tko sumnja o tom? — reći će sinovica. — Ali tko vas, gospodine striče goni u te zadjevice? Zar nije bolje mirovati kod kuće i ne obilaziti po svijetu, tražeći nad kruhom pogaču i ne pazeći da onaj koji za tuđom vunom pođe sam ostrižen kući dođe?

— Oj sinovice moja — preuze don Quijote — kako si ti neupućena! Prije nego što će itko mene ostrići, zderat ću ja kožu i bradu iščupati svakomu ako mi dirne ma u dlačicu.

Ne htjedoše mu njih dvije ništa više odvraćati, jer vidješe da ga spopada jarost.

Proboravi on tako dva tjedna kod kuće, sasvim miran, ničim ne odajući da kani ponoviti svoje prijašnje budalaštine. Za tih je dana razvodio srdačne razgovore sa svoja dva prijatelja, sa župnikom i brijačem, i dokazivao im kako su na svijetu nadasve potrebni skitnici vitezovi, a u njemu eto uskrsava skitničko viteštvo. Župnik mu je kadikad uzvraćao, onda opet popuštao, jer bez takvih ustupaka ne bi mogao izići s njim nakraj.

Za to vrijeme uze don Quijote pregovarati s jednim seljaninom, susjedom svojim, čestitim čovjekom (ako se čestitim čovjekom može krstiti onaj koji je siromah), ali bez mnogo soli u glavi. Toliko mu je napokon nabio uši, toliko ga smotao, da je siromah seljanin odlučio krenuti s njim i služiti mu u konjušarskoj službi. Govorio mu don Quijote, među inim, neka se ne skanjuje mnogo, nego neka krene s njim, jer se može pružiti zgoda, dok trene okom, da predobije koji otok i njega tamo postavi za namjesnika. Na takva i slična obećanja ostavi Sancho Panza, jer tako se zvao taj seljanin, i ženu i djecu i najmi se susjedu za konjušara.

Odmah se pobrine don Quijote da najami novaca. Nešto proda, nešto založi, a sve raspe budzašto, i tako smogne prilične novce. Opskrbi se okruglim štitom, koji je posudio u nekoga prijatelja, opravi svoj razbijeni šljem što god bolje može, i javi svojemu konjušaru Sanchu dan i sat kada kani krenuti na put, da se opskrbi svime što misli da mu je prijeko potrebno, a osobito ga uputi neka ponese bisage. Sancho odgovori da će ponijeti, a nakan je povesti i svojega magarca, koji je jako valjan, jer on, seljanin pripoljac, i nije navičan mnogo pješačiti. Što se tiče magarca, prigovori don Quijote malko, te uze premišljati hoće li mu pasti na pamet kakav skitnik vitez koji je vodio sa sobom perjanika na magarcu. No ne može se nijednomu dosjetiti. Uza sve to odluči neka Sancho povede magarca, te naumi pribaviti mu valjaniju jahaću životinju čim se sluči prigoda da otme konja prvomu neuljudnom vitezu na koga naiđe. Opskrbi se košuljama i drugim čime može, kako ga je ono krčmar uputio, i kad je sve to učinio i posvršavao, niti se Panza oprosti s djecom i ženom, niti don Quijote s gazdaricom i sinovicom, nego oni izduhnu sela obnoć, ni od koga viđeni. Te noći odjašu tako daleko te su bili, kad se razdanilo, sigurni da ih susjedi iz sela neće stići, sve da poteknu za njima.

Jaše Sancho Panza magarca kao patrijarh, sa svojim dvojačama i vinskim mijehom i sa silnom željom da već bude namjesnik onoga otoka što mu ga je gospodar obećao. Slučajno udari don Quijote onim istim putem i cestom kuda je krenuo na svojem prvom putu, to jest Montielskim poljem, ali sada putuje njime s manjom mrzovoljom nego prije, jer je rano jutro i zrake sunčane koso padaju na njih, te im ne dodijavaju. Uto će Sancho Panza gospodaru:

— Pazite, milostivi gospodaru skitniče viteže, da ne zaboravite onaj otok što ste mi obećali, jer ja ću znati vladati njime, koliko god velik bio.

Don Quijote mu odgovori:

— Znaj i pamti, prijatelju Sancho Panza, starinskim je vitezovima bio svagda običaj svoje perjanike postavljati za namjesnike otocima ili kraljevinama koje predobivaju, a ja sam odlučio ne zatirati takav dobri običaj. Radiji sam još i natkriliti ga, jer su drevni vitezovi katkad, a možda i ponajviše, čekali da im perjanici ostare, pa kad ih se perjanici nasluže i namuče se loših dana i još gorih noći, davali su im titulu grofova, ili čak markiza kojega kraja ili pokrajine, bila ona nešto veća ili manja. Ali ako poživiš ti i poživim ja, lako se može dogoditi da ne prođe ni tjedan i ja steknem takvu kraljevinu, uz koju, u prîd, idu još i druge kraljevine, pa se sluči da u kojoj od njih budeš okrunjen za kralja. I nemoj se čuditi, jer ovakvim se vitezovima ukazuju zgode i prigode kakve nitko nije ni vidio ni zamislio, pa bih ti ja možda još mogao i više dati nego što ti obećavam.

— I tako — dočeka Sancho Panza — ako se ja, po kojem od tih čudesa što ih spominjete, zakraljim, onda će Juana Gutiérrez,[61] ženica moja, postati kraljica, a moja djeca kraljevići.

— Pa tko sumnja o tom? — uvjerljivo će don Quijote.

— Sumnjam ja — uzvrati Sancho Panza — jer ovako ja sudim: sve kad bi Bog odredio da kraljevine pljušte na zemlju, nijedna ne bi pala na glavu Mariji Gutiérrez.[62] Znajte, gospodaru, ona za kraljicu ne vrijedi ni prebijene pare; za groficu bi već bila zgodnija, ali i to uz Božju pomoć.

— Prepusti ti to, Sancho, Bogu — odvrati don Quijote — a Bog će već dati što joj najviše dolikuje. Ali ne snizuj svoju želju toliko da bi se zadovoljio ičim manjim nego da budeš namjesnik.

— I neću, gospodaru — odgovori Sancho Panza — pogotovu kad imam ovakva odlična gospodara, koji će znati što meni valja i što mogu dobiti.

Osma glava

O dobroj sreći koja se junačkomu don Quijotu javila u strahovitoj i nezamislivoj pustolovini s vjetrenjačama, i o drugim događajima dostojnim sretnog spomena.

Uto ugledaju u polju trideset ili četrdeset vjetrenjača, a čim ih spazi don Quijote, reče on svojemu perjaniku:

— Dobra sreća upućuje naše pothvate na bolji put nego što bismo i pogodili poželjeti; jer evo vidiš, prijatelju Sancho Panza, pojavljuje se ondje trideset ili nešto više grdnih gorostasa, s kojima sam ja nakan zametnuti boj i svima im glave poskidati, a kad ih oplijenim, blagom ćemo se njihovim početi bogatiti. Jer častan je boj i velika služba Bogu, onakvu gadnu pasminu zbrisati zemlji s lica.

— Kakvi gorostasi? — u čudu će Sancho Panza.

— Oni što ih vidiš — objasni mu gospodar — oni s dugačkim rukama, koje će u nekojih biti od gotovo dvije milje.

— Pazite, gospodaru — odvrati mu Sancho Panza — ono što se ondje vidi nisu gorostasi, nego vjetrenjače, a što se čini da su ruke, to su krila, pa ih vjetar vitla da vrte kamen u mlinu.

— Jasno mi je — odgovori don Quijote- da nisi vješt ovakvim pustolovinama. Ono su gorostasi. A ako te strah, skloni se, pa se moli dok ja budem s njima bio ljut i nejednak boj.

Tako reče te obode ostrugama konja svojega Rocinanta, ne mareći što mu Sancho Panza dovikuje i kazuje da su ono na što on navaljuje uistinu vjetrenjače a nisu gorostasi. Ali je on tako tvrdo vjerovao da su gorostasi te nije ni čuo glas svojega perjanika Sancha, niti je vidio što su, premda im se već približio, nego se uzvikao u sav glas:

— Ne bježite, jadne kukavice, jer jedan jedini vitez navaljuje na vas!

Uto zapuhne malo vjetar, a golema se krila stanu kretati. Kad to vidje don Quijote, progovori:

— Sve da se vi razmahujete sa više ruku nego gorostas Briarej,[63] meni ćete odgovarati!

Tako reče, preporuči se od svega srca vladarici svojoj Dulcineji, zamoli je da mu u ovoj pogibiji bude na pomoći, dobro se zakrili štitom, zataknu koplje u kariku na prsnom oklopu, potjera Rocinanta što ga noge nose, i pojuri na prvu vjetrenjaču, koja stoji sprijeda; a kad on kopljem udari u krilo, okrene vjetar krilo toliko žestoko da je razmrskao koplje, odigao i konja i viteza, pa ih izgruhane odbacio u polje. Doleti mu Sancho Panza upomoć koliko god mu magarac mogaše trčati, a kad stigne, razabere da se don Quijote ne može ni maknuti: tako je nastradao i on i Rocinante.

— Bože, pomozi! — reče Sancho. — Zar ja vama, gospodaru, nisam govorio da dobro pazite što činite, jer to su vjetrenjače koje se na vjetru vrte, a tko ne vidi što su, valjda mu se i samom u glavi vrti.

— Šuti, prijatelju Sancho — odgovori don Quijote — jer bojni su poslovi, više nego ikoji, izvrgnuti neprestanoj mijeni; pogotovu jer ja mislim, a istina je, da je onaj čarobnjak Frestón, koji mi je oteo sobu i knjige, pretvorio te gorostase u vjetrenjače samo da mi ugrabi slavu pobjede: toliko mi je on neprijatelj; ali na koncu, slabo će mu vrijediti čarolije protiv mojega valjanoga mača.

— Neka Bog učini kako može — dočeka Sancho Panza.

Pomogne mu da ustane i popne ga opet na Rocinanta, koji je na mrtvo ime izubijan. Razgovarajući o toj prigodi udare putem na klanac Lápice, jer može biti da se ne bi dogodile mnoge i različite pustolovine, budući da onuda mnogi svijet prolazi. Samo se jako rastužio što je skrhao koplje. Razglaba o tome s perjanikom svojim te veli:

— Sjećam se, čitao sam kako je španjolski vitez, po imenu Diego Pérez de Vargas, kad mu se u bitki slomio mač, otrgnuo sa hrasta tešku granu ili odvodnicu, te njome počinio onoga dana tolika junačka djela

i pomlatio tolike Maure da mu ostade nadimak Machuca, to jest Mlátac; tako se od onoga dana sve do danas potomci njegovi zovu Vargas y Machuca.[64]

Ovo sam ti pripòvjedio zato što sam nakan od prvoga hrasta ili česvine na koju naiđem otrgnuti granu, onakvu i baš isto onako valjanu kao što sam zamislio; pa sam voljan počiniti njome tolika junaštva da ćeš ti biti sretan i presretan što si vrijedan da ih gledaš i što si svjedok zgodama koje će se teško i vjerovati.

— Što Bog da! — reći će Sancho. — Ja sve vjerujem što vi velite. Ali osovite se malko, jer meni se čini da ste se nakrivili, a to ste se valjda izgruhali kada ste se srušili.

— Istina je — odgovori don Quijote; — pa ako se ja ne tužim na bolove, to je stoga što skitnicima vitezovima ne dolikuje na ikakvu se ranu tužiti, sve da im se utroba kroz ranu istrese.

— Ako je tako, ni da bih riječi — odvrati Sancho — ali tako mi Boga, ja bih volio da biste se vi, gospodaru, potužili ako vas što zaboli. Što se mene tiče, ja ću se potužiti čim me išta boljecne, samo ako nije s perjanicima isto onako kao sa skitnicima vitezovima, pa da se ni oni ne smiju tužiti.

Don Quijote morade se nasmijati neukosti svojega perjanika, te mu objavi da mu je slobodno tužiti se kako i kada želi, po volji ili preko volje, jer on sve dosad nije ništa protivno čitao u viteškim zakonima.

Sancho mu napomene neka smisli da je vrijeme jelu. Gospodar mu odvrati da još nije gladan, a on neka jede ako hoće. Nakon toga dopuštenja namjesti se Sancho na svojem magarcu, te je vadeći iz bisaga što je u njih bio natrpao i jedući jahao za gospodarom, a počesto i potezao vina iz mješine s tolikom slašću da bi mu zavidio najveći sladokusac krčmar u Málagi. Tako on jaše, gucka gutljaj za gutljajem, i ne sjeća se više nikakvih obećanja gospodarovih, pa i ne smatra ni za kakvu muku, nego za odmor, obilaziti za pustolovinama, kako god opasne bile.

Naposljetku, tu noć prenoće oni pod drvećem, te od jednoga drveta otrgne don Quijote suhu granu, koja mu može nekako poslužiti mjesto koplja, i natakne na nju željezni šiljak, skinut sa skrhanog koplja. Cijele te noći nije don Quijote spavao, nego je premišljao o svojoj vladarici Dulcineji, da bude po onom što je čitao u svojim knjigama, kako su vitezovi bez sna provodili mnoge noći po šumama i pustolinama zabavljeni mislima na odabranice svoga srca. Ali nije tako proveo noć Sancho Panza, jer on je ljudski napunio želudac, no nije ga napunio vodom od cikorije, pa je cijelu noć prespavao. A da ga nije zovnuo gospodar, ne bi ga probudile ni zrake sunčane što mu sinuše u lice, niti bezbrojne ptice što pjesmom radosno pozdravljaju svanuće novoga dana. Kad ustade, gutnu još iz mješine i opazi da se nešto sploštila od sinoć, te mu se ražalosti srce, jer mu se čini da ne udara putem na kojem će moći naskoro doskočiti toj nestašici. Don Quijote ne htjede doručkovati, jer se, kako rekosmo, hranio slatkim uspomenama. Nastave put u klanac Lápice, kamo su i udarili, te ga oko trećeg sata po svanuću ugledaju.

— Ovdje, Sancho Panza — reče don Quijote, kad je uočio klanac — možemo do lakata zamočiti ruke u ono što zovu pustolovinama. Ali pamti: sve da me ugledaš u najljućoj pogibiji ovoga svijeta, ne smiješ se laćati mača da me braniš, osim ako vidiš da su oni koji me napadaju prost svijet i fukara, jer u takvu mi slučaju smiješ upomoć priskočiti. No ako su vitezovi, nije tebi, dokle god nisi oviteženi, nipošto dopušteno ni dano da mi pomažeš.

— Da znate, gospodaru — odgovori Sancho — ja ću vas u tome valjano poslušati, pogotovu jer sam ja miran čovjek i ne marim petljati se u kavge i tučnjave. Ali opet istina je: ako uzmoram braniti sebe, neću ja mnogo paziti na te zakone, jer i Božji i ljudski zakoni dopuštaju svakomu da se brani ako mu tko nažao čini.

— Ni ja to ne poričem — reče don Quijote — no ti moraš susprezati svoju prirodnu žestinu, pa mi ne smiješ pomagati protiv vitezova.

— Ja i velim — odgovori Sancho — da ću tu naredbu sveto obdržavati, kaošto i nedjelju.

Dok su oni tako razglabali, pojave se na putu dva fratra reda Svetoga Benedikta, na dva dromedara: jer nisu im manje mazge na kojima jašu. Imaju oni zaštitne naočari i suncobrane. Za njima se vozi kočija,

koju prati četir-pet konjanika, a za njom pješače dva mazgarska momka. U kočiji se vozi, kako se kasnije doznalo, neka gospođa iz Vizcaye, a putuje u Sevilju svojemu mužu, koji će preko mora sa osobito časnom zadaćom. Fratri slučajno idu istim putem, ali ne putuju s njom. Čim ih opazi don Quijote, progovori on svojemu perjaniku:

— Ili se ja varam, ili će ovo biti najslavnija pustolovina koja se ikada dogodila, jer one crne spodobe što dolaze jamačno su, i bez sumnje jesu, čarobnjaci koji su oteli neku princezu i voze je u toj kočiji. Moram dakle svom silom svojom doskočiti toj krivici.

— Gore će ovo biti nego vjetrenjače — reče Sancho. — Pazite, gospodaru: to su fratri Svetoga Benedikta, a u kočiji je valjda svijet koji je za putom. Pazite što vam velim, i razmislite što činite, da vas opet vrag ne zavara.

— Rekao sam ti već, Sancho — odgovori don Quijote — da ti slabo razumiješ što su pustolovine. Istina je što ja velim, i odmah ćeš vidjeti.

Tako reče, pa pojuri i stade nasred puta, a kad mu se oni približiše, te mu se učini da će ga čuti što im veli, viknu u sav glas:

— Oj vi đavolji ljudi neljudi, da ste ovoga trena pustili uzvišene princeze koje nasilu vozite u toj kočiji; ako pak nećete, znajte, odmah ćete poginuti, da okajete zlodjela svoja!

Trgnu fratri uzde, te se čudom začude i spodobi don Quijotovoj i njegovim riječima, a onda mu odgovore:

— Gospodine viteže, nismo mi ni đavolji ni neljudi, nego smo redovnici Svetoga Benedikta i idemo svojim putem, te ne znamo voze li se ili ne voze kakve otete princeze u toj kočiji.

— Meni se vi riječima nećete umiliti, jer već znam tko ste, vi nevjere i ništarije! — odvrati don Quijote.

I ne čekajući više odgovora, obode on Rocinanta, uperi koplje i poleti na prvoga fratra s tolikim bijesom i srčanošću, te da se fratar nije brže bacio s mazge na zemlju, bio bi ga on odande u zao čas strovalio i ljuto ranio, a možda i sa životom rastavio. Kad drugi fratar vidje što onaj čini od njegova druga, obode on svoju valjanu mazgu nogama u slabine, te pojuri niz polje brže od vjetra.

Sancho Panza, kad vidje fratra na zemlji, sjaše žurno s magarca, zaokupi fratra i stane mu skidati haljine. Uto stignu fratarski momci i zapitaju ga zašto svlači fratra. Sancho im odgovori da mu to pripada po zakonu kao plijen od boja u kojem je njegov gospodar don Quijote pobijedio. Momci, koji nisu znali za šalu niti su razumjeli ono o plijenu i boju, kad vide da je don Quijote već odmaknuo te razgovara s onima u kočiji, navale na Sancha, obore ga na zemlju, iščupaju mu svu bradu, iscakaju ga i dobro izmlave, pa ga ostave onako izvaljena na zemlji, bez daha i bez svijesti. A fratar ni časa ne počasi, nego sav zaplašen i zastrašen, i blijeda lica, skoči brže na mazgu, pa kad je uzjahao, potjera za svojim drugom koji je podalje odande izglédao i čekao kako će se ta strahota završiti. Ne htjednu njih dvojica sačekati konac te nevolje koja se započela, nego nastave svoj put, krsteći se više nego da im je vrag za leđima.

Don Quijote je, kako rekosmo, razgovarao s gospođom u kočiji, te joj kazivao:

— Vaša krasota, gospođo, neka čini od svoje osobe što god ju je volja, jer ova je moja junačka ruka već na zemlju oborila bahatost vaših otimača. I da se ne mučite dok biste doznali ime svojega izbavitelja, znajte da se ja zovem don Quijote od Manche, skitnik vitez i sužanj neprispodobive i krasne gospođe Dulcineje od Tobosa. A za nagradu dobrom djelu koje sam vam iskazao, ne iziskujem ništa drugo nego da se vratite u Toboso, pa da se javite onoj gospođi i njoj reknete što sam ja za vaše oslobođenje počinio.

Sve to što je don Quijote govorio slušao jedan od onih konjušara koji prate kočiju, a taj bijaše Viskajac. Kad on vidje da don Quijote ne kani propustiti kočiju, nego još veli da se odmah mora vratiti u Toboso, poletje on na don Quijota, navali na njega kopljem i reče mu lošim jezikom kastiljskim i još lošijim viskajskim:[65]

— Odlazi, viteže, da ne biti zla; tako mi Boga koji me stvorio, ne bio ja Viskajac, koji jesam, ako te ne ubijem, ne ostavila ti kočiju.

Don Quijote razabere valjano što mu veli, te mu sasvim mirno odbesjedi:

— Da si ti vitez, kao što nisi, ja bih tebe, ropska dušo, već kaznio za tvoju ludoriju i drzovitost.

Uzvrati mu Viskajac:

— Ja ne biti vitez? Kunem se Bogom da ti lažeš koliko god si zinuo. Ded odbaci koplje i potegni mač, pa ti vidjeti tko je mačji kašalj. Viskajac na kopnu, plemić na moru, plemić dovraga, a ti lažeš ako si nakan drugačije reći.

— Odmah ćeš vidjeti, veli Agrajes[66] — odgovori don Quijote, pa baci koplje na zemlju, trgne mač, nadjene na ruku štit i navali na Viskajca, voljan da ga sa životom rastavi.

Viskajac je bio na lošoj, najmljenoj mazgi, u koju se ne može pouzdati, te kad vidje don Quijota da mu onako prilazi, htjede sjahati, ali jedva je dospio da samo trgne mač. No nasreću bješe blizu kočije, te odande zgrabi jastuk, koji mu posluži mjesto štita, i njih se dvojica sudare kao dva krvna neprijatelja. Drugi ih htjedoše umiriti, ali ne mogoše, jer im Viskajac odvrati svojim nesklapnim govorom da će on, ako ga ne puste da dokrajči boj, pobiti i gospodaricu i sve njih koji ga priječe. Gospodarica u kočiji, začuđena i uprepaštena onim što gleda, naredi kočijašu neka odande pritjera malko ustranu, da bi iz daljine motrila ljuti boj. U tom boju Viskajac čestito mazne don Quijota preko štita po ramenu, i bio bi ga rasjekao sve do pasa, da se nije zakrilio.

Kad je don Quijote stekao takav grdan zvizgac, zaviče on iza glasa:

— Oj vladarice duše moje, Dulcinea, cvijete krasote! Priteci upomoć ovomu svojem vitezu koji je, da udovolji tebi dičnoj, zametnuo ovaj ljuti boj!

Tako reče, pa zgrabi mač, valjano se zakri štitom i kao strijela srnu na Viskajca, jer je odlučio da jednim udarom dokonča sve, kako sreća dade. Viskajac, kad ga vidje gdje navaljuje na njega, razabra mu po nasrtljivosti da je srčan, te odluči učiniti isto onako kao i don Quijote. Tako se on dobro zakrije jastukom i pričeka ga, ali mazgu nije mogao krenuti ni amo ni tamo, jer je bila umorna i nenavikla na takve ludosti, pa ona nikud ni makac. Udario dakle, kako rekosmo, don Quijote na opreznoga Viskajca i zamahnuo mačem, nakan da ga prepolovi, a Viskajac ga pričekuje isto tako uzdignuta mača i zakriven svojim jastukom. Svi pak okolo ginu od straha i izglédaju kakvi će biti ti silni udari kojima oni jedan drugome prijete. A gospođa u kočiji i njene sluškinje zavjetuju se s tisuću zavjeta i žrtava svim svetačkim slikama i Božjim hramovima u Španjolskoj, da im Bog izbavi konjušara i njih same iz tolike opasnosti u koju zapadoše.

Ali sve to bješe ututanj, jer u taj mah i čas pisac ove historije prekida taj boj, ispričavajući se da o junačkim djelima don Quijotovim ništa više nije našao zapisano, osim onog što je već ispripovijedao. No drugi pisac ovoga djela nije bio voljan povjerovati da bi ovako znamenita kronika mogla biti gurnuta u zaborav i da bi bistre glave manchanske mogle biti tako neradoznale te se u njihovim arhivima ili registraturama ne bi zatekli kakvi spisi koji pišu o tome slavnom vitezu. Ovako dakle misleći, nije klonuo nadom da će pronaći konac te napete priče, pa se taj konac uz Božju pomoć i našao, kako će se u nastavku pripòvjediti.[67]

Deveta glava

u kojoj se završava i dokončava začudni boj hrabrog Viskajca s junačkim Manchancem.

U prošlom smo dijelu ove historije ostavili srčanoga Viskajca i čuvenoga don Quijota kako se razmahnuše golim mačevima da odvale dva strahovita udarca, i to takva da bi njima, kad bi valjano pogodili, u najmanju ruku jedan drugoga od glave do pete rasjekli i prepolovili i kao mogranje raskolili. Ali u taj mah zastaje i presijeca se ova sočna historija, a pisac nam njezin ne kazuje gdje bi se moglo naći što nedostaje.

To me razjadilo, te mi se dobra volja što sam pročitao ono malo, prometnula u mrzovolju kad sam razmislio kakva će biti tegoba pronaći ono što po mojem sudu nedostaje ovoj zabavnoj priči. Ne može, pomislih, nikako biti i sasvim bi neobično bilo da takav čestit vitez nije imao kakva kroničara koji bi se latio posla da opiše njegova neviđena junačka djela, jer to nije nedostajalo nijednom od skitnika vitezova o kojima svijet priča da kreću na pustolovine.[68] Svaki je od njih imao po jednoga ili po dva vješta kroničara koji im nisu samo crtali djela nego su im opisivali i najsitnije misli i djetinjarije, koliko god tajne bile. I ne može biti da bi ovakav čestit vitez toliko nesretan bio te ne bi imao ono što su napretek imali Platir i drugi takvi.[69] Zato nisam nizašto povjerovao da bi ovako izvrsna historija mogla ostati krnja i sakata, nego sam to u grijeh upisivao zlokobnomu vremenu, koje sve proždire i ništi, pa je sakrilo ili uništilo i njezin nastavak.

U drugu ruku čini mi se: kad se među vitezovim knjigama nađoše i takve nove knjige kao što je *Suzbijena ljubomornost* i *Vile i pastiri od Henaresa*, jamačno je i njegova historija nova, pa sve ako ona nije zapisana, valjda živi u pameti svijetu u njegovu selu i susjednim selima uokolo. Ta me misao bunila, a i budila mi želju da pravo i istinski doznam sav život i čudesna djela našega čuvenoga španjolca don Quijota od Manche, sunca i ugleda manchanskom viteštvu, prvoga koji se u naše doba, u ovako zlosretno vrijeme, daje na muku i službu skitničkog viteštva, da osvećuje krivice, da priskakuje udovicama u pomoć, da zakriljuje djevice, i to one koje su na konjima, s bičem u ruci, s cijelim svojim djevičanstvom na sebi, jahale s gore na goru i iz doline u dolinu; pa ako se ne bi dogodilo da ih koji nitkov ili koji prostak sa sjekirom i kukuljicom, ili koji strahoviti gorostas siluje, bivalo je nekada takvih djevica koje bi osamdeset godina proživjele i nijedan dan ne bi provele pod krovom, pa bi i na smrti bile još tako neoskvrnjene kao i mati koja ih je rodila.[70] Zato velim da je s ovih i mnogih drugih razloga naš vrli don Quijote zavrijedio trajnu i vječitu hvalu, a ni meni se ne smije uskratiti hvala za trud i mar što sam potražio konac ove historije; ali da mi nije bio na pomoći Bog, slučaj i sreća, znam da bi svijet ostao bez zabave i naslade koju će poldrug sata uživati pozorni čitatelj. A pronašao sam nastavak evo ovako: Jednoga dana, kad sam se našao u Alcani[71] u Toledu, ponudi jedan dječak nekomu trgovcu svilom na prodaju ispisane bilježnice i stare papire. Kako je moja strast da sve čitam, pa bio to i zgužvan papir s ulice, uzmem ja, naveden prirodnom svojom sklonošću, jednu od onih bilježnica što ih dječak nudi, te razaberem da su arapska pismena. Poznao sam ih doduše, ali pročitati ih nisam znao, te pođem razgledati neće li se ondje naći kakav Maur koji zna i španjolski i arapski,[72] da mi ih pročita. Nije mi bilo teško naći takva tumača, pa da sam tražio i za koji bolji i stariji jezik,[73] bio bih ga našao. Našao mi se dakle tumač, te kad mu ja rekoh što želim i dadoh mu u ruke jednu bilježnicu, rasklopi je on u sredini, malo pročita i prasnu u smijeh. Zapitah ga čemu se smije, a on mi odgovori da se smije nečemu što je na rubu pribilježeno. Rekoh mu neka i meni pročita, a on će mi, sveudilj se smijući:

— Na rubu piše, kako rekoh, ovo: »Ta Dulcinea od Tobosa, koja se toliko spominje u ovoj bilježnici,

vele da je znala usoljivati svinjetinu bolje negoli ikoja druga žena u Manchi.«

Kad začujem da se spominje Dulcinea od Tobosa, trgnem se i iznenadim, jer sam odmah pomislio da će u ovim bilješkama biti historija don Quijotova. Zato navalim na njega neka mi pročita naslov, a on me posluša te mi ga odmah prevede s arapskog na španjolski i reče da piše ovako: *Historija don Quijota od Manche, napisao Cide Hamete Benengeli, povjesničar arapski*.[74] Moradoh se jako suspregnuti da prikrijem zadovoljstvo koje me zaokupilo kad sam začuo naslov.

Preteknem dakle svilara, te kupim od dječaka sve papire i bilježnice za pol reala, ali da je bio pametan i naslutio koliko želim te papire mogao je zacijeniti mi te uzeti više od šest reala. Odem odmah s Maurom preko dvorišta stolne crkve i zamolim ga neka mi prevede na kastiljski jezik što god piše o don Quijotu, i neka ništa ne ispušta i domeće, a ja ću mu platiti što bude zaiskao. On se zadovolji sa dvije *arrobe* sušaka[75] i sa dvije *fanege* pšenice, te mi obeća da će prevesti valjano i vjerno i što brže. No ja, da posao ubrzam i da ne ispusti iz ruku onakav dobar nalazak, odvedem njega svojoj kući, ondje mi on za malo više od poldrug mjeseca prevede sve, evo ovako kako ja priopćujem.

U prvoj je bilježnici bio i vjeran crtež don Quijotova boja s Viskajcem, te njih dvojica stoje baš onako kako kronika pripovijeda: digli mačeve, jedan se zakrilio štitom, drugi jastukom, a Viskajčeva je mazga tako živo naslikana te na strelomet razabireš da je najmljena. Viskajcu piše do nogu: *Don Sancho de Azpeitia*, kako mu je jamačno bilo ime, a do nogu Rocinantovih opet: *Don Quijote*. Rocinante je bio divno prikazan, tako dugačak i otegnut, tako mršav i upao, s takvom kičmenjačom, i tako naskroz sušičav te se jasno vidi kako mu je mudro i zgodno nadjenuto ime Rocinante. Do njega je Sancho Panza, koji drži na povodcu svojega magarca, a njemu do nogu opet ovaj napis: *Sancho Zancas*, valjda zato što je imao, kako slika kazuje, golemu trbušinu a nizak rast i tanke noge, pa mu je po tom nadjenuto ime Panza i Zancas, i s ovim se dvama nadimcima spominje on nekoliko puta u ovoj historiji.[76] Trebalo bi da spomenem još neke sitnice, ali su sve one manje važne i ne pripomažu ništa da se pripovijest istinitijom prikaže, jer nijedna pripovijest nije loša, samo ako je istinita.

Ako se ovoj pripovijesti može ikoliko prigovoriti što se tiče istinitosti, bilo bi jedino to što joj je pisac Arapin, a ljudima iz toga naroda prirođeno je da budu lažljivci. No baš zato što su oni toliki neprijatelji nama, prije bi se moglo pomisliti da je on u pripovijesti izostavljao negoli dometao. Tako se meni i čini, jer kad mu bijaše prigoda da se raspiše hvaleći ovako čestita viteza, on kao da namjerice šuti. Loše je to, i još lošije smišljeno, jer povjesničari treba i dužni su da budu točni, istiniti i bez strasti. Ni interes ni strah, ni mržnja ni ljubav ne smije ih skrenuti sa staze vrline, kojoj je mati povijest, suparnica vremena, čuvarica djelâ i radova, svjedokinja prošlosti, primjer i učiteljica sadašnjosti, savjetnica budućnosti. Znam da će se u ovoj pripovijesti naći sve što se od najsočnije pripovijesti željeti može: a ako bi što nedostajalo, mislim da će krivlji biti onaj pas[77] pisac nego sâm događaj. Nastavak se dakle, po prijevodu, započinje ovako:

Kad obadva junačka i ljuta borca trgoše i uvis digoše oštre mačeve, činilo se da prijete nebu, zemlji i paklu: takva im bješe srčanost i držanje. A prvi je udar bio od ruke bijesnoga Viskajca i odvaljen s tolikom snagom i tolikom jarošću, te da se nije mač putem zaokrenuo, taj bi jedan udar bio dovoljan da dokonča ljutu borbu i sve pustolovine našega viteza. No dobra sudbina, koja je njega čuvala za veća djela, okrenu mač protivnikov tako da ga je doduše pogodio po lijevom ramenu, ali mu samo toliko naudio što mu je svu lijevu stranu razoružao, jer mu je usput odbio velik komad šljema i polovicu uha, pa mu sve to na strašnu nevolju njegovu sleti na zemlju i on jadnik nastrada.

Bože mili, tko bi sada znao opisati bijes što planu u srcu našega Manchanca kad je vidio da je ovako izmrcvaren! Velim jedino, toliko se razbjesnio da se nanovo digao u stremenu, obadvjema rukama prihvatio jače mač i tako ljuto navalio na Viskajca, te njega, iako je bio dobro zaklonjen, odalamio po

jastuku i po glavi s tolikom silinom kao da se gora svalila na nj. Poteče mu krv na nosnice, na usta i na uši, a on se uskoleba na mazgi kao da će pasti, pa bi i pao da nije mazgu ogrlio oko vrata. Ali noge mu ispadnu iz stremena i on ispusti vrat svoje mazge, a ona, poplašena strahovitim udarom, poletje niz polje i nakon nekoliko se skokova strovali s gospodarom na zemlju.

Don Quijote mirne ga duše gledao, te kad vidje da je pao, skoči s konja, pojuri brže k njemu, uperi mu šiljak svojega mača među oči i reče mu neka se preda, jer će mu inače odrubiti glavu. Viskajac je toliko uprepašten bio da nije mogao ni riječi uzvratiti, pa kako su se don Quijotu zamaglile oči, zlo bi se onomu pisalo da gospođe u kočiji, koje su dotle pokunjene gledale tučnjavu, ne priđoše našem vitezu i ne uzeše ga preklinjati neka im iskaže milost i dobrotu te pokloni život konjušaru njihovu. A don Quijote im odgovori ponosito i dostojanstveno:

— Svakako, krasne gospođe; veoma sam rad učiniti što me molite, ali samo uz uvjet i pogodbu, to jest: ovaj mi vitez mora obećati da će otići u selo Toboso i javiti se od mene neprispodobivoj gospođi Dulcineji, a ona neka čini od njega što ju volja.

Zaplašene i očajne gospođe ne uzeše raspredati što to don Quijote traži, i ne zapitaše tko je Dulcinea, nego obećaše da će konjušar učiniti sve što god mu on naređuje.

— Vjerujem vašoj riječi, te mu neću ništa više nažao učiniti, premda je još kako zaslužio.

Deseta glava

O ugodnim razgovorima koje su razveli don Quijote i njegov perjanik Sancho Panza.

Sancho Panza, koga su fratarski momci prilično izmlatili, bijaše dotle ustao, te je pozorno motrio boj svojega gospodara don Quijota i molio se Bogu neka bude milostiv i dade mu pobjedu, pa da u boju stekne koji otok i njega ondje postavi za namjesnika, kao što mu je obećao. A kad vidje da je kavga dokončana i gospodar će mu opet zajahati Rocinanta, priđe on da mu pridrži stremen, pa dok još nije don Quijote uzjahao, pade on pred njim na koljena, zgrabi mu ruku, poljubi je i reče.

— Gospodaru moj don Quijote, budite milostivi i dajte mi vlast nad otokom koji ste u ovoj žestokoj tučnjavi stekli, jer koliko god velik taj otok bio, u meni ima snage, te ću znati vladati njime isto onako kao i svatko drugi koji je vladao otocima na svijetu.

Na te mu riječi odgovori don Quijote:

— Pamti, brate Sancho, da ova i ovakve pustolovine nisu pustolovine s otocima, nego pustolovine na raskrižjima, u kojima ne stječeš ništa drugo nego da ti razmecaju glavu ili odbiju uho. Strpi se, jer će još biti pustolovinâ, gdje ću te moći učiniti ne samo namjesnikom nego i čim većim.

Sancho mu jako zahvali, poljubi mu još jedanput ruku i rogalj željezne košulje njegove, te ga popne na Rocinanta, a on zajaše svojega magarca i krene za gospodarom, koji je oštrim kasom potjerao u obližnju šumu, ne opraštajući se i ne govoreći više s onima u kočiji. Tjera za njim Sancho koliko god mu magarac može kaskati. Ali Rocinante povitlao tako da je Sancho zaostao i morao doviknuti gospodaru neka ga pričeka. Posluša ga don Quijote i pritegne Rocinantu uzde, dok mu ne stiže umorni perjanik. A kad on stiže, progovori:

— Čini mi se, gospodaru, da ne bi zgorega bilo kad bismo se mi sklonili u koju crkvu, jer koliko ste vi izmrcvarili onoga s kojim ste boj bili, ne bi bilo čudo da to bude prijavljeno Svetom bratstvu[78] i da nas oni zatvore. Jer ako nas zgrabe, tako mi vjere, naznojit ćemo se svojski[79] dok se iz zatvora ne iskobeljamo.

— Šuti! — odvrati don Quijote. — Jesi li ti ikada vidio ili čitao da su ma kojega skitnika viteza potegnuli pred sud, ma koliko ubojstava počinio?

— Ne znam ja što je neprijateljstvo[80] — odvrati Sancho — i nisam se, otkad živim, ni s kim sneprijateljio. Znam jedino da Sveto bratstvo pazi na one koji se po polju tuku, a za drugo ne marim.

— Onda ne tari glavu, prijatelju — dočeka don Quijote — jer ću ja tebe iščupati iz ruku kaldejskih, pa kako ne bih iz ruku Svetoga bratstva. A ded reci, tako ti života, jesi li ti na svoj zemlji, koliko god je otkrivena, vidio hrabrijega viteza od mene? Jesi li ikad čitao o ijednom koji ima ili je imao veću srčanost u napadanju, veću snagu u ustrajnosti, veću vještinu u udaranju, ili veću hitroću u obaranju?

— Da istinu reknem — uzvrati Sancho — nisam ja nikada ništa čitao, jer ja ne znam ni čitati ni pisati. Ali bih se smio okladiti da nisam, otkad živim, služio srčanijega gospodara nego što ste vi, pa dao Bog da ta srčanost ne bude naplaćena onako kako sam rekao, to jest zatvorom. Samo vas molim da se vi počnete liječiti, jer vam silna krv curi iz rane, a ja sam u dvojačama ponio svilca i malko bijeloga melema.

— Sve bi to bilo suvišno — reče don Quijote — da sam se sjetio pa zgotovio bočicu Fierabrásova melema, jer bismo jednom kapi toga balzama prištedjeli i vrijeme i lijekove.[81]

— Kakva je to bočica, kakav melem? — zapita Sancho Panza.

— To je melem — odvrati don Quijote — kojemu recept znam napamet, a s njime se ne moraš bojati smrti niti misliti da ćeš od ikoje rane umrijeti. Dok ti ga dakle zgotovim i dadem, ti onda, ako budeš vidio

da me u kojem boju posred tijela prepolove, kako se često zna dogoditi, uzmi onaj dio mojega tijela koji je pao na zemlju, i dok se još krv nije stinula, jako ga smotreno namjesti na drugu polovicu koja je ostala na sedlu: samo moraš paziti da obadva dijela nadlaku valjano sastaviš. Onda ćeš mi dati da gutnem samo dva gutljaja spomenutoga melema, i vidjet ćeš da sam opet čitaviji od jabuke.

— Ako je tako — reče Panza — ja se ovoga časa odričem onoga obećanoga otoka i ne tražim za mnogu i valjanu svoju službu nikakve druge plaće nego da vi meni, gospodaru, date recept toga čudesnoga melema, od kojega bi, sudim ja, unča svagdje na svijetu vrijedila više od dva reala, i onda meni ne treba ništa više da poživim u poštenju i u miru. Samo bih volio odmah znati je li velik trošak kad se priređuje.

— Sa manje od tri reala možeš zgotoviti nekoliko oka — odgovori don Quijote.

— Bože mili! — odvrati Sancho — što se vi onda skanjujete, gospodaru, da ga načinite i mene da naučite?

— Šuti, prijatelju — odgovori don Quijote — jer ja sam nakan i veće tajne tebe naučiti i veća ti dobročinstva iskazati. Ali sada ded da se liječimo, jer me uho boli gore nego što mi je po volji.

Sancho izvadi iz bisaga svilac i melem. No kad don Quijote opazi kako mu je šljem razbijen, gotovo da pobjesni, te položi ruku na mač, podiže oči k nebu i reče:

— Kunem se Stvoriteljem svega na svijetu i zaklinjem u sva četiri Evanđelja, gdje su najopširnije napisana,[82] da ću živjeti onakvim životom kakvim je živio veliki markiz od Mantove kad se zakleo da će osvetiti smrt svojega sinovca Baldovina, to jest da neće jesti kruha sa stolnjaka, ni sa ženom se sladiti, i još koješta drugo, što sam pozaboravljao, ali neka je i to rečeno, sve donde dok se dokraja ne osvetim onomu koji me ovako ljuto obružio.

Kad to čuje Sancho, reći će mu:

— Sjetite se, gospodaru don Quijote: ako vitez Viskajac bude izvršio ono što ste mu naredili, te ode i javi se gospodarici Dulcineji od Tobosa, izvršio je već što je morao, i ne zaslužuje još i drugu kaznu ako ne počini drugo zlo.

— Jako si to dobro rekao — odgovori don Quijote — te ja poričem svoju zakletvu, ukoliko se tiče nove osvete; ali ponavljam i potvrđujem da ću živjeti onakvim životom kako rekoh, dokle god nasilu ne otmem kojemu vitezu šljem poput moga i baš isto tako dobar. I nemoj misliti, Sancho, da ja ovo govorim uvjetar, jer znam dobro za kim se povodim, budući da se ovako doslovce dogodilo sa šljemom Mambrinovim pa ga je skupo platio Sacripante.[83]

— Dobijesa, gospodaru, takve zakletve — uzvrati Sancho — jer te zakletve mnogo smetaju spasu duše i velika su šteta savjesti. Jer ako nije tako, recite mi sada, što ćemo ako prođu možda dani i dani a mi ne skobimo nikakva čovjeka sa šljemom? Zar da se onda obdržava zakletva, uza sve te nezgode i neprilike, kao što su: spavati u haljinama, ne spavati pod krovom, i tisuću ovakvih pokora što su u zakletvi onoga staroga luđaka markiza od Mantove, koju vi, gospodaru, hoćete obnoviti? Evo dobro vidite da po ovim putovima, ne prolaze oružani ljudi, nego mazgari i vozari, a oni ne samo što ne nose šljemove, nego valjda nisu, otkad žive, nikada ni čuli da ima šljemova.

— U tome se ti varaš — odvrati don Quijote — jer nećemo proći po ovim raskrižjima ni dva sata, pa ćemo više oružanih ljudi vidjeti nego što ih je krenulo na Albracu da predobiju krasnu Angélicu.[84]

— Dobro onda, neka bude! — reče Sancho. — Bog dao da nam se posreći i da već stigne vrijeme kada ćemo predobiti onaj otok što me toliko muke staje, sve ako ja odmah umro.

— Rekao sam ti već, Sancho, o tome ne vodi brigu; jer ako nam se izmakne otok, ima još kraljevina Danska ili kraljevina Sobradisa,[85] koje će ti biti zgodne kao prsten na prst, i još više, jer te su kraljevine na kopnu, pa ćeš biti zadovoljniji. Ali o tom ćemo kad bude vrijeme, a sada pogledaj ima li što u bisagama, da pojedemo, a onda ćemo odmah potražiti koji dvor, da prenoćimo i da priredimo melem o

kojem sam ti govorio, jer ti se kunem Bogom da me uho jako boli.

— Evo imam glavicu crna luka, mrvičak sira i ne znam koliko kora kruha — reče Sancho; — ali to nije hrana koja dolikuje takvu junačkom vitezu kakav ste vi, gospodaru.

— Kako ti to slabo razumiješ! — odgovori don Quijote. — Znaj, Sancho, skitnicima vitezovima dika je ako po mjesec dana nikakvo jelo ne okuse, a kad jedu, jedu ono što im se baš nađe. To bi ti znao da si čitao tolike kronike kolike sam ja pročitao. Jer iako ima sva sila tih povijesti, ni u jednoj nisam čitao da bi skitnici vitezovi jeli, osim ako im se slučajno pruži zgoda ili ako im bude priređena sjajna gozba, a inače su oni provodili dane ponajviše bez ičega. Zna se doduše da nisu mogli živjeti a da ne jedu i ne namiruju druge prirodne potrebe, jer su uistinu bili ljudi kao i mi, ali se ipak mora znati da su gotovo svega života obilazili šumama i pustošima bez kuhara, i hranili se ponajviše seljačkom hranom, ovakvom kakvom i ti mene sada nudiš. Zato ti, prijatelju Sancho, ne tari glavu što meni godi, i ne nastoj svijet preobnoviti ni skitničko viteštvo skrenuti od njegovih običaja.

— Oprostite, gospodaru — odvrati Sancho. — Ja ne znam ni čitati ni pisati, kako sam vam već rekao, pa zato i ne znam nisam li se ogriješio o pravila viteškog reda. Ali ću ja odsad trpati u dvojače svakakvih suhih plodova za vas, koji ste vitez, a za mene, koji nisam vitez, živadi i mrsnijih zalogaja.

— Ne velim ja — opet će don Quijote — da skitnici vitezovi baš pod svu silu moraju jesti jedino onakve plodove kakve ti veliš, i ništa drugo, nego velim da im je obična hrana bila to i još neke biljke koje su nalazili po polju, jer su ih poznavali, a poznajem ih i ja.

— Valja to — odgovori Sancho — poznavati te biljke, jer ja sudim da će biti danâ kada će nam koristiti budemo li poznavali biljke.

Izvadi on što je rekao, te oni to pojedu u lijepu miru i prijateljstvu. Ali valjalo im potražiti gdje će prenoćiti, te oni brže dokončaju svoju siromašku suhòjedicu, uzjašu odmah i požure se da stignu u ljudsko naselje dok se još nije unoćalo. No sunce ih prevari, pa i nada da će stići kamo žele; dospjeli su samo do nekih kozarskih koliba. Odluče dakle prenoćiti ondje. Koliko je Sanchu nemilo što nije stigao u naselje, toliko mu je gospodar zadovoljan što će prospavati noć pod vedrim nebom, jer mu se tako čini da se kao nekom poveljom potvrđuje i krijepi dokaz da je vitez.

Jedanaesta glava

Što se dogodilo don Quijotu s kozarima.

Kozari ih prijazno dočekaju. Sancho namiri ponajprije Rocinanta i svojega magarca, što god bolje zna, a onda pođe za mirisom koji se širi od nekoliko komada kozjevine što se u kotliću na ognju kuhaju. Volio bi odmah pogledati jesu li već takvi da bi ih mogao iz kotli ća premjestiti u želudac, ali se okani toga, jer kozari uto maknu kotlić s ognja, pa razastru po zemlji nekoliko ovčjih koža, prostru časom svoj priprosti stol, pozovu njih dvojicu i od srca ih ponude svime što imaju. Posjedaju uokolo na ovčje kože šestorica njih, koliko ih bijaše kraj obora, ali najprije s nezgrapnom uljudnošću ponude don Quijota neka sjedne na valov koji su izvrnuli i njemu namjestili. Sjedne don Quijote, a Sancho ostane na nogama da ga posluži rožanim žmuljem.

Kad ga gospodar vidje da stoji, reče mu:

— Da vidiš, Sancho, kolika je valjalština u skitničkom viteštvu, te kako oni koji njemu kako god služe, lako i brzo postižu čast i štovanje u svijetu, želim ja da sjedneš ovamo do mene i u društvo ovih čestitih ljudi, da budeš jednak sa mnom, koji sam tvoj gospodar i prirodni poglavar, da jedeš s mojega tanjura i piješ odakle i ja pijem, jer o skitničkom se viteštvu može ono isto reći što se veli o ljubavi: da izjednačuje sve.

— Velika vam hvala — odgovori Sancho — ali vam moram reći: kad samo imam što dobro za jelo, pojest ću ja to stojećki i sâm samcat, isto onako kao i da sjedim pokraj cara, a možda još i bolje. A da vam istinsku istinu reknem, i bolje meni sladi ono što ja pojedem gdjegod u zakutku, bez cifranja i parade, sve ako je suh kruh i crni luk, negoli purani za nečijim stolom, gdje moram polako žvakati, malo piti, svaki se čas brisati, a ne smijem, kad mi nadođe, ni kihati ni kašljati, niti išta drugo činiti, što možeš kad si sâm i slobodan. Zato vi, gospodaru, te časti koje mi kanite iskazati, jer sam službenik i pristalica skitničkog viteštva, kao što i jesam kao konjušar vaše milosti — preokrenite u štogod drugo što bi meni bilo draže i korisnije, jer te časti primam ja doduše drage volje, ali ih se odričem odsad pa sve do konca svijeta.

— Uza sve to sjedni ti samo, jer tko sebe ponizuje, Bog ga uzvisuje.[86]

Uhvati ga onda za ruku i silom ga posadi do sebe.

Ne razumiju kozari to benetanje o konjušarima i skitnicima vitezovima, pa oni samo jedu i šute i gledaju svoje goste, koji s velikom milinom i uživanjem gutaju komadine od pesnice. Kad se pojelo meso, raspu kozari po ovčjim kožama hrpu suha žira, koji je nalik na lješnjak, i metnu onamo pol sira, tvrđeg nego što je odvaljena žbuka. Nije dotle mirovao ni rog, nego je redom često obilazio naokolo, čas pun, čas prazan, kao vedro na studencu, tako da se začas ispraznila jedna od onih dviju mješina što su im bile pri ruci. Pošto je don Quijote valjano namirio svoj želudac, uzme on pregršt žira, zagleda se pozorno u žir i oglasi se ovom besjedom:

— Sretnih li stoljeća i sretnoga li doba što su ga stari nazvali »zlatno«! I ne stoga što bi se zlato, koje se u ovo željezno doba toliko cijeni, u ono blaženo vrijeme bez ikakve muke stjecalo, nego stoga što oni koji su tada živjeli nisu znali ove dvije riječi: *tvoje i moje*. U ono je sveto doba sve bilo zajedničko: za svakidanju se hranu nisi morao nikakvim poslom mučiti, nego samo digni ruku i dohvati je sa snažnoga hrasta, koji te darežljivo nudi svojim slatkim kusnim plodom. Bistri izvori i romon-potoci nude ti u preobilju slatke, bistre vode. Po pukotinama u stijenama i u šupljem drveću osnivale su države marljive i razborite pčele, te svačijoj ruci nudile, bez ikakve sebičnosti, obilatu privredu svojega preslatkoga rada. Golemo je plutovo drveće, bez ikakva našeg truda, bogato razdavalo svoju izdašnu, laku koru, kojom su

se počele pokrivati kuće, sagrađene na grubom kolju, jedino da budu zaklonom od nepogode. Onda je bio sâm mir, samo prijateljstvo, sama sloga: još se nije teški raonik na krivom plugu usudio derati i raskrivati milu utrobu naše pramajke, jer ona je i bez sile iz svojega plodnoga i prostranoga krila nudila svuda da nasiti, nahrani i razveseli djecu svoju, koja su je tada nastavala.

U ono su doba nevine krasne pastirice obilazile od doline u dolinu, s visa na vis, gologlave, a odjevene samo toliko koliko je potrebno da se pristojno prikrije što pristojnost traži i dovijeka će tražiti da bude prikriveno. A nisu se kitile onim čime se danas kite, i što sve poskupljuje od tirskoga grimiza i od svile, mučene na tolike načine, nego su se kitile sa nekoliko zelenih listova, prepletenih bršljanom, a s tim su bile valjda isto tako kitnjaste i dotjerane kao što su danas dvorske dame s onim rijetkim i neobičnim pronalascima na koje ih je navela besposlena želja za novotarijama.

U ono su se doba ljubavna čuvstva onako priprosto i prostodušno iskazivala kako ih je duša zamišljala, i nisu trebale umješne i zakučaste riječi da se ta čuvstva još uzvise. Nije još bilo lukavštine, varke niti se zloba miješala s istinom i dobrodušnošću. Pravda je bila u svojim granicama i nisu se usuđivale buniti je i vrijeđati je ni pristranost ni sebičnost, kojima ju danas krnje, bune i proganjaju. Sudačka se samovolja još nije bila uvriježila u sudačke umove, jer onda još nije bilo nikoga ni da sudi, ni da bude suđen. Djevice su u poštenju hodale, kako rekoh, kud god ih je volja, same samcate, bez straha da će ih ičija drzovitost ili požudna nakana oskvrnuti, pa su nevinost gubile samo onda ako im je samima bila želja i volja. A sada, u ovo odurno doba, nije nijednoj sigurno poštenje, sve da ga sakriva i zatvara u novom labirintu kao na Kreti, jer i onamo prodire kroz pukotine i zrakom, sa žestinom prokletoga svojega nastojanja, ljubavna kuga i upropašćuje djevice, ma koliko se zaklanjale. Njima je za zaštitu, kako je s vremenima sve jače rasla zloba, osnovan red skitnika vitezova, da brani djevice, zakriljuje udovice, pritječe u pomoć sirotama i potrebnicima. Od toga sam reda ja, braćo kozari, pa vam hvalim na lijepom dočeku i srdačnom prijamu što ste ga iskazali meni i mojemu perjaniku. Jer ako svi koji žive po prirodnom zakonu moraju ići naruku skitnicima vitezovima, ipak je pravo da vam od sveg srca zahvalim na vašoj dobrostivosti, gdje ste me, i ne znajući tu svoju dužnost, tako ljubazno primili i pogostili.

Svu tu dugačku besjedu, ovako sasvim ututanj, izrekao je naš vitez jer mu je žir koji mu dadoše navrnuo na pamet zlatno doba, pa ga je snašla volja da taj izlišni govor istrese kozarima. A oni mu ne odgovore ni riječi, nego ga saslušaju zadivljeni i zapanjeni. Šutio je i Sancho, jeo žir i svaki čas pohađao onu drugu mješinu, koju su objesili na plutovo drvo da se vino ohladi.

Govor don Quijotov pretraje večeru, a kad odvečeraše, reći će jedan kozar:

— Da vi, gospodaru skitniče viteže, još istinitije mognete reći da smo vas dočekali drage volje i od srca, želimo vas zabaviti i razveseliti, pa će vam zapjevati jedan drug naš, koji će odmah stići. To vam je veoma bistar momak i jako zaljubljen, a zna čitati i pisati i u gusle guditi, da bolje ne može biti.

Tek što je kozar to izrekao, začu se guslanje, a nabrzo stiže i svirač, momak od dvadeset i dvije godine, veoma mila lika. Drugovi ga zapitaše je li večerao, a kad on odgovori da jest, reče onaj koji je ponudio pjesmu:

— Ded nam onda, Antonio, ugodi i zapjevaj nam malo, neka ovaj gospodin gost vidi da i u gorama i šumama ima tko zna glazbu. Pričali smo mu o tvojoj vještini, pa želimo da je pokažeš, neka vidi da smo istinu rekli. Molim te dakle, tako ti života, sjedni i zapjevaj pjesmu o svojoj ljubavi, koju ti je složio tvoj stric nadarbenik i toliko je omiljela ljudima u selu.

— Hoću, rado — odgovori momak.

Ne skanjujući se i ne nećkajući sjede on na hrastov panj, udesi gusle i začas zapjeva s velikom milinom ovako:

ANTONIO

Znam, Olalla, da me ljubiš
Mada usta ne kazuju,
I čak oči ne govore
Nijemi govor zaljubljenih.

U pamet se tvoju uzdam,
Da me nećeš odvrgnuti,
Jer tko raskri ljubav svoju,
Nigda nije u nesreći.

Ja sam ti se i premnogo,
Oj Olalla, namučio
Od kamenih snježnih grudi
I od krute duše tvoje.

Al iz tvoje nemilote
I opore čestitosti
Pomalja se meni često
Rubom svoje halje nada.

Za tim mamcem željno hrli
Moja vjera, svagda ista,
Niti manja kad sam prezren,
Niti veća kad me voliš.

Ako ljubav sreću nosi,
Od ljubavi tvoje slutim
Da će konac mojih nada
Okruniti željom mojom.

Je li služba preodana
Podobna ti blažit srce,
Moja služba premnoga će
Razblažiti srce tebi.

Gledala si i vidjela
Da sam često ostajao
Ponedjeljkom u svečanim
Haljinama od nedjelje.

Odvijeka jednim putem
Ide ljubav i kićenost,
I ja sam se kitit znao,
Da ugodim oku tvojem.

Zbog tebe sam i igrao,
Zbog tebe sam svirku sviro
I pjevao u nevrijeme,
Kada pijetli prvi poju.

Kolikom sam hvalom tebi
Obasuo ja krasotu,
zbog hvale istinite
Djevojkama omrznuo!

Teresa del Berrocal mi,
Kada tebe slavljah, reče:
»Mnogi ljubi majmunicu,
A on misli: anđeo je,

Jer joj gleda nakićenost,
Lažnu kosu i krasotu
Udešenu, kojom znaju
I Amora zavarati.«

Laž je, rekoh, rasrdih je,
Zakrili je bratić njezin,
Izazva me, a ti znadeš
Što učinih i ja i on.

Ne volim te ja uludo
Nit te ištem, niti dvorim,
Da te ljubim nevjenčanu;
Nakana je moja časna.

Crkva ima bračni jaram
Od svilenih konopaca:
Hajde prigni vrat u jaram,
Pa da vidiš da ću i ja.

Ako nećeš, kunem ti se
Najsvetijim svecem da ja
Iz planine nikud neću,
Neg među same kapucine.

S tim završi kozar svoju pjesmu. Don Quijote zamoli ga da još zapjeva, ali Sancho Panza ne pristane, jer mu više bijaše stalo da spava nego pjesme da sluša. Rekne on dakle gospodaru:

— Trebali biste odmah smisliti, gospodaru, gdje ćemo noćas prenoćiti, jer ovi su ljudi cio dan u poslu i ne mogu provoditi noći pjevajući.

— Razumijem ja već tebe, Sancho — odgovori mu don Quijote — jer vidim dobro da tvoji pohodi mješini hoće da budu nagrađeni više snom negoli glazbom.

— Svima nam je po kusu, hvaljen bio Bog! — priklopi na to Sancho.

— Ne poričem ja to — odvrati don Quijote; skrasi se ti, dakle, gdje te volja, a ljudima od mojega staleža više dolikuje bdjeti nego spavati. Ali ipak bi, Sancho, dobro bilo da mi opet povežeš uho, jer me boli gore nego što bi trebalo.

Učini Sancho kako mu se naređuje. A jedan kozar, kad je vidio ranu, reče neka se ne brine, jer on će mu dati lijek koji će ga lako izliječiti. Natrga on nešto ružmarinova lišća, kojega je ondje mnogo bilo, prožvače ga i smiješa sa malo soli, pa onda položi na uho, poveže valjano i rekne da drugi lijek neće trebati. A tako i bude.

Dvanaesta glava

Što je jedan kozar pripovijedao onima koji bijahu s don Quijotom.

Uto stigne drugi momak, od onih koji donose iz sela živež, te zapita:

— Znate li, braćo, što je u selu?

— Odakle bismo znali? — odgovori jedan od njih.

— Znajte onda — nastavi momak — da je jutros umro čuveni učeni pastir Grisóstomo, a svijet šapće da je umro od ljubavi za onom djevojkom Marcelom, kćerju bogatoga Guillerma, koja se prerušila u pastiricu, te luta po ovim pustim besputicama.

— Za Marcelom, veliš — reći će jedan.

— Za njom — odgovori kozar; — a zanimljivo je što je u oporuci odredio da ga zakopaju u polju, kao da je Maur, i to podno stijene, gdje je izvor, kod plutova hrasta, jer ondje je, kazuje se, a i vele da je i sam rekao, prvi put vidio Marcelu. I drugo je koješta ovako ponarađivao, ali svećenici u selu govore da se to ne smije izvršiti i ne valja da se izvrši, jer se čini poganskim. Na sve odgovara davni prijatelj njegov, učeni Ambrosio, koji se također s njim znao prerušivati u pastira, da se sve mora izvršiti onako kako je Grisóstomo odredio, i ništa se ne smije ispustiti. Zbog toga se sada uzbunilo selo. Ali, kako vele, naposljetku će se učiniti ono što Ambrosio i svi njegovi prijatelji pastiri traže, pa će ga sutra s velikim sjajem sahraniti ondje gdje sam rekao. A ja sudim da to vrijedi vidjeti. Ja ću svakako otići da vidim, sve ako se i ne mognem sutra vratiti.

— Svi ćemo otići — odgovore kozari. — Bacit ćemo kocke da odredimo koji će ostati i svima čuvati koze.

— Pravo veliš, Pedro — reče jedan od njih — no kockati se ne morate, jer ja ću ostati za sve. Samo me nemojte zato hvaliti kako sam čestit i kako nisam jako radoznao, nego ja ne mogu hodati jer mi se onomad zabo trn u nogu.

— Svejedno mi tebi hvalimo — odgovori Pedro.

Zamoli don Quijote Pedra da mu kaže tko je taj pastir što je umro, i tko je ta pastirica. Pedro mu odgovori da je pokojnik, koliko on zna, bio bogat plemić iz susjednoga mjesta u toj planini. Mnogo je godina učio u Salamanki, a kad se nakon nauka vratio u svoje selo, izišao je na glas kao vrlo učen i načitan čovjek. Osobito je, veli, znao nauku o zvijezdama, i kuda tamo na nebu hodaju sunce i mjesec, pa im je nadlaku kazivao kada *lipsavaju* ta nebeska svjetila.

— *Eklipsa* zove se to, prijatelju, i ne *lipsavaju*, nego se pomračuju dva najveća svijetla tijela na nebu — reče don Quijote.

A Pedro, ne ispravljajući takve sitnice, nastavi svoje pričanje:

— Isto je tako proricao kada će godina biti rodna a kada *sušičava*.

— *Sušna*, hoćeš valjda reći, prijatelju — opet će don Quijote.

— *Sušna* ili *sušičava* — odgovori Pedro — jedan je bijes. Velim dakle da su se njegov otac i prijatelji, koji su vjerovali njegovim riječima, jako obogatili jer su onako radili kako je on savjetovao i govorio: »Sijte ljetos ječam, ne sijte pšenicu; a ljetos sijte grašak, nemojte ječam; dogodine će roditi uljika; a tri iduće godine neće biti ni kapi ulja.«

— Ta se znanost zove astrologija — reče don Quijote.

— Ne znam ja kako se zove — odvrne Pedro — znam samo da je on sve to znao, i još više. Nije dakle prošlo više od nekoliko mjeseci kako se vratio iz Salamanke, kad on jednoga dana odbaci prostranu odjeću koju je kao školovan čovjek nosio, te osvanu odjeven kao pastir, s pastirskim štapom i kožuhom. A zajedno s njim preruši se u pastira i desni mu prijatelj, po imenu Ambrosio, koji mu je bio drug na

naukama. Zaboravio sam reći kako je pokojni Grisóstomo jako vješto sastavljao pjesme. Ispjevao je on i božićne pjesme, i prikazanja za Brašančevo ili Tijelovo, u kojima su nastupali naši seoski momci, pa svi vele da boljih i nema. Kad seljani vidješe da su se ta dva školovana čovjeka odjednom prerušila u pastire, začudiše se i ne mogoše dokučiti što ih je navelo da se tako neobično preodjenu. U to je doba već bio umro otac našemu Grisóstomu, te je on baštinio mnogo imanje, i zemlje i svega, pa mnogo blago i krupno i sitno, i silne novce. Svemu tomu bude taj momak jedini gospodar, a i zaslužio je zbilja jer je bio jako valjan drug, i dobrostiv, i prijatelj dobrim ljudima, a lice mu bilo da ga se ne bi nagledao. Onda se pročuje da se nije ni rad čega drugoga prerušio nego zato da krene po pustoši za onom pastiricom Marcelom koju je naš momak maločas spomenuo i rekao da je u nju bio zaljubljen pokojni Grisóstomo. A moram vam sada reći, jer treba da znate, tko je ta djevojčica: možda niste, a jamačno i niste ovakvo što čuli i nećete ni čuti za svega života, sve da poživite dulje od *Srabe*.

— Nije *Sraba*, nego *Sara* — ispravi ga don Quijote koji nije trpio da, kozar prekreće riječi.

— Dugovjek je i srab — odgovori Pedro; — ali ako vi meni, gospodaru, na svakom koraku budete kudili riječi, nećemo mi dovršiti ni za godinu dana.

— Oprosti, prijatelju — reče don Quijote; — rekao sam samo zato što je velika razlika među *srabom* i *Sarom*. No ti si jako dobro odgovorio: srab je zbilja dugovječniji od Sare. Ded nastavi svoju priču, a ja te neću ni u čemu više prekidati.

— Velim ja dakle, gospodaru, dušo draga — opet će kozar — da je u našem selu bio ratar po imenu Guillermo, a taj je još bogatiji bio od Grisóstomova oca. Njemu je Bog, osim mnogoga i velikoga bogatstva, dao još i kćerku, kojoj je mati umrla u porođaju, a bila je to najčestitija žena u svem ovom kraju. Kao da je danas gledam, s onim licem kojemu se s jedne strane sija sunce a s druge mjesec; ali je bila i vrijedna i dobrostiva siromasima, pa ja sudim da je njena duša sada u rajskom naselju, u okrilju Božjem. Od žalosti za takvom valjanom ženom umrije i muž njen Guillermo, a kćerka mu Marcela, bogata curica, ostade na brizi strica svećenika, župnika u našem selu. Odrasla mala i toliko se razljepšala da nas je mnogo podsjećala na svoju majku, koja je bila silna krasotica; no ipak se činilo da će majčina ljepota uzmaknuti pred kćerinom.

Tako bude, kad je ona dorasla do četrnaeste, petnaeste godine, da je nitko nije mogao gledati a da ne slavi Boga što ju je onako krasnu, stvorio. Mnogi su se i premnogi zaljubljivali i ginuli za njom. Stric ju je dobro pazio i sklanjao, ali glas se o njenoj neobičnoj krasoti pronese, te i zbog krasote i zbog velikog bogatstva njena počnu prosci ne samo iz našega sela nego i nekoliko milja unaokolo, te još najbolji prosci, moliti, okupljati i napadati strica da je uda. A on, koji je naskroz valjan kršćanin, iako ju je želio odmah udati čim je vidio da je dorasla, ne htjede ipak bez njene privole, pa nije pazio na korist i dobitak od upravljanja djevojčinim imanjem ako bi otegnuo njenu udaju. I tako mi vjere, gdje god ljudi počnu preklapati, spominju oni to u hvalu čestitom svećeniku. Jer pamtite, gospodaru skitniče, po tim se malim selima o svemu razgovara i šapće; a znajte, kao što ja znam, i suviše valjan mora biti pop ako hoće da njegovi župljani lijepo govore o njemu, pogotovu na selu.

— Istina je — potvrdi don Quijote. — Samo ti nastavi, jer pripovijest je jako dobra, a ti je, dragi Pedro, vrlo lijepo pripovijedaš.

— Bog mi bio milostiv, jer to je meni najmilije. Znajte još da je stric sinovici kazivao za svakoga od onih mnogih prosaca koji su je iskali što je i kakav je, pa je molio neka se uda i po volji neka odabere; no ona mu samo odgovarala da se još ne kani udati jer je premlada i nije sposobna nositi bračni teret. Nakon tih izgovora, opravdanih, kako se čini, nije joj stric dodijavao više, nego je čekao da ona uđe u godine i bude znala po volji odabrati druga. Jer on je govorio, a govorio je vrlo pametno, da roditelji ne trebaju djecu preko volje njihove ženiti ni udavati. Ali eto jada iznenada, jednoga dana osvanu gizdava Marcela prerušena u pastiricu. Ne mogaše je odvratiti ni stric ni drugi svijet iz sela, nego ona krenu s drugim

seoskim djevojkama u polje da čuva svoje stado. A kad se ona tako javila među svijet i njena se ljepota prokazala, ne bih vam ni znao reći koliki su se mladi momci, i plemići i seljani, obukli kao Grisóstomo, te pošli za njom po tim poljima da joj se umile. Jedan je od njih bio, kako sam već rekao, naš pokojnik, a on nju, vele, nije samo volio, nego obožavao. No nemojte misliti da je Marcela, kad se odala slobodi i životu po volji, gdje je malo ili gotovo nikada sama, išta, ma i za trunak, posrnula u časti i poštenju. Nije, nego ona toliko i tako pazi na svoju čast da se od sviju onih koji se umiljavaju i oko nje oblijeću nijedan nije pohvalio, a istinski se i neće moći pohvaliti da mu je razbudila ikakvu nadu kao da će mu se želje ispuniti. Ne bježi ona doduše i ne uklanja se iz društva i od razgovora pastirskoga, uljudna je i prijazna s njima, ali ih odbije kao iz praćke čim koji priđe i otkrije svoju nakanu, sve ako je ta nakana tako čestita i sveta kao ženidba i udadba. Od toga što ona čini veća je šteta zemlji nego da je navalila kuga, jer ona prijaznošću i ljepotom predobiva srca onih koji su s njom, pa je oblijeću, ali njen ih prezir i oporost strovaljuje u takvo očajanje te ne znaju što bi, nego u sav glas viču da je kruta i nezahvalna, i krste je sve takvim imenima koja jasno kazuju kakva je ona. Da vi dakle, gospodaru, ostanete koje vrijeme ovdje, čuli biste kako ova brda i doline odjekuju od jauka odbijenih udvarača koji lete za njom. Nedaleko odavde ima jedno mjesto gdje stoje gotovo dva tuceta visokih bukava, a među njima nema nijedne da joj u glatku koru nije urezano i zapisano ime Marcelino, a na gdjekojemu je drvetu urezana ozgo i kruna, kao da se tim još jasnije kazuje da je između sviju krasotica na svijetu Marcela nosi i zaslužuje. Ovdje uzdiše jedan pastir, ondje cvili drugi; tu se čuju ljubavne pjesme, ondje očajne jadikovke. Gdjekoji provodi cijelu noć sjedeći pod kojim hrastom ili pod kojom stijenom i ne zaklapa očiju, nego zaranja i zanosi se u svoje misli, pa ga tako izjutra zateče sunce. Drugi opet niti prestaje niti otpočiva od uzdisanja, nego se ljeti u podne, kad je najgora žega, izvaljuje na vreli pijesak, te preklinje milosrdna nebesa tužaljkama. Niti za ovoga, niti za onoga, ni za ove, ni za one ne haje krasna Marcela, slobodna i bezbrižna, i svi mi koji je znamo iščekujemo već kada li će joj prestati ponos i koji će biti sretnik da ukroti takvu divlju ćud i predobije takvu neobičnu krasotu. Kako je sve ovo što sam vam pripòvjedio zgoljna istina, vjerujem da je istina i ono što naš momak priča da govore o Grisóstomu zašto je umro. Zato vam velim, gospodaru, da svakako odete sutra na njegov ukop; bit će vrijedno pogledati, jer Grisóstomo ima mnogo prijatelja, a odavle do onoga mjesta gdje je odredio da bude pokopan nema ni pol milje.

— Pobrinut ću se — odgovori don Quijote — a tebi hvala što si mi ispričao takvu ganutljivu priču i razdragao me.

— Oh! — odvrati kozar — ne znam ja ni polovinu sviju nezgoda koje su zadesile udvarače Marceline. No možda ćemo sutra skobiti putem kakva pastira koji će nam ih ispričati. A sada neće biti zgorega da se vi sklonite pod krov i prilegnete, jer da spavate pod vedrim nebom, naudili biste svojoj rani. Nego vi ste takav valjan lijek metnuli na ranu da i ne može ići po zlu.

Sancho Panza, koji je već zaželio da vrag odnese i kozara i njegovu brbljariju, navali na gospodara neka se skloni u Pedrovu kolibu, da ondje spava. Posluša ga don Quijote i provede gotovo svu noć misleći na svoju vladaricu Dulcineju, sasvim onako kako i udvarači Marcelini. Sancho Panza smjesti se između Rocinanta i svojega magarca, te prespava noć, ali ne kao odbijen zaljubljenik nego kao čovjek iscakan nogama.

Trinaesta glava

u kojoj se dovršava priča o pastirici Marceli, s drugim zgodama.

Tek što se s istoka promolila zora,[87] ustanu petorica od onih šest kozara, probude don Quijota i zapitaju ga je li još voljan ići da vidi slavni pokop Grisóstomov, jer ako hoće, oni će s njim. Don Quijote, koji je to jedva i dočekao, ustane i naredi Sanchi neka odmah sedla i uzda. Sancho hitro posluša i jednako brzo krenu svi na put. A ne prođu ni četvrt milje, kad na nekom raskrižju ugledaju kako im u susret ide šest pastira, odjevenih u crne kožuhe, ovjenčanih vijencima od čempresa i gorke zloljesine. Svakomu je u ruci debela batina česminova. S njima su i dva plemića na konjima, vrlo lijepo opremljena za put, i još tri momka pješaka, koji ih prate. Kad se sretnu, pozdrave se oni uljudno, te zapitaju jedni druge kamo će, a kad doznaju da svi idu na pogreb, krenu onamo zajedno. Jedan od onih konjanika, razgovarajući sa svojim drugom reče:

— Čini mi se, gospodine Vivaldo, da ne dangubimo i ne tratimo vrijeme uludo što hoćemo na taj slavni pokop. I mora biti slavan, jer su nam ti pastiri silna čudesa napripovijedali i o pokojnom pastiru i o pastirici ubilici.

— I meni se čini tako — odgovori Vivaldo; — nije mi žao potratiti taj dan, pa i nekoliko bih dana prodangubio, samo da to vidim.

Zapita don Quijote što su čuli o Marceli i o Grisóstomu. Putnik odvrati da su jutros sreli te pastire, pa kad ih vidješe u žalobnoj odjeći, zapitaše ih zarad čega su ovako krenuli; jedan im od njih odgovori i pripòvjedi kakva je čudesna i krasna ona pastirica Marcela, i koliki je mladići oblijeću u ljubavi, pa kako je umro taj Grisóstomo, komu idu na pogreb. Naposljetku, ispripovjedio im sve što je i Pedro ispričao don Quijotu.

Završi se taj razgovor i započne se drugi. Onaj koji se zove Vivaldo zapita don Quijota zašto obilazi tako oboružan po takvoj mirnoj zemlji. Na to mu odgovori don Quijote:

— Zvanje koje izvršujem ne dopušta mi i ne ostavlja mi drukčije. Lagodnost, gozba i otpočinak izmišljeni su za mekušne dvoranke; ali trud, nespokoj i oružje izmišljeno je i stvoreno jedino za one koje svijet krsti skitnicima vitezovima, a od njim sam, iako nedostojan, od sviju najmanji ja.

Čim su to čuli, uzmu ga svi smatrati ludim čovjekom. A da se bolje uvjeri i vidi od kakve je vrste njegova ludost, zapita ga opet Vivaldo što su to skitnici vitezovi.

— Zar vi, gospodine — odgovori don Quijote — niste čitali ljetopise i povijesti o Engleskoj, gdje se opisuju slavna junačka djela kralja Artura, koga mi u našem kastiljskom jeziku krstimo kralj Artus? O njemu se pronosi stara priča po cijeloj kraljevini Velikoj Britaniji da i nije umro, nego je čarolijom pretvoren u gavrana, a kad stigne vrijeme, vratit će se on da kraljuje i da opet preuzme kraljevstvo i žezlo. Zato nećete čuti da je od onoga vremena sve do danas ikoji Englez ijednoga gavrana ubio. Za toga dobroga kralja osnovan je dakle čuveni onaj viteški red Vitezova od Okrugloga Stola, i zbile su se, sve do jedne, one ljubavne zgode koje se ondje pričaju o don Lanzarotu od Jezera i kraljici Ginebri,[88] među kojima bijaše posrednica i pouzdanica čestita družbenica Quintañona, pa je otuda i nastala ona poznata romanca, toliko slavljena po našoj Španjolskoj:

Nigda nije vitez bio
Tako služen od gospođa,
Ko što bješe Lanzarote,
Kad iz britske zemlje dođe,

s onim slatkim i umiljatim nastavkom njegovih ljubavnih i junačkih djela. Od onoga se doba taj viteški red rasprostro i raširio po mnogim i raznim krajevima svijeta, te su se u njemu proslavili i po svojim se djelima razglasili hrabri Amadis od Galije, sa svim svojim sinovima i unucima sve do petoga koljena, i junački Felixmarte od Hircanije, i nikada, koliko treba, nahvaljeni Tirante Bijeli, pa nepobjedivi i junački don Belianis od Grecije, koga smo gotovo za naših dana vidjeli i znali i čuli. To vam je dakle, gospodo, skitnik vitez, a viteški je red onakav kako sam kazao. U ovaj sam se red, rekoh već, ja grešnik zavjetovao: na što god su se zavjetovali spomenuti vitezovi, zavjetovah se i ja. Zato ja obilazim po pustošima i bezljudnim mjestima, te tražim prigode, odlučan u duši, da rukom i osobom svojom srnem u najopasniju pustolovinu i pogibao koju mi sudbina dosudi, i da budem na pomoći slabima i nevoljnima.

Po tom se razlaganju putnici sasvim uvjere da je don Quijote šenuo pameću, a razaberu i to kakva mu je ludost, pa joj se stanu isto onako diviti kako joj se dive svi koji je upoznaju. Vivaldo pak, koji bijaše vrlo dosjetljiv čovjek i vesele ćudi, naumi se zabaviti na ovome kratkom putu što ga imaju još prevaliti dok ne stignu u planinu gdje će biti pokop, pa će don Quijota skloniti neka istrese svoje ludosti. Reče mu dakle:

— Čini mi se, gospodine skitniče viteže, da ste se vi zavjetovali na jedan od najstrožih zavjeta što ih ima na svijetu, i sudim da ni zavjet fratara trapista nije tako strog.

— Tako strog može biti — odgovori naš don Quijote — ali još kako sumnjam je li ovoliko potreban. Jer ako ćemo istinu, vojnik koji izvršuje zapovijest zapovjednikovu ne čini manje nego sam zapovjednik koji mu naređuje. Voljan sam reći da redovnici sasvim mirno i spokojno mole od Boga svako dobro za zemlju; ali mi vojnici i vitezovi izvršujemo što oni mole, branimo to hrabrošću naših ruku i oštricom naših mačeva, bez krova i krovišta, nego pod vedrim nebom, izvrgnuti ljeti sunčanoj žegi, da se pečemo, a zimi studeni, da se ježimo. Mi smo dakle službenici Božji na zemlji, mi smo ruke kojima se na zemlji izvršuje pravda Božja. A kako se ratni poslovi i oni koji uz njih idu i pripadaju ne mogu izvršivati drukčije nego u znoju, trudu i radu, iz toga slijedi da su oni koji se tomu posvećuju svakako u većoj muci od onih koji u tihom miru i spokoju mole Boga da bude slabima na pomoći. Ne kanim reći i nije mi ni na pameti da je zvanje skitnika viteza onako valjano kao što je zvanje fratra samotnika; želim jedino po onom što ja trpim utvrditi da je moje zvanje gladnije i žednije, jadnije, odrpanije i ušljivije, jer nema sumnje da su nekadanji skitnici vitezovi trpjeli za života mnoge nezgode. A ako su se nekoji po junaštvu svoje ruke čak i zacarili,[89] tako mi vjere, stajalo ih je mnogo krvi i znoja; ali da uz te, koji su se toliko uzvisili, nisu bili čarobnjaci i mudraci koji su ih pomagali, prevarile bi ih želje, izjalovile bi im se nade.

— Tako sudim i ja — odvrati putnik — ali mi se jedno, između mnogoga drugog, čini jako lošim u skitnika vitezova, a to je: kad im se pruži prigoda da izvrše koju veliku i opasnu pustolovinu, u kojoj je jasna i bjelodana pogibao da mogu životom nastradati, nikada se oni u tom času kada će se latiti oružja, ne sjete preporučiti se Bogu, kako svaki kršćanin u takvim trenucima treba da čini, nego se s tolikom gorljivošću i pobožnošću preporučuju svojim damama, kao da su one njihov Bog. To mi je malko nalik na poganstvo.[90]

— Gospodine — odgovori don Quijote — ne može to nipošto drukčije ni biti, i zlo bi se pisalo skitniku vitezu koji bi ino učinio, jer je već običaj i navada u skitničkom viteštvu da skitnik vitez, kad se daje na koje junačko djelo, pomišlja na svoju damu, te nježno i ljubazno upire oči u nju, kao da je moli neka ga zakrili i zaštiti u borbi i pogibli u koju on srće. Sve ako ga nitko ne čuje, dužnost mu je da kroza zube protisne nekoliko riječi kojima se od svega srca njoj preporučuje. Tomu mi imamo nebrojenih primjera u historijama. Ali se time ne veli da se ne preporučuju Bogu, jer za borbe imaju i kada i gdje to učiniti.[91]

— Uza sve to — odvrati putnik — još mi jedna sumnja kopka po glavi. Čitao sam često kako dva viteza preklapaju, pa se riječ po riječ tako razbjesne te okrenu konje, odjašu priličan komad po polju, onda se odmah, ni pet ni šest, okrenu opet i polete u sukob, a usred te trke preporučuju se svojim damama. Onda se u tome sukobu obično događa da jednoga protivnikovo koplje naskroz probode, te on sleti konju preko repa, a i drugi bi isto tako tresnuo o zemlju da se nije konju za grivu pridržavao. Ne znam dakle kada bi pokojnik dospio da se za tako nagla posla preporuči Bogu. Bolje bi zato bilo da je one riječi što ih je za trke potratio preporučujući se svojoj dami izrekao Onomu komu bi se kao kršćanin i morao preporučiti. Štoviše, sudim da i nema svaki skitnik vitez damu kojoj bi se preporučivao, jer nije svaki zaljubljen.

— Ne može to biti! — odgovori don Quijote. — Ne može, velim, biti da bi ikoji vitez bio bez dame, jer njima je tako svojstveno i prirodno da budu zaljubljeni, kao i nebu da po njemu budu zvijezde. Sigurno je da još nitko nije čitao historiju u kojoj bi se našao skitnik vitez bez ljubavi. I sve da se nađe takav vitez bez ljubavi, ne bi bio smatran istinskim vitezom, nego kopilanom koji u tvrđavu spomenutoga viteštva nije ušao na vrata nego preko zida, kao razbojnik i lupež.

— Ipak mi se čini — pritakne putnik — ja sam, ako se valjano sjećam, čitao da don Galaor, brat junačkoga Amadisa od Galije, nije imao nikakvu stalnu damu kojoj bi se mogao preporučiti, pa ipak nije lošijim smatran, nego je bio hrabar i čuven vitez.

Na to mu odgovori don Quijote:

— Gospodine, jedna lasta još nije proljeće. Osim toga, znam dobro da je taj vitez potajice bio jako zaljubljen i zaljubljiv, nije bilo ljepotice koju nije volio: takva mu bijaše narav, i nije ju mogao suspregnuti. Ali sveta je ipak istina da je on imao jednu koju je odabrao za vladaricu svoje volje, pa se njoj vrlo često i potajno preporučivao, jer se ponosio da je šutljiv vitez.

— Ako dakle svaki skitnik vitez mora biti zaljubljen — reći će putnik — onda je sva prilika da ste zaljubljeni i vi, kad ste od toga staleža. A ako vi niste ponositi i šutljivi onako kao don Galaor, istinski vas molim, koliko god mogu, u ime svoje i svega ovoga društva, da nam kažete ime, domaju, stalež i krasotu vaše dame, jer ona će sretna biti ako sav svijet bude znao da nju ljubi i dvori takav vitez kakvim se vi činite.

Don Quijote sada uzdahnu silnim uzdisajem i reče:

— Ne mogu potvrditi je li mojoj slatkoj neprijateljici po volji ili nije da svijet dozna da joj služim. No za odgovor onomu što me tako uljudno molite, mogu vam reći da joj je ime Dulcinea; domaja joj Toboso, selo u Manchi; po staležu je, u najmanju ruku, princeza, jer je kraljica i vladarica moja; krasota joj je nadljudska, jer u njoj se obistinjuju sva moguća i maštom dočarana svojstva i krasote što ih pjesnici pripisuju svojim odabranicama: kosa joj zlato, čelo rajska poljana, oči joj dva sunca, obrazi joj ruže, usne koralji, zubi njeni biserje, vrat joj alabastar, grudi mramor, ruke su joj bjelokost, bijela je kao snijeg, a oni dijelovi koje stidljivost krije od ljudskih očiju takvi su, mislim, da im se samo mučaljiva pažnja može diviti.[92]

— Voljeli bismo znati od kakva je roda, koljena i plemena — opet će Vivaldo.

Odgovori mu don Quijote:

— Nije ona ni od starih rimskih Curtija, Gaja, Scipiona, ni od novih Colonna i Orsinija; nije ona ni Moncada ili Requesen iz Katalonije, niti Rebella ili Villanova iz Valencije, ni Palafox, ni Nuza, Rocaberti, Corella, Luna, Alagón, Urrea, Fox ili Gurrea iz Aragonije, ni Cerda, Manrique, Mendoza ili Guzmán iz Kastilije, ni Alencastro, Palha ili Menezes iz Portugalije, nego je ona od plemena Tobosa u Manchi, rod doduše nov, ali takav da od njega može poteći plemenito koljeno najslavnijih porodica budućih stoljeća. I neka mi to nitko ne porekne, osim uz onaj uvjet koji je Zerbino napisao pod trofej Orlandova oružja:

...Da ga diro nije,
Tko ne smije s Orlandom boj da bije.[93]

— Premda sam od loze Cachopinâ od Lareda[94] — primijeti putnik — ne bih se usudio svoje ime usporediti s imenom Toboso od Manche, mada nisam, da istinu reknem, takvo porodično ime nikada do dana današnjega ni čuo.

— Kako da niste još čuli! — začudi se don Quijote.

Idu oni i svi slušaju s velikom pozornošću razgovor njih dvojice, pa čak kozari i pastiri razaberu da je naš don Quijote jako pomjerio pameću. Jedini je Sancho Panza vjerovao da je sve istina što mu gospodar govori, jer zna dobro tko je on i poznaje ga od rođenja. Nešto samo sumnja i ne vjeruje ono o krasotici Dulcineji od Tobosa, jer nikada nije čuo za takvo ime ni za takvu princezu, premda živi blizu Tobosa. U tim razgovorima putuju oni, kad opaze gdje iz klanca iznad dva visoka brda silazi dvadesetak pastira, odjevenih u crne kožuhe i ovjenčanih vijencima, nekoji tisovim a nekoji čempresovim, kako se kasnije razabralo. Šestorica od njih nose između sebe nosila, prekrivena mnogim i svakojakim cvijećem i granjem. Kad to vidje jedan od kozara, reče:

— Evo idu i nose Grisóstomovo tijelo, a podno toga brda jest mjesto gdje je odredio da ga pokopaju.

Požure se, dakle, da stignu, pa i stigoše baš onda kada dođoše oni s nosilima i na tlo ih spustiše, a četvorica njih počeše oštrim pijucima, kopati grob na jednoj strani podno tvrde stijene.

Pozdrave se uljudno jedni s drugima, a don Quijote i oni koji stigoše s njim, odmah upru pogled u nosila, te opaze na njima cvijećem pokriveno mrtvo tijelo u odjeći pastira, komu, onako naoko, mogaše biti tridesetak godina: i na njemu mrtvu još se vidjelo da je za života bio lijepa lica i naočita stasa. Oko njega su, na samim nosilima, ležale neke knjige i mnogi papiri, jedni otvoreni, drugi složeni. I oni koji gledahu, i oni koji su kopali grob, i svi koji ondje bijahu, svečano su šutjeli, mûk vladao, dok jedan od nosača koji su donijeli mrtvaca ne reče drugomu:

— Pripazi, Ambrosio, je li to ono mjesto što ga je Grisóstomo izabrao, jer ti želiš da se sve nadlaku izvrši što je i kako je on oporukom odredio.

— Jest, ovo je — odgovori Ambrosio: — koliko mi je puta moj nesretni prijatelj pripovijedao tijek svoje zloduhe sudbine! Ovdje je, reče, prvi put vidio onu krvnu neprijateljicu ljudskog roda, ovdje joj je i prvi put očitovao svoje misli, i časne i ljubavne, a ovdje ga je naposljetku Marcela sasvim odvrgla i prezrela, tako da je dokrajčio tragediju svojega jadnog života. A ovdje je on, za uspomenu na tolike nesreće, zaželio da bude sahranjen u krilo vječnoga zaborava.

Okrene se don Quijotu i putnicima, te nastavi:

— Ovo tijelo, gospodo, koje vi milosrdnim očima gledate, bilo je stan duši u koju su nebesa položila beskrajan dio svojega blaga. Ovo je tijelo Grisóstoma, koji je bio jedincat po umu, uljudan kao nitko, izvanredan po finoći, neobičan u prijateljstvu, beskrajno darežljiv, ponosit bez bahatosti, veseo bez prostote, a naposljetku prvi u svemu što je dobro, i neprispodobiv po svakoj nesreći. Volio je, a bio mržen; obožavao, a bio prezren; molio je okrutnicu, salijetao mramor, jurio za vjetrom, tužio se samoći, služio nezahvalnosti, koja ga je usred života njegova predala smrti za plijen, život mu dokončala pastirica koju je on nastojao ovjekovječiti da živi svijetu u uspomeni; mogli bi vam to dokazati ovi papiri koje vidite, da mi on nije naredio neka ih spalim čim pokopam njegovo tijelo.

— Vi biste postupali kruće i okrutnije s njima — reče Vivaldo — nego i sam gospodar njihov, jer nije pravo ni dolično da se ičija volja izvrši ako naređuje štogod protivno zdravom razboru. Ne bi bio pravo učinio ni August Cezar kad bi bio pristao da se izvrši ono što je u svojoj oporuci bio naredio božanstveni Mantuanac.[95] Kad vi dakle, gospodine Ambrosio, tijelo svojega prijatelja predajete zemlji, nemojte

njegove spise predavati ognju i zaboravu, jer što je on u ogorčenju naredio, ne valja da vi nepromišljeno izvršite. Stoviše, uščuvajte te papire, neka se zapamti okrutnost Marcelina, za spomen onima koji budu kasnije živjeli, neka se uklanjaju i neka bježe, da ne padnu u ovakav bezdan. Jer ja i svi koji smo amo stigli već znamo život vašega zaljubljenoga i očajnog prijatelja, znamo prijateljstvo vaše, i povod njegove smrti, i što je na samrti odredio. Iz te se žalostive historije može razabrati kolika je bila okrutnost Marcelina, ljubav Grisóstomova, vjernost prijateljstva vašega, ali se vidi i meta kojoj stižu oni što bijesnom trkom jure niza stazu koju im mahnita ljubav otvara pred očima. Sinoć smo dočuli za smrt Grisóstomovu i da će on na ovome mjestu biti pokopan, pa smo od radoznalosti i smilovanja skrenuli s ravnoga puta i odlučili doći ovamo i svojim očima pogledati ono što nas je toliko rastužilo kad smo čuli. A za nagradu našoj sućuti i našoj želji što bismo bili voljni pomoći kada bismo mogli, molimo te, mudri Ambrosio, barem ja te molim, ne spaljuj te papire, nego dopusti da ja nekoje ponesem.

I ne čekajući da mu pastir odgovori, pruži on ruku i uzme nekoje papire koji su mu bili na dohvatu. Kad to vidje Ambrosio, reče:

— Da vam ugodim, pristajem, gospodine: zadržite papire koje ste već uzeli; ali uzalud mislite da ću odustati i da neću spaliti ove preostale.

Vivaldo poželje da vidi što na papirima piše, te rasklopi i pročita na jednom naslovu: *Pjesma očajanja*.

Začu to Ambrosio i reče:

— Ovo je posljednje što je nesretnik napisao, i da vidite, gospodine, koliki su mu jadi na dušu pali, pročitajte naglas, da vas čuju, jer imate kada dok se ne iskopa grob.

— Drage ću volje pročitati — odgovori Vivaldo.

Kako svima bješe ista želja, stadoše uokolo, a on jasnim glasom uze čitati pokojnikovu pjesmu.

Četrnaesta glava

u kojoj je očajnička pjesma pokojnoga pastira i druge neočekivane zgode.

GRISÓSTOMOVA PJESMA

Kad, okrutnice, već želiš, da se zna
Po svijetu u svih jezika i ljudi
Žestina tvoje krute nemiline,
Od pakla ću ja zamolit, nek mi dâ
Glas bolan, nek se iz žalosnih grudi,
Drukčiji od mog, sve do neba vine,
Nek svud kazuje — da me želja mine —
I golem jad moj, i huda ti djela;
U strahovitu nek bijesu se ori,
Nek kopa meni, da me ljuće mori,
I ovo srce iz jadnoga tijela.
Čuj, slušaj pomno, ali blagih zvuka
Ti nećeš čuti; to je divlja huka,
Što sa dna duše ogorčene moje
Uskriljuje se: ta mahnita buka —
Za tebe muka, meni radost poje.
Rik lavlji strašan; urlik bijesnog vuka;
Grozovit sikut ljuskavice guje;
Užasna ruka strahotne nemani;
Vrana kad kreči; graktanja zloguka;
Gromovit tutanj bijesne još oluje,
Što razuzdana po moru se bâni,
Ruk, kada rukne bik već savladani;
Grlice grgut, što sama samuje;
Sova ko vrabac, kad tužna žaluje,
Ćuk kom zavide sve po redu ptice;
Paklenih četa crne tužbalice —
Nek svi iz duše bolne navru moje,
U jedincat glas sad neka se spoje,
Neka s ćutima smiješaju se svima,
Jer pričat kanim jad i čemer ljuti,
Te će se čuti s novim glasovima.

Nit oca Taja obale pješčane,
Nit uljike uz Betis proslavljeni
Odjeknut neće žalostivom jekom:
Nek jad moj ljuti ori niz te strane,
U dubok ponor, na visokoj stijeni;
Nek mrtav jezik zbori živim rijekom,

U dolji mračnoj, na žalu dalekom,
Gdjeno ne viđaš ni čovječje lice,
Kud sunce ne zna nikada da sine,
Il usred divlje zvjerovske množine,
Sred hranjenika libijske ravnice.
Nek po samoći i pustoši sada
Glas mojeg muklog, mutnog ori jada,
Krutoću nek ti svuda razglašuje:
U naknadu sad za žiće mi kratko,
O jadu svatko glase neka čuje.
A prezir mori, strpljivost se ruši,
Čim sumnja grane, kriva ili prava;
Od ljubomora pusti svijet gine;
Dug rastanak je zator ljudskoj duši;
Od tebe neće straha zaborava
Odvratit nada sretnije sudbine;
Al ja, oh čudne sudbe nečuvene!
Ja ljubomoran, prezren, rastavljeni
I siguran u sumnji, smrtnoj meni,
U zaboravu što sažiže mene,
U jadu teškom živim: nikada mi
Ni tračak nade ne blista u tami;
Nadu ne žudim, već u svom očaju
Prisežem: ja ću bez nade vjekovat,
Uvijek tugovat, dok dani mi traju.
Zar jednim mahom duša da mi ćuti
I nadu i strah, kada svojoj stravi
Znam uzroke još kako pouzdane?
Da stisnem oči, ljubomor mi kruti
Iščeznut neće, već svuda se javi
Iz tisuć rana duše raskidane.
Zar da se vrata nevjeri u mene
Ne otvaraju širom kad se javlja
Otkriven prezir, a sumnja što mori,
Oh gorke mijene! istinom se stvori,
A istina se u laž preopravlja?
Oj ljubomore, zemlje Amorove
Car-gospodaru, u ruke mi ove
Mač dodaj bridak! Prezir što me davi,
Uže nek mi dâ! Al jao! ne tišti —
Sav jad se ništi, ona čim se javi.
Na koncu ja mrem, nada mi se gubi
Da ima smrti ili žića u sreći.
Nek zato navijek moja sanja traje.
Ja krstim umnim onog koji ljubi,

I velim: duša koja se uteći
Ljubavi znade, vrh sveg slobodna je.
Još velim svojoj dušmanici da je
Lijepa dušom i tijelom krasna;
Sâm samcat kriv sam njenoj nemilini,
A za sve jade i zlo što mi čini,
U ljubavi je i prava i vlasna.
Tim mišljenjem i užetom debelim
Vrijeme tužno ja ubrzat želim
U kojem ginem od krutosti tvoje.
Bez palme, vijenca, nek vjetar što kosi,
Sa sobom nosi dušu, tijelo moje.

Ti, koja meni nepravdom tolikom
Tu pravdaš eto volju bjelodanu,
Da ne hajem za život omraženi,
Sad razaberi evo jasnom slikom
U mojem srcu preduboku ranu:
Krutoća tvoja na radost je meni,
Premišljat nemoj, ni časkom ne treni,
Rad moje smrti ni časkom ne muti
Nebesa vedra, krasne oči tvoje.
Ne želim da su žrtvom duše moje,
Da tvoja duša pokoru ćuti.
Nad tužnim mojim baš pokaži grobom
Smrt moja da je svečan dan pred tobom.
Al ludost mi je što ovako zborim,
Kad tebi i jest slava što je pojem
Te žiću svojem konac što skorim.
Odmah ovamo, jer vrijeme će biti,
U veljoj žeđi Tantal neka dođe,
Nek Sizif na put s kamenom se dade,
Neka s jastrebom Titije pohiti,
Iksion neka s kolom svojim pođe,
i Danajkinje mukotrpne mlade —
Svi oni redom neka smrtne jade
Na mene stresu, pa ako se smije
Za očaj nikom tugom tugovati,
Nek pjevaju, kad pokrov mi se krati,
Zapijevke barem nujne, bolne, tije.
Nek Cerber, pakla vratar sa tri ždrijela,
I s njime četa ta nemanska cijela
U kontrapunktu započnu tužan poj:
Ne treba opijelo drugo da prati
Onog tko strati s ljubavi život svoj.

I nemoj, pjesmo, očajna da tužiš,
Kada se sa mnom jadnim ti razdružiš,
Jer otkud si nikla, znaj da se tobom
I tvojim jadom krijepi njena sreća
Te biva veća: ne tuži nad grobom.[96]

Svidje se Grisóstomova pjesma svima koji su je čuli, premda čitač reče da mu se čini kao da se ne slaže s onim što se govori i što je on čuo o čestitosti i dobroti Marcelinoj, jer u pjesmi jadikuje Grisóstomo o ljubomornosti, o sumnjama i o rastanku, a sve je to na štetu dobromu i valjanom glasu Marcelinu.

Na to mu odgovori Ambrosio, jer on je dobro znao najtajnije misli svojega prijatelja:

— Da se, gospodine, okanite ove sumnje, znajte: kad je onaj zlosretnik spjevao pjesmu, bio je daleko od Marcele, a udaljio se po svojoj volji, da vidi hoće li ga se rastanak dojmiti kao obično. A kako zaljubljeniku u daljini nema ničega što ga ne bi mučilo, i nema sumnje koja ga ne bi obuzimala, tako je i Grisóstoma mučila umišljena ljubomora i sumnja, kojih se bojao kao da su istinite. Istina je prava što se kazuje o čestitosti Marcele; jedino što je ona kruta i ponosita, i vrlo gorda, ali inače joj ni sama zavist ne zna i ne može naći zamjerke.

— Istina je — prisnaži Vivaldo.

Htjede on pročitati i drugi papir što je oteo ognju, ali ga spriječi divna prikaza (jer takvom se učinila) koja im iznenada iskrsnu pred očima. Navrh stijene pod kojom se kopao grob ukazala se pastirica Marcela, takva krasna da je i nadmašila glas o svojoj krasoti. Oni što je još ne bijahu vidjeli zagledaju se u nju s divljenjem i šuteći, a oni što su je već navikli gledati zastanu zaneseni kao i drugi koji je još nisu vidjeli.

Čim je opazi Ambrosio, progovori silno razjađen:

— Dolaziš li ovamo, ljuti zmaju ovih planina, da možda vidiš neće li, kad ti budeš tu, opet zakrvariti rane ovoga bijednika,[97] koga je tvoja okrutnost rastavila sa životom, ili dolaziš da se razmećeš okrutnim djelima zle ćudi svoje, ili da sa toga visa, kao drugi nesmiljeni Neron, gledaš požar zapaljenoga Rima, ili da bahato gaziš nogama ovo nesretno mrtvo tijelo, kao što je učinila nezahvalna kći oca svojega Tarkvinija?[98] Kazuj brže zašto si došla, ili što bi, jer kako ja znam da su Grisóstomove misli za života svagda bile pokorne tebi, nastojat ću, premda je on mrtav, da te poslušaju svi oni koji su se zvali njegovim prijateljima.

— Ne dolazim ja, Ambrosio, ni za što od onoga što si ti rekao — odgovori Marcela — nego da obranim sebe i objasnim kako su nerazumni oni koji mene krive za nevolju i smrt Grisóstomovu. Zato ja sve vas koji ste ovdje molim da me poslušate. Neće trebati ni mnogo vremena ni mnogih riječi da razborite ljude uvjerim o istini. Bog me stvorio, kako vi velite, lijepu, i to tako da vas moja ljepota sili na ljubav, te vi ne možete ni kud ni kamo. A za ljubav koju vi meni iskazujete, želite vi, i još iziskujete, da ja vas moram ljubiti. Ja po svojoj prirodnoj pameti, koju mi je Bog dao, znam da ono što je lijepo ljudi vole; ali dokučiti ja ne mogu da onaj koji je ljubljen mora zbog toga ljubiti onoga koji ga ljubi zbog ljepote. Moglo bi se još dogoditi da onaj zaljubljenik koji ljubi ljepotu bude ružan, a kako je rugoba nemila, ne bi nikako zgodno bilo reći: »Želim te jer si lijepa, a ti mene moraš ljubiti iako sam ružan.« No sve ako su jednake ljepote, još ne moraju zato biti jednakih želja. Jer ne zaljubljuju se u svaku ljepotu: gdjekoja ljepota veseli oči, ali ne predobiva ljubav!

Kad bi svaka krasota silila na ljubav i predobivala ju, nastala bi tolika zbrka i mješavina ljubavi da ne

bismo znali ni što ćemo ni kako ćemo. Jer ako ima bezbroj lijepih bića, mora biti i bezbroj željâ. A kako sam ja čula, istinska se ljubav ne dijeli, i mora biti od svoje volje, a ne nasilu. Kad je tako, a ja vjerujem da i jest tako, zašto iziskujete da ja silom pokorim svoju volju, jedino zato što vi velite da me ljubite? Ako nije, recite mi: da me Bog nije stvorio lijepom, nego ružnom, bi li pravo bilo da se ja tužim na vas što me ne ljubite? Štoviše, trebali biste vi promisliti da nisam ja izabrala ljepotu koju imam, nego mi ju je takvu kakva jest dao Bog po milosti svojoj, a ja je nisam iskala ni birala. Zato isto onako kao što zmiju ljuticu ne treba kriviti za otrov koji je u njoj, premda ona tim otrovom mori, jer joj je priroda dala taj otrov, tako ni mene ne treba koriti što sam lijepa.

Ljepota je u čestite žene kao sklonjen oganj, ili kao oštar mač: niti oganj žeže, niti mač siječe onoga tko mu se ne približi. Poštenje i vrline uresi su duši, bez kojih se tijelo, sve ako je lijepo, ne može lijepim smatrati. Ako je dakle ženska čast jedna od onih vrlina koje tijelo i dušu kite i krase najviše, zašto da tu čast izgubi ona koja je ljubljena zbog ljepote, i da se oda volji čovjeka koji želi samo sebi ugoditi, te svom silom i vještinom nastoji tu joj čast oteti? Ja sam se slobodna rodila, pa sam se zato da mognem slobodno živjeti privoljela samoći dalekih krajeva. Drveće po ovim brdima moja je družba, bistra voda u potocima moje je ogledalo, s drvećem i s vodom dijelim ja svoje misli i ljepotu. Ja sam sklonjen oganj i dalek mač. One koje sam zalučivala licem opamećivala sam riječima, pa ako se želje hrane nadama, ja nisam nikakvu nadu poticala ni u Grisóstomu, ni u drugom ikome, a njega je, može se reći, ubila tvrdokornost njegova, a ne moja okrutnost.

A što me prekoravaju da su njegove misli bile časne i da sam im se zato trebala privoljeti, ja uzvraćam da je on meni i na ovome istom mjestu gdje mu se sada kopa grob otkrio svoju časnu nakanu, a ja sam mu odgovorila da je meni nakana živjeti sama dovijeka, i jedina će zemlja uživati plodove moje samoće i baštinu moje ljepote. Ako je dakle on, ovako odbijen, ustrajan bio ondje gdje mu nema nade i tvrdoglavo plovio protiv vjetra, je li ikakvo čudo što se utopio u moru lude strasti svoje? Da sam ga zavaravala, bila bih lažljivica; da sam mu ugodila, učinila bih bila protiv najbolje svoje nakane i odluke. Dodijavao mi kada sam ga odbila, očajavao iako ga nisam mrzila; rasudite sada, je li pravo da za njegovu nevolju budem krivljena ja! Neka jadikuje onaj koji bude prevaren; neka očajava koga iznevjeri obećanje i nada; neka se uzda u mene koga ja zovnem; neka se ponosi kome se ja odam, ali neka me ne krsti okrutnom ni ubilicom onaj komu ja ne obećavam, koga ja ne mamim, ne zovem i ne predajem mu se. Bog mi do danas nije još dosudio da ljubim, a da se ja sama nakanim, nisam voljna.

Ovo javno očitovanje neka bude na korist svakome od onih koji me salijeću, te neka se zna odsad, ako tko bude umro zbog mene, da nije umro od ljubomornosti ni od nesreće, jer tko nikoga ne ljubi, ne može nikoga ni na ljubomornost navesti, a objašnjenje se ne smije smatrati preziranjem. Tko mene krsti krutom i zmajem, neka se mene štetne i zle okani; tko me krsti nezahvalnom, neka mi se ne dodvorava; tko mi veli da ga od ponosa ne poznajem, neka ni on ne zna mene; tko me zove okrutnom, neka ne ide za mnom; jer ova kruta, ovaj zmaj, nezahvalnica, okrutnica, ova ponosna koja nikoga ne poznaje, neće ih ni tražiti, ni služiti, ni znati, ni slijediti nikako.

Ako je Grisóstoma ubila nesuzdržljivost i smiona želja, zašto da bude krivljen moj čestiti postupak i opreznost? Ako se ja družim s drvećem i čuvam svoju čast, otkuda je kani upropastiti on, koji želi da ju ja među svijetom uščuvam? Ja imam, znate i sami, svoje bogaštine, i ne gramzim za tuđom; ja sam slobodna i nisam se voljna pokoriti; niti koga ljubim, niti mrzim; niti ovoga varakam, niti onoga zaokupljam; niti se s ovim šalim, niti se s onim nestašim. Nedužni razgovori s djevojkama po ovim selima i briga o mojim kozama zabava je meni. Moje su želje omeđene ovim brdima, pa kad izlaze odatle, promatraju one krasotu nebesku, jer tim putem stupa duša prvomu svojem prebivalištu. —

Tako reče, te i ne čekajući da joj išta odgovore, okrenu im leđa i nestade u najgušćoj guštari obližnjega brda, a svi koji tome pribivahu ostadoše u čudu i od bistrine i od ljepote njene. Nekoji od njih,

koje je ljuta strijela krasnih očiju njenih ranila, htjedoše za njom, ne mareći za jasnu opomenu. Kad to vidje don Quijote, učini mu se da je sada prilika viteškom djelu da pritekne upomoć djevicama u nevolji, pa on prihvati mač svoj za balčak, te sve upozori oštrim glasom:

— Ni živa duša, od kojega god staleža i stanja da je, neka se ne usudi krenuti za krasnom Marcelom, jer će svakoga stići kazna ljute nemilosti moje! Ona je jasnim i dovoljnim razlozima dokazala da je malo kriva ili nikako i nije kriva smrti Grisóstomovoj, te kako i ne sanja da bi udovoljila željama ikojega od zaljubljenikâ. Zato je pravo da je nitko ne slijedi i ne progoni, nego da bude štovana i cijenjena od sviju dobrih ljudi na svijetu, jer ona pokazuje da je jedina na svijetu koja po ovakvu čestitom načelu živi.

Ili zbog tih prijetnja don Quijotovih, ili zato što im Ambrosio reče da im valja završiti što duguju dobromu prijatelju, nijedan se pastir ne maknu i ne ode odande dokle god nije grob bio iskopan i papiri Grisóstomovi spaljeni, te tijelo njegovo položeno u grob, uz mnoge suze sviju uokolo. Poklope grob golemim kamenom, dok ne bude isklesana ploča koju Ambrosio, kako veli, kani naručiti, a na nju će napisati ovakav grobni spomen:

U toj hladnoj sniva raci
Zaljubljenik snom mrtvaca,
Bješe pastir kod ovaca,
Zla ga ljubav amo baci.[99]
Smrt nemilu zada ovu
Krasotica nesmiljena,
Da još bude proširena
Vlast nasilju Amorovu.

Onda oni saspu na grob mnogo cvijeće i granje, pa svi izjave sućut pokojnikovu prijatelju Ambrosiju i rastanu se s njim. Isto tako učine Vivaldo i njegov drug, a don Quijote oprosti se sa svojim ugosnicima i s putnicima. Putnici ga pozovu da pođe s njima u Sevilju, jer taj je grad jako pogodan ako tražiš pustolovine: ondje ih u svakoj ulici i za svakim uglom ima više nego igdje. Zahvali im don Quijote na obavijesti i na volji što mu kane ugoditi, ali im uzvrati da zasad ne namjerava i ne može u Sevilju dokle god ne pročisti ove planine od razbojnikâ i lupežâ, jer se govori da oni ovuda vrve. Kad mu putnici razaberu tu dobru odluku, ne htjedoše više navaljivati, nego se još jednom oproste pa se rastanu s njim i nastave svoj put, na kojem im bješe napretek razgovora, i o historiji Marcelinoj i Grisóstomovoj, i o don Quijotovim ludostima. A on odluči potražiti pastiricu, te joj se ponuditi da joj posluži čime god može. No nije se dogodilo kako je on mislio, kao što se dalje priča u ovoj istinskoj pripovijesti, kojoj se ovdje završava drugi dio.

Petnaesta glava

u kojoj se priča nemila zgoda kako se don Quijote sukobio s nekim bezdušnim konjarima.[100]

Pripovijeda učeni Cide Hamete Benengeli da je don Quijote, kad se rastao sa svojim ugosnicima i sa svima koji su bili na Grisóstomovoj sahrani, krenuo s perjanikom u onu istu guštaru kamo je vidio da se uputila pastirica Marcela. Tom su guštarom prolazili više od dva sata i tražili na sve strane, ali nisu mogli Marcele naći, nego onda stignu na travnu livadu kraj koje teče miran, hladan potok, pa ih to privuče da ondje provedu podnevnu žegu, koja će baš pripeći. Sjašu don Quijote i Sancho, puste magarca i Rocinanta neka po volji pasu, a oni se prihvate bisaga, pa u slast, u dobru miru i prijateljstvu, pojedu gospodar i sluga što u njima nađoše.

Nije se pobrinuo Sancho da Rocinanta sputa, jer predobro zna da je miran i nimalo uspaljiv, te ga sve kobile s pašnjakâ u Córdobi[101] ne bi mogle navratiti na nevaljalštinu. No slučaj i vrag (jer ni on ne spava svagda) navratio u tu dolinu neke konjare, koji pasu stado galjeških malína,[102] a njima je navada otpočivati u podne s konjima gdjegod gdje ima paše i vode; to pak mjesto gdje se zatekao don Quijote bješe kao stvoreno za konjare. Sluči se onda te Rocinante namjeri pozabaviti se s gospođama kobilama: čim ih je nanjušio, okani se svagdanjega svojega koraka i navike, pa i ne pitajući gospodara, krene i dokaska onamo da se izdovolji s njima. Ali kobilama je, čini se, više bilo do paše nego do koječega, te ga one dočekaju i zubima i potkovanim kopitima, i još tako da mu je puknuo kolan i on ostao rasedlan, gol. No najgore ga zlo pogodi kad su konjari opazili kakvo on nasilje čini njihovim kobilama, pa pritrčali s ćulama i tako ga izmlatili da su ga izubijana na tlo svalili.

U taj mah stignu, sasvim zasopljeni, don Quijote i Sancho, koji su vidjeli kako je Rocinante izgruhan, te će don Quijote Sanchu:

— Koliko ja vidim, prijatelju Sancho, ovo nisu vitezovi, nego fukara i kukavan ološ. Velim ti ovo zato što mi bogme smiješ pomoći da dolično osvetim sramotu koja je pred našim očima nanesena Rocinantu.

— Kakvom vražjom osvetom da se osvetimo — odvrati Sancho — kad njih ima više od dvadeset, a nas smo samo dvojica, pa možda i nismo, nego samo poldrug.

— Ja vrijedim za stotinu — odgovori don Quijote.

Ne reče ni riječi više, nego pograbi mač i navali na konjare. Isto tako učini i Sancho, podjaren i pokrenut gospodarovim primjerom. I odmah don Quijote opatrnu jednoga takvim udarcem da mu je rasjekao kožuh i priličan komad ramena.

Kad konjari vide da ih ta dva sama čovjeka tako mlate, a njih je toliko, pritrče sa svojim ćulama, okruže njih dvojicu i stanu ih gruhati sa silnom žestinom i bijesom. Sancha odalame dvaput i svale ga na zemlju, a isto tako bude i don Quijotu, te mu nije pomogla ni vještina ni srčanost. Sreća ga nanese da je pao do nogu Rocinantu, koji još nije bio ustao. Tolik bijaše bijes s kojim su mlavile ćule u tim surovim srditim rukama. Kad onda konjari vide koliko su čudo počinili, svitlaju brže stado i krenu opet dalje, a naša dva pustolova ostadoše jadna lika i još jadnije volje.

Prvi se prenu Sancho Panza. Opazio on da je ukraj gospodara, te progovori slabim i nevoljnim glasom:

— Gospodaru don Quijote! Ah, gospodaru don Quijote!

— Što bi, brate Sancho? — zapita don Quijote isto onakvim zbabanim i bolnim glasom kao i Sancho.

— Ja bih, ako bi moglo biti — odgovori Sancho Panza — da mi date dva-tri gutljaja onoga napitka Paravragova,[103] ako vam je tu pri ruci. Možda će koristiti izlomljenim kostima, kao što koristi ranama.

— Kamo sreće naše da ga ja nesretnik imam sa sobom! — zakuka don Quijote. — Ali ja ti se, Sancho, kunem vjerom skitnika viteza da neće proći ni dva dana, samo ako sudbina ne dosudi drukčije, i ja ću ga imati u rukama, tako mi ruke ne usahnule.

— Za koliko dana mislite vi, gospodaru, da ćemo moći micati noge? — zapita Sancho Panza.

— Što se mene tiče — odvrati izmlaćeni vitez don Quijote — ne bih znao uglaviti rok. No ja sam skrivio sve, jer sam se latio mača protiv ljudi koji nisu oviteženi vitezovi kao što sam ja, pa zbog toga što sam prekršio viteške zakone dopustio je bog bitaka da ovako budem kažnjen. Zato, Sancho Panza, treba da zapamtiš što ću ti reći sada, jer to je za veliko dobro nama obadvojici: kad opaziš da nas onakav ološ sramoti, ne čekaj da se ja mača mašim i udarim na njih, jer ja to neću nipošto učiniti, nego se ti lati svojega mača i kazni ih po miloj volji. Ako njima na pomoć dolete vitezovi, ja ću znati tebe obraniti i na njih navaliti svom snagom, jer ti si već dosad razabrao po tisućama znakova i dokaza kolika je jakost ove moje junačke ruke.

Tako se ponio jadni vitez zato što je svladao hrabroga Viskajca. No savjet se gospodarov ne svidje Sanchu Panzi, te on morade odgovoriti:

— Gospodaru, ja sam čovjek miroljubiv, blag, tih i znam otrpjeti svaku uvredu, jer imam ženu i djecu, koju moram izdržavati i hraniti. Zato, milostivi gospodaru, da i vi znate, jer zapovijedati vam ne mogu: nipošto se ja ne laćam mača, ni na prostaka ni na viteza, pa ja evo pred Božjim licem praštam odsad svaku krivicu koju mi je itko učinio, ili će učiniti, ili koju mi je tko mogao učiniti, ili bi mogao sada učiniti, ili će učiniti, bila to visoka ili niska ličnost, bogataš ili siromah, plemić ili običan čovjek, a ne odbijam nikoji stalež ni stanje.

Kad je to saslušao gospodar njegov, odgovori mu:

— Samo da mi je više daha, te da mogu malko lakše govoriti, i da mi ikoliko jenja bol u ovome rebru, ja bih tebi, Sancho, dokazao koliko se ti varaš. Čuješ, grešniče: ako nam sreća, koja nam dosad svagda bijaše protivna, zapuhne povoljnim vjetrom i nadme jedra naših želja, da sigurno i bez ikakve smetnje stignemo u luku na kojem od onih otoka što sam ti obećao, pa ako taj otok osvojim i tebe učinim gospodarom nad njim, što ćeš ti onda? Ta ti ćeš mene spriječiti, i zalud mi muka, jer niti jesi vitez niti hoćeš da budeš, niti si junak i voljan svetiti se za uvrede i braniti svoju vlast. Jer treba da znaš, u kraljevinama i pokrajinama koje su istom osvojene žitelji nisu nikada osobito mirne ćudi, niti su toliko uz novoga gospodara da ne bi bilo straha neće li oni pokrenuti prevrat, da izmijene prilike i opet, kako se veli, okušati sreću. Novi gospodar mora dakle imati pameti da zna vladati, i srčanosti da napada i da se brani u svakoj zgodi.

— U ovome što nam se danas dogodilo — reći će Sancho — volio bih imati onu pamet i onu srčanost koju vi spominjete; ali vam se kunem vjerom čovjeka siromaha da više ginem za melemom nego za razgovorom. Pogledajte, gospodaru, hoćete li vi moći na noge, pa da pomognemo Rocinantu, premda ne zaslužuje, jer on i jest glavni krivac ovomu mlaćenju. Nikada se ne bih tomu nadao od Rocinanta, jer sam njega smatrao za takvo čisto i miroljubivo stvorenje kakvo sam i sâm. Ta pravo vele da mnogo vrijeme mora proteći dok upoznaš svijet, i da ništa u tom životu nije pouzdano. Tko bi i rekao da će nakon onih silnih bubotaka kojima ste vi počastili onoga nesretnoga viteza, udariti odmah ovoliki pljusak batina i nama se na leđa oboriti?

— Tvoja su leđa, Sancho — priklopi don Quijote — još i stvorena za ovakvu oluju, ali moja su odrasla u bijelom, finom holandijskom platnu, pa je jasno da će ljuće osjetiti bol u onakvoj nezgodi. I kad ja ne bih mislio... što velim: mislio! kad ja ne bih sasvim pouzdano znao da uz junački posao svagda idu neugodnosti i nevolje, volio bih odmah umrijeti od puke ljutine.

Na to mu odgovori perjanik:

— Gospodaru, ako je od viteškoga posla ovakva berba, molim vas da mi reknete dolaze li te nezgode

često ili samo u nekojim rokovima, jer meni se čini da mi nakon ovih dviju berba ne bismo bili spremni još i za treću, ako nam Bog, po svojem beskrajnom milosrđu, ne pritekne upomoć.

— Znaj, prijatelju Sancho — odvrati don Quijote — da je život skitnikâ vitezova izvrgnut tisućama opasnosti i nesreća, ali je zato, ni manje ni više, nego baš u njihovoj vlasti da se zakralje i zacare, kao što su mnogi i različiti vitezovi pokazali, a ja im svima povijest dobro znam. Da mogu od bolova, ja bih ti odmah pričao o nekojima koji su se jedino po hrabrosti svoje ruke popeli do onih visokih dostojanstava koja sam spomenuo, a i oni su sami zapadali i prije i kasnije u svakakve nezgode i nevolje. Junački je Amadis od Galije pao pod vlast krvnoga neprijatelja svojega, čarobnjaka Arcalausa, te se pouzdano priča da ga je ovaj, kad ga je zasužnjio, privezao uza stup u dvorištu pa mu odudarao više od dvjesta udaraca konjskim vođicama. Jedan neznani pisac, no kojemu se može vjerovati, priča kako je zarobljen Vitez od Feba: u nekom mu se zamku pod nogama otklopila vrata, pa kad je propao u dubok ponor pod zemljom, svezali mu noge i ruke te mu uštrcali takozvani klistir od vode snježanice i pijeska, a to mu je jako jurnulo u glavu, i da mu u silnoj nevolji ovoj nije priskočio upomoć neki veliki mudrac, prijatelj njegov, ljuto bi nastradao jadni vitez. S tolikim valjanim ljudima mogu dakle i ja biti, jer oni su bili gore obruživani nego što sada obružuju nas. Želim, Sancho, da znaš: rane zadane oruđem koje se slučajno nađe u rukama, ne kaljaju; tako stoji u zakoniku dvobojskom i piše izrijekom: ako cipelar udari koga kalupom koji mu je u ruci, premda je taj kalup uistinu od drveta, ipak se neće reći da je nadrvario onaj koji je udaren. Velim ti ovo zato da ne bi mislio kao da smo mi osramoćeni time što smo u tučnjavi izmlaćeni, jer oružje kojim su nas ti ljudi napali i izmlavili bile su samo ćule, a nitko od njih, koliko se ja sjećam, nije imao mača, sablje ni bodeža.

— Nisam imao kada — odvrati Sancho — ni da pogledam čestito, jer tek što sam se latio kusture,[104] a oni mene već stali krstiti svojim toljagama i odmah me ovamo svalili. Ne tarem ja sada glavu i ne premišljam jesu li one batine bile bruka ih nisu, nego mene peče bol od bubotaka, jer njih ja ne mogu zbrisati ni s pameti ni s leđa.

— Bilo što bilo, znaj, brate Panza — odvrati don Quijote — da nema spomena kojega ne bi vrijeme izbrisalo, ni bolova koje ne bi smrt dokrajčila.

— A zar i može biti gore nesreće od one — priklopi Panza — koja pričekuje da je vrijeme dokrajči i smrt zbriše? Ako je ova naša nevolja od onih koje se liječe sa dva-tri melema, ni pô jada; no meni se sve nekako čini da će našu nevolju slabo okrpiti svi melemi iz bolnice.

— Kani se ti toga i trgni se iz nemoći — reče mu don Quijote — a i ja ću, pa da pogledamo kako je Rocinantu, jer meni se čini da on jadnik nije baš najmanji dio izvukao u ovoj nevolji.

— Nije ni čudo — odvrati Sancho — kad je i on skitnik vitez. Samo se ja čudim kako je moj magarac ostao čitav i nitko ga ni opuknuo nije, a nama su sve pucala rebra.[105]

— U svakoj nezgodi sreća otvara vratašca, da mogneš doskočiti — napomene don Quijote. — Velim zato što će mi ovo živinče moći sada odmijeniti Rocinanta i odnijeti me odavle u koji zamak, da ondje liječim rane. Takvo mi jahanje i neće biti na bruku, jer ja se sjećam, čitao sam da je onaj stari dobrijan Silen, odgojitelj i učitelj veselog boga smijeha, kad je ulazio u grad od sto vrata, jahao sasvim blažen na prekrasnu magarcu.[106]

— Bit će istina da je on jahao onako kako vi, gospodaru, velite — uzvrati Sancho — ali velika je razlika jahati ili prevaliti se preko magarca kao vreća gnoja.

Na to mu odgovori don Quijote:

— Rane zadobivene u boju nè mânjê čast, nego je većaju. Zato ti meni, prijatelju Panza, ne odvraćaj ništa više, nego, kako ti već rekoh, ustani koliko možeš i digni me po miloj volji svojoj na magarca, pa da krenemo odavde dok nije zapala noć te nas u ovoj pustoši zatekla.

— Ta čuo sam, gospodaru, kako ste kazivali — reći će Sancho — da mnogi skitnici vitezovi najviše noći u godini prespavaju u pustoši i na osami, i to im je veliko zadovoljstvo.

— To je onda — odvrati don Quijote — kad oni ne mogu dalje, ili kad su zaljubljeni. Istina je, bilo je vitezova koji su znali na stijeni, na žegi, u hladu, u nepogodi stajati po nekoliko godina, a njihova odabranica nije o tom ni sanjala. Jedan je od njih bio Amadis, koji se prozvao Beltenebros, te je na Sirotoj stijeni proživio, ne znam već ni sam posve sigurno i točno, ili osam godina ili osam mjeseci; nisam pravo zapamtio, samo znam da je on ondje okajavao nešto što je nažao učinio gospođi Oriani. Ali manimo se toga, Sancho, pa ded se požuri dok nije i magarca snašla kakva nezgoda, kao što je zadesila Rocinanta.

— Dobijesa, samo bi nam još to trebalo! — uplaši se Sancho.

Zajaukne trideset puta, uzdahne šezdeset puta, opsuje i prokune sto i dvadeset puta onoga koji ga je ovamo dovukao, pa ustane, ali se nije mogao uspraviti, nego se zgrbio nasred puta kao turska sablja. Uza svu muku osedla on magarca, koji je danas, na ovakvoj velikoj slobodi, bio malko odlunjao. Digne onda Rocinanta, a da je taj imao jezik, kojim bi se potužio, jamačno ne bi zaostao ni za Sanchom ni za gospodarom. Naposljetku Sancho natovari don Quijota na magarca, za ovoga pripne Rocinanta, povede magarca na povodu i krene otprilike onamo gdje misli da je cesta. A sudbina, koja sve s dobra na bolje[107] navraća, namjeri njega, prije nego što je i milju prevalio, na cestu, i na cesti on ugleda krčmu, koju njemu za jad, a sebi na radost, uze don Quijote smatrati za zamak. Tvrdi Sancho te tvrdi da je krčma, a gospodar njegov da nije, nego dvor, zamak. Prepirka se otegne i oni stignu onamo dok još prepirku završili nisu, pa tako Sancho, ne istražujući dalje, uđe s cijelom svojom povorkom.

Šesnaesta glava

Što se bistromu vitezu dogodilo u krčmi koju je on smatrao dvorom.

Kad krčmar ugleda don Quijota prevaljena preko magarca, zapita Sancha kakva mu je nevolja. Sancho odgovori da nije ništa, nego je samo pao sa stijene i malko izgruhao rebra. Krčmar je imao ženu drukčije ćudi nego što su obično žene u onom zanatu. Bila je od prirode blaga i žalila bližnjega u nesreći. Doletje ona odmah da vida don Quijota, te naredi svojoj kćeri, jako lijepoj djevojci, neka joj pomogne njegovati gosta.

U toj je krčmi služila sluškinja iz Asturije, široka lica, plosnate glave, zatubasta nosa, s jednim okom škiljavim, a i s drugim slabo zdravim. No zato joj tijelo bijaše lijepo, te je naknađivalo druge mane: od glave do pete nije mjerila ni sedam pedalja, a ramena joj tijelu nešto preteška, te su je silila da u zemlju gleda više nego što mari. Ta ljepojka sluškinja pomogne dakle djevojci, i njih dvije prostru don Quijotu prilično lošu postelju na tavanu, kamo se nekoć, vidi se jasno, spremala mnogo godina slama. Ondje se nastanio i neki mazgar, a postelja mu bila malo podalje od postelje našega don Quijota. Bili to sami pokrovci i sedleni jastuci s njegovih mazga, ali je opet bolji ležaj bio nego u don Quijota, koji je imao samo četiri hrapave daske na dva nejednaka podvalka, strunjaču, tanku kao ponjava, punu gvala, pa da se kroz derotine ne promalja vuna, mislio bi po tvrdoći, kad pipneš, da je šljunak, i imao naposljetku dvije prevlake, kao da su od one kože sa štita, i pokrivač kojemu bi mogao konce prebrojiti i nijedan ne bi promašio.

Na tu vražku postelju legne don Quijote, a krčmarica ga i njena kći odmah izlijepe melemima od glave do pete, pri čemu im je svijetlila Maritornes, kako se ona Asturkinja zvala. Krčmarica, kako mu je lijepila meleme, opazi na don Quijotu masnice, pa reče kako joj se čini da se gost nije ugruhao nego je izgruhan.

— Nije on izgruhan — odvrati Sancho — nego su po stijeni bili sami šiljci, izbočine i grbine, pa je svagdje stekao po modricu.

Onda još priklopi:

— Uredite vi to, gospođo, tako da preostane nešto kučina; jamačno će ustrebati komu, jer i mene malko bole križa.

— Onda ste valjda i vi pali? — zapita krčmarica.

— Nisam pao — odgovori Sancho Panza — nego kad sam vidio da mi je gospodar pao, strašno sam se preplašio, i sve me zaboljelo, kao da su mi opalili tisuću vrućih.

— Može to biti — potvrdi mu djevojka — jer i meni se često događalo te sanjam da padam sa zvonika i nikako ne mogu dolje na zemlju stići, a kad se probudim, izmlavljena sam i sva izlomljena, kao da sam zbilja pala.

— To i jest onaj bijes, gospođice — odvrati Sancho Panza; — ja nisam ništa sanjao, bio sam budniji nego što sam sada, a modrica sam stekao gotovo koliko i moj gospodar don Quijote.

— Kako se zove taj vitez? — zapita Asturkinja Maritornes.

— Don Quijote od Manche — odgovori Sancho Panza; — on ti je vitez pustolov, i to od najboljih i najhrabrijih koji su od pamtivijeka viđeni na svijetu.

— Što je to vitez pustolov? — zapita sluškinja.

— Zar si ti današnja na svijetu te ni to ne znaš? — odvrati Sancho Panza.

— Znaj dakle, sestro moja, vitez pustolov takvo je stvorenje koje, dok trepne, bude izmlaćeno ili se zacari: danas je najnesretnije i najjadnije biće na svijetu, a sutra će imati dvije-tri krune i kraljevine da ih pokloni svojemu konjušaru.

— Kad ste vi konjušar takva valjana gospodara — zapita krčmarica — kako je to da vi niste stekli barem grofoviju?

— Još je prerano — odgovori Sancho — jer istom je mjesec dana kako smo krenuli za pustolovinama, i još nismo naišli na zgodnu. A često biva i to da jedno tražiš a drugo nađeš. Zaista, ako moj gospodar don Quijote ozdravi od te rane ili pada, i ja od toga ne obangavim, ne dam ja ono čemu se nadam ni za najbolju titulu u Španjolskoj.

Sav je taj razgovor don Quijote pozorno slušao, pa on sjedne na postelji, kako već može, uzme krčmaricu za ruku i rekne joj:

— Vjerujte mi, krasna gospođo, pod sretnom ste se zvijezdom rodili, kad vam je suđeno u svojem dvoru dočekati moju osobu. Ja ne hvalim sebe, jer se veli: tko se hvali, sam se kvari, no moj će vam perjanik reći tko sam. Samo vam velim da ću dovijeka pamtiti uslugu koju ste mi iskazali, i hvaliti vam dokle god živim. A da nije dobri Bog odredio da ja budem ovako odan i pokoran zakonima ljubavi i očima one nemile krasotice kojoj samo šaptom izgovaram ime, oči ove krasne gospođice zagospodarile bi mojoj slobodi.

Krčmarica i kći njena, i čestita Maritornes, zapanje se slušajući govor skitnika viteza, jer su ga razumjele isto toliko kao da govori grčki. Jedino su razabrale da je sve to neka ponuda i laskanje. No kako nisu navikle na ovakav razgovor, stanu ga gledati i čuditi mu se, te im se on učini sasvim drukčijim nego što su ljudi koje one znaju. Zahvale mu dakle krčmarskim riječima na ljubaznosti te odu, a Asturkinja Maritornes uzme vidati Sancha, komu je to bilo isto onako potrebno kaošto i gospodaru.

Mazgar je s tom Maritornes ugovorio da će se noćas njih dvoje pozabaviti, a ona mu je tvrdu riječ zadala da će doći k njemu čim poliježu gosti i pozaspe gospodari, pa će udovoljiti njegovoj volji koliko god želi. A priča se o toj dobroj djevojci da ona nikada ne bi pogazila riječ, sve da ju je dala u šumi i bez ikakvih svjedoka, jer se smatrala plemkinjom; ipak joj nije bila sramota služiti, nego je govorila da su je nesreće i nezgode na to natjerale. Tvrdi, niski, jadni i kukavni ležaj don Quijotov bio je usred ruševne staje kojoj se kroz krov vide zvijezde; do njega je Sancho priredio ležaj od rogožine i pokrovca, koji kao da i nije bio vunen, nego konopljan. Iza njihovih ležaja bijaše postelja mazgarova, namještena, kako je već rečeno, od pokrovaca i od cijele opreme dviju najboljih njegovih mazga. Imao ih on dvanaest, sve samih sjajnih, ugojenih, izvrsnih mazga, jer je bio jedan od najbogatijih mazgara arevalskih, kako kazuje pisac ove povijesti, koji ga napose spominje, budući da ga je dobro znao: vele da je u nekom srodstvu bio s njim. Uopće je Cide Hamete Benengeli bio pisac veoma brižan i točan u svemu, a vidi se po tome što ne prešućuje spomenutih sitnica, ma koliko neznatne i ništave bile. Trebali bi se zato ugledati na njega ozbiljni povjesničari, koji nam događaje pričaju tako kratko i zbijeno da ih jedva dospijevamo i okusiti, a ono što je najglavnije izostavljaju od nemarnosti, zlobe i neznanja. Slava i dika zato piscu *Tablanta od Ricamonta* i one druge knjige, u kojoj se pričaju djela grofa Tomillasa, pa još sa koliko se točnosti opisuje sve![108]

Pošto je dakle mazgar otišao k mazgama i dao im drugi obrok, pruži se on na svoje pokrove i uzme čekati da mu dođe ona veoma točna Maritornes. Sancho je, izlijepljen melemima, ležao na postelji i trudio se da zaspi, ali nije mogao od bolova u rebrima. A i don Quijote, od istih takvih bolova u rebrima, ne zaklapa očiju, kao zec. Sva se krčma stišala, i nije u svoj kući bilo druge svjetlosti nego od svjetiljke što visi i gori u predvorju.

Ta divna tišina i one misli što našega viteza svagda navode na zgode koje se na svakom listu pričaju u knjigama, začetnicama njegove nesreće, zanesu ga u jednu od najneobičnijih ludosti što se i zamisliti može. Umislio on da je stigao u nekakav slavan zamak (jer, kako je već rečeno, njemu se zamkom čini svaka krčma u koju se svrati), a krčmarova mu se kći pretvorila u kćer vlastelina toga zamka, te se ona, svladana njegovom ljubaznošću, zaljubila u njega i obećala mu da će noćas, tajom od roditeljâ, doći

njemu i podobro vrijeme proležati s njim. Tu on tlapnju, koju je sâm smislio, uzme smatrati istinom i zbiljom u koju je zapala njegova čast. No u srcu odluči da se neće iznevjeriti svojoj vladarici Dulcineji od Tobosa, sve da sama kraljica Ginebra i njena dama Quintañona iskrsnu pred njim.

Dok je on premišljao o tim ludorijama, bude vrijeme i sat (a njemu zao čas) da dođe Asturkinja, te ona, u košulji i izuvena, s kosom skupljenom pod ćepicu od parheta, tihim i opreznim koracima uđe onamo gdje su njih trojica, da potraži mazgara. No tek što će ona na vrata, začuje nju don Quijote, te on, unatoč svim melemima i bolovima u rebrima, sjedne na postelju i raskrili ruke, da dočeka svoju krasotu djevojku. Asturkinja, koja je čedno i tiho stupala, te rukama pred sobom tražila svojega miljenika, nabasa na ruke don Quijota, pa joj on čvrsto uhvati ruku za zglavak, privuče je k sebi i posadi na postelju, a ona se ne usudi ni pisnuti. Opipa joj on odmah košulju, koja je bila kruta kao ponjava, ali se njemu učini da je najfinije i najtanje platno. Na rukama joj bilo nekoliko nizova staklenih koralja, no njemu se u mraku prikaže skupocjeni biser s Istoka. Vlasi, koje su joj nekako nalik na konjsku grivu, njemu bijahu kao niti najblistavijega arapskoga zlata što svojim sjajem pomračuje i sunce. A dah njen, što zaudara na hladno meso što je prestojalo noć, njemu se učini slatkim, balzamskim mirisom iz njenih usta. Ona mu se napokon javi na pameti u onakvoj slici i prilici kako je u svojim knjigama čitao o nekoj princezi, koja sa svim tim čarima što ih spomenusmo dolazi k ljuto ranjenom vitezu koji je njenu ljubav zadobio. I takva je sljepoća zaokupila jadnoga viteza da ga nije razdrmao ni dodir, ni dah, ni drugo koješta na dobroj djevojci, od čega bi se smučilo čovjeku koji nije mazgar, nego mu se činilo da je ogrlio božicu krasote. Drži on nju dakle čvrsto, pa joj govori zaljubljenim, tihim glasom:

— Želio bih da sam mogućan, uzvišena i krasna gospođo, dolično vam uzvratiti milost koju ste mi iskazali kad ste mi se javili u velikoj krasoti svojoj. Al sudbina, koja navijek progoni čestite ljude, bacila me na ovaj ležaj, gdje ležim tako izmlaćen i izlomljen da ne bih mogao, sve da sam i voljan, udovoljiti vašoj želji. Štoviše, ovoj se nemogućnosti pridružuje još jedna druga i veća, a to je tvrda vjera koju sam zadao neprispodobivoj Dulcineji od Tobosa, jedinoj gospodarici mojih najtajnijih misli. Da me to ne priječi, ne bih ja bio takav glupi vitez da bih uludo propustio ovu sretnu priliku u koju me vaša velika dobrota navela.

Maritornes trne, i hladan je znoj probija što je don Quijote tako drži, pa ona i ne razumije i ne pazi što on čepljuska, nego se i bez ijedne riječi otima. A čestiti mazgar, koji je od svoje zle pomame budan, čuo je ljubu[109] čim je na vrata ušla, pozorno je slušao sve što joj don Quijote govori, pa od ljubomore da mu se Asturkinja ne bi, za volju drugomu, iznevjerila, primaknuo se bliže don Quijotovoj postelji i pritajio, da vidi čemu su te riječi kojih on ne razumije. Kad vidje kako je djevojka upela da se otme, a don Quijote je svom silom drži, dozlogrdje mu šala, te se on razmahnu i grunu zaljubljenoga viteza tako strahovito pesnicom po jadnim čeljustima da mu je iz usta krv briznula. Ni to ne bi dosta, nego mu skoči na rebra pa ga kao na vršaju izgazi svega. Kako je postelja bila slaba i na labavu podnožju, nije mogla podnijeti još i mazgara, nego se provali. Od toga se silnoga gromota probudi krčmar i odmah pomisli da će to biti neko Maritornino maslo, jer ju je zvao a ona se nije odazvala. S tom on sumnjom ustane, upali svjetiljku i pođe onamo odakle čuje kavgu. A kad djevojka vidje da joj dolazi gospodar, zlovoljan i ljut, sva se uplašena i zbunjena zavuče u postelju Sanchu Panzi, koji je već bio zaspao, pa se tako uza nj zgrči i sklupča. Uđe krčmar i zavikne:

— Gdje si ti, droljo? Znam ja da si ti sve zamijesila!

Uto se probudi Sancho, pa kad osjeti na sebi teret, pomisli da ga mòra mori, te se počne razmahivati pesnicama i pogodi nekoliko puta Maritornu. A ona se, čim ju je zaboljelo, okani stida te uzvrati Sanchu toliko bubotaka da se, hoćeš-nećeš, razdrijemao. On opet, kad je vidio što se s njime zbiva, a ne zna od koga je, uzme se braniti, uhvati se s njom ukoštac, pa se među njima zametne najžešće i najzgodnije tezmanje na svijetu. Uza svjetlost razabere mazgar što je i kako je njegovoj ljubi, okani se don Quijota i

pritekne njoj upomoć. Isto tako učini i krčmar, ali s drukčijom namjerom: nakan je platiti djevojci, jer sudi: ona je jamačno skrivila svu tu gungulu. Pa kako se veli: starac babu, baba mačku, mačka miša,[110] uzeo lupati mazgar Sancha, Sancho djevojku, djevojka njega, krčmar djevojku, i svi prionuli tako žestoko da ni časkom ne zastaju. I još htjede sreća da se krčmaru ugasi svjetiljka, te se oni u mraku svi sklupčali i mlate se bez smilovanja, pa kuda zvizne pesnica, odmah kvrga skače.

Slučajno je te noći bio na noćištu jedan oružnik takozvanoga staroga toledskog Svetog bratstva. Kad on začuje neobičnu graju i tučnjavu, uhvati svoj kratki štap[111] i limenku s ispravama, uđe u mraku onamo i zavikne:

— Mir, u ime zakona! Mir, u ime Svetoga bratstva!

Odmah naiđe na izbubanoga don Quijota, koji je onesviješten ležao na svojoj razvaljenoj postelji, a lice upro uvis. Uhvati ga za bradu i poviče: »U ime zakona«! No kad opazi da se onaj koga je zgrabio niti kreće niti miče, pomisli da je mrtav i da su mu ovi drugi ubojice, te se u toj sumnji uzviče još jače:

— Neka se zaključaju vrata na krčmi! Pazite da nitko ne izmakne, jer ovdje su ubili čovjeka!

Taj ih uzvik sve zaplaši, i svatko se okani tučnjave kako ču taj glas. Odšulja se krčmar u svoju sobu, mazgar na svoje pokrovce, djevojka u svoju izbicu. Samo se nesretni don Quijote i Sancho ne mogoše ganuti s mjesta. Ispusti sada oružnik don Quijotovu bradu i ode po svjetiljku da potraži i uhvati krivce. Ali svjetiljke ne nađe, jer ju je krčmar namjerice ugasio kad je odlazio. Morade on zato k ognjištu, pa ondje, nakon dosta posla i vremena užeže drugu svjetiljku.

Sedamnaesta glava

u kojoj se nastavljaju nebrojene muke što ih je junački don Quijote sa svojim čestitim perjanikom Sanchom Panzom pretrpio u krčmi koja mu se, u zao čas, učinila dvorom.

Dotle se don Quijote bio osvijestio, te istim onim glasom kojim je dozivao svoga perjanika jučer, kad je ležao u dolini Mlaćenici,[112] uzme ga zvati i sada:

— Sancho, prijatelju, spavaš li? Spavaš li, prijatelju Sancho?

— Ja da spavam? Koješta! — odgovori Sancho, zlovoljan, ojađen. — Ta zar nije kao da su noćas svi vrazi pakleni navalili na mene?

— Zaista, teško da se i varaš — odvrati don Quijote — jer ili ja ne znam ništa, ili je ovaj dvor začaran. Da znaš zato... Ali se moraš zakleti da ovo što ti sada kanim reći nećeš odati dok ja ne umrem.

— Kunem se — odgovori Sancho.

— Ja to velim zato — nastavi don Quijote — što ne marim da ikomu bude oteta čast.

— Kažem da se kunem — opet će Sancho — pa ću šutjeti dok god vi, gospodaru, poživite, a dao Bog da bih sutra mogao odati.

— Zar sam ja tebi tolik zlotvor — zapita don Quijote — da mi želiš brzu smrt?

— Nije zato — odgovori Sancho — nego ja ne marim ništa čuvati, pa da mi sagnjije od duga ležanja.

— Bilo kako bilo — reče don Quijote — ja se više uzdam u tvoju ljubav i odanost. Znaj dakle da mi se noćas dogodila jedna od najneobičnijh prigoda kojom ću se ikada moći podičiti. Da ti ukratko pripovjedim, znaj, noćas mi došla kći vlastelina ovoga zamka, a to ti je najzgodnija i najkrasnija djevica što je ima nadaleko na svijetu. Što da ti pričam o ljepoti njenoj? Što o bistroj pameti? Što o svemu drugom, skrivenom, u koje neću da diram, nego šutim o tome, eda bih očuvao, kako moram, vjeru mojoj vladarici Dulcineji? Samo to ti želim reći da mi je sudbina pozavidjela na tolikoj divoti kojom me sreća obdarila, a možda je, kako sam ti rekao (a to i jest najpouzdanije), ovaj dvor začaran, te u onaj čas kad sam ja s njome razveo najslađi i najljubazniji razgovor, pojavi se neka šaka i ruka nekakva strahovitog gorostasa, koje ja nisam ni vidio, niti znam otkuda je, te me zvizne pesnicom po čeljustima da ih je sasvim prelila krv; a onda me ruka gorostasova tako izmlatila da mi je gore nego jučer, kad su nas konjari zbog Rocinantove nevaljalštine obružili, kako i sam znaš. Zato ja sudim, jamačno neki začarani Maur čuva to blago, krasotu ove djevice, a to blago nije namijenjeno meni.

— Pa ni meni — priklopi Sancho — jer više od četiri stotine Maura mlatilo je mene, pa je spram toga šala i mačji kašalj[113] ono kako su nas juče krstili ćulama. Ali recite mi, gospodaru, zašto vi to zovete lijepom i rijetkom prigodom, kad smo mi ovoliko izvukli? Vama je bilo još nekako, jer vi ste držali u naručju onu neprispodobivu krasotu, kako velite, ali što sam ja stekao nego jedino najmasnije batine otkada sam na svijetu? Jadna li mene i jadne mi matere što me rodila, kad ja, koji nisam skitnik vitez i ne kanim nikada ni biti, izvlačim veći dio sviju tih nevolja!

— Zar si dakle i ti izmlaćen? — zapita don Quijote.

— Ta rekoh da jesam, jao djeco moja! — odvrati Sancho.

— Ne vodi brige, prijatelju — reći će mu don Quijote — jer ja ću odmah zgotoviti onaj dragocjeni melem i njime ćemo se mi izliječiti dok okom trepneš.

Dotle je oružnik užegao svjetiljku, te ušao da vidi onoga o kojem misli da je ubijen. Kad ga ugleda Sancho gdje ulazi u košulji, s rupcem oko glave, sa svjetiljkom u ruci, ljuta lica, zapita gospodara:

— Da nije ovo, gospodaru, onaj začarani Maur, pa se vratio da nam podmiri ako je što zaboravio?[114]

— Ne može to biti onaj Maur — odvrati don Quijote — jer začarane ne može nitko vidjeti.

— Ne vidimo ih, ali ih osjećamo — priklopi Sancho; — ako meni ne vjerujete, neka vam reknu moja leđa.

— Mogla bi pričati i moja — odgovori don Quijote — no to ne kazuje još dovoljno te bismo mogli vjerovati da je ovaj koga vidimo onaj začarani Maur.

Priđe oružnik i zapanji se kad ih zateče gdje se tako mirno razgovarju. Don Quijote, doduše, još je ležao nauznak i nije se mogao ni maknuti, izmlaćen i sav oblijepljen. Pristupi mu oružnik i zapita ga:

— No, kako je, dragoviću?

— Da sam na vašem mjestu — odbrusi don Quijote — ja bih to uljudnije zapitao. Zar je u ovoj zemlji navada tako se obraćati skitnicima vitezovima, zvekane?

Kad je oružnik vidio da onakav jadnik tako postupa s njim, nije mogao otrpjeti, nego se razmahne svjetiljkom i lupi njome don Quijota po glavi, da je čestito odjeknula, a svjetiljka se ugasila. Kako je nastao mrak, iziše onaj odmah, a Sancho Panza progovori:

— Nema sumnje, gospodaru, da je ovo ipak začarani Maur. Blago on jamačno čuva za druge, a nama je od njega pesnica i zvizgac svjetiljkom.

— Tako je — potvrdi mu don Quijote — ali ne treba mnogo mariti za te čarolije, niti se ljutiti i jaditi zbog njih, jer one su nevidljive i sablasne, te ne možemo pronaći komu bismo se svetili, koliko god se trudili. Ustani, Sancho, ako možeš, zovi kaštelana ovoga grada i pobrini se da dobijem malo ulja, vina, soli i ružmarina, pa da zgotovim ljekoviti melem. Uistinu mi, mislim, sada jako treba, jer mi silna krv teče iz rane koju mi je ona sablast zadala.

S ljutim bolom u kostima ustane Sancho i uputi se u mraku onamo gdje je krčmar. Naiđe na oružnika, koji je prisluškivao što li će njegov neprijatelj, pa mu rekne:

— Gospodaru, bili vi tko mu drago, kunem vam se i preklinjem, dajte nam malo ružmarina, ulja, soli i vina, jer to treba da se izliječi jedan od najboljih skitnika vitezova što ih ima na svijetu, a leži on evo na postelji ljuto izranjen od ruku začaranog Maura iz ove krčme.

Kad je oružnik to čuo, razabere da je ovo budalast svat, a kako se već počelo daniti, otvori on vrata od krčme, zovne krčmara i rekne mu što taj čovo ište. Krčmar mu dade što želi, a Sancho odnese don Quijotu, koji se rukama uhvatio za glavu te jadikuje kako ga boli od onoga udarca svjetiljkom, premda su mu samo iskočile na čelu dvije kvrge, a ono što je on smatrao za krv bijaše znoj što ga je probio od jada i muke koju je premučio.

Uzme on dakle one sastojke, pa ih slije i stane miješati i kuhati dok mu se ne učini da su valjano smiješani i skuhani. Onda zaište kakvu bocu, da prelije melem, ali kako se boca u krčmi nije našla, odluči preliti ga u limenu uljenicu koju mu je krčmar poklonio, te izmoli nad svime više od osamdeset Očenaša i toliko Zdravomarija, Gospinih pozdrava i Vjerovanja, a svaku je molitvu popraćao križanjem, kao da blagòsilje. Sve su to gledali Sancho, krčmar i oružnik, a mazgar se bio tiho odšuljao, da prigleda i namiri svoje mazge.

Kad je don Quijote dogotovio svoj dragocjeni melem, poželi odmah iskušati valjanost njegovu, kakvu je zamislio, te potegne od onoga što nije mogao pretočiti u limenku, nego je preostalo u loncu u kojem se kuhalo otprilike poldrug funte. Ali tek što je potegnuo, odmah poče povraćati, te isprazni sav želudac. Od muke i od drmanja proznoji se toliko da je zamolio neka ga pokriju i ostave sama. Poslušaju ga, pa on prospava dobra tri sata, a zatim se probudi te osjeti da mu je u svem tijelu lakše i bolje, tako da se opet uzeo smatrati zdravim. Istinski se uvjerio da je našao Fierabrásov melem, i s njim može odsad, bez ikakva straha, srtati u svaku pogibao, boj i kavgu, kakva god opasna bila.

Začudi se i Sancho Panza kako mu se brzo oporavio gospodar, te ga zamoli neka mu da što je preostalo u loncu, jer je prilično preostalo. Privoli se don Quijote, a Sancho zgrabi lonac objeručke, pa u dobroj vjeri i još većoj želji potegne junački i saspe u sebe nimalo manje od gospodara. No želudac

siromaha Sancha nije bio onako osjetljiv kao gospodarov, te se Sancho, prije izbacivanja, namučio tolikih muka i nevolja, toliko se naznojio i tako sav iznemogao da je mislio: kucnuo mu je zbilja smrtni čas. Ovako snužden i turoban proklinjaše i melem i hulju koja mu je melem dala.

Kad ga don Quijote vidje onakva, reče mu:

— Ja mislim, Sancho, sva ti je ta nevolja odatle što nisi oviteženi vitez, jer ja sudim da ovaj napitak i ne koristi onima koji nisu oviteženi vitezovi.

— Ako ste vi to, gospodaru, znali — odvrati Sancho Panza — što ste i dopustili da ga okusim, u zao čas meni i svima mojima!

Uto proradi napitak i siromah perjanik počne sipati na oba kanala tako naglo da sasvim postrada i rogožina, na koju se opet bio izvalio, i konopljani pokrivač kojim se pokrivao. Probio ga znoj od silne muke, uzela ga tresti vrućica i boljetica, te nije samo on mislio nego i svi: izdahnut će dušu. Ta oluja i nepogoda potraje gotovo dva sata, ali mu onda ne bješe lakše kao gospodaru, jer je bio tako izmučen i izlomljen da je jedva na nogama stajao. No don Quijote, koji se, kako rekosmo, osjećao oporavljenim i zdravim, htjede odmah krenuti da traži pustolovine, jer mu se činilo da za sve ovo vrijeme što ovdje zateže, otima sebe svijetu i onima što su potrebni njegova okrilja i zaštite, pogotovo uz ovo pouzdanje i vjeru koju je stekao u svoj melem. Tako on, potaknut i ponesen tom željom, osedla sam Rocinanta, osamari magarca svomu perjaniku, pa i njemu pomogne da se odjene i da uzjaše na svoga sivca. Onda i sam zajaše konja, potjera u jedan kut na dvorištu te uzme odande povelik kolac ili ražanj, da mu posluži za koplje.

Gledaju ga svi koji god bijahu u krčmi, a ima ih više od dvadesetak. Gleda ga i krčmarova kći, a ni on ne skida očiju s nje, nego katkad protisne uzdah, kao da ga istiskuje sa dna duše, te svi misle da ga bole rebra, barem tako misle oni koji su noćas gledali kako je lijepljen melemima.

Kad su već obadvojica bili uzjahali i stigli krčmi na vrata, zovnu on krčmara te mu reče veoma spokojnim i ozbiljnim glasom:

— Mnoge su i veoma velike usluge, gospodine kaštelane, koje su meni u vašem zamku iskazane, te moram zahvalan vam biti dokle god živim. Ako vam ih mogu uzvratiti tim da vas osvetim na kojem nasilniku koji vam je nažao učinio, znajte da i jest jedina moja dužnost zakriljivati nemoćne, osvećivati one kojima krivicu čine, i kažnjavati nevjeru i prijevaru. Pretitrajte u pameti, pa ako se sjetite čega takva i meni biste se htjeli obratiti, ne sustežite se, nego kazujte, jer ja vam se kunem viteškim redom koji sam primio da ću svakoj vašoj želji udovoljiti i osvetiti vas.

Krčmar mu odgovori isto tako spokojno:

— Gospodaru viteže, ne treba da mi vi osvećujete ikakvu krivicu, jer ako meni tko učini krivicu, znam je osvetiti i sam, kako dolikuje. Jedino treba da mi namirite što dugujete za ovu noć u krčmi, to jest za slamu i ječam životinjama, pa za večeru i za postelju.

— Ovo je dakle krčma? — zapita don Quijote.

— Jest, i još kako čestita — odgovori krčmar.

— Onda sam ja dosad bio u zabludi — odvrati don Quijote — jer sam zaista mislio da je ovo zamak, i ne loš. Ali kad je tako, te nije zamak nego krčma, onda se sada može jedino to učiniti da mi ne zamjerite što ne plaćam, jer ja se ne smijem ogriješiti o zakon skitnika vitezova, o kojima znam pouzdano, te sve dosad nisam ništa protivno čitao, da nikada nisu plaćali za stanovanje ni za išta u krčmi u koju bi se navratili, jer njima po svakom zakonu i pravu pripada da budu lijepo dočekivani, u naknadu i nagradu za teške muke što ih oni podnose dok traže pustolovine obnoć i obdan, zimi i ljeti, pješice i na konju, žeđajući i gladujući, po žegi i po studeni, izvrgnuti svim nepogodama nebeskim i svim neudobnostima i nevoljama zemaljskim.

— Slabo ja hajem za to — odgovori krčmar; — platite vi meni što mi dugujete, a okanite se brbljarije

i viteštva, jer ja ne vodim brigu ni o čemu drugom nego o svojem poslu.

— Vi ste glup i zao krčmar — odvrati don Quijote.

Obode on Rocinanta, uperi svoj ražanj i krene iz krčme, a da ga nitko nije zadržavao. I ne obazirući se jaše li perjanik za njim, dobrano se udalji cestom. Kad krčmar vidje da on odlazi a ne plaća, pritrči Sanchu Panzi da se od njega namiri, no Sancho izjavi: kad njegov gospodar ne plaća, ne plaća ni on, jer čim je on konjušar skitnika viteza, kao što i jest, vrijedi za njega isto pravilo i pravo koje i za gospodara, da ništa ne plaća po krčmama i gostionicama. Ražesti se krčmar jako i zaprijeti mu, ako ne bude platio, isklatit će on njega svojski, a to će zapamtiti. Odgovori mu na to Sancho da po zakonu viteškoga reda, koji je njegov gospodar primio, neće platiti ni prebijene pare sve da bi izgubio glavu, jer nije voljan gaziti dobru i starodrevnu navadu skitnika vitezova, te neće da se konjušari vitezova koji će se još na svijet roditi tuže na njega i prekoravaju ga što je zatro onako prav običaj.

Zla kob dosudi nesretniku Sanchu da se među svijetom u krčmi nađoše četiri suknara iz Segovije, tri iglara iz *Potra* u Córdobi i dva žitelja iz predgrađa *Heria* u Sevilji,[115] veseli ljudi, obješenjaci i šaljivci. Kao da ih je sve potakla i podjarila jedna ista misao, priđu oni Sanchu, skinu ga s magarca, jedan od njih donese pokrivač s krčmarove postelje, pa bace Sancha na pokrivač. Pogledaju uvis i opaze da je strop pridvorja nešto prenizak za njihov naum. Odluče dakle da iziđu sasvim na dvorište, nad kojim je samo nebo, ondje polože Sancha nasred pokrivača, te ga stanu odbacivati uvis i igrati se njime kao psetom o pokladama.[116]

Jadni se poletarac s pokrivača uzviče toliko da mu je glas dopro do gospodara. Zastane don Quijote da pozorno osluhne, te pomisli da mu se opet javlja nova pustolovina, no onda jasno razabere da to viče njegov perjanik. Vrne on dakle konja i stigne mučnim kasom pred zid krčmi, ali su ulazna vrata sada bila zatvorena, te on pojaše unaokolo ne bi li gdjegod pogodio ući. No dok još ne bijaše ni stigao k zidu oko dvorišta, koji nije bio jako visok, opazi kakvo čudo čine od njegova perjanika. Vidje ga kako zgodno i brzo uzlijeće i slijeće zrakom, te bi jamačno prasnuo u smijeh, kad bi mogao od ljutine. Pokuša s konja popeti se na zid, ali je jadnik vitez bio tako izmlaćen i izlomljen da još nije mogao ni s konja sjahati. Tako on počne onima koji se loptaju Sanchom dovikivati s konja tolike pogrde i psovke da se i ne mogu sve pozapisivati. No to njima nije smetalo smijehu i poslu, a letičovjek Sancho nije prestajao kukati, i uz to čas prijetiti, čas moliti. Samo, sve je slabo koristilo dokle god se igrači ne umoriše i sami ne prestaše. Dovedu mu onda magarca, posade ga na nj i ogrnu ga kabanicom, a milosrdna Maritornes, kad ga vidje onako izmorena, smisli da će mu u dobar čas biti vrč vode, te zagrabi iz studenca, da bude hladnija. Prihvati Sancho vrč i prinese ga k ustima, ali zastane kad mu glas gospodarov dovikne.

— Sancho, sinko, ne pij vode; nemoj je piti, sinko, jer će te ona ubiti. Evo gledaj, evo ti čudesnoga melema — i on mu pokaže uljenicu s napitkom — gutni samo dvije kapi, pa ćeš sigurno ozdraviti.

Na taj ga glas Sancho pogleda ispod oka i odvrati mu, uz druge masnije riječi:

— Ta zar ste vi, gospodaru, zaboravili da ja nisam vitez, ili biste vi da ja sasvim izrigam utrobu koja mi je od sinoć još preostala? Neka je vama dobijesa taj napitak, a mene se okanite.

Tako reče te odmah navali piti, no tek što je po prvom gutljaju osjetio da je voda, ne htjede dalje, nego zamoli Maritornu neka mu donese vina. Ona mu ga rado donese i plati svojim novcem, jer o njoj se zaista veli da je bila, premda je u onakvu zanatu, ipak ponešto nalik na kršćanku. Kad se dakle Sancho napio, obode on magarca, pa kako su mu širom otvorili vrata, izjaha on sav zadovoljan što nije ništa platio, nego je svoju volju proveo, sve iako je bilo na teret običnih jamaca, leđa njegovih. Krčmar se doduše za dug namirio njegovim bisagama, ali Sancho to u zabuni, kako je odlazio, nije ni opazio. Kad je on izišao, htjede krčmar zasunuti vrata, ali mu loptaši ne dopuste, jer to je bio svijet koji za don Quijota, sve da je on zaista bio između skitnika vitezova od Okruglog stola, ne bi hajao ni koliko je crno pod

noktom.

Osamnaesta glava

u kojoj se pripovijedaju razgovori što ih je Sancho Panza vodio s gospodarom svojim don Quijotom, i druge zgode koje su vrijedne da budu zapisane.

Stigao Sancho svojemu gospodaru tako iznemogao i klonuo da je jedva i mogao tjerati magarca. Kad ga don Quijote ugleda onakva, reče mu:

— Sada ja konačno vjerujem, dobri Sancho, da je ovaj zamak ili krčma svakako začarana, jer oni što su se tako okrutno potitrali tobom — što su i bili nego sablasti i priviđenja s drugoga svijeta? Ja to tvrdim, jer kada sam preko dvorišnog zida motrio one prizore tvoje žalosne tragedije, nisam se mogao na zid popeti, ni s Rocinanta sjahati, jer su me začarali. A ja ti se kunem: ne bio koji jesam, ako te ne bih, samo da sam se mogao popeti ili sjahati, osvetio tako da bi se one ništarije i zlikovci dovijeka sjećali te svoje šale i budalaštine, premda znam da bih se time ogriješio o viteške zakone koji ne dopuštaju, kako sam ti već često spominjao, da vitez digne ruku na ikoga tko vitez nije, osim u prijekom slučaju i u velikoj nevolji, kad brani vlastiti život i osobu.

— I ja bih se osvetio da sam mogao, bio ja ovitežen vitez ili ne bio, ali nisam mogao. No ja sudim da oni što su se igrali mnome nisu bili sablasti ni začarani ljudi, kako vi, gospodaru, velite, nego ljudi od mesa i od kosti, kao i mi. Čuo sam ih i slušao kada su se mnome loptali, svi imaju imena: jedan se zove Pedro Martínez, drugi Tenorio Hernández, a krčmar se, čuo sam, zove Juan Palomeque Ljevak. Što se vi, gospodaru, niste mogli popeti na zid ni sjahati s konja, nisu bile čarolije, nego drugo. No iz svega toga jasno razabirem da će ove pustolovine za kojima mi tumaramo navesti nas, na koncu konca, na takvu nevolju da nećemo više ni znati koja nam je desna noga. Zato bi, po mojoj slaboj pameti, najbolje i najsigurnije bilo da se mi vratimo u naše selo, sada, gdje je vrijeme žetvi, i da se brinemo za svoje gospodarstvo, umjesto što se potucamo i prebijamo od nemila do nedraga, sa zla na gore, kako svijet veli.

— Kako ti, Sancho, slabo znaš prilike viteštva! — odvrati mu don Quijote. — Šuti i strpi se, jer svanut će dan i ti ćeš rođenim očima vidjeti kakva je čast u ovom poslu biti. Ako nije, reci mi: može li većega zadovoljstva na svijetu biti, ili koja je radost jednaka onoj kad pobijediš u boju i nadvladaš neprijatelja? Nikoja, bez ikakve sumnje.

— Ja doduše ne znam — odgovori Sancho — ali tako valjda i jest. Jedino znam: otkada smo skitnici vitezovi, ih otkada ste vi, jer ja ne smijem ubrajati se u takvo čestito društvo, nikada mi nismo ni u kakvu boju pobijedili, osim u boju s Viskajcem, a i odande ste vi, gospodaru, izišli bez polovine uha i polovine šljema. Otada pljušte samo batine za batinama, pesnice za pesnicama, a ja sam još i letio, ali kako mi se to dogodilo od začaranih bića kojima se ne mogu osvetiti, zato ja i ne znam kolika je slast kad pobijediš neprijatelja, kako vi, gospodaru, velite.

— To i jest ono što jadi mene, a i tebe, Sancho, zacijelo jadi — odgovori don Quijote — no odsad ću ja nastojati da steknem takav mač da ne mognem nikako biti začaran kad ga nosim sa sobom. Možda će mi sreća dati mač Amadisov, kad se Amadis zvao *Vitez od Plamenoga Mača*. Bio je to jedan od najboljih mačeva što ih je ikada koji vitez na svijetu nosio, jer osim one spomenute vrline sjekao je kao britva, te nije bilo oklopa, kako god jak i začaran bio, da ga on ne bi rasjekao.

— Moja je sreća takva — odvrati Sancho — sve ako vi i nađete takav mač, on će opet, kao i melem, služiti i koristiti jedino oviteženim vitezovima, a konjušarima kako bilo da bilo.[117]

— Ne boj se, Sancho — utješi ga don Quijote — dat će tebi Bog bolju sreću.

Tako razgovarajući, jašu don Quijote i njegov perjanik, kad don Quijote primijeti da se putem kojim oni udaraju vitla k njima silna i gusta prašina. Čim ju je opazio, okrenu se Sanchu i reče:

— Svanuo je, Sancho, dan kada će se vidjeti za kakvo je dobro sudbina mene uščuvala. Svanuo je dan, velim ja, kada će se pokazati, kao ni u kojemu drugom,[118] hrabrost moje ruke, i kada ću izvršiti djela koja će u knjizi slave biti zapisana za sva vremena. Vidiš li ti, Sancho, onu prašinu što se tamo uzvitlala? To vrvi silna vojska svakakvih, nebrojenih naroda, i stupa odande.

— Ako je tako, dvije su vojske — zapazi Sancho — jer i odonud se, s druge strane, diže ista onakva prašina.

Obazre se don Quijote da pogleda, i vidi da je istina. Obraduje se neobično, jer je, dakako, pomislio da su to dvije vojske koje će se sukobiti i pobiti nasred te daleke ravnice. Jer njemu u svaki sat i čas vrve po pameti bitke, čarolije, pustolovine i nesklapnosti, ljubavne zgode, dvoboji, kako se pričaju u viteškim knjigama, pa što god govori, misli, ili čini, navraća na njih. A onu prašinu što je opazio uzvitlala su dva velika stada ovaca i ovnova što tim istim putem dolaze s dvije strane, ali od prašine ne vidiš dok se ne približe. No don Quijote tako je žestoko tvrdio da su vojske, da mu je Sancho naposljetku povjerovao i zapitao ga:

— Gospodaru, što ćemo onda mi?

— Što ćemo? — odvrati don Quijote. — Priteći i pomoći slabijima i nemoćnima. Znaj, Sancho, ovoj je vojsci, koja nam dolazi u susret, na čelu i vodi je veliki car Alifanfarón, vladar velikog otoka Trapobane,[119] a ono za mojim leđima vojska je njegova neprijatelja, kralja garamantskoga, Pentapolína od Zasukanoga Rukava, jer on u boj hrli svagda sa zavraćenim rukavom na desnici.

— A zašto je takva omraza između ta dva vladara? — zapita Sancho. — Mržnja i zavada potječe odatle — odgovori don Quijote — što je taj Alifanfarón bijesan poganin, a zaljubljen je u kćer Pentapolínovu, koja je veoma krasna i umiljata gospođica k tomu i kršćanka. Ali otac neće da je dade kralju poganinu dok se ne odrekne vjere svojega lažnoga proroka Muhameda i na njegovu se vjeru ne prekrsti.

— Tako mi brade — priklopi Sancho — sasvim pravo čini Pentapolín, i ja sam mu voljan pomoći koliko god mogu!

— Učinit ćeš samo što ti je dužnost — reče don Quijote — jer da uđeš u ovakav boj, ne moraš biti oviteženvitez.

— To mi je po volji — odgovori Sancho — ali kamo bismo sklonili ovoga magarca, da ga sigurno nađemo dok prođe tučnjava? Jer da ujašem u boj ovako na njem, mislim da to nije bio dosad običaj.

— Istina je — potvrdi mu don Quijote. — Njega bi ti mogao jedino prepustiti sudbini, izgubio se ili ne izgubio, jer kad pobijedimo, imat ćemo toliko konja da će i sâm Rocinante zapasti u opasnost neću li ga odmijeniti drugim konjem. No pazi i gledaj, jer hoću da ti pokažem najglavnije vitezove koji u ovim dvjema vojskama dolaze. A da ih bolje vidiš i razabereš, hajdemo na taj brežuljak što se tu ispeo, pa ćemo odande moći obadvije vojske razgledati.

Uspnu se oni tako na brdeljak, odakle bi se dobro razabirala ona dva stada koja su se don Quijotu učinila vojskama, da se nije vitlala prašina kao oblak, te smetala i priječila pogled. Ali je don Quijote u svojoj mašti ipak vidio ono što niti vidi niti jest, te on progovori na sav glas:

— Onaj vitez u žutoj opremi, što ga ondje vidiš, a na štitu mu okrunjen lav koji leži do nogu djevojačkih, to je junački Laurcalco, gospodar od Srebrnoga Mosta; onaj sa zlatnim cvjetovima na opremi, a na štitu su tri srebrne krune u modru polju, to je strašni Micocolembo, veliki vojvoda od Quirocije; onaj tamo, golema tijela, s desne ruke njegove, svagda neustrašivi Brandabarbaran od Boliche, gospodar triju Arabija, koji je obučen u zmijinji svlak i kao štit nosi vrata, a to su, kako se priča, jedna od onih vrata na hramu što ga je Samson srušio da se smrću svojom osveti neprijateljima. Ali svrni pogled na tu drugu stranu, pa ćeš ugledati pred tom drugom vojskom, na čelu njenu, pobjednika odvijeka i nikada

nepobijeđenoga Timonela od Carcajone, kneza Nove Vizcaye, u bojnoj opremi iskockanoj u kocke modre, zelene, bijele i žute, a na štitu mu je zlatan mačak u sinjastu polju i zapis koji kazuje: *Miau*, jer to je početno slovo imenu njegove dame, to jest, kako vele, neprispodobive Miauline, kćeri vojvode Alfeñiquéna od Algarbe; onaj što se kao teško breme natovario na leđa snažnoj konjini, u opremi bijeloj kao snijeg i sa čistim štitom bez ikakva gesla, nov je vitez, francuskoga roda, po imenu Pierre Papin, gospodar Utričkih barunija; onaj što željeznim šiljcima svojih peta podbada u slabine onu šarenu, hitru zebru, a oprema mu je pepeljasto-modra, to je moćni vojvoda od Nerbije, Espartafilardo od Šume, koji ima kao geslo na štitu šparogu sjemenjaču i zapis u kastiljskom jeziku što kazuje: *Moja se sreća sjemeni*.

Tako on nabroji mnoge vitezove iz jedne i druge vojske, kako ih je sam zamišljao, a svakomu smisli i dade opremu, boju, geslo i zapis kako je već skovao u mašti svoje neviđene ludosti. Nastavi on dakle ne zastajući:

— Ova je četa pred nama sastavljena od ljudi raznih narodnosti: ovdje su oni koji piju slatku vodu slavnoga Ksanta, koji gaze gorovite krajeve massilske, koji ispiru najfinije sitno zlato u Sretnoj Arabiji, koji nastavaju slavne, hladovite obale bistroga Thermodonta, koji po mnogim i raznim putovima razvode zlatni Paktol, tu su Numiđani, nepouzdani u obećanjima, Perzijanci, čuveni po lukovima i strijelama, Parti, Miđani, koji se bore i kad bježe, Arapi nestalna doma, Skiti, okrutni koliko i bijeli, Etiopljani s probodenim usnama, i drugi nebrojeni narodi, kojima ja znam i vidim lica, ali im se ne sjećam imena. U toj drugoj četi dolaze oni koji piju kao suza bistru vodu Betisa, okruženoga maslinicima, oni koji miju lice vodom vječito bujnoga, zlatnoga Taja, koji uživaju ljekovitu vodu božanskoga Genila, koji stupaju po bujnim pašnjacima tarteških polja, koji planduju po rajskom kraju Jéreza, Manchanci, bogati i ovjenčani zlatnim klasjem, željezni oklopnici, drevni ostatak gotske krvi, oni koji se kupaju u Pisuergi, čuvenoj s tiha toka, oni koji svoje stado pasu po dalekim pašnjacima vijugave Guadiane, čuvene zbog svojega skrivenog toka, oni koji dršću od studeni šumovitih Pirineja i od bijeloga snijega na visokim Apeninima, naposljetku svi koliko god ih ima i živi u Europi.[120]

Bože mili, kolike je pokrajine nabrojio, kolike narode iznizao, i svakomu s brzinom da se čudiš dao atribute koji mu pripadaju, sav zanesen i zaronjen u ono što je čitao u svojim knjigama lažljivicama. Sancho Panza guta mu riječi, a sâm ne govori nijedne, nego se gdjekad obazire, da vidi vitezove i gorostase koje mu gospodar spominje. A kad ne opazi nijednoga, reče on:

— Gospodaru, nema tu, dobijesa, nigdje ni žive duše, niti gorostasa, niti viteza ikojega o kojima vi govorite da se vide. Ja ih barem ne vidim. Možda su sve to čarolije, kao i sinoćne sablasti.

— Što ti to govoriš! — prekori ga don Quijote. — Zar ne čuješ rzanje konjsko, trubljenje i bubnjanje?

— Ne čujem ja ništa — odgovori Sancho — nego silno blejanje ovaca i ovnova.

Istina je bila, jer su obadva stada već stigla pod brežuljak.

— Strah te spopao — reći će don Quijote — te zato, Sancho, niti pravo vidiš, niti pravo čuješ. Od straha tako i biva, da se ćuti bune, te se stvari ne prikazuju onakve kakve jesu. Ali ako te toliko strah, skloni se ustranu, da ostanem sâm, jer ja sam i sâm moćan izvojštiti pobjedu onomu komu upomoć priteknem.

Tako reče, obode Rocinanta, utaknu koplje u kariku na prsnom oklopu i poletje kao grom niz brežuljak.

Uzviče se za njim Sancho:

— Vraćajte se, gospodaru don Quijote! Kunem vam se Bogom, to što vi napadate ovnovi su i ovce. Vraćajte se, tako mi jadnika oca koji me rodio! Kakva je to budalaština? Ta gledajte, nema tu nikakva gorostasa ni viteza, ni mačaka, ni oklopa, štitova ni iskockanih ni čitavih, ni pepeljaste modrine ni đavolje. Što vi to činite, grešna li mene pred Bogom!

Ni na te se riječi ne vrati don Quijote, nego se jašući uzvikao na sav glas:

— Nuder, vitezovi, koji stupate i vojujete pod zastavama junačkoga cara Pentapolina od Zasukanoga

Rukava, hodite za mnom svi, da vidite kako ću ga lako osvetiti na neprijatelju njegovu Alifanfarónu od Trapobane!

Tako reče, te uletje usred ovčje vojske i poče kopljem bosti ovce s tolikom srčanošću i hrabrošću kao da zaista probada krvne neprijatelje. Ovčari, pastiri i gazde, koji su za stadom išli, uzviču se neka to ne čini; ali kad vide da ne koristi, trgnu od pojasa praćke i obaspu mu uši kamenicama od pesnice. No ne haje don Quijote za kamenje, nego juri na sve strane i viče:

— Kamo tebe, bahati Alifanfaróne? Ded mi dođi, jer ja sam vitez samac, pa bih, junak s junakom, junaštvo tvoje da vidim i sa životom da te rastavim, za kaznu što nažao činiš hrabromu Pentapolínu Garamanti. Uto doleti kamen, pogodi ga u stranu i ulomi mu dva rebra. Kad je vidio kako je nastradao, pomisli da je jamačno poginuo, ili da je ljuto ranjen, te se sjeti svojega pića, izvadi uljenicu, nagne je i stane liti u želudac. No još nije ni pretočio sve što mu se čini dovoljnim, kad opet doleti salutak, te ga toliko pogodi u ruku i samu uljenicu da mu je ovu razmrskao, usput mu izbio iz usta tri-četiri prednjaka i kutnjaka i dva mu prsta na ruci ljuto razmécao. Takav je bio prvi metak, a takav i drugi, pa oni svale jadnoga viteza s konja. Pritrče mu ovčari i pomisle da su ga ubili, pa brže svitlaju svoje stado, uprte pobijene ovce, više od sedam, i ne mareći ni za što, odmagle dalje.

Sve to vrijeme stajao je Sancho na nizbrdici, gledao ludosti koje gospodar čini, čupao bradu i proklinjao sat i čas kad se na nesreću upoznao s njim. A kad onda vidje da se strovalio na zemlju, a pastiri već izmakli, siđe on niz brežuljak i pristupi ranjeniku. Zatekne ga sasvim loša, ali ipak pri svijesti, te mu progovori:

— Zar ja vama nisam govorio, gospodaru don Quijote, da se vratite, jer ono na što ste krenuli u napad nisu vojske, nego stada ovnova?

— Kako to zna preobraziti i sve iskriviti onaj lupež čarobnjak, neprijatelj moj! Znaj, Sancho, takvima je sasvim lako udesiti da se čini onako kako oni žele. Ovaj zlobnik koji me proganja zavidan je slavi koju je vidio da ću steći u boju, pa je vojske neprijateljske pretvorio u stada ovaca. Ako ne vjeruješ, Sancho, kunem te Bogom, učini ovako, pa će ti pući među očima, i ti ćeš vidjeti što ti ja velim: uzjaši magarca i kreni lijepo za njima, te ćeš razabrati da se oni, čim odavde malo odmaknu, prevraćaju iz ovnova u ono što su i bili, u prave pravcate ljude, kako sam ih ja tebi maločas prikazao. Ali ne idi odmah, jer mi treba tvoja pomoć: pristupi mi i pogledaj koliko mi zuba kutnjaka i prednjaka manjka, jer meni se čini kao da mi nijednoga nema u ustima.

Priđe mu Sancho tako blizu da mu je gotovo utaknuo oči u usta, a to baš u onaj čas kad je u don Quijotovu želucu proradio melem, te upravo kad je Sancho stigao pogledati u usta, provali onda žešće nego iz puške što god je unutri bilo, i sve na bradu milosrdnom perjaniku.

— Majko Božja! — klikne Sancho — što se to dogodilo? Jamačno je taj grešnik nasmrt ranjen, pa izbacuje iz usta krv.

No kad je malko bolje promotrio, razabere po boji, okusu i mirisu, da nije krv, nego melem iz uljenice, jer je don Quijota vidio da pije. Tako mu se zgadi i želudac mu se uzburka, da se i on izrigao na gospodara, te njih dvojica budu kano dva bisera. Otrči Sancho magarcu, da iz bisaga izvadi čime bi se otro i čime bi gospodara vidao, a kad ne nađe bisaga, bijaše mu gotovo da poludi. Uzme opet kleti te odluči u duši da će ostaviti gospodara i vratiti se kući, sve ako izgubio plaću za službu i svu nadu da će vladati onim obećanim otokom.

Dotle je don Quijote ustao. Turi on ljevicu u usta, da mu ne poispadaju zubi, desnicom prihvati vođice Rocinantu, koji se nije ni maknuo od gospodara (tako je on valjan i dobroćudan), i pođe onamo gdje mu je perjanik stao, prsima se na magarca naslonio, a rukom podnimio obraz, kao čovjek koji se sav zanio u misli. Kad ga don Quijote spazi kakav je i koliko je ražalošćen, reče mu:

— Znaj, Sancho, da čovjek nije ništa više nego i drugi čovjek ako ne čini više od drugoga. Sve one

oluje što nas biju znakovi su da će se nabrzo razvedriti i da će sunce sinuti i na naša vrata; kako ne može biti ni zlo ni dobro trajno, iz toga slijedi da sada, gdje je zlo potrajalo dugo, dobro mora blizu biti. Nemoj dakle tugovati zbog nevolja koje mene stižu, jer tebe ne zapada ništa od njih.

— Kako me ne zapada? — odvrati Sancho. — Zar je onaj kojim su se jučer loptali bio valjda koji drugi a nije bio sin mojega oca? A dvojače koje mi danas nestadoše sa svim mojim imućem, zar su ičije nego moje?

— Zar su bisage nestale, Sancho? — zapita don Quijote.

— Dabogme da jesu — odgovori Sancho.

— Onda nemamo danas ništa jela — prigovori don Quijote.

— Tako bi nekako i bilo — odvrati Sancho — kad ne bi po ovim livadama bilo biljaka za koje vi, gospodaru, velite da ih poznajete i kojima se u nestašici pomažu takvi zlosretni skitnici vitezovi kao što ste vi.

— Uza sve to — reći će don Quijote — volio bih ja sada jedan krušac ili pogaču sa dvije sardele, nego svekolike biljke koje opisuje Dioskorides, sve ako ga objašnjava doktor Laguna.[121] No bilo kako bilo, uzjaši, dobri Sancho, magarca i hodi za mnom, jer Bog, koji se za sve brine, neće ni nas zaboraviti, pogotovo gdje mi njemu ovako služimo, kao što ne zaboravlja mušice u zraku, ni crviće u zemlji, ni žabice u vodi, nego je milostiv, te daje da sunce sija i dobrima i zlima, a kiša da pada i nepravednicima i pravednicima.[122]

— Vi biste, gospodaru — na to će Sancho — zgodniji propovjednik bili nego skitnik vitez.

— Sve, Sancho, znaju i moraju znati skitnici vitezovi — odvrati don Quijote — pa je za prošlih vjekova bilo skitnika vitezova koji su znali usred polja izreći propovijed ili besjedu kao da su doktori s pariškog sveučilišta; po tom se vidi da nikada koplje ne zatupljuje pero, a pero ne zatupljuje koplje.

— Dobro dakle, neka bude kako vi, gospodaru, velite — pristane Sancho. — Hajdemo sada odavde, pa da se pobrinemo gdje ćemo noćas prenoćiti, a dao Bog da bude gdjegod gdje nema pokrivača, ni loptaša, ni sablasti, ni začaranih Maura, jer ako ih bude, dobijesa i pita i tepsija.

— Moli, sinko, Boga — reče don Quijote — i vodi kamo te volja, jer sada puštam tebi da odabereš gdje ćemo prenoćiti. No ded se maši ovamo i pipni prstom da vidiš koliko mi zuba prednjaka i kutnjaka manjka na desnoj strani, u gornjoj čeljusti, jer tu me boli.

Turi Sancho prste, opipa i zapita:

— Koliko ste vi, gospodaru, imali kutnjaka na ovoj strani?

— Četiri — odgovori don Quijote — i još zadnji zub, sve samih čitavih i zdravih zuba.

— Pazite, gospodaru, što velite — opet će Sancho.

— Velim: četiri, a možda je i pet bilo — odgovori don Quijote, jer za svega mi života nije izvučen nijedan zub prednjak ni kutnjak, niti mi je ispao, niti ga je istrošila gnjiloća ili reuma kakva.

— Na ovoj donjoj strani dakle, gospodaru — reći će Sancho — nemate više nego dva i pol kutnjaka, a na gornjoj ni pol zuba, niti ikakav zub, jer tu je ravno kao dlan na ruci.

— Jadna li mene! — zajauče don Quijote kad je čuo tužnu vijest svojega perjanika; — volio bih da su mi odsjekli ruku, samo neka nije ona u kojoj držim mač. Jer da znaš, Sancho, usta su bez zuba što i mlin bez kamena, a zub je dragocjeniji od alema. Eto, svemu smo tome izvrgnuti mi koji smo od strogoga reda viteškoga. Uzjaši, prijatelju, i vodi, a ja ću za tobom kamo te volja.

Posluša Sancho i udari onamo gdje misli da će naći sklonište, no nije silazio s glavne ceste, koja se ondje ravno otegla.

Jašu oni dakle polagano. Muči don Quijota bol u čeljustima, te on ne može brže. Onda Sancho, da ga zabavi i razveseli, uzme koješta pričati, pa među inim i ovo što će se u idućoj glavi pripovjediti.

Devetnaesta glava

O umnim razgovorima koje je Sancho Panza razveo sa svojim gospodarom, i o zgodi koja se don Quijotu dogodila s mrtvacem, uz druge još slavne dogodovštine.

Čini se meni, gospodaru, sve su te nezgode što su nas ovih dana snašle bile bez sumnje kazna za grijeh koji ste vi počinili protiv viteškoga reda, jer niste održali zakletvu da nećete jesti kruha sa stolnjaka, ni s kraljicom se sladiti, sa svim onim što uza to ide, a vi ste se zakleli da ćete izvršavati sve donde dokle god ne otmete šljem onoga Mamina sina,[123] kako li se zove, ne sjećam se valjano.

— Sasvim pravo veliš — potvrdi mu don Quijote; — no da ti istinu reknem, ja sam to smetnuo s pameti. Isto tako pouzdano znaj i ti da si ono loptan bio jer si skrivio što me nisi za vremena podsjetio. Ali ja ću to ispraviti, jer u viteškom se redu svemu može doskočiti.

— A zar sam se ja zakleo? — zapita Sancho.

— Svejedno je, sve ako se i ne zakleo — odgovori don Quijote; — čim ja znam da si i ti sukrivac, neće biti zgorega, bilo kako bilo, pobrinuti se da zlu doskočimo.

— Ako je tako — odgovori Sancho — pazite, gospodaru, da ne biste i na to opet zaboravili, kako ste zaboravili na zakletvu; možda će sablasti iznova snaći volja da se još jednom poigraju mnome, a možda i vama, budu li vidjele kako ste vi tvrdokorni.

U tim i takvim razgovorima zatekne ih noć nasred puta, a oni niti imaju niti mogu naći zaklon za noć. A u zao čas ljuto ih mori glad, jer kako nestadoše bisage, nestade im i sva hrana i živež. Da pako nevolja još gore zagrdi, sluči im se pustolovina koja im se, bez ikakva uvećavanja uistinu takvom prikazala. Zapala prilično mračna noć, ali oni ipak putuju dalje, jer Sancho sudi da mora, kad je to kraljevska cesta, za milju-dvije naići svakako na kakvu krčmu. Jašu oni dakle tako, po noći i pomrčini, perjanik gladan a gospodar željan jela, te spaze da im po cesti kojom putuju dolazi u susret silno mnoštvo svjetala, kao da su zvijezde koje se kreću. Kad ih Sancho opazi, protrne, a ustukne i don Quijote: jedan trgne povodac svojemu magarcu, a drugi vođice svojemu kljusetu, pa zastanu i pozorno se zagledaju što će to biti. Vide onda da im se svjetla približuju, a što im bliže prilaze, sve se većima čine. Kad to spazi Sancho, zadršće kao prut na vodi, a don Quijotu se kosa na glavi nakostriješi. No on se malko ohrabri i progovori:

— Ovo će, Sancho, svakako biti najveća i najopasnija pustolovina u kojoj ću morati pokazati svu svoju hrabrost i snagu.

— Jadna li mene! — zakuka Sancho; — ako to bude pustolovina sa sablastima, otkuda ću ja smoći rebra da izduraju?

— Sve ako su sablasti — odvrati don Quijote — neću ja pustiti ni da ti dlaka poleti s glave. Posljednji se put potitraše tobom jer se ja nisam mogao popeti na zid, no sada smo na ravnu polju, gdje ću se razmahnuti mačem kako me volja.

— Ali ako oni vas začaraju i oslabe, kao što već jesu — reče Sancho — kakva vam korist, bili vi na otvorenu polju, ili ne bili?

— Ja te, Sancho, ipak molim — uzvrati don Quijote — nemoj klonuti, a već ćeš vidjeti da ni ja klonuo nisam.

— Pa neću klonuti, ako Božja volja bude — odgovori Sancho.

Svrnu oni ustranu s puta i uzmu opet pozorno motriti što li su te svjetlosti koje putuju, te za malo vremena opaze mnoge spodobe u dugim košuljama. Od njihove strahovite pojave zamre sasvim srce Sanchu Panzi, i on zacvokoće zubima kao da ga trese groznica četvrtača. A zaboboće i zacvokoće još i jače kad su jasno razabrali što je. Vide da je to dvadesetak ljudi u košuljama, svi na konjima, u rukama im

zapaljene zublje, za njima nosiljka, pokrivena crninom, a iza nje opet šest konjanika, u crnim mantijama koje sežu do nogi mazgama; po polaganom se hodu vidi da nisu konji. Jašu ti ljudi u košuljama i mrmljaju nešto tihim, žalostivim glasom. Takva neobična pojava, u to doba i još u takvoj pustoši, dovoljna je bila da ulije strah u srce Sanchu, pa zamalo i njegovu gospodaru. Don Quijote se dakle zamislio, a Sanchovu junaštvu ni traga. Palo Sanchu srce u pete, ali nije i njegovu gospodaru, jer njemu u taj mah sine u pameti da je to jedna od onih pustolovina iz njegovih knjiga.

Ona nosiljka, zamisli on, nosila su na kojima leži ljuto ranjen ili mrtav vitez, a njemu je jedinom suđeno da ga osveti. Zato on, bez ijedne riječi, pobode svoj ražanj u oklop, ukoči se u sedlu, te s otmjenim, junačkim držanjem stane nasred ceste, kojom oni ljudi u košuljama moraju proći, a kad vidi da su se približili, zavikne iza glasa:

— Stanite, vitezovi, ili tko mu drago da ste, pa kazujte tko ste, odakle dolazite, kamo putujete, koga na tim nosilima nosite, jer sva je prilika da ste vi počinili neku krivicu, ili su je učinili vama, te priliči i potrebno je da ja to znam, pa da vas kaznim za zlo koje ste učinili, ili da osvetim nepravdu koja vam je nanesena.

— Nama se hiti — odgovori jedan od onih u košuljama — a krčma je daleko, pa ne možemo stati da kazujemo što pitate.

Obode on mazgu i krene dalje. Taj mu odgovor zamjeri don Quijote ljuto, te on zgrabi njegovu mazgu za žvale i reče:

— Stanite i budite uljudniji, a meni kazujte što sam vas zapitao; ako pak nećete, izlazite mi na megdan.

Mazga je bila zazorljiva, pa kad ju je uhvatio za žvale, uplaši se ona, propne se i prebaci sa svojim gospodarom unatrag. Jedan momak pješak, kad vidi da se onaj u košulji strovalio, uzme ružiti don Quijota, a don Quijote, već rasrđen, ne otrpi duže, nego upre svoj ražanj, nasrne na jednoga od onih u crnini i ljuto ga ranjena obori na zemlju. Onda se okrene drugima, pa da vidiš kako ih je brzo zaokupio i rastjerao, te bi rekao da su u taj čas porasla Rocinantu krila, tako je on žustar i hitar bio. Svi su ti u košuljama bili plašljivi i neoružani ljudi, te odmah ustuknu, okane se kavge i razbjegnu sa zapaljenim bakljama po polju, tako te bijaše kao da se za vesele pokladne noći naokolo zabavljaju čuvide. A oni u crnini, zamotani i omotani svojim krilatim mantijama, ne mogoše ni maknuti se, pa ih don Quijote po miloj volji sve izmlati i potisne ih sa zlosretnoga bojišta, a oni rado izmaknu, jer svi mišljahu da to i nije čovjek nego đavo pakleni, koji je udario da im otme mrtvo tijelo što ga nose na nosiljci.

Sve to gleda Sancho, divi se smionosti svojega gospodara i govori u sebi: »Moj je gospodar zaista onako hrabar i junačan kako on i veli.«

Kraj onoga tamo koga je prvoga zbacila mazga ležala je na zemlji zublja i još gorjela. Uz njenu svjetlost opazi don Quijote toga čovjeka, priđe mu, upre mu šiljak svojega ražnja u lice i zaište neka se preda, jer ako neće, ubit će ga. A povaljenik mu sa zemlje odgovori:

— Dosta sam se predao, kad se ne mogu ni maknuti, jer mi je prebijena noga. Molim vas, gospodaru, ako ste vi vitez kršćanin, nemojte me ubiti, da ne učinite veliko zlodjelo, jer ja sam licencijat i primio sam prve redove.

— Koji vas je vrag dovukao onda ovamo — zapita don Quijote — kad ste vi crkveni čovjek?

— Koji vrag, gospodaru? — odvrati povaljenik. — Nesreća moja!

— Još gora će vas nesreća snaći — reče don Quijote — ako mi ne udovoljite u svemu što sam vas maločas zapitao.

— Rado ću vam udovoljiti — odgovori licencijat; — znajte dakle, gospodaru, ja sam doduše otoič rekao da sam licencijat, ali nisam, nego bakalaureat, po imenu Alonso López; rodom sam iz Alcobendasa, dolazim iz grada Baeze, s još jedanaest svećenika, s onima što su pobjegli s bakljama; putujemo u grad Segoviju i pratimo mrtvaca koji je na toj nosiljci. Vitez je taj umro u Baezi i tamo su ga pokopali, a sada

mu mi, kako rekoh, prenosimo kosti, da budu sahranjene u Segoviji, odakle je rodom.

— A tko ga je usmrtio? — zapita don Quijote.

— Bog, kužnom groznicom koja ga je snašla — odgovori bakalaureat.

— Onda je mene Bog — reći će don Quijote — riješio muke da osvetim njegovu smrt da ga je slučajno tkogod drugi usmrtio. A kako ga je usmrtio Onaj koji jest, ne mogu ino nego šutjeti i ramenima slijegati, jer to bih isto učinio da je i mene samoga usmrtio. Želim pak da biste vi, časni gospodine, znali: ja sam vitez iz Manche, po imenu don Quijote, a moja je dužnost i zvanje obilaziti po svijetu, te ispravljati nepravice i zatirati tegobe.

— Ne znam ja kakvo je to ispravljanje nepravica — odvrati bakalaureat — kad ste vi mene pravoga iskrivili i prelomili mi nogu, koja se neće ispraviti dokle god živim, a tegoba koju ste zatrli eto je ta da ste navalili na mene tegobu koja će mi biti na potegu dovijeka. U zao sam se čas sreo s vama, koji idete za pustolovinama.

— Ne zbiva se sve na jedan način — odgovori don Quijote. — Nezgoda vam je bila, gospodine bakalaureate Alonso López, dolaziti obnoć, kako ste došli vi, odjeveni u te crkvene košulje, sa zapaljenim zubljama, mumljajući molitve, zaogrnuti crnim mantijama, tako da ste baš bili nalik na nešto hudo i s drugoga svijeta. Nisam zato mogao nikako drukčije nego izvršiti dužnost i vas napasti, a ja bih vas bio napao sve da sam i posigurno znao da ste glavom vrazi pakleni, jer takvima sam ja vas smatrao i držao.

— Kad mi je već ovako dosudila sudbina — reče bakalaureat — molim vas, gospodine skitniče viteže, koji ste mi ljuto zasolili,[124] pomozite mi da se izvučem ispod ove mazge, jer mi je jedna noga zapala među stremen i sedlo.

— A ja tu pričam u nevrijeme![125] — klikne don Quijote. — Što se skanjujete i ne govorite kakva vam je nevolja?

Zovne on odmah Sancha Panzu, neka dođe, ali taj se ne utrže da bi došao, jer se dao u posao da rastovari jednu mazgu i da joj skine živež što su ga ti čestiti ljudi u svem obilju sa sobom ponijeli. Načini on od kabanice vreću, strpa u nju što god je mogao zgrabiti, natovari na svojega magarca, a onda otrči gospodaru koji ga zove, pomogne mu da gospodina bakalaureata izvuče ispod mazge koja ga je prignječila, popne ga na mazgu i da mu baklju. A don Quijote mu rekne neka stigne razišle drugove svoje i neka ih u njegovo ime zamoli da mu oproste što im je nažao učinio, jer nije bio moćan propustiti ono što je učinio. Rekne mu još i Sancho:

— Ako možda gospoda žele znati koji im je junak ovako zapaprio, recite im, gospodine, da je to čuveni don Quijote od Manche, drugim imenom zvan *Vitez Tužnog Lika*.

Uputi se sada bakalaur. No zaboravio sam spomenuti da je prije odlaska rekao još don Quijotu:

— Znajte, gospodine, da ste izopćeni, jer ste silovito digli ruku na svetinju, *iuxta illud, si quis suadente diabolo*, i tako dalje.[126]

— Ne znam ja latinski — odgovori don Quijote — ali dobro znam da nisam digao ruku, nego koplje! Osim toga, nisam ja kanio navaljivati na svećenike i na crkvene svetinje, koje ja štujem i častim kao katolik i vjeran kršćanin, koji jesam, nego na sablasti i nemani s drugoga svijeta. Pa sve da i jest tako, znam ja dobro kako je Cid Ruy Díaz pred Svetim Ocem skrhao stolicu poslaniku onoga kralja,[127] te ga je Papa zato izopćio, a onoga se dana hrabri Rodrigo de Vivar, zvani Cid, iskazao kao jako čestit i junačan vitez.

Kad je bakalaur to čuo, ode, kako je već rečeno, bez ijedne riječi dalje, a don Quijote zapita Sancha što ga je navelo da ga krsti Vitezom Tužnog Lika, i nikada, nego baš sada.

— Reći ću vam — odgovori Sancho; — ja sam vas gledao časom uza svjetlost baklje što ju je nosio

onaj nesretnik, i zbilja vam je od nekoga vremena lice najlošije što sam ja ikada vidio; možda je zato što ste se umorili u boju, ili što su vam izbijeni i kutnjaci i prednjaci.

— Nije zato — odvrati don Quijote — nego se valjda mudracu, komu je suđeno da napiše historiju mojih junačkih djela, učinilo prikladnim da mi bude nadjenut nadimak, kao što se nadijevao svima skitnicima vitezovima prošlih vremena: jedan se vitez zvao *od Plamenoga Mača*, drugi *od Jednoroga*, onaj *od Djevicâ*, onaj opet *od Ptice Feniksa*, drugi *od Orlova*, treći *od Smrti*, te se oni pod tim imenima i znacima znaju po svoj kugli zemaljskoj. Velim dakle: onaj ti je već spomenuti mudrac metnuo sada na jezik i upamet da me prozoveš *Vitezom Tužnog Lika*, kako sam se ja nakan od dana današnjega unaprijed i zvati. A da bi mi to ime još bolje pristajalo, voljan sam, čim bude prilika, da mi se na štit naslika tužna spodoba.

— Nemojte tratiti vrijeme i novce — reći će Sancho — nego vi, gospodaru, samo pokazujte svoju spodobu i lice, pa neka vas gledaju. Onda će vas i sami, bez ikakve slike i štita, prozvati Vitezom Tužnog Lika. Vjerujte mi, istinu govorim, i kunem vam se, gospodaru (ali to ja velim samo od šale), da vam je glad i bezubost tako nakazila lice te vam i ne treba, kako već rekoh, ona žalostiva slika.

Nasmije se don Quijote šali Sanchovoj, ali ipak odluči prozvati se tim imenom, pa će moći svoj štit islikati kako je zamislio.

Htjede don Quijote još pogledati je li ono tijelo na nosiljci sam kostur, ili nije, no Sancho se usprotivi i reče:

— Gospodaru, ovu ste opasnu pustolovinu izvršili bolje nego ijednu koju sam ja vidio. No premda ste vi te ljude pobijedili i razvitlali, mogli bi oni ipak promisliti kako ih je razbio jedan čovjek, pa da se razjare i posrame te se vrnu, skupe, potraže nas i vrate nam svojski milo za drago. Evo, magarac je spreman, planina je blizu, glad nam je valjan, te što bismo drugo nego lijepo strugnuti, jer, kako se veli, mrtvac ide u grob, a živo čeljade za kruhom.

Potjera on magarca i zamoli gospodara da krene za njim. A gospodaru se i samomu učini da Sancho pravo veli, te ga ne uzme više odvraćati, nego udari za njim. Projašu oni dijelak između dva brežuljka i stignu u prostranu, sklonitu dolinu. Sancho rastovari magarca, oni se izvale na zelenu travu, i tako, uza začin svoje valjane gladi, doručkuju, poručaju, použinaju, povečeraju, sve u isti mah, i počaste svoje želuce mnogim dobrim zalogajima što ih na mazgi bijahu ponijela pokojnikova gospoda svećenici, koji su svagda dobro opskrbljeni. Ali sada naiđe druga nezgoda, po Sanchovu sudu gora od sviju drugih: niti imaju vina, da piju, niti vode, da okvase usta. Mori ih žeđ, te Sancho, gledajući kako je zelenom sitnom travom pokrivena livada na kojoj se nalaze, reče ono što će se u idućoj glavi pripòvjediti.

Dvadeseta glava

O nikada viđenoj i nikada čuvenoj pustolovini kakvu nijedan slavni vitez na svijetu nije okončao s manjom opasnošću nego što je to učinio junački don Quijote od Manche.

Ne može nikako drugačije biti, gospodaru, nego ova trava svjedoči da je tu u blizini jamačno kakav izvor ili potok koji travu kvasi. Neće zato zgorega biti pođemo li malko dalje, pa ćemo naići na vodu, da ugasimo strahovitu žeđ što nas mori, i svakako je gora nevolja negoli glad.

Taj se savjet svidi don Quijotu. Uhvati on Rocinanta za vođice, a Sancho magarca za povodac, pošto mu je bio natovario preostatke od večere, te oni pipajući krenu livadom, jer od noćne pomrčine ne razabiru ništa. No ne prijeđu ni dvjesta koračaja, kad začuju silnu buku neke vode, kao da se ruši niz visoku stijenu. Jako ih razveseli taj gromot. Uzmu slušati otkuda se ori, ali uto začuju iznenada još neku drugu buku, koja im razvodni i pokvari početnu radost što ima vode u blizini, pogotovo Sanchu koji je od prirode plašljiv i malodušan. Čuje se neko udaranje po taktu, uz to zveka željeza i lanaca, a onda orljava, strahovit gromot vode, tako da bi se zaplašilo svačije srce, osim don Quijotova. Noć je bila, kako rekosmo, mračna. Stignu oni pod visoko drveće, na kojem je lišće treperilo od blaga povjetarca nekim zastrašljivim šuštanjem. Ta samoća, mjesto, pomrčina, huk vode i šum toga lišća plašio ih i strašio, pogotovo kad vidješe da ni tupa ne prestaje, ni vjetar ne jenjava, ni jutro ne svanjuje. A k tomu i ne znaju gdje su. No u don Quijota se prene neustrašivo srce, te on uzjaše na Rocinanta, natakne na ruku štit, upre ražanj i progovori:

— Sancho, prijatelju, znaj, ja sam se po volji Božjoj rodio u ovo naše željezno doba da uskrisim zlatno doba, ili pozlaćeno, kako ga zovu. Ja sam onaj komu su dosuđene opasnosti, velika djela i junaštva. Ja sam, velim opet, onaj koji će uskrisiti vitezove od Okruglog stola, Dvanaest banova od Francije, Devet banova od Slave, i onaj koji će odgurnuti u zaborav Platire, Tablante, Olivante i Tirante, Febe i Belianise, i svu povorku čuvenih skitnika vitezova prošloga doba, te će u ovo doba u kojem živimo počiniti tolika velika, neobična junačka djela da će potamnjeti najsjajnija djela onih davnih. Evo pazi, vjerni i čestiti perjaniče, pomrčinu ove noći, neobičnu tišinu, potmuli i nejasni šum ovoga drveća, zastrašljivu buku te vode koju smo tražili i tako ovamo stigli, a ona kao da se ruši i strovaljuje s visokih gora mjesečevih,[128] i naposljetku ovu neprestanu lupu što nam u ušima tutnji i dodijava: sve to zajedno, i svako za sebe, može zaplašiti, zastrašiti i prestraviti samoga Marsa, a kako ne bi onoga koji nije naučen na takve zgode i pustolovine. Ali sve ovo što ti kazujem potiče i podbada moju srčanost, te mi već srce u grudima igra od želje da srnem u tu pustolovinu, kako god tegobna bila. Pritegni dakle Rocinantu kolan i ostaj s Bogom! Pričekaj me ovdje tri dana, dulje nemoj, pa ako se za to vrijeme ne vrnem, vrati se ti u naše selo. A da meni ugodiš i dobro djelo izvršiš, otiđi odande u Toboso i reci tamo neprispodobivoj vladarici mojoj Dulcineji da je njen rob vitez poginuo izvršujući djela koja bi ga učinila dostojnim da se zove njenim.

Kad je Sancho čuo što mu gospodar govori, zaplače ljuto i odgovori:

— Gospodaru, ja ne znam zašto biste vi krenuli na tu strahovitu pustolovinu. Noć je sada, nitko nas tu ne vidi, možemo skrenuti s puta te izmaknuti pogibli, pa sve ako tri dana ne pili. Kad nikoga nema da nas vidi, nema nikoga ni da nas okrsti kukavicama. Osim toga, ja sam župnika u našem selu, slušao kako propovijeda da onaj koji pogibao traži, u njoj i pogiba.[129] Ne valja dakle iskušavati Boga i laćati se takva opakoga posla iz kojega jedino po čudu možeš izmaknuti. Dosta vam je čudesa već iskazao Bog što vas je izbavio da ne budete loptani, kao što sam ja bio, te što vas je izveo kao pobjednika, zdrava i čitava, između onolikih neprijatelja koji su pratili mrtvaca. A ako sve to ne može ganuti ni umekšati kruto

srce vaše, ganite se kad pomislite i povjerujete da ću ja, čim vi odete odavde, dušu svoju odmah predati od straha onomu tko je voljan odnijeti je. Ja sam krenuo s postojbine, ostavio sam djecu i ženu, da pođem s vama, gospodaru, i da vam služim, jer sam išao za boljim, a nisam za gorim. Kad pretrpaš vreću, proderat će se, pa tako su se provalile i moje nade, jer sada, gdje sam se najživlje nadao da ću steći onaj zlosretni i prokleti otok koji ste mi toliko puta obećavali, vidim da me, za nagradu, i namjesto otoka, kanite evo ostaviti na ovakvu mjestu gdje nema ni žive duše. Tako vam jedinoga Boga, gospodaru, ne činite mi ovako nažao. A ako niste nipošto voljni odustati, nego hoćete izvršiti to djelo, odgodite barem do jutra, jer mi kazuje iskustvo koje sam stekao dok sam bio pastir, da nema do zore ni tri sata, jer nam je nad glavom njuška Maloga Medvjeda, a ponoć je kad nam je na pravcu lijeve ruke.

— Otkuda ti vidiš, Sancho — zapita don Quijote — gdje je taj pravac i gdje je ta njuška ili zatiljak koji spominješ, kad je takva mračna noć da na svem nebu ne vidiš ni zvijezde?

— Istina je — potvrdi Sancho — no u strahu je čovjek okat i vidi pod zemlju, a kamoli ne bi vidio nad sobom, na nebu. Ta tko god valjano promozga, lako će pogoditi da je blizu dan.

— Bio blizu ili ne bio, ne marim — odvrati don Quijote — jer o meni neka ne pođe riječ, ni sada nit ikada, da su me suze i molbe odvratile od onoga što kao vitez moram činiti. Zato te molim, Sancho, šuti, jer Bog, koji mi je usadio u srce da krenem sada na tu neviđenu i strahovitu pustolovinu, pobrinut će se da mene očuva a tvoju tugu utješi. Ded ti samo pritegni valjano Rocinantu kolan i ostani ovdje, a ja ću se brzo vratiti, ili živ ili mrtav.

Kad je Sancho čuo konačnu odluku svojega gospodara, te kako ne haje za suze, savjete i molbe njegove, naumi se okoristiti svojom vještinom, te ako mogne, primorati gospodara da počeka do dana. Kako je dakle pritezao konju potprug, polako on, da gospodar ne opazi, sputa magarčevim povodcem obadvije noge Rocinantove, pa kad htjede don Quijote krenuti, a ono ni makac, jer mu konj može jedino poskakivati. Zna Sancho da mu je lukavština uspjela, te će reći:

— Eto vidite, gospodaru, moje su suze i molbe ganule Boga, te je odredio da se Rocinante ne može maknuti. A ako se vi budete tvrdoglavili, pa njega mamuzali i tukli, razgnjevit ćete sudbinu jer ispravljate krivu ulicu.

Zapao don Quijote u očaj. Što god on jače mamuza Rocinanta, sve ga manje kreće. Ne pada mu na pamet da je Rocinante sputan, te se naposljetku smiri i počeka, ili da se razdani ili da se Rocinante makne, jer i ne sanja da to nije ni od čega drugoga nego od lukavštine Sanchove. Reče mu dakle:

— Kad je tako, Sancho, te se Rocinante ne može maknuti, ja sam voljan pričekati dok se zora ne nasmiješi, ali bih plakao što toliko oteže.

— Čemu biste plakali — odgovori Sancho — kad ću ja vas, gospodaru, zabavljati i pričati vam priče sve do zore, ako baš ne kanite sjahati i prileći na zelenu travu da spavnete malko, kako je navada skitnicima vitezovima, pa da budete odmorni dok svane dan i bude vrijeme da krenete na onu neprispodobivu pustolovinu kojoj se nadate.

— Što ti govoriš: sjahati, što ti govoriš: spavati? — usprotivi se don Quijote. — Zar sam ja možda od onih vitezova koji otpočivaju kad će opasnost granuti? Spavaj ti, koji si se rodio da spavaš, ili radi što te volja, a ja ću učiniti što meni bude najpogodnije.

— Nemojte se ljutiti, gospodaru moj — odgovori Sancho — nisam tako mislio.

Pristupi on don Quijotu, uhvati jednom rukom za glavinu sprijeda na sedlu, a drugom za krstinu straga, tako da je ogrlio gospodaru lijevo bedro, pa ne smije nikuda ni makac: toliko ga je strah od one lupe što još zaori na mahove. Zaište don Quijote neka mu pripovjedi štogod da ga zabavi, kako je obećao, a Sancho odgovori da bi pripovjedio, ali ga je strah od onoga što čuje.

— No ipak ću nastojati da ispričam priču koja je od najboljih, samo ako je budem mogao ispripòvjediti svu i ne budem smetan. Pazite dakle, gospodaru, jer već počinjem. Bilo je, kako je bilo; što

je dobro, neka bude svima, a što je zlo, onomu koji ga traži... A znajte, gospodaru, da ljudi u staro doba nisu ma kako počinjali svoje priče, nego ima jedna rečenica Katona Zonzorina,[130] koja veli: »zlo je za onoga koji ga traži«, a to je zgodno ovdje kao prsten na prst, zato da biste vi mirovali i nikuda ne išli tražiti zlo. Bolje bi bilo da mi skrenemo na drugi put, jer nitko nas ne sili da udaramo ovim putem na kojem nas tolik strah spopada.

— Pričaj dalje, Sancho — reći će don Quijote — a meni prepusti brigu kojim ćemo putem udariti.

— Velim dakle — nastavi Sancho — bio je u nekom selu u Extremaduri pastir kozar, to jest koji čuva koze, a tomu je kozaru, kako se on u mojoj pripovijesti zove, bilo ime Lope Ruiz; a taj je Lope Ruiz bio zaljubljen u pastiricu koja se zvala Torralba; ova je opet pastirica, po imenu Torralba, bila kći bogata gazde ovčara; a taj bogati gazda ovčar...

— Ako ti, Sancho, ovako budeš pričao svoju priču — prekine ga don Quijote — pa budeš po dva puta ponavljao što kazuješ, nećeš ni za dva dana dovršiti. Govori redom i pripovijedaj kao razborit čovjek, a ako nećeš tako, nemoj nikako.

— Ovako kako ja pripovijedam — odvrati Sancho — pripovijedaju se u mojoj postojbini sve priče, i ja ne znam drukčije, pa ne valja što vi od mene očekujete da ja nove običaje uvodim.

— Govori kako te volja — privoli se don Quijote — pa kad mi je suđeno da te slušam, moram, što ću. Hajde dalje! Nastavi priču!

— Dakle, gospodaru, dušo moja draga — nastavi Sancho — taj je pastir, kako sam već rekao, zaljubljen bio u Torralbu pastiricu, a ona je bila debeljuškasta, otresita djevojka, prilična muškara, s maljama kao brčićima, kao da je sada gledam.

— Zar si je znao? — zapita don Quijote.

— Znao je nisam — odgovori Sancho — ali onaj koji mi je ovu priču ispričao rekao mi je da je priča tako pouzdana i istinska te kad je budem komu pripovijedao, mogu ustvrditi i zakleti se da sam sve vidio sam. Teku dakle tako dani za danima, a vrag, koji ne spava, nego trice i kučine kopa, udesio da se ona ljubav pastirova za pastiricu prevratila u mržnju i neprijateljstvo. Uzrok je bio, kako zlobni jezici vele, kojekakav sitni ljubomor koji je ona u njem razbudila, a prelazio je granicu i bivao već nedoličan. Zagrdio je onda toliko da je pastir nju otada zamrzio, te da je ne vidi, odlučio krenuti iz toga kraja i kamo god otići gdje je očima neće gledati. Torralba, kad vidje da ju je Lope prezreo, zavoli njega jače nego ikada.

— To je ženska navada — priklopi don Quijote — ne mariti onoga koji ih ljubi, a ljubiti onoga tko ih mrzi. Nastavi, Sancho.

— Bude dakle tako — nastavi Sancho — da je pastir izvršio svoj naum, svitlao stado i uputio se poljem extremadurskim, da stigne u kraljevinu Portugaliju. Torralba doznade to i potjera za njim. Prati ga ona iz daljine pješice i bosonoga, sa štapom u ruci i dvojačama na sebi, a u njima, kako pričaju, nosi ulomak ogledala i komadić češlja-pribadača i nekakvu bočicu s bjelilom za lice. Ali nosila ona što mu drago, nisam namjeran prionuti sada da istražujem, nego velim, ljudi kazuju da je pastir sa svojim stadom stigao na rijeku Guadianu, te ju nakanio prijeći. A u to je vrijeme rijeka bila baš nabujala i samo da se prelije. Odonud kudá je stigao nije bilo ni čamca ni čuna, niti ikog tko bi ga prevezao, njega i njegovo blago, a u drugu je ruku zapao u velik jad, jer vidi da mu se Torralba već jako primakla, pa će mu dozlogrdjeti svojim molbama i suzama. Uzme tražiti, te ugleda ribara koji ima čamac, ali tako maljucan da u njega može stati samo jedan čovjek i jedna koza. Ipak se on s ribarom dogovori i pogodi da preveze njega i tri stotine koza što su s njime. Uđe ribar u čamac i preveze jednu kozu; vrati se i preveze drugu, vrati se opet i opet preveze jednu. Brojte vi, gospodaru, koze, koliko ih ribar prevozi, jer ako samo jedna bude zaboravljena, završit će se pripovijest, i neću moći ni riječi pričati dalje. Pripovijedam dakle dalje i velim da je ona obala prijeko kuda je pristajao bila glibovita i klizava, pa je ribaru danguban posao bio

prelaziti i vraćati se. No ipak se on uvijek vraćao opet po jednu kozu, i opet po jednu, i opet po jednu.[131]

— Reci je li ih sve prevezao — nestrpljivo će don Quijote — a nemoj i ovamo i onamo prelaziti, jer ih nećeš prevesti ni za godinu dana.

— Koliko ih je prevezao dosad? — zapita Sancho.

— Zar ja to dobijesa znam? — odvrati don Quijote.

— Eto, što rekoh: treba valjano brojiti! Sada je dakle svršena priča, jer ja ne znam dalje.

— Kako to može biti? — zapita don Quijote. — Zar je toliko važno u toj priči da se točno zna koliko je koza prešlo, pa ako se zabunimo za jednu, ne možeš ti nastaviti priču?

— Ne mogu, gospodaru, nizašto — odvrati Sancho — jer čim sam ja vas zapitao da mi kažete koliko je koza prešlo, a vi ste mi odgovorili da ne znate, u onaj sam čas smetnuo s pameti sve što bi trebalo još da pripòvjedim, a tako mi vjere, bilo je jako valjano i zanimljivo.

— Pripovijest je dakle već gotova, nema je više? — zapita don Quijote.

— Gotova, nema je više kao ni pokojne mi majke! — potvrdi Sancho.

— Velim ti zaista — reći će don Quijote — da si ti ispričao novu novcatu priču, i to takvu pripovijest ili historiju kakvu nitko na svijetu ni zamislio ne bi. To kako si je ti pripovjedio i prekinuo, niti će tko vidjeti niti je ikada od svijeta vidio, premda se ničemu drugomu od tvoje pameti ni nadao nisam. Ali se ne čudim, jer možda je ova neprestana lupa tebi mozak pomutila.

— Sve može biti — odvrati Sancho — ali znam da se u mojoj pripovijesti ništa više ne može reći, jer ona se završava ondje gdje se započinje zabuna u računu koliko je koza prešlo.

— Neka joj dakle, s milim Bogom, bude kraj gdje joj volja — pristane don Quijote — pa da pogledamo miče li se već Rocinante.

Opet ga on obode, i opet poskoči Rocinante, pa ni makac: tako je valjano bio sputan.

Sada, ili je od hladnoće, jer se već jutrilo, ili je Sancho večerao štogod otužno utrobi, ili je pak bila prirodna potreba (a to i jest najviše nalik na istinu), samo njega snađe volja i želja da učini ono što nitko drugi za njega učiniti ne može. A tolik mu je strah ovladao srcem, te ne smije od gospodara maknuti se ni koliko je crno pod noktom. No da ne učini što ga je zaokupilo, ni to ne može. Zato, da bi s mirom prošlo, povuče on desnu ruku, kojom se držao za sedlenu krstinu, te polako i bez ikakve buke potegne svitnjak, koji mu bez ičega drugoga drži hlače i lako se driješi, a čim ga je potegnuo, spadnu mu i ostanu na nogama kao negve. Onda zadigne košulju što god bolje može, i natrči zadnjicu, koja je bila omašna. Pošto je to učinio (a mislio je da se tim izvukao iz neprilike i nevolje), snađe ga još gora nevolja, jer ne zna kako će obaviti posao bez šumova i halabuke. Uzme stiskati zube, iskretati ramena, a dah zadržavati koliko god može. No uza svu tu opreznost dogodi mu se nesreća da je naposljetku malko zahalabučio, ali sasvim drukčije od one halabuke što ga toliko plaši.

Začuje to don Quijote i zapita:

— Kakva je to buka, Sancho?

— Ne znam, gospodaru — odgovori on. — Nešto je novo jamačno, jer sreća se i nesreća ne započinju ma čime.

Pokuša opet sreću, i sada mu tako dobro pođe da se bez buke i graje oslobodio tereta, koji ga je teško tištao i mučio. A u don Quijota ćut je mirisa oštra bila kao i čulo sluha, a Sancho je bio tik do njega, te se zapah gotovo ravno uvis dizao, tako da morade nešto udariti i gospodaru u nos. A čim je udarilo, pritekne on nosu upomoć: uhvati ga sa dva prsta i reče hunjkavim glasom:

— Čini mi se, Sancho, da se ti jako bojiš.

— I bojim se — odgovori Sancho — ali po čemu vi to zapažate jače sada nego inače?

— Po tome što sada jače vonjaš, ali ne baš po ambri — odvrati don Quijote.

— Može to biti — reći će Sancho — a nisam kriv ja, nego vi, gospodaru, što me vucarite u nevrijeme

po tim neobičnim putovima.

— Ukloni se ti, prijatelju, tri-četiri koraka — zapovjedi mu don Quijote, ali sve ne mičući prste s nosnica — a odsad pazi više na sebe i kakav da budeš spram mene. Ja sam tebi dobrostiv, a ti se obezobrazio.

— Okladio bih se, gospodaru — reče Sancho — vi mislite da sam ja učinio što ne priliči.

— Bolje da ne diramo u to — presiječe don Quijote.

U tim i takvim razgovorima provedu vitez i perjanik noć. No kad Sancho opazi da svanjuje, razdriješi polako Rocinanta, a hlače sveže. Čim osjeti Rocinante da je slobodan, premda od prirode nije nimalo nestašan, sav oživi i počne se batrgati prednjim nogama, jer poigravati (s dopuštenjem njegovim neka se rekne) ne zna. Opazi dakle don Quijote da se Rocinante već miče: učini mu se to dobrim znakom i pravim časom za onu pustolovinu. Uto se posve razdani i sve se počne jasno razaznavati. Razudi don Quijote da je pod visokim drvećem i da su to kestenovi, pod kojima je mrak još mračniji. Razabere i to da lupa ne prestaje, ali nije znao otkuda je. Ne zatežući dakle dulje, obode on Rocinanta, oprosti se opet sa Sanchom, naredi mu neka ovdje pričeka najviše tri dana, a ako se on za tri dana ne bi vratio, neka zna posigurno da je po volji Božjoj u toj opasnoj pustolovini dokončao svoje dane. Još mu jednom preporuči i ponovi poruku koju će prenijeti vladarici njegovoj Dulcineji, a radi plaće za svoju službu neka se ne brine, jer on je prije odlaska iz svojega sela sastavio oporuku, u kojoj ga je nagradio, što se tiče plaće, onoliko već koliko ga ide za vrijeme što bude služio u njega. A ako ga Bog izbavi iz ove pogibli, živa, zdrava i čitava, neka zna da će kudikamo više dobiti nego onaj otok što mu je obećao. Kad je Sancho čuo te žalostive riječi svojega dobroga gospodara, udari opet kukati te odluči da ga neće ostaviti dokle god se sasvim ne dokonča i ne dovrši taj pothvat.

Po tim suzama, i po toj časnoj odluci Sancha Panze, sudi pisac ove povijesti da je on od čestita plemena bio i u najmanju ruku kršćanin od iskona.[132] Ta bol gane malko njegova gospodara, ali ne toliko da bi išta popustio, nego se on uhini što god bolje može, pa krene onamo odakle mu se čini da voda šumi i lupa da se sve ori. Sancho pođe pješice za njim, a na povodcu povede, kako mu je običaj, magarca, svagdanjega druga u sreći i nesreći. Prijeđu oni priličan put ispod kestenja i hladovita drveća i ispadnu na livadicu podno visokih stijena, s kojih se sunovraćuje golem slap. Pod stijenama stajale neke jadne kuće, naličnije na podrtine nego na zgrade, a između tih kuća razaberu oni da se ori šum i lupa vode i udaraca koji ne prestaju.

Rocinante uzme zazirati od šuma i od lupe, ali ga don Quijote primiri, te pođe malo-pomalo prilaziti tim kućama, preporučujući se od svega srca svojoj vladarici i moleći je da mu bude danas na pomoći u ovome strahovitom, junačkom djelu, a usput se preporučujući i Bogu neka ga ne zaboravi. Sancho se ne odmiče od njega, nego pruža vrat i napinje se da vidi između nogu Rocinantovih što li ga toliko iznenađuje i plaši. Prevale još kojih sto koračaja, a onda obiđu neki ugao, te im se otkrije i pokaže što je uzrok i da ne može biti drugi uzrok toj tarlabuci i zastrašnoj lupi koja ih je zapanjivala i plašila svu noć. A bilo je to (neka ti, čitaoče, ne bude na mrzovolju i dosadu!) šest tučaka u valjaonici, koji su na mahove lupkarali i tako gromotali.

Kad don Quijote razabere što je, zanijemi i protrne od glave do pete. Pogleda ga Sancho i razabere da je glavu spustio na prsa. Vidi mu se da je posramljen. Pogleda i don Quijote Sancha, te opazi kako je napeo i stišće zube, da ne prasne u smijeh koji mu se čita s lica. Gledajući Sancha, nije se uza svu zlovolju mogao suspregnuti da se ne nasmije. A kad Sancho vidje da se gospodar počeo smijati, udari u tolik smijeh te se morade obadvjema pesnicama podbočiti da se ne iskida. Nekoliko se puta smiri i nekoliko puta provali iznova u isto takav hihot kao i prvi put. Od toga smijeha poželje don Quijote da ga vrag odnese, pogotovo kad je čuo gdje Sancho govori, kao da mu se podruguje: »Znaj, prijatelju Sancho, ja sam se po volji Božjoj rodio u ovo naše željezno doba, da uskrisim pozlaćeno ili zlatno doba. Ja sam

onaj kome su dosuđene opasnosti, velika djela i junaštva...« I tako je ponavljao sve ili gotovo sve riječi koje mu je izrekao don Quijote čim su začuli onu strahovitu lupu.

Kad don Quijote primijeti da mu se Sancho podruguje, rasrdi se i razbjesni toliko da se razmahnuo kopljem i odvalio mu dva takva udara, te da ga nije pogodio po ramenima, nego po glavi, ne bi mu morao platiti plaću, osim jedino njegovim nasljednicima. Vidi Sancho da se iz njegove šale izlegla rđava zbilja, pa se poplaši da mu gospodar ne bi još gore zagrdio, i progovori preponizno:

— Smirite se, gospodaru, ta ja se, tako mi Boga, samo šalim.

— Ako se ti šališ, ne šalim se ja — odvrati don Quijote. — Slušaj ti, veselniče: zar ti sudiš, kad ovo ne bi bili tučkovi u valjaonici nego kakva opasna pustolovina, da u meni ne bi bilo junaštva da srnem u nju i da je dokončam? Zar ja, kao vitez, koji jesam, moram poznavati i razaznavati glasove, te znati kako lupa valjaonica, ili ne moram? Pogotovo gdje bi moglo biti, što i jest, da ja nikada još u životu nisam ni vidio valjaonicu, kao što si je vidio ti, koji si prosta seljačina, pa si stvoren i rođen među valjaonicama. Ako nije, ded neka se ovih šest tučkova prevrati u šest gorostasa, neka mi ravno u brk nasrnu jedan po jedan, ili svi zajedno, pa ako svi oni ne zavitlaju nogama po zraku, podruguj se ti meni koliko god te volja.

— Nemojte više, gospodaru — na to će Sancho — jer ja priznajem da sam malko presolio šalu. Ali recite vi meni, gospodaru, sada gdje smo se izmirili, a dao Bog da vi iz sviju pustolovina što će vam još naići isplivate ovako zdravi i čitavi kao što ste isplivali iz ove: zar nije bio za smijeh i zar nije za priču onoliki strah što smo ga prepatili? Barem što sam ga prepatio ja, jer vi, gospodaru, znam ja, ne poznajete straha, niti se bojite, niti prezate od ikakva užasa i strave.

— Ne poričem — odgovori don Quijote — da je ovo što nam se dogodilo zaista za smijeh; no nije za pričanje, jer nije svaki čovjek toliko razborit da valjano pogodi što je posrijedi.

— Vi ste barem, gospodaru — reći će Sancho — valjano pogodili kopljem, jer ste mi gađali u glavu, a odvalili ste mi po ramenima, hvala Bogu i hitrini s kojom sam u pravi čas izmaknuo. Ali neka, ljeskova je mast čudotvorna, a ljudi vele: tko ne bije, prijatelj ti nije. I još, velika gospoda, čim reknu slugi nemilu riječ, odmah mu poklanjaju hlače. Samo ne znam što običavaju slugi davati kad ga izbiju ako nije možda skitnicima vitezovima običaj da nakon batina poklanjaju otoke, ili kraljevine na kopnu.

— Moglo bi biti — reče don Quijote — da se obistini sve što ti veliš. Oprosti dakle što se dogodilo, jer ti si pametan i znaš da nitko nije prvomu ganuću gospodar. A pamti odsad da suspreže jezik i da mjeriš što sa mnom govoriš, jer koliko god sam ja viteških knjiga pročitao, a pročitao sam ih svu silu, nigdje nisam našao da bi ikoji perjanik toliko razgovarao s gospodarom, koliko ti sa svojim. Smatram to zaista velikom pogreškom i tvojom i svojom: tvojom, što me premalo štuješ, a svojom, što ne iziskujem da me više štuješ. Eto Gandalin, perjanik Amadisa od Galije, postao je grofom od Tvrdog Otoka, a može se o njemu čitati da je svagda, kad god je govorio s gospodarom, držao kapu u ruci, glavu spuštao i tijelo sagibao, po turski. Što pak da reknem o Gasabalu, perjaniku don Galaorovu, koji je tako šutljiv bio da se za dokaz te izvanredne i začudne šutljivosti ime njegovo samo jedanput spominje u svoj toj historiji, istinitoj koliko i velikoj? Po svemu što rekoh rasudi, Sancho, da se mora razlikovati gospodar i momak, starješina i sluga, vitez i perjanik. Zato od dana današnjega tražim da mi iskazuješ veću čast i da me ne zadirkuješ, jer ako se ja rasrdim išta na te, pući će ti ćupa. Milosti i dobročinstva koja sam ti obećao stići će kad im bude vrijeme; a sve da ne stignu, neće ti barem izmaknuti plaća, kako sam već rekao.

— Sve je dobro što vi, gospodaru, velite — odgovori Sancho — ali ja bih volio znati, ako slučajno ne bi stiglo vrijeme milostima, nego bismo se morali uteći plaći: koliko je u ono doba dobivao perjanik skitnika viteza, i jesu li se pogađali na mjesec, ili na dan, kao zidarski nadničari?

— Ne vjerujem — reče don Quijote — da su takvi perjanici služili ikada za plaću, nego su služili za milost. A ako sam se ja tebe sjetio u svojoj oporuci, koju sam zapečatio i kod kuće ostavio, učinio sam to

jer svašta može biti. Ne znam ti ja kako će u ova naša zla vremena biti s viteštvom, a ne bih htio da mi duša na drugom svijetu bude na mukama zbog kojekakvih sitnica. Jer znaj, Sancho, da na svijetu nema opasnijega zanimanja od pustolovnoga.

— Istina je — potvrdi Sancho — jer već lupa tučkova u valjaonici može zaplašiti i uznemiriti srce takvu junačkom skitniku pustolovu kakav ste vi, gospodaru. Ali znajte pouzdano da ja odjàko ni zinuti neću da vam se podrugujem, nego jedino da vas častim, kao gospodara svojega i naravnoga starješinu.

— Onda ćeš — dočeka don Quijote — poživjeti na licu zemaljskom, jer nakon roditelja treba da štuješ gospodare, kao da su ti roditelji.

Dvadeset prva glava

koja priča uzvišenu pustolovinu i bogato dobiće Mambrinova šljema, s drugim zgodama koje su se dogodile našemu nepobjedivom vitezu.

Uto poče promicati kiša, te Sancho poželje da uđu u valjaonicu, ali don Quijotu toliko bijaše dogrdjela ona nemila šala da ni za što ne htjede ući. Skrenuše dakle desno i udariše drugim putem od onoga kojim su jučer pošli. Zamalo ugleda don Quijote čovjeka jahača, s nečim na glavi što mu se blista kao da je od zlata; u koji ga mah opazi, okrenu se Sanchu te mu reče:

— Kako ja, Sancho, sudim, nema poslovice koja ne bi bila istinita, jer sve su te prirečice uzete iz samoga iskustva, a iskustvo je roditelj svakome znanju. Pogotovo je istinita ona poslovica što veli: »Kad se jedna vrata zatvore, druga se otvore.« Velim evo: ako nam je sudbina noćas zatvorila vrata pustolovini koju smo tražili, te nas zavarala valjaonicama, sada nam ona širom otvara druga vrata, za bolju i pouzdaniju pustolovinu, pa ako ja ne pogodim ući, moja će krivica biti i neću se moći izgovarati da ne poznajem valjaonice i da je mračna noć. Ali gle, ako se ne varam, ide nama u susret čovjek s Mambrinovim šljemom na glavi, a radi toga sam se šljema ja zakleo, kako znaš.

— Pazite, gospodaru, što velite, i još bolje, što činite — reče Sancho — jer ne bih volio da opet budu neke valjaonice, te da nam sasvim izvaljaju i stuku pamet.

— Čovječe vraže! — odbrusi don Quijote — što će šljem s valjaonicama!

— Ne znam — odgovori Sancho — ali tako mi vjere, kad bih smio govoriti koliko sam običavao, možda bih ja vama nagovorio toliko te biste vi, gospodaru, razabrali da se bunite u tome što velite.

— Zar ja da se bunim kad govorim, ti podmukla kukavico! — zavikne don Quijote. — Govori: zar ne vidiš onoga viteza što nam stiže u susret, jaše grošasta čilaša, a na glavi mu zlatan šljem?

— Ja vidim i razaznajem jedino — odgovori Sancho — čovjeka na magarcu, sivu kao što je moj, a tomu je čovjeku na glavi nešto što se blista.

— To i jest Mambrinov šljem — reče don Quijote. — Skloni se ti i pusti mene nasamo s njim; vidjet ćeš kako ja neću ni riječi progovoriti, samo da ne tratim vrijeme, nego ću dokončati ovu pustolovinu i steći šljem kojega sam se toliko zaželio.

— Ja ću se drage volje skloniti — odvrati Sancho — ali dao Bog, velim opet, da ovo bude smilje i kovilje, a samo da ne budu valjaonice.

— Rekao sam ti već, brajane, da mi valjaonice više nisi spominjao ni u mislima — zaprijeti don Quijote — jer ti se kunem... i ne velim ništa, nego ću ti dušu provaljati.

Zašutje Sancho od straha da mu ne bi gospodar zbilja izvršio zakletvu kojom se zgranuo na njega.

A sa šljemom, konjem i konjanikom što ih je don Quijote ugledao, bješe ovako: bila su u tom kraju dva sela, a od njih je jedno tako maleno da nije imalo ni ljekarne ni brijača, a drugo je do njega imalo. Tako je brijač iz većega sela posluživao i manje selo. Tamo treba sad jednom bolesniku pustiti krv, a jednoga čovjeka obrijati, pa brijač krenuo na put i ponio svoju mjedenu pliticu. Dogodi se onda da baš počne promicati kiša, te brijač, da mu se ne skvasi šešir, koji je valjda nov bio, metnuo na glavu pliticu, a ona se, kako je čista, blista na pol milje. Jaše on, kako je Sancho i rekao, na sivu magarcu, te zato se don Quijotu pričini da onaj jaše grošasta čilaša, i da mu je zlatan šljem na glavi, jer što god vidi, udešava on po svojem mahnitom vitezovanju i zlosretnim svojim mislima. A kad opazi da se jahač primaknuo, ne progovori s njim ni riječi, nego uperi ražanj, te što god Rocinanta noge nose nasrne na njega, da ga naskroz probode. Ali kad mu se približi, zavikne, zastajući u bijesnoj trci:

— Brani se, ropska dušo, ili mi od svoje volje predaj što s tolikim pravom pripada meni!

Kad brijač opazi da navaljuje na njega onakva sablast o kojoj nije ni mislio ni sanjao, nije znao ni kud

ni kamo, da se očuva od ražnja, nego se zbaci s magarca; a nije još ni zemlju dodirnuo, i već odskoči brže no jelen, te poletje niz polje ravno, da ga ni vjetar dovitlao ne bi. Ostade mu na zemlji plitica, a don Quijote se zadovolji njome i reče da je poganin pametno učinio što se poveo za dabrom, jer dabar, kada vidi da su lovci nagli za njim, odgriza i kida zubima sa sebe ono radi čega ga proganjaju,[133] i on to po svojem prirodnom instinktu zna.

Zapovjedi on Sanchu neka odigne šljem, a Sancho ga uze u ruke i reče:

— Tako mi Boga, plitica je dobra i vrijedi do pare srebrnu škudu.

Dade je gospodaru, a on je nataknu na glavu. Okreće se on i amo i tamo, te joj traži vizir, a kad ga ne nađe, reče:

— Onaj neznabožac komu je taj čuveni šljem nekoć skovan, bio je jamačno silno glavurdan; a najgore je zlo što šljemu nema polovine.

Kad je Sancho čuo da on pliticu krsti šljemom, nije mogao suspregnuti smijeh; ali se sjeti ljutine gospodareve, te zape usred smijeha.

— Čemu se ti smiješ, Sancho? — zapita don Quijote.

— Smijem se — odgovori Sancho — jer gledam koliku je glavurdu imao onaj poganin, gospodar toga šljema, sličnoga kao jaje jajetu brijačkoj plitici.

— Znaš li, Sancho, što ja umujem? Ovaj slavni komad začaranoga šljema jamačno je nekim neobičnim slučajem dopao u ruke nekome koji mu nije znao cijeniti vrijednost, te ne znajući što čini, a videći da je od suha zlata, rastalio drugu polovinu i unovčio, a od ove polovine načinio evo to što je nalik na brijačku pliticu, kako ti veliš. No bilo kako bilo, ja tu promjenu vidim, i meni ona ne smeta, jer u prvom selu gdje bude kovač uredit ću ja šljem da neće bolji od njega biti, pa ni nalik, onaj šljem što ga je kovački bog skovao ratnom bogu.[134] A dotle ću ga nositi kakav bio da bio, jer bolje išta nego ništa, pogotovo gdje će me moći obraniti od kamenja.

— Bit će tako — odgovori Sancho — ako ne budu hitali iz praćaka, kao što su hitali onda kad je bila bitka između one dvije vojske, pa su vam izbili kutnjake i razbili vam uljenicu s onim blagòslovljenim napitkom od kojega sam ja izrigao crijeva.

— Ni brige mene što sam izgubio lijek, jer si ti, Sancho, vidio — reći će don Quijote — da ja recept znam napamet.

— Znam ga i ja — odvrati Sancho — ali ako ga ja ikada u životu načinim ili okusim, dabogda odmah izdahnuo. A i pazit ću ja da nikada ne zapadnem u takvu prigodu gdje bi mi trebao, i čuvat ću se sa svih mojih pet ćuti da ne budem ranjen i da ne ranim nikoga. Hoću li još kada biti loptan, o tom ne kazujem ništa, jer takvim se nezgodama ne možeš ukloniti, pa ako te pogode, ne možeš ni kud ni kamo, nego skupi ramena, sustegni dah, stisni oči, te putuj kud te zavitla sudbina i pokrivač.

— Loš si ti, Sancho, kršćanin — reče don Quijote kad je to čuo — jer nikada ne zaboravljaš nepravicu koja ti je jednom nanesena. No znaj da plemeniti i velikodušni duhovi ne haju za djetinjarije. Koja ti je noga ohromila, koje ti je rebro slomljeno, a kamo ti razbijena glava, da ne možeš zaboraviti onu šalu? Jer ako razmotriš pravo, bila je to samo šala i zabava, pa kad ja ne bih sudio ovako, bio bih se već vratio onamo da te osvetim, i veći bih pokor počinio tamo nego što su počinili Grci zbog otmice lijepe Helene. Ali da Helena živi u naše vrijeme, ili da je Dulcinea u ono vrijeme živjela, ne bi se jamačno Helena toliko proslavila krasotom svojom.

Tu on uzdahne i protisne uzdisaj u oblake. A Sancho prihvati:

— Neka za šalu bude i ovako, kad se zbiljski osvetiti ne možete; no ja znam, kakva je bila i zbilja i šala, a znam i to da ih neću smetnuti s pameti, niti će mi se one zbrisati s leđa. Ali kanimo se toga, nego vi meni, gospodaru, recite što ćemo s onim grošastim čilašem, koji je nalik na siva magarca, a odlunjao je

bez gose kad ste vi onoga kukavca svalili s njega. Jer kako je podbrusio pete i uhvatio maglu, teško da je nakan ikada vratiti se. A tako mi brade, čilaš je dobar.

— Nikada ja ne običavam — odgovori don Quijote — pljačkati one koje pobjeđujem, niti je navada viteška otimati im konje, da moraju pješačiti, osim jedino onda ako pobjednik izgubi u boju svojega konja, jer u tom je slučaju slobodno uzeti pobjednikova konja, kao plijen iz časna boja. Okani se zato, Sancho, toga konja, ili magarca, ili što voliš da jest, jer dok njegov gospodar vidi da smo odmakli odavle, vratit će se po njega.

— Tako mi Boga, volio bih ga ja uzeti — reći će Sancho — ili ga barem izmijeniti s ovim mojim, koji mi se ne čini tako valjan. Strogi su bogme viteški zakoni, kad se ni toliko rastegnuti ne mogu da bih ja smio magarca zamijeniti drugim magarcem. A da mi je znati bih li barem opremu smio zamijeniti.

— To ja ne znam sasvim sigurno — odvrati don Quijote — pa u tom dvojbenom slučaju određujem, dok se ne uputim bolje, da smiješ opremu zamijeniti, ako ti je prijeko potrebna.

— Toliko mi je potrebna — reći će Sancho — da mi ne bi potrebnija bila ni onda kad bih je trebao za samoga sebe.

I odmah, čim je stekao dopuštenje, učini *mutatio caparum*,[135] te okiti svojega magarca svom onom krasotom, tako da se u stoput ljepšeg pretvorio. Kad je to dovršio, doručkuju oni što im je ostalo s magarca kojega su oplijenili, i napiju se vode iz valjaoničkoga potoka, ali se ne obazru da vide valjaonice. Toliko su ih zaplašile da još zaziru od njih. Pošto im se ublažila srdžba, pa i sjeta, uzjašu, ali ne usmjere nikakvu cilju, jer skitnicima vitezovima i priliči ne udarati nikuda namjerno, nego puste Rocinantu na volju, kamo on odabere. Za njim se povede gospodar, a i magarac, koji u lijepoj ljubavi i drugarstvu pođe za njim kuda god ga vodio. Ipak, oni i tako ispadnu na cestu, te krenu njome nasumce kud Bog da.

Putuju oni tako, a Sancho će onda gospodaru:

— Biste li vi meni, gospodaru, dopustili da se ja malko razgovorim s vama? Jer otkad ste vi meni izrekli onu krutu naredbu da šutim, istrulo je meni u želucu mnogo toga, a šteta bi bila da uludo propadne i ovo što mi je sada navrh jezika.

— Govori — reče don Quijote — ali ukratko, jer nitko ne voli što se oteže.

— Velim dakle, gospodaru — odgovori Sancho — da ja već nekoliko dana premišljam kako je slab dobitak i zarada od toga što vi obilazite i tražite pustolovine po ovim pustošima i raskrižjima, jer sve ako vi pobijedite baš i u najopasnijim pustolovinama, nikoga nema ondje da ih vidi i zna. Njima je dakle suđeno da navijek budu zaboravljene, mada vi željeli drukčije i mada one bile vrijedne da ne budu zaboravljene. Zato se meni čini da bi bilo bolje (osim ako vi, gospodaru, sudite da je drugo bolje) da mi odemo u službu kojemu caru, ili kakvu drugom velikom vladaru koji vodi kakav rat, pa onda vi u njegovoj službi pokažite svoje junaštvo, silnu snagu svoju i još veću pamet. Kad to bude vidio gospodar komu služimo, morat će nas nagraditi, svakoga po zaslugama njegovim. A tamo će i biti tkogod koji će zapisati junačka djela vaša, da im se ne zatre spomen. O svojima i ne govorim, jer će biti samo konjušarska, ali velim: ako je u viteštvu običaj da budu zapisivana junačka djela konjušarska, ni moja neće valjda biti naodmet, nego će biti zapisana.

— Ne govoriš, Sancho, loše — odvrati don Quijote — ali da vitez dopre dotle, mora najprije, radi iskušenja u viteštvu, obilaziti po svijetu za pustolovinama i izvršiti nekoliko njih, te steći takvo ime i slavu da onda, kad dođe na dvor kojemu velikom vladaru, bude već kao vitez poznat po junačkim djelima. I čim vide djeca da on ulazi na gradska vrata, lete za njim, okružuju ga i uzvikuju: »To je Vitez od Sunca«, ili od Zmije, ili od kojega drugoga znaka pod kojim je izvršio velika djela. »Ovo je — reći će — onaj što je na megdanu svladao silno snažnoga gorostasinu Brocabruna; onaj koji je s velikoga mameluka od Perzije skinuo davne čari, kojima je bio začaran gotovo devet stotina godina.« Tako će mu se, od usta

do usta, razglasiti djela, a na viku dječju i drugoga svijeta kralj one kraljevine javit će se na prozoru svoje kraljevske palače, te kad on spazi viteza i prepozna ga po grbu ili po geslu na štitu, morat će zaviknuti: »Haj, hoj, na noge, vitezovi moji, koliko god vas na dvorima mojim ima, da dočekate cvijet viteštva što evo dolazi.« Na tu će zapovijest skočiti svi na noge, a on će sâm izići na susret do sredine stuba, zagrlit će ga od svega srca, zagrliti i u lice poljubiti, a onda će ga za ruku odvesti u odaju gospođi kraljici, gdje će nju zateći s kraljevnom, kćerkom njenom, koja je od najkrasnijih i najsavršenijih djevica, kakva se s teškom mukom može naći nadaleko u zemljama otkrivenim do danas...

Onda će odmah njene oči zapeti na vitezu, a vitezove oči na njoj, te će se jedno drugomu učiniti bićem više nebeskim nego zemaljskim. I ne znajući što je ni kako je, zapadaju i hvataju se oni u nerazmrsivu ljubavnu mrežu, i srca im se jako ražalošćuju, jer ne znaju kako bi se razgovarali da otkriju svoje čežnje i čuvstva. Odande će ga odvesti, nema sumnje, u sjajnu odaju u dvoru, gdje će mu skinuti oružje i dati mu bogat grimizni plašt da se ogrne njime, i koliko god je u bojnoj opremi bio naočit, isto je takav i još ljepši u odjeći. Kad padne noć, večerat će s kraljem, kraljicom i kraljevnom, te neće s kraljevne skidati očiju, nego će je gledati potajice od prisutnih, a ona će isto tako, s istom takvom opreznošću, jer ona je, kako već rekoh, jako razborita djevojka...

Onda će se raspremiti stol, a najedanput ulazi na vrata u dvoranu ružan, maljucan patuljak, s krasnom gospođom, koja između dva gorostasa ide za njim, a to je neka pustolovina koju je upriličio neki drevni mudrac, te tko je izvrši, bit će smatran za najboljega viteza na svijetu. Kralj će zapovjediti da se svi okušaju u toj pustolovini, ali nitko je neće izvršiti ni dokončati, nego jedini gost vitez, koji će se jako proslaviti i osobito će udovoljiti kraljevni, te će ona sada još zadovoljnija i sretnija biti što je svoju ljubav dala i poklonila takvu uzvišenu čovjeku...

A po sreći taj kralj, ili knez, ili što već bio, vodi ljut rat s drugim kraljem, koji je moćan kao i on, te ga vitez gost (nakon nekoliko dana što je proboravio na kraljevim dvorima) moli da mu smije služiti i u taj rat krenuti. Kralj će mu rado dopustiti, i vitez će mu uljudno poljubiti ruke što mu takvu milost iskazuje. Te će se noći on oprostiti sa svojom vladaricom kraljevnom, i to kroz rešetku od vrta, koji je do sobe gdje ona spava. Kroz tu je rešetku već često razgovarao s njom, a pomagala im je i znala je sve neka djevojka u koju se kraljevna jako uzdala. On će uzdisati, ona će se onesvijestiti, a djevojka će donijeti vode i u silnu će se brigu dati, jer već svanjuje, a ona ne bi da budu otkriveni, zbog časti gospođičine. Naposljetku će se kraljevna osvijestiti, te će kroz rešetku pružiti vitezu svoje bijele ruke, a on će ih tisuću i tisuću puta izljubiti i suzama ih okvasiti. Ugovorit će njih dvoje kako će jedno drugomu javljati svoju dobru ili zlu sreću, a kraljevna će njega zamoliti neka se vrati što prije. On će joj obećati, klet će se i preklinjati, pa će joj opet izljubiti ruke i rastati se s njom u tolikom jadu te samo što nije izdahnuo. Onda on odlazi u svoju odaju i svaljuje se na postelju, ali ne može zaspati od boli zbog rastanka s njom. U ranu zoru odlazi da se oprosti s kraljem i kraljicom i s kraljevnom...

Kad se opraštao s kraljem i kraljicom, vele mu da je kraljevna bolna i ne može primiti posjet. Vitez zna da ona jaduje zbog njegova odlaska, i srce ga tako zaboli te umalo da nije javno iskazao svoj jad. Tu je i djevojka, koja im je posrednica. Ona pazi na sve i pamti, te odlazi svojoj gospodarici i kazuje joj. A kraljevna je dočekuje u suzama i veli da joj je najljući jad što ne zna uopće tko je njen vitez, i je li od kraljevske loze ili nije. Djevojka je uvjerava da onolika uljudnost, finoća i hrabrost kakva je u njena viteza i ne može biti ni u koga drugoga nego jedino u pravoga kraljevskog koljenovića. Utješi se jadnica time: nastoji se primiriti, da se ne bi odala roditeljima, te se nakon dva dana opet pojavi među svijet...

Vitez je već otišao; ratuje on, svladava kraljeva neprijatelja, osvaja mnoge gradove, pobjeđuje u mnogim bitkama, vraća se na dvor, susreće svoju vladaricu, gdje je već običava susretati, ugovara s njome da će je, za nagradu svojoj službi, od oca zaiskati za ženu; kralj neće da mu je dade, jer ne zna tko je, ali on ipak, bilo otmicom bilo kako mu drago drugačije, dobiva kraljevnu, pa je naposljetku i kralj sav

sretan presretan, jer doznaje da je taj vitez sin junačkoga kralja ne znam kakve kraljevine, koja nije valjda ni narisana na zemljovidu. Umre otac, nasljeđuje ga kraljevna, i vitez se, ni pet ni šest, zakralјuje. Sada mu je zgoda da nagradi svojega perjanika i sve one koji su mu pomogli da se onako visoko uspne: konjušara on oženi djevojkom u kraljevne, jamačno onom što im je pomagačica u ljubavi, a kćerka je znamenita vojvode.

— To ja molim, pravo i zdravo — reče Sancho; — u to se ja uzdam, jer sve će se ovo, od riječi do riječi, dogoditi vama, gospodaru, koji se zovete Vitez Tužnog Lika.

— Ne sumnjaj o tome, Sancho — odvrati don Quijote — jer istim ovim načinom i istim ovim putem, kako sam ti pripovjedio, skitnici se vitezovi zakralјuju i zacaruju, zakralјivali su se i zacarivali. Treba sada jedino paziti koji kralj, kršćanski ili poganski, vodi rat i ima krasoticu kćerku. Ali ima kada da mislimo o tom, jer, kako sam ti rekao, najprije mi se valja proslaviti po drugim mjestima, a onda ću istom na dvor. I još nešto treba: ako se nađe koji kralj s ratom i krasnom kćerkom, te ako ja steknem nevjerojatnu slavu po svem svijetu, ja ne znam kako bi se moglo pronaći da sam od kraljevske loze, ili barem drugobratučed carev. Jer neće mi kralj htjeti dati kćer za ženu ako se najprije ne uvjeri da je tako, premda moja slavna djela zaslužuju i više...

Zbog toga se nedostatka dakle bojim da ne bih izgubio ono što sam junačkom rukom zadobio. Jesam, istina je, plemić od poznata plemena, imam svoje stanje i imanje, s pravom na odštetu od pet stotina *soldina*.[136] I moglo bi biti da kroničar koji će moju historiju pisati pronađe moje srodstvo i moju lozu, pa da sam ja u petom ili šestom koljenu kraljevski unuk. Jer da znaš, Sancho, na svijetu su dvojake porodice: neke vuku lozu i potječu od knezova i vladara, ali su s vremenom malo-pomalo posrnule, te pošle na manje, kao izvrnute piramide, u šiljak; druge potječu iz puka, te se dižu od stupnja na stupanj, dok ne budu velika gospoda; među njima je dakle takva razlika da su neke bile ono što više nisu, a druge su ono što nisu bile...

Možda sam ja od ovih, te možda je, ako se potraži, moje porijeklo veliko i slavno, te bi se njime morao zadovoljiti kralj koji će mi biti punac. A ako nije, kraljevna će me ljubiti toliko da će me ocu svojemu usprkos uzeti za gospodara i muža, sve da sam sin kakva vodonoše. A sve da i to nije, ovdje je prilika da je otmem i odvedem kamo me volja, dok vrijeme ili smrt ne satre srdžbu njenih roditelja.

— Tu je prilike i onom — reče Sancho — što neki bezdušnici vele: »Ne moli od milosti što možeš zadobiti silom«, a još se zgodnije veli: »Bolje ti je izmaknuti kazni nego da dobri ljudi za tebe mole«. Velim to, jer ako se gospodar kralj, punac vaš, gospodaru, ne privoli da vam dade moju gospodaricu kraljevnu, nema ni kud ni kamo nego da je, kako velite, otmete i odvedete. A nevolja je da donde dok ne bude mir i vi ne steknete u miru kraljevinu može jadnik konjušar zijevati za svojom plaćom. Jedino bi valjalo da ona djevojka pomagačica, što će mu biti žena, pobjegne s princezom, pa da se on s njome zlopati dok od Boga ne bude bolje sreće; jer ja sudim da bi mu je gospodar mogao odmah dati za zakonitu ženu.

— Nitko mu to ne može braniti — potvrdi don Quijote.

— Kad je dakle tako — reći će Sancho — što ćemo nego se Bogu preporučiti, pa neka sve teče onako kako teče.

— Dao Bog — odvrati don Quijote — da bude kako ja želim, i kako tebi, Sancho, treba, a tko sebe smatra za ništariju, neka ništarija i bude.

— Neka po Bogu bude — reče Sancho — a ja sam od iskona kršćanin, i to mi je toliko kao da sam grof.

— I još više — priklopi don Quijote — a sve da i nisi, svejedno bi bilo; jer ako sam ja kralj, mogu tebi pokloniti plemstvo, sve ako ga nisi kupio niti si ičim meni poslužio. Čim sam ja tebe načinio grofom, smatraj ti sebe za viteza, a drugi neka govore što ih volja jer, tako mi vjere, moraju te svi nazivati

blagorodnim gospodinom, htjeli ili ne htjeli.

— I ni brige me, znat ću ja držati se po svojoj datuli! — reče Sancho.

— Po *tituli*, treba da kažeš, a ne po *datuli* — ispravi ga gospodar.

— Neka — odgovori Sancho Panza. — Ja ću se dakle znati dobro snaći, jer tako mi života, ja sam nekada bio sluga u jednoj bratovštini, i tako mi je zgodno priličila služinjska odjeća te svi rekoše: takav sam po liku da bih mogao biti i starješina u tome istom bratstvu. Što će tek biti dok mi ogrnu na ramena vojvodsku dolamu, pa kad budem u zlatu i biseru, kao kakav stranjski grof? Ja sudim da će svijet od dvadeset milja dolaziti, samo da mene vidi.

— Zgodan ćeš ti biti — reče don Quijote — ali bradu ćeš morati češće podstrizati, jer tvoja je brada gusta, raščerupana i zapuštena, pa će svatko na puškomet poznati tko si, ako je ne budeš barem svaka dva dana podrezivao.

— Zar je teško — odvrati Sancho — najmiti u kuću brijača, pa ga plaćati?

A ako je potrebno, neka ide za mnom, kao konjušar za velikašem.

— Otkuda ti znaš — zapita don Quijote — da velikaši vode za sobom konjušare?

— Reći ću vam — odgovori Sancho. — Prije nekoliko godina proživio sam mjesec dana u prijestolnici i ondje sam vidio nekoga jako mladoga gospodina,[137] o kojem vele da je velik velikaš, pa kud god on krene, svagda je za njim neki čovjek na konju, baš kao da je njegov rep. Pitam ja zašto taj čovjek ne ide naporedo s onim, nego svagda za njim, rekoše mi da je to njegov konjušar, a velikašima je običaj da vode za sobom takve konjušare. Otad znam i nisam zaboravio.

— Pravo ti veliš — reče don Quijote; — možeš dakle voditi za sobom svojega brijača. Nisu običaji nastali svi odjedanput, niti su izmišljeni u jedan mah, pa ćeš ti biti prvi grof koji za sobom vodi svojega brijača.

A i jest važniji pouzdanik koji ti striže bradu nego onaj koji ti sedla konja.

— Brijač je dakle na mojoj brizi — reći će Sancho — a na vašoj je brizi posao da se zakraljite i mene grofom učinite.

— Tako će i biti — odgovori don Quijote.

I uzdigne on oči, te ugleda ono što će se ispripovijedati u glavi koja dolazi.

Dvadeset druga glava

Kako je don Quijote oslobodio mnoge nesretnike koje su preko volje njihove vodili onamo kamo oni nisu željeli.

Pripovijeda Cide Hamete Benengeli, pisac arapski i manchanski, u ovoj prevažnoj, uzvišenoj, potankoj, ljupkoj i kićenoj historiji, da je nakon onoga razgovora koji se raspreo između slavnoga don Quijota od Manche i njegova perjanika Sancha Panze, a ispripovijedan je na kraju dvadeset prve glave, kako je don Quijote uzdignuo oči i vidio da putem kojim on kreće pješači dvanaestak ljudi koji su vratovima nanizani na željezni lanac, kao zrna na patricama, a svima su lisice na rukama. S njima idu još dva konjanika i dva pješaka, oni na konjima s puškama, a pješaci sa sulicama i mačevima. Kad ih ugleda Sancho Panza, reče:

— To su na lancu galijaši, koji pod moraš idu na kraljevske galije.

— Kako to pod moraš? — zapita don Quijote. — Zar kralj ikomu silu čini?

— Ne velim ja to — odgovori Sancho — nego su to ljudi koji su za svoja zločinstva osuđeni da moraju kralju služiti na galijama.

— Dakle — odvrati don Quijote — bilo što bilo, ti ljudi idu jer ih silom vode, a ne idu od svoje volje.

— Tako je — potvrdi Sancho.

— Kad je tako — prihvati gospodar — moram ja i ovdje vršiti svoj posao: zatirati nasilje, a bijednicima pomagati i priskakati.

— Pazite, gospodaru — opomene ga Sancho; — pravda, a to i jest kralj, ne čini nasilje i ne čini nažao onakvim ljudima, nego ih kara za zločinstva.

Uto stigne lanac galijaški, te don Quijote zamoli jako uljudnim riječima one koji idu s galijašima kao straža, da bi ga izvoljeli obavijestiti i kazati mu s kojega uzroka ili s kojih uzroka vode te ljude tako ujarmljene. Jedan mu od stražara konjanika odgovori da su to galijaši, robovi kraljevi, koji idu na galije. Nema ništa više da mu rekne, a i ne mora on ništa više znati.

— Ipak bih ja — uzvrati don Quijote — želio od svakoga od njih doznati zbog čega je zapao u nevolju.

Priklopi on još takvih uljudnih riječi, kako bi ih sklonio da mu reknu što želi, tako da mu onaj drugi stražar konjanik reče:

— Mi imamo doduše popis tih nesretnika i prepisanu osudu svakoga od njih, ali nemamo kada zastajati pa vaditi i čitati, nego vi, gospodaru, pristupite i zapitajte njih same, a oni će vam kazivati budu li htjeli. Hoće oni, jer su to ljudi kojima je slast lopovštine činiti i pripovijedati o njima.

S tim dopuštenjem, koje bi don Quijote prisvojio i da ga nije dobio, priđe onima na lancu i zapita prvoga što li je zgriješio da je u takvo zlo zapao. A onaj mu odgovori da je u zlo zapao zato što je zaljubljen.

— I ništa više? — odvrati don Quijote. — Ta ako onoga koji je zaljubljen šalju na galiju, otkada bih ja već morao veslati na galiji!

— Nije to onakva ljubav kakvu vi mislite — reći će galijaš; — ja sam se zaljubio u košaru punu rublja i tako sam je žarko zagrlio te je sve do danas ne bih od svoje volje ispustio da mi je nije silom oteo sud. Zatekli me baš pri poslu, nisu me morali mučiti da priznam, osuda pukla, opalili mi sto vrućih po leđima, priklopili mi još tri godine prîda, pa gotov posao.

— Kakav je to prîd? — zapita don Quijote.

— Galija — odgovori galijaš.

Bio je to momak od koje dvadeset i četiri godine, a reče da je rodom iz Piedrahite. Zapita don Quijote isto tako drugoga, ali taj mu ne odgovori ni riječi; toliko je bio tužan i žalostan. No za njega odgovori onaj prvi i reče:

— Taj, gospodaru, ide kao kanarinac, to jest što je svirač i pjevač.

— Kako to? — opet će don Quijote. — Zar na galiju idu također zbog svirke i pjevanja?

— Nego da idu, gospodaru — odgovori galijaš — jer ništa nije gore nego na muci pjevati.

— A ja sam — reče don Quijote — nekada čuo gdje vele: tko pjevati znade, razgoni jade.

— Ovdje je to obratno — odgovori galijaš: — tko jedanput pjevati zače, cio život plače.

— Ne razumijem — reći će don Quijote.

No jedan mu stražar odgovori:

— Gospodaru.viteže, *na muci pjevati*, to ovome bezbožnom svijetu[138] znači: priznati na mukama. Ovoga su grešnika udarili na muke, i on je priznao svoje zlodjelo, da je kradljivac, konjokradica. A jer je priznao, osuđen je na šest godina na galiju, i još na dvjesta udaraca, koje je već dobio po leđima. Sada je vazda zamišljen i žalostan, jer ovi drugi zlikovci što su tu neprestano ga diraju i pogrđuju, rugaju mu se i preziru ga zato što je priznao i nije imao petlje da zaniječe. Vele oni da riječ *ne* ima isto toliko slova koliko i riječ *da*, a zločincu je velika sreća dana kad mu od vlastitog jezika zavisi život, a ne zavisi od svjedoka i dokaza. I ja mislim da prilično pravo i vele.

— I ja sudim tako — priklopi don Quijote.

Okrenu se on k trećemu i zapita ga ono što je i druge zapitao, a taj mu, ni pet ni šest, brzopleto odgovori i reče:

— Ja ću na pet godina dana na gospođu galiju, jer mi je nedostajalo deset dukata.

— Dat ću drage volje dvadeset — odvrati don Quijote — da vas oslobodim iz te nevolje.

— To mi je tako — prihvati galijaš — kao onaj što je nasred morske pučine i ima novaca, ali umire od gladi jer ne može nigdje kupiti što mu treba. Da sam u pravo vrijeme imao tih dvadeset dukata, što mi vi sada nudite, bio bih podmazao sudskoga pisara i razbistrio pamet advokatu, tako da bih se danas banio nasred trga Zocodovera u Toledu, a ne bih bio na ovom putu, sapet kao hrt. Ali Bog je velik: strpljen, spašen.

Okrene se don Quijote četvrtomu. Bio je to čovjek ugledna lika, a sijeda mu brada pala niz prsa. Kad on začu pitanje zašto ga tjeraju, udari u plač i ne odgovori ni riječi. No peti osuđenik priskoči da bude tumač, te reče:

— Taj časni čovjek ide na četiri godine na galiju, pošto se najprije prošetao u svečanoj odori, u sjajnoj povorci, na konju.

— Kako se meni čini — uskoči Sancho — jahao je on za sramotu magarca kroz grad.[139]

— Tako je — potvrdi galijaš. — A skrivio je što je mešetario douškivanjem, a nije vodio samo brigu o ušima nego i o cijelom tijelu. Taj je vitez dakle da vam reknem, svodnik i bavio se još vračarskim majstorijama.

— Da niste spominjali te majstorije — reći će don Quijote — ne bi on kao svodnik zasluživao da ode na galiju i da vesla, nego bi trebao zapovijedati galijama i biti im general. Svodnički zanat nije mačji kašalj, nego je to posao za pametne ljude i najpotrebniji u valjano uređenoj državi, a treba da ga rade samo čestiti ljudi. I morao bi taj zanat imati nadglednika i ispitivača, kao i drugi zanati. Morao bi se u tom zanatu odrediti i znati broj, kao mešetarima na burzi, pa bi tako izbjegli mnogomu zlu koje nastaje zato što se tim zanatom i poslom bavi neuk i nedotupavan svijet, kojekakve ženetine, derani i lakrdijaši, zeleni po godinama i po iskustvu, te kad treba što važno izvršiti, zablenu se oni kao tele u šarena vrata i ne znaju ni koja im je desna ruka. Volio bih ja nastaviti dalje i razložiti zašto treba da budu izbirani oni

koji će se u državi baviti tako potrebnim zanatom, ali ovo nije zgodna prilika. Ja ću to već jednom reći onima koji se o tome mogu pobrinuti i mogu tomu doskočiti. Velim sada jedino to da mi se ražalilo kad sam vidio ovu sijedu kosu i časno lice u takvoj nevolji zbog svodništva, ali ne žalim ga kad smislim da je u nevolji i zbog čarolija. Znam ja dobro da nema na svijetu čarobnjaka koji bi mogli skrenuti ili primorati ičiju volju, kako gdjekoje bene sude, jer naša je volja slobodna, te je ne može ni na što primorati ni biljka ni čarolija. A ono što rade kojekakve budalaste ženturače i prepredene varalice, to su miksture i otrovi kojima zaluđuju ljude i opsjenjuju ih, kao da imaju moć i mogu uzbuditi ljubav, a ja sam već rekao da volju primorati ne možeš.[140]

— Tako je — potvrdi starina; — istinski vam velim, gospodaru, da ja, što se tiče čarobnjaštva, nisam kriv; svodništvo pak ne mogu zanijekati. Ali nikada ja nisam ni mislio da tim ikakvo zlo činim, jer meni je sva nakana bila da svemu svijetu bude veselje i da svi požive u miru i spokoju, bez kavge i jada. A nije mi ništa koristila moja dobra želja, nego moram onamo odakle se povratku ne nadam, jer su me pritisle godine i bolest u mjehuru, od koje nemam nikada mirna trenutka. I opet on udari u plač kao i prije; i tako ga požali Sancho da je izvadio iz njedara real desetak i dao mu ga kao milostinju.

Pođe don Quijote dalje i zapita opet jednoga što je počinio, a taj mu odgovori kudikamo življe od prethodnoga:

— Mene tjeraju jer sam preveliku šalu provodio s dvjema nećakinjama, i još s dvjema nećakinjama koje nisu moje; naposljetku sam s njima zapao u toliku šalu i od te nam se šale tako zamrsilo srodstvo da ga ni vrag ne bi razmrsio. Sve mi bude dokazano, zakrilja nisam imao, bio sam bez novaca, te umalo da nisam omastio uže, i ja priznadoh: kriv sam, i to mi je kazna, no ja sam mlad momak, poživjet ću, a dok sam živ, dobru se nadam. Ako vi, gospodaru, možete čime pomoći ove siromaške, Bog će vam na nebu platiti, a mi ćemo nastojati da se u našim molitvama molimo za vaš život i zdravlje, neka vam potraju i budu čestiti onako kako to vaš čestiti lik zaslužuje.

Bio je on u đačkom ruhu, a jedan od stražara primijeti da je velik govorljivac i vrlo vješt latinac.

Iza sviju njih dođe čovjek jako pristala lika, ali ukrstio oči pa škiljka. Taj je drukčije sputan od drugih: na nozi mu je silan lanac, koji mu se mota oko svega tijela, na vratu dva željezna ogrljáka, jedan na lancu, a drugi je onakav što ga zovu »čuvar« i »potporanj«; s lanca idu do pojasa željezne šipke, na kojima su lisice, a u lisicama su ruke i na njima još lokoti. Tako on niti može ruke dići k ustima, niti glavu sagnuti k rukama.

Zapita don Quijote zašto je taj čovjek sputan jače od drugih; stražar mu odgovori da je zato što je taj jedan jedini počinio više zločinstava nego svi drugi skupa, a tako je odvažan i silan zlikovac da ni sada, gdje ga ovako vode, nisu sigurni za njega, nego su u strahu neće li im pobjeći.

— Što li je počinio — zapita don Quijote — kad ipak nije zaslužio goru kaznu nego da bude otjeran na galiju?

— Ide on na deset godina — odvrati stražar — a to mu je isto što i smrt. Dovoljno vam je znati da je ovaj čovo zloglasni Ginés od Pasamonta, po nadimku Ginesillo od Parapille.

— Gospodine komisaru — odmah će galijaš — tiše, tiše, nemojmo sada nadijevati imena i nadimke! Ja se zovem Ginés, a ne Ginesillo; prezime mi je Pasamonte, a nije Parapilla, kako vi velite. Neka svatko mete pred svojim vratima, bit će mu dosta posla.

— Ne viči, gospodine arcilopove — odvrati mu komisar — jer ću ja tebe ušutkati, pa ćeš se češati.

— Što ćeš, čovjek mora kako je Božja volja — odgovori galijaš — ali svanut će dan i netko će upamtiti zovem li se ja Ginesillo od Parapille ili ne zovem.

— A zar te ne zovu tako, ti huljo? — zapita stražar.

— Dabome da me zovu — priznade Ginés — ali odučit ću ja njih već od toga imena, jer ću im svojski

isprašiti leđa.[141] Ako nam možete što dati, gospodine viteže, dajte nam i idite s Bogom, jer nam je dozlogrdjelo već što toliko zapitkujete za tuđi život. A ako želite upoznati moj život, znajte da sam ja Ginés od Pasamonta, koji je sam svojom rukom opisao svoj život.

— Istinu on veli — potvrdi komisar; — on je sam napisao svoju historiju da bolje ne može biti; a založio ju za dvjesta reala u zatvoru.

— A iskupit ću je — reče Ginés — sve da sam je založio i za dvjesta dukata.

— Zar toliko valja? — upita don Quijote.

— Valja toliko — odgovori Ginés — da će se ušima poklopiti Lazarillo de Tormes[142] i sve nalik što je napisano ili će se još napisati. Velim vam samo da je iznesena zgoljna istina, a ta je istina tako ugodna i lijepa da nema nikakve laži koja bi joj bila ravna.

— A kako se zove knjiga? — zapitat će don Quijote.

— *Život Ginésa od Pasamonta* — odgovori onaj.

— A je li knjiga završena? — opet će don Quijote.

— Kako bi bila završena — odgovori Ginés — kad mi se još nije završio život. Opisao sam zgode od svojega rođenja sve dovle, gdje sada opet idem na galiju.

— Dakle ste već bili na galiji? — zapita don Quijote.

— Služeći Bogu i kralju proboravio sam ondje već četiri godine, te znam kakav je dvopek i volovska žila — odgovori Ginés. — Nije meni tegobno ići na galiju, jer ondje ću imati prilike dovršiti knjigu. Imam ja mnogo još pričati, a na španjolskim galijama ima više spokoja nego što treba,[143] premda za ono što hoću još da napišem ne treba bogzna što, kad ionako sve napamet znam.

— Čini se da si ti sposoban — reče don Quijote.

— I nesretan — priklopi Ginés — jer pametnu glavu svagda proganja nesreća.

— Proganja ništarije — dometne komisar.

— Rekao sam vam već, gospodine komisaru — odvrati Pasamonte — da biste vi tiše, tiše, jer nisu vama gospoda dala vlast zato da mučite nas siromahe, nego da nas odvedete i otpremite kamo njegovo veličanstvo naređuje. Jer ako nije, tako mi... ali neka, jer svaka će zvjerka pokazati svoj trag.[144] Neka svatko šuti, valjano živi i još valjanije govori... a sada hajdemo, dosta šale.

Komisar zamahnu štapom da udari Pasamonta što mu prijeti, ali se don Quijote ispriječi i zamoli ga neka ga ne bije, jer nije ni čudo da se onomu kome su svezane ruke odriješio toliko jezik. Onda se okrenu prema svima na lancu, te reče:

— Iz svega ovoga, predraga braćo, što ste mi rekli, razabrao sam jasno da vas kažnjavaju doduše za vašu krivicu, ali vama nisu nikako po volji muke na koje vas udaraju, nego vi nerado i preko volje idete onamo. Ovaj je bio loš junak na mukama, onaj nije imao novaca, treći pak nije imao potpore ni pomoći, a naposljetku je i sudac nepravo sudio, te zbog toga niste naišli na pravdu koju ste željeli. Sve se to meni sada prikazuje u pameti, i to tako da mi govori, navraća me i dapače potiče me da na vama pokažem u kakvu je svrhu nebo dalo mene na svijet, te mi odredilo da primim ovaj viteški red koji sam primio, i po njemu se zavjetovao da ću pomagati onima koji su u nevolji i koje ugnjetavaju silnici. Ali ja znam kako mudrost naređuje da ono što možeš dobrim postići ne činiš zlim, te sam voljan zamoliti gospodu stražare i komisara neka vam izvole raskovati okove i pustiti vas da se s mirom raziđete, jer ima i drugih koji će kralju u boljim prilikama poslužiti, a meni se čini okrutnošću zarobljivati one koje su Bog i priroda stvorili slobodne. I još, gospodo stražari — dometnu don Quijote — ovi siromasi nisu vama ništa skrivili. Neka svatko o svojim grijesima vodi brigu. Bog je na nebu, i on neće promašiti da zloga kazni a dobroga nagradi. Ne valja zato da čestiti ljudi budu krvnici drugim ljudima, koji im nisu ništa nažao učinili. Molim vas to ovako blago i mirno, da vam mognem zahvaliti ako mi izvršite želju. A ako je ne

izvršite, ovo će vas koplje, ovaj mač i hrabra ruka moja primorati da učinite pod silu.

— Zgodne li besmislice! — odvrati komisar. — Gle šale, čime biste vi dokrajčili razgovor! Vi biste da mi pustimo kraljeve robove, kao da bismo mi i smjeli njih razdriješiti, ili vi zapovijedati nama! Idite vi, gospodine, s milim Bogom, kamo ste namjerili, namjestite tu pliticu što vam se nakrivila na glavi, i ne tražite vraga.[145]

— Vi ste vrag i hulja! — otkresa mu don Quijote.

I ni pet ni šest, navali on na njega tako naglo da se nije ni dospio braniti, pa ga kopljem teško rani i na zemlju obori. A na svu je sreću bio to onaj s puškom. Ona se druga dva stražara začude i zaprepaste od te neočekivane zgode, ali se obadva jahača opet snađu i trgnu mačeve, a pješaci se prihvate svojih sulica, te svi udare na don Quijota. No on ih sasvim mirno sačeka. I bio bi jamačno ljuto nastradao da nisu galijaši uočili priliku gdje će se osloboditi, te prionuli da raskinu lanac na koji su prikovani. Nastala uzbuna, stražari čas lete galijašima, koji se trgaju, čas navaljuju na don Quijota, koji udara na njih, i tako ne učiniše ništa čestito. Sancho pak pomogne Ginésu od Pasamonta da se raskuje, te on prvi skokne u polje slobodan i razriješen, napadne na svaljenoga komisara i otme mu mač i pušku. Tu on pušku na jednoga nanišani, u drugoga uperi, ali je ne ispali, te razvitla stražare, i oni se razbjegnu nešto od puške njegove a nešto od silnoga kamenja kojim su ih obasuli galijaši, već oslobođeni. Rastuži se Sancho zbog toga uspjeha, jer se sjeti da će odbjegli stražari prijaviti događaj Svetome bratstvu, a ono će zazvoniti u sva zvona i za zlikovcima udariti u potjeru. Reče on to gospodaru i zamoli ga da bi se odmah sklonili odande i sakrili se u planinu, koja je tu blizu.

— Dobro je — odgovori mu don Quijote — ali ja znam što sada priliči da učinimo.

Dozove on sve galijaše, koji su komisara opljačkali do kože, te sada halabuče. Okruže ga da vide što im kani reći, a on im progovori:

— Čestitu svijetu dolikuje da zahvali na dobročinstvima koja mu se iskazuju, a nezahvalnost je od onih grijeha koji najgore vrijeđaju Boga. Velim vam to, jer vi ste, gospodo, vidjeli i jasno razabrali kakvo sam vam dobro djelo učinio. Zauzvrat želim ja i tražim da vi uprtite ovaj lanac što sam vam ga skinuo s vrata, te odmah krenete na put i odete u grad Toboso, pa da tamo izađete pred gospođu Dulcineju od Tobosa i reknete joj da vitez njen, onaj od Tužnog Lika, šalje vas i pozdrav, i da joj ispripovjedite sve nadlaku kako se zbila ova slavna pustolovina dok vas nisam izbavio na željkovanu slobodu. A kada to učinite, idite kamo vas volja i kud bilo da bilo.

U ime sviju odgovori mu Ginés od Pasamonta i reče:

— To što vi nama kazujete, gospodaru i osloboditelju naš, ne možemo ama nikako izvršiti, jer mi ne smijemo putem hodati svi zajedno, nego se moramo razići i svaki ići sam za sebe, pa se i u zemlju skriti, samo da nas ne pronađe Sveto bratstvo, koje će svakako krenuti da nas traži. No vi biste, gospodaru, mogli učiniti nešto, i pravo je da učinite: to jest, da vi tu našu službu i put do gospođe Dulcineje od Tobosa pretvorite u neki broj Zdravomarija i Vjerovanja, pa ćemo ih mi za vaše spašenje izmoliti, jer to se može činiti i obnoć i obdan, i kad bježiš i kad se odmaraš, i u miru i u ratu. Ali ako vi sudite da smo se mi opet zaželjeli robovanja, pa da ćemo sada uzeti svoj lanac i krenuti u Toboso, onda vi valjda mislite da je sada noć, a evo nema ni deset sati izjutra. Ako to tražite od nas, isto je kao da biste vi htjeli krušaka sa brijesta.

— Onda se ja kunem — zaviknu don Quijote, koji se već razgnjevio — ti gospodine kurviću, don Ginesillo od Paropilla, kako li se zoveš, da ćeš ti podviti rep među noge, uprtiti cijeli lanac na leđa i otići onamo sâm.

Pasamonte nije baš bio strpljiv, a već je razabrao da don Quijote nije sasvim pri pameti, dok je počinio takvu ludost da njih oslobađa. Kad on dakle vidi što mu don Quijote govori, migne drugima, a oni malko uzmaknu pa obaspu don Quijota tolikim kamenjem te nije mogao nasmagati toliko ruku da se zaštiti

štitom; a jadni Rocinante i ne mari za ostruge, nego se ukočio kao saliven. Sancho se skloni za magarca i njime se obrani od kamenja što je kao kiša zapljuštalo na njih dvojicu. Don Quijote se štitom nije mogao tako zaštititi, te ga ne znam koliko kamenica zgodi tolikom silom da se svalio na zemlju. Čim on padne, sleti ga onaj đak, zgrabi mu pliticu s glave, tresne njome tri-četiri puta u don Quijotova leđa i isto toliko puta o zemlju, da se plitica gotovo razletjela. Skinuše s njega haljinac, koji je oblačio na oklop, a bili bi mu svukli i dokoljenice, da su mogli od oklopa na nogama. Sanchu svuku ogrnjač i ogole ga. Razdijele onda ostali plijen iz bitke, te svaki krene svojim putem, više se brinući svi da izmaknu Svetomu bratstvu, od kojega zaziru, negoli da uprte lanac te odu i poklone se gospođi Dulcineji od Tobosa.[146]

Ostadoše sami magarac i Rocinante, Sancho i don Quijote; magarac oborio glavu i striže gdjekada ušima, jer misli da još nije prestao pljusak od kamenja; Rocinante se otegao do svojega gospodara, jer i njega je kamen svalio na zemlju; Sancho je bez haljetka i sve zebe od Svetoga bratstva; a don Quijote ljut kao ris što je tako nastradao od onih kojima je toliko dobro iskazao.

Dvadeset treća glava

Kako se u Sierra Moreni dogodila slavnomu don Quijotu jedna od najneobičnijih pustolovina što se u ovoj istinskoj historiji pričaju.

Kad don Quijote vidje kako je nastradao, reče svojemu perjaniku:

— Odavna sam, Sancho, slušao riječ: pomozi sirotu na svoju sramotu. Da sam povjerovao što si ti rekao, bio bih izmaknuo ovom jadu. Ali što bî, bî. Otrpjet ćemo, a odsada ćemo paziti.

— Pazit ćete vi, gospodaru, baš onako kao što sam ja Turčin — odgovori Sancho. — No kad sami velite da biste izmakli toj nevolji da ste meni povjerovali, vjerujte mi sada, pa ćete izmaknuti još goroj nevolji, jer znajte: Sveto bratstvo ne haje za viteštvo i ne bi dalo ni pišljive pare za sve skitnike vitezove koliko god ih ima; i znajte, meni se čini da mi Sveto bratstvo već strijelama zuji oko ušiju.[147]

— Ti si, Sancho, rođena kukavica — reče don Quijote; — ali da ne rekneš kako sam tvrdoglav te nikada ne činim što mi savjetuješ, poslušat ću evo tvoj savjet i ukloniti se nevolji koje se ti toliko bojiš. No to će biti uz jednu pogodbu: da nisi smio nikada, ni za života ni za smrti, ni živoj duši reći da sam ja uzmaknuo ili se uklonio iz ove pogibli od straha, nego jedino zato da udovoljim tvojoj molbi; ako pak drugačije budeš govorio, lagat ćeš, i ja tebe odsad donde i odonda dovde tjeram u laž i velim da lažeš i da ćeš lagati svaki put kad god budeš to mislio ili govorio. I nemoj mi ništa uzvraćati, jer ako ti išta misliš da se ja uklanjam i uzmičem iz kakve opasnosti, osobito iz ove, gdje ipak ima neka sjena straha, voljan sam ovdje ostati sâm i dočekati ne samo Sveto bratstvo, koje ti spominješ i bojiš ga se, nego i braću od dvanaest plemena izraelskih, i sedam Makabejaca, i Kastora i Poluksa, i još svu braću i bratstva koliko god ih ima na svijetu.

— Gospodaru — odgovori Sancho — uzmak nije bježanje, a dočekivanje nije razbor, kad je opasnost gora nego što si se nadao. Pametne se glave čuvaju danas za sutrašnji dan, i ne srljaju na sve u jedan mah. Ja sam doduše prostak i seljak, ali znajte da je i mene zapalo nešto od onoga što zovu sol u glavi. Nemojte se dakle kajati što ste poslušali moj savjet, nego uzjašite Rocinanta, ako možete, a ako ne možete, ja ću vam pomoći, pa hajte za mnom, jer meni se sve čini da su nama sada potrebnije noge nego ruke.

Ne odvrati don Quijote ni riječi više, nego uzjaše, Sancho krene na magarcu pred njim, i oni udare u Sierra Morenu, koja im bijaše nadomak. Namjerio Sancho prevaliti cijelu planinu i stići u Viso, ili u Almodóvar del Campo, te se na nekoliko dana sakriti u toj divljini, da ih ne pronađe Sveto bratstvo, ako ih bude tražilo. U tome se još ohrabri kad je vidio da je iz kavge s galijašima spašen živež što je bio na magarcu, a to on uze smatrati za čudo, kad su ih galijaši onako pretražili i opljačkali.

Te noći stignu usred Sierra Morene. Sanchu se učini zgodnim da ondje provedu noć, pa i još nekoliko dana, barem donde dok im bude potrajao živež što ga imaju. Tako oni prenoće između dviju stijena, pod plutovim drvećem, kojega je tu mnogo bilo. Ali zla sudbina, o kojoj ljudi neprosvijetljeni istinskom vjerom sude da ona sve po svojoj volji vodi, udešava i uređuje, odredi sada da se Ginés od Pasamonta, čuvena varalica i razbojnik, junaštvom i ludošću don Quijotovom izbavljen s lanca, također skloni u tu planinu, gonjen strahom od Svetoga bratstva, kojega se s pravom bojao, i navede njega sudbina i strah baš onamo kamo je dovela don Quijota i Sancha Panzu. Stigne on i prepozna ih, pa pričeka dok nisu zaspali. I kako su zli ljudi svagda nezahvalni, a nevolja je prigoda da se latiš onoga što ne valja, te je bolja današnja pomoć od sutrašnje, smisli Ginés, koji nije ni zahvalan ni čestit čovjek, da Sanchu Panzi ukrade magarca. Za Rocinanta nije ni mario, jer mu se učini prelošim plijenom i za zalog i za prodaju. Dok je Sancho Panza spavao, ukrade on magarca i nestade netragom dok se još nije ni razjutrilo.

Svanu zora i obradova zemlju, ali ražalosti Sancha Panzu, jer mu je nestalo sivca. Kad on vidje da ga nema, poče naricati najžalosniju i najbolniju naricaljku što je može biti na svijetu. Razbudi se od tolike kuknjave don Quijote, te ga začuje kako jadikuje:

— Oj sinko rođeni moj, koji si se u mojoj kući rodio, ti radosti moje djece, veselje moje žene, zavisti mojih susjeda, olakšico mojih muka, i naposljetku hranitelju moj napolak, jer ti si zarađivao dvadeset i šest maravedija na dan, a to je polovica mojega troška!

Kad je don Quijote čuo kako on kuka i doznao uzrok, uzme ga tješiti što god je ljepšim riječima znao, i moliti ga neka se strpi, a on mu obećava dati obveznicu s kojom će dobiti tri magarca od pet magaraca što su u njegovoj kući ostali.

Utješi se time Sancho, obriše suze, suspregne jecanje i zahvali don Quijotu na dobru koje mu čini. A don Quijote se, čim je ušao u planinu, razveseli, jer taj mu se kraj čini zgodnim za pustolovine koje on traži. Iskrsnule mu na pameti neobične zgode koje su se po takvim zabitima i divljinama događale skitnicima vitezovima, te se zamislio u to, zadubao se i zanio da se ničega drugoga i ne sjeća. A Sancho, otkad mu se čini da je na sigurnu putu, ni o čem ne vodi brigu nego da namiri želudac preostacima popovskoga plijena. Ide on dakle za gospodarom, optrpan svim onim što sivac mora nositi, pa vadi iz vreće i trpa u sebe. I dok mu je tako, ne bi on ni prebijene pare dao ni za koju pustolovinu.

Uto on digne oči te opazi da mu je gospodar zastao i šiljkom svoje žažalice hoće da zahvati neki svežnjić što leži na zemlji. Pritrči on brže da mu pomogne, ako ustreba, a baš u onaj mah kad on stiže, odiže don Quijote vršKom svojega koplja sedleni jastuk i torbu, svezanu za nj, a sve je natrulo, gotovo istrulo, iskvareno. Ali je bilo teško, te Sancho morade sjahati[148] da odigne. Zapovjedi mu gospodar neka pogleda što je u torbi, i Sancho odmah posluša. Na torbi je doduše bio lanac i lokot, ali kako je bila kvarna i trula, razabra on ipak što je u njoj: četiri košulje od finoga holandskog platna, i još druge rubenine, lijepe i čiste, a u rupčiću nađe zamotanu priličnu hrpicu zlatnih škuda. Kad ih opazi, klikne on:

— Hvala nebesima, kad nam namaknuše i pustolovinu koja je od koristi!

Potraži dalje i nađe bilježnicu, bogato iskićenu. Zaiska mu don Quijote bilježnicu, a novce neka zadrži i neka mu budu. Sancho mu za zahvalu izljubi ruke, pa povadi rubeninu iz torbe i potrpa u onu vreću gdje je živež. Kad to vidje don Quijote, reče:

— Čini mi se, Sancho, a drugačije ne može ni biti, da je neki putnik zalutao u toj planini, pa su ga razbojnici napali, ubili, te ga na ovo zabitno mjesto donijeli i pokopali.

— Nije tako — odvrati Sancho — jer da su bili razbojnici, ne bi oni ovdje ostavili novce.

— Pravo veliš — pristane i don Quijote; — ne znam i ne mogu dokučiti što je bilo. Ali čekaj, da pogledam ne piše li štogod u ovoj bilježnici, pa da odatle dosegnemo i doznamo što želimo.

Rasklopi on bilježnicu i odmah naiđe na lijepo napisan nacrt soneta. A da čuje i Sancho, pročita ga naglas:

Il Amor neće da za mene znade,
Il hoće ljućom mukom da me mori,
Il meni kani usud ponajgori
Dosuditi još neviđene jade.
Je l'Amor bog, na svijetu njemu nije
Skriveno ništa. Pamet sama veli:
Bog nije krut. Tko onda ipak želi
Da nevolja strahovita me bije?
Da velim: ti si, slagao bih, djevo;
Da dobra jesi, zar da budeš zla?
Na koncu, ni ti ne karaš me, Bože.

Znam da ću brzo umrijeti evo.
Jad kom se uzrok ne može da zna,
Liječiti se samo čudom može.

— Iz te se pjesme — dočeka Sancho — ne može ništa dokučiti, nego jedino ostaje da uhvatimo onaj *konac* i da tako odmotamo cijelo klupko.

— Kakav *konac*? — zapita don Quijote.

— Ja bih rekao — Sancho će — da ste vi tu spomenuli nekakav konac djevojčin.

— Nije to onakav konac, nego kraj[149] — odvrati don Quijote — a djevojka je ona dama na koju se tuži pisac ovoga soneta, i tako mi vjere, dobar je on pjesnik, ili ja ne razumijem ništa o toj umjetnosti.

— Ta zar se vi, gospodaru — zapita Sancho — i u pjesme razumijete?

— Više nego što i sanjaš — odgovori don Quijote. — Vidjet ćeš to, dok te budem poslao vladarici svojoj Dulcineji od Tobosa s pismom, napisanim u stihovima ozgo do dolje. Jer da znaš, Sancho: svi ili gotovo svi skitnici vitezovi prošlih vremena bijahu veliki pjesnici i veliki svirači. Te su vještine, ili da bolje reknem: darovi od Boga, već prirođeni zaljubljenim skitnicima vitezovima. Samo je istina da u pjesmama nekadanjih vitezova ima više duha nego umijeća.

— Čitajte, gospodaru, dalje — reći će Sancho. — Možda će biti i štogod da nam bude po volji.

Don Quijote prevrnu list i reče:

— Ovo je proza, a čini se da je pismo.

— Kakvo pismo, gospodaru? — zapita Sancho.

— Po početku se čini da je ljubavno — odgovori don Quijote.

— Onda, gospodaru, čitajte naglas — reče Sancho — jer ja te ljubavne priče jako volim.

— Rado — pristane don Quijote.

Uzme on glasno čitati, kako ga je Sancho zamolio, a piše ovako:

»*Tvoje lažno obećanje i moja sigurna nesreća gone mene onamo odakle će prije doprijeti do tebe vijest o mojoj smrti nego glas moje tužbe. Prezrela si me, neharnice, za volju onomu koji je bogatiji, ali nije vredniji od mene; no kad bi vrlina bila bogaština koju cijene, ne bih ja zavidio tuđoj sreći, niti bih oplakivao svoju nesreću. Što je tvoja krasota sagradila, tvoja su djela porušila: po krasoti sam sudio da si anđeo, a po djelima spoznajem da si žena. Ostaj s mirom, ti koja si skrivila moju nevolju, i dao Bog da se nikada ne raskrije kako si prevarila svojega zaručnika, da ne bi morala okajavati što si učinila, i da se ja ne bih svetio, kako ne želim.*«

Kad je pročitao pismo, reći će don Quijote:

— Po ovom se pismu, a još više po stihovima, može dokučiti da ih je napisao neki prezreni zaljubljenik.

Prolista on gotovo svu bilježnicu, te nađe još i drugih pjesama i pisama. Neke je mogao pročitati, a nekoje nije. No u svima bijaše samo jadanje, kukanje, ljubomora, želja i zlovolja, ljubav koja se slavi, i prezir koji se oplakuje.

Dok je don Quijote listao bilježnicu, listao je i Sancho po torbi, te nije u svoj torbi i u sedlenom jastuku bilo mjesta da ga nije pretražio, pretresao i pronjuškao, niti šava koji nije rasporio, niti čuperka vune koji nije raščupao, samo da ne bi štogod promašio u brzini i nepažnji. Toliku su pomamu uzbudile u njemu one zlatne škude što ih je našao, a bilo ih je više od stotine. I premda ništa više nije našao, prežalio je on sada sasvim i što su se loptali njime, i što se izrigao od onoga napitka, i što su ga krstili ćulama, i što ga je mazgar izgruhao, i što su mu bisage ukradene a ogrnjač otet, i što je gladovao, žeđao i mučio muke u službi svojega čestitog gospodara, jer sudi da je plaćen i preplaćen tom milošću što mu je poklonjen nalazak.

Silno se zaželio Vitez Tužnog Lika da dozna tko je vlasnik te torbe, jer po sonetu i pismu, po zlatnim

novcima i po valjanim košuljama nagađa on da to pripada nekome odličnom zaljubljeniku, koga je prezir i krutost njegove odabranice navela na očajnu odluku. No kako u tome nenastanjenom, divljem kraju nema ni žive duše koju bi mogao zapitati, hitio je samo dalje, udarajući onim putem što ga je odabrao Rocinante, a Rocinante voli onuda kuda može proći. Vitez se pak zanio u misao da u ovoj guštari mora svakako naići na kakvu neobičnu pustolovinu.

Jaše on tako i premišlja, a uto na vrhu brdeljka što mu se pred očima ispeo opazi nekoga čovjeka kako žustro skakuće sa stijene na stijenu te od grma do grma. Učini mu se da je onaj golišav, obrastao crnom bradom i gustom, čupavom kosom, bosonog i golokrak: na bedrima mu hlače, kako se čini, od sinjava baršuna, ali tako razderane da mu odasvud izviruje gola koža. I gologlav je. Skakuće on hitro, kako je već rečeno, ali mu je ipak sve te sitnice vitez opazio i primijetio. Htjede ga stići, no nije mogao, jer ove strmine nisu za mlitavost Rocinantovu, pogotovo za njegov sitni, tromi korak. Odmah pomisli don Quijote da će ono biti vlasnik sedlenoga jastuka i torbe, te odluči potražiti ga, sve ako bude morao godinu dana obilaziti po toj planini dok ga ne nađe. Naredi dakle Sanchu neka krene prijekim putem u planinu, a on će drugim, pa će valjda, ako ovako uznastoje, naići na toga čovjeka što je tako hitro projurio ispred njih.

— Ne mogu — odgovori Sancho — jer čim se ja odmaknem od vas, gospodaru, odmah će me spopasti strah i zaokupit će me svakojakim strahotama i prikazama. Zapamtite što velim, pa me odsad ne odmičite od sebe ni pedlja.

— Neka ti bude! — odgovori Vitez Tužnog Lika. — Pravo se ti utječeš mojoj hrabrosti, jer prije će tvoja duša iznevjeriti tijelo nego moja hrabrost tebe. Kreni ti sada polagano za mnom, kako već budeš mogao, te valjano otvori oči. Prokrstarit ćemo ovu planinicu, pa ćemo možda skobiti toga čovjeka što smo ga vidjeli, jer on nije jamačno nitko drugi nego vlasnik našega nalaska.

Na te riječi odgovori Sancho:

— Bilo bi mnogo bolje ne tražiti ga, jer ako ga nađemo i on je možda vlasnik tih novaca, jasno je onda da mu ih moram vratiti. Bolje bi zato bilo da se ne mučimo uludo i da ja u dobroj vjeri zadržim novce dok se kakogod drugačije, ali ne ovako navlaš i svom silom, ne pronađe pravi gospodar; donde bih ja možda i potrošio novce, a gola čovjeka nitko ne orobi.

— Varaš se ti, Sancho — odgovori don Quijote — jer čim smo mi naslutili vlasnika i gotovo naišli na njega, dužnost nam je potražiti ga i vratiti mu njegovo. A ako ga ne potražimo, onda smo ovom jakom slutnjom da je on možda vlasnik već zgriješili isto toliko kao da i zbilja jesmo. Nemoj zato, prijane Sancho, žaliti da ga potražiš, jer meni će odlanuti ako ga nađem.

Obode on dakle Rocinanta, a Sancho krene za njim, natovaren i pješice, po krivici Ginesilla od Pasamonta.[150] Prođu oni planinom i naiđu na uginulu mazgu, gdje leži u potoku, osedlana i zauzdana, poizgrizana od pasa i iskljuvana od gavranova. Sve im to još utvrdi slutnju da je onaj što bježi zaista gospodar mazgi i sedlenom jastuku.

Dok su gledali mazgu, začuju zvižduk kao od pastira koji čuva stado, i toga im se trena s lijeve strane pojavi poveliko stado koza, a za kozama, na vrhu brda, kozar koji ih čuva, vremešan čovjek. Zovne ga don Quijote i zamoli neka siđe k njima. On im odvikne i zapita tko ih je navratio u ovaj kraj, kuda jedva i kozje noge gaze, a obilaze samo vuci i druge zvijeri.

Odgovori mu Sancho neka siđe, a oni će mu sve lijepo ispripovjediti.

Siđe kozar, a kad je stigao don Quijotu, reče:

— Okladio bih se da vi gledate ovu mazgu najmljenicu što leži uginula u toj nizi. Tako mi vjere, već šest mjeseci leži ondje. Recite mi, niste li ovuda naišli na njena gospodara?

— Nismo naišli ni na koga — odgovori don Quijote — nego smo našli samo sedleni jastuk i torbu nedaleko odavle.

— I ja sam ih našao — reći će kozar — ali nisam im se nikada htio približiti niti ih podići, u strahu da

me ne bi stigla kakva nesreća, ili da me ne obijede za krađu. Prepreden je đavo i zna ti baciti klip pred noge, pa se spotakneš i padneš kako nisi ni sanjao.

— Tako velim i ja — priklopi Sancho — jer i ja sam našao sve to, ali nisam htio ni na kamenomet primirisati, nego sam sve ostavio tamo, i tamo leži kako je i bilo. Ne diram ja u ono za čim se đavo krije.[151]

— Reci ti meni, prijaško — zapitat će don Quijote — znaš li ti čije su one stvari?

— Ja vam znam reći jedino to — odgovori kozar — da ima šest mjeseci otprilike, nešto ovamo ili onamo, kako je k jednom toru i pastirima, nekako tri milje odavde, stigao mladić stasit i naočit. Jahao je mazgu, što tu leži uginula, a imao je uza se onaj sedleni jastuk i torbu što rekoste da ste našli i niste dirnuli. Zapitao nas na koju je stranu planina najstrmenija i najzabitnija, a mi mu odgovorismo da je ovdje gdje smo sada, kako zbilja i jest, jer ako uđete još pol milje u planinu, nećete možda ni pogoditi iz nje. Čudim vam se kako ste i stigli dovde, jer nema ni puta ni staze ovamo. Kad je mladić shvatio naš odgovor, okrene on konja i udari onamo kamo mu rekosmo, a mi se uzmemo diviti njegovoj ljepoti i čuditi se što on to pita i kamo je onako žurno krenuo i zamaknuo u planinu.

Odonda ga nismo više vidjeli dokle god nije onomad presreo jednoga od naših pastira, te ga bez ijedne riječi okupio, izgruhao ga pesnicama, iscakao nogama, onda poletio k magarici na kojoj je živež, i pograbio što god je bilo na njoj kruha i sira. Kad je to uradio, opet se brže-bolje sklonio u planinu. Čim smo to dočuli, krene nas nekoliko pastira u potjeru za njim. Tražili smo ga gotovo dva dana po najgušćoj guštari u planini, dok ga naposljetku ne nađemo gdje se skrio u duplju debela i golema plutova stabla. Iziđe nam u susret jošte kako prijazno. Odjeća mu je bila već izderana, a lice izobličeno i posve osmaglo od sunca, tako da smo ga jedva prepoznali, ali smo mu zapamtili odjeću, pa iako mu je sada razderana, poznali smo po njoj da je onaj koga tražimo. Pozdravi nas uljudno i rekne nam u nekoliko riječi, no sasvim razborito, neka se ne čudimo što ga vidimo onakva, jer tako njemu prilikuje da izvrši pokoru i okaje grijehe.

Mi ga zamolimo da nam rekne tko je on, ali ga nismo mogli navratiti. Zamolismo ga još, kad ustreba živeža, bez kojega ionako ne može biti, neka nam rekne gdje ćemo ga naći, i mi ćemo mu drage volje i sigurno donijeti; ako mu pak ni to nije po volji, neka dolazi i ište, a neka ne otima pastirima. On nam zahvali na ponudi, zamoli nas da mu oprostimo napad i obeća da će odsad moliti da mu Boga radi udijelimo, a neće nikomu dodijavati. Što se pak tiče toga gdje on prebiva, reče da prebiva ondje gdje mu stigne i gdje ga zatekne noć. A riječi svoje završi takvim ganutljivim plačem da bismo mi, koji smo ga slušali, od kamena bili kad ne bismo zaplakali s njim, pogotovo gdje smo mislili kakav je bio kad smo ga vidjeli prvi put, a kakav je sada. Jer on je, kako rekoh, bio vrlo pristao i lijep mladić, a po uljudnim mu se i razboritim riječima razbiralo da je od dobra i plemenita roda. Mi smo doduše seljani, ali smo ipak razabrali kakav je on fin čovjek. No usred govora zastao bi smušen i zanijemio; upiljio oči u zemlju, te sveđer pilji, a mi se svi stišali i zapanjili, gledamo mu zanesenost, žalimo ga i čekamo kako će završiti. On pak svejednako pilji u zemlju i ni da trene, onda opet sklopi oči, pa stište usne i namršti obrve, i tako razabrasmo da ga je spopalo neko ludilo.

I odmah se mi po njemu samom uvjerismo da je istina što smo mislili. Skočio on sav bijesan sa zemlje, kamo se bio svalio, napao na prvoga do sebe sa silnom žestinom, i bio bi ga ubio pesnicama da mu ga nismo oteli; a uz to je neprestance vikao: »Oj ti nevjero Fernando! Tu ćeš, tu ćeš ti okajati nepravicu, koji si meni skrivio: ovim ću ti rukama iščupati srce gdje se gnijezde i okupljaju sve zloće, prijevare i laži!« Govorio je još i druge riječi, kojima je samo ružio onoga Fernanda te ga krstio izdajicom i nevjerom. S priličnom mu mukom otmemo pastira, a on više ni riječi, nego nam izmakne i odjuri trkom u grmlje i guštaru, te ga ne mogosmo stići. Po tome smo dokučili da ga ludilo spopada na mahove, i da mu je neki čovjek koji se zove Fernando učinio nešto nažao, ali jako ljuto dok je u toliko zlo

zapao. Sve se to odonda počesto i dokazalo kad se sretao s pastirima, te ih jedanput moli da mu dadu što imaju jela, a drugi put im otima silom. Kad ga spopadne ludilo, ne prima on što mu pastiri od svoje volje nude, nego im otima pesnicama. Ali kad je pri sebi, moli on Boga radi, uljudno i smjerno, zahvaljuje da i ne može ljepše, i suze roni.

— A da znate, gospodo — nastavi kozar — jučer smo odlučili ja i četiri momka, dvojica slugu i dva prijatelja moja, tražiti ga dokle ga ne nađemo, a kad ga nađemo, mi ćemo ga, milom ili silom, odvesti u mjesto Almodóvar, osam milja odavde, da ga ondje izliječimo, ako njegovoj bolesti ima lijeka, ili da saznamo, kad bude pri sebi, tko je on i ima li svojte, da joj javimo njegovu nesreću. Eto to vam, gospodo, znam o onom što ste me zapitali. A znajte da one stvari što ste našli pripadaju tomu istomu koga ste vidjeli kako je žustro projurio gotovo gol — jer don Quijote mu bješe već rekao da je vidio onoga čovjeka kako skakuće po planini.

Začudi se don Quijote tomu što je čuo od kozara, i još više zaželi da dozna tko je taj nesretni mahnitac. Odluči dakle ono što je već bio smislio: da ga potraži po svoj planini, da zaviri u svaki zakutak i u svaku spilju, dokle god ga ne nađe. No bolja mu sreća posluži nego što je i mislio i očekivao, jer baš u taj čas iz planinske gudure, koja se ovamo k njima otvara, pojavi se mladić koga su tražili. Ide on i govori nešto sam sa sobom, što se ne bi razabralo ni iz blizine, a kamoli iz daljine. Odjeća mu je kako je već opisana, ali kad se približio, zapazi don Quijote da je na njem razderan kaput od kože što bijaše namirisana ambrom,[152] te se sada sasvim uvjeri da čovjek u takvoj odjeći jamačno nije od prosta roda.

Kad im je mladić pristupio, pozdravi ih muklim, hrapavim glasom, ali vrlo uljudno. Don Quijote mu uzvrati pozdrav isto tako uljudno, sjaše s Rocinanta, zagrli ga s pažljivom otmjenošću i finoćom i zadrži ga dugo u zagrljaju, kao da ga već odavno poznaje. A onaj koga možemo okrstiti *Odrpanac Jadnog Lika* (kao što je don Quijote Vitez Tužnog Lika), čim je ispušten iz zagrljaja, odgurne malko don Quijota od sebe, položi mu ruke na ramena i zagleda se u njega, kao da želi razabrati poznaje li ga; nije se valjda manje začudio liku, stasu i bojnoj opremi don Quijotovoj nego što se don Quijote začudio gledajući njega. Naposljetku, nakon zagrljaja, progovori najprvo Odrpanac, te reče ono što će se dalje pripòvjediti.

Dvadeset četvrta glava

u kojoj se nastavlja pustolovina u Sierra Moreni

Pripovijeda ljetopis da je don Quijote s najvećom pozornošću saslušao jadnoga *Planinskog Viteza*, koji je nastavio ovako:

— Zaista, gospodaru, bili vi tko mu drago (jer ja vas ne poznajem), hvala vam što ste mi iskazali dobrotu. Kamo sreće da vam mogu prijazni doček uzvratiti čim drugim, osim dobrom voljom. Ali sudbina mi je uskratila da ičim drugim mogu uzvraćati dobra djela, te ih ja uzvraćam dobrim željama.

— Moja je pak želja — odgovori don Quijote — da vam poslužim, te sam odlučio ne otići iz ove planine dok vas ne nađem i ne čujem od vas može li se tome jadu, koji se vidi po vašem neobičnom živovanju, naći kakav lijek, te da ga ja potražim koliko god revnije mogu. A ako je vaša nevolja takva da je zakrčen put svakoj utjehi, nakan sam jadati s vama i oplakivati vašu nevolju koliko god mogu, jer ipak je utjeha steći u nevolji koga tko te žali. Pa ako moja dobra nakana zaslužuje zauzvrat kakvu pažnju, ja molim vašu veliku uljudnost, koju u vas vidim, te vas i zaklinjem onim što ste u životu najjače ljubili ili ljubite, recite mi tko ste i što vas je navelo da živite i umirete u ovoj zabiti kao zvjerka, jer vidim po vašoj odjeći i ličnosti da vam to ne dolikuje, te nastavite li tako, morate umrijeti. A ja se kunem — dometne don Quijote — viteškim redom koji sam primio, iako nedostojan i grešnik, i mojim zvanjem skitnika viteza, da ću vam, gospodine, ako ste voljni, služiti revno kako već moram po staležu u kojemu sam, bilo da odmognem vašoj nevolji, ako joj se odmoći može, bilo da je s vama oplakujem, kao što sam vam obećao.

Kad je *Šumski Vitez* čuo *Viteza Tužnog Lika* što govori, uze ga gledati te gledati, i opet gledati od glave do pete, a kad ga se nagledao, reče:

— Ako mi imate štogod dati za jelo, Boga radi dajte mi, a kad se najedem, sve ću vam reći što želite, da vam zahvalim na dobroti koju ste mi iskazali.

Odmah izvadi Sancho iz vreće, a kozar iz torbe jela, da Odrpanac utaži glad. Jeo je on što mu dadoše, kao zanesen i tako pomamno da je trpao zalogaj na zalogaj i više proždirao nego gutao. Dok je jeo, ne progovori ni riječi ni on niti oni što ga gledahu. A kad se najeo, mahne im da pođu za njim, i oni ga poslušaju. Dovede ih na zelenu livadicu, nedaleko odande, za nekom stijenom. Kad stigoše onamo, pruži se on na zemlju, na travu, oni isto tako, svi bez ijedne riječi. Onda se Odrpanac smjesti, i progovori:

— Ako ste, gospodo, voljni da vam ukratko ispripovijedam beskrajnu nesreću svoju, morate mi obećati da mi nećete ni pitanjem niti ičim prekidati žalostivu priču, jer čim je prekinete, u onaj je mah dopričana priča.

Te riječi podsjete don Quijota na onu priču što mu je pričao perjanik kad nije pogodio koliko je koza prevezeno preko rijeke, te je tako priča zapela.

Ali Odrpanac nastavi:

— To vam unaprijed tražim, jer bih što brže htio ispričati svoje jade. Kad ja njih redam u pameti, samo još gomilam nove jade. Što god dakle manje budete zapitkivali, to ću vam ih brže iskazati, a neću ništa ispustiti što je važno, samo da posve udovoljim vašoj želji.

Don Quijote mu u ime sviju obeća, a on se zadovolji i započne ovako:

— Ime mi je Cardenio; rodio sam se u jednom od prvih gradova ovdje u Andaluziji; od plemenita sam roda; roditelji su mi bogati; moja je nesreća tolika da su je jamačno oplakali moji roditelji i požalio moj rod, ali je bogatstvom ne mogoše ublažiti; jer bogaština je ljudska nemoćna da liječi jade koje zadaje nebo. U tom mi je zavičaju živjela ona, nebo moje, u kojem je bilo sve blaženstvo što ga je moja ljubav znala zaželjeti: takva je krasota bila Luscinda, djevica plemenita i bogata kao i ja, ali sretnija od mene, i

nestalnija nego joj dolikuje uz moje časne namisli. Ljubio sam Luscindu, volio i obožavao još od ranoga djetinjstva i maloće, a i ona je ljubila mene onako iskreno i bezazleno, kako već u njenim mladim godinama može biti. Roditelji su naši znali naše namjere, i nije im bilo krivo, jer su vidjeli: ako se ovako nastavi, neće se drugačije završiti nego da se uzmemo, a to sasvim i dolikuje, kad smo jednaki i po rodu i po bogatstvu.

Kako smo rasli, rasla nam i ljubav, te se onda Luscindinu ocu učini da mi zbog časti mora zabraniti da mu dolazim u kuću, poput roditeljâ one Tizbe koju su pjesnici toliko opjevali.[153] No ta je zabrana rasplamsala plamen i raspirila želju, te ako su nam ušutkani jezici, nisu nam ušutkana pera, koja običavaju još slobodnije nego jezici iskazivati što se zaljubljenicima krije u srcu, jer pred ljubljenim se bićem zna zbuniti i zanijemjeti najodrešitija namjera i najneustrašiviji jezik. Bože, kolika sam pisamca napisao! Kolike sam umiljate i čestite odgovore dobio! Kolike sam pjesme i zaljubljene stihove spjevao u kojima srce iskazuje i javlja svoje osjećaje, slika svoje žarke želje, obnavlja njen spomen i oživljuje svoje želje! Ali kad mi dozlogrdje i srce mi pogibe od želje da vidim dragu, odlučim izvršiti i dokončati u jedan mah što mi se najzgodnijim čini kako bih postigao željeno blago svoje, koje sam zavrijedio, to jest da je od oca zaištem za vjenčanu drúgu. Tako i učinim. Otac mi njen odgovori da mi hvali što sam mu namjeran iskazati tu čast, pa i on želi mene počastiti svojim prijateljstvom; ali otac je moj živ, te zapravo dolikuje njemu da za mene zaprosi djevojku, jer ako nije njemu sasvim po volji i po želji, Luscinda se kradom ne uzima i ne daje za ženu. Ja mu zahvalim na ljubaznosti, i učini mi se da on pravo veli, a otac će mi već pristati, čim mu reknem. U toj nakani odem odmah ocu da mu reknem što želim. Uđem mu u sobu i zateknem ga baš s otvorenim pismom u ruci.

Nisam još dospio ni riječ progovoriti, a on mi pruži pismo i reče: »Po ovom ćeš pismu, Cardenio, razabrati volju vojvodinu da ti iskaže milost.« Kako vi, gospodo, valjda znate, taj je vojvoda Ricardo, velikaš španjolski,[154] vlastelin u najboljem kraju ovog dijela Andaluzije. Uzmem i pročitam list, koji je bio tako usrdan da se i meni samom učinilo nezgodnim ako moj otac ne izvrši što ga vojvoda moli, to jest ako me odmah ne pošlje onamo k njemu. Želi on da ja budem drug, ne sluga, starijemu sinu njegovu, a on će se pobrinuti da me izvede u položaj koji će biti onolik koliko on mene cijeni. Čitam ja pismo i čitajući nijemim, a još gore kad začuh što mi otac veli: »Za dva dana, Cardenio, ti ćeš na put, kako vojvoda želi, i hvali Bogu što ti otvara put na kojem ćeš postići ono što si po mojem sudu zavrijedio.« Priklopi on još nekoliko očinskih savjeta. Svane rok mojemu polasku. Razgovorim se ja te večeri s Luscindom, ispričam joj sve što se dogodilo, ispričam sve i njenu ocu i zamolim ga neka pričeka nekoliko dana i neka je ne udaje dok ja ne vidim što bi vojvoda od mene. On mi obeća, a Luscinda potvrdi nebrojenim zakletvama i nesvjesticama.

Stignem najposlije vojvodi Ricardu. Lijepo me on primi i uzme tako postupati sa mnom da se odmah uzbunila zavist. Pozavidjeli mi stari službenici, da ne bi njima na štetu bila milost koju vojvoda iskazuje meni. No najjače se obradova mojemu dolasku drugi sin vojvodin, imenom Fernando, pristao mladić, srčan, živ, zaljubljen. Za kratko se vrijeme sprijatelji on sa mnom toliko da su nas svi počeli spominjati. Volio me i stariji brat i bio mi milostiv, ali ni izdaleka onoliko koliko me volio Fernando i dobrostiv mi bio. Kako naime među prijateljima nema tajne koju oni ne bi jedan drugomu odavali, a moje se drugovanje s Fernandom prevratilo u prijateljstvo, kazivao mi on svaku svoju misao, a osobito ljubav svoju, koja ga je nešto uznemirivala. Volio je neku seosku djevojku, kćer očeva kmeta, veoma imućnu, a tako krasnu, valjanu, pametnu i čestitu da nitko koji god ju je znao nije mogao odlučiti koje od tih svojstava u nje bijaše sjajnije i odličnije. Te vrline krasne pučanke toliko razbude Fernandove želje, te joj on odluči obećati da će je uzeti, samo da predobije i prevlada nevinost njenu, jer ju drugačije ne bi mogao dobiti.

Ja s dužnosti prijateljske uznastojim, što god sam razboritijim riječima znao i najživljim primjerima mogao, zadržati ga i odvratiti od te nakane. Ali kad sam razabrao da ne koristi, odlučim sve javiti vojvodi Ricardu, ocu njegovu. No Fernando je bio lukav i domišljat, te se dosjeti i poboji toga, jer je i sam sudio da je meni kao čestitu službeniku dužnost ne prikrivati ono što može okaljati čast mojemu gospodaru vojvodi. Da me dakle zbuni i prevari, reče mi da ne zna nikakav drugi način kojim bi sebi izbio iz glave onu krasotu što ga je zaokupila, nego da se ukloni na nekoliko mjeseci, i to bi da odemo nas dvojica mojoj očinskoj kući, a vojvodi ćemo za izliku reći da želi vidjeti i kupiti neke posebno dobre konje u mojem gradu, koji je zaista mjesto čuveno s najboljih konja na svijetu.[155] Čim sam čuo što on veli, zanesem se svojom ljubavlju, te mu odobrim odluku, premda nije bila baš valjana, kao najrazboritiju što se zamisliti može, jer sam razabrao kakvu ću lijepu zgodu i priliku ulučiti da opet vidim svoju Luscindu. U toj misli i želji odobrim mu ja naum i potaknem mu nakanu, nagovarajući ga neka je izvrši što prije, jer je sigurno da daljina rastavlja, koliko god čvrste misli bile.

Kad sam mu to govorio, on je već, kako kasnije doznadoh, kao tobožnji zaručnik već obljubio seosku djevojku, te je sada vrebao priliku da izmakne, jer se bojao što će mu otac vojvoda učiniti dok mu dočuje nevaljalštinu. Ali kako kod mladićâ ljubav ponajviše nije ništa drugo nego požuda, kojoj je sva svrha slast, a kad bude zadovoljena, nestaje (ono što se samo čini ljubavlju mora iznevjeriti, jer ne može prijeći granicu koju mu je udarila priroda, dočim pravoj ljubavi nema te granice), tako se i Fernandu poslije smiri želja i ohladi pomama; dotad je govorio da želi otići kako bi se oslobodio ljubavnih želja, a sada je doista želio da ode samo da ne održi riječ. Vojvoda mu dopusti i naredi meni da ga pratim. Stignemo u moj grad, i moj ga otac dočeka kako mu dolikuje. Ja odmah pohodim Luscindu, te mi opet oživi ljubav, premda nije ni bila umrla, a ni zamrla.

Na nesreću, ja ispričam svoju ljubav don Fernandu, jer po velikom prijateljstvu koje mi je iskazivao mišljah da mu ne smijem ništa kriti. Toliko sam mu hvalio krasotu, milinu i razboritost Luscindinu te je moja hvala razbudila u njem želju da vidi djevojku, obdarenu tolikim vrlinama. U zao čas, ja mu udovoljim i jedne mu je večeri, kad je bila uza svijeću, pokažem kroz prozor, na kojem smo se obično razgovarali. Smotri je on u takvoj odjeći i takvu da je pozaboravljao sve krasotice koje je donde bio vidio. Zanijemi on, obezumi se, zanese i naposljetku se zaljubi, kako ćete već vidjeti dalje u priči o mojoj nesreći. A da mu se još jače razbudi strast (koju je meni krio i jedino nebu odavao), dogodi se te on jednoga dana nađe njezino pismo, u kojemu me ona moli da je zaprosim u oca, a to je pismo bilo tako razborito, čedno i zaljubljeno, te on, kad je pročitao, reče da su u jedinoj Luscindi okupljene sve miline, krasote i pameti koje su porazdijeljene među drugim ženama na svijetu. Istina je, priznajem danas, da je don Fernando doduše sasvim pravo slavio Luscindu, ali mi je ipak mrsko bilo slušati iz njegovih usta toliku hvalu.

Počnem ga se pribojavati i zazirati od njega, jer ne bi ni tren prošao da ne zapodjene razgovor o Luscindi. Razbudila se u meni neka ljubavna sumnja. Nisam se doduše strašio da će se uskolebati dobrota i vjernost Luscindina, no ipak sam se bojao zle kobi, koja me i zadesila. Svagda je don Fernando gledao da čita pisma što ih Luscindi pišem, i njene odgovore, pod izlikom da uživa u našoj duhovitosti. Dogodi se onda te me Luscinda zamoli za knjigu o viteškim junaštvima, da je čita, jer ona je te knjige nadasve voljela, a bio je to *Amadis od Galije*...

Čim je Don Quijote čuo da se spominje viteška knjiga, progovori on:

— Da ste vi meni, gospodine, odmah na početku ove priče spomenuli da gospođica Luscinda voli viteške knjige, ne biste je trebali dalje slaviti i dokazivati uzvišenost njena uma. Njen um i ne bi bio tako valjan kako ste vi opisali, kada ona ne bi marila za onakvo vrijedno štivo. Ne trošite dakle ni riječi više i ne kazujte mi njenu krasotu, valjanost i pamet, jer čim sam samo čuo što ona voli, potvrđujem da je ona najkrasnija i najumnija žena na svijetu. A ja bih, gospodine, volio da ste joj zajedno s *Amadisom od*

Galije poslali i *Don Rugela od Grecije*, jer znam da bi gospođica Luscinda mnogo uživala u Daraidi i Garayi, i u bistroći pastira Darinela,[156] i u divnim stihovima njegovih pastirskih pjesama, koje on pjeva i prikazuje vrlo umilno, bistro i slobodno. Ali možda će kada biti vrijeme da vi taj nedostatak nadoknadite, a i nadoknadit će se odmah, samo ako ste vi voljni otići sa mnom u moje selo, jer ondje vam ja mogu dati više od tri stotine knjiga, koje su slast moje duše i zabava mojega života; premda sudim da nemam više nijedne, po zlobi opakih, zavidnih čarobnjaka. A vi mi, gospodine, oprostite što sam se ogriješio o obećanje da vam se neću uteći u govor, jer čim sam ja čuo riječ o viteštvu i o skitnicima vitezovima, isto mi je tako teško bilo da ne govorim kao i sunčanim zrakama da ne griju, i mjesečevim da ne vlaže.[157] Oprostite dakle i nastavite, jer to je sada najglavnije.

Dok je don Quijote govorio tako, spustio Cardenio glavu na grudi, te mu se vidi da se duboko zamislio. Dvaput mu don Quijote rekne neka nastavi priču, ali on ne diže glave i ne odgovara ni riječi. Najposlije podiže glavu i reče.

— Ne može se meni izbiti iz glave, a nitko mi na svijetu neće izbiti niti dokazati išta drugo, a glupan je tko god drugačije misli i vjeruje, nego da je onaj nitkov majstor Elisabat bio suložnik kraljice Madásime.[158]

— To ja poričem! — odvrati don Quijote sav ljut i kresne po običaju kletvu.

— To je krajnja zloba, ili bolje: niskost. Kraljica je Madásima bila vrlo čestita gospođa, te nema sumnje da se onakva uzvišena dama neće upuštati s vidarom; a tko drugačije sudi, taj laže kao najgori nitkov. A ja ću mu to dokazati pješice ili na konju, oružan ili neoružan, obnoć ili obdan, ili kako god ga volja.

Cardenio upiljio oči u njega. Opet ga spopalo ludilo, te on ne nastavlja svoju priču. A ne bi ga don Quijote ni slušao, jer toliko ga je ozlovoljilo ono što je čuo o Madásimi. Za divno čudo, zauzeo se on za nju kao da mu je istinska i prava vladarica: toliko su ga zaludile njegove proklete knjige! A kad je Cardenio, ionako lud, čuo gdje ga vitez krsti lažljivcem, nitkovom i drugim takvim pogrdnim imenima, dozlogrdi njemu, te on zgrabi kamen što je ležao kraj njega, i grune njime don Quijota u prsa da se izvalio na leđa. Sancho Panza, kad je vidio kako mu ovaj zlostavlja gospodara, stisne pesnicu i navali na njega, ali ga Cardenio dočeka, svali ga pesnicom sebi pod noge, skoči na njega i izgazi mu rebra do mile volje. Kozar mu priskoči upomoć, no nastrada i sâm. A kad ih je sve posvaljivao i namlatio, okani ih se, te se lijepo i mirno skloni u planinu.

Ustane Sancho, te se onako bijesan što je ni kriv ni dužan izbijen, zgrane na kozara, da na njem iskali srce, i prekori ga da je on kriv što ih nije upozorio da toga čovjeka spopada gdjekada ludilo, jer da su oni znali, mogli bi paziti i čuvati se. Kozar mu odgovori da je rekao, a ako Sancho nije čuo, nije on kriv. Uzvrati Sancho, i opet uzvrati kozar, pa se najposlije pograbe za brade i počnu se mlatiti pesnicama, te da ih nije don Quijote razdvojio, bili bi se raskidali. Sancho, još se noseći s kozarom, reče:

— Pustite me, gospodaru Viteže Tužnoga Lika, jer on je seljanin kao i ja, a nije oviteženi vitez, pa mu se ja mogu po volji osvetiti što me uvrijedio, i pošakati se s njim kao pošten čovjek.

— Istina je — odgovori don Quijote — ali ja znam da on nije nikako kriv ovomu što se dogodilo.

Tako ih on umiri, te opet zapita kozara bi li mogao naći Cardenija, jer je silno željan čuti nastavak njegove priče. Kozar mu odgovori što mu je i prije već rekao, da se ne zna pouzdano gdje prebiva; no ako bude mnogo obilazio ovim krajem, naći će ga svakako, ili pri pameti, ili luda.

Dvadeset peta glava

u kojoj se priča o neobičnim zgodama što su se u Sierra Moreni dogodile junačkom Vitezu od Manche, i kako se on poveo za pokorničkim životom Beltenebrosovim.

Rastane se don Quijote s kozarom, uzjaše opet Rocinanta i naredi Sanchu da krene za njim. Pođe Sancho na svojem magarcu,[159] ali jako zlovoljan. Jašu oni polako, te stignu tako u najstrmeniji kraj u planini. Sancha ubi želja da se razgovori s gospodarom. Ne bi da se ogriješi o zapovijed, i sve čeka da gospodar počne prvi. No kad nije više mogao podnijeti toliku šutnju, progovori:

— Gospodaru don Quijote, blagoslovite mene i otpustite me, jer ja bih htio odavde vratiti se kući, svojoj ženi i djeci, pa ću s njima barem razgovarati i preklapati što god me volja. Ako vi ištete, gospodaru, da ja putujem s vama po ovoj zabiti obdan i obnoć, a da ne govorim kad me želja snađe, onda ste vi mene živa zakopali. Kad bi barem životinje govorile, kao što su govorile u vrijeme Jusufovo,[160] još bi nekako bilo, jer bih ja onda s mojim magarcem vodio razgovor kako volim, i srcu bi mi odlanulo. Težak je to posao i ne možeš ga otrpjeti, obilaziti za pustolovinama dokle god si živ, i ne nailaziti ni na što nego da te cakaju i loptaju, zasipaju kamenjem i bubaju šakama, a ti ne smiješ ni zinuti i reći što ti je na duši, kao da si nijem.

— Razumijem ja tebe, Sancho — prihvati riječ don Quijote. — Muči te što sam udario zabranu na tvoj jezik. Ja evo dokidam tu zabranu, pa sada ti govori što te volja, ali uz pogodbu da dokinuće vrijedi samo donde dok mi po ovoj planini obilazimo.

— Dobro — dočeka Sancho. — Ja dakle sada govorim, jer Bog zna što će kasnije biti. Odmah se koristim tim dopuštenjem i pitam: što ste vi, gospodaru, navalili da se toliko zauzimate za onu kraljicu Magimasu, kako li se zove? I što se vas tiče je li onaj opat bio njezin ljubavnik, ili nije? Da vi niste za to marili, kad im ionako niste sudac, ja mislim da bi onaj luđak bio dalje pričao, i mi ne bismo izvukli bubotke i kamenom i nogama, i još više od pol tuceta pljusaka.

— Tako mi vjere — odgovori don Quijote — kad bi ti znao, kao što ja znam, kako je kraljica Madásima bila čestita i valjana gospođa, znam da bi ti kazao kako sam jako strpljiv bio kad nisam razbio ona usta iz kojih su izišle onakve hule. Jer najveća je hula reći ili misliti da je kraljica suložnica vidarova. Istina je pak da je taj majstor Elisabat, što ga je luđak spomenuo, bio veoma uman čovjek i razborit savjetnik, a bio je kraljici odgojitelj i liječnik. A da je kraljica bila njegova ljubaznica, to je glupost i zaslužuje najveću kaznu. I da vidiš kako Cardenio nije znao što govori, znaj da on onda već nije bio pri sebi kad je to rekao.

— To i ja mislim — reče Sancho — niste ni trebali mariti što luđak govori, jer da vam nije poslužila dobra sreća, pa da vam nije uputila onaj kamen u prsa, nego u glavu, lijepo biste mi nastradali braneći onu damu, traga joj ne bilo! A da vidite, Cardenija ne bi ni osudili, jer je lud!

— I od razumnih i od luđaka dužan je svaki skitnik vitez braniti žensku čast, bila ta žena koja mu drago, a pogotovo braniti čast kraljicama onako odlična roda i čestitosti kao što je bila kraljica Madásima, koju ja osobito cijenim zbog njenih vrlina, jer nije bila samo krasna nego još i veoma razumna i vrlo strpljiva u mnogim nevoljama što su je pogađale. A savjeti i društvo majstora Elisabata mnogo su joj pokoristili i olakšali da svoje muke podnosi razumno i strpljivo. I odatle je neuka, zlobna svjetina ulučila priliku da govori i misli kako mu je ona bila suložnica; ali ja opet velim da lažu, i lagat će svi koji onako misle i govore, koliko god puta pomisle i reknu.

— Ja niti velim, niti mislim — odvrati Sancho; — neka oni sami taru glavu; što su udrobili, neka i kusaju; jesu li suložnici ih nisu, neka s Bogom obračunaju; ne vodim tuđu brigu i ne znam ništa; ne bodem

nos u tuđi posao; tko laže, sebi u grlo laže. Pogotovo jer sam se gol rodio i gol jesam; niti gubim, niti dobivam; ako i jesu bili suložnici, što se mene tiče? Na vuka vika, a lisice maslo ližu. A tko bi svima brnjice ponaticao? Tä i Boga pogrđuju.

— Za Boga miloga! — klikne don Quijote — kakve ti to ludorije nižeš, Sancho! Kakve veze ima ovo što mi govorimo, s tim poslovicama što si ih izredao? Tako ti života, Sancho, šuti pa se odsad brini kako ćeš goniti magarca, a ne petljaj se u ono što se tebe ne tiče. I zapamti sa svih tvojih pet ćuti, da je sve ono što sam ja učinio, što činim i što ću učiniti, sasvim razumno i sasvim se slaže s viteškim zakonima, a ja ih bolje znam nego što ih je znao ikoji vitez koji je ikada pripadao viteškom redu.

— Gospodaru — odvrati Sancho — zar je i to valjan zakon viteški da mi lutamo po toj planini gdje nema ni staze ni puta, i tražimo luđaka koga će možda, ako ga nađemo, snaći volja da završi što je započeo, ali ne svoju priču, nego vašu glavu, gospodaru, i moja rebra, pa da ih sasvim skrha?

— Šuti, Sancho, velim ti i opet — reče don Quijote; — znaj da ja po ovom kraju ne obilazim jedino od želje da nađem onoga luđaka, nego sam nakan izvršiti junačko djelo kojim ću steći vječito ime i slavu po svoj otkrivenoj zemlji, a to će junačko djelo natkriliti sve čime se skitnik vitez može proslaviti i pokazati savršenim.

— A je li tako opasno to junačko djelo? — zapita Sancho Panza.

— Nije — odgovori Vitez Tužnog Lika — ali kocka se može izvrnuti i na lîho, mjesto na tâko. Sve će to biti do tvoje revnosti.

— Do moje revnosti? — zapita Sancho.

— Jest — odvrati don Quijote; — jer ako se brzo vratiš odande kamo te kanim poslati, brzo će se dokončati moja muka i brzo će svanuti moja slava. I jer ne valja da dugo budeš u čudu i da čekaš što li ću ti reći, znaj, Sancho, da je slavni Amadís od Galije bio jedan od najizvrsnijih skitnika vitezova. Nisam dobro rekao: bio jedan; bio je on jedini, prvi, jedincati, prvak među svima koliko god ih je u njegovo doba bilo na svijetu. Dovraga i dobijesa Belianis i svi oni koji vele da su mu u ičem jednaki, jer oni se varaju, kunem se. Velim još: kad se koji slikar želi proslaviti u svojoj umjetnosti on nastoji oponašati djela najslavnijih slikara koje poznaje. Taj isti zakon vrijedi i za sve važne poslove i radove koji su na ures državi. Tako mora činiti, te zaista i čini onaj koji želi steći ime razumnika i patnika. On će se povesti za Uliksom, u čijoj nam osobi i mukama Homer slika živu sliku razboritosti i patnje, kao što nam je Vergilije u Enejinu licu prikazao vrlinu čestita sina, te bistrinu hrabra i razumna vođe. Nisu oni njih slikali i opisivali onakve kakvi su zbilja bili, nego kakvi treba da budu, da po svojim vrlinama budu primjer budućim naraštajima. Isto je tako Amadís bio vodič, zvijezda Danica, sunce hrabrih i zaljubljenih vitezova, i za njim treba da se povodimo svi mi koji vojujemo pod zastavom ljubavi i viteštva. Kad je dakle ovako, kao što jest, ja sudim, prijane Sancho, da će se onaj skitnik vitez koji se najbolje bude povodio za njim, najbliže primaknuti savršenosti viteškoj i steći je. A jedna od onih zgoda gdje se taj vitez najviše iskazao svojom razboritošću, valjanošću, hrabrošću, stalnošću i ljubavlju, bila je kad se, prezren od gospođe Ariane, sklonio na Sirotnu Stijenu, da tamo čini pokoru, te promijenio svoje ime u Beltenebros, dakle u ime koje jamačno ima i značenje[161] i podesno je za život kakav je on od svoje volje odabrao. Meni je eto lakše povesti se u tome za njim negoli prepolavljati gorostase, sjeći zmajevima glave, ubijati pozoje, razbijati vojske, ništiti mornarice, razdrešivati čarolije. A kako je ovaj kraj zgodan za ovakva djela, nisam nakan promašiti prigodu koja mi se sada nudi sama.

— Što biste vi dakle, gospodaru, u toj zabiti? — zapita Sancho.

— Zar ti nisam već rekao? — odgovori don Quijote. — Hoću da oponašam Amadísa, da se gradim ovdje očajnikom, luđakom i bijesnikom, te da ujedno oponašam junačkoga don Roldána, kad je kod nekog vrela našao znakove da je krasna Angélika učinila nevaljalštinu s Medorom; od toga je on jada poludio, te stao čupati drveće, mutiti vodu u bistrim vrelima, ubijati pastire, tamaniti stada, paliti kolibe, rušiti

kuće, otjerivati kobile i činiti stotinu tisuća drugih neobičnih djela,[162] koja su zavrijedila slavu i pismeni spomen. Ne kanim ja doduše Roldána, Orlanda, Rotolanda (jer sva je ta tri imena on nosio) oponašati potpunoma, u svim ludostima koje je on činio, govorio i zamišljao, nego ću između njih probrati što god bolje budem mogao samo one koje mi se čine najbitnije. A možda ću se zadovoljiti i samim oponašanjem Amadísa, koji nije činio štetne ludosti, nego jedino plačne i jadovne, te tako stekao veću slavu od ikoga.

— Ja bih rekao — priklopi Sancho — da su vitezovi koji su to činili bili podjareni, te su imali rašta da čine ludorije i pokoru, ali radi čega biste vi, gospodaru, pomahnitali? Koja vas je dama prezrela, ili kakve ste znakove našli koji vam dokazuju da je gospođa Dulcinea od Tobosa počinila kakvu djetinjariju s Maurom ili kršćaninom?

— To i jest — odgovori don Quijote — u tom i jest divota mojega djela. Ako koji skitnik vitez s kakva uzroka poludi, niti mu je zasluga, niti mudrolija; majstorija je pobenaviti bez razloga i pokazati odabranici: kad šumast činim ovoliko, što bih tek učinio da sam lud? Pogotovo gdje ja ionako imam dovoljnoga razloga, jer sam odavno već daleko od svagdanje vladarice svoje Dulcineje od Tobosa, a ti si čuo onomad kako pastir Ambrosio veli da je onaj koji je rastavljen od drage u svakom zlu i strahu. Ne trati dakle vrijeme, prijane Sancho, savjetujući mi da se okanim ovoga neobičnog, još neviđenoga oponašanja. Ja sam lud i hoću da ludujem sve donde dok se ti ne vratiš s odgovorom na pismo koje po tebi kanim poslati svojoj vladarici Dulcineji. Ako odgovor bude onakav kakav dolikuje mojoj vjernosti, dokončat će se moja ludost i pokora; ako pak bude sumnje, ja ću zbiljski poludjeti, pa kad budem lud, neću ni osjećati ludost. Kako god ona odgovorila, iskopat ću se iz smetnje i muke u kojoj me ostavljaš, te ću se ili pri zdravoj pameti radovati dobromu glasu koji mi javljaš, ili neću, lud, ni osjećati nesreću koju mi donosiš. Ali reci mi, Sancho, jesi li dobro spremio Mambrinov šljem, jer ja sam vidio da si ga podigao sa zemlje kad ga je onaj zlosretnik htio uništiti? Ali nije mogao: vidi se od kakve je fine kovine i čvrste građe.

Odgovori mu Sancho:

— Tako mi Boga živoga, gospodaru Viteže Tužnog Lika, ponešto od toga što vi velite, ne mogu više otrpjeti ni mirno podnijeti. Gotovo pomišljam da je sve to što mi pričate o viteštvima, o osvajanju kraljevina i carevina, o poklanjanju otoka i o razdavanju drugih milosti i divota, kako je običaj skitnicima vitezovima, sve redom puka lagarija uvjetar, same kule u olucima, ili u oblacima, kako li se kaže. Jer tko vas čuje, gospodaru, gdje velite da je brijačka plitica Mambrinov šljem, i da to u ova dva-tri dana niste još progledali, što će se suditi o onome koji tako govori i tvrdi, nego da mu se pomutila pamet? Pliticu sam ja spremio u vreću; sva je ulupljena. Ponijet ću je i kod kuće popraviti, da se brijem iz nje, ako mi Bog bude milostiv te se još kada vratim svojoj ženi i djeci.

— Pazi, Sancho! — reče don Quijote. — Tako mi Boga, kojim se i ti kuneš, ti si kraće pameti nego što je danas ili je ikada bio ikoji perjanik na svijetu. Zar ti za sve ovo vrijeme otkad sa mnom obilaziš nisi još opazio da je sve što god se događa skitnicima vitezovima nalik na prikaze, ludosti i gluposti, i da sve biva naopako. A nije tako, nego oko nas vrvi neprestance čitav roj čarobnjaka, koji sve što god je naše mijenjaju i izvraćaju i preudešavaju po svojoj volji, kako već žele, da nam pomažu ili da nas upropašćuju. Ono dakle što se tebi čini brijačkom pliticom, meni se čini Mambrinovim šljemom, a drugomu će se učiniti čim drugim. Neobično je oprezan bio čarobnjak koji je meni pomagao, kad je udesio da se ono što je zapravo i doista Mambrinov šljem svima čini pliticom, jer taj je šljem tolike cijene da bi sav svijet na mene navalio, samo da mi ga otme. Ali kad vide da nije ništa nego brijačka plitica, ne haju da ga se domognu, kako ga je eno i onaj što ga je htio razbiti ostavio na zemlji i nije ga digao. A tako mi vjere, da ga je prepoznao, ne bi ga ostavio nipošto. Čuvaj ga, prijatelju, jer sada mi ne treba, nego sam nakan baciti svu tu bojnu opremu i ogoljeti se kako sam rođen, ako me snađe volja da se u pokori povedem više za Roldánom nego za Amadísom.

U tom razgovoru stignu pod visoko brdo što se kao strma hrid ispelo između drugih brda uokolo. Niza strminu teče mu tih potočić, a uokolo se prostrla zelena, bujna livada, da je se oči ne mogu nagledati. Ima tu mnogo šumskoga drveća, biljaka i cvijeća, i mjesto je baš ubavo. To mjesto izabere Vitez Tužnog Lika za svoju pokoru, te kad ga je ugledao, progovori na sav glas, kao da je šenuo:

— Ovo je, oj Bože, ono mjesto koje ja određujem i odabirem da oplakujem nesreću u koju si me strovalio. Ovo je mjesto gdje će suze iz mojih očiju dolijevati vodu u taj potočić, a neprestani, duboki uzdisaji moji svagda njihati lišće na šumskom drveću, da se pamti i zna jad što muči moje ucviljeno srce. Oj vi šumski bozi, koji mu drago bili, što u ovoj zabiti prebivate, slušajte jade nesretnoga zaljubljenika, koga je dug rastanak i ljubavna sumnja nagnala da kuka u ovoj divljini i da jadikuje o krutosti one neharnice krasotice koja je vrhunac i domet sve ljudske ljepote! Oj vi nimfe i drijade, koje običavate prebivati u gorskim guštarama, hitri, požudni satiri, koji vas, iako uzalud, ljube, nikada ne bunili slatki mir vaš ako budete sa mnom oplakivale moju nesreću ili je barem htjele slušati! Oj Dulcinejo od Tobosa, dane moje noći, blaženstvo moje muke, vodiljo mojih putova, zvijezdo moje sreće, Bog ti dao sreću, koliko god je budeš molila, ali pogledaj mene, gdje sam i u kakav sam se jad strovalio jer nisam s tobom, i uzvrati mi dobrostivo, kako moja vjernost zaslužuje! Oj samotno drveće, od dana današnjega drugovi moje samoće, zanjišite tiho granama i javite mi da vam nisam mrska pridošlica! Oj ti perjaniče moj, mili druže u sretnim i zlosretnim prigodama, pamti svojski što ćeš ovdje vidjeti da činim, da mogneš pripovijedati onoj što je jedina skrivila sve ovo!

Kad je to izgovorio, sjaše s Rocinanta, učas ga razuzda i rasedla, te ga pljusne dlanom po sapima i reče:

— Slobodu ti poklanja onaj što ju je izgubio, konjiću moj, slavan po djelima a nesretan po sudbini. Idi kamo te volja, jer tebi piše na čelu da ti nije ravan po hitrini ni Astolfov Hipogrif, ni čuveni Frontino, koji je onako skupo stajao Bradamanta.[163]

Kad to vidje Sancho, reći će:

— Hvala onomu koji nam je maknuo s vrata posao da sivcu skidamo samar. Tako mi vjere, i ja bih sivca znao pljeskati i koješta reći u njegovu hvalu. Ali da je on ovdje, ne bih ja dopustio da ga itko rasamari, jer i ne treba. Što se njega tiču sve te ludorije zaljubljenikove i očajnikove, kad taj nije njegov gospodar, nego sam po Bogu ja. Nego, gospodaru Viteže Tužnog Lika, ako je moje putovanje i vaše ludovanje zbiljsko, valjat će opet osedlati Rocinanta, da on zamijeni sivca, jer ja ću tako brže i tamo i natrag. A ako krenem pješice, ne znam kada ću stići tamo i kada ću dopješačiti natrag, jer ja sam zapravo loš pješak.

— Neka ti bude, Sancho, kako voliš — pristane don Quijote; — nisi ni smislio loše. Za tri ćeš dana krenuti, a dotle ćeš vidjeti što ja zbog nje činim i govorim, pa ćeš joj pripovijedati.

— A što ću vidjeti što nisam već vidio? — zapita Sancho.

— I ne sanjaš ti! — odgovori don Quijote. — Razderat ću ja sada odjeću, porazbacati oružje, treskati glavom o ove stijene, i još koješta nalik, da ćeš se čuditi.

— Za Boga miloga! — odvrati Sancho. — Pazite kako ćete to treskati glavom, jer biste mogli udariti o kakvu stijenu tako nezgodno da bi se mogla, kad prvi put tresnete, rastresnuti sva vaša pokora. Ali kad vi, gospodaru, mislite baš da morate treskati glavom i da vam posao ne bi valjao bez toga, ja sudim, kad je ionako sve to himba, opsjena i lakrdija, da biste se vi mogli zadovoljiti i tim da treskate i udarate glavom o vodu ili o štogod mekano kao pamuk. A ja ću, ne brinite se, pripovijedati već gospođi da ste vi, gospodaru, tresnuli glavom o šiljak na stijeni koja je tvrđa od dijamanta.

— Hvala ti, Sancho, na dobroj nakani — odgovori don Quijote — ali ja ti kazujem i znam da sve ovo što ja činim nije lakrdija, nego prava zbilja. Da je drukčije, bilo bi protivno viteškim zakonima, koji nam zabranjuju svaku laž, nećemo li da budemo za kaznu izbačeni, a činiti jedno umjesto drugoga isto je što i

lagati. Ja moram dakle udarati istinski, snažno i valjano, bez ikakva mudrovanja i izmišljanja. Moraš mi zato ostaviti malo svilca, da se vidam, kad nam je po nesreći nestalo melema.

— Još je gora nesreća — odvrati Sancho — što smo izgubili magarca, jer s njim je nestao i svilac i sve drugo. Ali ja vas, gospodaru, molim da ne spominjete više onaj prokleti napitak, jer čim mu začujem ime, izvrne se u meni duša, a ne samo želudac. I još vas molim: zamislite vi kao da su već prošla ta tri dana što ste mi odredili kao rok u kojem ću gledati kakve ludorije vi činite. Ja sam voljan priznati da sam ih vidio i da su prošle pravo i valjano, te ću gospođi Dulcineji pripovijedati čudesa. A vi napišite pismo i otpremite me odmah, jer sam jako željan da se što prije vratim i vas, gospodaru, izbavim iz ovoga čistilišta u kojem vas ostavljam.

— Čistilištem ti to zoveš, Sancho? — zapita don Quijote. — Bolje je da to okrstiš paklom, ili još gorim imenom, ako ima išta gore.

— Tko je u pakao zapao — odgovori Sancho — *nulla est retentio*,[164] kako sam čuo da vele.

— Ne razumijem, što je *retentio* — dočeka don Quijote.

— *Retentio* znači — odgovori Sancho — da onaj koji je u paklu nikada ne izlazi i ne može izići. Ali vama će biti, gospodaru, drukčije, tako mi mojih nogu, da ih mognem micati i mamuzati Rocinanta, da ga trgnem. A dok ja samo stignem u Toboso, pred lice gospođi Dulcineji, napripovijedat ću se ja njoj o glupostima i ludorijama (jer to je svejedno) koje ste vi, gospodaru, počinili i još ih činite, pa će se ona umekšati i biti mekša od rukavice, sve ako je bila tvrda od drveta. S njenim ću se slatkim i medenim odgovorom vratiti zrakom kao čarobnjak, te ću vas, gospodaru, izbaviti iz ovoga čistilišta, koje vam se čini paklom, ali nije, jer vama ima nade da ćete izići, dok onima koji su u paklu nema. Mislim da ni vi nećete reći drugačije.

— Istina je — reče Vitez Tužnog Lika; — no, kako da napišem pismo?

— A i magareću mjenicu — dometne Sancho.

— Sve ćemo zajedno — odvrati don Quijote — a kako nemamo papira, zgodno će biti da ja, kao u stara vremena, napišem na lišće s drveta, ili na voštane pločice; no i njih bismo sada teško našli, kao i papir. Ali ja sam se već sjetio na čemu će zgodno biti da napišem, i još kako zgodno: u bilježnici što je bila Cardenijeva, a ti se onda pobrini da bude lijepo prepisano na papir čim stigneš u prvo selo, gdje ima učitelj, ili ako nema učitelja, prepisat će koji god crkvenjak; samo ne daj prepisivati nijednomu pisaru, jer će ga načrčkati kao kakav advokatski spis i onda ga neće moći ni vrag pročitati.

— A što ćemo s potpisom? — upita Sancho.

— Nikada nije Amadís potpisivao svoja pisma — odgovori don Quijote.

— Dobro — prihvati Sancho — ali mjenica se mora svakako potpisati, pa ako bude prepisivana, reći će da je potpis lažan, i ja ostadoh bez magarca.

— Mjenicu ću ja potpisati u toj istoj bilježnici, pa kad je bude vidjela moja sinovica, neće ti kratiti što mjenicom određujem. A što se tiče ljubavnoga pisma, potpisat ćeš: »Vaš sve do smrti, Vitez Tužnog Lika«. Svejedno je što će biti od tuđe ruke, jer koliko se ja sjećam, ne zna Dulcinea ni pisati ni čitati, a otkad živi nije nikada vidjela ni slovca ni pisma mojega; moja je i njena ljubav bila uvijek platonska, i mi smo se samo u poštenju gledali. A i to je porijetko bivalo, te bih se smio po istini zakleti da sam je za ovih dvanaest godina, otkad je ljubim jače nego vid ovih svojih očiju, vidio svega nekoliko puta; a može biti da ni od tih nekoliko puta nije ona ni jedanput opazila da ju gledam; tako su je u poštenju i sklonito odgojili otac njezin Lorenzo Corchuelo i mati Aldonza Nogales.

— Ehe-he! — klikne Sancho. — Gospođa je Dulcinea od Tobosa dakle kći Lorenza Corchuela, i drugo joj je ime Aldonza Lorenzo?

— Jest — potvrdi don Quijote — a ona je vrijedna da bude vladarica cijelom svijetu.

— Znam ja nju dobro — prihvati Sancho — pa vam velim da ona baca motku kao najjači momak u

cijelom selu. Tako mi svega, to je cura od oka, od kremena, nebojazna. Izvući će ona iz škripca kojega god skitnika viteza, ili koga god drugog, ako nju uzme za ženu. Aoh, majčin sine! Žilava je ona i grlata! Znam ja kako se jednoga dana popela u selu na zvonik, da sviče momke s očeve ugarnice: bilo je donde više od pol milje, a ipak su je čuli kao da su pod samom zvònarom. A najljepše joj je što nije ni najmanje gizdava, nego sa svakim pristaje, sa svakim se šali, u svakoga zabada i bocka. Velim dakle, gospodaru Viteže Tužnog Lika, nije to samo da vi možete i treba zbog nje da činite ludorije, nego i sasvim pravo treba da očajavate i da se objesite, jer tko god dočuje, reći će da ste jako dobro učinili, sve ako vas i vrag odnese. A ja bih što prije na put, samo da nju vidim, jer je već odavno nisam vidio. Jamačno je već ogrdjela, jer ženama se jako kvari lice, kad su svagda po polju, na suncu i na zraku. A priznajem vam istinu, gospodaru don Quijote, da sam sve dosad bio u velikom neznanju; ja sam mislio zacijelo da je gospođa Dulcinea svakako princeza u koju ste zaljubljeni, ili takva ženska glava koja zaslužuje one bogate darove što ste joj vi, gospodaru, poslali, onoga Viskajca i one galijaše, i još mnoge druge koje ste joj jamačno poklonili, jer vi ste zacijelo izvojštili i izvojevali mnogo pobjeda još i onda dok vam ja nisam bio konjušar. Ali kad pravo smislim, što će to gospođi Aldonzi Lorenzo, to jest gospođi Dulcineji od Tobosa, da joj dolaze i na koljena padaju pred njom oni koje ste vi, gospodaru, pobijedili, te ih šaljete i još ćete ih, slati? Tä moglo bi se dogoditi da joj dođu i zateknu je baš gdje grebe lan, ili mlati žito na gumnu, pa će se oni zastidjeti kad je vide, a ona će ismijati poklon i ozlovoljiti se.

— Ja sam tebi, Sancho, često već govorio — odvrati don Quijote — da si ti velik brbljavac, ali se uza svu svoju plitku pamet voliš razmetati, kao da si mudra glava. Da vidiš dakle kakav si ti tupan a kako sam ja razuman, pripovjedit ću ti priču, pa slušaj:

Bila dakle neka lijepa, mlada udovica, slobodna, bogata i uza to žive naravi, pa ti se ona zaljubila u momka laika, jedra i gromorna. Doznao to njegov starješina, te će jednoga dana bratinski prekoriti udovičicu: »Čudim vam se, gospođo, i ne mogu se prečuditi kako se takva odlična i krasna i bogata dama kao što ste vi zaljubljuje u onako jadna, glupa i prosta čovjeka kao što je taj i taj, a imate u ovom samostanu tolikih magistara, magistarskih kandidata i bogoslova, te biste ih vi mogli birati kao kruške i govoriti: ovoga hoću, onoga neću.« Ali ona mu doskoči vrlo domišljato: »Vi se, prečasni gospodine, jako varate i sudite onako starinski, ako mislite da sam ja njega loše odabrala jer se on čini glupanom. Za ono što ja od njega želim zna on isto onoliko filozofije koliko i Aristotel, i još više.«

Isto tako, Sancho, za ono što ja želim vrijedi meni Dulcinea od Tobosa koliko i najuzvišenija princeza na svijetu. Tako i svi pjesnici slave dame pod imenima koja im sami nadijevaju, a ipak one nisu njihove. Zar ti misliš da su sve te Amarilide, Filide, Silvije, Dijane, Galateje, i druge, kojima vrve knjige, romance, brijačnice, pozornice, zaista ikada živjele i bile ljubaznice onih koji su ih slavili i slave ih pjesmama? Nisu bogme, nego ih ponajviše izmišljaju da o njima grade stihove, te da budu smatrani za zaljubljenike, kojima je stalo do toga da su zaljubljeni. Meni je dakle dovoljno kad mislim i vjerujem da je Aldonza Lorenzo dobra, lijepa i čestita, a što se tiče porijekla, svejedno je. Neće joj se istraživati porijeklo da dobije kakav habit, a ja računam da je ona najuzvišenija princeza na svijetu. Ako ti, Sancho, ne znaš, znaj sada da samo dvije odlike potiču ljubav jače od drugih: velika krasota i dobar glas, a to se dvoje u savršenosti nalazi u Dulcineje, jer po krasoti joj nijedna nije ravna, a po dobru glasu malo je koja nalik na nju. Da zaključim, ja sudim da je sve ovako kako velim, ni više ni manje, a ja nju slikam u svojoj pameti kako ja želim, i po ljepoti i po plemenitosti, te joj nije niti Helena ravna, niti Lukrecija jednaka, niti ikoja druga od čuvenih žena iz starih vremena, grčkih, barbarskih ili latinskih. Neka svatko govori što ga je volja, pa ako me budu neznalice za to kudile, rasudljivi me ljudi neće koriti.

— Ja kažem — odgovori Sancho — da vi, gospodaru, sve pravo velite, a ja sam magarac. Ali što ja i spominjem magarca, kad u obješenikovoj kući ne valja govoriti o užetu. Nego dajte vi meni pismo, pa da s Božjom pomoći krenem na put.

Don Quijote izvadi bilježnicu, skloni se i počne sasvim mirno pisati pismo. Kad ga je napisao, zovne Sancha i rekne mu da će mu ga pročitati, a on neka pamti, da ga zna napamet ako bi ga slučajno izgubio putem, jer se od zlosretnika možeš nadati svakom zlu.

Odgovori mu na to Sancho:

— Napišite ga vi, gospodaru, dvaput-triput u tu bilježnicu i dajte mi je, ja ću je valjano čuvati, jer ludo je i pomisliti da ću napisano zapamtiti. Moje je pamćenje tako loše da često zaboravljam i kako se zovem. Ali bilo kako bilo, pročitajte vi meni, a ja ću slušati i uživati, jer znam da će biti kao iz knjige.

— Slušaj što piše u pismu — reče don Quijote.

PISMO DON QUIJOTOVO DULCINEJI OD TOBOSA

»Visoka i uzvišena gospođo!

Od ranjenoga šiljkom odsutnosti i prostrijeljenoga strijelama kroza srce preslatka Dulcinejo od Tobosa, pozdravlje tebi šalje i želi zdravlje, kojega on nema. Ako tvoja krasota mene prezre, ako mi tvoja vrednoća ne bude sklona, ako me tvoj nehaj razjadi, neću se moći, premda sam jako strpljiv, oduprijeti nevolji, koja nije samo ljuta nego i trajna. Moj će te čestiti perjanik Sancho, krasna neharnice, ljubljena neprijateljice moja, potanko obavijestiti u kakvu sam stanju zbog tebe ostao ovdje: ako si mi voljna priskočiti, ja sam tvoj; ako nisi, čini što ti se mili; jer kad dokončam život, udovoljit ću i tvojoj okrutnosti i svojoj želji.

Tvoj do smrti,

VITEZ TUŽNOG LIKA«

— Tako mi očeva života — klikne Sancho, kad je čuo pismo — to je najuzvišenije što sam ikada čuo. Zakona mu, kako vi njoj, gospodaru, sve tu javljate što god želite, i kako je tu baš zgodan potpis: *Vitez Tužnog Lika*! Istinsku vam istinu velim: vi ste, gospodaru, pravi pravcati vrag, pa i nema što ne biste znali.

— Sve treba u staležu u kojem sam ja — odgovori don Quijote.

— Onda mi napišite, gospodaru — reče Sancho — na drugoj strani onu mjenicu na tri magarca, i potpišite jako razgovijetno, da je svi poznaju, kad je vide.

— Hoću — odgovori don Quijote.

Napiše, te pročita, a bilo je evo ovako:

»Na ovu magareću prima-mjenicu, predajte, gospođice sinovice, Sanchu Panzi, mojemu perjaniku, tri od onih pet magaraca što su mi kod kuće i na vašoj su brizi. Naređujem da mu ta tri magarca doznačite i isplatite za isto toliko magaraca koje sam ja ovdje primio u gotovu, što je ovim i njegovom namirom namireno. Izdano usred Sierra Morene, dne 22. kolovoza ove godine.«[165]

— Dobro je — reći će Sancho — a sad potpišite, gospodaru.

— Nije potrebno potpisivati — odgovori don Quijote — nego je dovoljna kovrčica[166] od mojega potpisa, jer to je isto što i potpis, a vrijedi za tri magarca, pa i za tri stotine.

— Ja se uzdam u vas, gospodaru — pristane Sancho. — Pustite me da odem i osedlam Rocinanta, a vi se spremite da se oprostimo, jer ja sam voljan odmah krenuti, da ne gledam ludosti što ih vi još kanite činiti, a ja ću reći da sam vidio tolike te i ne želim više.

— Ja želim barem, Sancho, a želim jer je tako potrebno, da me vidiš gola golcata, pa da ja počinim jedno ili dva tuceta ludosti. Ja ću ih poizvršavati za manje od pol sata, a kad ih budeš vidio rođenim očima, moći ćeš se mirne duše zakleti i za sve druge, koje još kaniš dometnuti. A ja ti velim da ih ti i ne znaš toliko iskazati koliko ih ja kanim počiniti.

— Za Boga miloga, gospodaru moj, nemojte da vas gledam gola golcata, jer će me to jako ražalostiti, i morat ću zaplakati. I tako me još boli glava, kako sam sinoć plakao za sivcem, pa ne bih opet u plač. A

ako želite da vidim nekoliko vaših ludorija, radite ih odjeveni, ukratko, radite čega se sjetite. Pogotovo gdje meni to i ne treba, nego se samo, kako već rekoh, otežе moj put, i ja ću se kasnije vratiti s glasovima koje vi, gospodaru, želite i zaslužujete. A ne bude li tako, neka se pazi gospođa Dulcinea, jer ako ona meni ne odgovori kako dolikuje, kunem se svečano svime što god znam, ja ću njoj cakanjem i pljuskama izbiti iz želuca valjan odgovor. Kako bi se i trpjelo da tako čuven skitnik vitez kao što ste vi, gospodaru, luduje ni zbog čega i ni rad čega, nego poradi nekakve... Neka gospođica samo pazi da ja ne zinem, jer, svega mi, ako ja počnem nizati i redati, neće dočekati kraja. Vješt sam ja tomu zanatu! Ne zna ona mene, ali da me zna, tako mi vjere, pazila bi se.

— Boga mi, Sancho — na to će don Quijote — ja bih rekao da ni ti nisi pametniji od mene.

— Nisam ja toliko lud — odvrati Sancho — ali sam žešći. No, manimo se toga. Što ćete vi, gospodaru, jesti, dok se ja ne vratim? Kanite li, kao Cardenio, dočekivati na putu i pastirima otimati?

— Ne vodi o tome brigu! — odgovori don Quijote. — Sve i da imam jela, ne bih jeo ništa nego biljke i plodove s ove livade i drveća, jer u tome i jest pokora: ne jesti i još se trapiti. S Bogom dakle.

— A znate li vi, gospodaru, čega se ja bojim? Da neću pogoditi natrag na ovo mjesto, jer je tako skrovito.

— Označi valjano znakovima — reče don Quijote — a ja ću paziti da se ne udaljim odavle, i još ću se penjati na ove hridi, da te dogledam kad se budeš vraćao. Da me pak ne promašiš i ne zalutaš, bit će najsigurnije da nasiječeš grančica od žutilovke, koje ovuda ima sva sila, i da ih putem na razmake bacaš, dok ne izađeš u polje, pa će ti te grančice poslužiti kao putokazi i znakovi da me na povratku nađeš kao što je pomogao konac Tezeju u labirintu ili nedohodu.

— Tako ću i učiniti — odgovori Sancho Panza.

Nasiječe on nešto grančica, zamoli gospodara za blagoslov i oprosti se s njim, pa zaplače i on i gospodar. Uzjaše onda Rocinanta, a gospodar mu usrdno preporuči neka pazi na konja kao na sebe samoga.

Tako Sancho udari putem u ravnicu, sipajući na razmake grančice žutilovke, kako mu je savjetovao gospodar. Krenuo on dakle, a sve ga još muči što nije vidio barem koju ludoriju don Quijotovu. Nije prevalio ni sto koračaja, okrenu on Rocinanta i reče:

— Pravo ste ono rekli, gospodaru: da se ja mognem bez tegobe na savjesti zakleti da sam vas vidio kako radite ludorije, dobro bi bilo vidjeti barem jednu, premda je prilično velika već i ta što vi ostajete ovdje.

— Zar ti ja nisam govorio? — reći će don Quijote. — Pričekaj, Sancho, a ja ću je uraditi dok ni Vjerovanje ne izmoliš.

Skine on brže-bolje hlače, te ostane gol, samo s košuljom na sebi. Onda, ni pet ni šest, skoči dvaput uvis i pljesne se po tabanima, dvaput se prebaci naglavce i zavitla nogama po zraku, te raskrije neke dijelove, tako da je Sancho, samo da ih ne bi opet vidio, okrenuo Rocinanta, zadovoljio se i uvjerio: može se zakleti da mu je gospodar lud.

Pustimo dakle perjanika neka ide svojim putem, dok se ne vrati, a to će ubrzo biti.

Dvadeset šesta glava

u kojoj se nastavlja kako je don Quijote bio nježan zaljubljenik u Sierra Moreni.

Kronika dalje kazuje što je Vitez Tužnog Lika radio kad je ostao sam. Pošto je završio premetanje i prekobacivanje onako od pojasa gol i odjeven iznad pojasa, i pošto je vidio da Sancho nije htio duže ostajati i gledati mu ludorije, popne se don Quijote navrh visoke hridi i tu opet svrne puste misli na ono o čemu je već često premišljao, ali se nikada nije mogao odlučiti; razmišljao je o tome što bi mu bilo bolje i zgodnije: ili silovitim mahnitanjem oponašati Roldána, ili nujnim ludorijama Amadísa. Razgovara on sam sa sobom i veli:

»Ako je Roldán bio tako valjan vitez i tako hrabar kako svi kazuju, nije ni čudo, jer je bio začaran, i nitko ga nije mogao usmrtiti dok mu ne ubode u taban iglu pribadaču od pol maravedija, pa je zato i nosio postole sa sedam željeznih potplata.[167] Ali ga ni te domišljatosti nisu obranile od Bernarda od Carpija, koji ih je dokučio te ga u Roncesvallesu zagušio rukama.[168] No, manimo se sada njegove hrabrosti, pa se vratimo na ono kako je šenuo pameću, jer je doista poludio kad je kod vrela našao znakove i kad mu je pastir potvrdio da je Angélica barem dvaput u podnevno doba spavala ondje s Medorom, pažem Agramantovim, kuštravim maurskim mladićem.[169] Ako se dakle uvjerio da je to istina i da ga je voljena osramotila, lako mu bijaše poludjeti. No, kako da se ja povedem za njim u ludovanju dok se poveo nisam i u razlogu? Jer ja bih se usudio zakleti da moja Dulcinea od Tobosa, otkad živi, nije još ni vidjela Maura, kakav je i kako je odjeven, i da je ona još i danas čista kao i mati koja ju je rodila.[170] Bjelodanu bih joj krivicu nanio kad bih išta drugo pomislio o njoj, te počeo ludovati onako kao bijesni Roldán. U drugu ruku, vidim da Amadís od Galije niti je šenuo pameću niti je radio ludorije, pa je stekao veću slavu zaljubljeničku nego itko, jer, kako povijest kazuje, nije učinio drugo nego, kad je vidio da ga je prezrela odabranica njegova Oriana te mu zabranila da joj izlazi na oči dokle god nju ne bude volja, sklonio se s nekim pustinjakom na Sirotnu Stijenu, te se ondje sit naplakao i Bogu se namolio, dok mu se Bog u najgorem jadu i nevolji ne smilova. Ako je to istina, kao što i jest, zašto bih se ja sada mučio i sve sa sebe zbacivao, zašto bih oštećivao ovo drveće koje mi nije ništa nažao učinilo, i zašto bih mutio bistru vodu ovim potocima, iz kojih ću se napiti dok ožednim? Slava uspomeni Amadísovoj! Za njim će se povesti don Quijote od Manche u čemu god bude mogao, te će se i o njemu reći što se i o drugom reklo: ako nije izvršio velika djela, nije žalio glave da ih izvrši: pa ako mene nije odvrgla i prezrela Dulcinea od Tobosa, dovoljno mi je, kako već rekoh, što sam daleko od nje. Na posao dakle: javljajte mi se na pameti, djela Amadísova, i poučite me odakle bih vas počeo oponašati. Ali znam da se on najviše Bogu molio i preporučivao... A kako ću ja, kad nemam patrica?«

Uto se sjeti kako će ih namaknuti: otrgne od pole na košulji, to jest od donjeg dijela košulje što niza nj visi, dugačak trak i zaveže jedanaest uzlova, a jedan među njima krupniji od sviju drugih; to su mu za sve vrijeme što je ondje proboravio bile patrice, i na njima je izmolio milijun Zdravomarija.[171] Samo mu je na muku bilo što tu nema i pustinjaka koji bi ga ispovijedao i s kojim bi se tješio. Zabavljao se dakle tim da se šeta po livadici, te da rezucka u koru na drveću i piše po sitnom pijesku silne stihove, sve redom o jadima svojim, a nekoje u slavu Dulcinejinu. Ali jedino su se ovi stihovi zatekli čitavi i mogli se pročitati kad njega nađoše ondje:

Oj drveće, rašće, biljke,
Razasute po tom dolu,
I visoke, i zelene,

prislušajte mojem bolu,
Požalite tužna mene.
Ne bježite od mog jada,
Iako je pun grozote.
Ja se grešnik kajem sada,
Ovdje kuka don Quijote
Za dalekom Dulcinejom
Od Tobosa.
Toj e mjesto kamo se je
Zatravlj eni dragi skrio
Gospođice Dulcineje,
I sad ne zna ni kako će,
Ni kuda bi udario.
Od Ljubavi, stare zloće,
Za nos vučen kroz strahote
Naplako je bačvu suza.
Ovdje kuka don Quijote
Za dalekom Dulcinejom
Od Tobosa.
Pustolovnog on se puta
U zabiti prihvatio,
I kunući jad svoj luta
Kroz nevolje i bez traga,
Niz doline, uz visote.
Ne blaži ga ljubav blaga,
Volovskom ga žilom gruha.
Češući se iza uha
Kuka ovdj e don Quijote
Za dalekom Dulcinejom
Od Tobosa.

Dobrano su se nasmijali oni koji te stihove nađoše, što je Dulcinejinu imenu dodano: od Tobosa. Učini im se da je don Quijote valjda mislio, ako ne dometne: od Tobosa, neće se pjesma razumjeti; a tako je i bilo, priznao je on kasnije. Napisao je on još i mnogo drugih pjesama, ali se nisu mogle razabrati jasno, kako rekoh, niti su bile cijele, nego su se uščuvale samo te tri kitice. Tako je on provodio vrijeme, uzdisao, zazivao faune i silvane onoga grmlja, potočne nimfe, tužnu, plačnu Ehu, da mu ova odgovori, one da ga utješe, a oni da ga poslušaju, i tražio biljke, da se prehrani dok se ne vrati Sancho. A da je Sancho umjesto tri dana izostao tri tjedna, Vitez Tužnog Lika sav bi se izobličio da ga ne bi poznala ni rođena mati.

Valja sada da ga ostavimo onako zaokupljena uzdisajima i stihovima, pa da ispričamo što se dogodilo Sanchu Pmzi u njegovu poslanju. Kad je ispao na cestu, potraži on put u Toboso, te stigne sutradan pred onu krčmu gdje mu se dogodila nezgoda s loptanjem. Čim ju je opazio, odmah mu bijaše kao da i opet leti u zrak. Ne htjede zato ući, premda je bilo vrijeme jelu, a on željan okusiti štogod toplo, nakon mnogih dana gdje se samim hladnim jelom hranio.

Glad ga pritjerala krčmi, ali se još skanjuje bi li ušao ili ne bi. Dok se on skanjivao, iziđu iz krčme dva čovjeka, koji ga odmah prepoznaju. I zapita jedan drugoga:

— Gospodine župniče, nije li ono na konju Sancho Panza, o kome reče gazdarica našega pustolova da je otišao kao konjušar s njenim gospodarom?

— On je — odvrati župnik — a konj je don Quijotov.

Poznavali su ga dobro, jer su to bili župnik i brijač iz njegova sela, koji su vitezu onomad razglédali knjige i sudili im. Čim oni prepoznaše Sancha Panzu, poželješe da dočuju što je sa don Quijotom; priđoše mu, a župnik ga zovnu imenom i zapita:

— Prijane Sancho Panza, gdje ti je gospodar?

Poznade ih odmah Sancho Panza, ali odluči zatajiti gdje mu je gospodar i što radi. Odgovori im dakle da je gospodar zaposlen negdje nečim što je jako važno, ali on ne smije ni za živu glavu odati što je.

— Nećemo tako, Sancho Panza — odvrati mu brijač — jer ako ne rekneš gdje ti je gospodar, pomislit ćemo, kao što već i mislimo, da si ga ti ubio i orobio, kad ionako jašeš njegova konja. Ili nam kazuj gdje je gospodar toga konja, ili će se tebi zlo pisati.

— Čemu mi prijetite, kad ja ne robim i ne ubijam nikoga. Neka svatko pogine kako mu dosudi sudbina, ili Bog, koji ga je stvorio. Moj je gospodar ondje u planini, pa čini pokoru po svojoj miloj volji.

I odmah im brzorjeko, ne zastajući, pripovjedi kako je gospodar ondje ostao, i kakve su im se pustolovine dogodile, i da nosi pismo gospođici Dulcineji od Tobosa, kćeri Lorenza Corchuela, u koju je don Quijote zaljubljen do ludila. Začude se njih dvojica što im Sancho Panza priča. Znaju doduše ludost don Quijotovu, i kakva je, ali što dalje slušaju sve se više čude. Zamole Sancha Panzu da im pokaže pismo što nosi gospođici Dulcineji od Tobosa. On im reče da je pismo napisano u bilježnici, a gospodar mu je naredio neka ga dade prepisati na papir čim u prvo selo stigne. Zaište župnik neka mu pokaže pismo, a on će ga prepisati što god ljepše može. Maši se Sancho Panza u njedra i potraži bilježnicu, ali je ne nađe, a ne bi je našao ni da je traži do današnjega dana, jer mu je don Quijote nije ni dao, nego je ostala kod njega, a perjanik se nije sjetio da je zaište.

Kad Sancho opazi da bilježnice nema, problijedi kao smrt. Uzme se opet brže pipati po cijelom tijelu, ali je nema te nema. Onda se on, dok bi trenuo, zgrabi obadvjema rukama za bradu i iščupa pol brade, pa naglo i uzastopce odvali pet-šest puta pesnicama sebi po licu i po nosu da je odmah briznula krv.

Kad to vide župnik i brijač, zapitaju ga što mu je da se tako zlostavlja.

— Što mi je! — odvrati Sancho. — Ništa nego da sam, dok sam se maknuo, za tren izgubio tri magarca, od kojih svaki vrijedi careva grada.

— Kako to? — upita brijač.

— Izgubio sam bilježnicu — odgovori Sancho — u kojoj je bilo pismo Dulcineji i mjenica potpisana od mojega gospodara, kojom naređuje da mi njegova sinovica dade tri magarca od onih četiri-pet što su mu u kući. I sada im pripóvjedi kako mu je nestao sivac. Uzme ga tješiti župnik i rekne mu da će mu gospodara, čim ga nađe, navesti neka obnovi taj zapis i neka napiše mjenicu na papir, kako mora i treba da bude, jer se ne primaju i ne isplaćuju mjenice zapisane u bilježnicu. Time se utješi Sancho i odvrati: ako je tako, ne žali baš jako što je izgubio pismo Dulcineji, jer ga zna gotovo i napamet, pa ga može kazivati u pero gdje god i kad god budu htjeli.

— Kazuj dakle, Sancho — reče brijač — pa ćemo ga onda napisati.

Sancho Panza stane i počeše glavu, da se dosjeti pismu. Postajkuje on čas na jednu, čas na drugu nogu. Sad gleda u zemlju, sad u nebo, a naposljetku, pošto je izgriskao vrh na noktu, progovori, kad su se oni već načekali, radoznali što će reći:

— Tako mi Boga, gospodine župniče, vrazi je odnijeli. Ono čega se još sjećam iz pisma samo je početak: »Visoka i uzvikana gospođice.«

— Neće biti: *uzvikana* — primijeti brijač nego: *uzvišena*.

— Jest, tako je — potvrdi Sancho. — Onda, ako se valjano sjećam, piše dalje... ako se sjećam

valjano: »Ranjeni, besani i izubijani ljubi vam ruke, neharna i jako nepoznata krasotice«, i ne znam kakvo joj zdravlje i bolest šalje, onda tako redom, i na kraju: »Vaš sve do smrti, Vitez Tužnog Lika.«

Naužívali se njih dvojica kad su vidjeli kako je u Sancha dobro pamćenje. Pohvale ga i zamole neka im još dvaput kazuje pismo, da ga i oni zapamte, pa ga poslije mogu napisati na papir. Sancho im ponovi još triput, pa im ispripovijeda još i tri tisuće drugih ludorija. Onda uzme i sâm pričati o svojem gospodaru; ali ni riječi ne reče kako je on, perjanik, bio loptan u krčmi kamo se sada skanjuje ući. Pripòvjedi im i to kako će njegov gospodar, čim mu on donese dobar glas od gospođice Dulcineje od Tobosa, krenuti na put, da se zacari, ili u najmanju ruku da bude vladar. Tako su njih dvojica uglavili među sobom, a nije gospodaru ni teško da to postane, koliki je on junak i snažne ruke. Kad se to zbude, gospodar će njega, vjernog konjušara, oženiti, pošto će Sancho dotad već obudovjeti, jer manje ne može ni biti, i dat će mu za ženu caričinu djevojku, baštinicu bogate i velike zemlje na kopnu, i još ostrvâ i otokâ za koje on ne mari.

Briše Sancho nos i govori tako mirno i tako smušeno da se njih dvojica opet zadiviše, premišljajući kolika je silna ludost spopala don Quijota, kad je eto pomutio pamet čak i tomu siromahu. No ne htjedoše se mučiti da ga trgnu iz bludnje, nego misle: sve dok nije na štetu njegovoj savjesti, bolje ga je pustiti neka govori, pa će im biti veće uživanje da mu slušaju budalaštine. Reknu mu dakle neka se Bogu moli za zdravlje gospodarovo, jer s vremenom se može dogoditi i sva je prilika da će mu gospodar postati car, kako reče, ili barem nadbiskup, ili drugi takav dostojanstvenik. A Sancho odgovori na to:

— Gospodo, ako sudbina okrene tako te se mojemu gospodaru prohtjedne da ne bude car, nego da bude nadbiskup, ja bih želio sada znati: što običavaju skitnici nadbiskupi davati svojim konjušarima?

— Običaju davati — odgovori župnik — kakvu nadarbinu, samu ili sa župom, ili crkvenjačku službu, koja nosi lijep godišnji dohotak, i uz to uzgredne prihode koji vrijede još toliko.

— Za to će biti potrebno — napomenu Sancho — da konjušar ne bude oženjen i da zna barem ministrirati. Ako je tako, zlo i naopako po mene, jer ja sam oženjen i ne znam ni beknuti iz abecede! Što će biti od mene ako mojega gospodara snađe volja da bude nadbiskup, a ne car, kao što je stara navada skitnicima vitezovima?

— Ne brini se ti, prijane Sancho — reče brijač. — Mi ćemo zamoliti tvojega gospodara i posavjetovat ćemo mu neka pravo razmisli te neka bude car, a ne nadbiskup, a to će i njemu lakše biti jer je on hrabriji nego učeniji.

— I meni se tako čini — odgovori Sancho — ali velim da je on svačemu vješt.

Zato sam ja nakan zamoliti Boga neka ga navrati onamo gdje će njemu najbolje biti, a gdje će i meni najveće dobro učiniti.

— Pametno govoriš — kaza župnik — postupaš kao valjan kršćanin. No sada treba da smislimo kako bismo tvojega gospodara odvratili od one suvišne pokore što veliš da je čini. Neće biti zgorega da se vratimo u krčmu, da razmislimo što ćemo i da se okrijepimo jer je već vrijeme.

Sancho im odgovori neka oni uđu, on će ih pričekati vani te im kazati zašto nije voljan ući u krčmu; ali ih moli da mu donesu štogod topla jela, a Rocinantu ječma. Uđu oni i ostave ga, a začas mu brijač iznese jelo, pa se vrati župniku. Razmisle onda njih dvojica kako bi postigli što su naumili, te župniku padne na pamet misao koja sasvim pristaje don Quijotovu ukusu, a zgodna je i za ono što oni kane. Ispriča on brijaču što je smislio: da se preruši u putnicu, gospođicu, a on neka se što može prikladnije kao njezin konjušar, pa će tako otići don Quijotu. Gospođica će se pretvarati da je u pogibli i nevolji, te će zamoliti don Quijota za uslugu, a on joj kao junački skitnik vitez neće moći odbiti. A ta usluga bit će da on pođe s njom kamo ga vodi, te da osveti nepravicu što joj je nanio neki zlikovac vitez. Ona će ga još moliti neka ne iziskuje da skine koprenu s lica, i neka je ništa ne ispituje dokle god joj ne izvojšti pravdu. Župnik misli da će se don Quijote privoljeti svemu što ga budu molili pod tom izlikom, pa će ga tako izvući

odande i dovesti u svoje selo, gdje će razmotriti ima li kakav lijek njegovoj neobičnoj ludosti.

Dvadeset sedma glava

Kako su župnik i brijač prodrli sa svojim naumom, i još druge zgode koje su vrijedne da budu zabilježene.

Župnikova se zamisao ne učini brijaču lošom, nego dapače tako dobrom da je odmah prihvati. Zamole u krčmarice žensku haljinu i kapu, a kao zalog mogu joj ostaviti novu reverendu župnikovu. Brijač načini bradurinu od sivkastoriđega volovskog repa u koji je krčmar zaticao češalj. Zapita ih krčmarica što će im sve to. Župnik joj ukratko pripovjedi ludovanje don Quijotovo, i kako im je ta preobuka potrebna da ga izmame iz planine gdje je sada. Odmah se dosjete krmar i krčmarica da je taj mahnitac onaj njihov gost s melemom, gospodar onoga konjušara koga su loptali, te oni ispričaju župniku sve što im se dogodilo s njim, i ne prešute ono što je Sancho toliko prešućivao. Onda krčmarica uresi župnika da ga bijaše divota pogledati: dade mu suknju po kojoj su sami traci crna baršuna od šake širine, s izupčanim rubovima, i prsnik od zelena baršuna, optračen bijelim atlasom, i ovo i suknja još iz vremena kralja Wambe.[172] Da mu išta na glavu metnu, ne dopusti župnik, nego sam natakne kapicu od prošivena platna, koju obnoć navlači, poveže čelo podvezom od crna tafta, a od druge podveze načini koprenu, koja mu je dobrano pokrila bradu i lice; natuče na glavu šešir, tolik da bi mu mogao služiti i za suncobran, ogrne se kabanicom i sjedne na mazgu poprijeko kao žena, a na svoju mazgu brijač, s bradom do pojasa, koja se i rumeni i bijeli, jer je, kako rekosmo, bila od repa vola rumenka.

Oproste se sa svima, i s dobrom Maritornom, a ona im obeća da će, premda je grešnica, izmoliti krunicu da im bude od Boga sreće u tome teškom ali kršćanskom poslu. Ali tek što iziđoše iz krčme, zaokupi župnika misao da mu ne valja što se tako preodjenuo, jer mu to kao svećeniku ne dolikuje, sve ako je dobrom djelu za volju. Rekne on brijaču i zamoli ga da zamijene odjeću, jer je zgodnije da brijač bude ucviljena gospođica, a on konjušar, pa će mu tako manje biti povrijeđena župnička čast. A ako brijač ne pristaje, odlučio je on, župnik, da neće dalje, pa ma don Quijota odnio vrag. Uto stigne k njima Sancho, te kad ih spazi u onakvoj odjeći, prasne u smijeh. Brijač pristane na sve što je župnik poželio, te oni zamijene svoju preobuku, i župnik ga pouči kako će se vladati i što će govoriti don Quijotu, kako bi ga nanukao i natjerao da s njime krene sa svojega plandišta što ga je odabrao za svoju bezrazložnu pokoru. Brijač odgovori da će on i bez pouke svojski obaviti posao. No preodjenuti se ne htjede, nego će istom onda kada stignu onamo gdje je don Quijote. Složi dakle brijač odjeću, župnik namjesti sebi bradu, te oni krenu putem kamo ih vodi Sancho Panza. A on im uzme pripovijedati što im se dogodilo s luđakom s kojim su se sukobili u planini, ali im prešuti kako je našao torbu i koliko je u njoj bilo, jer iako je glup, ipak je čovo malko lakom.

Sutradan stignu na put što ga je Sancho grančicama označio da pogodi natrag, na mjesto gdje je ostavio gospodara. Prepozna on mjesto i reče im da se tuda ulazi, neka se sada preodjenu, ako je to potrebno da bude izbavljen njegov gospodar. Oni mu naime bijahu već rekli da je vrlo važno tako postupati: moraju se prerušiti ako žele da mu izbave gospodara iz onoga nemilog života što ga je odabrao. Njemu svojski utuve u glavu neka ne kazuje gospodaru tko su oni, ni da ih poznaje. A ako ga zapita, kao što ga i hoće zapitati, je li predao Dulcineji pismo, neka odgovori da jest, ali ona ne zna čitati, te je odgovorila riječima i poručuje, pod prijetnjom svoje nemilosti, neka odmah ovoga časa krene k njoj, jer je vrlo važno. Tim i još onim što mu kane reći smatraju pouzdano da će ga navratiti na bolji život, te ga naputiti neka krene odmah na put, da postane car ili vladar, a nikako nadbiskup. Sve to slušao Sancho, vrlo dobro popamtio i zdušno im zahvalio na nakani što će gospodaru savjetovati neka bude car, a ne bude nadbiskup, jer on sudi da carevi mogu veće dobro iskazivati svojim konjušarima nego nadbiskupi. Rekne

im i to kako bi dobro bilo da on pođe naprijed i potraži gospodara, te mu javi odgovor od njegove gospođice; možda će biti dovoljno da ga izvuče odande, pa se oni i ne moraju mučiti. Svidi im se što Sancho Panza veli, te oni odluče pričekati ga dok se ne vrati i ne javi da je našao gospodara.

Sancho uđe u planinsku guduru, a njih ostavi u prodolici kojom teče malen, tih potočić, zasjenjen ugodnom, hladovitom sjenom hridi i drveća. Bilo je u mjesecu kolovozu, teška omara kao već obično u tim krajevima, a tri sata poslije podne, pa im stoga još ugodnije bijaše to mjesto koje kao da ih poziva neka tu pričekaju dok se Sancho ne vrati.

Tako i učine. Dok su njih dvojica boravila u miru i hladu, začuju nečiji glas koji se povija umilno i slatko, bez pratnje ikakva glazbala. Začude se jako, jer im se ne učini da je to prikladno mjesto gdje bi bilo tako dobrih pjevača. Govori se doduše da po šumama i poljima ima pastira s izvrsnim glasovima, ali to je zacijelo više pjesnička hvala nego istina.

Još se više začude kad razabraše da to što čuju nisu pjesme priprostih pastira, nego otmjene gospode. To im potvrdi i pjesma koju začuše:

Što su muke svakidanje?
preziranje.
Čim se gorša bol još gorom?
Ljubomorom.
Kad strpljivost tužna gine?
Iz daljine.
Nema lijeka mome jadu
Širom svijeta i pučina.
Uništiše moju nadu
Ljubomornost, prezir i daljina.
Od čega mi bol što davi?
Od ljubavi.
Od čega mi sreća gine?
Od sudbine.
Tko je sudac jada mog?
Bog.
Sluti mi se da je meni
Poginuti od zla tog,
Kad me more udruženi
Ljubav, sudba, Bog.
Tko će moje jade strt?
Smrt.
Kod kog ljubav rado gosti?
Nestalnosti.
Što liječi jadovanje?
Ludovanje.
Nikoje te dakle znanje
Od ljubavi ne liječi.
Lijeci su njoj ponajpreči
Smrt, nestalnost, ludovanje.

Zadive se i razblaže njih dvojica slušajući u taj sat, u to vrijeme, u toj zabiti, glas i vještinu pjevačevu. Smire se, očekujući neće li još koju pjesmu čuti. No kako podugo potraja tišina, odluče krenuti i potražiti

pjevača što tako lijepim glasom pjeva. Ali kad baš htjedoše krenuti, zastadoše opet, jer onaj isti glas zapjeva ovaj sonet:

Oj prijateljstvo sveto, što se krećěš
Sa zemlje ove lakokrilo gore
I u radosti u nebeske dvore
Među blaženičke duše dolijećeš,
Odande nama javljaš sa visine
Mir istinski, zakriven koprenama,
Al kroz taj veo znaj u rado nama
Probit se zloće što se dobrom čine.
S nebesa siđi, prijateljstvo sveto,
I ne daj varci da se tobom kiti,
Da tvoje težnje iskrene razara.
S nje ruho tvoje ne bude l' oteto,
I opet će svijet se zaratiti,
Obnovit zbrku nesloga će stara.

Pjesma se završi dubokim uzdahom, i njih dvojica uzmu opet pozorno slušati hoće li još pjevati. No, razabravši da se pjesma pretvorila u jecanje i žalostivo jadikovanje, odluče razvidjeti tko je taj žalosnik slatka glasa i bolna uzdisanja. A tek što krenuše i zađoše za jednu hrid, ugledaju čovjeka onakva rasta i lika kako im je Sancho Panza opisao Cardenija kad im je jadnik pripovijedao svoju historiju. Kad ih taj čovjek opazi, ne uplaši se i ne umaknu, nego ostade kao zamišljen; spustio je glavu na prsa i samo jedanput digao oči i pogledao ih kad su iznenada banuli. Župnik, koji je već znao njegovu nesreću i sada ga prepoznao, a bio je jako rječit, pristupi k njemu, te ga u nekoliko pametnih riječi zamoli i posavjetuje neka se okani toga jadnoga živovanja, da ne propadne u njem, a to bi u nesreći bila još najgora nesreća. Bio je sada Cardenio sasvim pri pameti, slobodan od onoga nastupa bjesnila što ga je počesto rastavljao sa sviješću. Kad on dakle opazi njih dvojicu u toj odjeći, neobičnoj u toj zabiti, začudi se prilično, a još više gdje je čuo da mu govore o njegovim prilikama kao da ih znaju (to je po župnikovim riječima razabrao), te on odgovori ovako:

— Gospodo, bili vi tko mu drago, vidim da Bog, koji pomaže dobrima, a često i zlima, šalje meni, iako nisam zavrijedio, ovamo u zabit, sklonitu od ljudskih putova, ljude koji meni predočuju živim i svakojakim razlozima kako ja bezrazložno živujem ovdje ovako, te me nastoje odavle izvući i na bolji život navratiti. No ne znaju oni što ja znam: ako izađem iz ove nevolje, zapast ću još u goru, te će me smatrati za plitku glavu, ili još gore, za luda čovjeka. A ne bi ni čudo bilo da jesam, jer mene je misao o mojoj nevolji s tolikom snagom obuzela i toliko mi je na propast, da se ne mogu obraniti, nego zamirem, te mi nestaje svijesti i razuma. Ja uviđam da je istina kad mi pripovijedaju i pokazuju što sam učinio dok sam bio svladan onim strahovitim nastupom gnjeva. I što ću nego da uludo jadikujem i hulim ututanj zlohudu sreću svoju, te da ludovanje svoje opravdavam, pričajući njegove uzroke svakomu tko hoće da sluša. Jer kad razboriti ljudi razaberu razloge, neće se čuditi posljedicama, pa ako me ne znaju izliječiti, neće me barem kriviti, nego će im se mrzovolja zbog moje neobuzdanosti preobratiti u žaljenje moje nesreće. Ako dakle i vi, gospodo, dolazite s onom istom namjerom s kojom su i drugi dolazili, molim vas, prije nego što nastavite svoje rječito nagovaranje, da saslušate pripovijest o mojim nevoljama, jer kad je čujete, možda ćete se okaniti muke da tješite jad kojemu nema utjehe.

Njih su dvojica jedino i željeli da iz njegovih usta doznaju uzrok nevolje mu, te ga zamole neka im priča, a oni ga neće nagovarati ni svjetovati, nego će sve biti kako je njemu samomu po volji. Započne dakle tužni vitez svoju žalostivu povijest gotovo istim onim riječima i rečenicama kojima ju je prije

nekoliko dana pripovijedao don Quijotu i kozaru, kad se zbog majstora Elisabata i zbog don Quijotova revnovanja za čast viteštva prekinulo pripovijedanje, kako je već rečeno. Ali sada ga srećom mine i ne spopadne ludilo, te on dokonča pripovijest. Kad je dakle stigao donde kako je don Fernando u knjizi o Amadisu od Galije našao pismo, reći će Cardenio da on to pismo zna napamet, a glasi ovako:

LUSCINDA CARDENIJU

»Svaki dan otkrivam u vama vrline koje me primoravaju i sile da vas sve više štujem; ako dakle želite da izvršim dug, ali da ne budem povrijeđena u časti, od volje vam je da to učinite. Moj vas otac poznaje, a mene jako voli, i onće se, ali nikako preko moje volje, privoljeti onomu što je pravo da postignete, ako me cijenite onako kako velite i kako ja mislim.«

— Tim me pismom Luscinda potaknula da sam je zaprosio, kako vam već rekoh. Ali zbog toga pisma uze i don Fernando smatrati Luscindu za jednu od najrazboritijih i najpametnijih žena svojega vremena. A to mu je pismo i razbudilo želju da mene uništi dok se još moje želje nisu ispunile. Pripovjedih don Fernandu čemu Luscindin otac zamjera: on bi da moj otac zaprosi nju, a ja se bojim ocu to reći. Strah me da neće pristati. Dobro on doduše poznaje Luscindinu otmjenost, dobrotu, čestitost i krasotu, sva njena svojstva po kojima bi bila na diku svakoj porodici u Španjolskoj, ali sam mu znao želju da se ne oženim tako brzo, dok ne vidim što je vojvoda namjerio sa mnom. Reknem dakle Fernandu da se ne usuđujem govoriti s ocem o tom, i zbog one zapreke, i još zbog koječega drugoga, što mi ni samome nije jasno, ali me plaši, i sve mi se čini da se nikada neće ispuniti što ja želim. Na sve mi to odgovori don Fernando da će on govoriti s mojim ocem i skloniti ga neka govori s Luscindinim ocem.

Oj vlastoljubivi Marije, okrutni Katilina, zlikovče Sula, lažljivče Galalone, izdajico Vellido, osvetljivi Julijane, lakomi Juda![173] Izdajniče, okrutniče, osvetljivče, lažljivče: što ti je nažao učinio jadnik koji ti je tako iskreno otkrio tajne i želje svojega srca? Čime te uvrijedio? Je li ti išta rekao, ili išta svjetovao što nije jedino za što veću tvoju čast i tvoj probitak? Ali na što se ja jadnik tužim! Kad zvijezde poteku tako te potegne zla sreća s visine dolje i strovali se bijesno, žestoko, nema sile na zemlji koja bi je zadržala, ni vještine ljudske koja bi joj se oduprla. Tko bi i mislio da će don Fernando, otmjen, razborit kavalir, komu sam ja uslužljiv bio, podoban da postigne sve za čime mu se god ljubavna želja pomami bilo gdje — da će on prionuti, te meni oteti, kako se veli, jedinu ovčicu, koja i nije još moja! No čemu ta razmatranja, nekorisna i suvišna! Da nastavim gdje sam prekinuo svoju tužnu priču!

Don Fernandu se dakle učini da mu ja smetam: neće moći, dok sam ja ondje, izvršiti svoj podmukli i ružni naum. Odluči zato da me pošlje svojemu starijemu bratu pod izlikom da zaištem novce koje treba da plati za šest konja. Te je konje navlaš kupio onoga dana kad mi se ponudio da će mi govoriti s ocem, a kupio ih samo zato da mene ukloni i da se mogne bolje prihvatiti svojega podmuklog nauma. Poradi toga me i poslao po novce. Zar sam mu mogao predusresti nevjeru? Zar sam je mogao i slutiti? Nipošto; nego se ja još najsrdačnije ponudih da odmah otputujem, sav zadovoljan dobrom kupnjom. Te se večeri još razgovorim s Luscindom i reknem joj što sam ugovorio sa don Fernandom, i kako se čvrsto nadam da će nam se ispuniti dobre i pravedne želje. Ona me zamoli, ne sluteći don Fernandovu nevjeru kao ni ja, neka nastojim brzo se vratiti, jer misli da će nam se naskoro ispuniti želja, čim moj otac bude govorio s njenim.

Ne znam zašto su joj, kad je to izgovorila, navrle suze na oči i grlo joj se steglo, te mi nije mogla ni riječ više izreći, premda mi se činilo da mi još mnogo kani reći. Začudio sam se, jer to još nikada u nje nisam vidio. Kad god smo po dobroj sreći ili po mojoj snalažljivosti razgovarali, svagda smo bili veseli i zadovoljni, nismo u razgovor miješali suze, uzdisaje, ljubomoru, sumnje i strah. Ja sam slavio sreću svoju što mi je Bog dao takvu izabranicu, hvalio sam njenu krasotu, divio joj se dobroti i razumu. Ona mi je isto tako uzvraćala, te mi kao zaljubljeno čeljade hvalila što je smatrala vrijednim hvale. Uza to, pripovijedali smo nebrojene sitnice i zgode o susjedima i znancima, a kad bih se razjunačio, uhvatio bih

joj gotovo silom krasnu, bijelu ruku i pritisnuo je k ustima, koliko sam mogao kroz tijesnu, nisku rešetku što nas rastavlja. No te večeri uoči žalosnoga mojega odlaska plakala je ona, jecala i uzdisala, te odjurila, a ja ostadoh zbunjen i zapanjen, uplašen što se tako neobično i žalosno pokazala Luscindina bol i jad. Ali ja nisam razarao svojih nada, nego sam sve odbijao na ljubav i na bol, koju prouzročuje rastanak zaljubljenih. Otputujem naposljetku, žalostan, uznemiren mislima i sumnjama u duši, ne znajući ni sam u što sumnjam: sve sami jasni znakovi koji mi kazuju kakva me tužna sudbina i nesreća očekuje.

Stignem onamo kamo sam bio poslan; predam pisma don Fernandovu bratu; budem lijepo dočekan, ali me on ne pusti brzo, nego mi, na nevolju moju, naredi da počekam osam dana, no da se krijem, da me ne opazi otac njegov, vojvoda, jer mu brat piše da mu bez očeva znanja pošalje neke novce. Sve je to skovao podmukli don Fernando, jer bratu je njegovu lako bilo za novce, te me mogao odmah otpraviti. Zapovijest i naredba bila je takva te malne naumih da je ne poslušam, jer kako da istrajem toliko dana daleko od Luscinde, pogotovo gdje sam je ostavio u onolikoj tuzi, kako sam vam pripovjedio. Ali ja, kao valjan službenik, poslušam ipak, premda sam osjećao da mi je na propast. No dva-tri dana nakon mojega dolaska stigne neki čovjek, potraži me i dade mi pismo, te je po rukopisu prepoznam da je od Luscinde. Otvorim ga u strahu, zaprepašten, jer sam pomislio da je jamačno važno čim mi sada piše gdje sam odsutan, a rijetko mi je pisala dok sam bio ondje.

Prije nego što sam uzeo čitati, zapitam čovjeka tko mu je dao pismo i koliko je proboravio na putu, a on mi odgovori da je slučajno u podne prošao jednom gradskom ulicom, a neka ga vrlo lijepa djevojka zovnula s prozora, sa suzama u očima, te mu jako žurno rekla: — »Brate, ako si kršćena duša, kako se činiš, molim te, Boga radi, odnesi odmah ovo pismo onamo i onomu komu piše na pismu; jako ćeš ugoditi samomu Bogu; a da ti bude za put, evo ti ovo u rupcu.« ‚Tako reče, te mi kroz prozor dobaci rubac, u koji je bilo zavezano sto reala, onda ovaj zlatni prsten, i pismo što sam vam dao. Nije mi ni pričekala odgovor, nego se odmah uklonila s prozora. No ipak je još vidjela kako sam uzeo pismo i rubac, te joj domahnuo da ću učiniti kako me zamolila. Vidio sam, dakle, kako sam sjajno plaćen za posao da vam pismo odnesem, a po napisu sam doznao da ga šalje vama, gospodine, koga ja vrlo dobro znam, te odlučih, pogotovo gdje me ganuše suze one krasne gospođe, da se ne pouzdam ni u koga, nego da odem sam i vama predam pismo. Za šesnaest sati, otkad mi je dano pismo, prevalio sam taj put, a vi znate da ima osamnaest milja. Dok mi je uslužni, nenadani glasnik to govorio, pazio sam mu na svaku riječ, a noge mi klecale da sam jedva stajao. Onda otvorim pismo i pročitam evo ovo:

»Riječ koju vam je don Fernando zadao da će vašemu ocu govoriti neka govori s mojim ocem, iskupio je on više sebi po volji nego vama na korist. Znajte gospodine, da me on zaprosio za ženu, a moj se otac sav zanio, koliko po njegovu sudu don Fernando natkriljuje vas, te se s tolikim žarom privolio njegovoj želji te za dva dana treba da bude svadba, ali tako tajnom i bez ikoga da će j edini svjedoci biti Bog i nekoliko ukućana. Kako mi je, znate i sami; ako ste voljni doći, dođite; a konac će vam ove zgode dokazati da li ja vas ljubim ili ne ljubim. Dao Bog da vam pismo stigne u ruke prije nego što moja ruka bude združena s rukom onoga koji tako krši zadanu riječ.«

Tako je ukratko pisalo u pismu. Odmah ja krenem na put, ne čekajući ni na odgavor ni na novce, jer sam sada jasno razumio da me don Fernando nije poslao bratu radi kupnje konjâ, nego radi svojega nauma. Bijes moj na don Fernanda, i zebnja da ne izgubim blago svoje, koje sam toliko godina pazio, željkovao i milovao, požuriše me, te ja, kao da me vile nose, stignem već sutradan u moj grad, baš u doba kad mogu otići Luscindi na razgovor. Uđem kradom u grad i ostavim mazgu na kojoj sam dojahao kod onoga čestitoga čovjeka što mi je donio pismo. Posreći mi se te Luscindu zateknem kod rešetke kraj koje smo mi tolike ljubavne razgovore vodili. Paznade me Luscinda odmah, kao što i ja nju, ali ništa ne bijaše kao prije. A tko se na svijetu može pohvaliti da je prodro i razumio zbrkane misli i prevrtljivost žensku? Jamačno nitko. Kad me dakle Luscinda ugleda, reče: »Cardenio, ja sam u vjenčanici; čekaju me već u

dvorani nevjernik don Fernando i moj lakomi otac, i još drugi svjedoci, ali će oni prije biti svjedoci mojoj smrti nego mojemu vjenčanju. Ne zaprepašćuj se, prijatelju, nego nastoj da budeš na vjenčanju, te ako ga ja ne mognem spriječiti riječima, imam sakriven bodež, koji će spriječiti i jaču silu, te dokončati moj život i tebi pokazati kako sam te voljela i volim.« Ja njoj odgovorim zbunjeno i žurno, od straha hoću li dospjeti da joj odgovorim: »Obistini djelima riječi svaje; jer ako imaš bodež, da održiš svoju volju, ja imam mač, da tebe obranim: ili da sebe smaknem, ako nam sudbina krene ukrivo.« Nije valjda ni čula sve te riječi, naglo je pozovu, jer je čekaše mladoženja.

Prekrila me noć moje tuge, pomrčalo sunce moje radosti, oči mi se zamaglile, um mi se pomutio, ali onda shvatim koliko je potrebno, da budem ondje, zbog onoga što se u toj prilici moglo dogoditi, te se ohrabrim što god sam mogao, i uđem u kuću. Znao sam dobro sve ulaze i sve izlaze, te uđem ni od koga opažen, pogotovo u tome metežu kad se sve tajom pripremalo. Uspije mi da se prokradem u dvoranu, pa u jedan prozorski udubak, gdje sam se sakrio za kitnjastim, resastim zastorom i mogao odande neopazice motriti sve što se u dvorani zbiva.

Tko bi znao iskazati kako mi je zakucalo srce kad sam ondje stajao, kakve su me misli zaokupile te o čemu sam počeo premišljati, jer je bilo toliko i tako da ne mogu izreći, a i ne valja da se izrekne! Znajte samo da je zaručnik ušao u dvoranu, ali nije bio kićen, nego u svakidanjoj odjeći. Doveo je sa sobom kuma, bratučeda Luscindina, a u svoj dvorani nije bilo strana čovjeka, samo kućni službenici. Za kratko vrijeme dođe iz rušnice Luscinda, a s njome mati i dvije njene djevojke. Bila je odjevena i iskićena, kako dolikuje njenu staležu i krasoti, u savršeno otmjenoj odjeći i sjaju. U divljenju i zanosu nisam pravo opazio i zapamtio svu odjeću njenu, samo sam primijetio boje, rumenu i bijelu, i kako se sjajuca drago kamenje i nakit na glavi i po svoj odjeći. No sve je natkriljivala ljepota njene krasne, zlatne kose, koja se pred očima sjajnije blistala nego sve skupocjena drago kamenje i nego svjetlost od četiri debele voštanice u dvorani.

Oj spomene, smrtni neprijatelju mira mojega! Čemu da se još sjećam neprispodobive krasote obožavane neprijateljice svoje? Zašto me, nemili spomene, ne sjećaš i ne spominješ mi kako sam onda, uvrijeđen i ponižen, smišljao da barem ne požalim života ako se ne osvetim? Nemojte se zlovoljiti, gospodo, što sam ovoliko zastranio; moji se jadi ne mogu i ne smiju pripovijedati ukratko i površno, jer mi se svaka zgoda u njima čini vrijednom da bude potanko ispripovijedana. —

Župnik mu odgovori da im nije dodijalo slušati, nego su im dapače mile i sitnice što ih on priča, jer su takve da bi bila šteta premučati ih, kad su vrijedne da budu saslušane kao i sva pripovijest.

— Kad su se dakle svi okupili u dvorani — nastavi Cardenio — uđe svećenik te uzme njih dvoje za ruke, da izvrši što je za takva čina potrebno, i zapita: »Uzimate li, gospođice Luscinda, gospodina don Fernanda za svojega zakonitoga muža, kao što zapovijeda Sveta Mati Crkva?« Ja ispružim između zastora svu glavu i vrat, sa svom upornošću i uzbuđene duše slušajući što će Luscinda odgovoriti, očekujući od njena odgovora smrtnu osudu svoju, ili spas svojega života. Da bješe onda u mene srčanosti izići i zaviknuti: »Ah Luscinda, Luscinda! Pazi što činiš! Smisli šta mi duguješ! Pamti da si moja i da ne možeš biti ničija više! Znaj, u onaj mah kada ti izrekneš: *da*, okončat će se moj život. Ah, nevjerniče don Fernando, otimaču mojega blaženstva, smrti mojega života! Što želiš? Što išteš. Promisli da ti, ako si kršćanin, ne možeš postići svaju želju, jer Luscinda je moja žena a ja sam njen muž.« Ah, luda li mene! Sada, gdje sam daleko i nema mi opasnosti, velim da sam morao učiniti što
nisam učinio! Sada, gdje sam otrpio da mi otmu sve blago moje, hulim ja otimača komu sam se mogao osvetiti da mi je bilo srca za osvetu kao što ga sada imam za jadikovanje! Bio sam eto u onaj mah kukavica i glupan, pa što ću nego da sada ginem u bijesu, kajanju i ludilu.

Svećenik počeka Luscindin odgovor. Prilično je dugo oklijevala, a kad ja pomislih da će trgnuti bodež i obraniti se, ili će progovoriti i reći im kakvu istinu ili objašnjenje za moje dobro, začujem nju kako

iznemoglim, mlitavim glasom odgovara: »Uzimam«, a isto reče i don Fernando; dade joj prsten, i oni budu svezani nerazdruživom vezom. Pristupi mladoženja da zagrli mladu, ali ona pritisne ruku na srce i onesviještena se sruši majci u zagrljaj. Još treba da reknem kako mi je bilo kad sam čuo njen pristanak, te vidio da su mi potonule sve nade, da su lažne riječi i obećanja Luscindina, i da nikada više ne mogu steći ono dobro koje sam toga časa izgubio. Bio sam dotučen, kao da me odbacio Bog, a zemlja neće da me nosi nego mi uskraćuje zrak koji dišem, i vlagu kojom mi se kvase oči; ali je oganj buknuo u meni, i ja se raspalih od bijesa i ljubomore. Svi se zbunili Luscindinom nesvjesticom, a mati joj raskopčala haljinu na prsima, da lakše diše. U njedrima joj se nađe smotan papir, a don Fernando ga odmah zgrabi i uzme čitati ukraj svjetiljke. Kad je pročitao, svali se na stolicu, podnimi rukom lice i zanese u misli, ne dolazeći među one koji se trude da mu osvijeste mlâdu.

Kad sam vidio kako su se svi ukućani uzbunili, ojunačim se izići, vidjeli me ili ne vidjeli. Ako me opaze, voljan sam bio počiniti toliko čudo i pokor da bi sav svijet saznao pravedno zgražanje mojega srca i kaznu za opačin podmukloga don Fernanda, a i nestalnost onesviještene nevjernice. No sudbina mi dosudila gore jade, ako ih može biti, te odredila da mi je onaj čas prevladala zdrava pamet, koje odonda nemam. Nisam se dakle osvetio najljućim svojim neprijateljima, premda sam lako mogao u čas, kada mi se nisu nadali, nego odlučih dići ruku na se i sebe kazniti onim što oni zaslužuju, a možda još i ljuće nego što bih postupio prema njima da sam ih onog časa usmrtio, jer nenadana smrt brzo dokonča muku ali život u mukama ubija neprestance. Izađem najposlije iz kuće te odem onome čovjeku komu sam ostavio mazgu. Naredim da mi je osedla, te se i ne oprostim s njim, nego uzjašem i krenem iz grada , ne usuđujući se, kao drugi Lot, ni obazreti se i pogledati grad. A kad nađoh sâm u polju, te me crna noć prekrila i noćna mi tišina izmamila jadikovke, a ne moram paziti ni bojati se da će me itko čuti i prepoznati, zaviknem ja i progovorim, i uzmem toliko huliti Luscindu i don Fernanda kao da će mi otud odlanuti jad što su mi ga oni zadali.

Nazvah Luscindu okrutnom, tvrdom, lažljivom i neharnom, ali ponajprije lakomom, jer ju je zaslijepilo bogatstvo mojega neprijatelja, te je mene ostavila i predala se onomu koga je sreća obdarila većim blagom. A usred toga neprekidnog proklinjanja i ruženja ja sam je opet i branio od krivice, te sam govorio da nije čudo ako je djevojka koja živi skrovito u roditeljskoj kući, stvorena i naučena da sluša roditelje, popustila njihovoj želji da joj daju za muža onako odlična plemića, onako bogata i otmjena čovjeka. Da ga nije htjela, pomislili bi ili da nije pri zdravoj pameti, ili da voli drugoga, a to bi joj bilo na štetu dobrom glasu i ugledu. Onda uzmem opet govoriti ovako: kad bi ona rekla da sam joj ja zaručnik, vidjeli bi roditelji da i nije loše odabrala, te bi je opravdali, jer dok je nije zaprosio don Fernando, ne bi oni, ako pametno razmislite, ni sami zna poželjeti svojoj kćeri boljega muža. No ona je mogla, prije nego što je nastupio odlučni trenutak udaje, reći da se već obećala meni, a ja bih onda izišao i priznao sve što god bi ona u toj zgodi izrekla. Uvjerio sam se naposljetku da je ona imala premalo ljubavi i premalo razbora, a suviše lakomosti i težnje za sjajem, te je smetnula s uma riječ kojom me zavaravala, prelašćivala i podržavala u čvrstim nadama i časnim željama.

Tako jadajući se u sav glas, u tome nemiru proputujem tu noć, a o svanuću uđem u ovu planinu. Prolazio sam njome tri dana, ne pazeći ni na stazu ni na put, dok ne stigoh na neku livadu, ne znam na kojoj strani planine. Ondje zapitam neke pastire koji je najstrmenitiji kraj u planini. Odgovore mi da je evo ovaj. Odmah se uputim amo, jer sam nakanio tu završiti život. Kad sam prispio u ovu divljinu, sruši mi se mazga od umora i gladi, te ugine, ili, možda točnije, pade zato da zbaci sa sebe ovakav suvišan teret, mene. Opješačio ja, iznemogao, ogladnio, niti imam koga da mi pomogne, niti sam ga nakan tražiti. Tako proboravih izvaljen na zemlji, ne znam ni sam koliko vremena, a onda ustanem, a bila me prošla glad. Ugledam do sebe neke kozare, jamačno one koji su mi priskočili u nevolji. Oni mi pripovjede u kakvu su me stanju zatekli i kolike sam besmislice i ludorije govorio, tako te je bilo jasno da sam šenuo

pameću. I ja sam otad i sam osjetio da nisam uvijek pri razboru, nego se znam tako smutiti i klonuti da svakojake ludorije činim, kidam sa sebe odjeću, vičem po ovoj zabiti na sav glas, proklinjem svoju sudbinu, uludo ponavljam ljubljeno ime svoje neprijateljice, te mi je onda jedina misao i nakana da tom vikom skratim svoj život i muke. A kad se osvijestim, tako sam izmoren i izlomljen da se jedva i mičem.

Obično prebivam u duplji plutova drveta, koja je dosta prostrana da u nju može stati ovo jadno tijelo. Kravari i kozari, koji obilaze po ovoj planini, sažalili se te me izdržavaju, ostavljaju mi hrane po putovima i po hridima, kuda misle da ću možda proći i naći je. Sve ako i nisam pri pameti, prirodna me potreba upućuje na jelo, budi u meni želju da ga tražim, i volju da ga uzimam. Gdjekada mi oni pripovijedaju, kad me zateknu pri svijesti, da ja na putovima dočekujem pastire koji nose jelo iz sela u torove, te im ga silom otimam, premda mi ga oni daju drage volje.

Ovako ja provodim svoj jadni, očajni život, dok se Bog ne smiluje i ne dokonča ga, ili mi ne zbriše s pameti krasotu i nevjeru Luscindinu i don Fernandovu izdaju. Ako Bog učini tako i ne makne me sa života, moje će se misli opet navratiti na bolji put; ako pak ne bude tako, jedino mi je moliti Boga da se smiluje mojoj duši, jer u mene nema ni odrešitosti ni snage da trgnem svoje tijelo iz ove nevolje u koju sam ga strovalio svojom voljom.

To je, gospodo, žalostiva povijest moje nesreće: recite mi je li takva da bi se mogla iskazati sa manje čuvstva nego što ste ga vidjeli u mene, i nemojte se truditi da me nagovarate i da mi savjetujete ono što vam pamet veli da bi meni moglo koristiti, jer bi mi isto onoliko koristilo koliko i bolesniku lijek što mu ga propisuje koji slavni liječnik ali bolesnik neće da ga uzima. Ja ne želim spasa bez Luscinde, te kad je ona voljna da bude tuđa, a moja je, ili treba da bude moja, voljan sam da budem nesretan, iako sam mogao sretan biti. Ona mi je svojom nevjerom htjela dokončati propast, ja nastojim da sebe upropastim, te ću udovolji njenoj želji, i bit ću onima u budućnosti primjer, jer ja jedini nisam imao ono čega nesretnici imaju i suviše, kojima je obična utjeha baš to što nemaju utjehe; meni je pak utjeha samo uzrok većim bolima i jadima, jer ja i ne mislim da će se oni završiti sa smrću. —

Time završi Cardenio svoj dugi govor o svojoj nesretnoj ljubavi. Župnik mu htjede za utjehu reći nekoliko riječi, ali u taj mah začuju iznenada neki glas koji žalostivo govori ono što će se pripovjediti u četvrtom dijelu ove povijesti, jer ovdje završava ovaj treći dio[174] mudri i smišljni pripovjedač Cide Hamete Benengeli.

Dvadeset osma glava

koja priča novu i zabavnu pustolovinu što se dogodila župniku i brijaču u onoj istoj planini.

Presretna su i blažena bila vremena kad se na svijet rodio junački don Quijote od Manche, jer njegova dična odluka da će uskrisiti i obnoviti na svijetu stalež skitnika vitezova, koji je već bio propao i zamro, pribavila nam je u ovo naše doba, koje nema vesele zabave, ne samo da se sladimo njegovom istinitom historijom nego i pričama i epizodama u njoj što su od česti isto tako zanimljive, razborite i istinite kao i sama historija. Ta dakle povijest nastavlja svoj izgrebenani, ispredeni, namotani konac, te priča kako je župnik baš nakanio tješiti Cardenija, ali ga spriječio nečiji glas, koji se začuo kako žalostivo govori:

»Jao, Bože! Zar sam već stigla na ono mjesto koje će biti skroviti grob teškom teretu ovoga tijela što ga preko volje nosim? Tako će i biti, ako me ne vara ova samoća što je obećava planina. Jao, nesretne li mene, koliko su mi ove hridi i grmovi, među kojima ću jadikovati da me nebesa čuju, ugodnije društvo mojemu naumu nego ikoje lice ljudsko, jer nema na svijetu nikoga od koga bi mi bilo savjeta u dvoumici, olakšice u jadu, pomoći u nevolji!«

Te riječi začuju i razaberu župnik i oni što su s njime. Učini im se da su izrečene u blizini, te oni ustanu da potraže tko ih je izrekao. Ne prođu ni dvadeset koračaja, kad opaze iza hridine pod hrastom nekoga mladića u seljačkoj odjeći kako se nagnuo licem k potoku što onuda teče, te pere u njemu noge. Lica mu ne vide. Priđu mu tako tiho da ih nije čuo. A on i ne pazi ni na što, nego pere noge, a te su nalik na dva kristala što su u potoku izrasla između kamenja. Zadive se oni kako su mu bijele i krasne te im se učini da i nisu stvorene da gaze po njivama ni da hodaju za plugom i za volovima, a onamo se po odjeći vidi da je seljak. Kad oni dakle razaberu da ih nije opazio, onda župnik, koji ide prvi, mahne drugima neka miruju, ili neka se sakriju za stijene. Tako svi učine i počnu gledati što mladić radi. Na njemu je siv kaput od dvije pole, čvrsto stegnut oko pasa bijelim rupcem. Hlače mu i dokoljenice također od siva sukna, a na glavi siva kapa; dokoljenice zavrnuo na nogama što mu se bijele kao ubjel. Oprao lijepe noge, izvadio ispod kape ručnik i uzeo ih otirati. Kad je skidao kapu, dignuo on lice, te oni ugledaju takvu neiskazanu krasotu da je Cardenio tiho rekao župniku:

— Ako to nije Luscinda, nije ni ljudsko biće, nego božansko.

Mladić skine kapu, zatrese glavom lijevo i desno, te mu se prospe i razaspe kosa, kojoj bi i sunce moglo pozavidjeti. Po tome oni razaberu da je taj tobožnji seljanin zapravo žena, nježna i najkrasnija krasotica koju njih dvojica ikada vidješe, pa i Cardenio, da nije znao Luscindu; priznao je kasnije da se s tom ljepotom može natjecati jedino ljepota Luscindina. Duga joj zlatna kosa nije prekrila samo ramena, nego ju obavija svu, te joj se od cijeloga tijela vide samo noge: takva joj je i tolika kosa. Češlja se ona samim rukama, pa ako se noge njene u vodi čine da su od prozirca, ruke su joj u kosi nalik na zgusnut snijeg. Ne mogoše njih trojica da se nadive svemu, te još jače zaželješe čuti tko je ona. Odluče dakle da joj se jave, a čim pođoše, krasota djevojka digne glavu, razdijeli obadvjema rukama kosu ispred očiju i pogleda otkuda je štropot. A čim ih opazi, skoči na noge, te niti se obuje, niti s upi, kosu, nego zgrabi brže platnen svežnjić što je do nje, te zbunjena i zaprepaštena udari u bijeg. Ali nije potrčala ni pet-šest koračaja, nježne joj nožice ne mogoše dalje po tvrdom kamenju, i ona se sruši na zemlju. Kad to vide njih trojica, pritrče joj, a župnik joj progovori prvi:

— Stanite, gospođice, tko ste da ste. Mi, koje ovdje vidite, želimo jedino biti vam na usluzi. Čemu ste udarili bježati, kad eto niti vaše noge mogu, niti vas mi puštamo.

Na sve to ne odgovori ona, zaprepaštena i uplašena, ni riječi. Priđu oni k njoj, župnik je uhvati za ruku i nastavi:

— Ono, gospođice, što vi svojom odjećom tajite, vaša vam kosa odaje, a to jasno kazuje da su

jamačno važni razlozi prerušili vašu krasotu u ovako neprikladno ruho i doveli u ovu zabit, gdje smo vas po sreći našli, ili da priskočimo upomoć vašim jadima, ili da vas barem posavjetujemo, jer dokle god nam se nije završio život, nijedan nas jad toliko ne mori niti nam toliko doteža da bismo bježali i ne bismo htjeli barem poslušati savjet koji se patniku daje u dobroj namjeri. Zato, gospođice, ili gospodine, što vas je već volja da budete, nemojte se stidjeti što ste nas ugledali, nego nam pripòvjedite svoju dobru ili hudu sreću, jer mi smo i svi skupa, i svaki posebno, spremni priskočiti upomoć vašoj nevolji.

Dok joj je župnik tako govorio, stajala je prerušena djevojka sva zapanjena. Gleda ih sve, a ne miče usana i ne govori nijedne riječi, baš kao seljanin kad iznenada ugleda štogod neobično čega nije nikada vidio. No kako je župnik sve dalje govorio i sve ju zdušnije nagovarao, ona duboko uzdahnu, prekide šutnju i reče:

— Kad me ni ova zabita planina nije mogla skriti, a rasuta mi je kosa branila da lažem, zaludu bih se još prenavljala, jer da mi vjerujete, bilo bi više od uljudnosti nego zbog ičega drugoga. Kad je već tako, hvala vam, gospodo, na ponudi, koja me obvezuje da vam po volji učinim što ste me zamolili. Ali me strah da vam priča o mojoj nesreći neće samo pobuditi smilovanje nego vas i razjaditi, jer ne možete naći puta da pomognete, ni savjeta da je ublažite. A da ne bude moja čast osumnjičena u vašim mislima, kad ste u meni već prepoznali ženu i vidite da sam mlada djevojka, sama i u ovoj odjeći, a to sve zajedno i svako zasebno može okrnjiti svačiji dobar glas, pripovjedit ću vam ono što bih voljela premučati, kad bih mogla.

To izreče ljepotica ne zastajući, tako rječito i takvim umiljatim glasom da se zadiviše njezinoj razboritosti koliko i krasoti. Uzmu joj opet nuditi svoje usluge i opet je moliti neka ispuni obećanje. A ona, već namoljena, u svoj se pristojnosti učas obuje i skupi kosu, te sjedne na kamen, a njih trojica uokolo. Susprežući suze, koje joj naviru na oči, započne ona mirnim i jasnim glasom pripovijedati svoj život:

— Ovdje u Andaluziji ima selo od kojega nosi titulu neki vojvoda, te je po tome jedan od onih koje zovu velikašima od Španjolske.[175] Ima on dva sina: stariji je baštinik njegova imanja, a čini se i njegove čestitosti, a mlađi, ne znam čemu je baštinik, osim nevjerstvu Vellidovu i lažljivosti Galalonovoj. Tome su velikašu moji roditelji područnici, niska roda, ali tako bogati, te samo da im je rod bio jednak s bogatstvom, ničega oni ne bi poželjeli više, niti bih ja zapala u ovu nevolju u kojoj me vidite. Možda mi je sva nesreća što mi roditelji nisu od plemenita roda. Nisu doduše tako niska roda da bi se stidjeli svojega staleža, a ni tako visoka da bi mi se izbila iz glave misao kako mi je pučko porijeklo skrivilo nesreću. Roditelji su mi dakle seljani, priprost svijet, koji nije pomiješan ni s kakvim zloglasnim plemenom;[176] oni su, kako se veli, stari prastari kršćani, a tako bogati da su po bogatstvu i po dobru življenju malo- pomalo bili već smatrani plemićima, pa i vitezovima.

No najvećim su bogatstvom i plemenštinom cijenili što sam im ja kći. A kako nisu imali druge baštinice ni baštinika i bili dobri roditelji, mazili su me kako još nikad nisu roditelji mazili dijete. Kći im je bila ogledalo u kojem se oglédaju, potpora njihove starosti, jedina im, uz Boga, želja.

S njihovim željama, koje su tako dobre bile, slagale se svagda i moje želje. Pa isto onako kako sam bila gospodarica njihovu srcu, bila sam gospodarica i njihovu imanju. Ja sam naimala i otpuštala sluge; u mojim je rukama bio račun o usjevu i prirodu, uljeni i vinski tijesak, krupno i sitno blago, pčelinjak... Ukratko, ja sam vodila brigu o svemu što može imati i ima onakav imućan seljanin kao što je moj otac, bila sam kućanica i gospodarica, a tako marna i toliko po volji ocu da se i ne znam nahvaliti. Što god mi je po danu preostajalo vremena, kad ponaređujem poslove slugama, pastirima i nadničarima, provodila sam u radu koji djevojkama dolikuje i potreban je, bavila se šivanjem i čipkanjem, pa počesto i preslicom. A kad sam htjela odahnuti i ostavljala taj rad, laćala sam se pobožne knjige, ili sam prebirala

na harfi, jer sam se uvjerila da glazba smiruje nemirnu dušu i duševne muke olakšava. Eto takav mi je bio život u roditeljskoj kući, a ja ga nisam zato ispripovjedila ovako potanko da se pohvalim i da vam pokažem kako sam bogata, nego da vidite kako ja nisam kriva što sam iz onoga dobra zapala u nesreću u kojoj sam sada.

Provodila sam dakle život tako zaposlena i tako sklonita kao da sam u samostanu. Nitko me, mislila sam, i ne vidi, nego samo službenici u kući, jer i kad sam u crkvu odlazila, bivalo je rano izjutra, te bi me pratila mati i sluškinje, a ja bih tako prekrila lice i zamotala se da sam jedva vidjela pred sobom onoliko zemlje koliko koračam. Pa ipak me svojim očima otkrila ljubav, ili bolje da reknem: dokolica, jer od nje nema oštrijih očiju ni ris.[177] Bile su to oči don Fernandove, jer tako se zove mladi sin onoga vojvode o kojem sam vam pričala. —

Čim je pripovjedačica spomenula don Fernandovo ime, promijeni se Cardenio u licu i od silne ga uzbuđenosti probije znoj. Župnik ga i brijač pogledaju, te se uplaše da ga ne bi spopalo ludilo, o kojem su čuli da ga gdjekad obuzme. No Cardenio se samo znojio, te miruje i ne skida očiju s djevojke, jer već sluti tko je ona. A ona i ne opazi kako se Cardenio uzbudio, nego nastavi svoje kazivanje:

— Čim me ugledao (pripovijedao mi je kasnije), zaokupila ga silna ljubav, kako sam mu razabrala po vladanju. Ali da brzo dokončam nabrajanje nebrojenih svojih jada, neću spominjati sve njegovo nastojanje da mi izjavi ljubav: podmićivao je sve sluge u kući; davao i obećavao darove i usluge mojoj svojti; obdan je na mojoj ulici bila sama slava i veselje; obnoć nije nitko mogao zaspati od glazbe; pisma su mi dolazila u ruke, ni sama ne znam kako, a bila su puna zaljubljenih riječi i uvjeravanja, sa više obećanja i zakletava nego što ima slova u njima. No od svega toga ne samo što se nisam ganula nego sam još i otvrdnula, kao da mi je on smrtni neprijatelj, i kao da sve što radi kako bi me predobio čini baš s protivnom nakanom. Nije meni mrsko bilo udvaranje don Fernandovo, niti mi je dodijavala njegova revnost: godilo mi je da me onakav odličan vitez ljubi i cijeni, i nisu mi mrske bile ni hvale u pismima, jer ako smo mi žene i ružne, mislim da nam ipak godi slušati hvalu kako smo lijepe a i svemu se tomu protivila moja pristojnost i neprestani savjeti mojih roditelja, koji su jasno razabrali namjere don Fernandove, pogotovu što on nije ni mario, sve ako ih sav svijet sazna.

Govorili su mi roditelji da je u mojoj čestitosti i dobroti sva njihova čast i dobar glas, neka promislim kolika je razlika između mene i don Fernanda, i neka već po tome razaberem da on misli (iako drugačije govori) više na svoju nasladu nego na moju sreću; a ako ja želim spriječiti to njegovo nedolično oblijetanje, oni će me udati za koga god hoću, za kojega od najboljih mladića u selu, ili za kojega iz okolice, jer po velikom imutku roditeljskom i po mojem dobrom glasu možemo između sviju birati. Tim pouzdanim uvjeravanjem i istinitim riječima još su mi učvrstili djevojačku čestitost, te ja nikada ne htjedoh don Fernandu reći ni riječi koja bi mu, ma izdaleka, davala ikakvu nadu da će postići što želi.

Sve to moje sustezanje, što ga je on smatrao valjda pukim suzdržavanjem sramežljive djevojke, još mu je jače razbudilo požudnu želju, jer tako moram nazvati njegovu ljubav. Da je njegova ljubav bila kakva dolikuje, ne biste je vi sada doznavali, jer ne bi ni bilo prilike da vam o tome kazujem. Ukratko, don Fernando dozna da me roditelji kane udati, pa će mu tako izmaknuti nada da će me predobiti, ili ću barem steći još više čuvara da me čuvaju. Taj mu glas i slutnja bijaše uzrokom da je učinio što ćete sada čuti. Jedne sam noći bila u svojoj sobi sama s djevojkom koja me služi, sva vrata bila pozaključavana, da ne bi zbog neopreznosti čast moja zapala u opasnost, kad li se odjednom, i ne znam kako i otkuda, unatoč mojoj opreznosti i pažnji, stvori on preda mnom, u toj samoći i tišini...

Kad sam ga ugledala, zbunim se toliko da me izdadoše oči i jezik mi zanijemje. Nisam bila kadra ni zaviknuti, a on bi me valjda i spriječio, jer je odmah poletio k meni, zagrlio me (ja sam se, kako rekoh, zbunila i nisam imala snage da se branim) i uzeo mi govoriti takve riječi te ne znam otkuda u lažljivosti tolika vještina u slaganju riječi da se čine istinitima. Nevjernik je uzdasima i suzama potvrđivao što je

govorio i naumio... Ja sirotica, sama, nenaučena među svojima na takve zgode počnem, ni sama ne znam kako, vjerovati tim lažima, ali me ipak njegove suze i uzdisaji nisu naveli na predaju. Kad me dakle minula prva prepast, saberem se te mu odgovorim, odlučnije nego što sam i mislila da mogu:

»Da sam ja, gospodaru, kao što sam u tvojem zagrljaju, dopala u šape ljutom lavu i mogla se osloboditi samo tako da učinim ili reknem išta na štetu mojoj časti, ne bih to učinila ni izgovorila jer to nije moguće, isto onako kao što nije moguće da ne bude ono što je već bilo. Ako si ti meni obujmio rukama tijelo, moja je duša čvrsta u poštenim nakanama, koje su sasvim drugačije od tvojih, i ti ćeš se o tome uvjeriti budeš li htio silom dalje. Ja jesam tvoja područnica, ali ti nisam ropkinja; tvoja plemenita krv nije i ne treba da bude moćna obeščastiti i obružiti moju priprostu krv. Ja, pučanka i seljanka, cijenim sebe onoliko koliko i ti sebe, gospodaru i viteže. Meni ne može ništa tvoja sila, niti mi vrijedi tvoje bogatstvo, niti me mogu zaluditi tvoje riječi, niti me ganuti tvoje suze i uzdisaji. Da išta od toga što rekoh vidim u onoga koga mi roditelji određuju za muža, pokorila bih njegovoj volji svoju volju, i moje bi volje kraj njegove nestalo; onda bih ti, ma i bez ljubavi, ali u poštenju, voljna bila predati čega bi se ti sada silom htio domoći. Rekoh ti sve ovo, i ne sanjaj da će od mene išta postići tko nije moj vjenčani muž.«

— »Ako ti je to jedini prigovor, prekrasna Dorotea (jer to je ime meni nesretnici) — reče nevjerni vitez — evo ti ruka da ću te uzeti, a da istinu govorim, neka mi svjedoči Bog, komu ništa nije skriveno, i evo ova slika svete Bogorodice.« —

Kad je Cardenio čuo da se djevojka zove Dorotea, opet se zaprepasti i sasvim se uvjeri da je istina što je maločas pomislio, ali joj ne htjede prekidati kazivanje: htio je čuti kako se završilo ono što već napol zna. Zapita je samo:

— Dorotea vam je ime, gospođice? Čuo sam za jednu Doroteju, koja je
također u takvoj nesreći. Nastavite, a bit će prilike da vam pripovjedim , nešto što će vas iznenaditi koliko i pogoditi.

Dorotea se začudi Cardenijevim riječima i njegovoj neobičnoj rastrganoj odjeći, te ga zamoli, ako zna štogod o njenoj nevolji, neka joj odmah rekne, jer sudbina ju je barem nečim dobrim obdarila: srčanošću da zna podnositi svaku nesreću što ju snađe, premda je uvjerena da nikakvi jadi ne mogu ni za trunak povećati današnju joj nesreću.

— Ne bih se, gospođice, ni časak skanjivao — odgovori Cardenio — da vam reknem što mislim, kad bih pouzdano znao da je istina, ali nije još prilika i ne bi vam koristilo da doznate.

— Neka bude tako — odvrati Dorotea. — Da nastavim: don Fernando uze sliku Bogorodičinu što je u toj sobi bila, te je zazva za svjedoka našemu vjenčanju. Najodlučnijim mi se svečanim riječima zakune da će me uzeti, premda sam mu ja, dok još nije završio, rekla neka dobro pazi što čini, i neka promisli kako će mu se otac ozlovoljiti kada dočuje da je uzeo pučanku, područnicu svoju. Neka se ne zasljepljuje sada mojom ljepotom, kakva god bila, jer ljepota nije dovoljna da opravda zabludu. A ako želi meni po volji učiniti, i za ljubav kojom me ljubi, neka me pusti da mi sudbina bude spram mojega staleža, jer ovako nejednaki brakovi ne valjaju nikada i ne traju dugo u ljubavi u kojoj su se započeli.

Sve ovo što vam rekoh, rekla sam njemu, i još mnogo čega se ne sjećam. Ali ga ni to nije moglo odvratiti od nakane, baš kao što onaj koji ne kani platiti ni na što ne pazi, kad je ionako namjerio u kupovanju prevariti. U taj se čas razgovorim ukratko sama sa sobom te reknem sebi: »Ta neću ja biti prva koja se udajom popela iz niskoga u visoki stalež, niti će don Fernando biti prvi koji je uzeo družicu nejednaku po rodu. Ne obnavljam ja ni svijet ni običaj, pa zašto ne bih prihvatila ovu čast koju mi sudbina nudi, premda trajala ljubav samo dok se želja ne zadovolji, ali pred Bogom ću ipak biti njegova žena. Ako ga pak grubo odbijem, neće ni na što gledati, nego će upotrijebiti silu. Onda sam obeščašćena i ni pred kime se ne mogu opravdati, jer nitko ne zna kako sam ni kriva ni dužna nastradala: ta čime bih mogla uvjeriti roditelje svoje i drugi svijet da mi je taj vitez ušao u sobu bez mojega pristanka?«

Sva sam ta pitanja i odgovore obredala začas u pameti, a osim toga počeše me prevladavati i na propast moju navraćati neočekivane zakletve don Fernandove, svjedoci koje on zaziva, suze koje roni, i naposljetku i njegova stasita, naočita pojava, pogotovu gdje toliko iskazuje istinsku ljubav da bi predobio svako srce, slobodno i čestito kao moje. Dozovem sluškinju, neka se na zemlji pridruži nebeskim svjedocima. Don Fernando ponovi opet i potvrdi svoje zakletve i dodade onim prvima još i nove svece za svjedoke i istrese tisuću prokletstava ako ne bude izvršio što obećava; uzme opet roniti suze i sve jače uzdisati; stisne me čvršće u zagrljaju, iz kojega me nije nikada ni puštao; i tako, kad je djevojka izišla iz sobe, ode i moje djevojaštvo, a on bude nevjera i varalica.

Nakon te nesretne noći nije se razjutrilo onako brzo kako mislim da je don Fernando želio, jer kad si zadovoljio požudu najpreča ti je želja izmaknuti odande gdje si je zadovoljio. Velim ovako zato što se don Fernando požurio da ode od mene, te on uz pomoć one moje djevojke, koja ga je uvela u sobu, iziđe na ulicu. A kad se rastajao sa mnom (s manjim žarom i žestinom nego onda kad je došao), reče mi neka se uzdam u njegovu riječ i vjeru, jer su mu zakletve tvrde, iskrene; da mi pak potvrdi što veli, skine s prsta skupocjen prsten i natakne meni na prst. Ode on dakle, a ja ostadoh, ne znam ni sama, žalosna ili radosna. Znam samo da sam bila zbunjena i zamišljena i kao izvan sebe od iznenađenja, te nisam ni kanila, ili se nisam sjetila, prekoriti djevojku što je pustila don Fernanda u sobu, jer nisam još bila načistu je li dobro ili zlo što mi se dogodilo. Don Fernandu rekoh na rastanku da mi može, kad sam već njegova, i dalje dolaziti obnoć ovim istim putem, kad god htio, dok se zaruke ne objave. Ali mi više nije dolazio, nego samo još iduće noći, a ja ga više od mjesec dana ne vidjeh nigdje, ni na ulici, ni u crkvi. Uzalud sam se trudila da se sastanem s njim, a znala sam da je kod kuće i da ponajviše odlazi u lov, u kojem uživa.

Zlokobni su mi i zlosretni bili oni dani i sati; počeh onda sumnjati o don Fernandovoj ljubavi te izgubih vjeru u nju. Sada prekorim i svoju djevojku, koju prije nisam prekorila zbog one njene drzovitosti. S teškom sam mukom susprezala suze i nastojala ne mijenjati se u licu samo da me roditelji ne zapitaju što sam zlovoljna, te da im ne moram laži izmišljati i govoriti. Ali sve se to u jedan mah završi, i nastade čas i kada mi je iščezla plahost, kada mi je nestalo čednoga rasuđivanja, te ja, nestrpljiva, odam svoje tajne misli. Zbilo se tako te se nakon nekoliko dana razglasi u selu kako se u nekom gradu u blizini don Fernando oženio prekrasnom gospođicom, od odličnih roditelja, premda nije tako bogata da bi po mirazu mogla očekivati onakvu sjajnu udaju. Rekoše da se zove Luscinda, i da su se za vjenčanja dogodile još nekoje neobične zgode.

Kad je Cardenio začuo Luscindino ime, samo trgne ramenima, zagrize usne i namršti obrve, i odmah mu iz očiju poteku dva potoka suza. No Dorotea ipak nastavi priču i reče:

— Stigao mi taj tužni glas, i umjesto da mi srce zamre kad sam ga čula, bukne u njem tolika srdžba i bijes te umalo što nisam istrčala i po ulicama se uzvikala, razglašujući izdaju i nevjeru Fernandovu. Ali onda primirim bijes mišlju da ću nanoć izvršiti što sam nakanila: odjenuti se ovom odjećom, koju sam dobila od nekoga očeva pastira. Njemu sam otkrila svu svoju nesreću i zamolila ga da me otprati u grad gdje se, kako sam čula, nalazi moj neprijatelj. Pastir mi prekori smionost i pokudi moju odluku, no kad je vidio da ne odustajem, pristane se da me prati, kako reče, i nakraj svijeta. Odmah ja strpam u platnen svežnjić žensku haljinu, nešto nakita i novaca, da bude za potrebu, te ne odajući ništa nevjernoj djevojci, iziđem one tihe noći iz kuće sa slugom i s mojim mislima. Krenem pješice u grad, sva usplahirena željom da samo stignem onamo, pa kad već ne mogu spriječiti što se dogodilo, barem mogu zapitati don Fernanda gdje mu je duša što se tako ponio. Za dva i pol dana stignem kamo sam namjerila, uđem u grad i upitam za kuću Luscindinih roditelja, a prvi koga sam zapitala odgovori mi i više nego što sam željela čuti. Reče mi za kuću i sve što se dogodilo pri svadbi Luscindinoj. Sav je grad brujao i preklapao o tome. Pripovjedi mi da je onu večer kad se don Fernando vjenčao s njom i ona pristala da mu bude žena, pala ona u tešku nesvjesticu, a mladoženja pristupio i raskopčao joj haljinu na prsima da mogne lakše disati, te joj našao u

njedrima pismo, napisano njezinom rukom. U tom pismu ona izjavljuje da ne može biti don Fernandova žena, jer je već Cardenijeva, a taj je Cardenio, reče mi onaj čovjek, jako otmjen vitez iz istoga grada; ona je pak na vjenčanju jedino zato rekla da uzima don Fernanda, jer nije htjela da bude roditeljima nepokorna. U pismu je, veli, pisalo dalje da se nakanila ubiti poslije vjenčanja, a kazuje i zašto bi si oduzela život. Sve se to potvrdilo, jer su joj i bodež našli u odjeći. Kad je don Fernando sve to vidio, učini mu se da ga je Luscinda prevarila, osramotila i prezrela, te on zgrabi onaj bodež što je nađen u nje, i naleti na nju dok se još nije ni osvijestila, da je probode, pa bi naum i proveo da ga nisu spriječili njeni roditelji i drugi koji bijahu ondje. Veli još da je don Fernando odmah otišao, a Luscinda se istom sutradan osvijestila, te onda pripovijedala roditeljima da je ona prava žena onomu Cardeniju koga sam spomenula. Dočula sam i to da je Cardenio pribivao vjenčanju, a kad je vidio da se ona vjenčala, čemu se on nikako nije nadao, otišao je očajan iz grada, ostavivši pismo u kojem kazuje kakav mu je jad zadala Luscinda, i da ide onamo gdje ga ni živa duša neće pronaći.

Sve se to javno znalo u gradu i svi su o tome govorili, a još više uzeše govoriti kad se pročulo da je Luscinde nestalo iz očinske kuće i iz grada, te je nigdje u gradu ne nalaze, a roditelji da joj polude i ne znaju što će, i kako će je naći. To što sam dočula, oživi mi opet nadu, i ja se poradujem što nisam našla don Fernanda, jer kad nije oženjen, nisu ni meni još potonule lađe, nego je valjda sam Bog spriječio ovo drugo vjenčanje njegovo, da naputi don Fernanda neka spozna što je prvomu vjenčanju dužan, i neka promisli da je kršćanin, te mora više paziti na svoju dušu nego na ljudske obzire. Sve sam to premetala u glavi i tješila se, ali se nisam utješila, zavaravajući se kojekakvim pustim, nemoćnim nadama, da se održim na životu, koji mi je već omrznuo.

Dok sam još bila u gradu, ne znajući što bih, kad ne nalazim don Fernanda, začujem javni proglas kojim se obećava velika nagrada onomu tko me nađe: javlja se moja dob, čak i odjeća koju nosim; čula sam i glasine da sam iz roditeljske kuće odbjegla s onim momkom što me pratio. To me dirnulo, jer sam razabrala kako je nastradao moj dobar glas, jer ga ne ništе samo time što javljaju da sam pobjegla, nego i s kime, a taj je čovjek bio priprost i ne bi bio vrijedan da ga zavolim. Čim sam čula proglas otputim se iz grada sa slugom, koji se već, čini mi se, uskolebao u vjernosti što mi je obećao. One se noći sklonimo mi ovamo, u šumsku guštaru, od straha da nas ne nađu.

No kako se govori da za zlom dolazi još gore, a kad se dokonča jedna nesreća, započinje se još ljuća, tako bude i meni. Moj vam se sluga, sve donde vjeran i pouzdan, uzbudi, ali više od nevaljalštine nego od moje ljepote, te se htjede okoristiti prilikom koja mu se ovdje u zabiti učinila zgodnom, i stane me bez stida, bez straha od Boga, bezobzirno napastovati; a kad je vidio da mu oštrim riječima, kako dolikuje, odbijam sramotnu ponudu, okani se on moljenja, kojim se isprva namjeravao koristiti, te se lati nasilja. No pravedni Bog, koji rijetko ili nikada ne promaši vidjeti i čuvati čestitost, očuvao je i mene, te ja slabim svojim silama i bez velike muke strovalim onoga u provaliju i tamo ga ostavim ne znam da li mrtva ili živa. Onda se brzo, koliko sam mogla od straha i umora, sklonim ovamo u planinu, ni na što ne misleći i ne kaneći ništa drugo nego da se u planini sakrijem i izmaknem ocu i onima što ih je on razaslao da me traže.

S tim sam naumom stigla ovamo. Prije nekoliko mjeseci, ne znam točno, susrela sam nekoga stočara, koji me poveo za slugu u svoje selo usred planine. Njemu sam služila sve to vrijeme kao pastir i uvijek nastojala da budem vani i mognem kriti kosu što mi se sada iznenada rasula. Ali mi nije koristilo sve lukavstvo i nastojanje, jer moj gospodar dokuči da ja nisam momak, te i on naumi isto onakav gadan naum kao i moj sluga. No sudbina ne šalje u svakoj nevolji i pomoć, te mi se nije našla opet gudura i provalija kamo bih strmoglavila i gospodara, kao što sam slugu. Bilo mi je dakle zgodnije pobjeći od njega i skloniti se opet u tu divljinu nego se braniti silom i riječima.

Skrila sam se ovamo i tražim gdje ću bez smetnje moći uzdasima i suzama moliti Boga da mi se

smiluje u nesreći i pomogne da se izbavim iz nje, ili pak da mi nestane života u ovoj zabiti, te da ne ostane ni spomen o žalosnici, o kojoj će se, bez njene krivice, govoriti i šaputati po domaji i po tuđini.

Dvadeset deveta glava

u kojoj se priča zgodna smicalica kako je naš zaljubljeni vitez izbavljen iz ljute pokore na koju se zavjetovao.

Ovo je, gospodo, istinita povijest mojega tužnoga života.[178] Razmotrite i rasudite sada je li bilo dovoljno razloga uzdasima koje ste čuli, riječima koje ste slušali i suzama koje ste vidjeli. Kad promislite kolika je moja nesreća, razabrat ćete da su uzaludni savjeti, jer toj nesreći nema pomoći. Jedino vas molim, a to možete lako učiniti i treba da učinite, posavjetujte mi gdje bih provela život da me ne ubije strah i nespokoj neće li me naći oni koji me traže. Znam doduše da me roditelji ljube i jamačno bi me dobrostivo primili, ali kad pomislim da bih pred njih došla sasvim drukčija nego što su mislili da sam, tako me stid da mi je milije izgubiti im se sasvim s očiju nego da im na licu čitam kako oni u meni ne nalaze više onu čestitost kojoj su se pouzdano nadali. Tako reče i zašutje, a rumen joj na licu odade jasno i čuvstva i stid u duši. Oni pak koji su je slušali osjetiše u dušama i smilovanje i divljenje spram njene nesreće. Župnik je htjede utješiti i posavjetovati, ali joj Cardenio prvi uhvati ruku i progovori:

— Vi ste dakle, gospođice, krasna Dorotea, jedinica kći bogatoga Clenarda? Dorotea se prenerazi kad je začula da joj očevo ime spominje taj čovjek, naoko tako jadan, jer je već rečeno kako je Cardenio bio jadno odjeven. Zapita ga ona dakle:

— A tko ste vi, brate, te znate ime mojemu ocu? Jer ako se valjano sjećam, u priči o svojoj nesreći nisam spomenula očevo ime.

— Ja sam — odgovori Cardenio — onaj nesretnik o kome je, kako velite, Luscinda rekla da je njegova žena. Ja sam zlosretni Cardenio, a mene je zloća onoga istoga čovjeka koji je vas upropastio strovalila u zlo gdje me sada vidite, odrpana, gola, bez ikakva ljudskoga zakrilja i, još najgore, bez pameti, jer sam pri pameti samo onda kad se Bogu prohtjedne da mi je dade na kratak čas. Dorotea, onaj sam koji sam gledao nevaljalštinu don Fernandovu i čekao da čujem Luscindu kako izgovara pristanak da ga uzima za muža. Onaj sam koji nije imao srčanosti da vidi kako će se završiti njena nesvjestica, ni što je u pismu koje joj se našlo u njedrima, jer mi duša nije mogla podnijeti sve te nesreće u jedan mah. Otišao sam dakle iz kuće, izgubio strpljivost, a domaćinu sam svojemu ostavio pismo i zamolio ga neka preda Luscindi. I došao sam u ovu zabit, da ovdje završim život, koji sam otad zamrzio kao smrtnoga neprijatelja. Ali me sudbina ne htjede lišiti života, nego mi samo ote razum, možda zato da mi pruži ovu sreću što sam se, sada s vama sastao. Ako je istina što ste mi pripovjedili, a ja sudim da jest, možda je nama obadvoma dosudio Bog bolju sreću u našim nevoljama nego što se i nadamo. Ako se Luscinda ne može vjenčati sa don Fernandom, jer je moja, a don Fernando ne može se oženiti njome, jer je vaš, i ona je to onako jasno objavila, ima nama čvrste nade da će nam Bog vratiti što je naše, jer to još postoji, nije tuđe i nije nestalo. I kad imamo tu utjehu, koja nije od puste nade i nije osnovana na ludom maštanju, molim vas, gospođice, da na drugi put navratite čestita svoja čuvstva, kao što ću i ja svoja, i da se ponadate boljoj sudbini. Kunem vam se vjerom viteškom i kršćanskom da vas neću ostaviti dokle god ne budete don Fernandova, a ne mognem li ga razumnim riječima skloniti da spozna što vam je dužan, poslužit ću se svojom viteškom slobodom te ću ga s potpunim pravom izazvati na dvoboj, da osvetim krivicu koju on vama nanosi, a neću mariti za nepravdu koju je skrivio meni, nego za nju prepuštam osvetu Bogu, te ću priskakati samo vašim jadima upomoć.

Cardenijevim se riječima nije mogla Dorotea načuditi. Nije znala kako bi mu zahvalila na tolikoj usluzi, te mu htjede obujmiti i poljubiti noge, ali joj Cardenio ne dopusti. Župnik odgovori za obadvoje, pohvali pametne riječi Cardenijeve, a onda ih zamoli, posavjetuje i počne nagovarati da pođu s njim u

njegovo selo, gdje će moći nabaviti što im treba. Ondje će se moći dogovoriti kako bi potražili don Fernanda, ili odveli Doroteju roditeljima, ili što im se učini najzgodnijim. Cardenio mu i Dorotea zahvale i pristanu na ponudu. Brijač, koji se svemu čudio i samo šutio, progovori također i reče dobru riječ, te se ponudi isto onako rado kao i župnik da im bude na usluzi. Pripovjedi on onda ukratko što je njih dvojicu ovamo dovelo, u kakvo je neobičn ludovanje zapao don Quijote, i kako oni sada čekaju njegova konjušara koji je otišao potražiti ga. Cardenio se kao kroza san sjeti svoje kavge sa don Quijotom, pa je također pripovjedi, ali nije znao reći zašto su se svadili.

Uto začuju viku i razaberu da to viče Sancho Panza, jer ih nije našao gdje se rastao s njima, te ih sada doziva. Pođu mu u susret i zapitaju ga za don Quijota, a Sancho im odgovori da ga je zatekao samo u košulji, nemoćna, blijeda, gdje umire od gladi i sve uzdiše za gospođicom Dulcinejom. Rekao je vitezu da mu Dulcinea naređuje neka krene odavde i dođe u Toboso, gdje ga ona čeka, ali on odgovara da je odlučio ne izlaziti pred njenu krasotu sve dok ne izvrši takva junačka djela kojima će zavrijediti njezinu milost. Ako dakle ovako potraje, prijeti opasnost da don Quijote i neće postati car kako mora, pa ni nadbiskup, a to je barem najmanje što treba da bude; zato neka gledaju što će i kako će da ga izvuku odande. Župnik mu odgovori neka se ne brine, jer će ga oni izvući, bilo kako bilo. Pripovjedi župnik odmah Cardeniju i Doroteji što su smislili da izliječe don Quijota, samo da ga otpreme kući. Na to napomene Dorotea da će ona bolje nego brijač prikazati ucviljenu gospođicu, pogotovu gdje ima sa sobom odjeće da se zgodno odjene; neka zato glumu njoj prepuste, a ona će već odigrati što god je potrebno da im se naum ostvari: čitala je mnoge viteške knjige i dobro zna kako govore žalostive gospođice kad mole skitnike vitezove za milost.

— Onda nam ne treba ništa više — dočeka župnik — možemo se odmah latiti posla. Jasno je da nam je sudbina sklona, dok je vama, gospodo, ovako iznenada odškrinula vrata vašemu spašenju, a nama olakšala izvršiti naum.

Dorotea izvadi odmah iz svoje platnene torbe lijepu skupocjenu haljinu i ogrtač od krasne, zelene tkanine, a iz škatulje izvadi ogrlicu i drugi nakit, te se začas iskiti kao kakva bogata, velikaška gospođa. Sve je to, veli, ponijela od kuće, ako joj ustreba, a sve joj dosad nije nikada trebalo. Svima se jako svidi njena milina, ljupkost i ljepota, te se začude gdje je don Fernandu bila pamet te je odbio takvu krasotu. Ali najviše joj se divio Sancho Panza, jer njemu se učini (kao što i jest istina) da tako lijepo čeljade nije vidio otkad živi. Zapita on zato župnika tko je ta lijepa gospođica i što će u toj vrleti.

— Ova ti je lijepa gospođica, brate Sancho — odgovori župnik — glavom baštinica, po izravnom muškom koljenu, velike kraljevine Micomicón. Došla je tražeći tvojega gospodara, hoće ga zamoliti za uslugu i milost da je osveti: nepravdu ili krivicu nanio joj neki zlobni gorostas. I do te je princeze dopro glas koji se o tvojem gospodaru ponio po svem otkrivenom svijetu, te je ona došla iz Guineje.[179]

— Sretna potraga i sretan nalazak — progovori sada Sancho Panza — samo neka se mojemu gospodaru posreći da osveti tu nepravdu, ispravi tu krivdu, te ubije toga kopilana gorostasa što ga spomenuste. A i ubit će on njega, samo ako ga skobi te ako nije sablast, jer protiv sablasti nije moj gospodar moćan. Ujedno vas molim, među inim, gospodine župniče: nastojte da se mojemu gospodaru ne bi prohtjelo postati nadbiskupom, jer toga se ja bojim; zato vi njemu posavjetujte neka se odmah oženi ovom princezom, pa onda ne može primiti nadbiskupski red i lako će osvojiti svoju carevinu, a ja ću naposljetku postići što želim. Ja sam dobro promozgao i sračunao da meni ne valja, ako moj gospodar bude nadbiskup, jer ja sam oženjen i nisam zgodan za crkvu. Imam ženu i djecu, pa ne bi bilo ni kraja ni konca trčkaranju i moljakanju za dispens, da mognem dobiti crkvenu nadarbinu. Zato je glavno da se moj gospodar odmah oženi ovom gospođicom, kojoj ne znam ime, jer još ne poznajem njezinu visost.

— Zove se — odgovori župnik — princeza Micomicona, jer kad joj se kraljevina zove Micomicón, jasno je da se ona mora zvati tako.

— Nema sumnje — odvrati Sancho: — vidio sam ja da mnogi imaju prezime i nadimak po selu gdje su se rodili, te se zovu Pedro de Alcalá, Juan de Ubeda, Diego de Valladolid, a takav je običaj jamačno i u Guineji, da se kraljice zovu po svojim kraljevinama.

— Tako i jest — potvrdi župnik — a što se tiče ženidbe tvojega gospodara, ja ću upeti koliko god mogu.

Sancho se obraduje župnikovu obećanju koliko se i župnik zadivi njemu kakav je zvekan i kako mu po glavi vrve one iste ludorije koje i gospodaru njegovu: tikvan vjeruje i ne sumnja da će mu se gospodar zacariti.

Dotle je Dorotea već uzjahala na župnikovu mazgu, a brijač pridesio uz lice bradu od volovskoga repa, te reknu Sanchu neka ih vodi onamo gdje je don Quijote. Opomenu ga neka se ne odaje da poznaje župnika i brijača, jer ih ne smije ni za što na svijetu poznavati, hoće li da mu se gospodar zacari. Župnik i Cardenio ne htjedoše s njima, da se ne bi don Quijote sjetio kavge s Cardenijem, a župnik zato što zasad nije još potreban ondje. Tako puste one neka idu naprijed, a njih će dvojica za njima pješice, polagano. Župnik još uputi Doroteju što da radi, ali ona odgovori neka se ne brinu, jer ona će sve uraditi valjano, kako to opisuju i propisuju viteške knjige. Prođu tri četvrtine milje i spaze onda među zgomilanim hridinama don Quijota, već odjevena ali nenaoružana. Kad ga Dorotea opazi i Sancho ju obavijesti da je to don Quijote, ošine ona svojega konjica, a bradonja brijač potjera za njom. Stignu don Quijotu, konjušar skoči s mazge i dočeka Doroteju na ruke, a ona sjaše hitro i baci se pred don Quijota na koljena. Navali on neka ustane, ali ona ne htjede ustati, nego progovori ovako:

— Ne ustajem ja odavde, hrabri i srčani viteže, dokle god mi vaša plemenitost i širokogrudnost ne obeća milost, koja će biti na ugled i čast vaše osobe i na probitak najneutješnije i najucviljenije gospođice koju je sunce grijalo. Ako je hrabrost vaše junačke ruke ravna vašoj besmrtnoj slavi, dužni ste vi priskočiti nesretnici koja za slavom vašega čuvenoga imena dolazi iz dalekoga svijeta i traži od vas da joj pomognete u nevolji.

— Neću vam ni riječi odgovoriti, krasna gospođice — odvrati don Quijote — niti sam voljan slušati vas dokle god ne ustanete sa zemlje.

— Ne, ne ustajem, gospodine — odgovori ucviljena gospođica — dok mi vaša dobrota ne obeća milost koju molim.

— Obećavam je i dajem — pristane don Quijote — ako nije na štetu ili na sramotu mojemu kralju, mojoj domovini i onoj koja ima ključ mojega srca i moje slobode.

— Neće biti, dobri gospodaru, na štetu ni sramotu onima koje spominjete — odvrati ojađena gospođica.

Uto pristupi Sancho gospodaru i šapne mu na uho:

— Samo vi njoj, gospodaru, poklonite tu sitnu milost za koju vas moli: da ubijete nekoga silnoga gorostasa, a moliteljica je uzvišena princeza Micomicona, kraljica velike kraljevine Micomicón u Etiopiji.

— Bila ona tko mu drago — odgovori don Quijote — učinit ću što sam dužan i što mi nalaže moja savjest, po onome na što sam se zavjetovao.

Okrene se on gospođici i rekne:

— Neka vaša velika krasota ustane, jer obećavam milost koju god molite.

— Ja molim — reče gospođica — da vaša velikodušnost pođe odmah sa mnom kamo je budem odvela te mi obeća da neće ulaziti ni u koju drugu pustolovinu ni potragu dokle god me ne osveti od nevjernika koji mi je protiv božanskoga i ljudskoga prava preoteo kraljevinu.

— Velim da vam obećavam — odgovori don Quijote. — Zaboravite dakle, gospođice, od dana današnjega tugu koja vas mori, i neka vam izmučena nada stekne nove snage, jer uz pomoć Božju i moje

ruke brzo ćete vi biti uspostavljeni u svome kraljevstvu i zasjest ćete na prijestolje stare i velike države svoje, na jad i bijes huljama i zlikovcima koji su je oteli. Na posao dakle, jer tko se skanjuje, nikad mu ne svanjuje.

Ucviljena mu gospođica silom htjede poljubiti ruke, ali don Quijote, uvijek uljudan i udvoran vitez, nikako ne dade, nego je još digne, zagrli je uglađeno i veoma uljudno i zapovjedi Sanchu neka pritegne Rocinantu kolan, a njega odmah naoruža. Sancho skine bojnu opremu što je, poput trofeja, visjela na drvetu, pritegne potprug Rocinantu i časkom oboruža gospodara. A kad se don Quijote oboružao, reče:

— Hajdemo u ime Božje, da budemo na pomoći ovoj uzvišenoj gospođi.

Brijač, sveder na koljenima, s teškom je mukom susprezao smijeh i pazio da mu ne spadne brada, jer ako mu spadne, možda im se svima izjalovi čestita nakana. Ali kako je vidio da je don Quijote obećao milost i sada se revno sprema da je izvrši, ustane on, uhvati gospođicu za ruku i njih je dvojica dignu na mazgu. Onda uzjaše don Quijote Rocinanta, brijač se namjesti na svojoj drtini, a Sancho morade pješačiti, te se opet sjeti izgubljenoga sivca, koji bi mu evo sada trebao. No sve je sada njemu po volji, jer mu se čini, gospodar mu je udario pravim putem da se zacari, a i nema sumnje da se nakanio oženiti tom princezom i postati, u najmanju ruku, kralj micomiconski. Jedino mu je nemila misao što je ta kraljevina u crnačkoj zemlji i što su žitelji koji će mu biti podanici sami crnci. Ali odmah on u mislima doskoči i tomu, te rekne: »A što smeta ako mi podanici budu crnci? Natovarit ću ih i odvesti u Španjolsku, pa ću ih prodavati. Plaćat će meni ljudi u gotovu, i ja ću za te novce moći kupiti kakvu titulu, ili službu, pa mirno živjeti do smrtnoga časa. Nisam ja mrtvo puhalo, imam pameti i vještine da prodam dvadesetak-tridesetak tisuća podanika dok okom treneš! Tako mi Boga, letjet će oni, i mali i veliki, kakvi već budu. Sve ako su crnci, pobijelit će oni i požutjeti.[180] Dajte mi ih samo: nisam se ja najeo ludih gljiva!« Uživa on i korača zadovoljan, te je zaboravio i na nevolju što mora pješačiti.

Sve to gledaju iz grmlja Cardenio i župnik, i ne znaju kako bi im se pridružili. No župnik, prepredena glava, brzo smisli što će i kako će. Izvadi iz kesice nožice i brže podreže Cardeniju bradu, odjene mu svoj sivi kaput i dade mu crnu mantiju, a sam ostane u hlačama i prsniku. Cardenio se sasvim promijenio: ni sâm sebe ne bi poznao da se pogleda u ogledalu. Dok su se tako preodijevali, oni su drugi već odmakli, ali Cardenio i župnik stignu ipak prije njih na cestu, jer kroz grmlje i po lošim ovim šumskim putovima teže prolaze konjanici nego pješaci. Izbiju oni tako na ravnicu pod planinom, a kad se pojavi don Quijote i njegovo društvo, uzme ga župnik gledati iz daljine, pričini se kao da ga baš sada prepoznaje, a pošto ga se nagledao, poleti raširenih ruku k njemu i klikne:

— U dobar čas stigao, uglede viteštva, čestiti zemljače moj don Quijote od Manche, cvijete i diko plemstva, pomoći i zakrilje potrebnicima, srži skitnika vitezova.

Tako reče i obujmi don Quijotu koljeno lijeve noge. Don Quijote se začudi, gledajući i slušajući što taj čovjek govori, zagleda se pozorno u njega i naposljetku ga prepozna. Iznenadi mu se te upne svom silom da sjaše, ali ga župnik ne pusti, pa tako don Quijote reče:

— Pustite me, gospodine župniče, jer se ne pristoji da ja jašem, a ovako časna osoba kao što ste vi da pješači.

— Ne pristajem nipošto — odvrati župnik. — Ostanite vi, vaša milosti, na konju, jer vi na konju izvršujete najveća junačka djela i pustolovine koje su za naših vremena viđene. A meni je, nedostojnom svećeniku, dovoljno da sjednem na sapi jedne od ovih mazga koje pripadaju gospodi što s vama putuju, ako im nije krivo. Meni će biti kao da jašem konja Pegaza, ili zebru, ili pak vilovitog ata što ga je jahao čuveni Maur Muzaraque, koji još i danas leži začaran u velikoj gori Zulemi, nedaleko od Compluta.[181]

— Na to se nisam ni sjetio, gospodine župniče — odgovori don Quijote. — Gospođica će princeza, znam, biti tako dobra te će zapovjediti svojemu konjušaru da vas pusti na sedlo na svojoj mazgi, a on

neka sjedne otrag, ako mazga može nositi.

— Mislim da može — odvrati princeza — a ja znam da to ne moram ni zapovjediti svojemu gospodinu konjušaru, jer on je tako uljudan i fin te neće dopustiti da duhovnik pješači, kad može jahati.

— Tako je — potvrdi brijač.

Sjaše on brže i ponudi župniku sedlo, a župnik odmah i primi. Ali eto i nezgode: kad htjede brijač na mazgu straga uzjahati, mazga, koja je najmljena, te se onda već zna da je loša, uzbaci stražnju stranu i ritne se dvaput po zraku, pa da je majstora Nicolasa pogodila u prsa ili u glavu, dovraga bi mu bilo što je i došao po don Quijota. Uplaši se brico tako da je pao na zemlju, a kako nije pazio, spadne mu i brada. Kad je ogolobradio, nije znao što će, nego brže sakrije obadvjema rukama lice i zajaukne da mu je mazga porazbijala zube. Don Quijote pak ugleda onu bradurinu bez čeljusti i krvi, daleko od lica izvaljenoga konjušara, te klikne:

— Bože mili, velika li čuda! Istrgnuta mu je i skinuta brada, kao da mu je upravo zbrijana.

Župnik razabere da mu je naum u opasnosti, te bi mogao biti otkriven. Pritrči zato brže k bradi i pojuri s njom onamo gdje majstor Nicolás leži i sveudilj viče. Prikuči glavu k njegovim prsima, te mu žurno namjesti bradu, šapćući nad njim neke riječi. To je, veli on, basma koja pomaže u priljepljivanju brade, kako će vidjeti. Kad ju je prilijepio, odstupi, a ono brijač obradatio i zdrav kao i prije. Začudi se don Quijote tim neobičnostima, te zamoli župnika da ga kojom prigodom nauči tu basmu; on sudi da će se njena moć protezati i dalje od brade, jer je jasno da se ondje gdje se kida brada mora ozlijediti i raniti i meso, pa kada se sve to liječi, nije ta basma od koristi samo bradi nego i svem tijelu.

— Istina je — potvrdi župnik i obeća da će mu prvom prilikom otkriti tu basmu.

Dogovore se da će sada uzjahati župnik, a onda će se njih trojica redom izmjenjivati, dok ne stignu do krčme, dvije milje odatle. Troje uzjaše, to jest don Quijote, princeza i župnik, a trojica krenu pješice: Cardenio, brijač i Sancho Panza. Onda će don Quijote gospođici:

— Vodite nas, vaša visosti, kamo vas je volja.

Nije ona još dospjela odgovoriti, a župnik će:

— U koju nas kraljevinu kani vaše gospodstvo odvesti? Da neće možda u Micomicón? Tako će valjda i biti, ako se ja razumijem u kraljevine.

Ona ga je odmah razumjela, te je znala kako će odgovoriti. Reče dakle:

— Da, gospodine. U tu je kraljevinu meni put.

— Ako je tako — prihvati opet župnik — proći ćemo kroz moje selo, a odande možete udariti na Cartagenu. Ondje se možete, ako Bog da, ukrcati, pa ako bude vjetar povoljan, more tiho i bez oluje, neće proći ni devet godina te ćete ugledati veliku Mokraću, Močvaru meotsku, a odande je malo više od sto putnih dana do kraljevine vaše visosti.

— Varate se, gospodine — odgovori ona — jer nema ni dvije godine kako sam odande otputovala, i nikada nisam imala povoljna vremena, pa sam ipak stigla i ugledala onoga koga sam toliko željela, gospodina don Quijota od Manche, o kome mi je dopro glas čim sam zakročila na španjolsko tlo, a taj me glas i naveo da njega potražim, da se preporučim njegovoj milosti i da svoju pravdu povjerim hrabrosti njegove nepobjedive ruke.

— Ni riječi više! Prestanite me hvaliti! — klikne sada don Quijote. — Jer ja sam neprijatelj svakomu laskanju. Ovo nije doduše laskanje, ali ipak takve riječi vrijeđaju moje čedne uši. Ja vam samo velim, gospođice: bilo u meni hrabrosti ili ne bilo, onoliko koliko imam i nemam, služit će vama dokle god je meni glava na ramenima. No, o tome ćemo dok bude prilika, a sad molim gospodina župnika da bi rekao odakle je on dospio ovamo sâm samcat, bez slugu, i ovako bez ičega. Pravo čudo.

— Odgovorit ću vam ukratko — odvrati župnik, — Znajte dakle, gospodine, ja sam s majstorom Nicolásom, prijateljem i brijačem našim, krenuo u Sevilju da dignem neke novce što mi je poslao rođak,

koji se prije mnogo godina odselio u Indije.[182] Nisu bili mali novci, nego šezdeset tisuća pesa, u srebru, a to je dvostruko. Kad smo jučer ovuda prolazili, ispadnu pred nas četiri razbojnika te nas opljačkaju do brade. Opljačkali su nas zbilja tako da je brijač morao načiniti lažnu bradu. I ovoga su mladića — pokaže na Cardenija — valjano pustili kroz ruke. A zanimljivo je što se po ovom kraju na sva usta govori: oni što nas opljačkaše neki su galijaši što ih je, vele, gotovo na ovome mjestu oslobodio neki silni junak, te ih oteo i komisaru i stražarima. Nema sumnje da taj čovjek nije pri pameti, ili je i on onakva ništarija kao što su oni, ili čovjek bez duše i bez savjesti, kad je pustio vuka među ovce, lisicu među kokoši, muhu u med, ogriješio se o pravdu, usprotivio se svojemu kralju i prirodnom gospodaru, to jest njegovim pravednim odredbama, oteo galijama radnike, uzbunio Sveto bratstvo, koje mnogo godina bijaše spokojno, izvršio naposljetku djelo kojim se gubi duša a ne spašava se tijelo.

Sancho je bio župniku i brijaču pripovjedio pustolovinu s galijašima, koju je njegov gospodar s onolikom slavom okončao, pa se sada župnik raspripovijedao da vidi što će učiniti ili reći don Quijote, a don Quijote sve se mijenja u licu i ne usuđuje se izreći da je on oslobodio one fine ptice.

— To su dakle bili oni koji su nas orobili — reći će župnik. — A Bog bio milostiv i oprostio onomu koji je njih oteo zasluženoj kazni.

Trideseta glava

koja priča o razboritosti krasotice Doroteje, uz druge ugodne i zabavne zgode.

Nije župnik još ni valjano završio, a Sancho već progovori:

— Tako mi vjere, gospodine župniče, ono je junačko djelo izvršio moj gospodar, premda sam mu rekao unaprijed i upozorio ga neka pazi što čini, jer je grijeh oslobađati njih, kad su to najgori nitkovi, zato ih i tjeraju na galije.

— Glupane! — zavikne sada don Quijote. — Skitnika vitezova ne tiče se i nije im posao ispitivati jesu li ti ucviljeni, okovani, ugnjeteni ljudi na koje nailaze po putovima, onako bijedni po svojoj krivici ili po svojoj nesreći. Vitezima je dužnost pomagati im, jer su u nevolji, te zapažati njihove muke, a ne i njihove nevaljalštine. Ja sam skobio povorku poput patrica nanizanih, ojađenih nesretnika, te sam učinio onako kako moj viteški red naređuje, a za drugo ne marim. Komu to nije po volji, osim svetoga dostojanstva gospodina župnika i njegove časne osobe, ja mu velim da slabo zna viteške poslove i da laže kao kopilan i nikogović, i to ću mu dokazati svojim mačem, svagdje i na svakom mjestu.

Tako reče, pa se ukoči u stremenima i nabije šljem, jer brijačku je pliticu, koja je po njegovu mišljenju Mambrinov šljem, objesio o sedlenu glavinu, da je dade opraviti od galijaškoga gruhanja.

Dorotea je bila razborita i jako dosjetljiva, a opazila je da je don Quijote sulud i da svi osim Sancha zbijaju šalu s njim. Prohtjedne se i njoj malko šale, te kad je vidjela kako se vitez ozlovoljio, reče:

— Gospodine viteže, sjetite se milosti koju ste mi obećali, i da se prema tome ne smijete upuštati ni u kakvu drugu pustolovinu, kako god hitna bila. Smirite vi srce, jer da je gospodin župnik znao da je ta nepobjediva ruka oslobodila galijaše, bio bi triput zašio usta i triput bi se ugrizao za jezik, a ne bi protisnuo ni riječi koja će vas rasrditi.

— Tako je, kunem se — potvrdi župnik — prije bih iščupao brk[183] nego što bih i pisnuo.

— Smirit ću se, gospođice — reče don Quijote — i suspregnut ću pravedni gnjev što je već buknuo u mojim grudima. Mirno ću i spokojno stupati dokle god ne izvršim što sam obećao. Ali zauzvrat mojoj dobroj volji molim vas, recite mi, ako vam nije preteško, kakva vam je nevolja i kolika, tko su i kakvi su oni na kojima vas moram osvetiti i zadovoljštinu vam priskrbiti.

— Drage volje — odgovori Dorotea — ako vam nije mrsko slušati jadikovke i nesreće.

— Neće mi biti mrsko, gospođice — odgovori don Quijote, a na to će Dorotea:

— Slušajte me dakle pozorno.

Čim je to rekla, pristupe k njoj Cardenio i brijač, radoznali da vide kako će svoju povijest smisliti dosjetljiva Dorotea, a isto tako učini i Sancho, koga je ona zavarala kao i gospodara njegova. Namjesti se ona u sedlu, nakašlje se i započne umiljato pričati:

— Ponajprije znajte, gospodo, da se ja zovem...

Zastane malko, jer je zaboravila ime koje joj župnik bijaše nadjenuo.

Vidje on da je zapela, pa joj priskoči upomoć i reče:

— Nije čudo, vaša visosti, što se vi bunite i zapadate u nepriliku kad pričate svoje jade, jer ti jadi znaju biti takvi da zamagljuju pamćenje onomu koga pogode, te se onda jadnik ne sjeća ni vlastitog imena. Tako je i vama, vaša milosti, i vi ste zaboravili da se zovete princeza Micomicona, zakonita nasljednica velike kraljevine Micomicón. Po ovoj će se napomeni moći sada vaša milost lako sjetiti tužne svoje povijesti, koju ste nam voljni pripovjediti.

— Istina je — odgovori gospođica — ali mislim da mi odsad neće trebati nikakvih napomena, jer ja ću znati i sama valjano kazivati svoju povijest. Evo je: moj otac, kralj, po imenu Tinacrio,[184] vrlo učen u

magiji, svojim je umijećem dokučio da će moja mati, kraljica Jarmilla, umrijeti prije njega, a kratko će vrijeme iza nje i on promijeniti svijetom, tako da ću ja ostati siroče bez oca i bez majke. Ali je govorio da ga to ne jadi toliko koliko ga mori nešto drugo: pouzdano zna, neki će gorostas, vladar velikoga otoka, odmah do naše kraljevine, po imenu Pandafilando Zlopogleđa (jer on zaista, premda su mu oči na pravom mjestu i ravno gledaju, ipak škilji, kao da je škiljav, a to čini od zloće, da zaplaši i zastraši one koje gleda), znao mi je dakle otac da će taj gorostas Zlopogleđa, čim dočuje da sam osirotjela, zavojštiti s velikom silom na moju kraljevinu i svu mi je preoteti, te mi neće preostati ni malo seoce kamo bih se sklonila. No, svoj toj nevolji i nesreći mogu ja izbjeći ako se udam za njega. Ali on sudi da me nikada neće snaći volja za takav nejednak brak. I jest rekao zgoljnu istinu, jer nikada mi nije ni na pamet palo da pođem za toga gorostasa, a i ni za koga drugoga, koliko god velik i golem bio. Reče otac i to: kad on umre, i ja budem vidjela da Pandafilando navaljuje na moju kraljevinu, da mu se i ne opirem, jer bi mi to bila propast, nego neka mu dobrovoljno prepustim kraljevinu želim li svoje dobre i vjerne podanike očuvati od smrti i uništenja, jer od đavolje sile gorostasove ne mogu se obraniti. No neka se onda sa nekoliko svojih ljudi uputim u Španjolsku: ondje ću naći pomoć svojoj nevolji. Naići ću na skitnika viteza, o kome će se u to vrijeme pronijeti glas po svoj toj kraljevini, a zvat će se, ako se dobro sjećam, don Azote, ili don Jigote.[185]

— Don Quijote valjda je rekao, gospođice — umiješa se Sancho Panza — da, don Quijote, ili drugim imenom: Vitez Tužnog Lika.

— Istina je — potvrdi Dorotea. — Štoviše: rekao mi je da je visoka rasta, suh u licu, te ima na desnoj strani, pod lijevim pazuhom, ili tamo negdje, taman madež s dlakom nalik na čekinje.[186]

Kad je to čuo don Quijote, reče svojemu perjaniku:

— Ded mi, Sancho sinko, pomozi da se nad pasom razodjenem: želim vidjeti jesam li ja vitez koga je taj mudri kralj prorekao.

— Zašto biste se vi skidali? — zapita Dorotea.

— Da vidim imam li ja onaj madež što ga vaš otac spominje — odgovori don Quijote.

— Čemu biste se svlačili — reče Sancho — kad ja znam, gospodaru, da vi takav madež imate nasred leđa, a to je znak čovjeka junaka.

— To je dovoljno — dočeka Dorotea. — Tko bi i pazio na sitnice, kad je svejedno, bio madež pod pazuhom ili na leđima. Samo kad je madež, pa bio ma gdje, jer je na istoj koži. Ja sam dakle dobro pogodila kad sam se preporučila gospodinu don Quijotu. On je onaj koga mi je otac spominjao, jer se slaže i lice i slava njegova, koja mu se ne ori samo po španjolskoj nego i po cijeloj Manchi: čim sam se iskrcala u Osuni,[187] odmah sam se naslušala njegovih junačkih djela, te mi je duša rekla da je on onaj koga tražim.

— Kako ste se vi, gospođice — zapita don Quijote — iskrcali u Osuni, kad Osuna nije morska luka?

No prije nego što je Dorotea odgovorila, prihvati riječ župnik i reče:

— Gospođica princeza želi reći: čim se iskrcala u Málagi, stigla je u Osunu i čula ondje prvi glas o vama.

— To sam i htjela reći — potvrdi Dorotea.

— Tako je — reče župnik. — Nastavite, vaše veličanstvo.

— Što bih nastavila — započne Dorotea — nego da mi je sudbina dosudila naći viteza don Quijota, pa se sada već računam i smatram kraljicom i gospodaricom cijele svoje kraljevine, čim mi je on, po svojoj uljudnosti i velikodušnosti, obećao milost da će sa mnom krenuti kamo god treba da ga vodim, a to neće biti nikamo nego protiv Pandafilanda Zlopogleđe, da ga ubije i meni vrati što mi je otimač po nepravdi oteo. Sve će se dogoditi kako želimo, jer tako je prorekao otac moj dobri, Tinacrio Mudrac. A

rekao je još, i to napisao slovima kaldejskim ili grčkim, jer ja ne znam pročitati: ako taj prorečeni vitez, pošto bude smaknuo gorostasa, poželi uzeti mene za ženu, neka se odmah privolim, bez ijedne riječi otpora ili kolebanja, da mu budem vjenčana druga, i neka mu zajedno sa svojom osobom predam i svoju kraljevinu.

— Što sad veliš, prijane Sancho? — zapitat će don Quijote. — Čuješ li ti što biva? Zar ja tebi nisam govorio? Eto nama i kraljevine, da vladamo, i kraljice, da se oženimo njome.

— Tako mi svega — zavikne Sancho — kopilan bio tko se ne bi oženio kad prereže grkljan vitezu Pandahiladu! I nije loša ta kraljica! Samo da se meni buhe u postelji pretvore u ovakvu!

Tako reče, te poskoči dvaput i od silnoga se veselja lupi po nogama. Onda trgne Dorotejinu mazgu za uzde i zaustavi je, klekne pred Doroteju i zamoli da joj poljubi ruke, u znak da je priznaje za svoju kraljicu i vladaricu. Kako da se ne smiju svi, gledajući ludost gospodarovu i budalaštinu sluginu? Dorotea mu dakle pruži ruke i obeća mu da će ga dići na veliku čast u svojoj kraljevini, ako joj Bog dade sreću da joj se vrati kraljevina i vlast. A Sancho joj zahvali takvim riječima da su se opet svi nasmijali.

— Ovo je, gospodo — nastavi Dorotea — moja povijest. Još vam samo velim da mi je od sve pratnje koju sam povela iz svoje kraljevine preostao samo ovaj bradati konjušar. Svi su mi se drugi utopili za strašne oluje koja nas je zatekla nadogled luke, a nas smo dvoje, kao po čudu, isplivali na dvjema daskama na kopno. Sâmo je čudo i tajnovitost sav moj život, kako ste zapazili. A ako sam što preopširno pripovjedila, ili nije jasno, kako bi trebalo da bude, bacite krivicu na ono što je gospodin župnik spomenuo na početku moje pripovijesti: neprestani i neobični jadi otimaju patniku pamćenje.

— Meni ga jadi neće oteti, uzvišena i junačka gospođice — klikne don Quijote — koliko god ih ja pretrpio služeći vama, i koliko god veliki i neviđeni oni bili! Ja evo nanovo potvrđujem milost koju sam vam obećao, i kunem se da ću s vama nakraj svijeta, dokle god se ne skobim s vašim neprijateljem, komu sam nakan, uz pomoć Božju i ove moje ruke, skinuti bahatu glavu oštricom ovoga... neću da reknem, valjanoga mača, jer moj je mač ukrao Ginés od Pasamonta.[188]

To je promrsio kroza zube, a onda nastavi:

— A kada divu odrubim glavu i vas uspostavim u mirnoj vlasti nad vašom zemljom, od volje vam od sebe činiti što god želite, jer dok su meni misli zaokupljene i volja zarobljena i pamet nestala za onom... ne velim ništa više, ne smijem ja ni u snu pomisliti da se oženim, sve da je ta žena jedincata kao ptica Feniks.

Sanchu se učini sasvim loše to što mu gospodar govori da se ne kani ženiti, te se rasrdi i zavikne na sav glas:

— Ja se, gospodaru don Quijote, kunem i preklinjem da vi niste sasvim pri pameti. Ta kako biste se skanjivali da uzmete ovako uzvišenu princezu, kao što je ova? Zar vi mislite da će vam se iza svakoga ugla nuditi ovakva sreća kakva vam se sada nudi? Zar je gospođica Dulcinea ljepša? Boga mi, nije, pa ni napol: velim da nije ni do pete ovoj. Kako ću ja onda, dobijesa, dobiti grofiju kojoj se nadam, kad vi tražite kruha preko pogače! Ženite se odmah, ženite se, dođavola, i uzimajte tu kraljevinu što vam sama pada u ruke, a kad budete kralj, načinite mene markizom, ma vrag odnio sve!

Kad je don Quijote čuo takvu hulu na svoju vladaricu Dulcineju, nije mogao otrpjeti, nego zamahne žažalicom i bez ijedne riječi odvali dvaput po Sanchu, tako da ga je svalio na zemlju, te da se nije Dorotea uzvikala neka ga se okani, bio bi ga sa životom rastavio.

— Zar ti misliš, prostačino seljačka — progovori on nakon časka — da ću ja skrštenih ruku gledati dovijeka kako ti luduješ i vječno ti opraštati? Izbij to iz glave, ti prokleti nitkove, koji i jesi, čim hoćeš da jezikom blatiš neprispodobivu Dulcineju! Zar ti, klipane, huljo, lupežu, ne znaš da ja ne bih bio moćan ni buhu ubiti kad moju ruku ne bi junačila ona? Ded reci, ti beno zmijinjega jezika, što misliš tko je predobio tu kraljevinu i odsjekao glavu tomu gorostasu, i načinio tebe markizom (jer sve to smatram da je

prošlo i da je gotovo), ako to nije vrsnoća Dulcineje, koja se služi mojom rukom, te čini junačka djela? Ona bije boj mnome, a ja živim i dišem u njoj i za nju, nema me bez nje, njome postojim. Oj, ti nitkovski kopilane, kako si nezahvalan, a ja sam tebe digao sa zemlje iz prašine, da budeš gospodin i velikaš, a ti za dobročinstvo uzvraćaš hulom na onoga tko ti ga je iskazao!

Sancho nije bio toliko izubijan da ne bi čuo sve što mu gospodar govori. Ustade on prilično brzo, zakloni se za Dorotejinu mazgu i reče odonud gospodaru:

— Recite, gospodaru: ako ste vi odlučili da nećete uzeti ovu veliku princezu, onda je jasno da vas neće ni kraljevina zapasti, a kad je tako, kakvu vi milost možete meni iskazati? To i jest ono na što se ja tužim. Zato se vi, gospodaru, oženite svakako tom kraljicom, dok nam je ovdje i kad nam je već pala s neba, a poslije možete opet urediti s gospođicom Dulcinejom, jer valjda je bilo kraljeva na svijetu koji su imali inoče. Što se tiče ljepote, ja se u to ne petljam, jer od istine, ako pravo reknem, obadvije mi se mile, premda ja nisam nikada vidio gospođicu Dulcineju.

— Kako je nisi vidio, ti nevjero i klevetniče? — vikne don Quijote. — Zar mi nisi maločas donio poruku od nje?

— Velim da je nisam baš sasvim valjano vidio — odgovori Sancho — da bih čestito razabrao njenu ljepotu i sve dobre strane na njoj redom, jednu po jednu; ali ovako mi se odoka čini prilično lijepom.

— Zasad ti opraštam — reče don Quijote — a ti meni oprosti što sam se u ljutini zgranuo na tebe, jer kad srce prekipi, ode pamet.

— Vidim ja to — odgovori Sancho. — U mene uvijek tako zakipi ponajprije volja da govorim, i ja moram barem jedanput izreći što mi je na jeziku.

— Ipak ti pazi, Sancho — reče don Quijote — što govoriš, jer vrč ide na vodu...[189] ne velim ti ništa više.

— Dobro je — odvrati Sancho. — Bog je na nebu, on zna svaku smicalicu, te će presuditi koji od nas dvojice veće zlo čini: ja, što ne govorim pravo, ili vi, gospodaru, što ne činite pravo.

— Ni riječi više! — umiješa se Dorotea. — Otrči, Sancho, poljubi gospodaru ruku, zamoli ga za oproštenje, te odsad pazi bolje što hvališ i što kudiš, i ne pominji lošim riječima gospođicu Toboso, koju ja ne poznajem, ali sam joj voljna služiti, i uzdaj se u Boga, jer neće tebi izmaći mjesto na kojem ćeš kneževski živjeti.

Sancho obori glavu i zamoli od gospodara ruku, a on mu je pruži mirno i dostojanstveno. Pošto ju je poljubio, blagoslovi ga don Quijote i rekne mu da bi pošli malo naprijed, jer ga mora nešto pitati i s njime se razgovoriti o nečem važnom. Sancho ga posluša, te njih dvojica odmaknu naprijed, a don Quijote progovori:

— Otkad si se vratio, nisam imao prigode da te potanko zapitam za mnogo toga o poruci s kojom si krenuo na put, i za odgovor s kojim se vraćaš. Sada smo, srećom, uhvatili vremena i priliku, pa mi ne krati zadovoljstvo kojim će me usrećiti tvoji dobri glasi.

— Pitajte, gospodaru, što želite — odgovori Sancho — a ja ću vam redom na sve što pitate, lijepo odgovoriti. Ali vas molim, gospodaru, nemojte odsad biti onako osvetljivi.

— Zašto ti to veliš, Sancho? — zapita don Quijote.

— Velim zato — odgovori on — jer ova sam dva udarca maločas izvukao više zbog one kavge što ju je onomad po noći zametnuo među nama vrag, nego zbog ovoga što sam rekao protiv gospođice Dulcineje, koju ja cijenim i štujem kao svetinju zato što je ona vaša, sve ako svetinje u nje nema.

— Ne vraćaj se opet na takav razgovor, Sancho, tako ti života — reče don Quijote — jer to mene ozlovoljuje. Ja sam ti otoič oprostio, a ti znaš kako se veli: nov grijeh, nova pokora.

Dok se to događalo, ugledaju gdje im putem dolazi u susret neki čovjek na magarcu, a kad stiže nablizu, učini im se da je Ciganin. Ali čim je Sancho Panza, komu odmah igraju oči i duša kad ugleda

magarca, opazio toga čovjeka, prepozna on Ginésa od Pasamonta, koji se, da ne bude prepoznat i da proda magarca, preodjenuo u Ciganina, jer on je znao i ciganski i mnoge druge jezike kao da su mu materinski.

Promotri ga Sancho i prepozna, a čim ga je promotrio i prepoznao, uzviče se na sav glas:

— Ej lopove Ginesillo! Amo što je moje, vrati meni moj život, ne otimaj meni moje blaženstvo, daj mojega magarca, daj moju radost! Sijevaj, kopilane, bježi, lopove, i puštaj što nije tvoje!

Nije mu ni trebalo toliko vikati i psovati, jer čim je započeo, skoči Ginés i zagrebe kasom, gotovo trkom, te im začas izmače i nestade. A Sancho priđe svojemu sivcu, ogrli ga i reče:

— Kako ti je bilo, dobro moje, sivče, očinji vide i druže moj?

Ljubi ga i miluje kao da je čeljade. A magarac šuti, pušta da ga Sancho ljubi i miluje, i ništa ne odgovara. Stignu svi k njima i zaredaju čestitati što se našao magarac, a najviše don Quijote, koji rekne Sanchu da zbog toga ipak ne opoziva svoju zadužnicu na tri magarca, i Sancho mu zahvali.[190]

Dok su se njih dvojica tako razgovarala, reče župnik Doroteji da je jako razborito smislila pripovijest nalik na one iz viteških knjiga i kratko ju izložila. Ona mu odgovori da je mnogo vrijeme provela čitajući te knjige, ali ne zna gdje su pokrajine i morske luke, te je zato nasumce rekla da se iskrcala u Osuni.

— Opazio sam — reći će župnik — zato sam odmah priskočio te vas ispravio, pa je sve u redu. No zar nije neobično gledati kako taj nesretni vitez tako lako vjeruje svim tim bajkama i lažima, kad su samo udešene poput njegovih nesklapnih knjiga?

— Tako je — potvrdi Cardenio; — neobične su to i neviđene sljeparije, te ne znam ima li takva bistra pamet koja bi ih pogodila kad bi ih htjela izmisliti i sagraditi od samih laži.

— A onda još nešto — reći će župnik: — Osim tih budalaština, koje taj čestiti vitez u ludilu svojem govori, možeš raspredati s njim o svačemu drugom, te on besjedi i raspravlja najpametnijim riječima i pokazuje u svemu bistar i vedar razbor, tako da ga nitko ne bi, dokle god mu ne dirne u viteštvo, sudio drugačije nego da je sasvim pri zdravoj pameti.

Razgovaraju oni tako, a don Quijote nastavlja svoj razgovor i veli Sanchu:

— Okanimo se, prijatelju Panza, kavge i zadjevice, pa mi sada pripovijedaj bez ikakve srdžbe i zamjerke: Gdje si, kako i kada zatekao Dulcineju? Što je radila? Što si joj rekao? Što ti je odgovorila? Kakva je bila u licu kad je čitala moje pismo? Tko ga je prepisao? I sve što misliš da je u ovoj zgodi vrijedno znati, pitati, obavijestiti, samo nemoj ništa dodavati ili lagati, da mi zasladiš, ali ni otkidati, da mi slast uskratiš.

— Gospodaru — odgovori Sancho — ako ćemo po istini, pismo mi nije nitko prepisao, jer ja nisam ni ponio nikakvo pismo.

— Pravo veliš — reče don Quijote. — Bilježnicu u koju sam napisao pismo našao sam ja kod sebe dva dana nakon tvojega odlaska i jako sam se ražalostio, jer nisam znao što ćeš ti kad budeš vidio da nemaš pisma, pa sam mislio da ćeš se vratiti čim opaziš.

— I bio bih se vratio — odgovori Sancho — da ga nisam već zapamtio dok ste mi ga čitali, te sam ga u pero kazivao nekom crkvenjaku, a on ga po mojem kazivanju lijepo redom napisao. I veli da takvo pismo nije još nikada u životu čitao, premda je pročitao već strahotu od pisama.

— A znaš li ga još napamet, Sancho? — zapita don Quijote.

— Ne znam, gospodaru — odgovori Sancho — jer kad sam ga izrekao i vidio da mi više ne treba, zaboravio sam ga. Sjećam se samo, na početku, one uzvikane, to jest uzvišene gospođice, i na kraju: Vaš sve do smrti, Vitez Tužnog Lika. A u sredinu izme đu toga dvoga natrpao sam više od tri stotine duša, i života, i očiju svojih.

Trideset prva glava

Sočni razgovori između don Quijota i Sancha Panze, njegova perjanika, s drugim još zgodama.

— Sve mi to nije nemilo, nastavi samo — reče don Quijote. — Prispio si, i što je radila kraljica krasote? Jamačno si je zatekao gdje niže biser, ili gdje zlatom veze geslo ovomu svojemu zatravljenome vitezu.

— Nisam — odgovori Sancho — nego sam je zatekao gdje vije u dvorištu dva tovara pšenice.

— Onda vjeruj — reći će don Quijote — da se to pšenično zrnje pretvaralo u biser kad bi ga svojim rukama dotakla. A jesi li opazio, prijatelju, je li pšenica bjelica ili je rumenkasta?

— Žućkasta je bila — odgovori Sancho.

— Onda ti ja velim — opet će don Quijote — kad ju je ona svojim rukama izvijala, bit će bijeli kruh, bez ikakve sumnje. Ali ded dalje: kad si joj dao pismo, je li ga poljubila? Je li ga uza čelo pritisla? Je li pokazala kako joj je stalo do toga pisma? Da joj je drago? Što je uopće učinila?

— Kad sam joj pismo predavao — odgovori Sancho — baš je bila usred posla sa silnim žitom i tresla je rešeto, pa mi rekla: »Metni to pismo, prijatelju, na onu vreću; ne mogu ga čitati dok ne izrešetam sve ovo ovdje.«

— Pametna gospa! — dočeka don Quijote. — To je jamačno zato da ga čita po laznu i da uživa. Dalje, Sancho! A dok je bila zaposlena, što je razgovarala s tobom? Što te pitala o meni? A što si joj ti odgovorio? Kazuj sve dokraja i nemoj ni trunak zaboraviti!

— Nije me ništa pitala — reče Sancho — ali ja sam joj rekao da vi, gospodaru, njoj služite i pokoru činite, goli do pojasa, kao divlja zvijer u planini, te spavate na zemlji, ne jedete kruha sa stola i ne češljate bradu, nego plačete i proklinjete sudbinu.

— Nisi dobro rekao da ja proklinjem sudbinu — dočeka don Quijote — jer ja sudbinu baš blagosiljem, i blagosiljat ću je dokle god živim, što me stvorila da budem vrijedan ljubiti tako uzvišenu gospođicu kao što je Dulcinea od Tobosa.

— Uzvišena jest — reći će Sancho — jer tako mi vjere, nadvisuje me više nego za šaku.

— Kako to, Sancho? — zapita don Quijote. — Jesi li se ti mjerio s njom?

— Mjerio sam se ovako — odvrati Sancho: — pristupio sam da joj pomognem natovariti na magarca vreću pšenice, pa kad sam stao do nje, vidio sam da me nadvisuje više nego za čestitu šaku.

— A zar nije istina — odvrati don Quijote — da se toj veličini pridružuje i kiti je tisuća duševnih krasota! Ali jedno mi nećeš poreći, Sancho: kad si se približio njoj, zar nisi osjetio sabejski miris, neki aromatski dah, nešto tako ugodno da i ne znam izreći imenom? Neki miomiris i blagovonje, kao da si u finom rukavičarskom dućanu?

— Znam jedino — odgovori Sancho — da sam osjetio kao neki mirisak od pazuha; valjda se od mnogoga posla oznojila i zajapurila.

— Neće biti — uzvrati don Quijote — nego si ti valjda bio u kihavici, ili si sam sebi zaudarao, jer dobro znam kako ona miriše, ta ruža među bodljikama, taj ljiljan u polju, ta rastopljena ambra.

— Sve može biti — odgovori Sancho; — često se isparuje iz mene zapah, pa sam ja onda mislio da se isparuje iz gospođice Dulcineje, ali nije ni čudo, jer jedan je vrag nalik na drugoga.

— Dobro dakle — nastavi don Quijote — izrešetala je pšenicu i poslala je u mlin. Što je učinila kad je pročitala moje pismo?

— Pismo ona nije pročitala — odgovori Sancho; — veli da ne zna ni čitati ni pisati, te je razderala pismo na sitne komadićke, jer neće ga nikomu dati da joj pročita, pa da joj po selu znaju tajne. Dosta joj je, veli, ono što sam joj naustice kazao, kako vi nju, gospodaru, ljubite i kakvu vi neobičnu pokoru činite

zbog nje. Naposljetku vam je poručila, gospodaru, da vas pozdravlja i da bi više voljela vidjeti vas negoli vam pisati; moli vas i zapovijeda vam da odmah pošto primite ovu poruku krenete iz te šikare i okanite se ludorija, i da se pravo ovoga časa uputite u Toboso, ako vam se ne dogodi štogod krupno, jer ona jako želi da vas vidi. Slatko se nasmijala kad sam joj rekao da se vi, gospodaru, zovete Vitez Tužnog Lika. Zapitao sam je li se pojavio onaj onomadanji Viskajac; veli da jest, i jako je zgodan čovjek. Zapitao sam i za galijaše, ali veli da dosad nije vidjela nijednoga.

— Sve je dobro dotle — reče don Quijote. — A kakvu ti je dragocjenost dala na rastanku, da te nagradi što si joj donio glas od mene? Jer obična je i prastara navada u skitnika vitezova i njihovih dama, da perjanike, djevojke i patuljke koji im donose glase, njima od njihovih dama a damama od skitnika vitezova, nagrađuju njih kakvom dragocjenošću u zahvalu za dobru vijest.

— Možda je tako, i ja to smatram dobrim običajem, ali je to bilo valjda u nekadanja vremena, jer danas se uobičajilo da ti dadu komad kruha i sira, pa mi je to dala i gospođica Dulcinea iz dvorišta, preko trnja na zidu, kad sam se rastajao s njom, a po svemu je bio ovčji sir.

— Jako je darežljiva — reče don Quijote — pa ako ti nije dala nikakvu dragocjenost, valjda je to zato što je u onaj mah nije imala pri ruci da ti je dade. Ali bolje išta nego ništa. Dok ja odem onamo, sve će se već urediti. Znaš li ti čemu se ja čudim? Meni se čini kao da si ti onamo i natrag putovao zrakom, jer se za put u Toboso i za povratak nisi dulje zadržao od tri dana, a ima odavde donde više od trideset milja. Zato ja sudim da ti nisi ni osjetio kako ti je uskorio i skratio put onaj čarobnjak koji je meni na pomoći i prijatelj mi je, jer ja moram takva prijatelja svakako imati, ta inače ne bih ni bio valjan skitnik vitez. Ima takvih čarobnjaka što uzmu skitnika viteza dok spava u postelji, te on i ne zna sutradan kako je osvanuo tisuću milja i dalje od mjesta gdje je omrknuo. Da nema toga, ne bi skitnici vitezovi mogli u opasnostima priskakati jedan drugomu upomoć, kao što priskaču svaki čas. Biva tako da se koji vitez bori u planini u Armeniji s kakvim zmajem, ili s kakvom nemani, ili s drugim vitezom, pa mu borba po zlu pođe te samo što nije poginuo, no uto mu iznenada stiže na oblaku ili na ognjenim kolima prijatelj vitez, koji još čas prije bijaše u Engleskoj, da mu upomoć priskoči te ga iz smrti izbavi. I nanoć je opet nađe u svojoj kući, te uslast večera. A od jednoga mjesta do drugoga često ima i dvije ili tri tisuće milja. Sve to stvara vještina i mudrost tih čarobnjaka koji vode brigu o skitnicima vitezovima. Zato ja, prijatelju Sancho, bez ikakve sumnje vjerujem da si za tako kratko vrijeme prevalio put u Toboso i natrag, jer tebe je jamačno, kako već rekoh, letimice prenio koji prijatelj čarobnjak, a ti nisi ni osjetio.

— Bit će tako — reče Sancho — jer tako mi vjere, Rocinante je jurio kao ciganско magare kojemu je žìva u ušima.[191]

— I jest bilo žive u njemu! — prihvati don Quijote. — I još cijela četa bjesova, jer to je čeljad koja neumorno putuje i sa sobom vodi koga god hoće. No okanimo se toga! Što misliš, kako bih ja učinio sada, kad mi moja vladarica zapovijeda da dođem k njoj? Znam doduše da sam dužan izvršiti njezin nalog, ali opet ne mogu, jer sam obećao milost princezi koja je s nama; viteški me zakon primorava da se držim riječi, a ne mile volje svoje. U jednu me ruku muči i mori želja da vidim svoju vladaricu; u drugu me ruku jako potiče i zove vjera koju sam zadao, i slava koju ću tim djelom steći. Nakan sam zato požuriti se i stići što prije onamo gdje je gorostas, pa da mu odsiječem glavu, princezu u miru uspostavim u kraljestvo te odmah krenem natrag, da vidim sunce koje mene obasjava. Njoj ću se ispričati, i ona će mi odobriti što sam okasnio; vidjet će da je sve samo za veću slavu i diku njenu, jer što god sam ja, otkad živim, postigao, postižem i još ću postići oružjem, sve je to od milosti koju ona meni iskazuje, i odatle što sam njen.

— Aoj! — zavapi Sancho — još vam se vrzu po glavi te tlapnje! Ta recite mi, gospodaru: kanite li vi taj put proći uludo, pa propustiti te izgubiti ovako bogatu i divnu ženidbu kao što je ova, gdje u ženinstvo dobivate kraljevinu koja, kako sam pouzdano čuo, mjeri opsegom više nego dvadeset tisuća milja, te

obiluje svime što je potrebno čovjeku za hranu i život, a veća je od Portugalije i Kastilije zajedno? Šutite, za Boga miloga, i sram vas bilo što ste rekli; poslušajte moj savjet: oženite se odmah u prvom selu gdje ima župnik; a ako nećete, evo našega župnika, koji će to valjano učiniti. I znajte da sam ja u godinama gdje već znam savjetovati, i da vam je ovo dobar savjet, i da je bolji vrabac u ruci nego golub na krovu, jer tko traži veće, gubi i ono iz vreće.

— Pazi, Sancho! — reći će don Quijote. — Ako ti meni zato savjetuješ neka se oženim da bih se ja, kad ubijem gorostasa, zakraljio, te da mi onda bude lako iskazivati tebi milosti i dati ono što sam ti obećao, znaj da ti mogu vrlo lako ispuniti želju sve ako se ne oženim, jer prije nego što zapodjenem boj, ja ću ugovoriti, ako izađem kao pobjednik iz borbe i ne budem se htio ženiti, da me mora zapasti polovina kraljevine, tako da je mogu pokloniti kome hoću; a kad mi je dadu, kome ću je pokloniti, nego tebi?

— To je jasno — dočeka Sancho — ali gledajte da bude uz more, jer ako mi se ondje ne bude mililo živjeti, da mogu ukrcati svoje podanike crnce i činiti od njih što sam već rekao. A vi, gospodaru, ostavite sada brigu da odete gospođici Dulcineji, nego najprije gorostasa ubijte, pa da taj posao završimo, jer tako mi Boga, čini mi se da će od toga posla biti velike slave i velike koristi.

— Velim ti, Sancho — odgovori don Quijote — da ne vodiš brigu, a ja ću ti poslušati savjet da najprije krenem s princezom, a zatim ću Dulcineji. I pamet u glavu: nikomu ništa ne kazuj, ni ovima što su s nama, što smo mi sada odlučili i utanačili, jer Dulcinea je tako čestita te ne želi da se njene misli saznaju, pa zato ne valja da ih ja ili tkogod drugi oda.

— Ako je tako — upita Sancho — zašto vi, gospodaru, sve one koje ste svojom rukom pobijedili šaljete neka se poklone gospođici Dulcineji, kad vi time i sami potvrđujete da je volite i da ste zaljubljeni u nju? Čim vi njih silite da odlaze k njoj i na koljena da padaju pred njom, te joj moraju govoriti da dolaze od vas da joj se poklone, kako se može kriti što vas dvoje mislite?

— Oh, kakva si ti neznalica i tupan! — klikne don Quijote. — Zar ti, Sancho, ne vidiš da sve to veliča slavu njenu? Znaj, dakle, da je po našoj viteškoj navadi dami velika čast kad ima mnogo skitnika vitezova koji joj služe i mislima ne smjeraju dalje, a služe joj stoga što je ona ta i takva, te oni ne očekuju nikakvu drugu nagradu nego da se ona udostoji primiti ih za svoje vitezove.

— Ja sam čuo gdje propovijedaju — prihvati Sancho — da takvom ljubavlju treba voljeti Svevišnjega, zbog njega samoga, a ne treba da nas na ljubav navodi ni nada u blaženstvo, ni strah od kazne, premda bih ga ja rado volio i služio mu za ono što on može.

— Vrag te odnio, seljačino — klikne don Quijote — kakve li to mudrolije gdjekada govoriš! Rekao bi čovjek da si bio na naukama.

— Ta ja ne znam, tako mi vjere, ni čitati — odgovori Sancho.

Uto im dovikne majstor Nicolás neka malko pričekaju, jer će stati da se napiju na vreocu na koje su tu naišli. Stane don Quijote, na veliku radost Sanchovu, koji se već umorio lažući, te se boji da ga gospodar ne uvreba u laži, jer on jedino zna da je Dulcinea seljanka u Tobosu, ali je nije vidio nikada.[192]

Dotle se Cardenio odjenuo odjećom što bijaše na Doroteji kad su je našli. Nije ta odjeća bila baš osobita, ali kudikamo bolja od onog jada što je sa sebe skinuo. Sjašu oni kod vrela, prihvate se ono malo jela što ga je župnik ponio iz krčme, pa utaže ljutu glad koja ih je sve morila. Uto udari onuda putem neki mladić, te se silno pozorno zagleda u njih kraj vrela, a onda odmah pojuri k don Quijotu, obuhvati mu noge, zaplače gorko i progovori:

— Jao, gospodaru! Zar vi mene ne prepoznajete? Ta pogledajte me dobro! Ja sam onaj momak Andrés što ste ga vi izbavili kad je bio svezan za hrast.

Prepozna ga don Quijote, uhvati ga za ruku, okrenu se društvu i reče:

— Da, gospodo, vidite od kolike je važnosti da na svijetu ima skitnika vitezova, koji osvećuju krivice i nepravde što ih čine drzoviti i zli ljudi, znajte ovo! Jednoga sam dana prolazio šumom, te začuo jauk i

žalostivo vikanje, kao od čeljadeta što je u muci i nevolji. Po dužnosti svojoj pojurim odmah onamo odakle mi se čini da dopire jauk, te nađem privezana za hrast ovoga mladića što je evo sada pred nama, i ja mu se radujem u duši, jer će on posvjedočiti da ne lažem. Bio je dakle za hrast privezan, gol do pojasa, a neki seljak, o kome sam kasnije čuo da mu je gospodar, mlati ga konjskom uzdom. Kad ja to ugledam, zapitam onoga zašto ga tako šiba i mrcvari, te mi onaj prostak odgovori da ga bije zato što mu je sluga i što je nešto tamo zanemario, više od lopovštine nego od gluposti. A dječak reče na to: »Gospodine, on me tuče jedino zato što ištem plaću.« Gospodar uzme koješta ševrdati izmotavajući se, a ja sam slušao, ali nisam mario. Naredim mu naposljetku da ga odriješi, i zakunem ga da momka povede sa sobom te ga isplati do posljednjeg reala, i još biranim novcima. Zar nije tako, sinko Andrés? Zar nisi opazio kako sam mu odrešito zapovjedio i kako je on ponizno obećao da će učiniti što god mu naređujem, objavljujem i iziskujem? Odgovaraj, nemoj se mésti ni skanjivati! Pripovjedi ovoj gospodi što se dogodilo, neka vide i razaberu kolika je korist što po cestama ima skitnika vitezova.

— Sve što ste vi, gospodaru, rekli, cijela je istina — odgovori mladić — ali se sve završilo naopako, obratno od onoga što vi mislite.

— Kako naopako? — začudi se don Quijote. — Zar te nije seljak isplatio?

— Ne samo što me nije isplatio — odgovori momak — nego, kad ste vi odmakli iz šume i mi ostali sami, opet me svezao za onaj isti hrast i izmlatio me toliko da sam bio kao izmrcvareni sveti Bartol. A uza svaki udar kojim me mlatio šalio se on i lakrdijao podrugujući se vama, te da me nije onoliko boljelo, nasmijao bih se što sve govori. Počinio je on od mene takvo čudo da sam sve dosad bio u bolnici i liječio se, kako me taj zlobni seljanin izubijao. Sve ste to skrivili vi, gospodaru, jer da ste išli svojim putem i da se niste svraćali kud vas ne zovu, niti se petljali u tuđe poslove, moj bi mi gospodar odudarao tuce ili dva tuceta udaraca, pa bi me odmah odriješio i platio mi što mi je dužan. Ali kad ste vi njega onako ni za što obružili i tolika mu prostaštva nagovorili, planuo je od ljutosti, pa kad je nije mogao iskaliti na vama, sav je bijes i ljutinu, kad je ostao sam sa mnom, iskalio na meni, i još tako da nikada više neću biti čovjek kakav treba da budem.

— Zlo je bilo — reći će don Quijote — što sam ja otišao, a nisam ostao dok on tebi ne plati, jer ja sam po davnom iskustvu morao znati da nema seljaka koji će održati zadanu riječ ako vidi da mu je od koristi ne održati je. Ali ti se sjećaš, Andrése kako sam se ja zakleo da ću, ako ne bude platio, doći i potražiti ga, te ću ga naći, sve da se sakrije u kitov trbuh.

— Istina je — prizna Andrés — ali što koristi!

— Odmah ćeš vidjeti koristi li — odvrati don Quijote.

Tako reče, ustade brže i zapovjedi Sanchu neka zauzda Rocinanta, koji je pasao dok su oni jeli.

Dorotea ga zapita što je naumio, a on odgovori da će potražiti onoga seljaka, kazniti ga za onakvu zloću i prisiliti ga da isplati Andrésa do posljednjega maravedija, usprkos i uznos svima seljacima koliko god ih ima na svijetu. Ona mu na to odgovori neka ne zaboravi da se po obećanoj milosti ne smije upuštati ni u što dokle god ne dovrši njen posao: i sam to bolje zna nego itko, te neka primiri srce dok se ne vrati iz njene kraljevine.

— Istina je — odgovori don Quijote. — Andrés se dakle mora strpjeti dok se ja ne vratim, kako vi, gospođice, velite, a ja se opet kunem i nanovo obećavam da neću mirovati dok dječaka ne osvetim i on ne bude isplaćen.

— Ne vjerujem ja tim zakletvama — odvrati Andrés. — Volio bih više od svake osvete na svijetu da je meni sada stići u Sevilju. Dajte mi, ako imate, da štogod pojedem i ponesem, pa ostajte s Bogom, gospodaru, i vi i svi skitnici vitezovi, proskitali se, dabogda, onako sretno kao što i ja.

Sancho izvadi iz svoje vreće komad kruha i sira, dade mladiću i reče:

— Evo ti, brate Andrés. Svakoga je od nas zapao po komadićak tvoje nesreće.

— A kakav je komadićak zapao vas? — zapita Andrés.

— Evo ova kriška sira i kruha što ti dajem — odgovori Sancho — jer Bog zna hoće li mi nedostajati ili neće. Pamti, prijane, da mi konjušari skitnika vitezova trpimo ljutu glad i nevolju, i još drugo koješta što je bolje trpjeti nego kazivati.

Andrés primi kruh i sir, pa kad je vidio da mu nitko ne daje ništa više, obori glavu te uhvati put pod noge, kako se veli. Samo još pri odlasku reče don Quijotu:

— Bogom vas kunem, gospodaru skitniče viteže, ako me opet sretnete, ne priskačite mi i ne pomažite mi, ma vidjeli da će me raskomadati, nego me pustite u mojoj nevolji, jer ni ona mi neće biti gora od nevolje što će me stići ako mi pomognete vi, dabogda prokleti bili, pa i svi skitnici vitezovi koliko ih se god rodilo na svijetu.

Don Quijote htjede ustati da ga kazni, ali on odjuri, ni hrt ga stigao ne bi. Razbjesnile Andrésove riječi don Quijota, te se oni drugi namučili susprežući smijeh, da im se vitez sasvim ne ražesti.

Trideset druga glava

koja priča što se u krčmi dogodilo cijeloj povorci don Quijotovoj.

Pošto su odručali, uzjašu odmah te bez ikakve zgode koju bi vrijedilo pripovijedati stignu sutradan u onu krčmu što je strah i trepet Sanchu Panzi. Nećkao se on, doduše, da uđe, ali nije mogao izmaknuti. Krčmarica, krčmar, njihova kći i Maritornes, kad opaze da dolaze don Quijote i Sancho, krenu im u susret i dočekaju ih s velikim veseljem, a don Quijote uzvrati s dostojanstvenom mirnoćom i prijaznošću, te im rekne neka mu spreme bolju postelju nego što mu je onomad bijahu spremili. Krčmarica mu na to odgovori: ako bude bolje platio nego onomad, spremit će mu kneževsku postelju. Don Quijote odvrati da će platiti, pa mu spreme priličnu postelju u komori gdjeno i prošli put, te on odmah legne, jer je bio sav izlomljen i smušen.

Tek što se on sklonio, saleti krčmarica brijača, zgrabi ga za bradu i zavikne:

— Tako mi križa, ne dam ja više svoga repa da vam bude brada, nego vi meni moj rep vratite; mojemu se mužu vuče po zemlji da je sramota; to jest, češalj, jer njega ja zatičem u svoj dobri rep.

Vuče ona za rep, ali brijač ga ne htjede dati, dok mu župnik ne reče neka ga vrati, jer ne treba više onakve varke, nego neka se otkrije i u svojemu se liku javi, a don Quijotu neka rekne da je dobjegao ovamo u krčmu kad su ga opljačkali razbojnici galijaši. A ako bude zapitao za princezina perjanika, reći će mu da ga je ona poslala naprijed, neka objavi svijetu u njenoj kraljevini da ona dolazi i dovodi sa sobom osloboditelja. Vrati onda brijač krčmarici rep, a vrate joj i sve drugo što im je posudila da izbave don Quijota. Svi se u krčmi zadive krasoti Dorotejinoj i stasitomu pastiru Cardeniju. Naruči župnik da im spreme za jelo što u krčmi imaju, te se krčmar ponada da će dobro platiti, i tako upne da im prilično jelo priredi. Sve to vrijeme don Quijote spavaše, pa oni odluče da ga i ne bude, jer njemu je sada probitačnije spavati nego jesti. Za jelom uzmu razgovarati o neobičnoj budalaštini don Quijotovoj i kako su ga našli, a bili su tu krčmar, njegova žena, njihova kći, Maritornes i svi putnici. Krčmarica im pripovjedi što se dogodilo s njim i s mazgarom, pa se obazre za Sanchom, i kad opazi da ga nema, ispriča im kako su se njime loptali, i oni to saslušaju s uživanjem. A kad župnik reče da su don Quijotu pomutile pamet viteške knjige koje je on čitao, reći će krčmar:

— Ja ne znam kako bi to moglo biti, jer zbilja, koliko ja razumijem, nema na svijetu boljega štiva. Imam ja dvije-tri takve knjige, i još neke papire što me zaista oživljuju, i ne samo mene nego i mnoge druge. Kad je žetva, skupljaju se ovdje na blagdane mnogi žeteoci i svagda se nađe koji što zna čitati. Uzme on u ruke koju od tih knjiga, nas tridesetak i više posjeda oko njega, pa slušamo, uživamo i pomlađujemo se. Mene, kad čujem kako vitezovi mlate bijesno i strahovito, spopada želja da i ja tako uradim, pa bih slušo priču po cijele noći i dane.

— I ja isto tako — priklopi krčmarica — jer mi nema u kući mira dok ti ne uzmeš slušati što čitaju; onda se zaneseš i zaboraviš na svađu.

— Istina je — primetnu Maritornes; — tako mi vjere, i ja volim slušati te pripovijesti, jer su veoma zabavne, pogotovo kad pričaju kako se gospođica pod narančama grli sa svojim vitezom, a djevojka im stražari te umire od zavisti i od silna straha. To je, velim ja, medeno.

— A što sudite vi, gospođice? — zapita župnik krčmarovu kćer.

— Ne znam, gospodine, duše mi — odgovori ona; — i ja slušam, i zaista volim slušati, premda ne razumijem; ali ja ne volim ono udaranje, što moj otac voli, nego one jadikovke, kad su vitezovi daleko od svojih dama, te sam već znala i zaplakati, koliko ih žalim.

— Vi biste ih dakle uslišali, gospođice, kad bi za vama jadali? — upita Dorotea.

— Ne znam što bih učinila — odgovori djevojka — samo znam da su nekoje od tih dama tako okrutne

te ih njihovi vitezovi krste tigrovima i lavovima i tisućama drugih nepriličnih imena. Isuse moj, kako može nekoja biti onako bez duše i bez savjesti, pa pustiti čestita čovjeka da umre ili da poludi jer ga ona ne mari. Čemu bi se prenemagale: ako je u poštenju, neka se uzmu, jer drugo i ne žele.

— Šuti, mala! — reći će krčmarica — čini mi se da ti mnogo o tome znaš, a ne valja da djevojke toliko znaju i govore.

— Kad me gospodin pita, morala sam mu odgovoriti — odvrati kći.

— Onda mi, gospodine krčmaru — reći će župnik — donesite te knjige, da ih vidim.

— Drage volje — pristane krčmar.

Uđe u svoju sobu pa iznese staru torbu, zatvorenu lančićem. Otvori je župnik i nađe u njoj tri velike knjige i nekoliko papira, jako lijepo ispisanih rukom. Prva knjiga koju je otvorio i vidio bijaše *Don Cirongilio od Tracije*; druga *Félixmarte od Hircanije*; treća pak historija velikoga vojvode Gonzala Hernándeza od Córdobe, sa životom Diega Garcíje od Paredesa.[193] Kad je župnik pročitao ona dva prva naslova, okrenu se brijaču i reče:

— Da nam je sada ovdje gazdarica našega prijatelja i njegova sinovica!

— A zašto — odvrati brijač — kad ih mogu i ja odnijeti u dvorište ili u kamin, jer evo baš gori dobra vatra.

— Zar biste vi spalili moje knjige? — zapita krčmar.

— Samo ove dvije — odgovori župnik: — don Cirongilija i Félixmarta.

— Onda su valjda — opet će krčmar —heretične ili flegmatične, kad ih hoćete spaliti?

— *Šizmatične*, hoćete reći, prijatelju — ispravi ga brijač — a ne *flegmatične*.

— Tako je — potvrdi krčmar. — Ali ako hoćete koju spaliti, spalite vi toga velikoga vojvodu Diega Garciju. Volio bih da mi spalite sina nego koju od onih dviju knjiga.

— Brate moj — prihvati riječ župnik — te su dvije knjige lažljive i pune ludorija i budalaština, a onaj je veliki vojvoda istinita povijest što pripovijeda djela Gonzala Hernándeza od Córdobe, koji je mnogim svojim junaštvima zavrijedio da ga sav svijet zove velikim vojvodom, čuvenim i slavnim pridjevkom, koji on jedini zaslužuje. A taj je Diego García bio odličan vitez, rodom iz grada Trujilla u Extremaduri, nadasve hrabar vojnik, a od prirode tako snažan da je jednim prstom zadržavao mlinsko kolo u najbržem okretaju; s mačem u ruci staje on pred most i suzbija cijelu nebrojenu vojsku da ne može preko mosta; i još je drugih takvih djela počinio, te ih pripovijeda on sam i opisuje sa čednošću viteza i vlastitoga ljetopisca, ali da ih je opisao tkogod drugi slobodno i bez strasti, zaboravila bi se junačka djela Hektorima, Ahilima i Roldanima.

— Čudna li čuda! — odvrati krčmar. — Baš se koječemu divite: zadržao mlinsko kolo! Bješe vam, Boga mi, čitati što sam čitao ja o Felixmartu od Hircanije, koji je jednim zamašajem prepolovio pet gorostasa po pojasu kao da su mahune i »fratrići« koje djeca prave za igračku.[194] A drugi je put opet navalio na silnu i prejaku vojsku od milijun i šest stotina tisuća vojnika te ih sve rastjerao kao da su ovčje stado. A što velite o čestitom don Cirongiliju od Tracije, o kojem priča knjiga da je bio tako hrabar i srčan te kad je jednom plovio rijekom, iskoči isred vode ognjena zmija, a on, čim ju je ugledao, pojuri na nju, uzjaše joj na ljuskava leđa i stisne joj obadvjema rukama grlo s tolikom silom da je zmija vidjela: poginut će, te nije mala ni kud ni kamo, nego zaroni u dubinu te odvuče sa sobom i viteza koji je ne pušta. A kad stigoše dolje, nađoše se u nekim sjajnim dvorima i vrtovima da je divota. I onda se zmija pretvori u drevna starca, koji mu je nagovorio toliko da se čovjek ne može naslušati. Šutite, gospodine, jer da vi to čujete, poludjeli biste od uživanja. Marim ja za velikoga vojvodu i za toga Diega Garciju što ih spominjete!

Kad je to čula Dorotea, reče potiho Cardeniju:

— Zamalo, pa će naš krčmar biti drugi don Quijote.

— I meni se čini — odgovori Cardenio — jer on kanda smatra cijelom istinom da se sve što pričaju te knjige zbilja dogodilo, i baš onako kako one pišu, pa ga ni bosonogi fratri ne bi uvjerili da je drugačije.

— Znajte, brate — opet će župnik — da nikada nije ni bilo na svijetu Felixmarta od Hircanije, ni don Cirongilija od Tracije, ni drugih takvih vitezova o kojima viteške knjige pričaju. Sve su to izmislile i složile besposlene glave, i to u onu svrhu koju ste spomenuli, da se potrati vrijeme, kao što su ga i vaši žeteoci tratili slušajući te priče. A ja vam se istinski kunem da nikada nije na svijetu bilo takvih vitezova, niti su činili onakva junačka djela i ludorije.

— Solite vi drugima pamet — odgovori krčmar. — Kao da ja doista ne znam do pet brojiti, i ne znam gdje me svrbi! Nećete vi meni prodati rog za svijeću; nisam se ja ludih gljiva najeo. Što vi meni kazujete da je sve što ove čestite knjige pišu ludorija i laž, kad su knjige tiskane s dopuštenjem gospode od Kraljevskoga vijeća, kao da su to ljudi koji bi dopustili da se skupi i tiska tolika laž, tolike bitke i toliko čaranje da se čovjeku pamet muti!

— Rekao sam vam već, prijatelju — odvrati župnik — da je ono za razbibrigu našim dokonim mislima. Kao što u uređenim državama igraju šah i bilijar i loptaju se, da se zabave ljudi koji neće, ne moraju ili ne mogu raditi, tako se dopušta tiskanje ovakvih knjiga, jer se zaista misli da ne može biti takvih neznalica koji bi ikoju od tih knjiga smatrali istinitom. Kad bi sada bila prilika i kad bi slušatelji tražili, rekao bih koješta o tome kakve treba da budu viteške knjige, da budu dobre i možda od koristi i još nekima na slast; ali se nadam da ću to moći kada pretresti s onim koji je moćan tomu doskočiti. A dotle mi, gospodine krčmaru, vjerujte što sam vam rekao; evo vam vaših knjiga i nazdravlje vam bile njihove istine ili laži, i od koristi vam bile, te vam Bog dao da ne zapadnete u kolotečinu don Quijotovu.

— To neću — odgovori krčmar; — nisam ja lud da postanem skitnik vitez.

Znam ja dobro da danas nije kao nekoć, kada su, kako vele, obilazili po svijetu ti slavni vitezovi.

Usred toga razgovora bane k njima Sancho, te se sav zbuni i zamisli kad je čuo što vele kako nisu danas u običaju skitnici vitezovi, a sve su viteške knjige ludorije i laži. Odluči zato u duši sačekati kako će se završiti taj gospodarov put, pa ako se ne dokonča sretno, kako on misli, ostavit će ga i vratit će se ženi i djeci, i običnom poslu svojemu.

Krčmar prihvati torbu i knjige, ali mu župnik reče:

— Pričekajte! Ja bih da razgledam kakvi su ovo papiri što su tako lijepo ispisani.

Izvadi ih krčmar i dade mu ih da pročita, te župnik vidje da ima do osam araka, ispisanih rukom, a na čelu piše krupan naslov: *Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku*. Župnik pročita u sebi tri-četiri retka i reče:

— Naslov mi se ove pripovijesti čini zaista zgodnim, i ja bih je pročitao svu.

Na to mu odgovori krčmar:

— Pa pročitajte, časni gospodine, i znajte da su jako zadovoljni bili neki gosti koji su je ovdje pročitali, te su je htjeli izmoliti od mene. Ali nisam je htio dati, jer ću je možda još vratiti onomu koji je ovdje zaboravio torbu s tim knjigama i papirima. Možda će se kada njihov vlasnik pojaviti. Žao bi mi bilo rastati se s knjigama, ali sam voljan to učiniti, jer iako sam krčmar, ipak sam kršćanin.

— Pravo velite, prijatelju — reče župnik — ali ipak, ako mi se pripovijest bude svidjela, dat ćete mi da je prepišem.

— Dakako — odgovori krčmar.

Dok su oni tako govorili, Cardenio je uzeo pripovijest i započeo je čitati. I njemu se svidi, kao i župniku, te ga on zamoli neka je pročita svima naglas.

— Pročitao bih je — odvrati župnik — ako nije bolje prospavati ovo vrijeme umjesto da čitam.

— Najbolje ću otpočinuti — odvrati Dorotea — ako provedem vrijeme slušajući kakvu pripovijest,

jer mi duh nije još tako miran da bih mogla usnuti kao što bi mi trebalo.

— Onda ću čitati — reče župnik — pa bilo samo od radoznalosti: možda će vas štogod i zabaviti.

Navali moliti i majstor Nicolás, pa i Sancho. Kad je to vidio župnik i razabrao da će biti užitak svima, pa i njemu samomu, reče:

— Kad je tako, pazite svi, jer se pripovijest počinje ovako:

Trideset treća glava

u kojoj se kazuje Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.[195]

U Firenzi, bogatu i čuvenu gradu u Italiji, u pokrajini koja se zove Toscana, življahu Anselmo i Lotario, dva ugledna i bogata viteza, a takvi prijatelji da su ih svi koji ih znaju zvali časnim pridjevkom: *prisni prijatelji*. Bili su neoženjeni, mladići istih godina, istoga živovanja, te su se zbog svega toga slagali u uzajamnom prijateljstvu. Anselmo je doduše bio nešto brži na ljubavnu zabavicu od Lotarija, komu je opet miliji bio lov. Ali kad se događalo, znao se Anselmo odreći svoje sklonosti i prilagoditi se Lotarijevoj, a Lotario se opet okaniti svoje i pristati uz Anselmovu. I ovako su se njihove volje slagale toliko da ni najtočniji sat ne bi tako išao.

Anselmo je bio do ludila zaljubljen u odličnu krasnu djevojku u tome istom gradu, kćerku tako dobrih roditelja i tako dobru po sebi te se odlučio, ako pristane prijatelj Lotario, bez koga on ništa ne čini, zaprositi nju od roditelja za ženu. Tako on i učini. Za prosca bude poslan Lotario te on obavi posao tako po prijateljevoj želji da mu je prijatelj nabrzo stekao onu koju želi. A Camila je toliko bila sretna što je stekla Anselma za muža da je neprestano hvalila Bogu i Lotariju, po kome se ovako usrećila. Prvih dana, kako već svadba zna biti vesela, Lotario je i dalje, po običaju posjećivao kuću prijatelja Anselma, nastojeći ga častiti, slaviti i zabavljati koliko god može. No kad prođoše svatovi, te se smire i smanje posjeti i čestitanja, počne Lotario oprezno izostajati iz Anselmove kuće, jer mu se činilo (kako i treba da se čini svakomu tko je razborit) da kuću oženjena prijatelja ne treba i dalje pohađati onako često kao onda dok su bili neoženjeni. Dobro, istinito prijateljstvo ne može doduše i ne smije ni na što sumnjati, ali čast oženjena čovjeka ipak je tako osjetljiva da je mogu povrijediti valjda i rođena braća, a nekmoli prijatelji.

Opazi Anselmo kako se Lotario susteže i počne se jako tužiti. Kad bi znao, veli, da će njegova ženidba prekinuti uobičajeno druženje, ne bi se ni oženio. Njih su dvojica, dok se on još nije oženio, složnim prijateljstvom stekli časno ime, prozvani su *prisnim prijateljima*, pa on ne dopušta da se zatre taj proslavljeni i lijepi naziv, a ni rad čega drugoga nego zbog nekih obzira. Moli ga dakle, ako među njima još traje ovakva riječ, neka opet bude gospodar u njegovu domu, neka dolazi i odlazi kao i prije, a on ga uvjerava da njegova žena Camila nema druge sklonosti ni druge volje nego onu koju on želi da ima; ona zna kako su se iskreno njih dvojica voljeli, te je sada zbunjena gdje vidi da se on tako uklanja.

Tim je i drugim takvim riječima navraćao Anselmo Lotarija da mu opet po običaju dolazi u kuću. Lotario mu je pak odgovarao tako promišljeno, razborito i zrelo, da je Anselma zadovoljila dobra namjera prijateljeva. Slože se dakle da će Lotario dva dana u tjednu i na blagdane dolaziti na objed. Ali iako su tako ugovorili, odluči Lotario ipak da neće učiniti ništa što ne vidi da se slaže s čašću prijateljevom, jer njegov je dobar glas cijenio više od svojega. Govorio je, a govorio je pravo, da oženjen čovjek, komu je Bog dao lijepu ženu, treba isto toliko paziti kakve prijatelje prima u kuću, kao što pazi s kakvim mu prijateljicama žena druguje, jer ono što se ne učini i ne ugovori na trgu, ili u crkvi, ili za javne svečanosti, ili na proštenjima (sve to ne može muž ženi svagda kratiti), ugovara se i moguće je u kući prijateljice ili rođakinje s kojom ona voli drugovati.

Govorio još Lotario kako oženjenomu koristi imati prijatelja koji mu kazuje što je u svojem vladanju zanemario, jer se događa da muž, kad jako voli, ne upozori ženu i ne govori joj neka štogod učini ili ne učini, samo da je ne bi ozlovoljio, premda će joj biti na čast ili na pokudu ovo ili ono. Da ga je pak prijatelj upozorio, lako bi doskočio svemu. Ali gdje je takav razborit i tako čestit i iskren prijatelj kakva Lotario zamišlja? Zaista ne znam; samo je Lotario bio takav te brižno i marno pazio na prijateljevu čast,

trudio se da prorijedi i pootkida dane kada po dogovoru pohađa prijateljevu kuću, da se besposlenoj svjetini i zvjeravim očima ne učini nepriličnim što on, mlad čovjek, bogat, plemenit, uljudan, s onakvim vrlinama, kako sudi sâm, posjećuje kuću onako krasne žene kao što je Camila. Njena dobrota i čestitost zauzdava doduše svaki zlobni jezik, ali ipak on ne htjede izvrgnuti sumnji dobar glas njen i prijateljev. Zato je one ugovorene dane provodio ponajviše drugdje i drugim se čime zabavljao, pa se onda izgovarao da nije mogao dospjeti. Tako je često prolazio po cio dan jednomu u jadanju, a drugomu u ispričavanju.

Dogodi se onda da su jednoga dana šetali po čistini pred gradom, te će Anselmo reći Lotariju:

— Sudiš li, prijatelju Lotario, da ja za ovu milost koju mi je Bog iskazao kad me stvorio na svijet od ovakvih roditelja kao što su moji, i darežljivo me obdario i prirodnim darovima i bogatstvom, ne znam njemu zahvaliti onako kako dolikuje da zahvalim na dobru koje mi je dao, pogotovo što mi je dao tebe za prijatelja i Camilu za ženu, dva blaga koja cijenim koliko god mogu, kad već nisam moćan cijeniti ih koliko bih morao. No, uza sve te darove, koji su obično ljudima sve na svijetu da zadovoljno žive, ja sam ti najočajniji i najzlovoljniji čovjek, jer me već odavna muči i mori tako čudna želja, tako neobična među svim ljudskim željama, da se čudim samom sebi, sâm sebe kudim i grdim, te bih da je ušutkam i prikrijem od vlastitih misli. Ipak me ta tajna misao izjeda: ne mogu joj odoljeti, a ne bih opet htio raskriti je svakomu. A kad je moram odati, hoću da bude u skrovištu tvoje tajne, jer se uzdam da ćeš mi skrovito i marno, kao iskren prijatelj moj, pomoći, te ću se nabrzo izbaviti iz tjeskobe u kojoj sam, i po tvojem će se nastojanju moja radost uspeti onoliko koliko mi se sada uspela mrzovolja zbog moje ludosti.

Lotario se začudi Anselmovim riječima, ne znajući kamo smjera taj dugi uvod. Pretitrao je doduše u pameti kakva bi to bila želja što mu toliko muči prijatelja, ali nije znao ni izdaleka pogoditi istinu. Da se dakle što brže izbavi iz muke te neizvjesnosti, reče Anselmu da mu jasno vrijeđa iskreno prijateljstvo kad toliko okoliša otkriti mu najskrovitije svoje misli, a zna pouzdano da bi od njega dobio ili savjet, da ih mogne suspregnuti, ili pomoć, da ih izvrši.

— Istina je — odgovori Anselmo — s tim ti pouzdanjem evo kazujem, prijatelju Lotario, svoju muku: mori me želja da doznam je li Camila, žena moja, onako čestita i savršena kao što ja mislim, a tu ja istinu ne mogu dokučiti ako nju ne prokušam tako da mi pokus dokaže njenu čistoću, kao što se u ognju prokušava čisto zlato. Jer sudim, prijatelju, da je žena onoliko čestita koliko je oblijeću ili ne oblijeću, a samo je ona čvrsta koja se ne podaje ni obećanjima, ni darovima, ni suzama, ni neprestanom navaljivanju žestokih udvarača. Što i vrijedi — reče on— da je žena čestita, kad je nitko ne napastuje da bi pogriješila? Čudna li čuda da je sklonita i plašljiva žena koja nema prilike slobodnije živjeti, ili koja zna pouzdano da će je muž ubiti ako joj uvreba ikakvu nevjeru? Zato ja onu koja je čestita od straha, ili jer nema prilike, ne mogu cijeniti onoliko koliko cijenim onu koju oblijeću i napastuju, a ona ipak slavno pobjeđuje. Zbog toga dakle, i s mnogih drugih razloga koje bih ti mogao reći da dokažem i utvrdim svoj sud, želim da moja žena Camila prođe te poteškoće, da se pročisti i prekali u ognju oblijetanja, i da to bude od onoga koji je vrijedan da razbukti u njoj žudnju. Ako ona iz te borbe iziđe, kao što sam i uvjeren, s pobjedničkom palmom, bit ću sretan neizmjerno; moći ću reći da je moja želja do vrha zadovoljena; reći ću da me zapala vrsna žena o kojoj veli mudrac: *tko će je naći?*[196] A ako se dogodi naopako, dakle drukčije od onoga što ja mislim, onda ću ja uz veselje da sam pogodio istinu podnijeti pokorno jad kojim će me zaista zaokupiti takvo nemilo iskustvo. Znaj da ništa što god bi mi rekao protiv ovoga mojega nauma neće koristiti i neće mene odvratiti da ga ne provedem; molim te zato, prijatelju Lotario, privoli se i budi oruđe koje će mi provesti tu nakanu kako želim. Ja ću ti pružiti prigodu da mogneš provesti moj naum i da ti ne uzmanjka ništa što ja smatram potrebnim da potakne čestitu, sklonitu, skromnu ženu. I još me nešto navraća da ovo tegobno djelo povjeravam tebi: ako ti predobiješ Camilu, ti nećeš pobjedu iznijeti i dovesti dokraja, nego samo toliko da bude učinjeno što se učiniti mora, zbog časti i poštenja.

Neću ja dakle biti uvrijeđen jače nego samo željom, a moja će sramota biti skrivena u vrlini tvoje šutnje, koja će u svemu onom što se mene tiče, znam ja, biti vječna kao smrt. Ako dakle želiš da ja živim životom koji se zaista može nazvati životom, kreni odmah u tu ljubavnu bitku, ali nemoj mlako i tromo, nego sa žarom i revnošću, kako moj naum iziskuje, i s pouzdanjem za koje mi jamči naše prijateljstvo.

Takve bijahu Anselmove riječi Lotariju. Lotario ih sasluša pozorno, te osim onih riječi koje su zapisane, nije izustio ni jedne dok nije Anselmo dokončao. A kad je vidio da Anselmo ne govori više, zagleda se u njega podugo, kao da gleda nešto što još nikada nije vidio, te mu na čudo i divljenje, potom odgovori:

— Nikako ne vjerujem, prijatelju Anselmo, da to nije šala što si mi rekao. Kad bih mislio da si istinu govorio, ne bih te ni pustio da nastaviš, niti bih te slušao, i tako bih spriječio tvoj dugi govor. Čini mi se ili da ti mene ne poznaješ, ili ja ne poznajem tebe. Ali nije tako; znam ja dobro da si ti Anselmo, a ti znaš jednako da sam ja Lotario. Samo mi se, nažalost, čini da ti nisi onaj Anselmo kakav si bio, a ti si jamačno mislio da ni ja nisam onaj Lotario kakav treba da budem. To što ti meni govoriš, ne govori onaj moj prijatelj Anselmo, a to što tražiš ne može se tražiti od onoga Lotarija koga ti poznaješ. Pravi prijatelji stoje uz prijatelje i zakriljuju se uzajamno, kao što veli pjesnik, *usque ad aras*,[197] ali se ne smiju prijatelji zakriljivati u onom što je protivno Bogu. Kad je tako sudio o prijateljstvu poganin, koliko bolje treba o njemu da sudi kršćanin, koji zna da mu ni za kakvo ljudsko prijateljstvo ne valja gubiti prijateljstvo Božje? A ako se prijatelj zaletio toliko da zaboravi i strah Božji, samo da priskoči prijatelju, ne smije to biti zbog sitnica, nego s kakva krupna razloga, a tiče se prijateljeve časti i života. A ded mi sada reci, Anselmo: što je od toga dvoga u opasnosti, da se ja odvažim i tebi ugodim, te učinim ono bogomrsko djelo za koje me moliš? Zaista nijedno; nego ti od mene tražiš, koliko mogu dokučiti, da se ja potrudim oteti tebi čast i život, a zajedno s tobom i samom sebi. Jer ako ja nastojim da ti otmem čast, jasno je da ti otimam i život, jer čovjeku bez časti gore je nego da je mrtav. Ako ja budem, kako ti želiš, oruđe tolikomu zlu tvojemu, zar se neću i ja obeščastiti, te po tome izgubiti život. Slušaj, prijatelju Anselmo, i strpi se da mi ne odgovaraš dok ti ne reknem sve što mi pada na pamet o tome što si zaželio i zaiskao, a ti ćeš imati kada da mi uzvratiš i da te ja saslušam.

— Dobro — dočeka Anselmo — govori!

A Lotario nastavi i reče:

— Čini mi se, Anselmo, da je u tebe sada onakva pamet kao što je svagda u Maura, kojima ne možeš bludnju njihove sekte objasniti stavkama iz Svetoga pisma, niti razlozima koji se sastoje u razumnom rasuđivanju ili su osnovani na vjerskim zasadama, nego im moraš iznositi opipljive primjere, lake, razumljive, temeljite, nesumnjive, s matematičkim dokazima, koji se ne mogu poreći, kao kad vele: *ako od dva jednaka dijela otrgneš jednake dijelove, oni dijelovi koji ostaju opet su jednaki*. A ako to ne razumiju riječima, kao što zbilja i ne razumiju, moraš im pokazati rukama, iznijeti im pred oči, pa i onda još nije dovoljno da im dokaže istinitost moje svete vjere. Ovako ću isto morati i ja postupati s tobom, jer tvoj je naum toliko iskočio iz kolotečine i tako je bez trunka ikakva razbora, da je šteta tratiti vrijeme i tebi objašnjavati tvoju zabludu, jer drukčije ne znam sada nazvati tvoj naum. Snalazi me gotovo želja da te i pustim u tvojoj trabuni, za kaznu što si ono namjerio. No tako krut ne mogu biti, jer sam ti prijatelj i ne smijem te pustiti u takvoj očitoj pogibli, u kojoj ćeš propasti. A da to jasno uvidiš, reci mi, Anselmo: ne upućuješ li ti mene da napastujem sklonitu ženu, zaludujem čestitu ženu, zaokupljam skromnu ženu, da se udvaram razboritoj ženi? Upravo to činiš. A ako ti znaš da imaš sklonitu, čestitu, skromnu, razboritu ženu, što bi ti još? A ako si uvjeren da će ona sve moje napastovanje nadvladati, kao što bez sumnje i hoće, kakvim ćeš je ljepšim imenima slaviti nego što je danas slaviš, i po čemu će biti vrednija nego danas? Ili ti nju ne smatraš onakvom kakva veliš da jest, ili ti ne znaš što išteš. Ako ti nju ne smatraš onakvom kakva veliš da jest, čemu je želiš iskušati, ako baš ne kaniš s njom učiniti što te volja, kao da je ona zla? Ali ako

je tako čestita kako ti sudiš, čemu da uludo prokušavaš tu istinu, kad ćeš je nakon iskušavanja cijeniti isto onako kao i prije. Iz toga slijedi da samo nerazumne i bjesomučne glave zamišljaju ono od čega može lakše biti štete nego koristi, pogotovo kad zamišljaju ono na što ih nitko ne sili i ne primorava, te već izdaleka jasno vidiš da je očita ludost to i zamišljati. Teška se djela čine Bogu za volju, ili za volju svijetu, ili jednomu i drugomu. Ona koja se čine za Božju volju činili su sveci, te su živjeli anđeoskim životom u ljudskom tijelu. Svjetska djela izvršuju oni koji prelaze beskrajne pučine, najrazličitija podneblja, upoznaju svakojake narode, da steknu blaga zemaljskoga. A djela za Boga i za svijet u isti mah izvršuju junački vojnici: čim oni opaze u neprijateljskom zidu samo toliku rupu koliku može probiti topovsko tane, ne mare za strah, ne premišljaju i ne gledaju na očitu opasnost koja im prijeti, nego zaneseni željom da vojuju za vjeru, za narod, za kralja, srću neustrašivo u tisuću smrti što ih očekuju. Ta se djela poduzimaju, te je čast, slava i probitak poduzimati ih, iako su teška i opasna. Ali to što ti, kako veliš, kaniš poduzeti i provesti, niti će ti pribaviti slavu od Boga, niti blaga zemaljskoga, niti čast među svijetom. Sve ako dokončaš onako kako želiš, niti ćeš biti zadovoljniji, niti bogatiji, ni poštovaniji nego što si danas. A ako ga ne dokončaš tako, zapast ćeš u gori jad nego što se može zamisliti, jer ti onda neće koristiti ako pomisliš da nitko ne zna za nesreću što ti se dogodila. Da se jadiš i mučiš, dovoljno ti je što je sâm znaš. Da ti to potvrdim, evo ti kitica koju je spjevao slavni pjesnik Luigi Tansillo[198] na koncu prvoga dijela *Suzâ svetoga Petra*, a glasi ovako:

Porasle boli, porasla sramota,
Kad Petar vidje da već zora rudi.
U srcu njega peče sad sramota
Od sebe samog, i kad neznan bludi,
Jer plemenitu srcu je grehota
Griješiti i tad kad ne vide ljudi.
U grijehu grešnik pred sobom se stidi,
Premda ga samo nebo, zemlja vidi.

Tako isto nećeš moći ni ti zatajiti svoju bol, nego ćeš plakati neprestance, pa ako ne budeš plakao suze iz očiju, plakat ćeš krvave suze iz srca, kao što ih je plakao onaj budalasti doktor o kojem nam pjesnik priča što je pokušavao s čašom, a mudri Reinaldos bio oprezniji, te nije pokušavao:[199] sve ako je ovo pjesnička izmišljotina, ipak ima u njoj tajne pouke, koja je vrijedna da je zapaziš, poslušaš i za njom se povedeš, pogotovo gdje ćeš po ovom što ću ti sada reći sasvim razabrati veliku zabludu u koju si nakan zapasti. Reci mi, Anselmo: kad bi tebi nebo ili dobra sreća dala da budeš gospodar i zakoniti vlasnik prekrasnoga alema, kojemu su o vrijednosti i čistoći uvjereni svi draguljari koji su ga vidjeli, pa ti svi u jedan glas i složno govore da je po čistoći, vrijednosti i sjaju savršen koliko god može biti takav dragulj, a i ti sam sudiš tako i ne znaš ništa protivno, bi li bilo pametno da te snađe volja te uzmeš taj alem i metneš ga među nakovanj i čekić i onda iza sve sile što ti ruka može udariš, da ga prokušaš je li zbilja onako tvrd i fin kako vele? Štoviše: da tako učiniš i kamen izdrži tu glupu kušnju, zar bi on zato bio vredniji i slavniji? A da se razmrska, što se također može dogoditi, zar ne bi zauvijek propao? Bi, zaista, i gospodaru bi zbog toga ostao glas da ga svi smatraju glupanom.

Smisli dakle, prijatelju Anselmo, da je Camila i po tvojoj i po tuđoj ocjeni najfiniji dragulj i nije pametno izvrgavati ga opasnosti da bude razmrskan, kad ionako ne može biti još vredniji, ako ostane čitav; ako pak ne istraje i ne izdrži, razmisli sada kako će ti biti bez nje i kako ćes sasvim pravo morati samoga sebe kriviti što si upropastio i nju i sebe. Pamti da nema na svijetu blaga koje bi bilo vrijedno čiste i čestite žene, i da je ženama sva čast u dobru glasu među svijetom. Tvoja je žena na dobru glasu, da i ne može na boljem biti, pa zašto bi ti izvrgavao sumnji tu istinu?

Promisli, prijatelju, žena je nesavršeno stvorenje i ne valja pred nju bacati prepreke, da se spotakne i padne, nego joj treba smetnje uklanjati i s puta joj odmicati svaku poteškoću, da mogne bez muke i hitro postići savršenstvo, kojega nema, a to je da bude čestita. Pripovijedaju prirodnjaci da je hermelin životinjica bijela bjelcata krzna, pa kad ga lovci love, služe se ovom lukavštinom: znaju oni mjesta kuda hermelin prolazi i juri, zakrče ih blatom, te ga onda potjeraju i navrate na ono mjesto. Kad hermelin ugleda blato, zastaje i pušta neka ga zgrabe, samo da ne prelazi preko kala te ne iskvari i ne uprlja svoje bjeline, koja mu je milija od slobode i života.[200] Čestita je i čista žena hermelin, a vrlina je čestitosti bjelja od bijeloga, čistoga snijega; ali tko neće da je izgubi, nego da je uščuva i zadrži, mora drukčije postupati nego što postupaju s hermelinom. Ne treba iznositi pred nju blato udvaranja i laskanja nametljivih zaljubljenika, jer možda ona nema, a jamačno i nema, toliko vrline i prirodne snage da bi sama po sebi mogla pregaziti i prijeći te zapreke: treba zato da ih ukloniš ispred nje i da izneseš pred nju čistoću vrline i krasotu, koja je u dobrom glasu. Čestita je žena još i kao ogledalo od sjajna i jasna kristala, ali to se ogledalo muti i tamni čim ga dah zadahne. S čestitom ženom treba postupati kao sa svetačkim moćima: obožavaj i ne diraj. Čuvaj i cijeni dobru ženu, kao što se čuva i cijeni krasan vrt, pun cvijeća i ruža, kamo gospodar ne pušta nikoga da ulazi i rukom da hvata: neka svijet iz daljine i kroza željeznu rešetku uživa miris i krasotu. Želim ti naposljetku reći nekoliko stihova, koji mi padoše na pamet, a čuo sam ih u jednoj novoj komediji te mislim da pristaju k ovomu što smo govorili. Savjetuje neki razboriti starac drugomu, djevojačkom ocu, neka sklanja, čuva i zatvara kćer, te mu među inim veli ove riječi:

Staklo ti je žena mlada,
Ali kušat dobro nije,
Može li se da razbij e,
šerbo svašta biva tada.
Lako će se da rastepe,
Nije zato mudrost ući
U opasnost, gdj e će pući,
Š to ne mogu da slij epe.
Ta se mudra miso piše
l vjeruje među svima;
Dok Danaja svijet ima,
Bit će za njih zlatne kiše.[201]

Što sam ti dosad govorio, Anselmo, ticalo se samo tebe — a sad treba da čuješ i ono što se tiče mene. Ako budem opširan, oprosti, jer moram tako zbog nedohoda u koji si zalutao i sada bi da te ja izbavim. Ti mene smatraš prijateljem, a kaniš mi učiniti što je protivno prijateljstvu, kaniš me obeščastiti. I nije samo to, nego hoćeš da i ja obeščastim tebe. Da si me nakan obeščastiti, jasno je, jer kad Camila bude vidjela da je napastujem, kako ti tražiš, jamačno će me smatrati za nepoštena, loša čovjeka, kad sam namjerio činiti ono što ne dolikuje meni i ne slaže se s našim prijateljstvom. A da ti iziskuješ da ja obeščastim tebe, o tom nema sumnje, jer kad Camila bude opazila da ja nju oblijećem, morat će pomisliti da sam zapazio u nje kakvu lakomislenost, koja me ojunačila da joj otkrijem svoju poganu želju, a čim ona sebe smatra nepoštenom, njeno se nepoštenje tiče i tebe, jer si njen. Odatle nastaje ona navada da muža preljubnice, premda ne zna za preljub i nije skrivio da mu je žena onakva kakva ne treba da bude, premda nije bio ni nemaran, ni nepažljiv, ali nije mogao spriječiti nesreću, ipak zovu i krste pogrdnim i ružnim imenima, pa ga oni koji znaju za grijeh njegove žene gledaju prezirno, umjesto da ga gledaju sa sažaljenjem, jer nije on u tu nevolju zapao po svojoj krivici, nego po volji svoje prevrtljive družice. Ali

hoću da ti kažem uzrok zašto muž nevaljale žene sasvim pravo gubi čast, premda i ne zna da je nevaljala, i nije skrivio, i nije joj dao povoda ni prilike da se pronevaljali. Neka ti nije mrsko slušati me, jer sve će ti ovo koristiti.

Kad je Bog stvorio našega praoca u zemaljskom raju, pripovijeda Sveto pismo, pusti on san na Adama, te dok je Adam spavao, izvadi mu s lijeve strane rebro i stvori od njega našu pramajku Evu. Kad se Adam probudio i smotrio ju, reče: »Ona je tijelo od mojega tijela, kost od mojih kostiju.« A Bog reče: »Zbog nje će čovjek ostaviti oca i mater, i bit će njih dvoje jedno tijelo.«[202] Onda je ustanovljen sveti sakramenat braka, s takvim vezama da ih jedino smrt može razriješiti. A u tom je divnom sakramentu tolika snaga i sila, da od dva različita bića stvara jedno tijelo; još i više: iako su dvije duše, imaju samo jednu volju. Iz toga slijedi: kako je ženino tijelo jedno s muževljim tijelom, to onda i ljage koje na nju padaju, ili mane kojima se ona ogriješi, kaljaju i muževlje tijelo, premda muž, kako rekoh, nije skrivio to zlo. Kao što dakle bol na nozi ili na kojem god udu osjeća sav čovjek, jer mu je sve to jedno tijelo, te glava osjeća bol u gležnju, premda je nije prouzrokovala, tako je i muž sudionik u nepoštenju svoje žene, jer je on jedno te isto s njom; a kao što sva čast i beščast na svijetu jest i rađa se od mesa i krvi, tako je i beščast nevaljale žene od te vrste, te mora i muža zapasti jedan dio njen, i on se mora smatrati obeščašćenim sve ako i ne zna.

Razmisli dakle, Anselmo, u kakvu pogibelj srćeš kad želiš poremetiti mir u kojem tvoja čestita žena živi. Razmisli, s kolikom ništavom i nepodobnom radoznalošću kaniš uzbuniti strasti koje sada miruju u srcu tvoje čiste žene. Znaj da postići možeš samo malo, a izgubit ćeš toliko da ne marim ni spominjati, jer ne znam izreći. Ali ako ti sve ovo što rekoh, nije još dovoljno da te odvrati od tvoje zle nakane, možeš tražiti drugo oruđe svojemu obeščašćenju i nesreći, jer ja nisam namjeran to biti, sve ako zbog toga izgubim tvoje prijateljstvo, a to mi je najveći gubitak što zamisliti znam.

*

Kad je to izgovorio, zašuti čestiti i razboriti Lotario, a Anselmo se zbuni i zamisli da dugo nije mogao ni riječi odgovoriti; a naposljetku reče:

— Vidio si, prijatelju Lotario, da sam pozorno slušao sve što si mi naumio reći. Po tvojim sam riječima, primjerima i prispodobama razabrao kako si razborit i kakav si mi istinski prijatelj. Vidim i priznajem i to da time što se ne povodim za tvojim mišljenjem, nego za svojim, bježim od dobra i letim za zlom. Neka je tako, pa ti zamisli da ja sada bolujem od one bolesti koja zna spopadati neke žene, te bi jele zemlju, sadru, ugljen i još gore tvari, gadne drugomu i gledati, a nekmoli jesti. I meni trebaju tako neki otrovi da budem izliječen, i lako je to, samo ako počneš udvarati Camili, ma i mlako i tobože; nije ona tako podašna da joj od prvoga sastanka podlegne čast; ja ću biti zadovoljan i tim početkom, a ti si onda učinio što kao prijatelj moraš, te mi nisi samo vratio život nego si me i uvjerio da na meni nema sramote. I već s jednoga razloga moraš mi to učiniti, jer ja sam tvrdo odlučio taj pokus izvršiti, a ti valjda nećeš pustiti da svoju budalaštinu priopćim komu drugom te izvrgnem opasnosti čast svoju, do koje je tebi stalo da ne nastrada. Što će pak tvoja čast u Camilinim očima, dok joj budeš udvarao, biti na manjoj cijeni nego što bi trebalo, slabo to smeta ili ništa, jer ti ćeš joj moći za kratko vrijeme, čim se uvjerimo da je ona čestita, kako se nadamo, cijelu istinu reći o našoj spletki, pa će te ona častiti kao i prije. Malo žrtvuješ, a toliko ćeš me zadovoljiti budeš li se žrtvovao. Nemoj me dakle odbiti, sve ako ti još nepriličnije bilo, jer, kako rekoh, čim započneš, već će mi biti kao da je i završeno.

Kad je Lotario vidio odlučnu volju Anselmovu i nije više znao kakve bi primjere smogao i kakve bi razloge smislio da ga odvrati, a Anselmo se prijeti da će komugod drugomu priopćiti svoju zlosretnu nakanu, odluči da mu udovolji i da mu učini što želi, samo da bi se spriječilo veće zlo, ali naumi učiniti tako da se Anselmo zadovolji, a da Camiline misli ne uzbudi. Odgovori mu, dakle, neka nikome ne kazuje

što je naumio, a on se laća toga posla i započet će ga kad god Anselmo želi. Izgrli ga Anselmo nježno i razdragano i zahvali mu za pristanak, kao da mu je iskazao kakvu veliku milost. Slože se oni da će odmah sutradan započeti. Anselmo će mu urediti gdje će i kada nasamo razgovarati s Camilom, a dat će mu i novaca i dragulja, da joj dariva i poklanja. Posavjetuje mu neka joj priređuje podoknice i neka sastavlja pjesme u njenu slavu, a ako neće da se muči, on će ih sam spjevati. Lotario pristane na sve, s drukčijom doduše nakanom nego što je Anselmo mislio, te se nakon toga dogovora vrate Anselmovoj kući i nađu ondje Camilu u strahu i u brizi, gdje očekuje muža, jer je danas dulje nego obično izbivao.

Lotario ode svojoj kući, a Anselmo ostane u svojoj, zadovoljan kao što je Lotario bio zamišljen, jer nije znao što bi i kako bi, da se iskopa iz toga nezgodnoga položaja. Ali te noći smisli on način kako će Anselma zavarati, a Camilu neće uvrijediti. Dođe sutradan prijatelju na objed, te bude lijepo dočekan od Camile, koja ga je uvijek rado dočekivala i častila, znajući kolik mu je prijatelj muž njen. Ručaju oni, stol bude raspremljen, a Anselmo rekne Lotariju neka ostane s Camilom dok on obavi neki hitni posao; za poldrug će se sata vratiti. Camila ga zamoli neka ne odlazi, a Lotario se ponudi da ga otprati, ali Anselmo ne htjede ni jedno ni drugo, nego navali na Lotarija neka ostane i njega pričeka, jer bi da se razgovori s njim o nečem što je vrlo važno. Rekne i Camili neka ne ostavlja Lotarija sama dok se on ne vrati. Znao je uistinu svoj izmišljeni posao, zbog kojega odlazi, prikazati tako važnim da nitko ne bi sanjao o varci.

Otiđe Anselmo te ostanu Camila i Lotario sami za stolom, jer drugi su ukućani već otišli. Vidi Lotario da je na bojištu što mu ga je odabrao prijatelj, i da je pred njim neprijatelj koji bi krasotom pobijedio čitavu eskadronu oružanih vitezova: kako ga se onda ne bi pobojao Lotario! Ali on se samo podlakti na naslon na stolici, podnimi dlanom obraz, umoli Camilu da mu oprosti neuljudnost, i reče da bi želio malko otpočinuti dok se Anselmo ne vrati. Camila odvrati da će bolje otpočinuti ako prilegne, nego onako na stolici, te mu ponudi neka ode u gostinsku sobu. Ali Lotario ne htjede, nego prospava na stolici dok se nije vratio Anselmo, a kad taj zateče Camilu u njenoj sobi a Lotarija gdje spava u blagovaonici, pomisli, jer se ionako dugo zadržao, da su se njih dvoje već razgovarali, kad je doteklo vremena i za spavanje. Jedva dakle on sačeka da se Lotario probudi, pa da se išeta s njim i zapita ga kakve je bio sreće. Sve mu bude po želji: Lotario se probudi, i odmah njih dvojica krenu od kuće. Zapita on Lotarija što je želio, a Lotario mu odgovori da mu se nije učinilo zgodnim da se odmah od prvoga puta očituje, te je samo veličao Camilinu ljepotu i rekao joj da u cijelom gradu govore jedino o njenoj krasoti. To mu se čini dobrim početkom, da je ponajprije udobrovolji i toliko je predobije da bi ga drugi put rado slušala, a služi se on umještinom kakvom se služi sotona kad zaokuplja onoga koji je na oprezu i pazi se: promeće se u anđela svjetlosti, premda je anđeo tmine, nadijeva na sebe častan lik i tek na koncu otkriva tko je, i odaje svoju nakanu, ako mu se odmah s početka ne razabere varka. Sve to bude po volji Anselmu, te on reče da će i sutra upriličiti zgodu, neće doduše otići od kuće, ali će se kod kuće pozabaviti koječim, te Camila neće progledati smicalicu.

Prođe tako nekoliko dana, a Lotario ne reče Camili ni riječi. Anselmu je pak kazivao kako govori s njom, ali joj nije mogao izmamiti ni najmanji znak da ona pristane na ikakvo skretanje, niti da mu daje i tračak nade; prije bi rekao kako je sklona sve kazati mužu ako je se ne okani.

— Dobro je — reći će Anselmo. — Dosad se Camila obranila od riječi; da još vidim kako će se obraniti od djela. Dat ću ti sutra dvije tisuće zlatnih škuda da joj ponudiš i dadeš, i još tohko škuda da nakupuješ dragulja, da je namamiš, jer žene, pogotovo kad su lijepe, pa bile i još kako čestite, ginu za tim da se lijepo odijevaju i kite. Ako se ona od te napasti obrani, ja ću se zadovoljiti i neću ti više dodijavati,

Lotario mu odgovori: kad je započeo, on će i dokončati, premda zna da će biti utučen i pobijeđen. Sutradan on dobije one četiri tisuće škuda i s njima četiri tisuće neprilika, jer nije znao kakvu bi novu laž smislio. Ali onda odluči da će reći kako je Čamila isto tako nepodatljiva obećanjima i poklonima kao što i riječima, te mu i ne vrijedi mučiti se dalje, jer uludo trati vrijeme.

No sudbina odredi drukčije, te kad je Anselmo ostavio, kao i više puta već, Lotarija i Camilu nasamo, zatvori se on u pokrajnjoj sobi i počne kroz ključanicu na bravi motriti i slušati što njih dvoje rade. Vidi on da za dulje od pol sata nije Lotario Camđi ni jedne riječi uputio, te da ni jedne ne bi progovorio da je ostao i dovijeka. Zaključi da je sve izmišljotina i laž što mu je prijatelj dosad govorio o Camihnim odgovorima. A da vidi da je zbilja tako, iziđe iz sobe, zovne Lotarija nastranu i zapita ga kakvih novosti ima i kakve je volje Camila. Lotario mu odgovori da nije nakan ništa više poduzimati, jer mu Camila odvraća tako osorno i nemilo da joj nije voljan progovoriti ijednu riječ.

— Ah, Lotario, Lotario! — klikne Anselmo. — Kako ti iznevjeruješ prijateljstvo i veliko uzdanje moje! Ja sam tebe maločas motrio, koliko sam mogao kroz ključanicu, pa sam vidio da nisi Camili ni riječi progovorio. Po tome sudim da joj uopće nisi još ništa govorio. Ako je tako, a tako i jest, zašto me varaš ili zašto mi tim lukavstvom otimaš sredstva kojima bih mogao postići što želim?

Samo to reče Anselmo, ali i to što je rekao posrami i zbuni Lotarija, te se on kao nekako uvrijedi u časti što je uhvaćen u laži, i zakune se Anselmu da će odsad svojski prionuti i neće mu lagati: moći će se o tome i sam uvjeriti bude li ga od radoznalosti uhodio; ali i ne treba da se upinje, ta već će mu on, Lotario, razbiti sve sumnje. Anselmo mu povjeruje, te da mu pruži pouzdaniju i nesmetaniju prigodu, odluči otputovati na osam dana prijatelju na selo, blizu grada. S tim on prijateljem ugovori da ga hitno pozove, kako bi pred Camilom imao izliku za put. Zlosretni, nepromišljeni Anselmo! Što ti to činiš? Što snuješ? Sto smjeraš? Pazi da ne učiniš sam sebi nažao, kad snuješ svoje beščašće i srljaš u svoju propast! Čestita je tvoja žena Camila; u miru je i tišini ona tvoja; ništa ne buni tvoje sreće; misli njene ne lete izvan kućnih zidova; ti si joj raj na zemlji, ostvarenje njenih želja, vrhunac njene sreće, i mjera o koju ona mjeri svoju volju, prilagođujući je po tvojoj i po Božjoj volji. Kad rudnik njene časti, krasote, čestitosti i čednosti daje tebi bez ikakva truda sve bogatstvo što ga samo možeš poželjeti, čemu kopaš zemlju i tragaš za novim žilama novoga i nikada viđenoga blaga, te se izvrgavaš opasnosti da se sve strovali, jer sve je poduprto jedino krhkim potpornjem njene slabašne prirode? Znaj da onaj koji traži što mu ne može biti zaslužuje da mu bude uskraćeno ono što može biti, kako to bolje veli pjesnik:

U smrti bih žića nova,
I zdravlja bih u bolima,
I slobode u tamnici,
I spašenja iz okova,
I da lupež časti ima.
Al sudbina meni zla
Nigda ne da što bih ja.
ša bih mnogo i premnogo,
A jer hoću nemoguće,
Krati mi se i moguće.

Sutradan otputuje Anselmo na selo, pošto je još rekao Camili da će za njegova izbivanja dolaziti Lotario da nadgleda kuću i da ručava s njom, a ona neka nastoji s njim postupati kao sa samim Anselmom. Camila se kao razborita i čestita žena žacne od te muževlje zapovijedi, te mu rekne neka promisli kako ne priliči da za njegova izbivanja drugi sjedi na njegovoj stolici za njegovim stolom; a ako on to naređuje, jer se ne uzda da ona zna upravljati kućom, neka sada pokuša, pa će vidjeti i uvjeriti se da je ona dorasla i većim brigama. Anselmo joj odgovori da je takva njegova volja, a ona se mora pokoriti i poslušati. Camila mu odvrati da će tako učiniti, premda joj je nemilo. Otputuje Anselmo, a sutradan dođe u kuću Lotario i bude u Camile dočekan ljubazno i časno. No nikada mu se nije događalo da bude s njom nasamo, jer je svagda okružena slugama i sluškinjama, a pogotovo je uz nju djevojka njena, imenom Leonela, koju ona jako voli, jer su njih dvije još od maloće u roditeljskoj kući Camilinoj odrasle zajedno,

pa ju je Camila sa sobom povela kad se udala za Anselma. Za prva joj tri dana nije Lotario ništa govorio, premda je mogao, kad bi se spremio stol i služinčad se po Camilinoj zapovijedi požurila da iziđe i jede. Leoneli je bila naredila da ona prva jede i onda da ne odlazi od nje. A Leoneli bilo na pameti drugo, po vlastitoj volji, pa joj je baš to vrijeme bilo potrebno za vlastitu zabavu, i tako ona nije svagda izvršavala gospodaričinu zapovijest, nego je njih dvoje puštala nasamo, kao da su joj tako zapovjedili. Ali časno držanje Camilino, ozbiljno lice njeno i dostojanstveno vladanje zauzdavali su Lotariju jezik.

No ako je bila korist od velikih vrlina Camilinih te su Lotariju ušutkale jezik, bilo je to obadvoma ipak najgore, jer ako je jezik šutio, misao je govorila i imala prilike promatrati redom sva dobra svojstva i krasotu Camilinu, u koju bi se zaljubio i mramorni kip, a kamoli ne bi srce u živa čeljadeta. Za ono vrijeme dok bi Lotario mogao govoriti s njom, gledao ju on i razmatrao kako je vrijedna da bude ljubljena, pa to razmatranje stade pomalo rušiti obzire spram Anselma, i tisuću puta on naumi pobjeći iz grada i skloniti se kamo god, gdje ga nikada neće vidjeti Anselmo, i gdje on neće vidjeti Camilu; ali želja da se nagleda Camile priječila ga i zadržavala. Silio je sebe i borio se sa sobom da zatre u sebi osjećaj slasti što ga prožima kad gleda Camilu; krivio je sam sebe da luduje; nazivao je sebe lošim prijateljem i još lošijim kršćaninom; premišljao te uspoređivao sebe s Anselmom, a sve svodio na to da je veća ludost i uzdanje Anselmovo nego njegova nevjera, te će mu oprostiti i Bog i ljudi ovo što je nakan učiniti, i ne treba da se boji kazne za svoj grijeh.

Krasota i dobrota Camilina, a s njima i prigoda koju mu je glupi muž namjestio, najposlije obore čestitost Lotarijevu. Prestade on mariti za išta drugo osim za ono kamo ga srce vuče, te kad prođoše tri dana Anselmova izbivanja, za kojih se neprestano borio i odupirao se svojim željama, počne on salijetati Camilu s tolikim žarom i tolikim zaljubljenim riječima, da se zapanjila, pa samo ustala i bez ijedne se riječi sklonila u svoju sobu. Ali od te hladnoće ne klonu u Lotarija nada, koja se svagdje rađa zajedno s ljubavlju, nego on uze još više cijeniti Camilu. A ona, kad je vidjela u Lotarija ono čemu se nikada ne bi nadala, nije znala što bi. Pomisli da nije ni sigurno ni valjano ako njemu bude i opet prilika da joj onako govori; odluči dakle da još te noći Anselmu pošalje (a tako i učini) po momku pismo, u kojem piše ovako:

Trideset četvrta glava

u kojoj se nastavlja Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.

»Kao što se kazuje da ne vrijedi vojska bez vođe ni tvrđava bez zapovjednika, tako ja velim da je još gore mladoj, udanoj ženi bez muža, ako on nije zapriječen jako opravdanim razlozima. Meni je tako zlo bez tebe, i nikako ne mogu podnijeti. taj rastanak, te ako se ne vratiš brzo, morat ću otići u roditeljsku kuću, sve ako tvoja kuća ostala bez paske, jer ovaj paznik koga si mi ostavio, ako mu pristaje to ime, pazi više na svoje želje nego na tvoje dobro; a kako si ti razborit čovjek, ne treba dalje da ti kazujem, a i ne valja da ti kažem još više.«

Kad je Anselmo dobio to pismo, razabra on da je Lotario već započeo posao, a Camila mu je onda odvratila onako kako treba. Obraduje se uvelike tomu glasu, te poruči Camili neka se nikako ne seli iz kuće, jer on će se ubrzo vratiti. Začudi se Camila odgovoru Anselmovu i još se više zbuni, jer se boji ostati u kući, a još gori joj strah otići roditeljima. Ako ostane kod kuće, u opasnosti joj čast, a ako ode, ogriješit će se o muževu zapovijed. Naposljetku se odluči na ono što je veće zlo: da ostane i da se ne uklanja Lotarijevu društvu, jer drukčije bi samo potaknula služinčad na brbljarije. I požali već što je pisala mužu, jer se poboja neće li on pomisliti da je Lotario opazio u nje kakvu lakomislenost i ta ga potakla da zaboravi na dužno poštovanje. Ali uzdajući se u svoju čestitost, pouzda se u Boga i svoje časne nakane, te se ponada obraniti se šuteći, govorio Lotario što mu drago. A mužu neće ništa više javljati, da ga ne baci u svađu i nepriliku. Uzme dapače smišljati kako bi ispričala Lotarija Anselmu ako je zapita za povod zašto mu je ono pismo pisala.

S tim mislima, koje su doduše časne ali slabo razborite i probitačne, sasluša ona sutradan Lotarija, a on odmah prione toliko, da se poče kolebati postojanost Camilina, i sva se njena čestitost morade napregnuti da joj oči ne odaju suosjećaj koji su joj u srcu razbudile suze i riječi Lotarijeve. Sve je to vidio Lotario i još se jače uzbudio. Kad mu je Anselmo odlaskom svojim pružio priliku, odluči on da i treba junački opsjesti tu tvrđavu, te joj navali na samoljublje veličanjem njene krasote, jer ništa ne osvaja i ne predobiva utvrđene kule taštine u lijepih žena kako ih osvaja i predobiva ta sama taština, kad ju laskanje na jeziku nosi. Tako on vješto potkopa hridinu njene čestitosti i podmetne takav lagum te bi je srušio sve da je Camila bila od željeza. Plakao je, molio, zaklinjao se, laskao, navaljivao i hinio s takvom strašću i s tolikom istinitošću, da je nadvladao razboritost Camilinu te iznio pobjedu koju je više želio nego joj se nadao.

Predala se Camila: Camila se predala; ali zar je čudo kad se nije održalo ni prijateljstvo Lotarijevo? Jasan primjer koji nam dokazuje da se ljubavna strast svladava jedino bijegom i da se nitko ne smije hvatati ukoštac sa tako jakim neprijateljem, jer bi mu trebale božanske sile da svlada onu ljudsku silu. Leonela je jedina znala za slabost svoje gospodarice, jer od nje je ne mogoše sakriti nevjerni prijatelji i novi ljubavnici. No Anselmova zahtjeva ne htjede Lotario Camili odati, da ne bi ona manje cijenila njegovu ljubav te mislila da je on samo zbog prilike i nasumce, bez istinske ljubavi, nju salijetao.

Za nekoliko se dana Anselmo vrati kući, ali i ne opazi da mu je nestalo ono na što je najmanje pazio, premda mu je najviše stalo do toga. Pohodi odmah Lotarija i zatekne ga doma; izgrle se, te on zaište neka ga prijatelj izvijesti o životu ili smrti.

— Prijatelju Anselmo — reče Lotario — mogu te izvijestiti da imaš ženu koja je vrijedna da bude primjer i dika svim čestitim ženama. Ututanj su bile riječi koje sam joj govorio; ponude mi je prezrela; darove mi odbila; a mojim se hinjenim suzama jasno rugala. Sve u sve, Camila ti je ugled krasote, ona je poklad u kojem počiva čestitost i živi čednost i razboritost, i sve vrline koje su na diku i na sreću poštenoj ženi. Vraćam ti, prijatelju, novce, evo ti ih, nisam ih ni trebao, jer Camilina se krepost ne

predobiva ovakvim niskim sredstvima kao što su obećanja i darovi. Zadovolji se, Anselmo, i nemoj ju dalje još prokušavati. Pregazio si, a da se nisi okvasio, more onih muka i sumnja što nas znaju i mogu zapadati od žena, pa opet roniti u duboku pučinu novih nezgoda, i ne prokušavaj još kojom kušnjom valjanost i čvrstoću broda koji ti je od Boga dosuđen da na njem ploviš po moru ovoga svijeta; nego znaj da si već u sigurnoj luci, te se usidri sidrom zdrave pameti i miruj, dokle god ne zaištu da platiš dug od kojega ne oslobađa nikakva plemenitaška povlastica.

Anselmo se jako obraduje Lotarijevim riječima, te im povjeruje kao da ih je izreklo koje proročište. No ipak ga zamoli neka se još ne okani udvaranja i salijetanja, ma i samo od radoznalosti i za zabavu. Ne mora više onako navaljivati i truditi se kao dosad, nego neka samo napiše nekoliko pjesmica njoj u slavu, ali pod imenom Cloride, a on će kazati Camili da je zaljubljen u neku damu kojoj je nadjenuo to ime, da je može slaviti u poštenju, kako dolikuje njenoj čestitosti. Ako pak njega mrzi pisati stihove, on će ih, Anselmo, spjevati sam.

— Ne treba — odgovori Lotario. — Nisu mi muze toliko neprijateljice, da me ne bi kojiput u godini pohodile. Reci ti Camili što si kazao o mojoj tobožnjoj ljubavi, a stihove ću ja spjevati. Ako ne budu onako dobri kakvi bi dolikovali onoj kojoj pjevam, bit će barem najbolji što sam ih kadar spjevati. Tako ugovori nerazboriti prijatelj s nevjernim prijateljem, pa se Anselmo vrati kući te upita Camilu ono čemu se već čudila da je nije još zapitao: zašto mu je pisala i poslala ono pismo. Camila mu odgovori da joj se učinilo kao da je Lotario motri malko drzovitijim pogledom nego onda kada je on kod kuće; ali se razuvjerila i misli da je to bila utvara, jer se Lotario kloni nje i pazi da se ne sastanu i ne ostanu nasamu. Anselmo joj odvrati neka ni najmanje ne sumnja, jer on zna pouzdano da je Lotario zaljubljen u otmjenu gospođicu u gradu, koju slavi pod imenom Cloride, a sve i da nije zaljubljen, ne treba se bojati, jer Lotario je valjan čovjek i oni su prisni prijatelji. Da Camilu nije Lotario već prije obavijestio o toj tobožnjoj ljubavi za Cloridu, te sam to rekao Anselmu samo da se može koji časak zabaviti veličajući Camilu, bila bi ona jamačno zapala u mrežu očajne ljubomore; ali je već bila obaviještena, te se ne iznenadi i ne razjadi.

Sutradan, kad su sve troje bili za stolom, zamoli Anselmo Lotarija neka im kaže koju pjesmu što je spjevao svojoj ljubljenoj Cloridi; Camila je ne poznaje, te on može slobodno kazivati.

— Sve da je i poznaje — odgovori Lotario — ne bih ja ništa krio, jer kad zaljubljenik veliča svojoj dragoj ljepotu i kudi njezinu okrutnost, ne pogrđuje on dobri glas njen. Ali bilo kako bilo, evo ovaj sam sonet spjevao jučer neharnoj Cloridi:

SONET

Kad samrtnike slatki sanak mili
Zaokuplja u noći tihoj, tada
Sirota pjesma mojih ljutih jada
K nebesima i Cloridi se krili.
I kada sunce s istoka se javlja,
K nebesima i Cloridi se krili.
Put sunca lete uzdisaja jata
I jadikovka stara se obnavlja.
I kada sunce zrake baca žive
Na zemljicu s prijestolja zvjezdana,
Još gori tuži jecaj plačna duša.
Noć opet priča priče žalostive,
I sveđ jad moj za noći i dana:
Nit nebo mene nit Clorida sluša.

Svidje se Camili sonet, a još više Anselmu. Pohvali ga on i reče da je Clorida veoma okrutna dama ako ju takva istinita ljubav ne može ganuti. Onda zapita Camila:

— Istina je dakle sve što zaljubljeni pjesnici govore?

— Ukoliko su pjesnici, ne govore istinu — odgovori Lotario — ali ukoliko su zaljubljeni, svagda su plahi i istiniti.

— Nema sumnje — dočeka Anselmo, samo da potkrijepi i potvrdi Camili Lotarijev naum, ali ona i ne haje za Anselmove lukavštine, jer se već sva zaljubila u Lotarija.

Uživa ona u svemu što on čini, a razumjela je da je i ljubavna pjesma namijenjena njoj i da je zapravo ona ta Clorida. Zamoli ga zato, ako zna još koji sonet ili koju pjesmu, neka kazuje.

— Znam — odgovori Lotario — ali ne vjerujem da je sonet onako dobar kao prvi, ili je barem manje loš. Rasudite sami, evo ga:

SONET

Znam, piše mi se smrt, al vjerovati
Još nisi voljna. Ja do tvojih nogu,
Oj neharnice, umrijeti mogu,
Al se za ljubav neću pokajati.
Da odem tamo u kraj zaborava,
Gdje nema žića, ljubavi ni slave,
Iz grudi mojih, da ih raskrvave,
Izvirila bi tvoja krasna glava.
Tu svetinju uščuvat ću za kruti
Put, kojim idem jak, od nesmiljene
Tvrdine tvoje naučen na muke.
Ah, plovim tužan, a nebo se muti,
Po tuđem moru sudba vodi mene,
Bez zvijezda gore i bez bliske luke.

Pohvali Anselmo i taj sonet, kako je pohvalio i prvi. I tako je on nizao kariku za karikom u lancu koji je omotavao i spletao njegovu beščast, jer što god ga je Lotario više obeščašćivao, sve mu je govorio da je časniji, a sa svakom stepenicom niz koju je Camila silazila k svojemu poniženju uzvisivala se u muževljim očima vrhuncu vrline i dobroga glasa. Onda se dogodi jednom, te Camila ostade nasamo sa svojom djevojkom i reče joj:

— Stid me, draga Leonela, što sam ovako slabo cijenila sebe i što nisam barem zategla, da me istom kasnije Lotario predobije, nego sam se ovako rado i brzo sasvim predala. Bojim se da će prezreti moju hitrinu i lakomislenost i neće misliti kako se nisam mogla oduprijeti njegovoj moći nada mnom.

— Ni brige vas, gospođo, za to — odgovori Leonela — jer ne vrijedi, a i nema razloga da se manje cijeni ono što se daje, ako se daje brzo, samo ako je to što se daje dobro i vrijedno da bude cijenjeno. Ta govori se: dvaput daje, tko brzo daje.

— Ali se govori također — odvrati Camila — po što stekao, po to i cijenio.

— Ne valja ovdje ta izreka — reći će Leonela — jer, kako vele, nekomu ljubav leti, nekomu hoda; ovomu juri, onomu se skanjuje; jednoga mlači, drugoga žari; gdjekojega ranjava, gdjekojega ubija; u koji je mah pojurila sa svojim željama, u taj ih je mah već završila i dokončala; izjutra opkoljuje tvrđavu, a obnoć se tvrđava već predala, jer nema sile koja bi njoj odoljela. Tako je, pa što se onda plašite i bojite, jer tako se isto moralo dogoditi i Lotariju, kad je ljubav ulučila priliku gdje gospodara nema doma, te vas prevladala. I moralo se izvršiti ono što je ljubav odredila, dok se nije Anselmo vratio i svojom prisutnošću pomrsio posao; jer ljubav nema boljega službenika koji njene želje izvršuje nego što je

prilika: prilikom se ona služi u svim svojim poslovima, pogotovo iz početka. Dobro ja znam sve to, više po iskustvu nego po čuvenju, pa ću vam, gospođo, jedanput ispričati; ta i ja sam od mlade krvi i mesa. I onda još, gospođo Camila, niste se vi predali odmah, nego ste mu ponajprije po očima, po uzdisajima, po riječima, po obećanjima i darovima progledali dušu i u njoj sve vrline po kojima je Lotario zavrijedio da bude ljubljen. Tako je, pa neka vas ne more sumnje i otužne misli, nego znajte pouzdano da i Lotario cijeni vas, kao što i vi njega, pa kad ste već zapali u ljubavnu zamku, budite sretni i blaženi što vas je osvojio onaj koji je vrijedan i cijeni vas, te u koga nisu samo ona četiri S, što vele da moraju biti u svakoga valjanoga zaljubljenika,[203] nego i cijela abeceda: ako ne vjerujete, slušajte, pa ćete vidjeti kako ću vam napamet iskazati. On je, kako vidim, i kako mi se čini, *alem, bogat, čestit, dobar, fin, glasit, hrabar, istinit, junačina, krasan, ljubazan, mlad, naočit, odličan, plemenit, revnjiv,* i četiri S, kako vele, onda *temeljit, uman, vatren*. X mu ne pristaje, jer je oporo slovo, Y je isto što *I*, a *Z zaljubljen* u vas.

Nasmije se Camila djevojčinoj abecedi i razabere da je ona vještija u ljubavnim poslovima nego što bi se reklo. Prizna to i ona sama, te oda Camili da vodi ljubav s nekim odličnim mladićem iz toga istoga grada. Camila se zbuni i poboja se da joj otuda ne nastane opasnost dobromu glasu. Ispita djevojku je li im ljubav doprla dalje od riječi, a Leonela joj odgovori, sa malo stida i s priličnom drskošću, da jest. Zna se već: čim gospodarica pogriješi, obezobrazi se sluškinja; kad ona vidi da je gospođa posrnula, časom će i sluškinja za njom, te i ne mari zna li se to. Camila nije dakle znala ni kud ni kamo, nego zamoli Leonelu neka ne kazuje ništa o njoj onomu koji joj je, veli, ljubaznik, i neka krije svoju vezu, da ne bi doznali Anselmo i Lotario. Leonela joj obeća da će je poslušati, ali učini svoje, tako da je Camila uvidjela kako se s pravom pobojala neće li joj zbog nje nastradati dobar glas.

Kad je nepoštena i drzovita Leonela vidjela da joj se ni gospodarica ne vlada kako treba, obezobrazi se ona i poče svojega ljubavnika puštati k sebi, u kuću, uzdajući se da je gospodarica neće smjeti odati, sve ako je i vidi. Takvo zlo nastaje kad gospodarica pogriješi i postane ropkinja svoje služinčadi te im mora prikrivati nepoštenje i sramotu. Tako se dogodilo i Camili. Opazila je doduše više puta da je Leonela sa svojim ljubaznikom u sobi u kući, ali ju nije smjela ukoriti, nego joj još pomagati da ga sakrije, uklanjati joj s puta svaku smetnju, samo da je ne bi opazio Anselmo. No nije mogla spriječiti da ga jednom pred zoru ne opazi Lotario gdje izlazi. Nije prepoznao tko je, i u prvi mu se mah učini da je prikaza. A kad razabere da taj hoda, krije lice, te se brižljivo i oprezno krade, okani se one lude misli i zapadne u drugu, koja bi ih sve upropastila da nije Camila spriječila. Ne pomisli Lotario da je taj čovjek, koga je u nevrijeme vidio gdje iz kuće izlazi, bio tamo zbog Leonele, niti se sjeti da i postoji kakva Leonela na svijetu, nego pomisli da je Camila, kako je bila podatljiva i lakomislena s njim, isto takva bila i s drugim, jer kad se žena pronevaljali, grijeh njen urodi time da joj pada čast i u samim očima onoga što ju je molio i zaklinjao, te mu se predala, pa sada on sudi da se ona još lakše predaje drugima, i tvrdo vjeruje svakoj sumnji koja ga obuzme. Kao da mu je u taj mah nestalo zdrave pameti i kao da je smetnuo s uma svaki razboriti sud postupa li valjano i razborito, odjuri on odmah k Anselmu, dok još nije bio ustao, sav nestrpljiv i slijep od bijesne ljubomore koja ga je kidala, i ginući da se osveti Camili, koja mu i nije nažao učinila, te mu reče:

— Znaj, Anselmo, da se ja već mnogo dana borim sa sobom i susprežem se da ti ne reknem što ne mogu i nije ni pravo da ti dulje krijem. Znaj, da se stalnost Camilina srušila i pokorila se u svemu što sam voljan činiti od nje. Skanjivao sam se da ti istinu otkrijem, jer sam želio vidjeti je li joj to lakomislen hir, ili ona to čini da mene iskuša i vidi je li čvrst naum ovoj mojoj ljubavi koju sam ja s tvojim dopuštenjem započeo. Mislio sam također: kad bi ona bila onakva kakva treba da bude i kakvom smo je obadvojica smatrali, bila bi ti već javila da ja nju salijećem; ali kako sam vidio da ona oklijeva, razabrao sam: istinito je obećanje njeno da ćemo se, dok ti opet odeš od kuće, sastati u oružnici, gdje je tvoje oružje —

a ondje se zbilja sastajao s Camilom — ali nemoj naglo doletjeti da joj se osvetiš, jer grijeh je počinjen samo u mislima, te će se možda Camila još predomisliti dok nije zgriješila, i umjesto grijeha se pokajati. Kad si mi dakle svagda u svemu, ili barem donekle, slušao savjet, primi i poslušaj i ovaj savjet sada, da bez varke i sa zrelim razborom učiniš što misliš da treba. Pričini se da odlaziš od kuće na dva-tri dana, kako već običavaš, i dobro se sakrij u oružnici; imaš ondje svega i svačega, možeš se lako sakriti, pa ćeš onda vidjeti rođenim očima, a ja svojima, što je Camila naumila; ako je nevaljalština, koje se tebi više bojati nego joj se nadati, možeš biti tih, bistar i razborit osvetnik svoje sramote.

Zapanji se, iznenadi i začudi Anselmo Lotarijevim riječima, koje ga zatekoše kada se najmanje nadao da će ih čuti, jer je već mislio da je Camila odoljela tobožnjoj napasti Lotarijevoj, te je već uživao u slavi te pobjede. Pošutje časak, zagleda se ukočenim pogledom u pod, a onda reče:

— Ti si, Lotario, učinio što sam od tvojega prijateljstva očekivao. Ja u svemu moram slušati tvoj savjet. Učini što te volja, i čuvaj tajnu kako ti se čini najbolje u ovoj iznenadnoj zgodi.

Obeća mu Lotario, ali se već pri rastanku sasvim pokaje što mu je to kazao. Vidi da je ludo učinio, jer Camili se mogao osvetiti a da nije udario ovakvim okrutnim i nečasnim putem. Uzme proklinjati svoju pamet, ružiti svoju naglost, ne znajući kako bi razmrsio što je smrsio, ili navratio na pametniji svršetak. Naposljetku odluči sve reći Camili, a kako mu je bilo uvijek prilike, nađe je samu još toga dana. Ali čim je ona vidjela da može govoriti s njim, reče mu:

— Znaj, prijatelju Lotario, da mi je na srcu jad koji me toliko mori, mislim, srce će mi pući, i čudo je pravo što nije već puklo. Leonela se toliko obezobrazila da svaku noć pušta u kuću svojega ljubavnika, i on ostaje kod nje do jutra, na štetu mojemu dobromu glasu, jer tko god opazi gdje u ovako neobično doba izlazi iz moje kuće, može suditi što ga je volja. A nevolja mi je što je ne smijem ni kazniti ni ukoriti, jer ona zna za našu vezu, te mi je začepila usta, pa moram šutjeti o njenim poslovima; strah me, zlo će se izleći otud.

Kad je Camila počela govoriti, pomisli Lotario da je to lukavština kojom ga kani zavarati kao da tobože nije njen nego Leonelin ljubavnik onaj koga je vidio gdje izlazi iz kuće. Ali kad on vidje da Camila plače i kuka, i moli ga za pomoć, povjeruje da je istina, a kad je povjerovao, sasvim se zbuni i pokaje za sve. No ipak odgovori Camili neka se ne brine, on će srediti da Leonelina bezobraština bude zauzdana. Onda joj prizna što je u ljutom bijesu ljubomore rekao Anselmu, i kako su se dogovorili da se Anselmo sakrije u oružnicu i jasno se uvjeri kako mu je ona nevjerna. Zamoli je da mu oprosti tu ludost i da mu savjetuje kako bi je ispravio te se izvukao iz toga zbrkanoga nedohoda, u koji ga je zavela luda pamet i ljubomora.

Camila se prenerazi kad je čula što Lotario govori: ozlovoljena, prekori i pokudi razboritim riječima tu nevaljalu zamisao i glupu i zlu odluku. No u žene je brži duh i u dobru i u zlu nego u muškarca, ali zato slabiji kad treba svojski i promišljeno raditi, te se Camila odmah dosjeti kako će razmrsiti to što se čini nerazmrsivim. Lotariju ona naredi neka se pobrine da se sutradan sakrije Anselmo gdje je rekao, jer baš to joj je skrivanje zgodno da uredi kako bi se odsad mogli milovati bez ikakve smetnje. Ne htjede mu objasniti što je zamislila, nego mu rekne neka se samo spremi, kad se bude Anselmo sakrio, da odmah dođe čim ga Leonela zovne, i neka na sve što ga bude pitala, odgovara onako kako bi odgovarao kad ne bi znao da ga Anselmo sluša. Lotario je uzme moliti da mu dokraja objasni što je naumila, jer će on onda pouzdanije i brižnije paziti na sve što smatra potrebnim.

— Ne treba ni na što paziti — odgovori Camila — nego mi samo odgovaraj što te budem pitala.

I ne htjede ga Camila obavijestiti što je naumila, jer se bojala da on neće htjeti raditi po njenoj zamisli, koja joj se dobrom čini, nego će raditi i smišljati drukčije, kako ne valja.

Otiđe sada Lotario, a sutradan otputuje Anselmo, pod izlikom da će na selo k prijatelju, ali se opet vrati i sakrije, to lakše što su mu Camila i Leonela namjerice pomagale.

Sakrio se dakle Anselmo, te u sto muka, koje je lako zamisliti, čeka da rođenim očima vidi kako mu kidaju čast, i kako će izgubiti ljubljenu Camilu, najmilije dobro svoje. Kad su Camila i Leonela pouzdano već i posigurno znale da se Anselmo sakrio, uđu one u oružnicu, a čim je Camila onamo zakoraknula, uzdahne duboko i progovori.

— Jao, draga Leonela! Dok nisam izvršila što ne želim da znaš, jer neću da me pokušaš spriječiti, zar ne bi bilo bolje da prihvatiš Anselmov bodež, koji sam od tebe zaiskala, te probodeš ovo sramotno srce moje? Ali nemoj, jer nije pravo da ja budem kažnjena za tuđu krivicu. Hoću najprije da znam što su drske i bestidne oči Lotarijeve vidjele na meni, da se on obezobrazio te mi onakvu želju iznio, na sramotu prijatelju svome i na beščašće moje. Otiđi, Leonela, onamo k prozoru i zovni ga, jer on je jamačno na ulici: čeka da izvrši svoj zli naum. Ali prije ću ja izvršiti kruti i časni svoj naum.

— Ah, gospođo! — odvrati domišljata Leonela, koja je bila već upućena. — Što biste vi s tim bodežom? Da ne kanite ubiti sebe ili Lotarija? I jedno i drugo što vi kanite upropastit će vam čast i dobri glas. Bolje je i ne mariti za uvredu, te onoga zlog čovjeka ne puštati sada u kuću, da nas ne zatekne same. Mi smo eto, gospođo, slabe žene, a on je muškarac i odrešit. U njega je loš naum, zaslijepljen je i strast ga vodi, pa će on možda prije nego što vi izvršite svoj naum učiniti ono što je mnogo gore nego da vas ubije. Zlo i naopako gospodaru Anselmu, kad je pustio da mu onaj bezočnik toliki mah preotme u kući! Ako ga, dakle, gospođo, ubijete, kao što mislim da kanite, što ćemo onda s mrtvacem?

— Što ćemo? — preuze Camila. — Ostavit ćemo ga neka ga Anselmo ukopa, jer je i pravo da njega zapadne posao kako će sakriti pod zemlju svoju sramotu. Zovni brže onog bezočnika, jer što god dalje odgađam osvetu za uvredu koja mi je nanesena, mislim da sve gore krnjim vjernost koju dugujem mužu.

Sve je to slušao Anselmo i svaka mu riječ Camilina mijenja misli; ali kad je začuo da je nakanila ubiti Lotarija, htjede izići i odati se, da ne bi svoje učinila. No ipak ga zadrži želja da vidi dokle će ona dospjeti u toj srčanoj i časnoj odluci, a on je nakan za vremena iskočiti i spriječiti zlo.

Camila sada padne u tešku nesvjesticu i sruši se na postelju koja je u toj sobi bila. Leonela zaplače gorko i zajauče:

— Jao, jadne mene, ako mi po nesreći umre ovdje na rukama cvijet čestitosti, ponos valjanih žena, ugled čistoće...!

Tako ona zareda; tko je čuje rekao bi da je najucviljenija i najvjernija djevojka na svijetu, a njena gospodarica nova Penelopa,[204] koju proganjaju. Za kratko se vrijeme osvijesti Camila, a kad se osvijestila, reče:

— Zašto ne zoveš, Leonela, toga vajnoga najvjernijeg prijatelja među prijateljima, koga je ikada obasjalo sunce i skrila noć? Brže, trči, juri, idi, da se od tvojega oklijevanja ne ugasi žar moje srdžbe i da pravednu osvetu, kojoj se nadam, ne iskalim u samim prijetnjama i proklinjanju!

— Odmah ću ga zovnuti, gospođo — odgovori Leonela — ali mi prvo dajte taj bodež, da ne biste, dok mene nema, počinili njime ono što bi svi koji vas vole oplakivali dokle god žive.

— Ne boj se, draga Leonela, neću ništa učiniti — odvrati Camila.— Koliko god ja bila, po tvojem sudu, nepromišljena i luda što ovako branim svoju čast, ipak nisam toliko nepromišljena i luda kao ona Lukrecija, o kojoj pričaju da se ubila, a nije ništa zgriješila, niti je ponajprije ubila onoga što joj je skrivio nesreću. Ako je do umiranja, umrijet ću ja, ali hoću još da se osvetim i da uzvratim onomu koji je kriv što sam ja dospjela ovamo, da plačem zbog njegove bezočnosti, iako je nisam ničim skrivila.

Jedva ona namoli Leonelu da ode i zovne Lotarija, a kad je naposljetku otišla i dok se nije vratila, uzme Camila govoriti, kao da razgovara sama sa sobom:

»Bože mili! Zar ne bi bolje bilo da sam otpravila Lotarija kao što sam ga već više puta otpravila, nego što ga evo sada navodim da me smatra nepoštenom i pokvarenom, barem donde dok mu ubrzo ne razbijem zabludu? Svakako bi bolje bilo; ali ja ne bih bila osvećena, a čast mojega muža ne bi stekla

zadovoljštinu, kad bi se on ovako, nikomu ništa, mirne duše vratio odavde kamo su ga zle nakane dovele. Neka nevjernik životom plati poganu želju svoju: neka svijet dozna (ako bude doznao) da Camila nije samo očuvala vjernost svojemu mužu nego ga je i osvetila na onome koji se drznuo uvrijediti ga. Ipak bi, mislim, bolje bilo da sam to kazala Anselmu; no ja sam mu već natuknula u onom pismu što sam mu poslala na selo, a kad on nije uznastojao doskočiti ovomu zlu koje sam mu spomenula, valjda nije, kao predobar i povjerljiv čovjek, ni htio ni mogao vjerovati da bi se u srcu prisnoga prijatelja mogla roditi misao koja kalja njegovu čast. Ni ja to nisam dugo vjerovala, a ne bih nikada ni vjerovala da se nije njegova bezočnost usudila još i dalje, te mi javnim darivanjem, silnim obećanjima i neprestanim suzama otkrila sve. Ali čemu sada ovo premišljanje? Zar treba srčanoj odluci ikakav savjet? Nipošto. Ne bilo te, izdajniče; zdravo, osveto! Ulazi, nevjero, hodi, pristupljuj, umri i dokončaj, pa bilo što bilo! Čista sam dospjela u vlast onomu koga mi je nebo dosudilo da bude moj; čista hoću da odem od njega, i još okopana u svojoj čistoj krvi, i u poganoj krvi najlažnijega prijatelja koga je ikada vidjelo prijateljstvo na svijetu.«

Tako reče te se s golim bodežom u ruci uzšeta po dvorani takvim nemirnim, bijesnim hodom, i tako se uze razmahivati kao da je zaista šenula pameću, i kao da nije nježna žena, nego očajna osvetnica.

Sve je to gledao Anselmo iza zastorâ za koje se sakrio, i svemu se čudio. I pomisli da bi to što je vidio i čuo bilo dovoljno da zbriše još i veće sumnje. Poželi već da ne bi Lotario ni došao, jer ga je strah da se ne bi dogodila kakva nenadana nesreća. I već se htjede javiti i izići, da zagrli ženu i da je trgne iz bludnje, ali onda zastane, jer opazi Leonelu gdje se vraća i vodi Lotarija za ruku. A kad Camila ugleda Lotarija, povuče ona bodežom crtu na podu ispred sebe i reče mu:

— Pazi, Lotario, što ti velim: ako se ti usudiš prijeći ovu crtu što je vidiš, ili joj se samo približiš, u onaj mah kad opazim da to kaniš, ja ću ovim bodežom što mi je u ruci sebi probosti srce. Ne odgovaraj mi ni riječi, dok nisi čuo što ti kažem, a onda ćeš mi odgovarati kako te volja. Najprije želim, Lotario, da mi rekneš poznaješ li ti mojega muža Anselma i što sudiš o njemu; a drugo, hoću da čujem i to poznaješ li ti mene. Odgovaraj mi što te pitam, i nemoj se buniti, a ne razmišljaj dugo što ćeš odgovoriti, jer te ne pitam ništa teško.

Nije bio Lotario toliko neuk te ne bi pogodio što je Camila namjerila, čim mu je rekla neka se pobrine da se Anselmo sakrije. Složi se on s njom odmah tako pametno, te njih dvoje složiše laž kao da je cijela istina. Odgovori on zato Camili:

— Nisam mislio, krasna Camila, da ćeš me zovnuti i zapitati me za ovo što nikako ne ide u moju namjeru s kojom amo dolazim. Ako mi to veliš, jer se skanjuješ da me usrećiš, zašto me nisi davno odbila, kad znaš da želja utoliko jače mori ukoliko je više nade da će se ispuniti. Ali da ne rekneš kako ti ne odgovaram na pitanja, velim ti da poznajem tvojega muža Anselma, i mi se poznajemo još od maloće. Ne kanim govoriti o našem prijateljstvu, ti ga znaš i sama, a neću da posvjedočujem krivdu što mu činim, jer me primorala ljubav, koja je moćna isprika još i većim zabludama. Tebe ja poznajem, i ista si mi onakva kao i mužu tvojemu, a da nisi, zar bih se ja zbog manjega dobra nego što si ti ogriješio o dužnost kakav treba da budem, i o sveti zakon istinskoga prijateljstva, koji ja sada kidam i gazim jer me prisilila moćna neprijateljica, ljubav.

— Ako ti to priznaješ — odgovori Camila — ti krvni neprijatelju svega što je vrijedno da bude istinski ljubljeno, s kakvim se licem usuđuješ javiti se pred onom koja je, znaš i sam, ogledalo da se u njem ogleda onaj u kojem bi se i ti trebao ogledati, da vidiš kako ti ne priliči vrijeđati njega? Ali znam ja već, oh, jadne li mene, što je tebe navelo da tako slabo mariš i za ono što si dužan samomu sebi. Bila sam valjda nešto nehajna u vladanju, jer o čast se nisam ogriješila, čim nisam ništa učinila namjerice, nego je bila nemarnost, u koju i neopazice zapadaju žene koje ne misle da bi trebale biti oprezne. Zar sam ja, izdajniče, na tvoje moljakanje odgovorila ijednom riječju ili išta nagovijestila čime bi se u tebi razbudila

ma i sjena nade da će se ispuniti tvoje pogane želje? Zar ja nisam tvoje ljubavne riječi svagda suzbijala i kudila odlučnim i oštrim riječima? Jesam li ikada vjerovala mnogim tvojim obećanjima i primala sve dragocjenije darove tvoje? A kako znam da u ljubavi ne može istrajati koga ne podržava neka nada, moram za tvoju drzovitost kriviti i sebe, kad nema sumnje da je tebe uzdržala u tvojoj nakani neka moja nemarnost. Zato hoću da kaznim sebe i da to okajem onako kako je tvoj prijestup zavrijedio. A znaj da ja ne mogu ni tebi biti milosrdnija, kad sam sa sobom ovako nemilosrdna, te zato moraš biti svjedok žrtvi što je prinosim povrijeđenoj časti mojega čestitoga muža, koga si ti uvrijedio namjerice, a ja preslabom opreznošću, što se nisam valjda uklanjala svakoj i nesetnoj prilici koja bi mogla pogodovati tvojim zlim nakanama. Velim i opet, najljuće me mori sumnja nisam li kojom nemarnošću razbudila u tebi takve mahnite misli, i zato želim nadasve kazniti sebe vlastitom rukom, jer da me drugi osvetnik smakne, moja bi se krivica razglasila. No prije nego što to učinim, hoću da ubijem i sa sobom povedem onoga na kojem izdovoljavam osvetu kakvoj sam se nadala i kakvu sam stekla, a tamo će, bilo gdje bilo, nepromjenjiva i neumitna pravda suditi njemu za ovu moju očajnu odluku.

Tako reče te s golim bodežom u ruci navali na Lotarija s tolikom neočekivanom silom i brzinom, s takvom jasnom namjerom da mu bodež zabode u prsa, te i njega gotovo zaokupi sumnja je li joj to pretvaranje ili zbilja, jer se morao svom vještinom i snagom braniti da ga Camila ne pogodi. A da joj ta neobična lukavština i himba još naličnija bude na istinu, odluči se omastiti vlastitom krvlju, te kad je vidjela da ne može nahuditi Lotariju, ili se pričinjala da ne može, reče:

— Kad mi sudbina neće sasvim udovoljiti pravednoj želji, neće me spriječiti da joj barem donekle udovoljim.

Upne se svom silom da ruku s bodežem otme Lotariju, koji ju je držao, istrgne je, uperi bodež onamo gdje se neće ljuto raniti, pa se pogodi i ubode u meso na lijevom ramenu, i onda se kao onesviještena sruši na pod.

Leonela i Lotario zapanje se i preneraze što se dogodilo. Vide gdje Camila u krvi leži na pođu, a još sumnjaju je li sve zbiljski. Pritrči joj brže Lotario, bez duše i bez daha, da joj istrgne bodež. No kad opazi malu ranicu, snađe se od straha koji ga je spopao, te se opet zadivi: bistrini, pameti i velikoj razboritosti Camilinoj. Ali da pomogne onim što njega ide, otegne on žalostivu naricaljku nad Camilinim tijelom, kao da je mrtva, te stane sipati kletve i na sebe i na onoga koji ga je naveo na ovo zlo. A kako je znao da ga sluša prijatelj Anselmo, kukao je tako da bi ga svatko tko ga čuje više žalio nego i Camilu, sve ako misli da je mrtva. Leonela je digne na rukama i položi je na postelju, a Lotarija zamoli neka otrči i potraži koga tko će Camilu tajom liječiti; zapita ga i za savjet, što misli da bi rekli Anselmu o toj gospodaričinoj rani, ako se on možda vrati dok još nije ozdravila. Lotario joj odgovori neka reknu što ih volja, on ne zna savjetovati što bi valjalo; jedino veli neka gleda da joj zaustavi krv, a on će u svijet bez traga. I jasno odajući bol i jad izleti on iz kuće; a kad bude sam, gdje ga nitko ne vidi, uzme se krstiti i krstiti, čudeći se lukavštini Camilinoj i vještini Leonelinoj. Pomisli kako je Anselmo uvjeren da mu je žena druga Porcija, i poželi da se sastane s njim, pa da njih dvojica proslave to najveće prijetvorstvo laži i istine što se ikada zamisliti može.

Leonela zaustavi, kako joj je rečeno, gospodarici krv, koja joj je samo toliko tekla da potvrdi prijevaru, ispere joj malo ranu vinom i poveže je koliko zna. A dok ju je vidala, govorila je tako te bi Anselmo, sve da i nije čuo već ono prije, morao povjerovati da mu je Camila pravo božanstvo čestitosti. Uzme onda govoriti i Camila, te nazivati sebe plašljivicom i kukavicom što baš onda kad je trebalo nije bila srčana da se rastane sa životom što joj je dodijao. Zapita ona djevojku za savjet, bi li ili ne bi odala svu tu zgodu svojemu ljubljenomu mužu, a ona joj odgovori neka mu ne kazuje, jer će se on onda osvetiti Lotariju. To je opasno, a dobra žena ne smije mužu navraćati priliku za kavgu, nego mu mora uklanjati svaku takvu priliku koliko god može. Camila joj odgovori da pravo i veli, te će je poslušati; ali ipak treba

razmisliti što bi rekla Anselmu otkuda je ta rana, jer on će je svakako opaziti; Leonela pak odgovori da ona ne zna ni za šalu lagati.

— A otkud bih ja znala, sestro? — odvrati Camila. — Ne bih se ja usudila izmisliti i tvrditi laž, sve da mi se radi o glavi. Kad ne znamo što ćemo i kako ćemo, bolje će biti da reknemo zgoljnu istinu nego da nas uhvate u laži.

— Ni brige vas, gospođo — odgovori Leonela. — Ja ću do sutra razmisliti što bismo rekli. Kad vam je rana na tome mjestu, moći ćete je sakriti da je ne vidi, a Bog je dobar i pomoći će nam u našim valjanim i poštenim nakanama. Primirite se, gospođo, i nastojte da se ne uzrujavate, da vas gospodar ne zatekne ovako uzbuđenu, a svu drugu brigu prepustite meni i Bogu, koji pomaže svaki dobri naum.

Anselmo je najpozornije slušao i gledao kako se prikazuje tragedija smrti njegove časti, a osobe koje su je igrale prikazale su je s tako neobičnim zanosom i životnošću kao da su se pretvorile u onu istinu koju hine. Jedva on čeka da se smrači, pa da nađe dobroga prijatelja Lotarija i da se vesele čestitoj sreći što je u dobroj ženi otkrio ovakav dragocjen biser. Njih se dvije pobrinu da on mogne lako izmaknuti, pa on uluči prigodu te se iskrade. Odmah potraži Lotarija, a kad ga je našao, nije mogao da ga se nagrli, veselja svojega da se napripovijeda i Camile da se nahvali. Sve je to slušao Lotario, ali se nije mogao nikako radovati, jer mu se po pameti motalo kako je prevario prijatelja i ljuto ga osramotio. Anselmo je vidio doduše da Lotario nije veseo, ali je mislio da je zato što se Camila ranila, a on je bio povod. Rekne mu dakle među inim neka se ne brine za Camilu, jer joj je rana jamačno laka, dok su se njih dvije dogovorile da će mu je zatajiti. Nije eto opasno, pa neka uživa i veseli se s njim, kad se po njegovoj vještini i pomoći uspeo do najviše sreće koja se može poželjeti; a odsad ne bi ništa drugo nego da pjeva pjesme u slavu Camili, da bude ovjekovječena dok je svijeta i vijeka. A Lotario mu pohvali dobri naum i obeća mu pomoći u tome sjajnom djelu.

Tako je Anselmo izvaran masnije nego itko na svijetu: on sam odvede za ruku svojoj kući onoga koga je smatrao za oruđe svoje sreće, a ono mu bješe propast dobroga glasa. Camila ga dočeka, čini se, nadurena, a srce joj igralo. Potraja ta varka kratko vrijeme, dok za nekoliko mjeseci sreća ne okrenu kolo, te se pojavi zloća, sve dotad vješto sakrivena, i Anselmo plati glavom svoju nerazboritu radoznalost.

Trideset peta glava

u kojoj se priča o junačnoj i strahovitoj bitki koju je don Quijote izvojevao s mjehovima rujna vina i završava se pripovijest o nerazboritom znatiželjniku.

Kad se baš imala dočitati pripovijest, dotrči Sancho Panza sav uprepašten iz pregratka na tavanu, gdje otpočiva don Quijote, i; zavikne:

— Pohitite brže, gopodo, i priskočite upomoć mojemu gospodaru, jer on je zapodjenuo najljući i najžešći boj što sam ga ikad očima vidio. Tako mi Boga, zviznuo je on gorostasa, neprijatelja gospođe princeze Micomicone, i skinuo mu s ramena glavu, kao da je repa.

— Što ti to, brate, veliš — zapita župnik i prestane čitati što je još preostalo pripovijesti. — Jesi li ti, Sancho, pri sebi? Kako, dobijesa, može to biti kad je gorostas dvije tisuće milja odavde?

Uto oni začuju u pregratku silnu halabuku i glas don Quijotov kako viče:

— Stani, lupežu, zlikovče, kukavico! Uhvatio sam ja tebe, i neće ti koristiti tvoja sablja-krivača.

Onima koji su ga čuli učini se kao da on udara po zidovima. A Sancho će reći:

— Ta nemojte se skanjivati i slušati, nego uđite i prekinite im bitku, ili priskočite mojemu gospodaru; ali neće trebati, jer gorostas je jamačno već poginuo, otišao Bogu na račun za svoj pogani život što ga je provodio; vidio sam ja da teče po podu krv, a glava mu je odsječena i pala nastranu, i velika je kao najveća vinska mješina.

— Bog me ne ubio! — zavapi sada krčmar. — Da nije taj don Quijote ili don Vrag uzeo udarati po kojem od mojih vinskih mjehova što su puni rumenoga vina i vise mu povrh glave, a ono što taj čovo misli da je krv bit će proliveno vino.

Tako reče i uđe u komoru, a svi za njim, te zateknu don Quijota u najčudnijoj odjeći što se može vidjeti. Bio je u košulji, ali mu je košulja sprijeda pokratka, tako da ne pokriva bedra, a straga je još šest palaca kraća; noge mu duge, mršave, rutave i nisu baš čiste; na glavi mu crvena masna kapa krčmarova; oko ljevice omotao pokrivač s postelje, na koji je Sancho bijesan, a zna i zašto; u desnici mu gol mač, mlati on na sve strane i govori takve riječi kao da se zbilja bori s nekim gorostasom. A kad tamo, oči mu još zaklopljene, te on spava i sanja da je u boju s gorostasom; tako je živo u mašti zamislio onu pustolovinu što je kani izvršiti, te sada sanja da je stigao u kraljevinu micomiconsku i bije boj s neprijateljem. Tako je on, misleći da udara po neprijatelju, udarao po vinskim mjehovima, te je po svoj komori poteklo vino. Kad to vidje krčmar, razgnjevi se i navali na don Quijota pa ga nemilo izudarao pesnicama: da mu ga ne oteše Cardenio i župnik, brzo bi on dokončao bitku s gorostasom. No uza sve to jadnik se vitez nije probudio dokle god nije brijač donio sa studenca veliko vedro hladne vode i polio ga od glave do pete. Sada se vitez razbudi, ali se još ne razabere toliko da bi vidio što se događa. Dorotea, koja je opazila kako mu je kratka i tanka odjeća, ne htjede ući da vidi bitku između svojega zaštitnika i svojega neprijatelja.

Sancho pođe tražiti po cijelom podu gorostasovu glavu, a kako je ne nađe, reče:

— Znam ja već, u ovoj je kući sve začarano. Onomad su me, baš ovdje gdje sam sada, izbubali i premlatili, a ja niti sam znao tko me lupa, niti sam mogao ikoga vidjeti. Sada eto nema ni traga ni glasa toj glavurdi, a rođenim sam očima vidio kako je odrubljena i kako iz tijela bije krv kao iz vrela.

— O kakvoj ti krvi i o kakvu vrelu govoriš, ti neprijatelju Bogu i svecima? — vikne krčmar. — Zar ne vidiš, lupežu, da ta krv i to vrelo nisu ništa drugo nego moji mjehovi, što ih je on isprobadao, i rumeno vino, što je preplavilo ovu komoru. Pakao preplavio dušu onomu što ih je isprobadao!

— Ne znam ja ništa — odgovori Sancho — jedino znam da sam ja nesretnik ako ne nađem tu glavu, jer će mi se grofovija rastopiti kao sol u vodi.

Još je gore Sanchu budnu nego njegovu gospodaru, snenu i zbunjenu; tako su ga sludila gospodarova obećanja. Krčmar da pobjesni gledajući ravnodušnost konjušarovu prema šteti što ju je gospodar počinio, te se zakune da neće sada biti onako kao onomad i neće oni izmaći ne plativši, niti će išta vrijediti viteški zakoni, nego će oni sada platiti i ovo i prijašnje, pa čak i zakrpe na probodene mjehove.

Župnik uhvatio don Quijota za ruke, a on misli da je već dokončao pustolovinu te da sada stoji pred princezom Micomiconom. Klekne on dakle pred župnika i progovori:

— Uzvišena i slavna vladarice, neka vaša visost živi od današnjega dana bez brige da bi joj mogao nahuditi onaj zlosretnik, a i ja sam slobodan od riječi koju sam vam dao, jer sam je izvršio, uz pomoć velikoga Boga i po milosti one za koju živim i dišem.

— Zar vam nisam rekao? — klikne Sancho kad je to čuo. — Eto, da ja nisam bio pijan! Zasolio je moj gospodar gorostasu! Nema sumnje:[205] dobro se piše mojoj grofiji!

Tko se ne bi nasmijao budalaštinama njih dvojice, gospodara i sluge? Svi se i nasmiju, jedini se ne smije krčmar, nego kune da bi ih vrag odnio. Naposljetku uspije brijaču, Cardeniju i župniku da strpaju don Quijota s teškom mukom u postelju, te on zaspi, a vidjelo se da je sav izmoren. Puste ga neka spava, oni pak iziđu u vežu da utješe Sancha Panzu što nije našao gorostasovu glavu. Ali još im veća muka bješe dok nisu umirili krčmara, koji je očajavao zbog nenadane smrti svojih mjehova. A krčmarica se uzviče i zasikće:

— U zao mi je i proklet čas došao u kuću taj skitnik vitez. Kamo sreće da ga nikada očima nisam vidjela, jer me skupo stajao. Onomad mi je pobjegao i nije platio trošak za noćište, večeru, postelju, slamu i ječam, za sebe i konjušara, za konja i magarca, nego veli da je on veliki skitnik vitez (ubio ga Bog, i njega i sve skitnike vitezove koliko god ih je na svijetu), pa zato ne mora ništa plaćati, jer tako piše u zakonima skitničkog viteštva; a sada, da prostite, došao i ovaj gospodin, pa mi odnio moj rep, a kad mi ga je vratio, ono je za dvije četvrtine manji i lošiji, i sav istrcan, pa ne valja mojemu mužu za što mu treba; naposljetku, da dokraja zagrdi, razderao nam mjehove i prolio nam vino, prolila mu se krv, dabogda. Ali neka on ne misli da će se izvući, jer tako mi kostiju mojega oca i pokoja materina, ako mi on ne isplati sve dokraja, ne zvala se ja kako se zovem, i ne bila kći čija sam!

Tako i nalik govori krčmarica u silnoj ljutini, a pomaže joj dobra sluškinja Maritornes. Kći joj šuti i samo se pogdjekada posmješkuje. Sve ih umiri župnik, pošto je obećao da će im namiriti štetu što god bolje može, i za mjehove i za vino, a pogotovu za oštećeni rep, zbog kojega su se toliko usplahirili. Dorotea pak utješi Sancha Panzu: obeća mu, čim se utvrdi da je njegov gospodar odrubio gorostasu glavu, i čim se ona mirno vrati u svoju kraljevinu, poklonit će mu najbolju grofoviju što je u kraljevini ima. Time se Sancho utješi i reče princezi da je zacijelo vidio gorostasovu glavu, i na njoj bradu do pojasa; a sada je ne vide zato što je u ovoj kući sve začarano, kao što se on još onomad uvjerio kad je tu prenoćio. Dorotea mu odgovori da i ona tako sudi, ali neka on ne mari za to, jer će sve dobro biti i po miloj se volji njegovoj urediti.

Kad su se svi umirili, poželi župnik da dokraja dočita pripovijest, jer je vidio da još samo malo preostaje. Cardenio, Dorotea i svi drugi zamole ga da je dočita. A on, da im ugodi svima, a da se i sam zasladi, uzme dalje čitati Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku, koja je završavala ovako...

*

Kad se dakle Anselmo uvjerio kako je Camila valjana, umirio se, te je živio zadovoljno i bezbrižno, a Camila se tobože mrštila na Lotarija, da Anselmo vidi baš ono što je obratno od njene volje. A da još bolje utvrdi što čini, zamoli ga Lotario neka shvati što mu neće više dolaziti u kuću, jer se jasno vidi s kolikom ga zlovoljom dočekuje Camila. No prevareni mu Anselmo odgovori neka to nipošto ne čini. I tako je Anselmo na tisuću načina kovao svoju beščast, misleći da mu je to sreća. Međutim se Leonela u

svojem ljubakanju uslobodila toliko da nije više ni na što pazila, nego se sasvim razuzdala, uzdajući se u svoju gospođu da će je prikrivati i još je upućivati kako da postupa a ne pobudi sumnju. Ali jedne noći začuje najposlije Anselmo korake u Leonelinoj sobi, te htjede ući, da vidi čiji su. No osjeti da pridržavaju vrata. Zato još jače navali da otvori vrata: upre s tolikom silom da ih je uvalio te ušao u sobu baš u onaj čas da opazi kako je neki čovjek skočio kroz prozor na ulicu. Pritrči on brže da ga uhvati ili prepozna, ali nije mogao ni jedno ni drugo, jer ga Leonela obuhvati i reče mu:

— Umirite se, gospodaru, i nemojte se buniti, i ne gonite onoga koji je iskočio: mene se tiče, jer on je moj muž.

Anselmo joj ne povjeruje, nego slijep od ljutine trgne bodež da će je probosti i zapovjedi joj neka govori istinu, a ne bude li govorila, ubit će je. Ona mu pak u strahu odvrati, i ne znajući što govori:

— Nemojte me, gospodaru, ubiti, a ja ću vam kazati mnogo toga o čemu i ne sanjate.

— Govori odmah — reče Anselmo — jer ću te ubiti.

— Ne mogu sada, zbunjena sam — odgovori Leonela. — Pustite me do sutra, a onda ćete čuti i čudit ćete se. Ali znajte da je ovaj što je skočio kroz prozor mladić iz ovoga grada, te mi se zakleo da će me uzeti.

Anselmo se na to smiri te odluči pričekati koliko ga je zamolila. Nije ni sanjao da će čuti išta protiv Camile, jer o njenoj je čestitosti bio uvjeren i siguran. Ode on dakle iz sobe, zaključa u njoj Leonelu i zaprijeti joj da neće odande izići dok mu ne rekne što mu ima kazati. Pođe odmah Camili, da joj pripovjedi sve što mu se dogodilo s njenom djevojkom, i kako mu je obećala ispričati neke važne događaje. Je li se Camila zbunila ili nije, ne treba ni kazivati: kad je pomislila, a sasvim i pravo, da će Leonela Anselmu sve po istini iskazati što god o njenoj nevjeri zna, nestane joj srčanosti da sačeka hoće li joj sumnja biti lažna ili neće, te još te noći pokupi svoje vrednije dragocjenosti i nešto novaca, išulja se iz kuće da je nitko nije opazio, te ode Lotariju. Ispripovjedi mu što se dogodilo, i zamoli ga da je zakrili ili da se obadvoje sklone i gdje će biti sigurni od Anselma. Lotario se od Camilinih riječi tako zbuni da nije znao ni riječi progovoriti niti se odlučiti što bi učinio. Naposljetku smisli da otpremi Camilu u samostan, u kojem je jedna njegova sestra nadstojnica. Pristane Camila, te je Lotario brzo, kako je već morao u takvoj prigodi, odvede u samostan i ostavi ondje, a sâm se ukloni odmah iz grada, ne kazujući nikomu o svome odlasku.

Kad svane, ustane Anselmo; i ne primjećujući da nema Camile do njega, odmah poleti onamo gdje je zaključao Leonelu, sav željan da čuje što će mu reći. Otključa sobu i uđe, ali ne nađe Leonelu; jedino vidje plahtu, privezanu na prozor, i jasno razabra da se Leonela onuda spustila te izmakla. Vrati se onda ražalošćen, da rekne Camili, a kad je ne zatekne ni u postelji ni u svoj kući, prenerazi se. Zapita kućnu služinčad za nju, ali nitko mu nije znao ništa reći. Pođe tražiti Camilu i naiđe na njene otvorene sanduke, iz kojih su povađene dragocjenosti, te sada uvidi svoju nesreću i razabere da mu ta nesreća nije od Leonele. Onakav kakav bijaše, napol odjeven, žalostan i uznemiren, odleti da iskaže prijatelju Lotariju svoju nesreću. Ali kad ga ne nađe, a sluge mu njegove rekoše da je po noći otišao iz kuće i ponio sve novce, Anselmo je gotovo poludio. A da se prevrši mjera, ne nađe on u kući, kad se vratio, nikoga od slugu i sluškinja; kuća mu prazna i pusta.

Nije znao ni što bi mislio, ni što bi govorio, ni što bi radio, i pamet mu se zavrti. Premišlja i vidi da mu je u jedan čas nestalo žene, prijatelja i služinčadi, te mu se čini da ga je ostavilo i samo nebo što je nad njim, a nadasve mu okaljana čast, jer Camilin je bijeg upropastio i njegovu čast. Naposljetku se, nakon duga skanjivanja, odluči otići u selo prijatelju, gdje je bio i onda kad je upriličio tu svoju nesreću. Pozaključava vrata na kući, uzjaše konja i krene sav bez duše na put; ali tek što je prevalio pol puta prevladaju ga teške misli, te klone i moradne sjahati. Priveže konja za drvo, te se sruši kraj toga stabla, ganutljivo i bolno uzdišući. Tu ostane dok nije zanoćalo, a onda opazi da od grada jaše neki čovjek na

konju, pozdravi ga i zapita za novosti iz Firenze. A građanin mu odgovori:

— Najneobičnija zgoda što se već odavno nije čula u gradu. Pripovijedaju svi da je Lotario, onaj veliki prijatelj bogataša Anselma, što prebiva kod Svetoga Ivana, oteo noćas Camilu, ženu Anselmovu, a ni njega nema. Sve je to kazala jedna sluškinja Camilina, koju je noćas uhvatio načelnik kad se s pomoću plahte spuštala s prozora Anselmove kuće. Ne znam baš sasvim dobro kako se dogodilo, samo znam da se sav grad čudi toj zgodi: ta tko bi se i nadao tomu od velikoga prijateljstva njih dvojice, jer prijateljstvo im je bilo toliko da su ih zvali: *prisni prijatelji*.

— Zna li se možda — zapita Anselmo — kojim su putem udarili Lotario i Camila?

— Ni izdaleka — odgovori građanin — premda je načelnik nastojao još kako da ih nađe.

— S Bogom pošli, gospodine! — reče Anselmo.

— S Bogom ostali! — odvrati građanin i odjaše.

Kad je Anselmo dočuo te zlosretne glase, zamalo da nije poludio i gotovo se ubio. Jedva jedvice ustane i stigne kući svojega prijatelja, koji mu još nije znao za nesreću, ali kad ga ugleda kako je žut, iscijeđen, propao, razabere da ga je težak jad pogodio. Zamoli odmah Anselmo da ga spreme u postelju i da mu daju pero i papir. Učine mu tako, te ga ostave u postelji, sama, kako je zaželio, i zatvore vrata. Kad je dakle vidio da je sâm, tako mu zaokupi sve misli nevolja njegova te je jasno razabrao da mu je kraj životu. Odluči ostaviti iza sebe vijest o uzroku svoje neobične smrti. Započne pisati, ali prije nego što je dokončao što želi, klone te izdahne život u bolima koje mu je zadala nerazborita znatiželja.

Kad bude već kasno, a još se Anselmo ne pojavljuje, odluči domaćin ući i vidjeti nije li mu gore, te ga nađe ispružena, spuštene glave, s polovinom tijela na postelji a s polovinom na stolu, na kojemu je ispisan papir, a gostu u ruci još pero. Domaćin ga zovne, a onda mu pristupi i uhvati ga za ruku. Ali kad je vidio da ne odgovara, a hladan je, uvjeri se da je mrtav. Zapanji se i razjadi jako, te dozove sve ukućane, da vide nesreću Anselmovu. Naposljetku pročita pismo, od Anselmove ruke, a pisale su u njem ove riječi:

»*Luda mi je, nerazborita želja prekinula život. Ako glas o mojoj smrti dopre do Camile, neka zna da joj opraštam, jer ona nije bila dužna činiti čudesa, a ja nisam ni smio zahtijevati da ih čini; jer sam dakle ja sâm skrivio svoju nesreću, ne bi bilo...*«

Dotle je napisao Anselmo, te se po tome vidi da je umro dok još nije završio rečenicu. Sutradan prijatelj javi o smrti njegovim roditeljima, koji su već znali za nesreću, i znali samostan gdje se Camila sklonila. I ona umalo da ne pođe za mužem na taj nepovratni put, ali ne zbog glasa o muževoj smrti, nego zbog toga što je čula o odsutnom prijatelju. Vele da ona, premda je obudovjela, ne htjede više iz samostana, ali ne htjede položiti ni zavjet da bude duvna, dokle god joj nije, za kratko vrijeme, stigao glas da je Lotario poginuo u bitki koju je u ono doba bio Monsieur de Lautrec s velikim vojvodom Gonzalom Fernándezom od Córdobe u Napuljskoj kraljevini, kamo je i njen neprežaljeni prijatelj otišao. Kad je to dočula Camila, položi zavjet i dokonča nabrzo život u ljutoj tuzi i jadu.

Takav bijaše svima kraj, koji je potekao iz onakva nerazborita početka.

*

— Sviđa mi se ova pripovijest — reče župnik — ali ne vjerujem da je istinita; ako je pak izmišljena, loše ju je pisac izmislio, jer se ni zamisliti ne može da bi bilo takva glupa muža koji bi se dao na onakav opasan pokus kao taj Anselmo. Kad bi se to dogodilo među ljubavnikom i ljubavnicom, još nekako, ali među mužem i ženom, čini mi se, teško da bi moglo biti; što se pak tiče samog pripovijedanja, nisam nezadovoljan.

Trideset šesta glava

u kojoj se pričaju druge neobične zgode što su se dogodile u krčmi.

U taj mah reče krčmar, koji je bio na vratima krčme:

— Evo ide lijepa povorka gostiju. Ako skrenu amo, bit će zabave i zarade.

— Kakav je to svijet? — zapita Cardenio.

— Četiri su čovjeka — odgovori krčmar — na konjima, s pritegnutim stremenima, s kopljima i štitovima, a svi s crnim krinkama;[206] s njima je žena u bjelini, na ženskom sedlu, i ona zakrivena lica, i još dva momka pješaka.

— Jesu li blizu? — zapita župnik.

— Tako su blizu — odgovori krčmar — da su umalo već ovdje.

Kad je to čula Dorotea, pokrije lice, a Cardenio ode u komoru don Quijotu. Tek što oni odoše, uđu u krčmu svi što ih je krčmar spomenuo.

Sjašu ona četvorica, stasiti i pristali ljudi, pa priskoče ženi da siđe sa sedla. Jedan je od njih dočeka na ruke te je posadi na stolicu, do vrata u onu komoru kamo se sklonio Cardenio. Sve to vrijeme niti je ona niti su oni skidali krinke, a niti su govorili ijedne riječi. Istom kad je sjela, uzdahne žena duboko i ruke joj klonu, kao da je bolesna i iznemogla. Momci pješaci odvedu konje u staju.

Kad ih vidi župnik, radoznao da dočuje tko su ti ljudi što dolaze tako odjeveni i tako šutljivi, ode onamo k momcima i upita što je želio, a jedan mu odgovori:

— Vjere mi, gospodine, ne znam vam ni ja reći tko su; znam jedino da su valjda jako otmjeni, osobito onaj što je dočekao na ruke gospođu koju ste vidjeli. Velim tako, jer mu svi oni drugi iskazuju časti jer ništa ne biva nego što on naredi i zapovjedi.

— A tko je ta gospođa? — upita župnik.

— Ne znam ni to — odgovori momak — jer joj za svega puta nisam vidio, lice, ali sam joj čuo mnoge uzdisaje i jecaje, i kao da sa svakim izdiše dušu. Nije ni čudo što ne znamo više nego što velimo, jer moj drug i ja istom ih dva dana pratimo; sreli su nas na putu, te nas zamolili i privoljeli da pođemo s njima do Andaluzije, a oni će nam vrlo dobro platiti.

— A jeste li čuli kojemu od njih ime? — zapita župnik.

— Nismo — odgovori momak — jer svi šute da je pravo čudo. Ne čuje se, ništa nego samo uzdisanje i jecanje jadne gospođe, od kojega nam srce puca. Zakleli bismo se da nju silom vode nekamo, a po odjeći bismo rekli da je duvna, ili će biti; tako valjda i jest, a ona možda ne želi biti opatica, nego ju sile, i zato je, vidi se, žalosna, nesretna.

— Možda je zaista tako — potvrdi župnik.

Ode od njih i pođe Doroteji, koja se posve ganula čim je čula onu pod koprenom kako uzdiše, te joj pristupila i zapitala je:

— Zašto se jadate, gospođo? Možda je štogod čemu žene po iskustvu i navici znaju pomoći; ja ću vam evo rado poslužiti.

Na sve je te riječi šutjela rastužena gospođa. Dorotea se i dalje trudila oko nje, ali ona je svejedno šutjela, dok onda ne pristupi zakrinkani vitez o kojem je rekao momak da ga drugi slušaju, te on reče:

— Ne mučite se, gospođo, da joj išta nudite, jer njen je običaj da ne zahvaljuje što joj činite, i nemojte nastojati da vam odgovori, ako ne želite čuti kakvu laž.

— Nikada je nisam izrekla — progovori sada ona koja je sve dosad šutjela, nego baš zato što sam istinita i laži ne smišljam, zapala sam u ovu nesreću; posvjedočite mi i sami da je moja čista istinitost

natjerala vas u laž.

Te je riječi čuo Cardenio jasno i razgovijetno, jer je bio blizu i samo su ga rastavljala od njih vrata komore u kojoj je bio don Quijote. A kad ih je čuo, zavikne na sav glas:

— Bože mili! Što to čujem? Čiji to glas čujem?

Na taj se uzvik gospođa, sva uprepaštena okrene, te kad ne ugleda onoga koji to govori, ustade i pođe prema komori, ali vitez to opazi, te je zadrži, pa nije smjela ni koraknuti dalje. Kako se uzbunila i uznemirila, spadne joj veo kojim joj bijaše zakriveno lice, te se pojavi neprispodobiva krasota i divan lik, blijedo, doduše, i zaplašeno lice. Oči joj zvjeraju na sve strane, kuda god može pogledom doprijeti, i tako se upinju kao da nije pri pameti. Jako je požale i Dorotea i svi koji su je gledali, premda nisu znali što joj je. Vitez ju je čvrsto držao za ramena i toliko je bio tim zauzet da nije mogao brže pridržati ni svoju krinku koja mu je padala, te mu zbilja i spadne. Dorotea pak, koja je bila ogrlila gospođu, uzdigne oči i opazi da je taj koji je i nju samu ogrlio, njezin muž don Fernando. Čim ga je prepoznala, zacikne iz dubine grudi otegnutim, žalostivim glasom: jaoh! i sruši se onesviještena nauznak, pa bi i pala na tlo da se nije do nje našao brijač te ju dočekao na ruke. Pritrči odmah župnik, da joj skine koprenu i lice joj poprska vodom, a kad on nju otkri, prepozna je don Fernando, te gotovo zamre gledajući je. Ali ipak ne ispusti Luscindu, jer Luscinda bijaše ta koja mu se otimala iz ruku i koja je po glasu prepoznala Cardenija, a on nju. Začuo Cardenio i onaj Dorotejin *jaoh*! kad se onesvijestila; pomislivši da je Luscinda, istrči prestravljen iz komore i prvo ugleda don Fernanda gdje drži u zagrljaju Luscindu. I don Fernando prepozna odmah Cardenija, te sve troje, Luscinda, Cardenio i Dorotea zanijeme i zapanje se, kao da ne znaju što im se događa.

Svi šute i svi se zgledaju: Dorotea gleda don Fernanda, don Fernando Cardenija, Cardenio Luscindu, a Luscinda Cardenija. A prva prekine šutnju Luscinda i progovori don Fernandu:

— Pustite me, don Fernando, promislite tko ste, ako već za drugi obzir ne marite, pustite me da se privijem uza zid kojemu sam ja bršljan, pustite me potpornju od kojega me nije moglo otrgnuti vaše navaljivanje, vaše prijetnje, vaša obećanja, ni vaši darovi. Evo vidite, kako je mene Bog, po neobičnim putovima, tajnim od nas, sastavio s mojim istinskim mužem; i znajte po teškom iskustvu da će mi jedina smrt izbrisati njega iz pameti. Neka vam bude dovoljna ova jasna pouka, pa vi sada, ako ne možete nikako drugačije, pretvorite ljubav u bijes, naklonost u srdžbu, i u toj srdžbi dokončajte mi život, jer ako izdahnem pred svojim milim mužem, nije mi život zaludan bio: možda će smrt moja uvjeriti moga istinskog muža kako sam mu vjerna bila do posljednjega daha.

Dotle se Dorotea osvijestila, te je čula sve što Luscinda govori, i po njezinim riječima dokučila tko je ona. A kako je vidjela da don Fernando svejednako ne ispušta Luscindu iz ruku i ne odgovara na njezine riječi, upne svu snagu, ustane, klekne preda nj te mu progovori, roneći silne suze, gorke i žalostive:

— Ako tebi, gospodaru moj, zrake ovoga sunca, koje pomračeno držiš u naručju, nisu zasjenile i zatamnile zrake tvojih očiju, valjda si već razabrao da je ova što ti kleči pred nogama nesretna, dokle god je tvoja volja, i ucviljena Dorotea. Ja sam ona skromna seljanka koju si ti, po svojoj dobroti i ljubavi, uzvisio da se zove tvojom, ja sam ona koja sam, zagrađena granicama čestitosti, živjela zadovoljnim životom dokle god nisam, zaokupljena tvojom naoko istinskom ljubavlju, otvorila vrata svoje nevinosti i predala ti ključeve svoje slobode. No nisi ti zahvalan bio na tome daru, dokazao si to jasno, i zato me nalaziš ovdje, a ja tebe gledam takva. Ali nemoj ni nakraj pameti pomisliti da sam ja ovamo došla nečasnim putem, jer ja sam stupala samo putem boli i jada što si me ti zaboravio. Ti si želio da budem tvoja, i tako si silno želio, te danas, sve ako ne želiš, ne možeš prestati da budeš moj. Promisli, gospodaru, da neprispodobiva ljubav kojom te ljubim, može naknaditi krasotu i plemenitost zbog koje me ostavljaš. Ti ne možeš pripasti Luscindi, jer si moj, a ni ona ne može biti tvoja, jer je Cardenijeva. Ako promisliš, lakše će ti biti vratiti ljubav svoju onoj koja te obožava, negoli onu koja te mrzi navratiti da te

ljubi. Ti si zaokupio moju neopreznost, te si namolio moju nevinost; znao si od kojega sam ja staleža, i znaš kako sam se predala svoj tvojoj volji: ne možeš se i ne smiješ izgovoriti da si bio u zabludi; ako je tako, a jest tako, te ako si ti kršćanin i vitez, zašto toliko okolišaš i zatežeš da me napokon usrećiš, kako si me u početku usrećio? A ako zato što sam ova nisi voljan da me uzmeš za pravu i zakonitu ženu, uzmi me i primi me ma i za ropkinju, jer ako budem pod tvojom vlašću, bit ću sretna i blažena. Ne puštaj me i ne ostavljaj, pa da svijet uzima na jezik moju čast; ne jadi mi u starosti roditeljâ, jer nisu to zaslužili poštenom, područničkom službom, kojom služe tvojim roditeljima odvijeka. A misliš li da ćeš okaljati svoju krv ako je smiješaš s mojom, promisli da, malo ima ili i nema na svijetu plemenitih rodova koji nisu udarili tim putem; od žene se traži druga plemenitost, a ne plemenito porijeklo. Prava je plemenitost u vrlini, pa ako si ti bez nje i kratiš meni što mi tako pravo duguješ, onda sam ja plemenitija od tebe. Naposljetku ti velim, gospodaru: ja sam, htio ti ili ne htio, žena tvoja; svjedoci su riječi tvoje, koje ne mogu i ne smiju biti lažne, ako hoćeš da se ponosiš onim zbog čega mene prezireš; posvjedočit će to zakletva kojom si mi se zakleo, i Bog, koga si zazvao za svjedoka svojoj zakletvi. A da svega toga nema, tu je tvoja savjest, koja će te šuteći glasno opominjati u tvojoj radosti, svagda ti ponavljati ovu istinu što ti je rekoh, i buniti tvoju sreću i slast.

To je i još više govorila ucviljena Dorotea, tako ganutljivo i u suzama da su je čak i oni u pratnji don Fernanda, i svi koji su ondje bili, popratili suzama. Saslušao je don Fernando Doroteju, ali joj ne odgovori ni riječi, dok ona nije završila svoje i udarila u takvo jecanje i uzdisanje da bi morao biti kamena srca koga takva bol ne bi ganula. Gleda ju Luscinda, rastužena njenim jadom i zadivljena velikom razboritošću i krasotom. Htjede joj pristupiti i utješiti je s nekoliko riječi, ali ju don Fernando čvrsto drži i ne ispušta iz ruku. A on se zbunio, zapanjio i pozorno se zagledao u Doroteju, te istom nakon duljega vremena rastavi ruke, pusti Luscindu i reče:

— Pobijedila si, krasna Dorotea, pobijedila si; ničije srce ne može odoljeti tolikoj istinitosti.

Luscinda je bila sva iznemogla, te kad je ispusti don Fernando, gotovo se srušila, ali joj se nađe u blizini Cardenio, koji je stao don Fernandu iza leđa, da ga ne prepozna, te on smetne svaki strah i, ne mareći za opasnost, priskoči da pridrži Luscindu, uhvati je u naručje i reče:

— Ako milosrdni Bog hoće i želi da se ti malo smiriš, čestita, vjerna, krasna družice moja, nigdje nisi sigurnija nego u ovim rukama, koje te sada grle kao što su te grlile i onda dok sam te po sreći zvao svojom. Na te riječi upre Luscinda oči u Cardenija, polako ga prepoznavajući, ponajprije po glasu, a onda sve pouzdanije po licu, uvjeravajući se da je on. Malne sva obezumljena, i ne pazeći ni na kakav časni obzir, obisnu mu oko vrata, prisloni lice njegovu i reče:

— Da, vi ste istinski gospodar ove vaše ropkinje, koliko god priječila kivna sudbina i koliko god grožnje zaokupljale ovaj život, koji živi sav u vašem životu.

Neobičan to prizor bijaše don Fernandu i svima prisutnima, koji se ne mogoše načuditi toj neviđenoj zgodi. Doroteji se učini da se don Fernando promijenio u licu i sprema se osvetiti Cardeniju, jer je opazila kako se mašio rukom za mačem. Čim je to pomislila, obujmi mu brže koljena i poljubi ih, te mu progovori, držeći ga čvrsto, da se ni maknuti nije mogao, i neprestano lijući suze:

— Što si namjerio učiniti u ovoj nenadanoj prigodi, ti, koji si jedino utočište moje? Do nogu ti je vjenčana druga, a ona koju želiš da ti bude ženom u zagrljaju je svojega muža. Promisli, priliči li, i možeš li rastaviti ono što je Bog sastavio, ili pak priliči da digneš i sa sobom izjednačiš onu koja nije marila ni za kakvu smetnju, nego je odlučna u istini i stalnosti, te ti je pred očima i lije tebi, istinskomu mužu svojemu, ljubavne suze na lice i na grudi. Molim te i zaklinjem Bogom živim, zaklinjem te tobom samim, neka ti ovo jasno razočaranje ne razbudi srdžbu, nego neka je ublaži, da u miru i spokoju pustiš ovo dvoje neka žive mirno i bez smetnje, koliko god im je Bog dosudio. Pokazat ćeš u tom velikodušnost otmjenoga i plemenitoga srca, a svijet će vidjeti da je u tebi jači razbor od požude.

Dok je to Dorotea govorila, Cardenio je držao Luscindu u zagrljaju, ali nije skidao očiju s don Fernanda, jer ako se on samo makne da će na njega, odlučio je braniti se i svom silom navaliti na svakoga tko mu bude želio nauditi, sve ako ga stalo života. Ali u taj mah pritrče prijatelji don Fernandovi, i župnik i brijač, koji su sve gledali; ni čestiti Sancho ne uzmanjka, te svi okruže don Fernanda i navale ga moliti neka se smiluje na suze Dorotejine. Ako je istina što je rekla, a oni ne sumnjaju, nego vjeruju da je istina, neka ne pušta da je tako opravdane nade izdaju. Neka promisli da ovo nije slučajnost, kako se čini, nego sama Providnost, volja Božja, da su se okupili svi na tome mjestu gdje nitko ne bi ni sanjao. Neka evo zna — reče župnik — da jedina smrt može odijeliti Luscindu od Cardenija; a sve da ih rastavi oštri mač, oni bi tu smrt smatrali presretnom. U ovakvim zgodama, koje se ne mogu ispraviti, najveća je mudrost primorati i pobijediti samoga sebe, pokazati plemenito srce, i pustiti neka po volji uživaju njih dvoje sreću koju im je nebo udijelilo. Neka i svrne pogled i na krasotu Dorotejinu, te neka vidi da joj je ravna rijetko koja ili nikoja, a nijedna je ne natkriljuje; neka gleda i krasotu njenu i poniznost i silnu ljubav kojom ga ljubi, a nadasve neka zna, ako sebe cijeni kao viteza i kao kršćanina, ne može drukčije učiniti nego održati riječ, pa će izvršiti dužnost spram Boga i udovoljit će razboritim ljudima, koji znaju i poznaju da se krasna žena, iako je pučanka, samo ako je čestita, može dići te izjednačiti s kojom god ženom visoka roda, bez ikakve štete onomu koji je diže i sa sobom izjednačuje. Kad se dakle izvršuju jaki zakoni ljubavi, ne griješi onaj koji ih sluša, samo ako se nije primiješao grijeh.

Uz te riječi nadoveže još i mnogo drugih takvih, tako da se čestito srce don Fernandovo, u kojem je ionako plemenita krv, ganu i pokori istini, koju ne bi mogao poreći ni da hoće. U znak da se pokorava i predaje njihovu nagovoru, saže se, zagrli Doroteju i reče:

— Ustani, ljubavi moja, jer nije pravo da mi do nogu kleči ona koju ja nosim u srcu. Ako ja dosad nisam odavao ono što kazujem, možda je tako odredio Bog, da ja vidim s kolikom me vjernošću ljubiš, da te znam cijeniti kako zaslužuješ. Molim te, nemoj mi zamjeriti zloće i nehaja, jer ovaj isti povod i sila koja me prinudila da te priznam svojom, ona me i odvraćala da budem tvoj. Da istinu velim, evo se okreni i pogledaj već usrećenoj Luscindi u oči, te ćeš u njima pročitati oprost svim mojim grijesima. Ona je našla i postigla što je željela, a ja sam našao u tebi sreću svoju; neka ona dakle poživi bez brige i u zadovoljstvu mnogo godina sa svojim Cardenijem, a ja ću se moliti Bogu da mi dade mnogo sretnih godina s mojom Dorotejom.

Tako reče, te je poče opet grliti i prislanjati lice k njenu licu s takvim nježnim čuvstvom da je jedva suspregao suze, koje bi sasvim odale njegovu ljubav i kajanje. No ne suspregoše suze Luscinda i Cardenio, niti gotovo svi koji ondje bjehu, nego udare u tolik plač, neki od svoje sreće, neki od tuđe, te se činilo kao da svi tuguju tešku i ljutu nevolju. Zaplakao čak i Sancho Panza, ali on je kasnije govorio da je plakao jedino zato što je vidio da Dorotea nije, kako je on mislio, kraljica Micomicona, od koje se nadao tolikim milostima.

Potraje im svima prilično vrijeme u plaču i čuđenju, a onda kleknu Cardenio i Luscinda pred don Fernanda, te mu za milost koju im je iskazao zahvale takvim uljudnim riječima da on nije znao kako bi im odvratio. Digne ih dakle i izgrli s velikom ljubavlju i uljudnošću.

Zapita onda Doroteju kako je dospjela ovamo, ovako daleko od svojega sela. Ona mu kratkim, razboritim riječima pripovjedi sve što je već pripovjedila Cardeniju; to se tako svidi don Fernandu i onima s njim, da požališe što nije pripovijedanje potrajalo duže; s tolikom je milinom Dorotea pričala svoje nevolje. A kad je završila, pripovjedi don Fernando što mu se u gradu dogodilo pošto je našao u njedrima Luscindinim pismo kojim ona izjavljuje da je Cardenijeva žena i ne može biti ničija više. Reče da ju je htio ubiti, i ubio bi je, da ga nisu spriječili njezini roditelji. Krenuo je dakle od svoje kuće, ljut i posramljen, s odlukom da se osveti čim uluči priliku. Sutradan doznade da je Luscinda nestala iz roditeljske kuće, a nitko ne zna kamo se djela. Napokon on, nakon nekoliko mjeseci, dokuči da je u nekom

samostanu, te kani ondje provesti život, ako ga ne može s Cardenijem proživjeti. Čim je to doznao, odabrao je i okupio ova tri viteza, te se zaputio onamo gdje je ona. Nije tražio prilike da govori s njom, jer se pobojao da će u samostanu bolje pripaziti ako dočuju da je on traži. Uvreba dakle dan kad su samostanska vrata bila otvorena, ostavi dvojicu na straži na vratima, a s trećim uđe u samostan da nađe Luscindu. Zateknu je u samostanskom hodniku gdje razgovara s nekom duvnom, te je zgrabe i brže odvedu na neko mjesto gdje se dogovore kako će je otpremiti dalje. Sve im je to lako pošlo za rukom, jer je samostan u polju, podaleko od sela. Kad je, veli, Luscinda vidjela da je u njegovoj vlasti, onesvijestila se, a kad se osvijestila, samo je uzdisala i plakala i nije govorila ni riječi. Tako su dakle, šuteći, uza suze njene, stigli ovoj krčmi, te mu je sada kao da je stigao u nebo, gdje se završavaju i dokončavaju nevolje zemaljske.

Trideset sedma glava

u kojoj se nastavlja povijest slavne princeze Micomicone, s drugim veselim zgodama.

Sve je to slušao Sancho, i duša ga boljela, jer je vidio da mu ginu i kao dim nestaju nade u gospodstvo, a lijepa se princeza Micomicona preobratila u Doroteju, gorostas u don Fernanda, a gospodar mu mirno spava i ni brige ga nije za sve to što se zbiva.

Dorotea sveđer nije vjerovala da joj ova sreća nije san, Cardenio je isto tako mislio, a i Luscindu je još zaokupljala ta misao. Don Fernando hvalio je Bogu na milosti koju mu je iskazao kad ga je izbavio iz ovoga zbrkanoga nedohoda, gdje je gotovo izgubio i čast i dušu; naposljetku, i svi u krčmi bijahu zadovoljni i veseli što se tako sretno završila ta zamršena zgoda. Sve je to župnik kao pametan čovjek uredio kako valja, te je svakomu čestitao sreću koja ga je zapala. Ali najviše se veselila krčmarica, jer su joj Cardenio i župnik obećali platiti svu štetu što ju je don Quijote počinio i sav trošak.

Jedini je Sancho, kako već rekosmo, bio ucviljen, nesretan i žalostan. Uđe on dakle turobna lica k svojemu gospodaru, koji se baš budio, te mu reče:

— Spavajte vi samo, gospodaru Tužnog Lika, koliko god vas volja, i ne vodite brigu da ubijete ikakva gorostasa, niti da vratite princezi njenu kraljevinu, jer je sve već učinjeno i završeno.

— Dabome da jest — odgovori don Quijote — jer ja sam održao s gorostasom najstrahovitiji i najbješnji boj što ću ga ikada za života boriti. Ja njega zvizgac! i odletje mu glava na zemlju, a tolika je krv navalila da su po zemlji tekli potoci, kao da je voda.

— Kao da je rujno vino, istinitije biste rekli, gospodaru — odvrati Sancho — jer znajte, ako ne znate još, da je taj ubijeni gorostas proboden mijeh, a krv, to je šest vedara rumena vina iz njegova trbuha, a odrubljena je glava... vražja mater, koja me rodila, i neka sve đavo nosi.

— Što ti to buncaš, luđače? — zgrane se don Quijote. — Jesi li pri pameti?

— Ustanite, gospodaru — reče Sancho — te ćete vidjeti čudo što ste počinili, i što moramo plaćati. I vidjet ćete da se kraljica prometnula u običnu gospođu, po imenu Doroteja, i još ćete se koješta čemu zadiviti dok sve razaberete.

— Ničemu se neću čuditi — odvrati don Quijote — jer ja sam ti, sjećaš se, rekao onomad kad smo ovdje bili da je ono što se tu dogodilo sve sama čarolija, te ne bi čudo bilo da i sada bude tako.

— Sve bih ja to vjerovao — reče Sancho — da je od toga soja bilo ono moje loptanje; ali nije, nego je bilo zbiljsko, istinsko; vidio sam ja kako je taj krčmar, evo ga i danas ovdje, držao pokrivač i odbacivao mene uvis lako i živo, i pucao od smijeha; kad sam ja te ljude vidio i znam ih, sudim, ma i bio glup i grešnik, da to nije nikakva čarolija, nego veliko mlaćenje i velika nevolja.

— Dobro dakle, Bog će pomoći — reče don Quijote. — Ded mi pomozi da se odjenem pa da izađem, jer želim vidjeti što se dogodilo i kakve su te preobrazbe što ih spominješ.

Sancho mu dade odjeću, a dok se don Quijote odijevao, pripovijedao je župnik don Fernandu i drugima ludorije zaluđenoga viteza, i kakvom su ga lukavštinom odvabili sa Sirotne Stijene, gdje je namislio prebivati jer ga je prezrela njegova vladarica. Ispriča im gotovo sve pustolovine što ih je Sancho pripovjedio, a oni se zadive i nasmiju, jer im se učini, kao i svakomu, da je to najneobičnija vrsta ludovanja što može kojoj mahnitoj glavi na pamet pasti. Reče još župnik kako im sretna zgoda Dorotejina priječi te ne mogu nastaviti onako kako su naumili: moraju sada smisliti i naći štogod drugo, da mognu don Quijota otpremiti u zavičaj. Ponudi se onda Cardenio: on će nastaviti što su započeli, a Luscinda će preuzeti Dorotejinu ulogu.

— Ne, ne treba — reče don Fernando. — Ja bih da Dorotea nastavi što je zamislila. Nije baš daleko selo toga čestitoga viteza, a ja sam voljan pripomoći da ga izliječimo.

— Nema odavde više od dva dana puta.

— Da je i dalje, rado bih prevalio taj put, samo da učinimo dobro djelo.

U taj čas iziđe don Quijote, u svoj bojnoj opremi svojoj: na glavi mu Mambrinov šljem, doduše izgruhan, na ruci mu štit, a podštapio se svojom motkom ili ražnjem. Začude se don Fernando i oni drugi neobičnoj spodobi don Quijotovoj, kad mu opaziše lice, otegnuto pol milje, suho i žuto, nejednaku opremu i ozbiljno vladanje. Pošute svi, da vide što će reći. A on vrlo dostojanstveno i mirno upre oči u krasnu Doroteju, te će joj:

— Doznajem, krasna gospođo, od ovoga svoga perjanika da se vaša visost ponizila i da se vaš stalež preobrazio, jer ste se od kraljice i velike vladarice, kakvom ste običavali biti, prevratili u običnu gospođicu. Ako je to po odredbi kralja čarobnjaka, oca vašega, jer se on boji da vam od mene nema potrebne i dužne zaštite, onda velim da je on taj posao znao i zna ga onoliko koliko i krava latinski, i da je slabo pečen u viteškom znanju i viteškim historijama: da je on njih pročitao i prošao onako pozorno i polako kao što sam ih prošao i pročitao ja, našao bi na svakoj strani kako su drugi vitezovi od manjega glasa nego što je moj izvršivali i teža djela. Šala je ubiti gorostasića, koliko god drzak bio. Ta i ja sam se evo maločas pobio s njim i... šutim, jer neću da mi reknu kako lažem; ali vrijeme, koje raskriva sve na svijetu, prokazat će i to kad ne budemo ni sanjali.

— Pobili ste se vi sa dva mijeha, a niste s gorostasom — priklopi krčmar.

Don Fernando mu zapovjedi da šuti i da nikako ne prekida don Quijotov govor, a don Quijote nastavi:

— Naposljetku, visoka i rascarena gospođo, ako je vas preobrazio otac vaš s onoga razloga koji sam spomenuo, nemojte vi mariti za to ni najmanje, jer nema na svijetu opasnosti kroz koju ne bi mač moj prokrčio put, te ću ja njime odrubiti glavu vašemu neprijatelju i za malo vremena vašu glavu okruniti krunom.

Samo to reče don Quijote pa onda počeka da mu princeza odgovori. A ona, znajući već volju don Fernandovu da se dalje nastavi varka, dokle god don Quijota ne otpreme u zavičaj, odgovori umiljato i dostojanstveno:

— Rekao vama tko mu drago, junački Viteže Tužnog Lika, da sam se ja preobrazila i promijenila stalež, nije vam rekao cijelu istinu, jer ja sam i danas ona ista koja sam bila jučer. Istina je doduše da su se zbile neke zgode, koje su mi donijele sreću da bolju ne bih mogla poželjeti, ali sam ipak svejednako ona koja sam bila, i sveđer mi je na umu želja, kao i prije, da biste me vi zaštitili svojom hrabrom i nepobjedivom rukom. Udobrite se dakle, gospodine, te vratite čast ocu koji me rodio, i uvidite da je on mudar i razborit, jer je po svojem zvanju pronašao ovako lak i prav put da doskoči mojoj nesreći. Ali da vas ne bješe, gospodine, nikada ja ne bih postigla ovu sreću koju sam sada postigla; govorim pravu istinu i svjedoci su mi sva ova gospoda ovdje. Ostaje nam jedino da sutra krenemo na put, jer danas ne bismo više doprli daleko, a za dalju moju dobru sreću, kojoj se nadam, uzdanje mi je Bog i hrabro srce vaše.

Tako reče pametna Dorotea, a kad ju je saslušao don Quijote, okrenu se on Sanchu, te mu ljut preljut progovori:

— Velim ja tebi, Sanchiću, da si ti najgora hulja u Španjolskoj. Reci mi, lupežu i vucibatino, zar nisi ti meni maločas kazao da se ova princeza preobratila u gospođicu koja se zove Dorotea, a glava koju ja mislim da sam odrubio, to je vražja mater koja te rodila, i još druge ludorije, koje su me zbunile kako još nikada nisam bio zbunjen otkad živim? Tako mi... — pogleda on u nebo i zaškripi zubima — učinit ću ja od tebe toliko čudo, da će sinuti pamet svima lažljivim perjanicima koliko god ih od dana današnjega bude na svijetu u skitnika vitezova!

— Umirite se, gospodaru — odgovori Sancho — jer možda sam se ja i zbilja zabunio što se tiče preobrazbe gospođice princeze Micomicone; ali što se tiče gorostasove glave, ili barem probodenih mjehova, i toga da je rumeno vino krv, nisam se ja prevario, tako mi Boga živoga, jer mjehovi su

razderani i eno ih čelo vaše postelje, a od rujnoga se vina razlilo čitavo jezero po sobi. Ako ne vjerujete, uvjerit ćete se u pravo vrijeme;[207] hoću da reknem: sve će se pokazati kad gospodin krčmar zaište da namirite štetu. Ali što je gospođa sveđer kraljica koja je bila, veselim se ja u duši, jer ako se bude dijelilo, i mene će zapasti štogod.

— Velim ja tebi, Sancho — reče don Quijote — da si zvekan, i kraj!

— Kraj je — pritvrdi don Fernando — i ni riječi više! Kad gospođica princeza veli da ćemo sutra na put, jer je danas prekasno, tako će i biti, a ovu ćemo noć provesti u lijepu razgovoru sve do jutra. Onda ćemo otpratiti gospodina don Quijota, jer želimo da budemo svjedoci hrabrih i nečuvenih junačkih djela što će ih on izvršiti u velikom poslu kojega se latio.

— Meni je dužnost da vama služim i vas da pratim — odgovori don Quijote — vama pak hvala na milosti koju mi iskazujete, i na dobru sudu o meni, a ja ću nastojati da vaš sud bude opravdan, sve ako me stalo života, i još čega više, ako može biti više.

Mnogo još uljudnih riječi i mnogo ljubaznosti bude među don Quijotom i don Fernandom, ali oni ušute, jer u taj čas uđe u krčmu putnik komu se po odjeći vidi da je kršćanin što se vratio iz maurske zemlje. Na njemu je kaput od modra sukna, s kratkim polama, s rukavima dolaktašima i bez ovratnika; hlače su mu od modra platna, a kapa iste boje i tkanine; na nogama mu mrke topanke,[208] a preko prsiju mu visi remen i na njemu maurska sablja. Za njim uđe, na magarcu, žena u maurskoj odjeći, lica sakrivena koprenom, s kapicom od brokata i feredžom što ju pokriva od ramena do nogu.

Bio to čovjek jaka, lijepa rasta, nešto preko četrdeset godina, u licu prilično crn, brkat i njegovane brade; sve u sve, pojava mu takva da bi ga smatrali za otmjena čovjeka od dobra roda, samo da je bolje odjeven.

Uđe on i zaište sobu, a kad mu rekoše da u krčmi nema sobe, kao da se snuždio. Siđe k ženi, koja se po odjeći činila da je Maurkinja, te je spusti s magarca. Luscinda, Dorotea, krčmarica, njena kći i Maritornes okruže Maurkinju, radoznale da vide tu novu nošnju kakve još nisu vidjele, a Dorotea, koja je uvijek prijazna, uljudna i razborita, reći će, kad je opazila da su se ona i njen vodič snuždili što nema sobe:

— Nemojte, gospođo, mariti što ovdje nemate nikakve udobnosti, jer tako vam je po krčmama; ali ako ste voljni pridružiti se nama — ona pokaže Luscindu — možda će vam ipak biti ugodnije nego što vam je bilo na putu.

Zakoprenjena ne odgovori ništa, nego samo ustane odande kamo je bila sjela, prekrsti obadvije ruke na prsima, nagne glavu i pokloni se u znak hvale. Po njezinoj šutnji pomisle da je jamačno Maurkinja, te ne zna kršćanskoga jezika.

Uto pristupi sužanj, koji je donde bio zaposlen drugim poslom, te kad opazi da su svi okružili ženu što je s njim došla, i da im ona ne odgovara ni na što, reče:

— Gospođe, ova gospođica slabo razumije naš jezik i zna samo svoj rođeni. Zato nije valjda ništa odgovorila i ne odgovara, ma što je pitali.

— Ne pitamo je ništa — odgovori Luscinda — nego joj nudimo da nam se noćas pridruži i s nama se smjesti u sobi, gdje će joj biti udobno, koliko ovdje može biti, jer želimo pokazati uslužnost strancima, a pogotovu ako su žene.

— Ljubim vam ruke, gospođo — odgovori sužanj — i u njeno i u moje ime. Cijenim kako je vaša ponuda milostiva i koliko se priliči, a u ovakvoj prilici i od takvih osoba kao što ste vi, napose je velika milost.

— Recite mi, gospodine — zapita Dorotea — je li ova gospođica kršćanka ili Maurkinja? Po odjeći i po šutnji rekli bismo da je ono što ne bismo željeli da jest.

— Maurkinja je po odjeći i po krvi, ali je u duši prava kršćanka, jer od svega srca želi da bude.

— Nije dakle krštena? — zapita Luscinda.

— Nije joj bilo prilike — odgovori sužanj — otkad je krenula iz Alžira, svoje domovine i zavičaja, nije do dana današnjega nikada još zapala u smrtnu pogibelj, da bi morala biti krštena dok još ne zna sve obrede koje naređuje Sveta Mati Crkva. Ali Bog će biti milostiv i ona će se nabrzo krstiti kako priliči njenu staležu, jer ona je odličnija osoba nego što biste sudili po odjeći i njenoj i mojoj.

Te riječi ponesu željom sve koji su ih čuli, da doznaju tko li je ta Maurkinja i njezin pratilac. Ali nitko ga ne htjede u taj čas pitati, jer su svi uviđali da im je sada preči otpočinak nego ispitivanje o njihovu životu. Dorotea uhvati Maurkinju za ruku, posadi je do sebe i zamoli da skine koprenu. Ona pogleda sužnja, kao da ga pita što vele i što bi učinila. Sužanj joj arapskim jezikom rekne da je mole neka skine koprenu. Skine je ona dakle i otkrije tako krasno lice da se Doroteji učinila ljepša od Luscinde, a Luscindi ljepša od Doroteje. Svi pak oko njih rekoše da se s njima dvjema može takmiti jedina Maurkinja, a bilo ih je među njima kojima se po koječem više svidjela od njih dviju. A kako krasota ima tu vlast i milinu da izmiruje duhove i predobiva volju, svi su željeli biti na usluzi i krasnoj Maurkinji ugoditi.

Zapita don Fernando sužnja kako se zove Maurkinja, a on odgovori da se zove Lela Zoraida. A kad ona to začu, razabra što su zapitali kršćanina, te reče brže, nezadovoljna ali umiljata:

— Ne, ne Zoraida! Marija, Marija! — objasni ona da se zove Marija, a ne Zoraida.

Te riječi i velika revnost s kojom ih je Maurkinja izgovorila izmame dosta suza nekojima od njih, osobito ženama, koje su po prirodi nježne i milosrdne. Zagrli je Luscinda a brižnom i zaštitničkom ljubavlju i reče joj:

— Jest, jest, Marija, Marija.

A Maurkinja joj potvrdi:

— Jest, jest, Marija! Zoraida *macange*![209] — a to znači: *Ne Zoraida*.

Uto i zanoća, a po naredbi pratilaca don Fernandovih pobrinuo se i upeo krčmar da im spremi večeru, što god može bolju. Kad bude dakle vrijeme večeri, posjedaju svi za velik stol, nalik na družinski, jer gostinskoga ni drugačijega stola nije bilo u krčmi. U pročelje posade, premda se nećkao, don Quijota, a on požeti da do njega sjedne gospođica Micomicona, jer je on njen zaštitnik. Onda posjedaju Luscinda i Zoraida, njima sučelice don Fernando i Cardenio, zatim sužanj i oni drugi vitezovi, a do gospođâ župnik i brijač. Tako povečeraju u veliku zadovoljstvu, a ono im još poraste kad vidješe da je don Quijote prestao jesti te progovorio, jer ga je opet ponio duh koji ga je ono prije navratio na govor kad je večerao s kozarima:

— Zaista, gospodo moja, ako se dobro promisli, velikih i nečuvenih zgoda doživljuju oni koji su od reda skitnika vitezova. Ta ima li živa čeljadeta na svijetu koje bi sada ušlo na vrata ovoga grada i vidjelo nas kako smo se okupili, te bi mislilo i vjerovalo da smo mi oni koji jesmo? Tko bi rekao da je evo ova gospođa do mene velika kraljica, koju svi znamo, i da sam ja onaj Vitez Tužnog Lika o kome se raznosi slava od usta do usta? Nema dakle sumnje da moja umješština i posao natkriljuje sve druge koje ljudi izmisliše, pa se moraju to više cijeniti što su opasniji. Neka mi ne dolaze oni koji vele da je znanost iznad oružja! Njima ja velim, bili oni tko mu drago, da ne znaju što govore. Takvi ljudi dokazuju, i toga se drže, da su djela duha znamenitija od tjelesnih, i da oružjem radi samo tijelo, kao da je to nadničarski posao, za koji ne treba ništa osim čestite snage! Kao da se u bojnom poslu, kako ga zovemo mi koji smo od toga posla, ne izvršuju hrabra djela, za koja treba mnogo pameti! Ili kao da ratnik komu je na brizi vojska, ili obrana, ne radi isto tako pameću kao i tijelom. Ta promislite mogu li tjelesne sile postići da razumiješ i dokučiš neprijateljevu nakanu, plan, lukavštine, zapreke, i da se očuvaš od opasnosti koja ti prijeti. Sve to radi pamet, a nipošto tijelo.

Bojni posao iziskuje dakle duha, kao što ga iziskuje i znanost, te ćemo sada pogledati koji od ta dva duha prevladava, učenjakov ili ratnikov. Razabrat će se to po svrsi i cilju za kojim svaki od njih ide, jer ona namjera mora se više cijeniti koja ide za plemenitijom svrhom. Cilj je i svrha nauci — a ja ne govorim sada o božanskom nauku kojemu je svrha da duše diže i upućuje k Bogu, jer s takvom se beskrajnom svrhom ne može takmiti nijedna druga — nego govorim o ljudskoj nauci da je njezina svrha krčiti put pravici, svakomu davati što je njegovo, paziti i raditi da se dobri zakoni održavaju i provode. To je zacijelo plemenita i uzvišena svrha i vrijedna velike hvale. Ali nije ipak zavrijedila onoliku hvalu koliku zavređuje svrha za kojom teži oružje, jer oružju je cilj i svrha: mir, a to je najveće dobro što ljudi mogu zaželjeti u životu. Zato je prvi dobri glas koji je svijetu i ljudima javljen bio onaj što su ga u visini zapjevali anđeli u noći, koja je nama postala danom: »Slava Bogu na visini i mir ljudima dobre volje na zemlji!« A pozdrav kojemu je najveći učitelj na zemlji i na nebu učio svoje učenike i sljedbenike bio je neka govore kad uđu u koju kuću: »Mir ovomu domu!«[210] I često im je govorio: »Mir s vama dajem, mir vam ostavljam, mir s vama bio!« To je blago, zalog i poklad od takve ruke da bez toga blaga nema nikakva dobra ni na zemlji ni na nebu. Taj je mir prava svrha ratu, jer isto je, rekao oružje ili rat. Ako je dakle istina da je ratu svrha mir, te da po tome rat nadvisuje svrhu nauke, prijeđimo sada na tjelesnu muku učenjakovu i ratnikovu, da vidimo koja je teža.

Tako i takvim razboritim riječima nastavi don Quijote svoj govor, te ga nitko od onih što ga slušaju ne bi mogao smatrati za luđaka. Štoviše, kako su ponajviše slušatelji bili vitezovi, oružju vični, saslušaju ga s uživanjem. A on nastavi i reče:

— Učenjakova je muka dakle ova: prvo je siromaštvo; ne velim da su svi oni siromašni, nego napominjem krajnost koja ga može biti, a čim rekoh da ga bije siromaština, ne treba valjda ni redati druge nevolje, jer siromah je čovjek gotovo đavo. Ta ga siromaština bije svakojako, čas gladom, čas zimom, čas golotom, čas svime zajedno, ali ipak nije tolika da ne bi imao što jesti, ma bilo to i nešto kasnije nego što je običaj, i ma jelo bilo i od otpadaka bogataških; a najgora im je nevolja trčati »trbuhom za juhom«,[211] kako oni vele. No njima se vazda nađe kojagod tuđa peć ili kamin, a naposljetku i noćuju oni pod pokrivačem. U druge sitnice neću ni da tičem; dovoljno je spomenuti da je u njih navijek nestašica u košuljama, a nije nikada suvišak u cipelama; loša im je, istrcana odjeća, a prejedaju se kad im dobra sreća namakne da budu gdjegod počašćeni. Po tome vrletnom i tegobnom putu koji sam vam ocrtao, tu se oni spotiču, tamo padaju, ovdje ustaju, ondje se opet strovaljuju, uspinju se do časti koju su željeli, a kad su je postigli, vidimo da sada, gdje su prošli kroz te Sirte i Scile i Haribde, kao da ih je dobra sreća prenijela na krilima, vladaju i upravljaju sa svojega sjedišta svijetom, pa im se glad prevrati u sitost, hladnoća u hladovitost, golota u odjeću i sjaj, a spavanje na rogožini u počinak na holandijskom platnu i damastu, sve za pravedno zasluženu nagradu vrlini. Ali ako usporedimo i prispodobimo njihove muke s mukama vojnika ratnika, zaostaju one daleko, kao što ću sada izložiti.

Trideset osma glava

Osobiti govor što ga je izrekao don Quijote o oružju i o naukama.

Nastavi don Quijote i reče:

— Započeli smo kod učenjaka od siromaštva i njegovih prilika, te ako sada pogledamo je li vojnik bogatiji, vidjet ćemo da nema siromašnije siromaštine od njegove. Sve mu je i sva ona jadna plaća koju dobiva kasno ili nikako, ili što napljačka svojim rukama, uz veliku opasnosti svojemu životu i savjesti. Gdjekada mu je golotinja tolika da mu je izderan i haljetak, i odjeća, i košulja. Usred ciče zime on je pod vedrim nebom, u polju, u nepogodi, pa se grije jedino dahom svojih usta; ali taj dah dolazi iz praznine, pa izlazi jamačno studen, protiv prirodnoga zakona. Ali on se, mislite, nada noći, da se od tih neudobnosti oporavi u postelji koja ga očekuje. No postelja mu nije nikada pretijesna, osim da bude po njegovoj vlastitoj krivici, te može po volji otezati noge po zemlji i prevrtati se koliko god hoće, bez straha da će se zamotati u plahte. Nakon svega toga dođe dan kada će ga promaknuti u vojsci: nastaje bitka, pa mu na glavu natiču kićanku,[212] ali načinjenu od svilca, da vida njime ranu od metka koji ga je možda pogodio u sljepoočicu, ili; mu osakatio ruku ili nogu. A ako ne bude tako, nego ga milosrdni Bog očuva te održi živa i zdrava, ostat će valjda u onome istom siromaštvu u kojem je i bio. Morat će možda redom srtati u bojeve i bitke, te iz sviju izići kao pobjednik, da barem nešto postigne. No takva se čudesa rijetko događaju.

Ako ste dakle, gospodo, razmišljali o tome, recite i sami da je mnogo; manje onih što ih je rat nagradio negoli onih koji su u ratu poginuli. Odgovorit ćete bez sumnje da se to ne može ni prispodobiti, jer mrtvima nema ni broja, a oni koji su ostali na životu te su nagrađeni, mogu se napisati brojem od tri brojke. Sve je to drugačije u učenjakâ, pravnikâ i sličnih, jer svi oni imaju puta, neću reći: mita, da se uzdržavaju;[213] vojniku je pak to manja nagrada što je veća muka njegova. Ali na to se može odgovoriti da je lakše nagraditi dvije tisuće učenjaka nego trideset tisuća vojnika, jer učenjacima se daju službe koje se i moraju davati onakvim ljudima, a vojnici mogu biti nagrađivani jedino od imutka onoga gospodara komu služe, a kako to ne može biti, još tvrde vjerujem da pravo velim.

No, pustimo to, jer iz toga je nedohoda jako teško izići, nego se vratimo na prednost oružja pred znanošću, a to se još mora utvrditi, prema dokazima koje svaka strana bude iznijela. Među dokazima već sam spomenuo kako znanost veli da bez nje ne bi oružje ni moglo postojati, jer i rat ima svojih zakona i podvrgnut je njima, a zakoni potpadaju pod znanost i učenjake. Na to odgovara oružje da bez njega ne bi mogli postojati zakoni, jer oružjem se brane države, uzdržavaju se kraljevine, zaštićuju se gradovi, čuvaju se putovi, raščišćuju se mora od gusara; da napokon oružja nema, države bi, kraljevine, monarhije, gradovi, morski i zemaljski putovi morali trpjeti nasilje i nered što ga rat navaljuje na njih, dokle god traje i dokle god mu je sloboda da čini što ga volja i što može. Prava je istina da ono što te najviše staje najviše cijeniš. Dok postigneš da budeš odličan u znanosti, potratio si vrijeme, nabdio se, nagladovao, napatio se golote, glavobolje, pokvarena želuca i drugih nevolja koje uz to idu, a nešto sam vam o njima već napomenuo; ali tko zaista hoće da bude dobar vojnik, staje ga kudikamo veće muke nego učenjaka, da se ne može ni prispodobiti, jer vojnik svagda nosi glavu u torbi. Zar je strah od nužde i od siromaštva, što stiže i muči učenjaka, ravan s onim strahom kad je vojnik u opkoljenoj tvrđavi, te je na straži na kojem bedemu ili nasipu, i opazi da pod onim mjestom gdje on stoji, neprijatelj kopa lagum, a vojnik se ne smije nipošto maknuti odande niti skloniti se iz opasnosti koja mu iz ovakve blizine prijeti? Jedino može javiti zapovjedniku što se zbiva, da on uzvrati protulagumom, a donde ostati gdje jest, pa strahovati i nadati se sve dok iznenada ne odleti bez krila u oblake i opet se strmoglavi bez svoje volje.

Ako se pak ovo čini malom opasnošću, da vidimo je li joj jednaka ili je još natkriljuje ona pogibao kad se dvije galije nasred prostranoga mora sukobe kljunovima, pa se zbiju i zakvače, te vojniku preostaju samo dvije stope prostora na kljunu; a on, premda vidi da mu s neprijateljske strane prijeti toliko službenika smrti koliko ondje ima topova, koji nisu od njega ni koplje daljine, i premda vidi da će se odmah, ako mu se omakne noga, strovaliti u duboko krilo Neptunovo, ipak se neustrašiva srca, oduševljen čašću, izvrgava paklenoj vatri, te srće tim uskim putem na neprijateljski brod. A najviše se moraš diviti nevjerojatnoj srčanosti: čim se jedan sruši onamo odakle neće ustati do Sudnjega dana, odmah drugi staje na njegovo mjesto, pa ako i taj padne u more, koje ga očekuje kao neprijatelja, dolaze za njim redom drugi, ne dajući ni vremenu vremena da ih ubija. To je najveća hrabrost i neustrašivost što je ima u ratnoj opasnosti.

Blago onim blagoslovljenim stoljećima dok još ne bješe strahovitoga bijesa ovih đavoljih topova; njihov je izumitelj, sudim ja, u paklu nagrađen za svoj sotonski izum, po kojem podla, kukavna ruka ništi život junačkomu vitezu, te niti znaš kako niti odakle, nego kad ti duša i hrabro srce plamti srčanošću i junaštvom, doluta otkuda god tane, što ga je ispalio čovjek koji možda bježi, jer se uplašio kad je bljesnula ona nesretna naprava te izbacila metak, pa to tane presijeca i završuje misli i život čovjeku koji bi vrijedan bio da još mnogo godina poživi. Kad ovo dakle promislim, velim da mi je teško pri duši što sam odabrao ovo zanimanje skitnika viteza u ovo odurno doba u kojem živimo, jer iako mene ne straši nikakva opasnost, ipak me mori briga neće li puščani prah i olovo oteti i meni priliku da se hrabrošću svoje ruke i oštrinom svoga mača proslavim i prodičim po svoj otkrivenoj zemlji. Ali neka Bog dade kako je njegova volja, jer ako ja budem izvršio što sam naumio, bit će mi još veća dika što sam se izvrgnuo većim opasnostima nego što su se izvrgavali skitnici vitezovi prošlih vjekova. —

Cijeli je taj govor izrekao don Quijote dok su drugi večerali, te je zaboravio i zalogaj založiti, premda ga je Sancho Panza nekoliko puta opominjao neka večera, a kasnije mu je prilika govoriti koliko god hoće. A svi koji su ga slušali požale opet, gledajući čovjeka koji im se čini da je dobre pameti i dobra razbora u svem o čemu raspravlja, a onamo sasvim skrene čim progovori o svojem tužnom i zlosretnom viteštvu. Župnik mu reče da pravo veli što god je rekao o oružju, te da tako i sam sudi, premda je učio škole te ima znanstveni stupanj.

Odvečeraju, stol bude raspremljen, te dok su krčmarica, njena kći i Maritornes spremale komoru don Quijota od Manche, gdje će noćas same žene noćivati, zamoli don Fernando sužnja da im pripovjedi svoj život, jer već po ovom što dosad vide, i po dolasku njegovu sa Zoraidom, prošlost mu je jamačno neobična i zanimljiva. Sužanj mu na to odgovori da će on rado udovoljiti, samo se boji da im neće pripovijest toliko ugoditi koliko on želi; ali će je on ipak pripovijedati. Župnik i svi drugi zahvale mu i opet ga zamole, a kad on vidje da ga toliki mole, odgovori da ne treba molbe gdje se može zapovijedati. Neka dakle gospoda paze i neka slušaju istinitu priču, kojoj možda nisu ravne ni lažne priče koje se sastavljaju s maštovitom i promišljenom vještinom.

Kad on tako reče, svi se ponamještaju i mukom zamuknu, a on, videći da svi već šute i očekuju što će im pripovjediti, započne ovako pričati ugodnim i smirenim glasom:

Trideset deveta glava

u kojoj sužanj pripovijeda svoj život i svoje zgode.

Iz sela u leonskim brdima potječe moja obitelj, kojoj je sklonija i darežljivija bila priroda negoli sreća. No u siromaštini onih sela bijaše moj otac ipak čuven bogataš, pa bi zaista bogataš i bio da se toliko trudio očuvati imutak koliko se potrudio rasuti ga. Razmetljivac je pak i raspikuća bio odatle što za mladih dana bijaše vojnik, a vojništvo je škola u kojoj tvrdica postaje darežljiv, a darežljivac rasipnikom; ako se baš nađe koji skúpac, to je čudovište kakvo se rijetko vidi.

Moj je otac prekoračio granicu darežljivosti i zapadao u rasipnost, a to nikako ne valja oženjenu čovjeku, koji ima djece, te mu djeca treba da baštine ime i položaj. U mojega su oca bila tri djeteta, sami sinovi i svi u dobi kad mogu odabirati zvanje. Kad mi je dakle otac uvidio da nije moćan, kako sâm reče, ukrotiti svoju ćud, odluči da sâm sebe liši onoga oruđa i uzroka zbog kojega je rasipnik i darežljivac, to jest odbacit će imutak, bez kojega bi i sâm Aleksandar morao biti skúpac. Jednoga dakle dana sazove on nas trojicu nasamo u sobu, te nam rekne otprilike ovako:

— Djeco, da bih vam rekao kako vam dobro želim, dovoljno je napomenuti da ste vi moja djeca. A da razaberete kako vam zlo želim, dovoljno je napomenuti da vam nisam moćan očuvati vaš imutak. I da odsad vidite kako vas ja očinski volim, te da vas nisam nakan očuhinski upropastiti, voljan sam s vama urediti nešto o čemu sam mnogo dana mozgao, te sam zrelo promislio i odlučio. Vi ste već u godinama kada ćete birati zvanje, ili barem latiti se zanimanja, koje će vam biti na čast i od koristi dok budete stariji. Moja je dakle namisao da imutak razdijelim na četiri dijela; tri ću dijela porazdavati vama, svakomu onoliko koliko ga zapada, i nikoga neću zakinuti, a četvrti će dio ostati meni, da živim i da se održavam koliko mi je milostivi Bog odredio još života. Ali ja bih želio da se svaki prihvati onoga puta koji ću mu predložiti. Ima u našoj Španjolskoj poslovica, koja je po mojem sudu tvrda istina kao što su i sve poslovice, jer to su kratke izreke, crpene iz duga i oštra iskustva, a ta poslovica na koju mislim kazuje*: Il' u crkvu, il' na more, ili pak na carske dvore*. To se jasnije može reći: tko želi časti i bogatstva, neka prihvati Crkvu, ili neka plovi morem i trguje, ili neka ide na Dvor i služi kralju, jer vele: *Više valja mrvica od kralja, nego sva milost od plemića*. Velim ovo zato što bih želio i volja je moja da jedan od vas ode na nauke, drugi u trgovinu, a treći da služi kralju u ratu, jer na dvorima se teško dočepati službe, a rat ako i ne bogati osobito, pribavlja ipak čast i slavu. U roku od osam dana isplatit ću vam vaše dijelove u gotovu i neću vas ni za trunak zakinuti, kako ćete se uvjeriti dok vam budem dijelio. Recite mi dakle sada jeste li se voljni povesti za mojim mišljenjem i savjetom što sam vam izložio.

Meni, kao najstarijem, naredi otac da odgovorim prvi. Ja mu odvratim neka se ne rastaje s imutkom, nego neka troši koliko ga je volja, a mi smo mladi i znat ćemo steći. Na koncu pak reknem neka čini kako želi, a ja sam nakan prihvatiti se oružja, da oružjem služim Bogu i kralju svojemu. Mladi ga brat uzme isto tako nagovarati, a onda se odluči da ide u Novi Svijet i da ponese novce što mu zapadnu. Najmlađi pako brat, a po mojemu sudu i najrazboritiji, reče da je nakan služiti Crkvi, ili završiti u Salamanki nauke što ih je započeo. Kad smo se dakle složili i odabrali svoja zvanja, izgrli nas otac svu trojicu, te u onako kratkom vremenu kako je rekao izvrši sve što nam je obećao. Svakome dade dio, koliko se sjećam, tri tisuće dukata gotova novca — jer je jedan stric naš prekupio cijelo imanje te isplatio kupovinu u gotovu, da imanje ne ode iz porodice — pa se istoga dana oprostimo s ocem sva trojica.

Ali još toga mi se dana učini nečovječno da otac u starosti ostane s onako malim imanjem, te ja uredim s njim da on od moje tri tisuće dukata zadrži dvije, jer meni je ostatak dovoljan da nabavim što mi kao vojniku treba. Obadva se brata povedu za mojim primjerom i svaki dade ocu po tisuću dukata, koliko je valjda vrijedilo imanje koje mu je zapalo, a nije ga htio prodati, da mu ostane i nešto nekretnina.

Oprostimo se naposljetku s ocem i stricem koga sam spomenuo, svi ganuti i u suzama, a oni nam još narede da im javljamo, kad god bude prilike, i dobru i zlu sreću svoju. Obećamo im, izgrlimo se s njima, oni nas blagoslove, i mi krenemo: jedan u Salamanku, drugi u Sevilju, a ja u Alicante, gdje doznam da je u luci genoveški brod koji tovari vunu za prijevoz u Genovu.

Bit će dvadeset i dvije godine kako sam krenuo iz očinske kuće, a za sviju tih godina, premda sam pisao nekoliko pisama, nisam ni od oca ni od braće dobio nikakav glas. A što mi se za tih godina događalo pripovjedit ću ukratko.

Ukrcao sam se u Alicanteu, sretno doputovao u Genovu, odande krenuo u Milan, ondje nabavio oružje i drugu vojničku opremu, a odande htjedoh u Piemont, da se uvojačim. Bio sam već na putu u Alessandriju della Paglia, kad doznadoh da veliki Vojvoda de Alba kreće u Flandriju. Ja odmah preumim, odem k njemu, te sam služio pod njim u njegovim vojnim pohodima. Pribivao sam smrti grofova Egmonta i Horna,[214] postao sam zastavnik čuvenoga vojskovođe od Guadalajare, Diega od Urbine, a nakon nekoga vremena što sam proboravio u Flandriji dočujem glas o savezu što ga je sklopio Sveti Otac, papa Pio Peti, slavne uspomene, s Mlecima i sa Španjolskom protiv zajedničkog neprijatelja, Turčina, jer je ovaj u to vrijeme svojom mornaricom osvojio divni otok Cipar, koji je donde bio pod mletačkom vlašću: žalostan i nesretan gubitak.

Pročulo se pouzdano da će vođa te savezne vojske biti svijetli don Juan od Austrije, polubrat našega čestitoga kralja don Felipa; razglasilo se kakve su goleme priprave za taj rat; sve to potakne i navrati mi misao i želju da krenem na tu vojnu koja se očekuje. Nadao sam se doduše, a i izvjesno mi je bilo obećano da ću pri prvoj prilici biti promaknut za kapetana, ali sam volio ostaviti sve i krenuti, kao što sam zbilja i krenuo, u Italiju. Dobra mi sreća dade da je baš u to vrijeme stigao u Genovu don Juan de Austria, koji je kretao u Napulj, da se združi s mletačkom mornaricom, kao što se kasnije združio u Messini.

Sudjelovao sam dakle u toj presretnoj vojni, te postao već pješački kapetan, na koju me čast više digla dobra sreća moja negoli moje zasluge.

A onoga dana, koji je tako sretan bio za kršćanstvo, jer onda se svijetu i svim narodima razbila zabluda u koju su vjerovali, da su Turci nepobjedivi na moru, toga dakle dana kada je skrhan ponos i bahatost osmanlijska, ja sam jedini bio nesretnik među tolikim sretnicima ondje, jer kršćani koji tada poginuše još su sretniji bili od živih i pobjednika. Ali mjesto onoga čemu sam se nadao, mjesto brodarske krune koju bih stekao za rimskih vremena, zapadoše mi te noći iza slavnoga dana okovi na noge i lisice na ruke. A dogodilo se ovako: Uchali,[215] kralj alžirski, junačan i sretan gusar, bio je napao i nadvladao malteški admiralski brod, tako da su na brodu samo tri viteza ostala na životu, ali i oni bijahu ljuto ranjeni. Dojuri nam u pomoć admiralski brod Giovannija Andreje,[216] na kojem sam bio ja sa svojom satnijom. Ja učinim što u takvoj prilici moram, i skočim na neprijateljsku galiju, ali uto se galija otrgne od galije koja ju je bila napala, te moji vojnici ne mogoše za mnom. Tako ja zapadoh među neprijatelje.

Premnogo ih je bilo, nisam se mogao obraniti, nego me naposljetku svega izranjenoga prevladaju. Čuli ste, gospodo, da se Uchali spasio s cijelom svojom eskadrom. Tako ja ostadoh pod njegovom vlašću, zasužnjen, te bijah jedini žalosnik od tolikih veselih i sužanj od tolikih slobodnih, jer toga je dana steklo žuđenu slobodu petnaest tisuća kršćana koji su veslali na turskim brodovima.

Budem doveden u Carigrad, i tu sultan Selim imenuje mojega gospodara zapovjednikom na moru, jer je u bitki izvršio svoju dužnost, te dokazao svoje junaštvo otevši zastavu malteškoga reda. Dogodine, to jest godine sedamdeset druge, nađem se ja u Navarinu, veslajući na galiji od tri fenjera.[217] Vidio sam onda i uočio kako je promašena prilika gdje su cijelu tursku mornaricu mogli uhvatiti u luci; svi turski mornari i janjičari koji su bili na brodovlju smatrali su sigurnim da će biti napadnuti u toj luci, te su već

bili pripremili svoju odjeću i svoje pašmage, to jest svoju obuću, da odmah pobjegnu na kopno, i ne čekajući da budu napadnuti; toliki ih je strah spopao od naše mornarice. Ali Bog je odredio drugačije, samo to nije bilo po krivici ni po nebrizi vođe koji je našima zapovijedao, nego zbog grijeha u kršćanstvu, da svagda ima bičeva koji nas kažnjavaju. Tako uzmakne Uchali k Modonu, malenu otoku do Navarina, iskrca momčad na kopno, utvrdi ulaz u luku i primiri se, dokle god se gospodar don Juan nije vratio. Na tom je putu oteta galija koja se zvala »Plijen«, a zapovjednik joj bio sin onoga čuvenoga gusara Barbarosse. Otela ju je napuljska galija »Vučica«, kojoj je zapovijedao onaj ratni gromovnik, otac vojnički, sretni i nikada pobijeđeni kapetan don Alvaro od Bazána, markiz od Santa Cruza.

A sada moram pripovjediti što se dogodilo kad je oteta galija »Plijen«. Okrutan je bio taj sin Barbarossin i tako je zlostavljao svoje sužnjeve, te kad veslači vidješe da »Vučica« napada na njih i da ih stiže, ispuste svi u isti mah vesla, navale na zapovjednika, koji je stajao na svojem mostu i dovikivao im neka brže veslaju, te ga uzmu bacati s klupe na klupu, od krme prema pramcu, i tako ga izgrizu da nije dospio ni do jarbola i već je predao dušu paklu: tolika je, vele, bila okrutnost s kojom ih je mučio, i mržnja kojom su ga mrzili.

Mi se vratimo u Carigrad, a nagodinu, to jest sedamdeset treće, dočuje se ondje da je gospodar don Juan zauzeo Tunis, oteo tu kraljevinu Turcima, predao je u vlast Mula-Ahmetu, pa tako Mula — Hamidu,[218] najokrutnijemu i najhrabrijemu Mauru što ga je ikada bilo, razorio nadu da će se opet zakraljiti. Ljuto osjeti sultan taj gubitak, te se posluži lukavošću, koja je prirođena svima od njegove porodice: sklopi mir s Mlečanima, koji su bili još željniji mira negoli on, te udari dogodine, sedamdeset četvrte, na Goletu[219] i na tvrđavu koju je tik do Tunisa napol sagradio gospodar don Juan. U svim sam tim bitkama bio i veslao, bez ikakve nade da ću se osloboditi; otkupom pak nisam kanio steći slobodu, te sam zato i odlučio da neću ocu pisati niti mu javljati svoju nesreću.

Naposljetku padne Goleta, padne i tvrđava. Bilo je tu sedamdeset i pet tisuća turskih vojnika plaćenika, a Maura i Arapa više od četiri stotine tisuća. Ta je silna vojska imala toliko streljiva i ratnih potrepština, i tolike kopače da su mogli rukama, grabeći zemlju na pregršti, zasuti i Goletu i tvrđavu. Prva pade Goleta, koju su dotad smatrali za nepredobivu, a ne pade po krivici svojih branitelja, jer oni su za obranu učinili što god su morali i mogli, nego zato što se pokazalo i dokazalo kako se u tome pustinjskom pijesku lako kopaju jarci. Do vode je tu trebalo dva pedlja, a Turci nisu ni za dva lakta nailazili na vodu. Nagomilali oni dakle silne vreće pijeska i podigli tako visoke opkope da su nadvisivali gradske zidine, te kad stadoše odonud pucati, nije se nitko mogao oprijeti ni obraniti.

Bilo je opće mišljenje da se naši nisu trebali zatvoriti u Goleti, nego dočekati neprijatelja na otvorenu polju, pri iskrcavanju. Koji tako vele, govore iz daljine i slabo su iskusni u takvim bitkama. U Goleti je i u tvrđavi jedva bilo sedam tisuća vojnika, pa kako da ta šaka ljudi, ma kako junačka bila, izlazi u polje i brani tvrđave od onolike sile neprijateljske? I kako ne bi pala utvrda kojoj ne pritječu u pomoć, a okružili je premnogi i tvrdokorni neprijatelji, pa još u svojoj zemlji? Ali mnogima se činilo, a činilo se i meni, da je osobita dobrota i milost koju je Bog iskazao Španjolskoj kad je dopustio da bude oboreno ono leglo i okrilje zloće, ono ždrijelo i spužva i moljac nebrojenim novcima što su se ondje uludo tratili, ni rad čega drugoga nego da se očuva spomen da je tu tvrđavu nekada osvojio, preslavne uspomene, najnepobjediviji Karlo Peti, kao da je tobože potrebno ono kamenje da mu bude vječna uspomena, kakva ona jest i ostaje.

Pade i utvrda, ali Turci je moradoše osvajati pedalj po pedaj, jer vojnici koji su je branili tako su se junački i hrabro borili da su u dvadeset i dva opća juriša pobili više od dvadeset i pet tisuća neprijatelja. Od tri stotine branitelja koji ostadoše živi i dopadoše ropstva, nijedan nije bio bez rane, pouzdan i jasan dokaz kako su se junački, srčano i ustrajno borili i branili svoja mjesta. Predade se još po pogodbi mala tvrda ili kula, koja je bila usred vode, a zapovijedao joj don Juan Zanoguera, vitez iz Valencije i čuven

vojnik. Zarobljen bude don Pedro Puertocarrero, zapovjednik Golete, koji je nastojao, koliko god je mogao, obraniti svoju tvrđavu, a kad je tvrđava pala, tako je klonuo da je od jada umro na putu u Carigrad, kamo su ga vodili u sužanjstvo. Zarobljen je i zapovjednik utvrde, po imenu Gabrio Serbelloni, milanski vitez, velik inženjer i prehrabar vojnik. Poginuli su u te dvije tvrđave mnogi veliki i znameniti ljudi, među njima Pagano Doria, vitez Reda Svetoga Ivana, čovjek velike duše, kako je dokazao plemenitošću spram brata, slavnoga Giovannija Andreje Dorije; a najveća je žalost što je poginuo od ruke nekih Arapa, kojima se bio povjerio kad je već vidio da će tvrđava pasti. Oni mu obećaše da će ga u maurskoj preobuci odvesti u Tabarcu, malu luku ili skladište što ga na onoj obali imaju Genovljani koji ondje vade koralje. A ti mu Arapi odsijeku glavu i odnesu je zapovjedniku turske mornarice, no on postupi s njima po našoj poslovici kastiljanskoj: *Izdaji sam rad, izdajica gad*, te tako, vele, naredi zapovjednik da povješaju one što mu donesoše dar, jer mu ga nisu doveli živa.

Među kršćanima koji se u tvrđavi izgubiše bijaše i jedan po imenu don Pedro od Aguilara, rodom iz nekoga mjesta u Andaluziji. Bio je on u tvrđavi zastavnik, znamenit ratnik i pametna glava; osobito vješt u pjesmama. Spominjem ga zato što je njega sudbina dovela na moju galiju i na moju klupu, te je robovao istomu gospodaru sa mnom. A prije nego što smo krenuli iz one luke, spjevao je taj vitez dva soneta, kao dva grobna napisa, jedan Goleti, a drugi tvrđavi. Rado bih vam stihove kazao, znam ih napamet, a mislim da će vam prije ugoditi nego dosaditi.

Čim je sužanj spomenuo don Pedra od Aguilara, pogleda don Fernando drugove, i sva se trojica nasmiješe. A kad on spomenu sonete, reći će jedan:

— Dok još niste nastavili, molim vas, recite mi što je dalje bilo s tim don Pedrom od Aguilara, koga spomenuste.

— Znam jedino — odgovori sužanj — da je dvije godine proboravio u Carigradu i onda u arnautskoj odjeći pobjegao s nekim grčkim uhodom. Ne znam je li se dokopao slobode, ali mislim da jest, jer nakon godine dana vidio sam u Carigradu toga Grka, samo ga nisam mogao zapitati je li im bijeg bio sretan.

— Kad je tako — odgovori vitez — taj je don Pedro moj brat, te je sada u našem zavičaju, sretan i bogat, oženjen i ima troje djece.

— Hvala Bogu — reče sužanj — na milosti koju mu je iskazao, jer ja sudim da nema na svijetu sreće koja bi bila ravna onoj kad opet stekneš izgubljenu slobodu.

— I još — nadoveza vitez — znam i ja sonete što ih je moj brat spjevao. — Kažite ih onda, gospodine — reče sužanj — jer vi ćete ih bolje znati od mene.

— Vrlo rado — odgovori vitez. — Sonet Goleti bijaše ovakav:

Četrdeseta glava

u kojoj se nastavlja sužnjeva povijest.

SONET

Oj sretne duše, iz zemskih nizina
Oslobođene od smrtničkog vela,
Vi za nagradu junačkijeh djela
Put nebeskih se krilite visina.
Usrdžbi ljutoj časno revnujući
Na borbu snažnim pregnuli ste tijelom,
Omastili ste krvlju svojom vrelom
I pučinu i kopnom pijesak vrući.
Iznemoglima nesta žića prije
Neg srčanosti; pobijeđeni svi
Pobjeđujete, gubeć rusu glavu.
Iz žalostive smrtne pogibije
Med ziđem, gvožđem, iznijeste vi
Glas na svijetu i na nebu slavu.

— Tako ga isto znam i ja — reče sužanj.

— A onaj sonet tvrđavi — reći će vitez — ako se pravo sjećam, glasi ovako:

SONET

Iz ovog pustog, jalovoga kraja,
Iz razvaljenih kula, duše svete
Triju tisuć ratnika žive lete
Put nebeskoga boljeg zavičaja.
Zaludu bješe i duša hrabrena
I snažna ruka četi od junaka,
Izmorila se premalena šaka,
Poletješe im glave sa ramena.
Od pamtivijeka ta je zemlja bila
Vir nebrojenih, tužnih uspomena
Za prijašnjih i današnjih vremena.
Al još se k nebu iz krutog joj krila
Nijesu vile duše pravednije,
Junaka boljih na njoj bilo nije.

Prilični im se učine soneti, a sužanj se obraduje glasu o svojem drugu, te nastavi svoju pripovijest i reče:

— Kad dakle padoše Goleta i tvrđa, narede Turci da se Goleta razori (jer tvrđava je bila takva da nisu imali ništa rušiti), a da to dovrše što brže i s manjim trudom, potkopaju s tri strane lagumove; ali nijednim lagumom ne mogoše razoriti ono što im se činilo najslabijim, to jest stare zidine, a što je još stajalo od novih utvrda koje sagradi Fratin,[220] sasvim je lako srušeno. Brodovlje se najposlije vrati s pobjedničkim slavljem u Carigrad, a za nekoliko mjeseci umre moj gospodar Uchali. Zvali su njega *Učali Fartaš*, a to u turskom jeziku znači *krastavi odmetnik*, jer to je i bio. U Turaka je naime običaj da

nadijevaju nadimke po kojoj mani što je čovjek ima, ili po vrlini kojom se diči. To je zato što imaju samo četiri plemenska prezimena za četiri loze Osmanova roda, a oni drugi dobivaju, kako rekoh, imena i prezimena čas po tjelesnim manama, čas po duševnim vrlinama. I taj je krastonja bio rob sultanov, te je četrnaest godina veslao na galiji. Bio je već navršio trideset četvrtu godinu, kad se poturčio od bijesa što mu je neki Turčin odvalio pljusku dok je veslao, pa da se mogne osvetiti, odreče se vjere. Tolika mu je bila hrabrost da je, i ne služeći se onim nečasnim sredstvima i putovima kojima se dižu drugi miljenici sultanovi, postigao da bude kralj alžirski, i onda zapovjednik mornarice, a to je treća čast u turskoj carevini.[221] Bio je rodom iz Calabrije i po značaju svojem valjan čovjek. Jako je čovječno postupao sa svojim sužnjima, kojih je naposljetku imao tri tisuće, te su nakon njegove smrti, kako je odredio u oporuci, podijeljeni među sultanom (koji je baštinik svakomu koji umre, najednako s djecom pokojnikovom) i među njegovim odmetnicima. Tako ja dopadnem nekomu mletačkom odmetniku, koji je nekoć bio mornar, a Uchali ga zasužnjio i toliko ga zavolio da mu je bio jedan od najmilijih momaka. Taj se pak prometnuo u najokrutnijeg odmetnika što ga ikada bješe. Zvao se Hasan-aga[222] i jako se obogatio, a naposljetku postao i kralj alžirski.

S njim ja odem iz Carigrada, donekle zadovoljan što ću se približiti Španjolskoj. Nisam bio nakan ikomu pisati o nesreći svojoj, nego htjedoh vidjeti hoće li mi u Alžiru biti sreća povoljnija negoli u Carigradu, gdje sam na tisuću načina pokušavao pobjeći, ali nije bilo zgodne prilike ni sreće. U Alžiru ću, mislio sam, naći drugih sredstava da postignem ono za čim toliko žudim, jer nikada nisam gubio nadu da ću se osloboditi. I kad mi u onome što sam kovao, smišljao i činio, nije uspjeh bivao kakvu sam se nadao, nisam ipak duhom klonuo, nego bih odmah uzeo zamišljati i tražiti drugu nadu koja će me podržati, ma kako slaba i ništavna bila.

Tako sam provodio život, zatvoren u tome zatvoru, u veliku zdanju što ga Turci zovu: *banjo*.[223] Tamo oni zatvaraju kršćanske sužnje, i to i kraljeve sužnje i sužnje nekih imućnih ljudi; također one koje zovu »*magazinskim sužnjima*«, a to je kao da kažemo *općinski sužnji*, jer oni rade javne gradske radove i druge poslove. Tima se sužnjima teško dokopati slobode, jer su općinsko vlasništvo i nemaju zasebnoga gospodara, dakle nikoga s kime bi se moglo pregovarati o otkupnini, ako je i imaju. U *banjo* dovode, kako rekoh, i neki privatni građani svoje sužnje, osobito one za koje očekuju otkupninu, jer ondje im nisu na brizi i sigurni su dokle god ne stigne otkupnina. Ni kraljevi sužnji koji će biti otkupljeni ne izlaze na rad s drugima, nego jedino onda ako dugo ne stiže otkupnina, pa ih onda tjeraju i na rad i po drva s drugim robovima, jer to je mučan posao, i oni će onda pisati po otkupninu i požurivati je.

Ja sam dakle bio jedan od onih za koje očekuju otkupninu. Znali su da sam kapetan, te nije koristilo što sam govorio da sam slaba stanja, i nemam imutka, nego oni ubroje i mene među one koji će biti otkupljeni. Navale na mene lanac, više za znak da sam otkupljenik nego da me čuvaju. Tako mi je prolazio život u tome *banju*, s mnogim drugim vitezovima i odličnim ljudima, koji su označeni i smatrani za otkupljenike. Morila nas je doduše počesto, gotovo svagda, glad i golota, ali najgori nam je jad bio što smo na svakom koraku slušali i gledali neviđene i nečuvene okrutnosti kojima je moj gospodar mučio kršćane. Svaki dan je koga vješao, koga na kolac nabijao, komu uši rezao; činio je to zbog čega god, pa i bez ikakva razloga, tako te i Turci razabraše da on to čini samo zato da bude učinjeno, i jer mu je prirodena ćud da bude zatornik svega ljudskog roda. S njim je nekako nakraj izlazio jedino neki španjolski vojnik, po imenu Saavedra;[224] taj je počinio takva djela da će dovijeka ostati u pameti onim ljudima, a sve zato da se oslobodi, pa ipak ga onaj okrutno nije nikada ni udario, niti dao izbatinati, niti mu nemilu riječ rekao; za najmanje od mnogih onih djela što je počinio bojali smo se da će biti na kolac nabijen, a često se i on sâm pobojao. Da je sada samo vrijeme i zgoda, pripovjedio bih vam ja koješta što je taj vojnik počinio, pa biste se čudili i slušali napetije nego što ćete sada, gdje vam pričam svoj život.

Valja znati, na dvorište našega zatvora gledali su prozori kuće nekoga odličnoga i bogatoga Maura. Ti su prozori bili, kao već obično u Maurâ, više nekakvi otvori nego prozori, a bili su zakriveni gustim mušebacima. Dogodi se onda jednoga dana da sam s još tri druga stajao na terasi našega zatvora, te smo pokušavali skakati s lancima i tako provoditi vrijeme, jer smo ostali sami, a svi drugi kršćani otišli na rad. Slučajno ja dignem oči te opazim da se kroz onakav prozorčić, zakriven mušebakom, promolila trska kojoj je na vrhu privezan rubac, a ta se trska njihala i kretala, kao za znak da se približimo i da je uzmemo.

Jedan od mojih drugova ode i stane pod trsku, da vidi hoće li je ispustiti. No čim on pristupi, digne se trska i mahne na obadvije strane, kao da tko glavom maše: *ne*. Odstupi taj kršćanin, a trska se opet spusti i opet uzme mahati, kao i prije. Priđe drugi drug moj, te i njemu bude što i prvomu. Naposljetku pristupi i treći, ali i njemu isto kao i prvomu i drugomu. Kad sam to vidio, ne htjedoh se skanjivati da okušam sreću, a čim sam se približio i stao pod trsku, bude ona ispuštena i padne meni pred noge. Pohrlim odmah da odvežem rubac, te ugledam na njem uzao u kojemu nađem deset *sijanija*, maurski novac od loša zlata, komad vrijedan deset reala naših. Da sam se obradovao tomu nalasku, ne treba ni spominjati, ali koliko sam bio sretan toliko sam se i čudio premišljajući otkud taj novac i zašto baš meni, jer da je meni dar namijenjen jasno se pokazalo kad trska nije nikomu pala nego meni.

Uzmem dakle svoje lijepe novce, slomio trsku, vratim se na terasu, pogledam k onom prozoru i opazim da se promolila bijela bjelcata ruka, te da brzo otvara i zatvara prozor. Po tome mi razaberemo da nam je to dobročinstvo iskazala neka žena koja živi u toj kući, te joj mi zahvalimo selamom po maurskom običaju: sagnemo glavu i naklonimo se držeći ruke na prsima. Kratko vrijeme nakon toga bude kroz taj isti prozor ispružen malen križ, načinjen od trske, i odmah opet povučen natrag. Taj nas znak uvjeri da je u toj kući jamačno zarobljena kakva kršćanka, koja nam se tako predstavlja. Po onoj bijeloj ruci i po narukvicama što smo opazili na njoj, preumimo opet da je valjda kakva kršćanka otpadnica; takve ropkinje uzimaju gospodari često za zakonite žene i smatraju to srećom, jer cijene njih više nego žene svojega roda. Što god smo smišljali, nije bilo ni nalik na istinu. Sva nam je odsad zabava bila gledati i upirati oči u onaj prozor, odakle nam se poput zvijezde javila ona trska. Ali prođu dva tjedna, a mi ni vidjesmo nju, niti ruku, niti ikakav znak. Mučili smo se i trudili za to vrijeme da doznamo tko u toj kući živi, te nije li tu koja kršćanska otpadnica, ali nam nikada nije nitko znao ništa reći, nego jedino da u toj kući živi odličan i bogat Maur, po imenu Hadži-Murat, bivši dizdar u Pati, a to je u njih važna služba.[225]

I kad se nismo ni u snu nadali da će odonud opet zapljuštati dukati, ugledamo iznenada da se promolila trska, i opet rubac na njoj, s još većim uzlom. Bijaše to opet u vrijeme kad je *banjo* bio pust, bez ljudi kao i nedavno. Pokušamo svi opet redom dočekati dar, ali nikomu trska nije pala nego meni: kad sam ja pristupio, ispuštena je na zemlju. Razuzlam uzao i nađem u njemu četrdeset španjolskih zlatnih škuda i pismo napisano arapskim jezikom, a na koncu pisma nacrtan veliki križ. Poljubim križ, uzmem škude, vratim se na terasu, i mi se poklonimo s našim selamom. Opet se promoli ruka, ja dojavim znakom da ću pročitati pismo, i prozor bude zatvoren.

Svi se mi zbunimo i obradujemo toj zgodi. Arapski nije nitko od nas znao, a velika nam želja bila da doznamo što u pismu piše, ali još je veća bila poteškoća da nađemo tko će nam ga pročitati. Naposljetku, odlučim da se povjerim jednom odmetniku, rodom iz Murcije, koji mi se prikazivao velikim prijateljem, a bilo je među nama poslova zbog kojih nije smio nikoga odavati. Običavaju naime neki odmetnici, kad se kane vratiti u kršćansku zemlju, ponijeti sa sobom pisma odličnih sužanja u kojima im se potvrđuje, kako se već može, da je taj i taj odmetnik čestit čovjek, i da je svagda dobro činio kršćanima, te želi da pobjegne čim mu se pruži prilika. Ima ih koji sebi pribavljaju takve potvrde s poštenom nakanom; drugi se pak služe njima u kojekakvim prigodama: krenu na pljačku u kršćansku zemlju, te ako slučajno zalutaju ili budu zarobljeni, vade oni svoje popratnice i govore da će se po tim pismima razabrati s kakvom

namjerom dolaze, to jest da ostanu u kršćanskoj zemlji, radi čega su i krenuli s Turcima na pohod.[226] Tako se oni vade iz prve nevolje, te se bez ikakve štete izmire s Crkvom; a čim uluče priliku, vraćaju se u Berberiju, da budu što su i bili. Ima opet drugih, koji se tim papirima služe i nabavljaju ih s poštenim naumom, te ostaju u kršćanskoj zemlji.

Jedan je dakle od tih odroda što sam ih spomenuo bio taj moj prijatelj. Jedini je od sviju nas imao potvrde, u kojima ga lijepo preporučujemo; da su mu Mauri našli te papire, bili bi ga živa spalili. Znao sam da on dobro zna arapski, i ne samo govoriti, nego i pisati. Ali prije nego što sam mu se očitovao, reknem mu neka mi pročita to pismo što sam našao u zakutku u sobi. Otvori ga on, te ga uzme neko vrijeme promatrati i prevoditi kroza zube mrmljajući. Zapitam razumije li ga, a on mi odgovori da ga veoma dobro razumije, pa ako hoću da mi objasni riječ po riječ, neka mu dam tinte i pero, jer tako će biti bolje i jasnije. Damo mu odmah što ište, a on polako prevede, te kad je završio, reče.

— Što god je ovdje na španjolskom jeziku, sve to piše u pismu na maurskome, i nijedno slovo nije ispušteno. A ova *Lela Marien* iz pisma znači *Djevica Marija*.[227]

Pročitamo pismo, a pisalo je ovako:

»Dok sam bila dijete, imao je moj otac ropkinju, koja me u mojem jeziku naučila kršćanskim molitvama[228] i mnogo mi je pričala o Lela Marieni. Kršćanka je umrla, i ja znam da ona nije u ognju, nego kod Allaha, jer otad sam ja nju dvaput vidjela, te mi je rekla neka pobjegnem u kršćansku zemlju, da vidim Lela Marienu, koja me jako voli. Ne znam kako bih onamo: mnoge sam kršćane vidjela kroz taj prozor, i nijedan mi se do tebe nije učinio vitezom. Ja sam jako lijepa djevojka, i imam mnogo novaca, koje ću ponijeti: gledaj da izmaknemo odavde, pa ćeš mi tamo biti muž, ako hoćeš, a ako nećeš, svejedno mi je, jer će mi Lela Marien naći za koga ću poći. Ja sam ovo napisala; pazi komu ćeš dati da pročita: ne uzdaj se ni u kojega Maura, jer su svi izdajnici. To mi je na veliku muku: voljela bih da se nikomu ne otkrivaš, jer ako mi otac dozna, bacit će me u studenac i zatrpati kamenjem. Na trsku ću objesiti konac, te na njega priveži odgovor, a ako ne nađeš nikoga tko će ti ga napisati arapski, reci mi ga znakovima, jer će Lela Marien dati da te razumijem. Ona i Allah štitili tebe i ovaj križ, koji ja često ljubim, jer tako mi je kazivala ropkinja.«

Zamislite, gospodo, kako smo se zadivili i obradovali riječima u tome pismu. I divljenje nam je i radost bila tolika te je i otpadnik razabrao da se to pismo nije slučajno našlo, nego je zaista nekomu od nas pisano. Zamoli nas, dakle, ako je istina što on sluti, da se pouzdamo u njega i da mu reknemo, a on će život svoj metnuti na kocku za naše oslobođenje. Tako reče, te izvadi iz njedara metalno raspelo i uza silne nam se suze zakune Bogom, koga onaj lik prikazuje i u koga on iskreno i vjerno vjeruje, iako je grešnik i zlikovac, da će nam držati vjeru i čuvati svu tajnu, koliko god mu je htjednemo otkriti, jer njemu se čini i on gotovo proriče da ćemo po ovoj što je to pismo napisala i on i svi mi steći slobodu, pa će postići ono što toliko želi: vratiti se u krilo Svete Majke Crkve, od koje se kao truo ud otkinuo i odijelio po svojem neznanju i grijehu. Izgovorio je to otpadnik uz tolike suze, i s tolikim jasnim kajanjem, te svi složno pristadosmo te odlučismo kazati mu istinu o toj zgodi. Pripovjedimo mu dakle sve i ništa mu ne zatajimo. Pokažemo mu prozorčić kroz koji se promolila trska, te on zapamti kuću, da se s osobitim i velikim marom obavijesti tko u toj kući živi. Složimo se također da će dobro biti ako odgovorimo Maurkinji na pismo. Kako smo imali čovjeka koji to zna učiniti, napiše odmetnik odmah, onoga časa, sve ono što sam mu govorio, a bilo je doslovce ovako kako ću vam kazati, jer što god mi se važno dogodilo u ovoj prigodi, nisam zaboravio i neću zaboraviti dokle živim. Maurkinji sam dakle odgovorio ovako:

»Istinski Allah očuvao tebe, gospođice, i ona blagoslovljena Marien, koja je prava mati Božja, a tebi je u srce ulila da odeš u kršćansku zemlju, jer ona tebe voli. Moli joj se neka ti bude milostiva i neka te nauči kako ćeš izvršiti ono što ti naređuje, jer ona je tako dobra i učinit će ti. U moje ime i u

ime sviju ovih kršćana što su sa mnom, obećavam ti da ćemo za tebe učiniti sve što god budemo mogli, pa i umrijeti. Piši mi svakako i javi što kaniš činiti, a ja ću ti svaki put odgovoriti, jer veliki nam je Allah doveo sužnja kršćanina, koji dobro govori i piše tvojim jezikom, kako ćeš razabrati po ovome pismu. Možeš nam dakle bez ikakva straha javljati što god želiš. Što veliš da si voljna poći za mene, dok stigneš u kršćansku zemlju, ja ti se kao čestiti kršćanin obećavam, i znaj da kršćani drže što obećavaju, bolje od Maura. Allah i njegova mati Marien čuvali tebe, gospodarice moja!«

Kad je to pismo bilo napisano i zapečaćeno, počekam dva dana, dok se nije *banjo* po običaju ispraznio, a onda odem na obično mjesto na terasi, da vidim hoće li se pojaviti trska. I zbilja se ona brzo pomoli. Nisam doduše vidio tko ju je istaknuo, ali čim sam je opazio, pokažem ja pismo, kao znak neka spusti konac. No konac je već visio na trski, te ja privežem pismo, i začas se opet javi naša zvijezda, sa svežnjićem, kao s bijelom zastavom. Spusti ga, a ja ga dignem i nađem u rupcu: više od pedeset škuda u svakakvim srebrnim i zlatnim novcima, i te škude upedesetorostruče našu radost i učvrste našu nadu da ćemo se domoći slobode.

Te nam iste noći navrati opet naš odmetnik i reče nam što je doznao: da u toj kući živi zaista onaj Maur o kome nam rekoše da mu je ime Hadži-Murat, bogat prebogat čovjek; ima jedinicu kćerku, koja će mu baštiniti sav imutak, a svi vele u gradu da je najljepša u svoj Berberiji; prosili su je mnogi od potkraljeva koji amo dolaze, ali se ona nikako ne htjede udati; doznao je još i to da je imala ropkinju kršćanku, koja je već umrla. A sve se to slagalo s onim u pismu.

Posavjetujemo se odmah s odmetnikom što bismo i kako da otmemo Maurkinju i da svi pobjegnemo u kršćansku zemlju. Složimo se onda da sačekamo još jednu vijest od Zoraide, jer tako se zvala ona koja sada hoće da se zove Marija. Znali smo dobro da nas je ona jedina, i nikoja druga, kadra izbaviti iz naše nevolje. Kad smo tako odlučili, reče nam odmetnik neka se ne brinemo: ili će on poginuti, ili će nas osloboditi.

Četiri je dana bilo u *banju* svijeta, te se četiri dana nije pojavljivala trska; ali kad se napokon ispraznio *banjo* kao obično, eto i trske s poteškim rupcem, od kojega bješe nade valjanu porodu. Nagne se k meni trska i rubac, te ja nađem u rupcu opet pismo i sto zlatnih škuda, bez ikakvih drugih novaca. Bio je s nama odmetnik, te mu damo pismo, da nam ga pročita u našoj spavaonici sobi. A pismo je pisalo ovako:

»Ne znam vam reći, gospodaru, kako bismo mi u Španjolsku, niti mi je Lela Marien javila, premda sam je molila. Jedino vam mogu kroz ovaj prozor davati u obilju zlatnih novaca. Otkupi se njima ti i tvoji prijatelji, a jedan neka ode u kršćansku zemlju, te kupi barku i ovamo se vrati po druge. Mene će naći u vrtu mojega oca, kod Babazonskih vrata,[229] *na obali, gdje ću cijelo ljeto proboraviti s ocem i sa slugama. Odande me možete po noći izvesti bez ikakva straha i odvesti me u barku; ali pamti da ti moraš biti moj muž, jer ako ne budeš, molit ću ja Marienu da te kazni. Ako se ne uzdaš ni u koga da ode po barku, otkupi se i otiđi sâm; ja znam da ćeš se ti vratiti izvjesnije nego itko, jer ti si vitez i kršćanin. Raspitaj se za vrt, a kad se budeš ovuda šetao, znat ću da je banjo prazan, te ću ti dati mnogo novaca. Allah te čuvao, gospodaru moj.«*

Tako je pisalo i javljalo drugo pismo. Kad smo ga čuli, svaki se od nas ponudi da bi želio biti otkupljen, i svaki obeća da će otići po barku i pouzdano se vratiti, a ponudim se i ja. Svemu se tomu usprotivi odmetnik i reče da nikako ne pristaje, dokle god su na okupu, da ikoji ode sam na slobodu, jer mu je iskustvo dokazalo kako oni koji su se oslobodili slabo drže riječ danu u ropstvu; često se već događalo odličnim sužnjima da su ovako učinili i otkupili koga da ode s novcima u Valenciju ili na Mallorcu, pa da opremi barku i vrati se po one koji su ga otkupili, a on se nikada više nije vratio, jer stečena sloboda i strah da je ne bi opet izgubio brisali su mu s pameti sve obveze ovoga svijeta. Da utvrdi tu istinu, pripovjedi nam ukratko zgodu koja se gotovo u to isto vrijeme dogodila nekim kršćanskim

vitezovima, najneobičniju zgodu čak i u zemlji gdje se na svakom koraku zbiva svašta čemu se ne možeš načuditi i nadiviti. Naposljetku reče da će najbolje i najpametnije biti ako te novce što ih imamo za otkup kojega kršćanina dademo njemu, da kupi u Alžiru barku, pod izlikom da će kao trgovac trgovati u Tetuanu i po obali; a kad bude imao svoju barku, lako će ulučiti priliku da ih sve izvede iz *banja* i ukrca, pogotovo ako Maurkinja bude davala novaca, kako veli, da se svi otkupe, jer, kad budu slobodni, lako im se ukrcati i usred bijela dana. Gora je nezgoda što Mauri ne dopuštaju da ikoji odmetnik kupi i ima barku, nego može imati samo velik brod za krstarenje po moru, jer se boje da onaj koji kupuje barku, a pogotovo ako je Španjolac, želi jedino umaknuti u kršćansku zemlju; ali on će doskočiti toj neprilici: udružit će se s jednim Maurom Tagarinom,[230] da zajedno uzmu barku i dijele trgovački dobitak. Pod tom će izlikom moći nabaviti barku, a onda će lako posvršavati sve drugo.

Meni se i mojim drugovima činilo doduše zgodnijim da pošaljemo na Mallorcu po barku, kako nam je Maurkinja rekla, ali se ne smjedosmo usprotiviti, od straha da nas odmetnik ne bi odao ako ne učinimo što nam predlaže, i da nas ne bi izvrgnuo opasnosti da izgubimo glave ako oda naš dogovor s Zoraidom, jer za njen bismo život svi mi žrtvovali svoj. Tako mi odlučimo predati se u ruke Božje i odmetnikove. U isti mah odgovorismo i Zoraidi i javismo joj da ćemo sve učiniti kako nam je posavjetovala, jer nas je valjano poučila, kao da ju je sama Lela Marien nadahnula, a sada je jedino od njene volje hoćemo li bijeg odgoditi ili odmah izvršiti. Obećam joj i opet da ću je uzeti, te tako ona sutradan, kad mi se dogodilo da ostanem sam u *banju*, dade nama nekoliko puta, na trski i u rupcu, dvije tisuće zlatnih škuda i pismo, u kojem javlja da prve »džume«, to jest petka, odlazi u očev vrt, a prije odlaska dat će nam još novaca; ako to nije dosta, neka joj javimo, jer ona će nam dati koliko god zaištemo; u oca joj je toliko blago te on ni osjetiti neće da je išta nestalo, pogotovo gdje su u njenim rukama ključevi.

Dademo odmah odmetniku pet stotina škuda, da kupi barku; za osam se stotina otkupim ja, to jest dadem novce nekomu trgovcu iz Valencije koji se u taj mah našao u Alžiru, i on me otkupi u kralja: uzme me na riječ i zavjeri se da će otkupninu za mene platiti čim stigne prva lađa iz Valencije; jer da je odmah isplatio novce, pobudio bi u kralja sumnju da je moja otkupnina već odavno u Alžiru, a trgovac ju je zatajio i trgovao njome. Moj je gospodar, uostalom, bio tako lukav da se ne bih ni usudio isplatiti mu odmah sav novac.

U četvrtak, uoči onoga petka kada je lijepa Zoraida rekla da će otići u vrt, dade nam ona još tisuću škuda i javi nam svoj odlazak, te me zamoli, ako se budem otkupio, neka se odmah raspitam za vrt njena oca i svakako se potrudim onamo doći i s njome se sastati. Odgovorim joj ukratko da ću tako učiniti, a ona neka ne smetne s uma da nas preporuči Lela Marieni u svim molitvama koje je naučila od ropkinje.

Nakon toga prionemo da se i tri naša druga otkupe, te da tako lakše iziđu iz *banja*, jer kad bi oni vidjeli da sam se ja otkupio, a oni nisu, premda je novac u mene, mogli bi se uzbuniti, i vrag bi ih mogao navratiti da učine štogod Zoraidi na štetu. Znao sam doduše tko su i kakvi su, te me nije trebao takav strah hvatati, ali ja ne htjedoh ipak ništa stavljati na kocku. Otkupim ih dakle isto onako kako sam otkupljen i ja: predam cijelu otkupninu trgovcu, da mogne sigurno i pouzdano jamčiti. Ni njemu ne otkrismo svoj naum i tajnu, jer bi bilo opasno.

Četrdeset prva glava

u kojoj sužanj nastavlja pripovijedati svoje zgode

Ne prođu ni dva tjedna, a naš je odmetnik već kupio jako lijepu lađu u koju može stati više od trideset ljudi. Da osigura ovo što čini, i da se prikrije izlikom, odluči krenuti, pa i zbilja krene u mjesto koje se zove Sargel,[231] a trideset je milja od Alžira prema Oranu, gdje je velika trgovina suhim smokvama. Dva ili tri puta putovao je onamo s onim Tagarinom, koga sam spomenuo. *Tagarinos* zovu u Berberiji aragonske Maure, granadske zovu *Mudéjares*, dok se u kraljevini Fezu ti *Mudéjares* zovu *Elches*,[232] a kralju od Feza služe u ratu najviše ti ljudi.

Kad god bi dakle odmetnik plovio, usidrio bi se u malom zatonu, niti dva dometa od vrta u kojemu nas očekuje Zoraida. Onamo je sa svojim Maurčićima veslačima namjerice dolazio, te čas klanjao molitvu, čas tobože od šale pokušavao što je uistinu nakan učiniti: odlazio je u Zoraidin vrt i iskao voća, a njen mu je otac, ne znajući ga, i davao. Kako mi je kasnije rekao, spopadala ga je želja da govori sa Zoraidom i da joj rekne da je on taj komu sam ja naredio da odvede nju u kršćansku zemlju, pa neka bude bez brige i bez straha. Ali nije nikada mogao, jer Maurkinje se ne pokazuju ni Mauru ni Turčinu ako im ne zapovjedi otac ili muž. No s kršćanima robovima razgovaraju one i druže se i više nego što bi trebalo.[233] I meni bi samom bilo nemilo da je govorio s njom, jer bi joj mrsko bilo kad bi vidjela da je njen naum povjeren jednom odmetniku. Ali Bog je bio odredio drukčije, te se nije ispunila čestita želja odmetnikova.

Kad je dakle odmetnik vidio kako bez ikakve smetnje odlazi u Sargel i odande se vraća, te lako pristaje kada, kako i gdje hoće, i da je drugu njegovu, Tagarinu, sve s voljom što god on odredi, a ja sam već otkupljen i samo još treba da nađemo nekoliko kršćana koji će veslati, reče mi neka razvidim kakve bih ljude još mogao povesti osim onih otkupljenika, te neka ih unajmim za prvi petak, jer onda ćemo svakako na put. Pogodim ja tako dvanaest Španjolaca, sve samih valjanih veslača, koji smiju sasvim slobodno izlaziti iz grada. Nije bila šala u ovim prilikama naći toliko veslača, jer je u taj čas bilo dvadeset brodova na plovidbi, te oni bijahu pokupili sve veslače. Ne bih ja ni te našao, da njihov gospodar nije ljetos izostao od plovidbe, da dovrši novu galiju na gradilištu. Ne rekoh im ništa, nego jedino da se u petak navečer išuljaju kradom jedan po jedan iz grada, te dođu u vrt Hadži-Muratov i tamo počekaju dok ja ne stignem. Svakomu od njih reknem to zasebno i još im naredim, ako ondje zateknu drugih kršćana, neka im samo reknu: ja sam im naložio da ondje čekaju.

Pošto sam to uredio, preostade još ono ondje najglavnije: obavijestiti Zoraidu neka bude spremna i oprezna, neka se ne uplaši ako krenemo prije nego što je mislila da će se vratiti kršćanski brodić. Odlučim dakle otići u vrt i vidjeti hoću li moći s njome govoriti. Tako ja, prije svoga odlaska, uđem jednoga dana u vrt, kao da tobože berem neke biljke. Prva osoba na koju sam naišao bio je njen otac, te me on zapita što ću u njegovu vrtu i tko sam. Zapitao me onim jezikom kojim u cijeloj Berberiji, i čak u Carigradu, govore sužnji s Maurima, a nije to ni maurski jezik, ni kastiljski, niti ikojega naroda, nego neka mješavina sviju jezika,[234] u kojoj se svi snalazimo. Ja mu odgovorim da sam sužanj Arnauta Mamija[235] (jer sam jako dobro znao da mu je to najbolji prijatelj) te da tražim svakojakih biljaka za salatu. Zapita me onda da li se otkupljujem ili ne otkupljujem, i koliko ište moj gospodar za mene.

Dok smo bili u tom razgovoru, iziđe iz kuće u vrt lijepa Zoraida, koja me već odavno bila opazila, a kako se Maurkinje ne sustežu pokazati se kršćanima, i ne uklanjaju im se, kao što sam već rekao, nije se ni ona skanjivala doći ovamo, gdje je njezin otac razgovarao sa mnom; štoviše, otac ju je, kad je vidio da dolazi, sam zovnuo i rekao neka priđe.

Nisam moćan iskazati sada veliku krasotu i milinu, divni i bogati nakit s kojim mi se pojavila ljubljena moja Zoraida: reći ću samo da joj je više bisera bilo na prekrasnom vratu, u ušima i u kosi, nego što je imala kose na glavi. Noge joj, po običaju, nisu bile pokrivene, te su joj na gležnjevima bile dvije »karkaše«[236] (tako u maurskom jeziku zovu grivne) od suha zlata, posute tolikim draguljima da ih je otac njezin cijenio, kako mi je kasnije rekla, na deset tisuća zlatnika, a narukvice su joj na rukama vrijedile još toliko. Bisera je imala prekrasnoga svu silu, jer Maurkinjama je najveća dika i sjaj kititi se dragocjenim biserom krupnim i sitnim, tako da u Maurâ ima više i krupnoga i sitnoga bisera nego u sviju drugih naroda. A otac je Zoraidin bio na glasu da ima mnogo bisera i još najkrasnijega u svem Alžiru, a osim toga više od dvije stotine tisuća španjolskih škuda, i svemu je tomu bila gospodarica ona koja je sada gospodarica moja. Je li u svem tom nakitu bila i tada krasna ili nije, i kakva je bila za sretnih dana, moći ćete prosuditi po tomu kakva je sada, nakon tolikih naših muka. Ta zna se da nekim ženama ovisi ljepota od dana i od časa, te se prema prilikama manji ili raste, a prirodno je da duševne mijene dižu ili smanjuju ljepotu, ili je pak nište. Ali onda je ona bila nadasve krasna, meni je barem bila najkrasnija žena što sam je ikada vidio. A kad sam još promislio kakva mi je dobročinstva iskazala, činilo mi se da preda mnom stoji božica nebeska, koja je sišla na zemlju za moju sreću i za moje spašenje.

Kad je pristupila, reče joj otac svojim jezikom da sam ja rob njegova prijatelja Arnauta Mamija, te sam došao ubrati salate. Ona prihvati riječ, te me onom mješavinom od jezika što sam je spomenuo zapita jesam li ja vitez i zašto se nisam otkupio. Odgovorim joj da sam se već otkupio, a po visini otkupnine može razabrati koliko me gospodar cijenio, jer sam platio za otkup tisuću i pet stotina *sultanija*.[237] A ona odgovori:

— Da si ti mojega oca rob, ne bih pustila ni da te za dvostruku cijenu dade, jer vi kršćani lažete što god govorite, i pretvarate se da ste siromasi, samo da zavarate Maure.

— Možda je tako, gospođice — odgovorih joj — ali ja sam zaista bio pošten prema gospodaru, pa ću tako biti prema svakomu na svijetu.

— A kada odlaziš? — zapita Zoraida.

— Mislim da ću sutra — uzvratih — jer je ovdje usidrena francuska lađa koja će sutra odjedriti, pa sam nakan otputovati njome.

— Zar ne bi bilo bolje — odvrati Zoraida — da počekaš dok doplovi koja španjolska lađa i da kreneš njom, a da ne ideš francuskom lađom, kad vam oni nisu prijatelji?

— Ne bi — odgovorim — no ako je istina, kako vele, da dolazi naskoro španjolska lađa, ja bih je pričekao, ali je meni zgodnije putovati sutra, jer sam se jako zaželio vidjeti zavičaj i one koje volim. Ne mogu čekati drugu priliku, otegne li se dugo, ma kako pogodna bila.

— Ti si jamačno oženjen u zavičaju — reče Zoraida — pa zato želiš što prije otići i sa ženom se sastati.

— Nisam oženjen — prihvatih — ali sam se zavjerio da ću se oženiti čim onamo stignem.

— A je li lijepa djevojka kojoj si zadao vjeru? — zapita Zoraiđa.

— Tako je lijepa — odgovorih — te ako bih da joj pohvalim ljepotu i tebi istinu reknem, reći ću ti da je jako nalik na te.

Tomu se od srca nasmije otac njen i reče:

— Allaha mi, kršćanine, onda je jamačno veoma lijepa, ako je nalik na moju kćer, jer moja je kći najkrasnija djevojka u ovoj kraljevini. Ako ne vjeruješ, pogledaj je valjano, pa ćeš vidjeti govorim li istinu.

Kod tih nam je riječi i razgovora bio tumač Zoraidin otac, koji je vještiji jeziku. Znala je doduše i ona onu mješavinu od jezika što se ondje govori, kako sam već rekao, ali se više objašnjavala znakovima

nego riječima. Dok smo mi bili u tim i drugim razgovorima, dotrči jedan Maur i na sav glas zavikne da su preko zida i preko trnja na zidu skočila u vrt četiri Turčina pa trgaju voće, premda nije još ni zrelo. Uplaši se starac, a i Zoraida, jer je svima Maurima prirođen strah od Turaka, pogotovu od vojnika, koji su naprasiti i siloviti spram Maura što su pod njihovom vlašću, te postupaju s njima gore nego s robovima. Reče zato otac Zoraidi:

— Kćeri, uđi u kuću i zaključaj se, a ja ću govoriti s onim psima. A ti, kršćanine, natrgaj tih tvojih biljaka, i otiđi za vremena i Allah te sretno doveo u zavičaj.

Ja se poklonih, a on ode da potraži Turke i ostavi me sama sa Zoraidom. Ona se isprva pričini kao da će otići kamo joj je otac naredio, ali tek što je on zmaknuo za drvećem u vrtu, okrenu se ona k meni te mi reče, očiju punih suza:

— *Tamšiši*, kršćanine, *tamšiši*?[238] — A to znači: »Odlaziš li, kršćanine, odlaziš? «

Odgovorih joj:

— Odlazim, gospođice, ali ni za što ne odlazim bez tebe: čekaj me sada u petak i nemoj se uplašiti kad nas ugledaš jer da znaš posigurno, mi ćemo u kršćansku zemlju.

Govorio sam joj tako da je razumjela svaku riječ koja je među nama izrečena. A ona me zagrli i krene polaganim korakom svojoj kući. Idemo mi dakle tako, i ona me, kako rekoh, ogrlila, a onda se dogodilo (moglo se pak dogoditi na zlo, da Bog nije drukčije odredio) te joj se otac vrati, pošto je otpravio Turke, ugleda nas gdje ovako idemo, i mi opazimo da nas je vidio. Ali je Zoraida bila pametna i razborita, te ne skinu ruku, kojom me ogrlila, nego mi se još bliže privi i nasloni mi glavu na prsa, te poče malo klecati, da se jasno vidi i razabere kako je hvata nesvijest, a ja se pričinim kao da je podržavam preko volje svoje.

Otac njezin dotrča onamo k nama, te videći kćer svoju onako klonulu, zapita što joj je, a kad ona ne odgovori, reče otac:

— Jamačno se preplašila što su provalili ti psi, pa se onesvijestila.

Uze je dakle iz mojega naručja, te je prihvati sâm, a ona uzdahnu i još vlažnih očiju od suza reče meni opet:

— *Ameši*, kršćanine, *ameši*.[239] (Odlazi, kršćanine, odlazi!)

Otac joj odgovori:

— Ne mora kršćanin otići, kćerko: nije ti ništa nažao učinio, a Turci su već otišli. Nemoj se ničega plašiti, kad nemaš ni od čega prezati, jer ja sam Turke, kako rekoh, namolio da i odu kako su došli.

— Oni su je, gospodaru, i uplašili, kako si kazao — reknem ja njezinu, ocu — ali kad veli neka odem, neću da je zlovoljim. Ostaj s Bogom, a ako ustreba i ti mi dopustiš, svratit ću se opet u tvoj vrt po biljke, jer moj gospodar veli da nigdje nema boljih biljaka za salatu nego u tvojem vrtu.

— Kad god te bude volja, svrati se — odgovori Hadži-Murat. — Nije tebe moja kći tjerala zato što si joj na dosadu ti ili ikoji kršćanin, nego je tebe otpravljala jer je htjela da Turci budu otpravljeni, ili zato što ti je vrijeme da tražiš te svoje biljke.

Tako se ja odmah s njima rastanem. Ona ode s ocem, i vidjelo joj se kako joj je duša uzbuđena. A ja, tražeći tobože biljke, obiđem lijepo po volji sav vrt: razmotrim valjano ulaze i izlaze, i kako je smještena kuća, i kakve su prilike uokolo, da bi nam olakšao posao. Pošto sam to završio, odem te javim odmetniku i drugovima sve što je bilo.

Nisam više mogao dočekati kada ću se naživati onoga blaga što mi dobra sreća daje, ljepote i krasote Zoraidine. Prođe naposljetku vrijeme, svanu žuđeni dan i rok. Učinimo svi po onom planu i zamisli koju smo toliko puta zrelo promozgali i potanko dogovorili, te postignemo uspjeh kakav smo željeli.

Prvoga petka nakon onoga dana kad sam u vrtu razgovarao sa Zoraidom naš se renegat, čim je

zanoćalo, usidri gotovo do samoga vrta Zoraidina. Kršćani koji će veslati bili su već spremni i kojekud posakrivani po okolišu. Svi su me radoznalo i radosno očekivali, željni da napadnu na lađu što nam je pred očima, jer nisu znali da sam ja u dogovoru s našim renegatom, nego su mislili da moraju poubijati Maure na brodiću pa da hrabrom rukom steknu i zadobiju slobodu. Kad se dakle javismo i ja i drugovi, te nas opaze oni posakrivani, pristupe i oni. Bilo je doba kad je grad već zatvoren, i nigdje ne bijaše ni žive duše. Sabrali se mi, ali smo se kolebali bi li bolje bilo otići najprije po Zoraidu, ili prvo savladati *bagarine*,[240] Maure veslače na brodiću. Dok smo tako oklijevali, stigne nam naš odmetnik i zapita nas što se skanjujemo, kad je već vrijeme, jer su svi njegovi Mauri bezbrižni, a najviše ih je i pozaspalo. Reknemo mu zašto oklijevamo; on nam pak odgovori da nam je najvažnije domoći se broda, a to ćemo sasvim lako i bez ikakve opasnosti, pa onda možemo po Zoraidu. Svi mu odobrimo, i tako mi, ne krzmajući dalje, odemo pod njegovim vodstvom k lađi. On skoči prvi u tu lađu ili brodić, prihvati mač i zavikne maurskim jezikom:

— Da se nitko nije maknuo odavde ako mu je mila na ramenu glava!

Uto su bili prodrli na lađu gotovo svi kršćani. Mauri baš nisu bili junaci, a kad vidješe da im gospodar tako govori, uplaše se, te se nijedan od njih ne lati oružja, kojega su ionako malo imali ili gotovo ništa, nego bez ijedne riječi puste da im kršćani svežu ruke. Kršćani ih brže svežu, a Maurima poprijete da će ih sve posmicati, ako ikoji pisne. Kad smo to završili, ostane polovina naših da čuva Maure, a mi drugi krenemo, opet pod vodstvom renegatovim, prema vrtu Hadži-Muratovu, i dobra nam sreća dade, kad smo stigli k vratima, da su se tako lako otvorila kao da i nisu bila zatvorena; tako mi u najvećoj tišini i miru dođemo do kuće i nitko nas ne opazi.

Krasotica Zoraida čekala nas na prozoru, a kad primijeti ljude, zapita tihim glasom jesmo li *nizarani*,[241] kao da nas pita jesmo li kršćani. Odgovorim joj da jesmo i neka siđe. Kad me prepoznala, nije se ni časak skanjivala. Ne odgovori mi ni riječi, nego za tren oka siđe, otvori vrata i javi se pred nama u takvoj krasnoj i bogatoj odjeći da je ne bih znao nahvaliti. Čim je ugledam, uhvatim joj ruku i uzmem je ljubiti, a za mnom i renegat i obadva moja druga. Oni drugi nisu znali što je, ali kad vide što mi činimo, učine isto, te bijaše kao da joj svi iskazujemo hvalu i priznajemo je za gospodaricu svoje slobode. Renegat je zapita maurskim jezikom je li joj otac u vrtu. Ona odgovori da je u kući, ali da spava.

— Onda ga moramo probuditi — odvrati renegat — pa da povedemo sa sobom njega i sve što god je vrijedno u ovome krasnom vrtu.

— Ne! — reče Zoraida — oca mojega ne dirajte! U kući pak nema ništa nego ovo što ja nosim sa sobom, a to je toliko da ćete se svi obogatiti i zadovoljiti. Pričekajte čas te ćete vidjeti.

Nakon tih riječi krenu natrag u kuću, ali reče da će se odmah vratiti, a mi neka mirujemo i budemo tihi. Zapitah renegata što je to govorio s njom, a on mi rekne; ja mu naredih da ništa ne učini što Zoraida ne želi. Uto se i ona vrati s kovčezićem punim tolikih zlatnih škuda da je jedva i nosila. Ali zla sreća htjede da joj se u taj čas probudio otac i začuo buku u vrtu. Promoli se kroz prozor i odmah razazna da su svi ovi u vrtu kršćani, pa se uzviče u sav glas zapomažući arapski: »Kršćani, kršćani! Razbojnici! Razbojnici!« Od te se vike svi mi strahovito zbunimo i poplašimo, ali renegat razabere u kakvu smo opasnost zapali, i kako sada valja dokončati posao, dok ne budemo zatečeni, te pohiti brže onamo gore Hadži-Muratu, a za njim još nekoji od naših. Ja nisam mogao ostaviti Zoraide, koja mi se gotove, onesviještena srušila u naručje. Oni dakle što su odjurili gore, dok bi dlanom o dlan vrate se s Hadži-Muratom, komu bijahu svezali ruke i rupcem začepili usta, da nije mogao ni riječ progovoriti, a i poprijetili mu još da će platiti glavom ako samo riječ izusti. Kad ga ugleda kći, zakrije oči da ga ne vidi, a otac se njen prenerazi i ne znajući da je ona po svojoj volji zapala u naše ruke. Ali sada je bio posao u nogama, te mi brže-bolje pohrlimo na lađu, a oni što su nas ondje čekali već su se i pobojavali nije li nas zadesila kakva nezgoda.

Nije još ni dva sata bila odmakla noć, a mi smo se već ukrcali. Tu razriješimo Zoraidinu ocu ruke i izvadimo mu rubac iz usta, ali mu renegat i opet rekne neka ni riječ ne govori ako nije voljan poginuti. A on, kad vidje da mu je tu kćerka, uzme ganutljivo uzdisati, i još više kad vidje da sam je ja privinuo i zagrlio, a ona je mirna, niti se brani, niti jadikuje, niti se otima. Ali je ipak šutio, da mu ne bude po onim mnogim prijetnjama renegatovim.

Kad je dakle Zoraida vidjela da je već u lađi i da smo nakani zaveslati, i kad je vidjela oca i one svezane Maure, poruči mi po renegatu da me moli neka odriješim Maure i neka joj oslobodim oca, jer ona će prije skočiti u more nego gledati kako pred njenim očima i zbog nje robuje otac njen, koji ju je nadasve volio. Renegat mi isporuči, a ja odgovorim da ću drage volje to učiniti. Ali mi renegat odvrati da se to ne može, jer ako mi njih ostavimo tu, svikat će oni odmah svijet na kopnu i uzbuniti grad, pa će udariti za nama potjera na lakim fregatama, opkolit će nas i s kopnene i s morske strane, tako da nećemo moći izmaknuti; možemo ih jedino osloboditi kada stignemo u prvu kršćansku zemlju. Svi se složimo s tim, pa se zadovolji i Zoraida, kojoj smo razložili zašto joj ne možemo odmah udovoljiti želji.

Naši se snažni veslači u velikoj tišini i s radosnom hitrinom prihvate odmah vesala, te se mi od svega srca preporučimo Bogu i zaplovimo k otoku Mallorki, jer to nam je bila najbliža kršćanska zemlja. Ali kako je zapuhao vjetar sjevernjak i more se uzburkalo, nismo mogli udariti na Mallorcu, nego smo morali neprestance duž kopna prema Oranu, i svagda nas morio strah neće li nas opaziti iz Sargela, koji je na toj obali šezdeset morskih milja od Alžira; bojali smo se također da ne sretnemo ovdje uz obalu koju galiju od onih što ovuda obično plove s robom iz Tetuana, no ipak smo svi redom sudili da nećemo nastradati ako skobimo trgovačku galiju, samo ako nije gusarska, nego možemo još i preoteti lađu, na kojoj ćemo sigurnije dokončati svoj put. A dok smo plovili, skrivala je Zoraida glavu među moje ruke, da ne vidi oca, i ja sam je čuo kako zaziva Lelu Marien da nam bude na pomoći. Prevalimo mi tridesetak milja, a onda svane, te ugledamo na tri puškometa kopno, ali sasvim pusto i bez ikoga tko bi nas mogao vidjeti. No mi se ipak iza sve sile upnemo zaploviti prema otvorenijem moru, koje se nešto smirilo. Kad smo otplovili dvije milje, naredim veslačima neka veslaju naizmjence, da malo prigrizu, jer hranom smo dobro opskrbili lađu, ali oni za veslima odgovore da sada nije vrijeme nikakvu otpočinku; neka jedu koji ne veslaju, a oni ne puštaju nipošto vesala iz ruku. Bude tako, a uto puhne jak vjetar, te moradosmo odmah razapeti jedra i dići vesla, pa udariti na Oran, jer nismo mogli ni na koju drugu stranu. Sve smo to uradili veoma brzo, te smo sad jedrili više od osam milja za sat i jedino smo se bojali da ne skobimo kakav gusarski brod. Tagarinskim Maurima dademo jesti, a renegat ih utješi i rekne im da nisu zasužnjeni, nego će pri prvoj prilici biti oslobođeni. Isto tako bude rečeno i Zoraidinu ocu, ali on odgovori:

— Čemu god se ja nadao i što god ja sudio o vašoj velikodušnosti i vašim dobrim nakanama, oj kršćani, ipak ja nisam tako lud te bih mislio da ćete vi mene osloboditi. Čemu biste se izvrgavali opasnosti da mi slobodu otmete, kad biste sada bili voljni tako mi je velikodušno vratiti, pogotovo gdje znate tko sam i koliku korist možete izvući dok mene ne oslobodite; samo vi kazujte koliko želite, a ja vam evo nudim sve što god budete iskali za mene i za ovu moju nesretnu kćer, ili ako nećete, onda za nju samu, jer ona je veća i bolja polovina moje duše. Uz te riječi zaplače on tako gorko da smo ga svi požalili, a Zoraida ga morade pogledati. Kad ona vidje da joj otac plače, tako se gane da je ustala ispred mojih nogu, pristupila k njemu i zagrlila ga: sljubili se licima, te tako žalostivo zaplakali da su im se pridružili mnogi od nas. Ali kad otac opazi da mu je kći u svečanim haljinama i iskićena tolikim draguljima, zapita je svojim jezikom:

— Što je to, kćeri moja? Sinoć, prije nego što nas je pogodila ova strahovita nesreća u kojoj smo sada, vidio sam te u običnim, domaćim haljinama. Nisi imala vremena da se preodjeneš, a i nije se dogodila nikakva vesela zgoda da je slaviš, te se kitiš i gizdaš, a ti si sada odjenuta u najljepše haljine što sam ti ih znao i mogao nabaviti dok nam je sreća bila sklona. Odgovori mi, jer ja se tomu čudim više nego

i samoj nesreći u koju sam zapao.

Sve to što je Maur govorio kćeri tumačio nam je renegat, a Zoraida nije odgovarala ni riječi. Ali kad on ugleda u kutu u lađi kovčežić u kojem ona čuva svoje dragulje, a on dobro zna da je ostavljen u Alžiru i nije ponesen u ljetnikovac, još se gore zbuni, te je zapita otkud je taj kovčeg dospio nama u ruke i što je u njemu. Na to mu uzvrati renegat, i ne čekajući hoće li odgovoriti Zoraida:

— Nemoj se mučiti, gospodaru, ispitujući toliko kćerku Zoraidu, kad ću ti ja ovim jednim što ti uzvraćam odgovoriti na sva pitanja. Znaj dakle da je ona kršćanka, te da je raskinula naše lance i oslobodila nas iz ropstva. Ide ona sada od svoje volje, a ja sudim da se veseli, kao onaj koji iz mraka izlazi na svjetlost, iz smrti na život, iz muke u slavu.

— Je li istina, kćeri, što on veli? — zapita Maur.

— Istina je — odgovori Zoraida,

— Ti si dakle kršćanka — opet će starac — i ti si oca svojega predala u vlast neprijateljima njegovim?

Na to mu odgovori Zoraida.

— Kršćanka jesam, ali nisam tebe predala ovoj nevolji, jer mi nikada nije želja bila da te ostavim ili da ti išta nažao učinim, nego sam jedino željela sebi dobro.

— I kakvo si dobro učinila sebi, kćeri?

— Zapitaj Lelu Marien — odgovori Zoraida — ona će to bolje znati nego što ja znam.

Čim je Maur čuo te riječi, baci se on naglavce, s nevjerojatnom brzinom u more, i bio bi se jamačno utopio, da mu prostrane haljine njegove nisu bile na smetnju te ga zadržale malo nad vodom. Uzviče se Zoraida, da bi ga spasili, a mi odmah svi pritrčimo te ga zgrabimo za haljinu i izvučemo ga napol onesviješćena. Zoraida se toliko razjadi, kao da joj je otac već mrtav, te zakuka nad njim žalostivim i bolnim glasom. Izvrnemo ga naglavce, te on povrati silnu vodu, pa se nakon dva sata osvijesti. Dotle se vjetar okrenuo i potjerao nas opet kopnu, te mi iza sve sile zaveslamo, da se ne nasučemo. I dade nam dobra sreća te stignemo u zaton, pokraj malena rta kojemu su Mauri nadjenuli ime *Cava Rumia*, a to u našem jeziku znači: zla kršćanka. Pripovijedaju Mauri da je ondje pokopana Cava, zbog koje je propala Španjolska, jer *kava* znači u njihovu jeziku zlu ženu, a *rumia* kršćanku.[242] Zato oni na zlo slute kad ih nevolja natjera da se ondje usidre, jer bez nevolje, onamo ne pristaju. Ali nama ono ne bijaše pristanište »zle žene«, nego sigurno utočište i zaklon, dok se more ne smiri. Razmjestismo po kopnu straže, a vesla ne ispustismo iz ruku, te se nahranismo onim što nam je renegat bio spremio, i pomolimo se od svega srca Bogu i Bogorodici, neka nam budu na pomoći i milostivi, da sretno dokončamo što smo čestito započeli.

Na Zoraidinu molbu odredim da na kopno iskrcaju oca njena i sve one druge Maure što ih svezane vodimo, jer nije više imala duše i nježno joj se srce kidalo kad je gledala svezana oca i svoje zemljake zasužnjene; obećamo joj dakle da ćemo joj po volji učiniti: kad budemo odlazili, ostavit ćemo ih na ovome nenapučenom mjestu, gdje nam to nije opasno.

Nisu nam uzalud bile molitve: nebo ih usliša, jer nam odmah zapuše povoljan vjetar, more se smiri i pozove nas da opet bodro nastavimo započeti put. Kad to vidjesmo, razriješimo Maure, te ih jednoga po jednoga iskrcamo na kopno, na veliko čudo njihovo. Ali kad htjedosmo iskrcati Zoraidina oca, koji se bio sasvim osvijestio, progovori on

— Što mislite, kršćani, zašto je ovoj djevojčuri radost što ćete mene osloboditi? Zar od kćerinske ljubavi za mene? Nije zaista zato, nego da joj ne smetam kad se bude odala zlim svojim nakanama; i nemojte misliti da ona mijenja vjeru zato što je vaša vjera bolja od naše, nego zato što zna da je u vašoj zemlji razuzdanost slobodnija nego u našoj. Onda se okrene Zoraidi i progovori njoj, a ja i još jedan kršćanin držali smo ga za obadvije ruke, da ne učini kakvu ludost.

— Ti gaduro, ti neuputna i neposlušna djevojko! Kamo si slijepa i nepromišljena namjerila s ovim

psima, iskonskim neprijateljima našim? Proklet bio čas kada sam te rodio, proklet užitak i slast u kojima sam te stvorio!

Ali kad sam vidio da nema kraja ni konca njegovu govoru, brže ga iskrcam na kopno, a on nastavi ondje u sav glas proklinjati i jadikovati, moleći Muhameda neka moli Boga da nas smlavi, satre i uništi. A kad smo odjedrili, te mu nismo mogli čuti riječi, vidjeli smo još kako se razmahuje, čupa bradu, trga kosu i po zemlji se valja. No jedanput zavikne tako glasno da smo ga čuli:

— Vrati se, mila kćeri, vrati se na kopno! Sve ti ja opraštam. Pokloni tim ljudima sve blago, koje je ionako već njihovo, i vrati se, da utješiš tužnoga oca, koji će na ovoj pustoj pješčari izdahnuti život ako ga ti ostaviš.

Sve je to slušala Zoraida, jadila se i plakala, a nije znala drugo odgovoriti nego ovo:

— Dao Allah, oče, da tvoju tugu utješi Lela Marien, koja je mene navela da budem kršćanka. Allah dobro zna da nisam mogla drugačije, nego onako kako sam učinila, i da ovi kršćani nisu mene ni na što navratili; sve da sam ja bila nakana ne odlaziti s njima, nego ostati kod kuće, ne bih to mogla, jer me duše silila da izvršim ono što se meni čini isto onako dobrim kao što tebi, dragi oče, zlim.

Tako reče, ali otac je više nije čuo, a ni mi nismo njega vidjeli. Uzmem dakle tješiti Zoraidu, a svi prionemo za našim putom, i još nam ga olakša povoljan vjetar, tako te se ponadasmo sutra u zoru stići na španjolsku obalu. Ali nema sreće čiste i nepomućene, nego je svagda prati ili slijedi za njom kakvo zlo koje ju muti i kvari, te i nas stiže nevolja ili možda kletva kojom je Maur prokleo kćer, jer svaka je očeva kletva teška, ma kakav otac bio. Bila su gotovo tri sata u noći odmakla, a mi već isplovili na pučinu, razapeli jedro ozgo do dolje i privezali vesla, jer je vjetar bio povoljan i nismo ih trebali, kad ujedanput opazimo po jasnoj mjesečini kako ispred nas plovi okruglasta lađa,[243] razapetih jedara, a upravljaju njome s vjetrene strane; bila je ispred nas tako blizu te moradosmo jedra spustiti i vesla prihvatiti da se ne sukobimo, a isto tako zaveslaju i oni, da nas propuste. Na lađi pak stoje ljudi na rubu, te nas pitaju tko smo, odakle idemo i kamo plovimo; ali kako su nas to zapitali francuskim jezikom, reče naš renegat:

— Neka nitko ne odgovara, jer to su jamačno francuski gusari, koji sve pljačkaju.

Kad nas je tako opomenuo, nitko ne odgovori ni riječi. Ali tek što smo odmaknuli malo i lađa krenula po vjetru, ispale oni iznenada dva topovska zrna što bijahu lancem spojena,[244] te nam prepolove jarbol i jedra bace u more; u taj mah opali i drugi top i zrno pogodi našu lađu u sredinu te je svu probije, ali nikakve druge štete ne počini. Kad mi vidjesmo da tonemo, uzvičemo se iza svega glasa te udarimo u zapomaganje, moleći napadače neka nas izbave da se ne utopimo. Skupe oni jedra, spuste u more čamac ili barku, te uđe u nju dvanaestak oružanih Francuza, s puškama i sa zapaljenim fitiljima, i stignu k nama. Kad oni vide koliko nas je malo i kako nam lađa tone, prime nas i reknu da nam se ta nezgoda dogodila zato što smo bili neuljudni i nismo im odgovorili. Naš renegat uhvati kovčežić sa Zoraidinim blagom i baci ga u more, a nitko ne opazi kad je to uradio. Prijeđemo dakle svi k Francuzima, a oni nas najprije ispitaju, što htjedoše znati, te nam onda kao krvni neprijatelji pootimaju sve što smo imali. Opljačkaju i Zoraidu, te joj skinu čak i grivne s nogu; ali mene to nije jadilo onako kako je jadilo Zoraidu, nego sam se bojao neće li oni, dok joj pootimaju sav taj bogati i skupocjeni nakit, oteti njoj i ono blago koje je navrednije i do kojega joj je najviše stalo. No ti ljudi nisu bili požudni ni za čim drugim nego za novcem, i nikada im se lakomost ne može nasititi. A tolika im je bila lakomost, da bi nam bili poskidali i sužanjske haljine, samo kad bi im bile od ikakve koristi.

Neki su od njih smatrali da bi najzgodnije bilo umotati nas u jedro i baciti u more, jer su bili nakanili trgovati u nekim španjolskim lukama pod bretonskim imenom, a da nas povedu žive, otkrilo bi se razbojstvo, te bi bili kažnjeni. No kapetan, koji je bio opljačkao moju dragu Zoraidu, reče da je zadovoljan nagrabljenim plijenom, te ne kani pristati ni u kojoj španjolskoj luci, nego hoće da prođe

noću, ili kako bude mogao, kroz Gibraltarski tjesnac, i da se uputi u La Rochelle, odakle je krenuo. Odluče dakle da nam sa svoje jedrenjače dadu čamac i sve što nam treba za ovaj kratki put što ga još imamo prevaliti. Tako oni sutradan i učine, već na dogledu španjolskoga kopna, a kad ga mi ugledamo, pozaboravljamo u jedan mah sve nevolje i siromaštinu, kao da ih nismo nikada trpjeli: tolika je slast steći izgubljenu slobodu. Bilo je otprilike podne kad su nas pustili u barku te nam dali dvije bačve vode i nešto dvopeka. A kad je ulazila prekrasna Zoraida, ne znam kakvo je milosrđe ganulo kapetana, te joj dade četrdeset zlatnih škuda i ne dopusti da joj vojnici skinu ovu odjeću što je evo i sada na njoj. Uđemo u barku i zahvalimo im na dobru koje su nam iskazali, jer nam je bilo više do hvale nego do jadanja, a oni krenu na more, ravno ka Gibraltaru. Ali mi nismo pazili kamo će oni, nego smo upirali pogled u kopno što se pojavilo pred nama, te prionemo veslati tako revno da smo o sunčanom zapadu bili nadomak kopna i nadali se da ćemo prije noći stići. Ali te noći nije bilo mjesečine, nebo mračno, a mi nismo poznavali obalu. Učini nam se zato da nije sigurno izlaziti na kopno. Mnogima se pak od nas učini da jest, te reknu da se iskrcamo, iako smo među hridinama i daleko od ljudskoga nastana: neće nas barem moriti strah da bi mogli naići gusarski brodovi tetuanski, koji znaju omrknuti u Berberiji a osvanuti na španjolskoj obali, pa kad se napljačkaju, vraćaju se na noćište kući. Između ta dva protivna mišljenja prihvatimo ono da se polako približimo kopnu i da se iskrcamo gdje možemo, bude li more mirno. Tako i učinimo, te malo prije ponoći stignemo pod visok brijeg, ali taj nije bio tik do mora, nego je bilo mjesta da se možemo udobno iskrcati. Udarimo o pličinu, izađemo na kopno, poljubimo zemlju te u suzama radosnicama zahvalimo Bogu, Gospodu našemu, na neprispodobivom dobru koje nam je iskazao. Istovarimo iz barke živež, izvučemo je na kopno i priličan se komad puta uspnemo uzbrdo, jer iako smo bili na obali, još se nismo pravo mogli u srcu smiriti ni konačno povjerovati da smo evo u kršćanskoj zemlji.

Svanu dan, ali nama se učini da je zakasnio, i jedva ga dočekasmo. Popnemo se navrh brijega, da vidimo hoćemo li odande vidjeti kakvo ljudsko naselje, ili kakve pastirske kolibe, ali koliko god se mi ogledavali, nigdje ne ugledasmo ni sela, ni žive duše, ni staze, ni puta. Ipak odlučimo zaputiti se dalje, jer moramo valjda nabrzo naići na koga tko će nam reći gdje smo. Ali najgora mi muka bijaše gledati kako po toj vrleti pješači Zoraida. Nosio sam je doduše počesto, ali nju je više umarao moj umor nego što ju je odmarao vlastiti odmor, te nije više dopuštala da se ja tako mučim, nego je strpljivo i bodro stupala, a ja sam ju sve vrijeme vodio za ruku. Prevalismo otprilike gotovo četvrt milje, kad začujemo malu klepku, a to je jasan znak da je u blizini kakvo stado. Ogledamo se pozorno hoće li se tko pojaviti i ugledamo pod plutovim drvetom derana pastirčića kako mirno i bezbrižno nožem rezucka štap. Zovnemo ga, a on digne glavu i skoči brže na noge, jer kako smo kasnije doznali, prvoga je opazio renegata i Zoraidu, te je pomislio da sva Berberija navaljuje na njega. Potrči on dakle šumom što ga noge nose, i uzviče se u sav glas:

— Mauri, Mauri provalili u zemlju! Mauri! Mauri! Na oružje, na oružje!

Od te se vike zbunimo svi, te nismo znali što bismo. Vidjeli smo da će pastirova vika uzbuniti svijet, te će odmah dojuriti obalski stražari na konjima, da vide što je; uglavimo dakle da renegat skine turske halje i uzme sužanjski kaput jednoga od nas, a taj ostane u košulji. Preporučimo se dakle Bogu i krenemo onim istim putem kojim je udario pastir, sveudilj iščekujući da na nas naiđu obalski stražari. I nismo se ni prevarili, jer ne prođu ni dva sata, a mi iz guštare ispadnemo na ravnicu te ugledamo pedesetak konjanika koji u kas jure k nama. Čim smo ih ugledali, stanemo i počekamo ih, a kad oni stigoše i umjesto Maura, koje su tražili, zatekoše jadnike kršćane, zbune se, i jedan nas od njih zapita jesmo li možda mi oni zbog kojih je pastir zvao na oružje.

— Jesmo — odgovorih ja i htjedoh započeti o tome odakle dolazimo, i tko smo, ali jedan od kršćana koji bijaše s nama prepozna onoga jahača što nas je zapitao, te mi se uteče u riječ i klikne:

— Hvala milomu Bogu, gospodo, što nas je ovako izveo na dobro! Jer ako se ja ne varam, ovaj kraj, u

kojem smo, pripada Vélez Málagi,[245] a ako godine mojega robovanja nisu u mojoj pameti zatrle sjećanje, vi, gospodine, koji nas pitate tko smo, vi ste Pedro od Bustamanta, ujak moj.

Čim je to kršćanin sužanj izrekao, skoči konjanik s konja, zagrli mladića i reče:

— Nećače, dušo i živote moj, prepoznajem te. A ja sam tebe već oplakao mrtva, i sestra moja, mati tvoja, i svi tvoji, koji su još na životu. Bog je bio milostiv i poživio ih da se naužiju sreće gledajući te. Znali smo da si u Alžiru, a po odjeći tvojoj i tvojega društva razabirem da si se po čudu oslobodio.

— Istina je — odgovori mladić — a bit će kada da vam sve pripovjedimo.

Čim su konjanici čuli da smo mi sužnji kršćani, sjašu oni sa svojih konja i svaki nas pozove da nas na svojem konju odvede u grad Vélez Málagu, poldrug milje odande. Nekoji odu da otpreme u grad barku, pošto smo im rekli gdje smo je ostavili, drugi nas posade iza sebe na konje, a Zoraida uzjaše iza ujaka onoga kršćanina. Sav nam grad iziđe u susret, jer jedan bijaše otišao naprijed i javio naš dolazak. Nisu se čudili oslobođenim sužnjima ni zarobljenim Maurima, jer sav je svijet na toj obali navikao gledati i jedne i druge, ali se zadive krasoti Zoraidinoj. U taj je mah ona baš bila najkrasnija: zažarilo joj se lice i od puta i od radosti što je stigla napokon u kršćansku zemlju, i nije ju strah da će nastradati, pa joj sinulo takvom bojom te bih rekao, ako me nije onda ljubav zavarala, da ljepšega bića nema na svem svijetu, ili ga ja barem nisam vidio.

Krenemo ravno u crkvu, da zahvalimo Bogu na milosti, koju nam je iskazao. Uđe u crkvu i Zoraida, te reče da tu ima likova koji su nalik na Lelu Marien. Odgovorimo joj da su to njene slike, a renegat joj objasni što god je jasnije mogao što te slike znače, pa neka ih štuje kao da je svaka od njih zaista sama Lela Marien, koja je govorila s njom. Kako je ona razborita i bistre pameti, odmah je razumjela što joj je rekao o slikama. Odande nas odvedu i razdijele po raznim kućama u gradu; renegata, Zoraidu i mene povede onaj kršćanin što je s nama došao u kuću svojih roditelja, koji su bili po imetku srednje ruke, ali nas počaste kao i rođenoga sina svojega.

Šest dana proboravimo u Vélezu, a onda renegat, pošto se obavijestio što treba da čini,[246] otputuje u Granadu, da se posredovanjem Svete inkvizicije vrati u krilo Svete Crkve; oni se drugi oslobođeni kršćani raziđu kamo se komu zgodnijim učinilo; preostadosmo jedino Zoraida i ja, s ono škuda što ih je Francuz od uljudnosti dao Zoraidi. Od tih sam novaca kupio ovo živinče na kojem ona jaše, te sam je sve dosad pazio kao otac i kao konjušar, a nipošto kao muž. Nakani smo otići, da vidimo je li mi otac živ i je li koji od moje braće bio bolje sreće od mene. Ali kad mi je Bog dao za družicu Zoraidu, ja mislim da meni ne bi bila vrednija nikakva sreća koja bi me mogla zapasti, ma kako čestita bila. Tolika je i takva je strpljivost s kojom Zoraida podnosi nevolje siromaštva, i tolika je želja njena da bude kršćanka, te joj se divim i voljan sam joj služiti dokle god mi život traje. No želju moju da budem njen i da ona bude moja, muti i kvari to što ne znam hoću li u zavičaju naći kutak kamo bih ju sklonio, i nije li vrijeme i smrt toliko promijenila stanje i život mojemu ocu i braći, da možda neću nikoga naći tko me zna, ako njih više nema.

Ispričao sam vam, gospodo, do kraja svoja lutanja. Rasudite sami po svojoj pameti je li vam moje kazivanje ugodno i na čudo. Volio bih da sam sve ispričao kraće, ali i ovako mi je nekoje zgode skinuo s jezika strah da vam ne bih dosadio.

Četrdeset druga glava

koja priča što se dalje dogodilo u krčmi, i još mnoge druge zgode, vrijedne da se znaju.

Nakon tih riječi zašutje sužanj, a don Fernando mu reče:

— Zaista, gospodine kapetane, način kako ste pripovjedili te neobične doživljaje bio je takav da je jednak s novošću i neobičnošću samoga događaja. Sve je neobično i rijetko i prepuno zgoda što su na čudo i divljenje svakomu koji ih čuje, a toliko nam je zadovoljstvo bilo slušati ih, da bi nas i do zore pripovijest držala u napetosti, i mi bismo uživali kad bi se opet iznova započela.

Tako rekoše, te se i Cardenio i svi drugi ponude da budu na usluzi, koliko god mogu, a ponude se takvim iskrenim i toplim riječima da je njihova dobrota ganula kapetana. Osobito mu ponudi don Fernando neka krene s njim, pa će privoljeti svoga brata markiza[247] da bude kršteni kum Zoraidin, a njega će sam opremiti tako da će se moći vratiti u zavičaj dostojno i udobno, kako mu dolikuje. Na svemu tome zahvali kapetan uljudno, ali ne htjede primiti nijedne od tih velikodušnih ponuda.

Uto zanoća, a kad se smračilo, stigne pred krčmu kočija s nekoliko konjanika. Zaištu noćište, a krčmarica im odgovori da u cijeloj krčmi nema nezapremljena mjesta ni kolik je dlan.

— Bilo kako bilo — reče jedan od onih konjanika — mora biti mjesta za gospodina suca, koji evo dolazi.

Kad je krčmarica čula to ime, zbuni se i reče:

— Gospodine, velim jedino da nemam postelje. Ako je gospodin sudac ponio posteljinu, kao što valjda i jest, neka izvoli ući, jer ćemo mu prepustit našu sobu, da gospodinu ugodimo.

— Tako valja — odgovori konjušar.

Ali dotle je već bio sišao s kočije čovjek komu se već po odjeći razabirala čast i služba što ju obnaša. Bila je na njem duga halja, na njoj široki naborani rukavi, te mu se vidjelo da je sudac, kako je onaj sluga i rekao. Vodio je za ruku djevojku od nekih šesnaest godina, u putnim haljinama, a tako milovidnu, krasnu i stasitu, da su se svi zadivili kad je ugledaše, pa da nisu u krčmi vidjeli Doroteju, Luscindu i Zoraidu, mislili bi da se teško može i naći ljepotica kao što je ta djevojka.

Kad su ulazili sudac i djevojka, nađe se tu i don Quijote, i kako ih on ugleda, reče:

— Samo izvolite, gospodine, ući i razonodite se u ovome dvoru. Tijesan je doduše i neudoban, ali nema na svijetu te tjesnoće i neudobnosti gdje ne bi bilo mjesta oružju i znanosti, pogotovo kad oružje i znanosti imaju pratilicu i vodilju, kao što vaša znanost, gospodine, ima tu krasnu gospođicu, kojoj ne samo da se moraju otvarati i raskivati dvori nego joj se moraju uklanjati i hridine, rastavljati se i ulijegati bregovi, da njoj bude zaklona. Uđite, velim, gospodine, u ovaj raj, jer ovdje ćete naći zvijezda i sunaca što dolikuju nebu koje vi sa sobom vodite: ovdje ćete naći oružje u svoj slavi i krasotu u svem savršenstvu.

Zadivi se sudac don Quijotovu govoru, a onda ga uzme pomnije promatrati, te se začudi njegovoj spodobi isto onako kaošto i riječima. Nije znao što bi mu odgovorio, i nije mu se mogao načuditi, no uto ugleda pred sobom Luscindu, Doroteju i Zoraidu, koje su od krčmarice bile dočule za nove goste i za krasotu djevojčinu, te sada dođoše da je vide i pozdrave. A don Fernando, Cardenio i župnik dočekaju suca najprijaznije i najuljudnije. Sudac uđe, zbunjen i time što vidi i time što čuje, a krasotice u krčmi pozdrave dobrodošlicom krasotu djevojku. Sudac razabere doduše da su svi ovi ovdje sami otmjeni ljudi, ali ga je bunila don Quijotova spodoba, lice i vladanje. Pošto su dakle završili uljudne pozdrave i razmotrili koliko se mogu udobno smjestiti u krčmi, urede sve onako kako su se već dogovorili: sve žene uđu u već spomenutu komoricu, a muškarci ostanu vani, kao za stražu ženama. Sudac pristane da njegova

kći, jer ona mu je djevojka bila kći, otiđe s gospođama, a ona vrlo rado i pođe. S uskom posteljom krčmarovom i s polovinom posteljine što ju je sudac donio pripreme se za noć i bolje nego što su mislile.

Sužnju kapetanu od onoga je trena kad je ugledao suca zakucalo srce od slutnje da je to njegov brat. Zapita jednoga od slugu koji su s njim došli kako mu je ime, i zna li iz kojega je kraja. Sluga mu odgovori da se zove licencijat Juan Pérez od Viedme, a vele da je iz nekoga mjesta u leonskim planinama. Ta vijest i sve ono što je vidio sasvim ga uvjeri da je to njegov brat, koji se po očevu savjetu dao na nauke. I uzbuđen i veseo zovne ustranu don Fernanda, Cardenija i župnika, te im pripovjedi što se dogodilo, i pouzdano im povjeri da mu je taj sudac brat. Rekao mu je sluga i to da je gospodin imenovan za suca onkraj oceana, pri Velikom sudu meksičkome. Doznao je još da mu je ona djevojka kći, mati joj je umrla u porođaju, i da je jako bogat po mirazu pokojne žene koji je s kćerkom ostao u kući. Zapita ih dakle za savjet kako bi se otkrio i bi li najprije iskušao hoće li ga se brat stidjeti što je siromašan, ili će ga srdačno primiti.

— Pustite mene, ja ću pokušati — reče župnik — pogotovo gdje i nema sumnje, gospodine kapetane, da će vas on lijepo primiti. Po dostojanstvu i razboritosti, koja se jasno vidi u vašega brata, ne može on nipošto biti takav da će se tuđiti od vas, nego će znati kako je sreća nestalna.

— Ipak bih volio — reče kapetan — da mu se ne otkrijem iznenada, nego bih da zaokolišamo.

— Velim vam — odgovori župnik — uredit ću tako da ćemo svi biti zadovoljni.

Dotle je bila spremljena večera, te svi posjedaju za stol, osim sužnja i gospođa, koje su zasebno u svojoj sobi večerale. Usred večere progovori župnik:

— Ja sam, gospodine suče, u Carigradu proveo nekoliko godina u sužanjstvu, te sam ondje imao druga koji je vaš prezimenjak. Taj je moj drug bio od najhrabrijih vojnika i kapetana u svem španjolskom pješaštvu, ali koliko god je bio srčan i junačan, isto je toliko bio i nesretan.

— A kako se zvao taj kapetan, gospodine? — zapita sudac.

— Zvao se — odgovori župnik — Ruy Pérez od Viedme, a bio je rodom iz nekoga mjesta u leonskim planinama. On mi je pripovjedio jednu zgodu koja mu se dogodila s ocem i s braćom, i da mi to nije pripovjedio onakav istinit čovjek kao on, rekao bih da je bajka, kakve pričaju zimi kraj ognjišta. Ispričao mi kako je otac njegov razdijelio imutak među tri sina i posavjetovao ih onda bolje od samoga Katona. Izabrao on dakle ratni posao i tako se iskazao u njemu da se za malo godina hrabrošću i srčanošću svojom, ničim drugim nego svojom valjanošću, popeo do pješačkoga kapetana i samo što već nije postao pukovnik. Ali sreća mu se iznevjeri baš ondje gdje se najviše nadao, te on onoga presretnoga dana, u bitki kod Lepanta, izgubi slobodu, baš kada su je toliki drugi stekli. Ja sam se izgubio u Goleti, i tako se mi nakon svakojakih zgoda združimo u Carigradu. Odande je došao u Alžir, i tu mu se dogodila jedna od najneobičnijih zgoda što se ikada dogodila na svijetu.

Nastavi tako župnik, te ukratko pripovjedi što se kapetanu dogodilo sa Zoraidom. Sve je to pozorno slušao sudac, kao još ništa dotad.[248] Župnik ispripovjedi donde kako su Francuzi opljačkali kršćane, te njegov drug i krasotica Maurkinja zapadoše u siromaštvo i nevolju. A dalje, veli ne zna što je od njih bilo: jesu li stigli u Španjolsku, ili su ih Francuzi odveli u Francusku.

Sve to što je župnik pripovijedao slušao je sa strane kapetan i pazio na svaku kretnju bratovu. A ovaj, kad je vidio da je župnik dovršio svoju pripovijest, uzdahnu iz dna grudi i progovori, a na oči mu navriješe suze:

— Oh, gospodine, kad biste vi znali kako me u srce dira to što ste mi pripovjedili, te ne mogu da suspregnem suza, koliko god bih volio da ih skrijem! Taj hrabri kapetan koga ste spomenuli, moj je stariji brat, koji je bio junačniji i zanosniji od mene i od mlađega brata mojega, te je odabrao časni i dostojni ratni posao, a to je bio jedan od onih triju putova na koje nas je naputio otac, kao što vam je rekao vaš drug u onoj, kako velite, bajci što ste je čuli. Ja sam se latio nauka, te me u njima Bog i moja marljivost,

digoše na ovu čast u kojoj me vidite. Mladi mi je brat otišao u Peru i tako je bogat da je onim što je poslao ocu i meni namirio onaj dio koji ga je zapao, i još je dao ocu toliko da može udovoljavati svojoj prirodenoj darežljivosti, a i ja sam se mogao doličnije i dostojnije baviti naukama, te postići ovu čast u kojoj sam danas. Živ mi je još i otac i gine od želje da dozna za sina prvenca, te se neprestano moli Bogu da mu ne bi smrt sklopila vjeđe dok nije za života pogledao sinu u oči. Razborit mi je brat, i ja se čudim kako se u tolikim mukama i jadima, pa i u dobroj sreći, nije pobrinuo da ocu javi ikakav glas o sebi, jer da je otac doznao, ili tko od nas, ne bi on morao očekivati ono čudo s trskom, da stekne otkupninu. A sada me mori strah, kad pomislim jesu li ga oni Francuzi oslobodili, ili su ga možda ubili, da prikriju svoje razbojstvo. Muči me sve to, i nema mi na putu više onoga zadovoljstva s kojim sam krenuo, nego samo tuge i žalosti. Oj dobri brate moj, gdje li si sada, da te potražim i da te izbavim iz muka tvojih, sve ako ja zapao u muke! Oh, tko će našemu starcu ocu javiti glas da si na životu, ma i u najdubljoj tamnici u Berberiji, jer tebe će izbaviti odanle njegovo blago, bratovo i moje! Oj krasna, čestita Zoraido, tko bi tebi uzvratio dobro koje si iskazala mojem bratu! Da nam je biti kod preporoda tvoje duše i u svatovima tvojim, kolika bi nam radost bila svima!

To je i tako je govorio sudac, sav ganut glasom o bratu, a svi koji su ga čuli pridružiše se i požališe njegovu tugu. Kad je dakle vidio župnik da mu je ovako dobro pošlo što je naumio i što je poželio kapetan, ne htjede ih dulje puštati u žalosti, nego ustane od stola, ode onamo k Zoraidi, uhvati je za ruku, a za njom pođu Luscinda, Doroteja i sučeva kći. Kapetan je čekao da vidi što to župnik kani, a on uhvati drugom rukom i njega za ruku, pristupi s obadvoma sucu i onim drugim vitezovima i reče:

— Suspregnite suze, gospodine suče, jer vama se izvršuje što god ste željeli: evo pred vama dobroga brata i dobre snahe vaše. Evo kapetana Viedme i evo krasne Maurkinje, koja mu je onoliko dobro iskazala. Francuzi o kojima sam vam govorio, ovako su ga ogolili, da vi mognete pokazati svoju velikodušnost.

Poleti kapetan da zagrli brata, a on mu položi obadvije ruke na prsa, da ga razmotri malo izdaljega; ali kad ga je prepoznao, zagrli ga tako srdačno i prolije tolike suze radosnice, da su se za njim poveli gotovo svi koji su ondje bili. Riječi koje su njih dvojica govorili, i čuvstva koja su iskazali, teško da se mogu i zamisliti, a kamoli opisati. Sad pripovijedaju nabrzo svoje doživljaje; sad iskazuju bratsku ljubav; sad sudac grli Zoraidu; sad joj nudi sav svoj imutak; sad veli svojoj kćeri neka je poljubi; sad krasna kršćanka i prekrasna Maurkinja opet izmamljuju suze svima. Sve je te neobične zgode pozorno i bez ijedne riječi promatrao don Quijote, te ih smatrao za prikaze skitničkoga viteštva. Uglave sada da kapetan i Zoraida odu s bratom u Sevilju i jave ocu da se sin našao i oslobodio, pa da otac, ako uzmogne, bude u svatovima i na krštenju Zoraidinu, kad već sudac ne može odustati od puta na koji je krenuo, jer mu je stigao glas da za mjesec dana kreće mornarica iz Sevilje u Novu Španjolsku, te bi mu jako nezgodno bilo da promaši tu plovidbu. Svi se obraduju i povesele sretnoj zgodi sužnjevoj, a kako je bila već prevalila ponoć, odluče se za počinak, koliko im je od noći još ostalo. Don Quijote se ponudi stražiti u dvoru, da ne bi nahrupio kakav gorostas, ili drugi skitnik zlotvor, pomaman za skupocjenim blagom krasote što se tu nalazi. Zahvale mu oni koji su ga znali, i pripovjede sucu čudni hir don Quijotov, pa se i on nasmije. Jedini Sancho Panza htjede svisnuti što toliko oklijevaju s počinkom, te se smjesti bolje od sviju, na samaru svojega magarca, ali to će on ljuto iskihati, kako će se dalje vidjeti. Žene se dakle sklone u svoju sobu, oni se drugi smjeste kako su mogli, a don Quijote iziđe pred krčmu, da straži i čuva dvor, kako je obećao.

Kad bude pred zoru, začuju gospođe tako mio i lijep glas, da ga se nisu mogle naslušati, pogotovo Dorotea, koja još bijaše budna i do koje spavaše doña Clara od Viedme, jer tako se zvala sučeva kći. Nitko nije ni sanjao tko to pjeva, a bio je to samo glas, i nije ga nikakvo glazbalo pratilo. Sad im se činilo da pjeva na dvorištu, sad opet u staji. I dok su one, začuđene, pozorno slušale, priđe Cardenio vratima

njihove sobe i reče:

— Tko ne spava, neka sluša! Čut će mazgara, koji pjeva da je milina slušati.[249]

— Čujemo ga već, gospodine — odgovori Dorotea.

Otiđe Cardenio, a Dorotea uzme slušati što god je pomnije mogla, te začuje ovu pjesmu:

Četrdeset treća glava

u kojoj se kazuje umiljata priča mazgarova, i još druge neobične zgode koje su se dogodile u krčmi.

Ja sam brodar ljubavi,
Po pučini plovim njenoj,
Al mi nada poginula,
Da ću stići kojoj luci.
U daljini vidim zvijezdu,
Blistaviju i krasniju,
Neg Palinur[250] *što je vidje,*
I ja hrlim za njom samo.
Ne znam, zvijezdo, kud me vodiš,
Ja zbunjene duše plovim
I upirem k tebi oči,
Tihe duše u nemiru.
Nemilom se stidljivošću
I oporom čašću kriješ
Ko oblakom ispred mene,
Kada ginem da te gledam.
Oj zvijezdo jasna, sjajna,
Tvoja svjetlost mene krijepi,
Onog časa kad se smrači,
Smračit će se život moj.

Kad je pjevač dotle dopjevao, prisjeti se Dorotea da ne bi ni Clari bilo zgorega čuti onako lijep glas. Prodrma je dakle i odovud i odonud, a kad ju je probudila, reče joj:

— Oprosti mi, mala, što te budim, htjela bih da se naslušaš i nauživaš glasa kakva nećeš možda čuti za svega života.

Clara se probudila: sva još sanjiva, nije u prvi mah ni razumjela što joj Dorotea kazuje. Zapita je dakle, a Dorotea joj ponovi. Clara pripazi, ali tek što je čula dva stiha koje je pjevač otpjevao, zadrhta ona tako kao da je trese groznica. Privinu se k Doroteji, ogrli je i reče:

— Jaoh, gospođice, dušo i živote moj! Zašto ste me probudili? Kamo sreće da mi je sklopiti oči i začepiti uši, pa da ne vidim i ne čujem toga nesretnoga pjevača!

— Što ti to govoriš, djevojčice? Ta vele da to pjeva neki mazgar.

— Nije, nego vlastelin — odgovori Clara — a u njegovoj je vlasti moja duša, te ako je on ne oslobodi, nikada mu se neće oteti.

Zadivi se Dorotea djevojčinim ganutljivim riječima, i učine joj se mnogo razboritijima nego što bi bile spram mladih godina njenih, te joj rekne:

— Vi tako govorite, gospođice Clara, da vas ne mogu razumjeti. Objasnite mi i recite što je to s dušom i s vlastelinom i s tim pjevačem čiji vas glas toliko uznemiruje. No ne odgovarajte mi još sada: voljna sam vam pomoći da se ne bojite, ali bih rado uživala slušajući što on pjeva. Čini mi se da je započeo pjevati novu pjesmu i nov napjev.

— Uživajte! U dobar čas! — odgovori Clara.

I da ne čuje, začepi obadvjema rukama uši. Dorotea joj se začudi, ali uzme slušati što onaj pjeva. A on

nastavi ovako:

Oj nado mi slađana,
Što krčiš put po ljutim tjeskobama
I kročiš postojana
Po stazi kud si namjerila sama,
Nek srce te ne zebe,
Kad svakog trena gledaš smrt do sebe.
Pobijedit nigda neće
Nit časno slavlje slavit duše trome:
Zadobit neće sreće,
Kad u nemoći usudu se svome
Odupirat ne znadu,
Neg tihomu se odaju neradu.
Što ljubav cijeni drago
Milinu svoju, pravo je, valjano;
Najvrednije je blago
Što njenim miljem bude prokušano.
Starinska istina je,
Da ne cijeniš što te malo staje.
Sve zapreke bez broja
Prevladat ljubav postojana znade;
I ljubav stalna moja
Premoći sve će nebrojene jade.
Te čvrstu nadu gojim,
Sa zemlje stići k nebesima svojim.

Tako on završi pjesmu, a Clara opet zajeca. Sve to razbudi u Doroteji želju da čuje uzrok toj umiljatoj pjesmi i žalostivu plakanju. Zapita je dakle opet što je ono maločas htjela reći. Onda se Clara, u strahu da je ne bi čula Luscinda, privije uz Doroteju, zagrli je, primakne usta k njenu uhu, samo da nitko ne čuje što govori, te će joj:

— Taj što pjeva, gospođice, sin je nekoga viteza iz kraljevine Aragonije, vlastelina dvaju sela, a živi sučelice mojoj očinskoj kući u Madridu. Prozori su na očevoj kući bili doduše zimi zastrti,[251] a ljeti zatvoreni kapcima, ali kako bilo da bilo, taj me vitez opazio, ili u crkvi, ili na drugome mjestu, ne znam. No on se zaljubio u mene, a to mi je s prozora svoje kuće kazivao tolikim znacima i tolikim suzama, da sam mu morala povjerovati i zavoljeti ga, i ne znajući još što hoće. Javljao mi i znakom združujući ruku s rukom, te mi time kazivao da će se vjenčati sa mnom. Jako sam se tomu radovala, ali kako sam sirotica bez majke, nisam znala komu bih se povjerila. Nisam mu dakle iskazivala nikakvu drugu sklonost, nego samo kad nije bio kod kuće moj otac, a ni njegov, digla bih malko zastor ili odškrinula kapak, da me vidi. Tomu bi se on toliko veselio te se činilo da će poludjeti od veselja. Uto dođe vrijeme da moj otac otputuje. On je to znao, ali nije doznao od mene, jer ja nisam imala prilike da mu reknem. Čujem onda da se razbolio od žalosti, te kad smo odlazili, nisam ga ni vidjela, da se barem očima oprostim s njim. No kad smo proputovali dva dana i stigli u gostionicu u nekom selu, dan puta odavde, opazim ga na gostioničkim vratima, preodjevena u mazgara, a ta mu je preobuka tako pristajala te ga nebih ni poznala da mi nije u srcu njegov lik. Prepoznam ga, začudim se i obradujem. On me pogleda kradom od oca, od koga se uvijek krio kad god bi me sreo na putu ili u gostionici. A jer znam tko je on, i vidim da od ljubavi prema meni i pješači i toliko se muči, ginem ja od jada, te kud god on stupi, onamo lete moje oči. Ne

znam što on kani i kako je izmaknuo ocu, koji ga neizmjerno voli, jer mu je jedinac i jer je i vrijedan, kako ćete se uvjeriti i sami dok ga budete vidjeli. A još vam velim: sve to što pjeva, iz njegove je glave, te čujem da je jako učen i k tome pjesnik. Kad god ga vidim ili mu začujem pjesmu, sva dršćem od straha i bojim se neće li ga otac prepoznati, te dokučiti našu ljubav. Nisam, otkad živim, ni riječi progovorila s njim, a ipak ga toliko volim da bez njega ne mogu živjeti. Ovo je, gospođice, sve što vam znam reći o tome pjevaču, čiji vas je glas toliko razdragao; po samome glasu razabirete već da on nije mazgar, nego gospodar dušama i selima, kao što sam vam rekla.

— Ne brinite se, gospođice Clara — reče sada Dorotea te ju izljubi tisuću puta — ne brinite se, velim, nego počekajte dok svane dan, a ja se uzdam u Boga da ću vašu ljubav uputiti na pravi put i navratiti na sretan svršetak, kakav i priliči takvu valjanu početku.

— Jaoh, gospođice! — odgovori doña Clara — kakvu svršetku i da se nadam, kad je njegov otac onako otmjen i bogat, te će mu se činiti da ja nisam dostojna ni da budem sluškinja njegovu sinu, a kamoli žena? A da se udam kradom od mojega oca, to ne bih nipošto. Željela bih jedino da se taj mladić vrati i mene se okani. Kad mi ne bude pred očima i kad nas rastavi daleki put, odlanut će mi valjda ova tegoba. Ali da pravo reknem, ne vjerujem ni da će mi to pomoći. Ne znam otkud me i kako zaokupila ta ljubav, jer ja sam još djevojčica, a i on je mladić valjda istih godina. Nisam još navršila ni šesnaestu; sada ću o Miholju navršiti, veli otac.

Dorotea se nije mogla suspregnuti da se ne nasmije kad je čula kako djetinjasto govori doña Clara, te joj reče:

— Hajde, gospođice, da otpočinemo još ovo malo noći, a dok svane, uredit ćemo već, ako Bog dâ.

Umire se one, i u svoj krčmi zavlada mrtva tišina. Samo krčmaričina kći i Maritornes, sluškinja njena, nisu spavale. Znale su one od kakve bolesti boluje don Quijote i da on sada straži pred krčmom oružan i na konju. Odluče dakle njih dvije da se malo pošale s njim ili barem da protrate vrijeme slušajući njegove ludorije.

Na cijeloj krčmi ne bijaše prozora koji bi gledao van, nego je jedino na slamari bila rupa kroz koju izbacuju slamu. Pred tu rupu stanu one dvije poludjevice i smotre don Quijota na konju, kako se podupro o svoj ražanj, te čas po čas bolno uzdiše — misliš: evo će mu se iskinuti duša. A i začuju ga kako govori nježnim, zaljubljenim glasom:

— Oj vladarice moja Dulcinea od Tobosa, ti čudo od krasote, kraju i vršiko razboritosti, poklade najveće domišljatosti, skrovište čestitosti i naposljetku sliko svega što je valjano, čestito i ljupko na svijetu! Što li mi sada radiš? Misliš li možda na svojega sužnja viteza, koji je rado srnuo u tolike pogibije, samo da tebi posluži? Oj ti svijetla božice s tri lica,[252] javi mi glas o njoj! Možda ti sa zavišću gledaš sada njeno lice, a ona se šeta po hodniku sjajne palače svoje, ili se grudima nagnula na balkon, te razmišlja kako bi, bez štete svojoj uzvišenosti i čestitosti, ublažila jad od kojega ovo moje jadno srce gine zbog nje, kako bi prodičila moje muke, kako bi umirila moju brigu, te kako bi, naposljetku, udahnula života mojoj smrti i nagradila moju službu. A ti, sunčani bože, koji valjda već hitiš i prežeš konje, da uraniš i ugledaš moju vladaricu, molim te, kad je budeš ugledao, pozdravi mi je; ali pazi, kad je ugledaš i pozdraviš, da joj ne bi cjelnuo lice, jer ja ću ljubomorniji biti na tebe nego što si ti bio na onu hitru neharnicu za kojom si se znojio i trčao po ravnici tesalskoj, ili po obali Penejevoj; ne sjećam se pravo kuda si onda trčao ljubomoran i zaljubljen.[253]

Kad je don Quijote u svojoj tužaljci dospio dotle, zašapuće mu krčmaričina kći »s-s!« te mu rekne:

— Molim vas, gospodine, hodite ovamo!

Kad mu je tako dala znak i progovorila, obazre se don Quijote i na mjesečini, koja je jasno sijala, opazi da ga zovu k onoj rupi, a njemu se ta rupa učini prozorom, i još s pozlaćenim rešetkama, kakve

priliče sjajnim dvorima, jer njemu je ta krčma dvor. I odmah on zamisli u ludoj pameti, kao što onomad, da ga krasotica djevojka, kći gospodarice toga dvora, svladana ljubavlju, opet napastuje; ali ne htjede biti neuljudan i nezahvalan, te okrene Rocinanta, pritjera ga k rupi, a kad opazi one dvije djevojke, reći će:

— Žalim vas, krasna gospođice, što ste ljubavne misli svoje navratili ovamo, odakle vam one ne mogu biti uzvraćene onako kako zaslužuje vaša vrednoća i milina. Ali nemojte za to kriviti ovoga jadnoga skitnika viteza, komu je Amor onemogućio da ljubav svoju pokloni ikojoj drugoj do jedinoj onoj koja je neograničena vladarica njegove duše od onoga časa kad ju je očima ugledao. Oprostite mi, čestite gospođice, i sklonite se u svoju odaju, te mi nemojte više dojavljivati želje svoje, da ne uzmoram i opet iskazivati nezahvalnost. No ako ljubavi vašoj spram mene mogu ugoditi ičim drugim što nije ljubav, samo kazujte, a ja vam se kunem onom odsutnom mojom slatkom neprijateljicom da ću vam udovoljiti, sve ako zaištete pramen Meduzine kose, koja je od samih zmija, ili same zrake sunčane, da vam ih u staklenicu zatvorim.

— Ništa od toga ne treba mojoj gospodarici, gospodine viteže — priklopi Maritornes.

— Što treba dakle vašoj gospodarici, umna družbenice? — zapita don Quijote.

— Samo jedna od vaših krasnih ruku — odgovori Maritornes — da njome ublaži živu želju što ju je dovela na ovaj prozorak, na veliku opasnost njenoj časti, jer da je opazi otac, svu bi je sasjekao.

— To bih ja htio vidjeti! — odgovori don Quijote. — Pazit će se on, ako neće da nastrada ljuće nego ikoji otac na svijetu, što je ozlijedio nježno tijelo ljubljenoj kćeri svojoj.

Maritornes nije ni sumnjala da će don Quijote pružiti ruku, kako su ga zamolile, te smisli što će sada učiniti. Siđe odande, otrči u staju, skine magarcu Sancha Panze povodac, te se brže vrati k rupi baš u onaj čas kad je don Quijote stao nogama Rocinantu na sedlo, da dohvati prozorčić s rešetkom, za kojim je zamišljao zaljubljenu djevicu, pa pruži ruku i progovori:

— Evo vam, gospođice, ova ruka, ili, bolje da reknem, ovaj bič zlotvorima na svijetu: evo vam, velim, ova ruka koju nije dirnula ruka nijedne žene, pa ni one koja je neograničena vlasnica svega mojega tijela. Ne pružam vam šaku da je poljubite, nego da razmotrite tkivo njenih tetiva, krepčinu njenih mišica, jedrinu i punoću njenih žila, te da rasudite po tome kolika je jakost cijele ruke koja ima onakvu šaku.

— Odmah ćemo vidjeti — odvrati Maritornes, pa spetlja od povoda petlju, ali na šeput, da se lako driješi, i nabaci mu na šaku, onda siđe odande od rupe i sveže čvrsto drugi kraj na bravu od vrata na slamari.

Don Quijote osjeti na ruci hrapavo uže, te reče:

— Čini mi se, gospođice, da vi meni više češete ruku, nego milujete. Nemojte tako loše postupati s njome, jer ona nije skrivila ovo zlo koje vam ja po svojoj volji činim, a i ne valja da na ovakvoj maloći iskaljujete svoju zlovolju. Promislite da se onaj koji istinski ljubi ne sveti ovako ljuto.

Ali sav taj govor don Quijotov nije nitko više slušao, jer čim ga je Maritornes svezala, uteče i ona i ona druga i gotovo puknuše od smijeha, a njega ostaviše tako svezana da se nije nikako mogao osloboditi.

Stoji on dakle, kako je već rečeno, na Rocinantu, sva mu ruka u rupi i svezana za bravu na vratima, pa ga mori silan strah i briga da se ne bi Rocinante iole maknuo, jer onda će se on objesiti o ruku; ne smije on zato ni da se gane, premda bi se od strpljivosti i mirnoće Rocinantove mogao jamačno nadati da se neće maknuti čitavo stoljeće.

Kad je don Quijote dakle vidio da je privezan, a djevojke već otišle, uzme umišljati da se sve to dogodilo po čaroliji, kao što onomad kad ga je u tome istom dvoru izmlatio onaj začarani Maur mazgar. Proklinjao je u sebi svoju lošu pamet i neoprez, gdje je već jedanput nastradao u tome dvoru, pa i drugi put srnuo u tu opasnost, premda je skitnicima vitezovima mudra navika: kad pokušaju koju pustolovinu i ona im ne pođe za rukom, da to smatraju znakom koji im kazuje da ta pustolovina nije namijenjena njima, nego drugima, te im nije potrebno pokušavati je iznova. No ipak je trgao ruku, da vidi hoće li se kako

osloboditi, ali bijaše tako čvrsto privezan da mu je zaludna bila muka. Istina je doduše da je trgao oprezno, samo da se ne bi maknuo Rocinante; željan je da sjedne i da uzjaše na sedlo, no ne može, nego mora stajati na nogama, ili iščupati ruku.

Sjeti se on sada Amadisova mača, nad kojim čari nemaju nikakve moći; stane proklinjati sreću svoju; počne kukati kolika će svijetu šteta biti dok on bude ovdje boravio začaran, jer da je začaran, o tom nije ni sumnjao; uzme se opet sjećati ljubljene svoje Dulcineje od Tobosa; okrene dozivati čestitoga perjanika Sancha Panzu, koji se izvalio na samar svojega magarca i zaronio u san, pa ne zna toga časa ni za mater koja ga je rodila; uzme vitez prizivati mudrace Lirgandeja i Alquifa, da mu pomognu; uzme zazivati dobru prijateljicu Urgandu, da mu priskoči. Tako svane naposljetku i jutro, a on, očajan i zbunjen, riče kao bik i ne nada se da će ga minuti nevolja dok se razdani, nego je smatra vječitom i misli da je začaran zauvijek. Pogotovu tako misli kad vidi da se Rocinante i ne miče; sudi dakle da će ovako, ne jedući, ne pijući i ne spavajući, prostojati on i konj njegov sve donde dok ne mine kobna sila tih zvijezda, ili dok koji još mudriji čarobnjak ne skine s njih čini.

No jako se prevari, jer tek što stade svitati, stignu pred krčmu četiri čovjeka konjanika, dobro opremljeni i oboružani, s puškom na obluku. Počnu lupati krčmi u vrata, koja su još bila zatvorena, a kad to vidi don Quijote, koji još uvijek straži stražu, zavikne otresitim glasom:

— Oj vi vitezovi, ili perjanici, ili što bili da bili, ne lupajte u vrata ovoga dvora, jer valjda je prilično jasno da u ovo doba u dvoru spavaju, i nije običaj otvarati tvrđave dok sunce ne sine po svoj zemlji. Odlazite i čekajte dok se ne razdani, a onda ćemo vidjeti je li pravo ili nije da vam otvore.

— Kakva je ovo, dobijesa, tvrđava ili dvor — reći će jedan — pa da nam trebaju takve ceremonije? Ako ste vi krčmar, naredite neka nam otvore. Mi smo putnici, pa bismo samo da nahranimo konje i dalje da krenemo, jer nam se žuri.

— Zar sam ja, vitezovi, nalik na krčmara? — zapita don Quijote.

— Ne znamo na koga ste vi nalik — odgovori onaj — ali znamo da govorite ludorije, dok ovu krčmu dvorom krstite.

— Dvor je ovo — odvrati don Quijote — i još od najboljih u svem ovome kraju, a u dvoru su ličnosti koje su držale žezlo u ruci i nosile krunu na glavi.

— Bolje bi im bilo obratno — priklopi putnik — žezlo u glavi i kruna u ruci. Bit će valjda unutri kakva glumačka družina, jer oni znaju zaista često nositi krunu i žezlo; ali ne vjerujem da bi u ovakvoj maloj krčmi i gdje je ovakva tišina, prebivale ličnosti dostojne krune i žezla.

— Slabo vi poznajete svijet — odvrati don Quijote — kad ne znate kakve se zgode običavaju događati skitničkomu viteštvu.

Dosadi putnicima taj razgovor s don Quijotom, te oni opet započnu bijesno lupati, tako da se probudio krčmar, a i svi koliko god ih je u krčmi. Ustane krčmar, da vidi tko to lupa. A dotle jedan od konja na kojima su došli ovi što lupaju bijaše pristupio da omiriše Rocinanta koji je, krotak i turoban, opuštenih ušiju, nepomičan, nosio svojega otegnutoga gospodara; činio se doduše Rocinante kao da je od drveta, ali i on je na koncu konca bio od mesa, te se morao osvrnuti da i sâm omiriše onoga koji ga tako miluje. No čim se on maknuo, razmaknu se don Quijotu noge, okliznu se sa sedla, te bi bubnuo o zemlju da nije visio o ruci. Tako ga strašno zaboli, te je pomislio ili da mu sijeku šaku ili da mu kidaju ruku. Najgore mu je zlo bilo što je malne na zemlji bio i gotovo dodirivao tlo nožnim prstima, jer kad vidi da je ovako blizu i samo što nije stao tabanima, muči se i oteže, koliko god može, da dopre do zemlje, poput onih koje udaraju na muke i vješaju ih tako da i dodiruju i ne dodiruju zemlju, te nesretnici sami većaju svoje bolove jer se upinju da se otegnu, zavarani nadom da će dohvatiti tlo ako se samo još malko protegnu.

Četrdeset četvrta glava

u kojoj se nastavljaju nečuveni događaji u krčmi.

Uzvikao se don Quijote toliko da je krčmar sav zaplašen brže otvorio na krčmi vrata te izišao da vidi tkono onako jauče; a i oni vani prionu isto tako. Maritornes, koja se već bila probudila i ni od koga opažena odriješi povodac kojim je don Quijote privezan, te se on odmah svali na zemlju, pred krčmarom i putnicima, koji su mu prišli, te ga sada zapitaju što mu je da tako viče.

Don Quijote im ne odgovori ni riječi, nego skinu uže s ruke, ustade, uzjaha na Rocinanta, prihvati štit, uprije ražanj i odjaha komad u polje, vrati se srednjim kasom i reče:

— Tko god veli da sam ja s pravom bio začaran, ja njemu, ako mi vladarica moja princeza Micomicona dopušta, odgovaram da je laž, te ga izazivam na dvoboj.

Pridošlice se začude don Quijotovim riječima, ali im krčmar razbije čuđenje, rekav im tko je don Quijote i da ne trebaju mariti za njega, jer nije pri zdravoj pameti.

Zapitaju oni krčmara nije li možda u ovu krčmu stigao momčić od petnaestak godina, odjeven kao mazgar, takav i takav, pa ga opišu baš onako kakav je bio zaljubljenik done Clare. Krčmar im odgovori da u krčmi ima mnogo svijeta, a on nije primijetio momčića za koga pitaju. No kad jedan od njih opazi kočiju u kojoj se dovezao sudac, reći će:

— Tu je on jamačno, jer je tu kočija za kojom je, vele, otišao. Neka jedan od nas ostane na vratima, a drugi će ući i potražiti momčića. Dobro bi bilo kad bi koji od nas pripazio oko cijele krčme, da nam on ne pobjegne preko zida.

— Tako ćemo i uraditi — odgovori jedan od njih.

Uđu dakle dvojica u krčmu, jedan ostane na vratima, a jedan pođe oko krčme. Sve je to gledao krčmar i nije mogao dokučiti što su se toliko užurbali, premda je već razabrao da traže onoga mladića koga su mu opisali.

Dotle se i razdanilo, pa se i zato, i zbog vike don Quijotove, svi porazbudili i poustajali, pogotovo doña Clara i Dorotea, koje su loše i prospavale tu noć, jedna od uzrujanosti što joj je obožavatelj u blizini, a druga od želje da ga vidi. Don Quijote je malne svisnuo i pobjesnio od ljutine i jada što nitko od te četvorice putnika i ne mari za njega, a na pitanja mu i ne odgovaraju, pa da je pronašao u viteškim zakonima da je skitniku vitezu slobodno latiti se i prihvatiti se drugog posla, kad se već riječju i vjerom zavjerio da se ničega neće laćati dok ne dovrši što je obećao, udario bi on sada na sve njih, te bi ih prisilio da odgovaraju, htjeli ili ne htjeli. Ali kako je sudio da mu ne priliči i ne valja započinjati ikakvo novo djelo dok nije Micomiconu uspostavio u kraljevstvo, morade šutjeti i mirovati, pa sačekati da vidi što su ti putnici toliko upeli.

Jedan od njih nađe mladića, koga je tražio: spava on kraj momka mazgara, te i ne sanja da ga itko traži, a kamoli da bi ga tko našao.

Uhvati ga taj čovjek za ruku i reče:

— Zaista, gospodine don Luise, jako vam dolikuje ova odjeća u kojoj ste, a postelja baš i pristaje uz njegu u kojoj vas je odnjegovala mati vaša.

Mladić protare sanjive oči i zagleda se u toga što ga je uhvatio. Onda prepozna očeva slugu i tako se uplaši da nije neko vrijeme mogao ni riječ izustiti. A sluga nastavi:

— Nema sada druge, don Luis, nego vi otrpite i vratite se kući, ako ne želite da vaš otac, a moj gospodar, promijeni svijetom, jer nikako drugačije neće ni biti, u kolik je jad zapao kad ste vi nestali.

— A otkud mi je doznao otac — zapita don Luis — da sam ja udario ovim putem i u ovoj odjeći?

— Odao mu je — odgovori sluga — neki đak komu ste vi rekli što kanite, jer ga je ganuo jad u koji je

vaš otac zapao pošto ste vi nestali. Poslao je dakle četiri sluge da vas traže, i evo smo vam svi na službu, sretni i presretni što smo izvršili nalog, i vraćamo se s vama pred oči onomu koji vas je željan vidjeti.

— Bit će onako kako ja budem htio ili kako nebo odredi — odgovori don Luis.

— A što biste vi htjeli, i što bi nebo određivalo, nego da se vratite? I ne možete drugačije.

Sve što su njih dvojica razgovarali slušao je momak mazgar, koji je bio blizu don Luisa. Ustane on, ode k don Fernandu i Cardeniju, i svima drugima, koji su se već odjenuli, te im kaže što se zbiva. Ispriča im kako onaj čovjek govori tomu mladiću: *don*, i što oni razgovaraju, i kako ga sluga nagovara da se vrati u očinsku kuću, a mladić neće. I zbog toga i zbog onoga što su već znali, zbog lijepoga glasa što mu je nebo dalo, požele svi da čuju pobliže tko je on, i da mu pomognu, ako mu se bude kakvo nasilje činilo. Odu dakle onamo gdje don Luis još bijaše u razgovoru i prepirci sa svojim slugom.

Uto iziđe iz svoje sobe Dorotea, a za njom sva zbunjena doña Clara. Dorotea zovne Cardenija ustranu i prenese mu ukratko vezu pjevačevu i doñe Clare. A Cardenio izvijesti Doroteju kako su došle očeve sluge i traže mladića, ali joj ne reče baš tiho, pa ga je Clara čula, te se ona sva zaprepasti, i zacijelo bi se srušila da je nije Dorotea brže pridržala. Cardenio reče Doroteji neka se vrate u sobu, a on će nastojati svemu doskočiti, pa tako one i učine.

Ona četvorica što su u potrazi za don Luisom bijahu već u krčmi: okružili oni mladića i nagovaraju ga neka se ne skanjuje, nego neka se odmah vrati ocu. On im odgovori da nipošto ne može dokle god ne obavi nešto gdje mu se radi o životu, časti i duši. Zaokupe ga onda sluge i reknu mu da se nikako ne vraćaju bez njega, te će ga povesti, htio on ili ne htio.

— Nećete — odvrati im don Luis — osim da me mrtva odvezete; kako god vi mene odavde vodili, odvest ćete me mrtva.

Na tu se prepirku već sletjeli gotovo svi koji su u krčmi: Cardenio, don Fernando, drugovi njegovi, sudac, župnik, brijač i don Quijote, jer on ne smatra više potrebnim stražiti pred dvorom.

Cardenio je već znao za mladićevu ljubav, pa zapita sluge zašto hoće da odvedu toga mladića protiv njegove volje.

— Zato — odgovori jedan od njih četvorice — da spasimo život njegovu ocu, jer otkad je mladić nestao, jedva mu je otac i živ.

Na to mu odgovori don Luis:

— Neka se nitko ne brine što ja radim. Ja sam slobodan, pa ako me bude volja, vratit ću se, a ne budem li htio, nitko me od vas ne smije siliti.

— Prisilit će vas, gospodine, vaša pamet — odgovori onaj čovjek — a ako ne bude pameti, bit će nas, da učinimo ono zašto smo došli i što nam je dužnost.

— Da čujemo kakav je povod vašem zahtjevu — reći će sada sudac.

Ali onaj ga je čovjek kao susjeda prepoznao, te odvrati:

— Zar ne poznajete, gospodine suče, ovoga viteza? To je sin vašega susjeda, a izmaknuo je iz očinske kuće evo u toj odjeći, koja ne dolikuje njegovu staležu, kako i sami vidite.

Pogleda ga onda sudac pozornije i prepozna ga, pa ga zagrli i reče:

— Kakve su vas djetinjarije, don Luis, ili kakvi jaki razlozi naveli da se pojavljujete u ovakvoj odjeći, koja loše pristaje vašemu staležu.

Mladiću udare suze na oči, te nije mogao ni riječ sucu odgovoriti. A sudac rekne onoj četvorici neka budu s mirom, jer će sve dobro biti, pa uhvati don Luisa za ruku, odvede ga ustranu i zapita ga kako je dospio ovamo.

Dok je sudac ispitivao to i još drugo, začuje se krčmi na vratima silna vika. Bila to dva gosta koji su prenoćili u krčmi, pa kad vidješe kako su svi zabavljeni time da doznaju što ona četvorica traže, namjerili oni izmaknuti i ne platiti što duguju. No krčmar se više brinuo za svoj probitak nego za tuđe poslove, te

kad oni htjedoše iz krčme, zaustavi ih i zaište neka plate, i pokudi im nevaljalu nakanu takvim riječima da su mu oni odgovorili pesnicama. Uzmu ga dakle gruhati, te se jadnik krčmar uzvikao i zapomaže. Krčmarica i njena kći smotre da jedini don Quijote nije zaposlen, pa bi mogao priskočiti upomoć; zovne ga dakle krčmaričina kći:

— Pomozite mojemu ocu, gospodine viteže, tako vam junaštva kojim vas je Bog obdario, jer ga oni nitkovi mlate kao žito.

Don Quijote joj odgovori mirno i vrlo ravnodušno:

— Krasna gospođice, vaša molba nije pogodna, jer se ja ne smijem laćati nikakva drugoga posla dokle god ne završim onaj na koji sam se zavjerio. Ali ja vam evo velim što sada mogu učiniti i čime vam mogu poslužiti: otrčite i recite ocu neka se drži u tome boju što god bolje može, i neka se nipošto ne da pobijediti dok ja od princeze Micomicone ne zamolim dopuštenje da mu smijem priskočiti u nevolji, pa ako mi ona dopusti, znajte pouzdano da ću ga izbaviti iz nevolje.

— Bože mili! — klikne Maritornes, koja je tu bila — dok vi dobijete to dopuštenje o kojem govorite, ode moj gospodar na drugi svijet!

— Pustite me, gospođice, da ja zamolim za to dopuštenje — odgovori don Quijote — jer kad ga dobijem, svejedno je: bio on i na drugom svijetu, i odande ću ja njega izbaviti, sve ako se sav svijet usprotivi, ili ću vas barem tako osvetiti na onima koji su ga strovalili u to zlo da ćete još kako biti zadovoljeni.

Ne reče ništa više, nego klekne pred Doroteju, te zamoli viteškim i skitničkim riječima njenu visost neka bude milostiva i dopusti njemu da priskoči i pomogne kaštelanu toga grada, koji je zapao u veliku nezgodu. Princeza mu drage volje dopusti, te on odmah natakne na ljevicu štit, prihvati mač i potrči krčmi na vrata, gdje su ona dva gosta sveudilj zlostavljala krčmara. No kad je stigao onamo, zastade i smiri se, iako su mu Maritornes i krčmarica dovikivale neka se ne skanjuje, nego neka pomogne njihovu gospodaru i mužu.

— Zastao sam — odgovori don Quijote — jer meni nije slobodno laćati se mača protiv perjaničkog soja; nego mi dozovite mojega perjanika Sancha, njegov je posao i dužnost ova obrana i osveta.

To se zbivalo na vratima krčme, gdje su još pljuštali bubotci i pljuske, sve na štetu krčmarovu i na jad Maritorni, krčmarici i njenoj kćeri, koje su očajavale gledajući oklijevanje don Quijotovo i nevolju u koju im je zapao muž, gospodar i otac.

Ali ostavimo sada krčmara, jer valjda će se tkogod naći da mu priskoči, a ako se ne nađe, neka trpi i šuti onaj koji se usuđuje na više nego što mu je spram sila — i vratimo se pedeset koračaja, da vidimo što je don Luis odgovorio sucu. Ostavili smo ih kad je sudac zapitao don Luisa zašto je došao pješice i još u takvoj priprostoj odjeći. Mladić ga na te riječi uhvati krepko za ruke, kao da mu želi iskazati kolika mu bol tišti srce, te proli rijeku suza i reče:

— Gospodine, ne znam ništa drugo reći, nego otkad je nebo dosudilo i susjedstvo naše upriličilo da sam ugledao doñu Claru, kćerku vašu i vladaricu moju, od toga je časa ona zagospodarila mojom voljom, a ako vaša volja nije protivna, istinski gospodaru i oče moj, još danas će mi biti vjenčana druga. Zbog nje sam pobjegao iz očinske kuće, zbog nje sam u ovoj odjeći, da pođem za njom kud god ona krene, kao strijela za nišanom, kao brodar za zvijezdom. Ona i ne zna za moje želje, to jest ne zna ništa više nego što je razabrala nekoliko puta kad je odande gledala kako mi suze udaraju na oči. Vi, gospodine, znate i sami da su mi roditelji bogati i plemeniti, a ja sam im jedinac baštinik. Ako su vam te prilike pogodne da biste me htjeli dokraja usrećiti, primite me odmah za sina. A ako u mojega oca budu drukčije nakane, te njemu ne bude po volji blago koje sam ja našao, od ljudske je volje jače vrijeme, koje razara i mijenja sve.

Tako reče zaljubljeni mladić i zašutje. Slušao ga sudac začuđen, zbunjen i zadivljen od toga načina i razboritosti kako mu je don Luis otkrio svoje misli, te nije znao ni što bi ni kako u toj nenadanoj i

neočekivanoj zgodi. Odgovori mu dakle jedino to neka se sada smiri i neka zadrži svoje sluge, da ga danas još ne vraćaju kući, pa će biti vremena smisliti što će svima najbolje biti. Don Luis pristane, poljubi mu ruke, okvasi ih suzama, te bi bio ganuo i kameno srce, a kamoli ne bi ganuo srce sucu, koji je kao razuman čovjek već bio razabrao kako je ovo njegovoj kćeri zgodna prilika za udaju; ali ako se može, želio bi da to bude s privolom don Luisova oca, za koga zna kako teži da mu se sin uzvisi.

Dotle su se gosti izmirili s krčmarom, te mu po savjetu i po dobrim riječima don Quijotovim, više nego zbog prijetnja, isplatili sve što je iskao. Don Luisove su sluge čekale da se sudac izjasni i da se njihovu gospodaru vrati odmetnuti sin. No sada se uplete đavo, koji nikada ne spava: baš u taj tren uđe u krčmu onaj brijač komu je don Quijote oteo Mambrinov šljem a Sancho Panza magarčev samar, te ga zamijenio samarom svoga sivca. Odveo brijač svojega magarca u staju i tu opazio Sancha Panzu gdje nešto petlja na samaru, a čim ga je opazio, prepozna ga, te se razjunači, navali na Sancha i zavikne:

— Ha, gospodine kradljivče, jesam li te uhvatio! Vraćaj mi pliticu i samar i svu opremu što si mi oteo!

Kad je Sancho vidio kako taj odjedanput napada na njega i čuo kako ga grdi, zgrabi jednom rukom samar, a drugom pesnicom bubne brijača u lice, tako da su mu se zubi okrvarili. No brijač se uhvati za samar i ne pušta ga, nego udari u toliku viku te se svi u krčmi strčali na tu halabuku i kavgu:

— Upomoć, u ime kraljevo i u ime pravde! Ja hoću što je moje, i eto me ubi ovaj nitkov i razbojnik!

— Lažeš — odgovori Sancho Panza — nisam ja razbojnik, nego je moj gospodar don Quijote zadobio ovaj plijen u poštenu boju.

Prikučio se već i don Quijote, obradovao se kako se njegov perjanik valjano brani i napada. Uze ga sada smatrati za časna čovjeka te odluči u srcu da će ga prvom prilikom oviteži, jer je udovoljio viteškim zakonima.

A brijač reče u kavgi među inim i ovo:

— Gospodo, ovaj je samar moj isto onako kao i duša koju Bogu dugujem, i poznajem ja njega kao da sam ga rodio, a tu je u staji moj magarac, koji me neće utjerati u laž. Stavite mu samar: ako mu ne pristaje kao saliven, ne bio ja čovjek. Štoviše: onoga istoga dana kad su mi oteli samar, oteli su mi i novu novcatu mjedenu pliticu, koju nisam još ni upotrebljavao, a stajala me cijelu škudu.

Don Quijote se nije mogao dulje suspregnuti: pođe među njih, razvadi ih, položi samar na zemlju, da se vidi dok se ne bude istina objasnila, i reče:

— Evo vidite, gospodo, jasno i očito, u kakvoj je bludnji ovaj jadnik kad veli da je plitica ovo što je bilo, jest i bit će Mambrinov šljem, koji sam ja zadobio u poštenu boju, te zagospodario njime kao zakonitim i pravim vlasništvom. Što se tiče samara, u to se ja ne miješam; znam jedino reći da me moj perjanik Sancho zamolio za dopuštenje da smije skinuti opremu s konja ove pobijeđene kukavice i njome okititi svojega.[254] Ja sam mu to dopustio, on je opremu uzeo, a kako se ona preobrazila u samar, tomu ne znam drugi razlog nego onaj obični, da se ovakve preobrazbe znaju događati u viteštvu. Da ovo potvrdim, otrči, sinko Sancho, i donesi taj šljem što ga ovaj čovo krsti pliticom.

— Bogme, gospodaru — odvrati Sancho — ako mi nemamo boljega dokaza da se opravdamo, nego to što velite, onda je plitica isto onakav Mambrinov šljem kao što je i ona njegova oprema magareći samar.

— Učini što ti naređujem — odvrati don Quijote; — ta valjda nije sve u tome dvoru začarano.

Sancho ode po pliticu te je donese, a kad je don Quijote ugleda, uze je u ruke i reče:

— Evo, gledajte, gospodo, s kojim obrazom taj jadnik veli da je ovo plitica, a nije šljem, kako sam ja rekao. Tako mi viteškoga reda, kojemu pripadam, šljem je onakav isti kakav sam i uzeo, a ja mu nisam ništa dodao niti otkinuo.

— O tome nema sumnje — priklopi sada Sancho — jer otkad ga je moj gospodar stekao, sve do dana današnjega bio je on s njime samo jednu bitku, kad je oslobađao one nesretnike u lancima; a da mu onda

ne bješe toga šljema od plitice,[255] zlo bi mu se pisalo, jer u onoj je bitki pljuštalo kamenje.

Četrdeset peta glava

u kojoj se konačno objašnjava sumnja o Mambrinovu šljemu i o plitici, i još druge zgode koje su se dogodile po zgoljnoj istini.

Što velite, gospodo! — reći će brijač. — Ovi ljudi svejednako kazuju i tvrde da ovo nije plitica nego šljem.

— A tko drugačije rekne — umiješa se don Quijote — ja ću mu pokazati da laže, ako je vitez, a ako je perjanik, da laže tisuću puta.

Naš brijač, koji bijaše prisutan, a dobro je znao don Quijotov hir, nakani još povećati zbrku i produžiti šalu, da se svi nasmiju, te progovori onomu drugomu brijaču:

— Gospodine brijaču, ili što ste, znajte da sam i ja od vašega zanata. Imam ja duže od dvadeset godina svjedodžbu, osposobljen sam majstor i znam jako dobro sve brijačke sprave i poslove. Osim toga, ja sam za mladosti bio i vojnik, te znam i to što je šljem, što je kaciga, što je šljem bez vizira, i što su sve druge naprave koje pripadaju vojništvu, to jest sve vrste ratničke opreme. Ne protiveći se dakle valjanijemu mišljenju i pokoravajući se svagda pametnijemu sudu, tvrdim da ova stvar ovdje, koju taj čestiti gospodin drži u rukama, ne samo da nije brijačka plitica nego ni izdaleka ne može biti plitica, kao što bijelo ne može biti crno, a istina ne može biti laž. I još velim da je ovo doduše šljem, ali nije čitav šljem.

— Zaista nije — prihvati don Quijote — jer nema sredine što pokriva bradu.

— Tako je! — reče i župnik, koji je već razumio nakanu prijatelja brijača.

Potvrde mu isto tako Cardenio, don Fernando i njegovi drugovi, a bio bi pripomogao šali i sudac, samo da nije toliko razmišljao o don Luisu: ono o čemu je sudac mozgao bijaše tako ozbiljno i toliko ga je zaokupilo, da za one šale nije mario, gotovo i nije na njih pazio.

— Bože mili — kliknu sada zaluđeni brijač. — Kako može ovoliki pošteni svijet govoriti da ovo nije plitica, nego šljem? To bi valjda moglo u čudo staviti čitavo jedno sveučilište, kako god pametno bilo. No ako je ova plitica šljem, onda je jamačno i ovaj samar konjska oprema, kako ovaj gospodin reče.

— Meni se čini da je samar — dočeka don Quijote — ali ja sam već rekao da se u to ne miješam.

— Je li to samar ili konjska oprema — priklopi župnik — to će presuditi jedini gospodin don Quijote. Njemu se u tim viteškim poslovima pokoravaju sva ova gospoda i ja.

— Tako mi Boga, gospodo — reče don Quijote — na ovom sam dvoru dvaput boravio, i tolike su mi se neobične zgode dogodile na njemu, da se ne usuđujem pouzdano suditi ni o čemu što na ovome dvoru biva, jer mislim da se sve ovdje događa po nekim čarobnjačkim i đavoljim spletkama. Prvi sam put jako nastradao od nekoga začaranog Maura, a od drugih njegovih pomagača ni Sanchu nije bilo bolje. Noćas sam pak gotovo dva sata visio o ruci, i ne sanjajući kako sam zapao u tu nevolju. Drska bi dakle bila presuda, kad bih ja sada htio suditi o zbrci ovoj. Na to što vele da je ovo plitica, a nije šljem, već sam odgovorio, ali se ne usuđujem konačno presuditi je li ovo magareća ili konjska oprema, nego prepuštam vama samima, gospodo, da rasudite. Vi niste oviteženi vitezovi, kao što sam ja, pa možda niste opčinjeni, nego vam je pamet bistra, te možete sve na ovome dvoru razabrati kako je zaista, a ne kako se meni čini.

— Tako i jest — povladi mu don Fernando — vrlo je dobro rekao gospodin don Quijote, da je naš posao sada presuditi. A da naša presuda bude što temeljitija, ja ću vaša mišljenja, gospodo, pokupiti od svakoga nasamo, te ću jasno i potpuno objaviti zaključak.

Onima koji su znali kako je don Quijote sulud bilo je sve na silan smijeh; ali onima koji nisu znali učini se prijedlog najvećom glupošću na svijetu, osobito onoj četvorici don Luisovih sluga, a i don Luisu, pa i onoj trojici putnika što su slučajno stigli u krčmu, a čini se da su oružnici Svetoga bratstva, kao što su

i bili. No najočajniji bijaše brijač, čija se plitica tu pred njegovim očima pretvorila u Mambrinov šljem, pa on vidi da će mu se jamačno i samar preobratiti u bogatu konjsku opremu. Svi se redom smiju gledajući don Fernanda kako obilazi od jednoga do drugoga i svakoga pita za mišljenje, te mu svaki na uho šapće i tajno mu priopćuje je li ono dragocjeno blago o kojem se prepiru magareća ili konjska oprema. A kad je pokupio glasove od onih koji znaju don Quijota, progovori naglas:

— Da prvo reknem, prijane, umorio sam se već skupljajući tolike glasove, jer koga god zapitam ono što želim doznati, svaki mi veli kako je ludost reći da je ovo magareća oprema, kad je konjska, i još s konja plemenite pasmine. Otrpite dakle, jer unatoč vama i vašemu magarcu ovo je konjsko sedlo, a nije magareći samar, te ste vi svoje riječi i mišljenje loše ustvrdili i nikako dokazali.

— Ne bilo mi u raju naselja — progovori jadnik brijač — ako nije istina da se svi vi, gospodo, varate; i duša mi ne došla pred Božje lice ako ovo nije samar, nego sedlo. Ali sila je jača[256]... ne velim ništa više. Ta nisam ja pijan, kad se nisam još ni omrsio, osim po grijehu.

Brijačevoj se nevolji nasmiju isto toliko koliko i don Quijotovim ludorijama. A onda će reći don Quijote:

— Sad ni kud ni kamo, nego da svatko uzme što je njegovo, pa komu Bog dao, sveti mu Petar blagoslovio!

Jedan se od one četvorice slugu oglasi:

— Ako ovo nije smišljena šala, ne razumijem kako mogu ovako razboriti ljudi, kakvi svi ovdje jesu, ili se čine, govoriti i tvrditi da ovo nije plitica, a ono da nije magareći samar. Ali kad vidim da oni to tvrde i vele, zacijelo je posrijedi neka tajna, dok svi tako tvrdoglavo udaraju protiv onoga što nam kazuje sama istina i samo iskustvo. Jer tako mi... — i on izvali čime se kune — koliko god živi na svijetu ljudi, neće oni meni izbiti iz glave da je ovo brijačka plitica, a ono magareći samar.

— Možda je i magaričin — nadoveza župnik.

— Svejedno je — reći će sluga — jer to se ne pita, nego se pita je li magareći samar ili nije, kao što vi, gospodo, velite.

Jedan od one četvorice oružnika što su ušli, plane od srdžbe i zlovolje kad je čuo tu prepirku, te zavikne:

— Magareći je samar isto onako kao što je meni otac otac, a tko je drugačije rekao ili rekne, taj se valjda nacvrkao.

— Lažeš kao prosta hulja! — odvrati mu don Quijote.

Razmahne se on ražnjem, koji nije puštao iz ruku, te da nije oružnik izmaknuo, bio bi ga odvalio po glavi i sa zemljom ga sastavio. Ražanj se na zemlji slomi, a kad oni drugi oružnici vide kako je nemilo napao na njihova druga, uzviču se i zazovu upomoć Sveto bratstvo.

Krčmar koji je i sâm pripadao oružnicima,[257] otrči brže po svoju kratku palicu i mač, te se pridruži drugovima; don Luisovi sluge okruže don Luisa, da im u metežu ne umakne; onaj brijač, kad vidje da se sve uskomešalo, zgrabi opet svoj samar, a zgrabi ga i Sancho; don Quijote se lati mača i navali na oružnike; don Luis se uzviče na svoje sluge neka se okane njega i neka priskoče upomoć don Quijotu, a tako i Cardeniju i don Fernandu, koji su pritekli don Quijotu; župnik se uzvikao; krčmarica zacičala; kći zajadala; Maritornes zaplakala; Dorotea se zbunila; Luscinda se prenerazila; a doña Clara pala u nesvijest. Brijač gruha Sancha; Sancho mlati brijača; don Luis, koga se jedan sluga usudio uhvatiti za ruku da mu ne umakne, odvalio mu pesnicom da su mu zubi zakrvarili; sudac ga uzeo braniti; don Fernandu je pod nogama jedan oružnik i on ga gazi po miloj volji; krčmar se još jače uzvikao, te zove upomoć Sveto bratstvo, tako te je u svoj krčmi sama cika, vika, jauk, zbrka, preneraženje, užas, nevolja, bubotci, pljuske, batine, krvoproliće. A usred toga meteža, rulje i gungule, mune don Quijotu odjedanput u glavu

da se nalazi u kavgi na bojnom polju Agramantovu, te podiže toliku viku da je nadvikao svu krčmu:

— Stanite svi! Utaknite mačeve! Smirite se! Slušajte me svi, ako ne želite izgubiti glave!

Na tu silnu viku svi zastanu, a on nastavi i reče:

— Zar ja vama ne velim, gospodo, da je ovaj zamak začaran i da u njem jamačno prebiva neka vražja četa. Da se uvjerite o tome, pogledajte eto rođenim očima kako je ovamo prešla i preselila se među nas kavga s bojnog polja Agramantova.[258] Gledajte kako se tu bore za mač, tamo za konja, ovdje za orla, ondje za šljem, i svi se borimo, i nitko nikoga ne razumije. Dete dakle, gospodine suče, i vi, gospodine župniče, neka jedan bude kralj Agramante, a drugi kralj Sobrino, pa da sklopimo mir, jer tako mi Boga svemogućega, ljuta je sramota da se zbog ovakvih trica i kučina koljemo mi, ovoliki odlični ljudi što smo se ovdje okupili.

Oružnici, koji nisu razumjeli don Quijotova govora, a nemilo su bili izubijani od don Fernanda, Cardenija i drugova, ne htjedoše da se smire; brijač se smiri, jer mu je u tučnjavi raščupana brada i stradao samar; Sancho, kao dobar sluga, posluša odmah čim je gospodar progovorio; a smire se i četiri sluge don Luisove, jer vidješe da im je od slabe koristi kavga; jedini je krčmar svom silom iziskivao da budu kažnjene bezobraštine toga luđaka koji mu svaki čas uzbunjuje krčmu. Naposljetku se buka stiša, a u don Quijotovoj pameti ostade sve do Sudnjega dana da je magareći samar konjsko sedlo, da je plitica šljem, a krčma dvor.

Kad su se dakle po nagovoru sučevu i župnikovu svi već smirili i sprijateljili, navale opet sluge da don Luis odmah krene s njima kući. Dok se on s njima natezao, pripovjedi sudac don Fernandu, Cardeniju i župniku što mu je don Luis priopćio, i posavjetuje se s njima što da tu učini. Uglave naposljetku da će on, don Fernando, slugama don Luisovira reći tko je i kako, kao velikaš, želi da don Luis pođe s njim u Andaluziju, gdje će ga njegov brat, markiz, cijeniti po zasluzi; znali su da don Luis nije nikako voljan vraćati se sada ocu, sve da ga živa sasijeku. Kad su ona četvorica čula tko je don Fernando i što kani don Luis, odluče među sobom da se trojica vrate i pripovjede njegovu ocu što se dogodilo, a četvrti će ostati da služi don Luisa, te neće odlaziti dokle god se oni ne vrate po njega, ili dok ne dočuje što im njegov otac određuje. Tako se razmrsi ta zbrka od prepiraka, po ugledu Agramantovu i po mudrosti kralja Sobrina.[259] Ali kada đavo, neprijatelj sloge i zavidnik miru i tišini, vidje da su ga tako prezreli i tako mu se narugali, i kako je slab rod rodio od te zbrke i meteža u koji ih je sunovratio, namjeri on i opet pokušati sreću te obnoviti kavgu i bunu.

Kad su oružnici načuli kakva su staleža ljudi s kojima su se pokavžili, smire se i ostave tučnjavu, jer su promislili: kako god se završilo, oni će izvući kraći kraj. No jednome od njih, i to onomu koga je mlatio i gazio don Fernando, padne na pamet da među uhidbenim nalozima što ih nosi protiv zločinaca ima i nalog za don Quijota, koji se po odredbi Svetoga bratstva ima uhititi zato što je oslobodio galijaše, kako se sasvim pravo pobojao Sancho Panza. Sjeti se oružnik toga, te da se uvjeri slažu li se podaci zapisani o don Quijotu, izvadi iz njedara pergament, nađe u njem što je tražio, i počne čitati, polagano, jer nije bio jako pismen, pa je nakon svake riječi koju pročita šibao očima za don Quijotom, uspoređujući opis u nalogu s don Quijotovim licem. Razabra dakle da je to bez sumnje onaj za kojim je raspisana tjeralica, a čim se o tom uvjerio, složi svoj pergament, uhvati ljevicom uhidbeni nalog, zgrabi desnicom don Quijota čvrsto za vrat da nije mogao ni dahnuti, pa zavika u sav glas:

— U ime Svetoga bratstva! A da se vidi da ja ovo s pravom činim, pročitajte ovaj nalog u kojem piše da se taj drumski razbojnik mora uhititi.

Uze župnik nalog i vidje da je sve istina što oružnik kazuje i da se opis podudara sa svime na don Quijotu. Ali kad je don Quijote vidio kako ga napade taj prostak i nitkov, ražesti se strahovito, upe se koliko god je mogao, zgrabi oružnika obadvjema rukama za grkljan, te da mu drugovi ne pritekoše

upomoć, prije bi on ispustio dušu nego don Quijote plijen. Krčmar, koji je po službi morao biti uz njih, priskoči odmah da im pomogne. No kad krčmarica vidje da će joj muž iznova u tučnjavu, uzvika se opet, a njoj se odmah pridružiše Maritornes i kći. Sancho pak, gledajući što se zbiva, reče:

— Tako mi Boga, istina je sve što moj gospodar veli o čarolijama i đavoljim prstima u tome dvoru, jer ne možeš od njih ni sat proživjeti s mirom!

Don Fernando razdvoji oružnika i don Quijota, te im obadvojici ugodi rastavljajući im ruke kojima je jedan bio zgrabio drugoga za jaku od kaputa, a onaj njega za grkljan. No oružnici su ipak i dalje iskali svojega uhićenika, te zvali upomoć da ga svežu i prevladaju, jer takva je volja kralja i Svetoga bratstva, pa u njihovo ime ištu oni da im se pritekne i priskoči upomoć da uhite tog otimača i razbojnika što hara po putovima i cestama. Nasmija se don Quijote slušajući te riječi, i reče:

— Slušajte vi mene, prostaci i ljudi neuljuđeni: zar vi razbojstvom krstite kada ja oslobađam one koji su u lancima, puštam uhićenike, priskakujem nesretnicima, dižem one koji su pali, pomažem potrebnicima? Vi nitkovi, koji po svojoj niskoj i jadnoj pameti niste zavrijedili da vam Bog objavi vrednoću skitničkog viteštva, ni da vas uputi u kakvu ste grijehu i neznanju, kad ne znate štovati i samu sjenu skitnika viteza, a kako li tek zbiljskoga! Slušajte mene, ništarije oružnici, koji i niste oružnici nego drumski razbojnici po dopuštenju Svetoga bratstva,[260] recite mi: Tko je ta neznalica što potpisuje uhidbeni nalog za ovakva viteza kakav sam ja? Tko je taj koji ne zna da su skitnici vitezovi izuzeti ispod svakoga suda, te da je njihov zakon mač, njihovo sudište snaga, a volja njihova vodič? Tko je taj luđak, velim opet, koji ne zna da nijedan plemić nema toliku vlast s onolikim pravima i pogodnostima koliku stječe skitnik vitez onoga dana kad bude ovitežen, te se lati krutoga posla viteškoga? Koji je skitnik vitez plaćao porez, namet, prinos o kraljevskoj svadbi,[261] prirez, maltarinu ili vozarinu? Koji mu krojač ište naplatu za odjeću što mu šije? Koji mu vlastelin naplaćuje što ga je pogostio u svojem zamku? Koji ga kralj nije posadio za svoj stol? Koja ga djevica nije zavoljela i nije mu se predala na milu volju njegovu? I naposljetku, je li ikada na svijetu bilo, ima li i hoće li biti skitnika viteza u koga ne bi bilo snage da i četiri stotine oružnika, ako mu se usprotive, četiri stotine puta umlati?

Četrdeset šesta glava

O znamenitoj pustolovini s oružnicima i o ljutom bijesu našega čestitoga viteza don Quijota.

Dok je don Quijote govorio, obavještavao je župnik oružnike da don Quijote nije pri pameti, kao što mu vide po djelima i po riječima. Ne vrijedi tjerati mak na konac, jer sve da ga uhite i odvedu, morali bi ga odmah pustiti, jer je lud. Na to mu odgovori onaj što drži uhidbeni nalog da nije njegov posao suditi o ludosti don Quijotovoj, nego on mora izvršiti što mu je poglavar naredio, a kad ga bude uhitio, neka ga puštaju ma i tri stotine puta.

— Bilo kako bilo — reče župnik — nećete vi njega sada odvesti, jer on se neće dati, koliko ja njega znam.

Toliko je župnik znao pripovijedati i toliko je don Quijote znao izluđivati da bi oružnici bili još luđi od njega kad ne bi razabrali da je don Quijote zaista lud. Zaključe dakle da im je najbolje mirovati, pa još uzmu i sami miriti brijača i Sancha Panzu, koji još bijahu u žestokoj prepirci. Kao službenici pravde utišaju oni napokon kavgu i presude je kao suci, tako da nisu doduše sasvim udovoljili, ali ipak donekle ugodili obadvjema stranama: zamijenjeni su samari, ali ne kolani i oglavci. A što se tiče Mambrinova šljema, to župnik kradom, da ne opazi don Quijote, isplati za pliticu osam reala, a brijač mu dade potvrdu[262] da je primio i neće nikada više govoriti da je prevaren, i amen. Pošto su dakle smirene te dvije prepirke, koje su bile najglavnije i najvažnije, trebalo je još jedino da don Luisove sluge pristanu,[263] te da trojica odu, a jedan ostane i otprati don Luisa kamo ga bude don Fernando odveo. A kako je dobra sudbina i još bolja sreća počela već uklanjati smetnje i olakšavati poteškoće i zaljubljenicima i junacima u krčmi, htjede još sve dokončati i sretno završiti, te sluge pristanu na sve što je don Luis želio, i doña Clara toliko se obraduje da je svatko koji joj pogleda lice mogao pročitati kako je u duši sretna. Zoraida nije razumijevala sve te zgode što ih gleda, ali se čas žalostila, čas veselila, kako je već žalost ili radost viđala i zapažala na njihovim licima, pogotovo na Španjolcu, u koga je neprestance upirala oči i zanosila se svom dušom. Krčmar, koji je zapazio kako je župnik obdario i namirio brijača, zaište da mu se plati trošak don Quijotov i još šteta na mjehovima i od prolivenoga vina, te se zakune da mu neće iz krčme izići ni Rocinante ni Sanchov magarac dok mu ne bude isplaćeno sve do novčića. Sve to uredi župnik, don Fernando namiri trošak, a i sudac se ponudi da će drage volje platiti. Svi se dakle umire, tako da krčma nije više nalikovala na metež na bojnom polju Agramantovu, kako je bio rekao don Quijote, nego na mir i tišinu Oktavijanovih vremena.[264] A svi se slože da za sve to treba zahvaliti čestitoj volji i velikoj rječitosti gospodina župnika i neprispodobivoj darežljivosti don Fernandovoj.

Kad je dakle don Quijote vidio da se oslobodio te izvukao iz tolikih kavga i perjanikovih i svojih, učini mu se da bi sada valjalo nastaviti put kojim je udario i dokončati onu veliku pustolovinu na koju je pozvan i odabran. Zato se brzo odluči, te klekne pred Doroteju, ali mu ona ne dopusti da i riječ progovori dok nije ustao. Posluša je on, ustade i reče:

— Krasna gospođice, poznata je poslovica da o muci grozdovi vise, te je u mnogim i važnim prigodama iskustvo dokazalo da maran poslenik i neodlučnu parbu dobiva. Ali ni u čemu se ta istina ne pokazuje jasnije nego u ratnim poslovima, gdje brzina i hitrina pretječe neprijateljeve nakane i zadobiva pobjedu još prije nego što se protivnik i započeo braniti. Sve ovo, uzvišena i slavna gospođice, velim zato što mi se čini da nam dulji boravak u ovome zamku nije na korist, nego bi nam mogao biti od tolike štete da bismo je poslije i te kako osjetili. Ta tko bi znao nije li vaš neprijatelj gorostas po tajnim i revnim uhodama doznao već kako ja krećem na nj da ga zatrem, te se on možda, dok mi oklijevamo,

utvrđuje u kakvu nepredobivu gradu ili tvrđavi, gdje mu slaba može nahuditi moja žustrina i snaga moje neumorne ruke! Pobrinimo se dakle, gospođice, kako rekoh, da preteknemo njegove naume i krenimo odmah, pa što nam sreća dala, jer vama, visosti, i nema željene sreće dok se ja ne ogledam s vašim neprijateljem.

Zašutje don Quijote i ne reče ni riječi više, nego mirno sačeka odgovor krasotice princeze; a ona dostojanstveno i sasvim na način don Quijotov odgovori ovako:

— Hvala vam, gospodine viteže, što iskazujete želju da mi budete na pomoći u velikom jadu mojem, kao vitez komu je prirođeno i dolikuje da pomaže sirotama i potrebnicima. A dao Bog, izvršila se vaša i moja želja, te ćete vidjeti da ima na svijetu zahvalnih žena. Što se tiče puta, krenimo odmah, jer u mene nema druge volje nego što je vaša. Zapovijedajte meni po miloj volji, jer ona koja vam je povjerila obranu svoje osobe i u vaše ruke predala uspostavu svojih vladarskih prava, ne smije ni zamisliti da bi se protivila onomu što vaša mudrost određuje.

— Dakle što Bag da! — reče don Quijote. — Kad se gospođa ovako ponizuje preda mnom, ne želim promašiti priliku da je uzvisim i dignem na očinsko prijestolje. Putujmo odmah, jer meni potiče želju i goni me na put ona poznata izreka: tko se skanjuje, tomu ne svanjuje. A kako nebo nije stvorilo niti je pakao vidio onoga koji bi mene plašio i strašio, Sancho, sedlaj Rocinanta, opremaj magarca i kraljičina ata, pa da se oprostimo s gospodarom ovoga grada i s ovom gospodom i odmah krenemo.

Sancho zaklima glavom i lijevo i desno, te reče:

— Jaoh, gospodaru, gospodaru, veće zlo se piše neg što selo kiše, da oproste ove ženske glave!

— Kakvo zlo može biti sad u ikojem selu, ili po svim gradovima na svijetu, da bih ja to iskihao, ti prostače?

— Ako se vi, gospodaru, ljutite — odgovori Sancho — ja ću šutjeti, pa neću reći što kao valjan perjanik moram i što dobar sluga treba da rekne gospodaru.

— Govori što želiš — odvrati don Quijote — ako nisi naumio da me svojim riječima zastrašiš; jer ako se ti bojiš, na tvoju je dušu, a ako se ja ne bojim, meni i priliči.

— Nije to, za Boga miloga! — odgovori Sancho — nego se meni čini sigurno i pouzdano da je ova gospođa, koja veli da je kraljica velike kraljevine micomiconske, kraljica kao i moja mati, jer da je ono što veli, ne bi se ona, čim okreneš glavu, iza svake riječi cmakala s jednim od toga društva.

Dorotea se od Sanchovih riječi zacrvenje, jer njen je muž don Fernando zaista nekoliko puta, kradom od drugih, kraducao usnama s usana nagradu svojoj ljubavi, a to je Sancho opazio i rasudio da takva razuzdanost više priliči milosnici negoli kraljici onakve velike kraljevine. Dorotea mu nije mogla i nije htjela ni riječi odgovoriti, nego ga pusti neka svoje teše dalje, a on će reći:

— Ja vam zato velim, gospodaru, jer mi ćemo se nahodati po putovima i cestama, napatit ćemo se loših noći i gorih dana, a našom će se mukom okoristiti taj što se šepiri ovdje u krčmi. Čemu bih se ja onda žurio da sedlam Rocinanta, samarim magarca i opremam ata, kad je pametnije mirovati; što koja nevaljalica radi, nek joj i bude, a mi se ogledajmo za ručkom.

Bože mili, kako li se strahovito rasrdio don Quijote kad je čuo bezobrazne riječi svojega perjanika! Tako se, velim, rasrdio da je progovorio mucajući, usplahirenim glasom, sipajući živu vatru iz očiju:

— Oj ti prosti nitkove, ti gade, bezobrazniče, neznalico, ti pogana jezičino, ti drski opadaču i klevetniče! Zar takve riječi smiješ ti govoriti pred mojim licem i pred ovim svijetlim gospođama? Zar se takve sramote i bezobraštine metu tebi po šumastoj glavi? Kidaj mi se s očiju, ti nemani prirodna, ti skladište laži, riznico sljeparijâ, stovarište lupeština, ti pronalazniče nevaljalština, objavitelju gluposti, neprijatelju poštovanja koje treba da se iskazuje kraljevskim osobama! Kidaj mi se s očiju i ne javljaj mi se pred licem ako nećeš da te stigne moj bijes!

Tako reče, te uzvede obrve, nadme obraze, ogleda se na sve strane i tresne iza sve sile desnom nogom

o zemlju, sve u znak kolika mu srdžba kipti u srcu. A te njegove riječi i bijesne kretnje uplaše i zastraše Sancha toliko da bi najradije u zemlju propao: nije dakle ništa drugo mogao nego se okrenuti i ljutomu gospodaru nestati s očiju. Ali razborita Dorotea, koja je već upoznala don Quijotovu ćud, reče, da mu ublaži srdžbu:

— Ne žestite se, gospodine Viteže Tužnog Lika, na gluposti što vam ih je izrekao vaš čestiti perjanik, jer ih možda nije rekao bez razloga, a ne može se niti posumnjati da bi on, kako je bistre pameti i kršćanske savjesti, lažno svjedočio protiv ikoga. Bit će dakle, a bez sumnje i jest, kako vi, gospodine viteže, i velite, da se u zamku ovom sve zbiva i događa po čarolijama, pa je valjda i Sancho na taj đavolji način vidio ono što veli da je vidio, na toliku uvredu moje časti.

— Tako mi svemogućega Boga — klikne don Quijote — vi ste, vaša visosti, pogodili istinsku istinu, da se tomu jadniku Sanchu javila neka ružna prikaza, te je vidio ono što ne bi nikako mogao vidjeti da nije začaran. Znam ja kako je dobar i nedužan taj nesretnik i da on nikoga ne bi oklevetao.

— Tako je i tako će biti — reče don Fernando; — zato vi njemu, gospodine don Quijote, morate oprostiti i opet ga primiti pod okrilje svoje milosti, *sicut erat in principio*,[265] dok mu još nisu takve prikaze pomutile pamet.

Don Quijote odgovori da mu oprašta i župnik ode po Sancha. Dođe Sancho sav ponizan, klekne i zamoli od gospodara ruku, a kad mu je gospodar dao, izljubi je. Onda ga gospodar blagoslovi i reče mu:

— Sada si valjda, sinko Sancho, uvidio konačno da je istina što sam ti često govorio, da u ovom zamku sve biva po začaranosti.

— I ja to vjerujem — potvrdi Sancho — osim onoga s loptanjem, jer to bijaše gola zbilja, a ne pričin.

— Ne vjeruj — odvrati don Quijote — jer da je tako, ja bih te bio onda osvetio, pa i sada još, ali nisam mogao ni onda ni sada, a nisam ni vidio na kome bih osvetio krivicu koja ti je nanesena.

Svi požele da čuju što to bješe s loptanjem, te im krčmar potanko ispripovjedi kako je Sancho letio. Dobro se svi nasmiju, pa bi se nasmijao i Sancho da ga gospodar nije ponovo uzeo uvjeravati kako sve bijaše čarolija i pričin. To je Sancha zaista ražestilo, jer iako bijaše budalast i naivan, nije bio lud da povjeruje gospodaru: znao je da je loptanje bilo stvarno i istinito, a ne izmišljeno i da oni koji su ga loptali bijahu živa bića od krvi i mesa, a ne utvare i prikaze, kako je njegov gospodar mislio, vjerovao i tvrdio.

Dva su dana bila protekla otkad se slavna ta družba bavi u krčmi. Učini im se dakle da je već vrijeme krenuti, te uzmu smišljati kako bi župnik i brijač po želji svojoj odveli don Quijota te mu se u zavičaju pobrinuli da bude izliječen, a da ne muče i ne navraćaju Doroteju i don Fernanda u svoje selo s don Quijotom i onom izmišljotinom o oslobođenju kraljice Micomicone. Urede dakle ovako: s nekim se vozarom, koji se slučajno vozio onuda na volovskim kolima, pogode da on poveze don Quijota: načine od motaka i letava nešto nalik na kavez, tolik da se u njemu može don Quijote udobno smjestiti. Onda, po naredbi i po uputi župnikovoj, don Fernando i njegovi drugovi, s don Luisovim slugama i s oružnicima, zajedno s krčmarom, svi zakriju lica i preruše se, netko ovako, netko onako, tako da su se don Quijotu učinili drugačiji od onih što ih je na tome dvoru vidio. Pošto su to uradili, uđu u najvećoj tišini onamo gdje je on spavao odmarajući se od prošlih kavga i sukoba.

Mirno i bez brige da bi mu se išta moglo dogoditi, spava don Quijote, a oni mu dođu, tajom ga zgrabe i dobro mu svežu ruke i noge, te kad se trgnuo i probudio, nije se mogao ni maknuti, nego se jedino začudio i prenerazio gledajući pred sobom onakve neobične grdobe. I odmah mu padne na pamet ono što mu se neprestano vrzlo u zaluđenoj mašti, te pomisli da su sve te spodobe same prikaze i sablasti iz toga začaranoga zamka, a on je jamačno i sam već začaran dok se ne može micati ni braniti, sasvim onako kako se i nadao župnik, koji je priredio svu tu lakrdiju. Od svih koji su tu jedini je Sancho bio pri sebi i nije se preobrazio; nije doduše ni njemu bilo daleko do one iste budalaštine gospodarove, ali je ipak prepoznao

tko su sve te prerušene spodobe, samo se nije usudio ni pisnuti, dok ne vidi što će biti od toga napada na gospodara i od toga čudnog uhićenja. Ni don Quijote nije govorio ništa, nego je čekao kako će se završiti ta nevolja. A završila se time da su dovukli kavez, njega zatvorili u nj i zakucali letve tako čvrsto da ih ne bi razvalio ma koliko trgao.

Dignu ga onda na ramena, a kad su izlazili iz sobe, začuju strahovit glas, koliko god je mogao da ga izvije brijač, ne onaj od magarećega samara, nego onaj drugi, domaći, i taj reče:

— Oj Viteže Tužnog Lika! Nemoj hajati što si uhićen, jer tako mora biti da se što brže završi pustolovina na koju je tebe navelo junačko srce tvoje. Izvršit će se ona onda kad se ljuti lav od Maće[266] združi s bijelom golubicom od Tobosa i prigne ponositu šiju pod nježni jaram ženidbeni, a iz toga će nikada viđenoga zgloba proisteći na bijeli svijet junački momčić, s oštrim pandžama kao u hrabroga oca. I to će biti, dok potjernik vile bjegunice nije u svojoj brzoj, prirodnoj trci još ni dvaput protekao kraj svijetloga zviježđa. Oj ti najplemenitiji i najposlušniji perjaniče koji si ikada pasao mač, nosio bradu i imao oštar nos, neka te ne plaši i ne ozlovoljuje što ovako ispred tvojih rođenih očiju nose cvijet skitničkoga viteštva, jer ako Stvoritelja svijeta bude volja, nabrzo ćeš ti biti tako uzvišen i uznesen da nećeš sâm sebe prepoznati i neće se izjaloviti obećanja kojima te obdario tvoj dobri gospodar. Čuj dakle pouzdanu poruku mudre Lažinijane,[267] da će ti se plaća isplatiti i ti ćeš to zaista vidjeti. I idi za stopama hrabroga i začaranoga viteza, jer treba da ostanete udruženi. I ništa drugo ne smijem reći, nego ostajte s Bogom, a ja se vraćam onamo kamo znam.

Kad je brijač dovršavao to proročanstvo, uzvisi časom glas, a onda ga spusti tako ganutljivo da su i oni koji su znali za tu šalu gotovo povjerovali da je istina što čuju.

Utješi se don Quijote proročanstvom koje je čuo, jer je naskroz razumio što to proročanstvo kazuje i razabrao kako mu se obećava da će biti svetim i zakonitim brakom združen s ljubljenom svojom Dulcinejom od Tobosa, kojoj će iz blažene utrobe proisteći lavići, sinovi njegovi, na vječnu slavu Manchi. U to on povjerova čvrsto i tvrdo, te diže glas, uzdahnu iz dna duše i reče:

— Oj ti, bio tko bio, koji si mi toliko dobro prorekao! Molim te, zamoli u moje ime mudraca čarobnjaka komu su na brizi moji poslovi neka ne dopusti da ja poginem u ovome zatvoru u kojem me sada vode dok mi se ne izvrše ona radosna i neprispodobiva obećanja koja su mi maločas izrečena. Jer ako je tako, meni će muka u ovome zatvoru biti ponos, ovi okovi kojima sam okovan bit će meni slast, a ovaj ležaj na koji su me smjestili neće meni biti tvrdo bojno polje, nego meka i sretna svadbena postelja. A što se tiče utjehe Sancha Panze, mojega perjanika, ja se uzdam u njegovu dobrotu i valjano vladanje, da on mene neće ostaviti ni u dobru ni u zlu, jer ako htjedne zla sreća njegova ili moja, te ga ja ne budem mogao obdariti otokom ili čimgod drugim isto tolike vrijednosti, kako sam mu obećao, njegova se plaća barem neće izgubiti, jer ja sam već napisao oporuku te u njoj odredio što se njemu ima dati, ne po mnogim i valjanim službama i zaslugama njegovim, nego po mogućnosti mojoj.

Sancho Panza vrlo se uljudno pokloni, te mu poljubi obadvije ruke, jer su obadvije bile svezane i ne bi ni mogao poljubiti samo jednu.

Onda one prikaze dignu kavez na ramena i smjeste ga na volovska kola.

Četrdeset sedma glava

O čudnom načinu kako je začaran don Quijote od Manche, s drugim slavnim zgodama.

Kad je don Quijote vidio da su ga tako strpali u kavez i natovarili na kola, reče:

— Mnoge sam slavne povijesti o skitnicima vitezovima čitao, no nikada još nisam ni čitao, ni vidio, ni čuo da ovako vode začarane vitezove, i još ovako polagano, kako već znaju ići ove trome i spore životinje. Svagda je običaj da začarani vitezovi budu u silnoj brzini nošeni po zraku, ovijeni kakvim mutnim i mračnim oblakom ili na kakvim ognjenim kolima, ili na kakvu hipogrifu ili drugoj takvoj životinji. Ali kako me evo sada vode na volovskim kolima, to me bogme buni! No možda mora viteštvo i čaranje ovih naših današnjih vremena drugim putovima udarati nego što je udaralo nekoć. Moglo bi i to biti, kako sam ja nov vitez na svijetu i prvi koji sam uskrisio zaboravljeno već skitničko vitezovanje, da su se sada opet pronašla drugačija čaranja i drugi načini kako se vode začarani vitezovi. Što sudiš ti o tome, sinko Sancho?

— Ne znam ja što bih sudio — odgovori Sancho — jer ja se nisam toliko viteških knjiga načitao koliko vi, ali bih ipak rekao i zakleo bih se da ove prikaze što se evo tuda vrzu nisu sasvim blagočastive.

— Blagočastive? Bože mili! — klikne don Quijote. — Kako bi i bile blagočastive kad su ovo sami bijesi, koji su se uobličili u ovakve neobične prikaze zato da me gurnu u ovakvo stanje. A želiš li se uvjeriti da je istina što ti velim, dirni ih i pipni, pa ćeš razabrati da su im tijela samo od zraka, te su jedino priviđenja.

— Tako mi Boga, gospodaru — odvrati Sancho — ja sam ih već dirnuo: ovaj bijes što se oko nas uzmuhao, jedar je i zadrigao, a ima još jedno svojstvo, koje bjesovi nemaju, kako sam ja čuo. Veli se da svi oni zaudaraju na sumpor i na druge gadne smradove, a ovaj miriše do pol milje po ambri.

To je Sancho rekao o don Fernandu, koji je kao velik gospodin valjda tako i mirisao.

— Nemoj se tome čuditi, prijatelju Sancho — objasni don Quijote — nego shvati da vrazi znaju mnogo, pa iako vonjaju, oni sami ne zaudaraju ni po čemu, jer su dusi, a ako na što mirišu, ne mogu mirisati ni na što ugodno, nego samo na gad i na smrad. To je zato što oni, gdje bili da bili, uvijek sa sobom nose pakao i nikakve im olakšice ne može biti u mukama, a kako je ugodni miris na slast i na veselje, nemoguće je da bi oni mirisali na išta dobro. Ako se pak tebi čini da taj bijes što si ga spomenuo miriše po ambri, onda se ti ili varaš, ili on želi tebe zavarati da ga ne smatraš za bijesa.

Takve su razgovore razvodili gospodar i sluga. Poboje se zato don Fernando i Cardenio da im ne bi Sancho sasvim dokučio naum, kad ga je već prilično napipao, te odluče ubrzati odlazak. Zovnu krčmara ustranu i narede mu da osedla Rocinanta i osamari Sanchova magarca, i on to brže-bolje uradi. Dotle je župnik uglavio već s oružnicima da ga otprate do njegova sela, a on će im platiti za svaki dan. Cardenio objesi Rocinantu na sedleni obluk s jedne strane štit, a s druge strane pliticu, mahne Sanchu i zapovjedi mu da uzjaše magarca i prihvati Rocinantove vođice, a onda namjesti ona dva oružnika s puškama s obadviju strana uz kola. Ali prije nego krenuše, dođu još krčmarica, njena kći i Maritornes da se oproste s don Quijotom, te se uzmu pretvarati kao da plaču od boli zbog njegove nesreće, a don Quijote im reče:

— Ne plačite, dobre gospođe, jer sve ove nevolje zapadaju ljudima od viteškoga reda, od kojega sam ja; i da se meni ovakve nezgode ne događaju, ne bih ja sebe smatrao za slavna skitnika viteza; vitezovima od slaba imena i glasa nikada se ne događaju takve zgode, jer oni nisu nikomu ni na pameti. No junacima se događaju, jer njihovoj su hrabrosti i junaštvu zavidni mnogi knezovi i mnogi drugi vitezovi, te nastoje da nevaljalštinama satru čestite junake. Ali vrlina je ipak tako moćna te sama po sebi, uza sva čaranja koliko god ih je znao prvi izumitelj njihov Zoroaster, pobjeđuje u svakoj nevolji i sja na svijetu onako sjajna kao što sja sunce na nebu. Oprostite mi, krasne dame, ako sam vam, po nepažnji svojoj, išta nažao

učinio (s voljom i sa znanjem nisam to učinio nikada nikomu), i molite se Bogu da me izbavi iz ovoga zatvora u koji me strpao neki zlobni čarobnjak; a dok se ja oslobodim odavde, neću smetnuti s pameti dobrotu koju ste mi iskazale na ovome dvoru, nego ću vam zahvaliti, odslužiti i uzvratiti vam je kako je vrijedna.

Dok se to zbivalo među damama iz dvora i don Quijotom, oproste se župnik i brijač s don Fernandom i njegovim drugovima, s kapetanom i njegovim bratom i sa svim onim veselim gospođicama, osobito s Dorotejom i Luscindom. Svi se izgrle i zareknu da će se javljati kako im je. Don Fernando rekne župniku kamo da mu piše kad mu bude javljao o don Quijotu i zajamči kako mu je to najmiliji glas koji želi čuti, a on će mu sam javljati sve što god misli da bi mu bilo drago: i svoju ženidbu, i krštenje Zoraidino, i zgode don Luisove, i Luscindin povratak kući. Župnik obeća da će sve dokraja učiniti što mu naređuje. I opet se izgrle i opet se stanu nadmetati prijateljskim ponudama.

Uto pristupi župniku krčmar, dade mu neke papire i reče da ih je našao u podstavi one torbe u kojoj je našao *i Pripovijest o nerazboritom znatiželjniku*, pa kad se gospodar tih stvari nije više vratio, neka uzme župnik sve, jer njemu, krčmaru, ne treba kad ne zna čitati. Župnik mu zahvali, rasklopi odmah i vidi da na prvome od tih listova piše: *Novela o Rinconetu i Cortadillu*. Po tome razabere da je to pripovijest, a kako je ona o Nerazboritom znatiželjniku bila dobra, pomisli da će valjati i ova, jer možda su obadvije od istoga pisca. Spremi je dakle i odluči pročitati dok bude zgode.[268]

Uzjaše on, a tako i prijatelj njegov brijač, s krinkama na licu, da ih odmah ne prepozna don Quijote, i krenu za kolima. A poredali se ovako: prvo kola, koja vodi njihov vlasnik; s obadviju su strana, kako rekosmo, oružnici s puškama; onda jaše Sancho na magarcu i vodi Rocinanta za vođice; a iza sviju jašu na naočitim mulama župnik i brijač, zakrinkana lica, kako je već spomenuto, ozbiljna i dostojanstvena vladanja, pa putuju polagano, kakav je već spori korak volovski. Don Quijote sjedi među rešetkama, svezanih ruku, ispruženih nogu, naslonjen na letve, tako tih i strpljiv kao da i nije čovjek od mesa, nego kameni kip. I tako oni polagano i tiho prevale do dvije milje, te stignu u neku dolinu, koja se volaru učini zgodnim mjestom za odmor i volovima za pašu. Rekne on to župniku, ali brijač rasudi da je bolje još malo dalje otići, jer on zna da za ovim pristrankom što se vidi u blizini ima dolina s bujnom travom i mnogo boljom nego što je ova. Brijačevo mišljenje bude prihvaćeno i oni tako nastave put.

Uto se župnik obazre i opazi da im iza leđa dolazi nekih šest-sedam ljudi na konjima, u dobroj odjeći i opremi. Ti ih ljudi brzo stignu, jer nisu putovali sporo i tromo poput volova, nego onako kako jašu na kanoničkim mulama kad žele stići u podne u krčmu, koja je odatle bila udaljena manje od milje. Brzi stignu polagane i pozdrave se uljudno, a jedan od tih pridošlica, ukratko kanonik iz Toleda i gospodar onima drugim što ga prate, kad ugleda ovu povorku u kojoj se nižu kola, oružnici, Sancho, Rocinante, župnik i brijač, i još don Quijote zatvoren u kavez, morade zapitati zašto tako vode toga čovjeka, premda je već po oružničkim znakovima razabrao da je to jamačno neki zlikovac, ili razbojnik, ili kakav drugi zločinac koga će Sveto bratstvo kazniti. Jedan od oružnika, koga je zapitao, odgovori mu:

— Zašto ovaj vitez ovako putuje, neka vam, gospodine, odgovori on sam, jer mi ne znamo.

Začuje don Quijote taj razgovor, te progovori:

— Jeste li vi možda, gospodo vitezovi, vješti i upućeni u poslovima skitničkoga viteštva? Ako jeste, pripovjedit ću vam svoje jade, a ako niste, čemu i da se mučim pričati ih.

Dotle su već bili prišli župnik i brijač. Vide oni da su putnici u razgovoru s don Quijotom od Manche, pa bi im htjeli odgovoriti tako da putnici ne otkriju njihove smicalice.

Kanonik, komu je don Quijote ono rekao, odgovori:

— Zaista, brate, bolje ja znam viteške knjige nego dijalektiku Villalpandovu.[269] Ako je dakle samo to, možete mi pripovjediti što želite.

— U ime Božje dakle! — prihvati don Quijote. — Kad je tako, gospodine viteže, znajte da sam ja začaran u ovoj krletki od zavisti i prijevare zlobnih čarobnjaka, jer vrlinu više proganjaju zli, nego što je ljube valjani. Ja sam skitnik vitez, ali nisam od onih kojima božica slave nije zapamtila ni ovjekovječila ime, nego od onih koji će usprkos i unatoč zavisti, te svima, koliko god ih ima, magovima u Perziji, brahmanima u Indiji i gimnosofistima u Etiopiji, prodičiti svoje ime u hramu besmrtnosti, da bude za ugled i primjer budućim vijecima, te da skitnici vitezovi vide stope po kojima treba da stupaju ako žele doprijeti do vrška i visa junačke slave.

— Istinu veli gospodin don Quijote od Manche — progovori sada župnik — jer on se na tim kolima začaran ne vozi po svojoj krivici i zbog svojih grijeha, nego od zlobe onih kojima je vrlina nemila i hrabrost mrska. Ovo je, gospodine, Vitez Tužnog Lika, ako ste mu već čuli ime; njegovo će junaštvo i velika djela biti zapisana u krutu rudu i vječni mramor, koliko god se mučila zavist da ih pomrači i zloba da ih skrije.

Kad je kanonik čuo i onoga zatvorenoga i ovoga na slobodi kakav su razgovor raspleli, gotovo se prekrstio od čuda i nije znao što je posrijedi, a isto se tako začude i svi koji su s njim. Dotle se približio Sancho Panza, koji im je čuo razgovor, pa će i on istresti što zna:

— Sada, gospodo, ili vi meni zamjerili ili ne zamjerili što se utječem u riječ; evo što je: gospodar moj don Quijote začaran je isto onako kao što je začarana i moja mati; sasvim je on pri pameti, jede, pije i obavlja nuždu kao i svi drugi, pa ju je i jučer obavio, prije nego što je strpan u kavez. Kad je eto ovako, tko će meni osoliti pamet da je on začaran? Ja sam slušao kako sav svijet govori da začarani ljudi niti jedu, niti spavaju, niti govore, a moj će vam gospodar, ako ga ne spriječite, govoriti više nego trideset advokata.

Okrene se on, pogleda župnika i nastavi:

— Ah, gospodine župniče, gospodine župniče! Zar ste vi mislili da vas ja ne poznajem i zar ćete vi misliti da ja ne dokučujem i ne pogađam kamo te nove čarolije šibaju? Znajte da ja vas poznajem, koliko god vi sakrivali lice, i znajte da ja vas razumijem, kako god vi tajili svoje smicalice. Napokon, gdje zavist vlada, ne može živjeti vrlina, a gdje je škrtost, nema darežljivosti. Dovraga! Da vas nije bilo, časni gospodine, sada bi moj gospodar već bio vjenčan s princezom Micomiconom, a ja bih bio u najmanju ruku grof, jer ničemu se drugomu ne bih mogao nadati ni od dobrote mojega gospodara Tužnog Lika ni od velikih mojih zasluga! Ali vidim da je istina što kazuju da se kolo sreće okreće brže od vodeničkoga kola, te tko je bio jučer na visini, danas je na zemlji. Žao mi je djece moje i žene moje; mjesto da oni ugledaju oca, kako bi mogli i kako bi trebali, gdje im ulazi na vrata kao namjesnik ili potkralj kakva otoka ili kraljevine, ugledat će oni njega gdje im ulazi kao konjušar. Sve ovo što sam rekao, gospodine župniče, ne velim ni rad čega nego da vi, časni gospodine, po duši i po savjesti promislite kako to postupate s mojim gospodarom, pa da pazite neće li vas Bog na drugom svijetu potegnuti zbog toga što ste zatvorili mojega gospodara i neće li vam u grijeh upisati što je moj gospodar don Quijote za ovo vrijeme dok je zatvoren promašio tolike prilike gdje bi bio pomogao i dobra djela učinio.

— A gle toga bijesa![270] — klikne brijač. — Zar si i ti, Sancho, od istoga kova od kojega je tvoj gospodar? Tako mi Boga, i tebe ću ja još vidjeti u društvu s njim u kavezu, pa ćeš biti začaran kao i on, kad se i tebe prima njegova ludost i njegovo viteštvo. U zao te mah obremenio svojim obećanjima, u zao ti je čas ubio u tikvu taj otok, kojega si se toliko zaželio.

— Nisam ja ni od koga bremenit — odgovori Sancho — i neće mene nitko obremeniti, sve da je sam kralj; ako sam siromah, ja sam kršćanin od starine i nikomu ne dugujem ništa; ako ja želim otoke, drugi žele drugo i više; što tko čini, na obraz mu pada; čim sam čovjek, mogu postati i papa, a kamoli ne bih mogao postati namjesnik kojega otoka, pogotovu gdje moj gospodar može osvojiti toliko otoka da neće ni znati komu bi ih porazdavao. Pripazite, gospodine brijaču, što vi govorite, jer to vam nije onakav posao

kao kad brijete komu bradu[271] i nije zjati isto što i znati. Ja to velim, jer mi se svi poznajemo, pa vi meni nećete prodati rog za svijeću. A što se tiče začaranosti mojega gospodara, Bog bi znao što je istina; neka dakle bude kako jest, jer je još gore dirati u to.

Brijač ne htjede Sanchu odgovarati, da on ne bi svojim budalaštinama otkrio što brijač i župnik svom silom nastoje sakriti. Od toga istoga straha reče župnik kanoniku da bi malko odmakli naprijed, pa će mu pripovjediti tajnu o čovjeku u kavezu i još mnogo toga što će mu biti na zabavu. Kanonik učini tako, krene naprijed sa svojim slugama i s njime te pozorno sasluša sve što mu je župnik pričao o don Quijotovu stanju, živovanju, ludosti i navadama. Ispripovjedio mu ukratko početak i uzrok njegova ludovanja i sve redom zgode njegove, dokle god nije strpan u taj kavez da bude odveden u zavičaj, pa da mu ondje izliječe ludost, ako se može izliječiti kakogod. Začude se opet sluge i kanonik, slušajući neobičan život don Quijotov, a kad su ga dokraja čuli, reći će kanonik:

— Zaista, gospodine župniče, ja sudim da su štetne u državi te takozvane viteške knjige. Ja sam doduše od dosade i od nevaljala ukusa gotovo svim tim knjigama, koliko god ih je tiskano, pročitao početak, ali nikada se nisam mogao nakaniti da ikoju pročitam od početka do svršetka, jer mi se čini da je u svima manje-više jedno te isto, pa što je tu, to je i tamo, a što je ovdje, to je i ondje. Takve su knjige i sastavci po mojem sudu još lošiji od *Miletskih priča*,[272] a to su nesklapne pripovijesti, kojima je jedini naum zabavljati, a nije i poučavati; drugačije su pak poučne priče, koje zabavljaju i poučavaju u isti mah. No sve ako je takvim knjigama prva svrha zabavljati, ne znam kako će one to postići kad su pune i prepune ludorija; jer slast koju u duši osjećaš treba da ti nastaje od krasote i sklada što ih vidiš i motriš u onom što ti se javlja pred očima ili u mašti; ali ono u čemu ima rugobe i nesklada ne može nam biti ni na kakvu radost.

Kakve ljepote ili kakva sklada dijelova s cjelinom i cjeline s dijelovima može biti u knjizi ili u priči u kojoj mladić od šesnaest godina navaljuje na gorostasa golema kao gora, te ga mačem prepolovljuje kao kakav kolačić? A kad hoće da nam opišu bitku, onda kazuju da na neprijateljskoj strani ima milijun boraca, no čim udari na njih junak te knjige, moramo vjerovati, htjeli ili ne htjeli, da taj vitez zadobiva pobjedu samom snagom junačke svoje ruke. A što da reknemo o onoj lakoći s kojom kraljevska ili carska nasljednica srće u zagrljaj skitniku vitezu koga nije ni znala?

Čijoj bi pameti, ako nije sasvim barbarska i neuljuđena, moglo goditi kad čita kako kula puna vitezova plovi po moru kao brod na povoljnom vjetru, pa je danas omrkla u Lombardiji, a sutradan osvanula u zemlji popa Ivana od Indije ili u drugoj zemlji, koju nije otkrio ni Ptolomej ni vidio Marco Polo? A ako mi se na to odgovori da pisci tih knjiga pišu njih kao izmišljotine, te ne moraju dakle paziti da budu savjesni i istiniti, onda ja velim da je izmišljotina to bolja što se istinitijom čini i to zanimljivija što je podobnija da bi se mogla dogoditi. Izmišljene priče treba da ugode čitateljevu razboru time što su napisane tako da mu olakšavaju ono što ne može biti, uravnjuju ono što je golemo, uznose duh, zadivljuju ga, zapanjuju, uzbunjuju i zabavljaju, tako da naporedo ide čuđenje i veselje. A svega toga ne može imati tko se uklanja vjerojatnosti i oponašanju, u kojima i jest savršenost onoga što se piše. Nisam još nikada vidio vitešku knjigu koja bi prikazivala potpunu cjelinu priče sa svim udovima, tako da se sredina slaže s početkom, a svršetak s početkom i sa sredinom; nego oni sastavljaju takvu knjigu od tolikih česti te bih rekao da im je nakana stvoriti sablast i neman, a ne skladnu sliku. Osim toga, stil im je opor, dogodovštine neuvjerljive, ljubavne zgode razuzdane, uljuđenost nikakva, bitke preopširne, razgovori tupi, putovi glupi, sve u sve bez ikakve razumne vještine, te su zato takvi pisci zavrijedili da budu kao beskorisna čeljad istjerani iz kršćanske države. —

Slušao ga župnik s velikom pozornošću; učini mu se da je to čovjek bistre pameti, koji o svemu pravo sudi što god veli. Odgovori mu dakle da i sam misli tako i mrzi viteške knjige, pa je spalio sve viteške

knjige don Quijotove, kojih je bila sva sila. Pripovjedi mu kako im je sudio, te koje osudio da budu spaljene, a koje ostavio na životu.

Nasmija se kanonik od srca i reče da je doduše pokudio te knjige, ali se ipak nađe u njima nešto dobro, jer u njima je bistroj pameti zgodna prilika da se prodiči: tu je široko i daleko polje po kojem može pero letjeti bez smetnje, crtati brodolome, svim svojstvima što ih mora imati, to jest biti oprezan i znati presretati neprijateljske lukavštine, biti rječit govornik, koji zna i potaknuti i zauzdati svoje vojnike, zreo u odluci, brz na djelu, hrabar u obrani i navali; tu pero može opisivati čas koju tužnu i tragičnu zgodu, čas koji veseli i nenadani događaj; sad prekrasnu damu, čestitu, razboritu i valjanu; sad kojega kršćanina viteza, uljudna i hrabra; čas kojega silovitoga prostaka razmetljivca; čas dobra, junačna i mudra vladara; može prikazivati dobrotu i vjernost podaničku, uzvišenost i milost njihovih gospodara. Može se pisac pokazati čas kao astrolog, čas kao slavan kozmograf, sad kao glazbenik, sad kao vještak u državnim poslovima; ako ga je volja, bit će mu možda prilike da se pokaže i kao čarobnjak. Može on prikazivati lukavost Uliksovu, pobožnost Enejinu, hrabrost Ahilovu, nesreću Hektorovu, izdaju Sinonovu, prijateljstvo Eurijalovo, darežljivost Aleksandrovu, veličinu Cezarovu, blagost i istinitost Trajanovu, vjernost Zopirovu,[273] mudrost Katonovu, uopće sva ona svojstva koja usavršavaju i diče čovjeka, pa može čas jednoga kititi svima njima, čas ih dijeliti mnogima. A ako to čini tečnim stilom i s duhovitom invencijom, koja je nalik na istinu koliko god može biti, satkat će tkivo od svakojakih krasnih žica, pa kad ga bude otkao, tako će biti savršeno i krasno te će doseći vrhunac ljepote koja se traži od knjiga, to jest, koja u isti mah i poučava i zabavlja, kao što sam već rekao. A ako se te knjige slobodno pišu, ima autor prilike pokazati se i kao epski i kao lirski pisac, kao traged i kao komik, sa svim onim čega god ima u prelijepoj i umiljatoj vještini pjesništva i rječitosti, jer epsko se djelo može napisati i u prozi i u stihovima.

Četrdeset osma glava

u kojoj kanonik nastavlja razglabati o viteškim knjigama, s drugim pojedinostima dostojnim njegova uma.

Tako je kako vi velite, prečasni gospodine kanoniče — reče župnik — i zato zaslužuju to veću pokudu oni koji još i danas pišu takve knjige, a ne paze ni najmanje na zdravu pamet, ni na umjetnost i pravila za kojima bi se morali povoditi, pa da se proslave u prozi onako kao što su se u stihovima proslavila ona dva prvaka grčkoga i latinskoga pjesništva.

— I mene je — odvrati kanonik — bila preuzela neka napast da napišem viteško knjigu, pa sam se htio u njoj držati svih pravila što sam ih spomenuo; a da istinu priznam, napisao sam više od sto listova. Da se onda uvjerim slaže li se ono što sam napisao s mojim načelima, priopćio sam to ljudima koji poznaju i vole takvo štivo, učenim i razumnim ljudima, pa i neznalicama, kojima je jedina želja slušati gluposti, i svi su mi oni prijazno odobravali. Ali nastavio ipak nisam, jer sam sudio da to ne dolikuje mojemu staležu, a i vidio sam da više ima glupana nego razumnih ljudi, te premda je bolje biti hvaljen od rijetkih razumnika nego ismijavan od mnogih tupana, ipak nisam htio izvrgavati se smušenom sudu tašte svjetine, koja najviše i čita takve knjige. No jedan me argument naveo da sam se okanio toga posla, pa i same misli da ga dovršim, a taj sam argumenat iscrpio iz komedija koje se i danas prikazuju, i predočio ga sebi: »Glume koje se danas prikazuju, i izmišljene i povijesne, sve su redom ili gotovo sve puka glupost bez glave i repa, a ipak ih svjetina zadovoljno sluša, smatra ih valjanima i odobrava im, mada nisu ni izdaleka vrijedne. Ali pisci koji te glume pišu, i glumci koji ih glume, vele da onakve moraju biti, jer baš onakve traži svjetina i nikakve drugačije. Oni pak koji osnivaju i grade fabulu po zakonima umjetnosti, pišu samo za nekoliko umnih ljudi, koji ih razumiju, a svi drugi neće ni da znaju za njihovo umijeće. Zato je piscima bolje stjecati kruha od mnoštva, nego slavu od ovih rijetkih. Ja ću dakle razbijati glavu i mučiti se da napišem knjigu, a kad je budem napisao, sva će mi muka biti ututanj. Nekoliko sam puta nastojao uvjeriti glumce da im ne valja što tako sude, jer bi više svijeta privukli i veću slavu stekli kad bi prikazivali i davali pravu umjetnost, nego one nesklapnosti, ali su oni tako jogunasti i tvrdokorni u svojem mišljenju da ih ne možeš odvratiti nikakvim riječima ni jasnim dokazima.« Sjećam se da sam jedanput rekao jednom od tih tvrdoglavaca: »Zar se vi ne sjećate da su se prije nekoliko godina prikazivale u Španjolskoj tri tragedije, koje je napisao slavan pjesnik iz kraljevine,[274] a te su tragedije bile takve da su im se čudili, veselili i divili svi koji su ih čuli, i neuki i umni, i svjetina i odabrani ljudi, pa su glumci s te tri tragedije zaradili više novaca nego s trideset najboljih tragedija koje su otad napisane?« — »Nema sumnje — odgovori onaj umjetnik — vi, gospodine, mislite na tragedije: *La Isabela, La Filis* i *La Alejandra*.« — »Te ja i mislim — odgovorim; — pa eto, zar u njima nisu pazili na zakone umjetnosti, zar nisu te tragedije cijenjene po vrijednosti i zar nisu ugodile svima? Nije dakle kriva svjetina, koja traži gluposti, nego su krivi oni koji nemaju ništa drugo prikazati. Nije zaista nesklapnost bila *Osvećena nezahvalnost* niti ima nesklapnosti u *Numanciji*, a nema je ni u *Trgovcu ljubavniku*, pa ni u *Prijaznoj neprijateljici*,[275] ni u drugim dramama što su ih napisali pametni pisci, pa stekli slavu i čast, a glumcima privrijedili novac.« I još koješta sam mu rekao, te sam ga, mislim, malko smeo, ali ga nisam zadovoljio, ni uvjerio, ni odvratio od pogrešnih zaključaka.

— Vi ste sada, prečasni gospodine — reći će župnik — dirnuli u pitanje koje u meni razbuđuje stari bijes na te glume što se danas prikazuju. Taj je bijes jednak onomu bijesu na viteške knjige. Teatar treba biti, po Ciceronovim riječima, ogledalo života, ugled ćudorednosti i slika istine, ali ove predstave što se danas daju ogledalo su gluposti, ugled neznanja i slika razuzdanosti. Može li u ovom o čemu raspravljamo

biti veće ludosti nego kad se u prvom prizoru prvog čina pojavljuje dijete u povojima, a u drugom već je bradat čovjek? I ima li veće ludosti nego kad nam prikazuju starca junaka, mladića kukavicu, lakaja govornika, paža savjetnika, kralja prostaka i princezu sudoperu?

A što da tek reknem o tome kako ne paze na vrijeme u kojem se mogu ili bi se mogle dogoditi zgode što se prikazuju, kad se prvi čin započinje u Evropi, drugi u Aziji, treći se završava u Africi, a da su četiri čina, četvrti bi se završio u Americi, te bi se gluma događala tako na sve četiri strane svijeta! A ako je oponašanje glavno načelo kojega treba da se gluma drži, kako može i srednjoj pameti biti po volji kad se prikazuje radnja koja se zbiva u vrijeme kralja Pipina i Karla Velikoga, a glavno je lice u drami car Heraklije, koji s križem ulazi u Jeruzalem i osvaja grob Spasiteljev, kao Godefroy od Bouillona, premda su oni i vremenski razdaleko. Ili kad se gluma osniva na izmišljotini, ali joj se pridodaju povijesne činjenice s primjesom drugih zgoda, koje su se događale raznim osobama i u razno vrijeme, a to se ne ocrtava tako da bude nalik na istinu, nego s očitim pogreškama, koje se nikako ne mogu opravdati. Zlo je pak što ima takvih neznalica koje govore da je to savršeno i da ne treba nad kruhom tražiti pogače.

Ako sada prijeđemo na duhovna prikazivanja, kolika lažna čudesa izmišljaju u njima, kolike apokrifne, izvrnute zgode, pa se i svecima prišivaju čudesa drugih svetaca. Ne zaziru ni od toga da i u svjetskim dramama prikazuju čudesa, bez ikakva štovanja i obzira, samo zato što im se čini da bi tu bilo zgodno takvo čudo ili pojava, kako oni to krste, da se neuki svijet divi i dolazi u glumište. Sve je to na štetu istini i na škodu povijesti, a i na sramotu španjolskome duhu, jer stranci, koji u tančine paze na dramske zakone, smatraju nas barbarima i neznalicama kad vide kakve besmislice i nesklapnosti pišemo. Nije dovoljna isprika reći da valjano uređene države zato dopuštaju javna prikazivanja jer im je glavna namjera da se općinstvo zabavi čestitom zabavom i gdjekada odvrati od loših navada što ih rađa dokolica; a kako se to postiže svakom glumom, bila ona dobra ili loša, čemu da se postavljaju zakoni i čemu da oni koji pišu drame ili ih prikazuju budu siljeni da to čine kako valja činiti, kad se, kako rekoh, svakom dramom, kakva god bila, postiže ono za čim se teži.

Na to bih ja odgovorio da se ta svrha mnogo bolje, i bez ikakve prispodobe, postiže dobrim dramama negoli onima koje ne valjaju, jer slušatelj koji čuje umjetnički sastavljenu i vješto građenu dramu razveseljuje se šalama, poučava se istinom, divi se zgodama, umudruje se razboritim riječima, upozorava se lukavštinama, urazumljuje se primjerima, rasrđuje se na opačinu i zaljubljuje se u vrlinu. Sve te osjećaje dobra drama treba da budi u slušateljevu duhu, kako god priprost i trom bio. I ne može biti da drama koja sva ta svojstva ima ne bi veselila i zabavljala, udovoljavala kudikamo više nego drama koja tih svojstava nema, kao što ih ponajviše i nemaju drame što se danas obično prikazuju. A nisu tomu krivi pisci koji ih pišu, jer ima među njima takvih koji jako dobro razabiru u čemu griješe, te znaju u tančine što bi trebali učiniti; ali drame su postale kupovna roba, pa pisci vele, a istinu vele, da im glumci ne bi ni kupovali drame kad ne bi bile od toga kova.

Pisac se dakle nastoji prilagoditi onomu što od njega želi glumac koji mu plaća djelo. Da je to istina, vidi se po mnogim i premnogim dramama koje je napisao jedan presretan duh u našoj kraljevini,[276] s tolikim sjajem, s tolikom milinom, u takvim kitnjastim stihovima, s takvim lijepim riječima i ozbiljnim mislima, i naposljetku u takvu bujnu i uzvišenu stilu da mu se po cijelom svijetu zaorila slava; ali se prilagodio glumačkoj volji, te mu nisu sve drame dosegle, kao što nekoje jesu, ono savršenstvo za kojim one teže. Drugi opet pišu drame i ne pazeći što pišu, pa kad budu prikazane, moraju glumci bježati i uklanjati se od straha da ne budu kažnjeni, kao što je često bivalo, jer su prikazivali ovo ili ono što vrijeđa kojega vladara ili je pak na sramotu kojoj porodici.

Sve bi te neprilike prestale, i još mnoge druge, kojih i ne spominjem, kad bi u prijestolnici bila koja inteligentna i razborita osoba koja bi pregledala sve drame prije nego što bi se prikazivale, ne samo one koje se daju u prijestolnici nego uopće sve koje će se prikazivati u Španjolskoj. Bez toga odobrenja,

pečata i potpisa ne bi smjela nijedna oblast dopustiti prikazivanje ikoje drame. Tako bi se glumci brinuli da šalju drame u prijestolnicu, te bi ih mogli bez straha prikazivati, a pisci bi brižnije i pomnije pazili što pišu, jer će im djela podvrgnuti strogom ispitu čovjek koji taj posao razumije. Tako bi se pisale dobre drame i sretno bi se postizalo ono za čime se u njima teži: narodu zabave, umnim glavama u Španjolskoj zadovoljstvo, glumcima interes i sigurnost, te bi im se skinula s vrata briga neće li biti kažnjeni. A kad bi se komu drugom, ili tomu istom, povjerio posao da ispituje nove viteške knjige koje se pišu, mogle bi jamačno izići nekoje onako savršene kao što vi rekoste, te bi obogatile naš jezik dragocjenim blagom rječitosti i prouzrokovale bi da stare knjige potamne od svjetlosti novih, koje bi se izdavale za pristojnu zabavu ne samo dokonim ljudima nego i najzaposlenijima, jer kao što lík ne može svagda biti napet, tako ni slaba priroda ljudska ne može biti bez koje dopuštene zabavne okrepe. —

Kad su kanonik i župnik dotle dospjeli u razgovoru, približi se brijač, priđe im i reče župniku:

— Evo to je, gospodine licencijate, ono mjesto gdje bismo ugodno proboravili podne, a volovima ima bujne zelene paše.

— I meni se tako čini — odgovori župnik.

Reče on kanoniku što je namjerio, pa se i kanonik odluči ostati s njima. Namamila ga krasna dolina koja im je sada pukla pred očima, pa da se nauživa nje i razgovara sa župnikom, koji mu je već omilio, a da dozna u tančine junačka djela don Quijotova, zapovjedi on nekima od svojih slugu neka odu u krčmu, koja nije daleko odatle, i neka odande donesu što ima jela, da bude svima, jer tu je nakan proboraviti podne i poslijepodne. Na to mu odgovori jedan sluga da je tovarni magarac jamačno već stigao u krčmu, a na njemu ima dosta živeža, te ne moraju iz krčme uzimati ništa osim ječma.

— Kad je tako — reče kanonik — odvedite onamo sve konje, a vratite ovamo tovarnoga magarca s jelom.

Dok se to zbivalo, razabere Sancho da bi se sada, gdje nisu neprestano uz njega župnik i brijač, koji su mu sumnjivi, mogao razgovoriti s gospodarom, te priđe kavezu u kojem mu se vozio gospodar i reče:

— Gospodaru, da mi odlane na savjesti, hoću da vam reknem što je i kako je s vašom začaranošću. Ova dvojica što su s vama, a zakrili su lice, to su župnik iz našega sela i brijač. A meni se čini da su oni i smislili kako će vas ovako odvesti, od puke zavisti što ste njih, gospodaru, pretekli u slavnim djelima. Ovo je dakle istina, jer vi niste začarani, nego vas oni zaluđuju i titraju se vama. Da vam to dokažem, htio bih vas nešto zapitati, pa ako vi meni odgovorite onako kako ja mislim da ćete odgovoriti, dokučit ćete i sami tu varku i vidjet ćete da niste začarani, nego vam se pomutila pamet.

— Pitaj što želiš, sinko Sancho — dočeka don Quijote — a ja ću ti udovoljiti i odgovoriti po svoj volji tvojoj. A što ti veliš da su ovo s nama župnik i brijač, naši mještani i znanci, možda se tebi zaista čini da su oni; ali da su to zbilja oni, nemoj nipošto vjerovati. Ako se pak oni tebi čine onima što veliš, znaj i pamti da su se prometnuli u taj lik i u tu sličnost uobličili oni koji su mene začarali, jer čarobnjacima je lako preobličiti se u svaku spodobu u koju žele, pa su se valjda uobličili u obličje tih naših prijatelja da tebi bude prilika misliti tako kako sada misliš, te da zabludiš u ovome nedohodu tlapnja i ne možeš pogoditi iz njega sve da ti je konac Tezejev. Možda su i zato učinili da se ja uskolebam u svojem mišljenju i ne mognem dokučiti otkud me bije ta nevolja; ti meni evo veliš da me prati brijač i župnik iz našega sela, a ja opet vidim da sam zatvoren i znam da me ljudska sila ne bi bila podobna zatvoriti, nego jedino vrhunaravna, pa što bi ti onda da ja velim ili mislim, nego jedino da ovaj način kako sam ja začaran nadilazi sve druge načine što sam ih čitao u svim kronikama koje pričaju o začaranim skitnicima vitezovima? Okani se dakle misli da su to oni koje veliš, jer ako su to oni, onda sam ja Turčin. Što se pak tiče onoga što me želiš pitati, govori, a ja ću ti odgovarati, sve ako me budeš ispitivao do sutra.

— Sveta Bogorodice! — zavikne Sancho na sav glas. — Ta valjda vi niste, gospodaru, tako tvrde

glave i plitke pameti te ne vidite da je cijela istina što ja velim i da je ovomu vašemu zatvoru i nevolji krivlja zloba nego čarolija? Ali kad je tako, ja ću vama jasno dokazati da vi niste začarani. Recite mi dakle, tako vas Bog izbavio iz te nevolje i tako vas u zagrljaj primila gospodarica Dulcinea kad se ne budete ni nadali...

— Nemoj me zaklinjati — odvrati don Quijote — nego pitaj što želiš, a ja sam ti rekao da ću ti potanko odgovoriti:

— To ja i tražim — odvrati Sancho; — htio bih znati, i da mi reknete, ali ništa da ne domećete i ne krnjite, nego da pravu istinu govorite, kao što je jamačno moraju govoriti i govore svi oni koji se bave oružjem, kao što se bavite vi, gospodaru, pod imenom skitnika viteza...

— Velim ti da neću ništa lagati — odgovori don Quijote. — Izreci napokon pitanje, jer si mi zaista već dodijao tim ispričavanjem, moljakanjem i okolišanjem, Sancho.

— Ja se dakle uzdam u dobrotu i istinitost mojega gospodara, pa neću da ševrdam, nego pitam, ali samo u časti, nije li vas, gospodaru, otkad ste strpani u kavez, ili začarani, kako vi mislite, snašla možda želja ili volja da obavite veći ili manji posao, kako se običava govoriti.

— Ne razumijem, kakav posao, Sancho; izreci jasnije, ako hoćeš da ti iskreno odgovorim.

— Kako vi, gospodaru, ne biste znali što je mali ili veliki posao? Pa to tuve u glavu djeci u školi. Dakle, ja bih htio znati nije li vas snašla želja da krenete onamo kamo i car pješači.

— Razumijem te, Sancho, sada te već razumijem! I koliko puta snašla! I sada opet! Izbavi me iz te nevolje dok sam još suh!

Četrdeset deveta glava

u kojoj se pripovijeda umni razgovor što ga je Sancho Panza raspreo sa svojim gospodarom don Quijotom.

Hej! — zavikne Sancho. — Jesam li vas uvrebao: to sam i želio znati; tako mi duše i života. Zar nije istina, gospodaru, da se obično veli kad se tko pokunji: »Ne znam što mu je: niti jede, niti pije, niti spava, nit odgovara ako ga zapitaš; po svoj je prilici začaran!« Odatle se razabire da su začarani oni koji ne jedu, ne piju, ne spavaju i ne obavljaju prirodnu potrebu o kojoj govorim, a nisu začarani oni koje snalazi onakva potreba kao što sada vas, gospodaru, pa koji pije, kad mu dadu, i jede, kad ima, i odgovara na sve što ga pitaju.

— Istinu veliš, Sancho — odgovori don Quijote — ali sam ti već rekao da ima mnogo načina začaranosti. Možda se s vremenom preobratio taj način u drukčiji, pa je danas začaranima običaj činiti sve ono što ja činim, premda nekada nisu toga činili. Prema tomu, ne smije se prigovarati navadama današnjega vremena i ne smije se ništa dokazivati time. Ja znam i sudim da sam začaran, i to je meni dovoljno da mi savjest bude mirna, a pekla bi me jako kad bih mislio da nisam začaran, nego da ljenčarim kao kukavica u ovom kavezu, te tako ne dajem onu pomoć što bih je mogao davati mnogim potrebnicima i jadnicima kojima je moja pomoć i zaštita u ovaj čas možda baš prijeko potrebna i nužna.

— No ipak ja velim — odvrati Sancho — da bi nam bilo na veću korist i zadovoljstvo kad biste vi, gospodaru, nastojali izmaknuti iz toga zatvora. Ja vam obećavam da ću se iza sve sile upeti da vam to olakšam i da vas izbavim, a onda vi opet zajašite čestitoga Rocinanta, koji se također čini kao začaran, tako je turoban i žalostan. A kad zajašete, pokušat ćemo opet sreću i krenuti za pustolovinama. Ako nam se pak ne posreći, imamo uvijek vremena vratiti se u kavez, a ja vas, kao dobar i vjeran perjanik, uvjeravam, gospodaru, da ću i ja s vama u taj zatvor ako vi možda budete tako nesretni, ili ja tako budalast, da nam ne pođe za rukom što velim.

— Ja sam voljan učiniti što ti kažeš, brate Sancho — odvrati don Quijote.

— Ako ulučiš priliku da me oslobodiš, ja ću te poslušati u svemu i svačemu. Ali ti ćeš, Sancho, vidjeti kako se varaš i kako ne poznaješ moju nevolju.

Takvim su se razgovorom zabavljali vitez skitnik i perjanik jadobitnik dok ne stigoše onamo gdje su župnik, kanonik i brijač već sjahali, te ih očekuju. Volar izjarmi volove i pusti ih širom po zelenom, lijepom, bujnom pašnjaku, koji mami na uživanje svakoga tko nije začaran kao don Quijote, nego je pametan i razuman kao njegov perjanik. Zamoli dakle Sancho župnika neka dopusti da mu gospodar iziđe časom iz kaveza, jer ako ga ne puste, nastradat će čistoća u zatvoru, kako ne dolikuje vitezu kao što je njegov gospodar. Župnik ga je razumio i rekao da bi drage volje učinio što mu ište, ali se boji neće li njegov gospodar, dok osjeti da je na slobodi, udariti u svoje ludorije i odmagliti bez traga i glasa.

— Ja jamčim da neće pobjeći — odgovori Sancho.

— Jamčim i ja — priklopi kanonik — pogotovu ako mi založi viteško riječ da neće nikud od nas dokle god se mi ne privolimo.

— Evo moja riječ — uzvrati don Quijote, koji je sve to slušao — kad ionako onaj koji je začaran, kao što sam ja, nije slobodan činiti od sebe što sam voli, jer onaj koji ga je začarao može njega ukočiti da se tri stotine godina ne miče s mjesta, a ako pobjegne, dognat će ga letimice.

Kad je dakle tako, mogli bi ga pustiti, pogotovo gdje je to svima na korist; ne budu li ga pak pustili, neka znaju da će im se nosovi nemilo namirisati ako se ne uklone odande.

Kanonik se porukuje s njim, premda su vitezu ruke bile svezane, te ga na vjeru i na časnu riječ puste. Obradova se don Quijote silno i neiskazano kad se oslobodio, pa najprije proteže cijelo tijelo, a onda se

odmah uputi k Rocinantu, pljesnu ga dvaput dlanom po sapima i reče.

— Još se ja uzdam u Boga i u blagoslovljenu majku njegovu, oj ti cvijete i uglede među konjima, da ćemo nas dvojica naskoro stići onamo kamo želimo: ti s gospodarom na leđima, a ja jašući na tebi i vršeći dužnost za koju me Bog na svijet stvorio.

Tako reče don Quijote i skloni se sa Sanchom ustranu. Odande se vrati olakšan i još željniji da izvrši što mu perjanik savjetuje.

Gleda ga kanonik i divi se tolikomu čudu velike budalaštine njegove, kako mu se po svemu što god govori i odgovara vidi najbistrija pamet, ali čim progovori o viteškim poslovima, odmah se rastaje s pameću, kako je već rečeno. Ražali se kanoniku, te kad su svi posjedali i uzeli čekati jelo, reče on:

— Zar vas je zbilja, plemeniti gospodine, pusto i besposleno čitanje viteških knjiga toliko zaokupilo i tako vam pomutilo pamet te vi sada mislite da ste začarani i sve tako koješta što nije ni izdaleka istinito, kao što ne može laž biti istina? Kako i može biti ljudske pameti koja bi sebi utvorila da su zbilja na svijetu bili oni bezbrojni Amadisi i sva ta rulja slavnih vitezova, toliki carevi od Trebizonde, toliki Felixmarti od Hirkanije, toliki atovi, tolike djevice-skitnice, tolike zmije, zmajevi, gorostasi, tolike nečuvene pustolovine, tolike svakojake čarolije, tolike bitke i ljuti okršaji, tolike sjajne haljine, tolike zaljubljene princeze, toliki perjanici grofovi, toliki umiljati patuljci, tolika pisma i laske, tolike junačke žene i naposljetku tolike i tolike budalaste zgode kako se pričaju u viteškim knjigama? Kad ih uzmem čitati, te smetnem s pameti da je sve to laž i puka izmišljotina, nekako uživam. Ali čim shvatim što su te knjige, lupit ću i najboljom od njih o zid, a bacio bih je i u vatru ako bi mi se našla u blizini, jer zaista i zaslužuju takvu kaznu, zato što su lažljivice i varalice, što su bez trunka prirodne istine, što izmišljaju nove sekte i nov način života, te što neuki puk misli i sudi da su istinite sve one budalaštine u njima. I još su toliko drzovite da se usuđuju buniti pamet razumnim i odličnim plemićima, kao što se vidi po ovom što su počinile od vas. Dotle su dotjerale da smo vas morali zatvoriti u kavez i odvesti vas na volovskim kolima, kao što voze ili vode kakva lava ili tigra od sela do sela, te ga za novce pokazuju svijetu. Dete, gospodine don Quijote, ražalite se na samoga sebe i opametite se. Bog je bio milostiv i dao vam dobru pamet, pa se okoristite njome i skrenite bogodani dar svojega uma na štivo koje će biti vašoj savjesti na probitak a vašoj časti za veću korist. Ako pak po naravi svojoj ginete za tim da čitate knjige o junaštvima i viteštvima, onda čitajte u Svetom pismu *Knjigu o sucima*: ondje ćete naći veličanstvenih istina i istinitih junačkih djela. Luzitanija je imala svojega Virijata, Rim Cezara, Kartaga Hanibala, Grčka Aleksandra, Kastilja grofa Fernána Gonzálesa, Valencija Cida, Andaluzija Gonzala Fernándeza, Extremadura Diega Garciju od Paredesa, Jérez Garci Péreza od Vargasa, Toledo Garcilasa, Sevilja don Manuela od Le óna, pa će se i najviši duhovi zabaviti, poučiti, nasladiti i nadiviti čitajući njihova junačka djela. Takvo je štivo zaista dostojno vaše bistre pameti, gospodine don Quijote, jer ćete se njime uputiti u povijest, zavoljeti vrlinu, naučiti se dobroti, uznapredovati u čestitosti, pa ćete biti junačni bez nasrtljivosti, smioni bez kukavštine, a sve to za slavu Božju a svoju korist i na diku Manchi, odakle je, kako čujem, vaša loza i koljeno.

Don Quijote je najpozornije saslušao kanonikove riječi, a kad je vidio da je završio, zagleda se u njega neko vrijeme, te onda reče:

— Čini mi se, plemeniti gospodine, vašim je riječima nakana obavijestiti me da na svijetu nije bivalo skitnika vitezova i da su sve viteške knjige lažne, varave, štetne i beskorisne državi, a ja sam zlo činio što sam ih čitao, još gore što sam im povjerovao, najgore pak što sam se poveo za njima i smislio da se latim preteškoga posla skitnika viteza, kako ga one knjige uče, pa vi sada meni poričete da je ikada na svijetu bilo Amadisâ, i od Galije i od Grčke, i svih onih drugih vitezova kojima te knjige obiluju.

— Sve je to baš doslovce tako kako vi, gospodine, velite — reći će kanonik.

Na to mu odgovori don Quijote:

— Dometnuli ste još i rekli da su meni jako naudile te knjige, jer su mi pomutile pamet i skrivile da sam strpan među rešetke, pa bi, kažete, bilo bolje da se ja popravim i promijenim štivo, te da čitam istinitije knjige, od kojih je bolja pouka i zadovoljstvo.

— Tako je — potvrdi kanonik.

— Onda ja od sebe sudim — odvrati don Quijote — da ste bez pameti i začarani vi kad ste se usudili tolike hule izreći na ono što svijet priznaje i smatra istinom, tako da onaj koji to niječe, kao što niječete vi, zaslužuje onakvu istu kaznu kakvu vi velite da dosuđujete knjigama kad ih čitate i one vam dodijavaju. Ako vi ikoga želite uvjeriti da Amadis nije živio na svijetu, a ni svi oni drugi vitezovi pustolovi kojima obiluju te pripovijesti, to vam je isto tako kao kad biste dokazivali da sunce ne sija, zima nije hladna, a mi ne obitavamo na zemlji. Zar ima na svijetu takve mudre glave koja bi ikoga mogla uvjeriti da nije istina ono što se pripovijeda o princezi Floripesi i Guyu od Burgundije, i o Fierabrásu kod mosta od Mantible, kako se dogodilo za vrijeme Karla Velikoga, a ja se kunem da je sveta istina, baš kao što je sada dan. A ako je to laž, onda je laž valjda i ono da je bio Hektor, i Ahil, i rat trojanski, i Dvanaest banova od Francije, i kralj Artus od Anglije, koji je do dana današnjega preobražen u gavrana i neprestano ga očekuju u njegovoj kraljevini.

I još bi se valjda tko usudio reći da je lažna povijest o Guarinu Kukavcu i potraga za svetim Gralom, i da je apokrifna ljubavna zgoda don Tristana i kraljice Isolde, i ljubavna zgoda Ginebre i Lanzarota, a onamo ima svijeta koji gotovo pamti da je vidio službenicu Quintañonu, a ta je najbolja vinotočica što je od pamtivijeka bila u Velikoj Britaniji. Tako je to, pa se i ja sam sjećam kako mi je znala govoriti baka po ocu, kad vidi koju službenicu s časnom koprenom: »Ova mi je, unuče, nalik na službenicu Quintañonu.« Po tome sudim da ju je jamačno poznavala ili barem vidjela gdjegod njenu sliku.

A onda, tko smije ustvrditi da nije istinita povijest o Pierresu i lijepoj Magaloni, kad još i danas možeš u kraljevskoj oružnici vidjeti klin kojim je junački Pierres upravljao svojega drvenoga konja kad je na njem jahao po zraku, a taj je klin nešto veći od rude na kolima? A do klina je sedlo Babiekino, a u Roncesvallesu rog Roldánov, tolikaran kolika je greda: iz toga slijedi da je bilo Dvanaest banova, da su bili Pierresi, Cidi i drugi takvi vitezovi o kojima svijet pripovijeda da su kretali na pustolovine.

Ako nije tako, recite mi još nije li istina da je skitnik vitez bio junački Luzitanac Juan od Merla, koji se zaputio u Burgundiju te se u gradu Arrasu pobio sa slavnim vitezom Charnijem, prozvanim gospodin. Pierres, onda u gradu Baselu s gospodinom Henrijem od Romestana, te u oba dvoboja pobijedio, proslavio se i prodičio; i nisu li istinite pustolovine, bitke i pobjede što su ih u Burgundiji izvojevali junački Španjolci Pedro Barba i Gutierre Quijada, od čijega koljena potječem ja ravno po muškoj lozi, a on je nadvladao sinove grofa od Saint- Paula.

Neka mi se porekne još i to da je za pustolovinama krenuo u Njemačku don Fernando od Guevare i tamo se pobio s gospodinom Georgom, vitezom iz doma vojvode austrijskoga; neka reknu i to da su bile šale bitke Suera od Quinonesa, onog od Megdana, napadi gospodina Luisa od Falcesa na don Gonzala od Guzmana, viteza kastiljskoga, i još mnoga druga junačka djela koja su izvršili kršćanski vitezovi iz ove kraljevine i tuđine, a tako su pouzdana i istinita te opet velim da u onoga tko to poriče nema ni trunka mozga ni zdrave pameti. —

Zadivi se kanonik kad je čuo don Quijota kako mućka istinu i laž i kad je vidio kako on u tančine zna sve što god se tiče i što god pripada skitničkom viteštvu. Odgovori mu dakle:

— Ne mogu ja poreći, gospodine don Quijote, da u tome što ste vi rekli ima nešto istine, pogotovo što se tiče španjolskih skitnika vitezova; priznajem također da je bilo Dvanaest banova od Francije, ali nikako ne vjerujem da su učinili sve ono što nadbiskup Turpin piše o njima; nego je istina da su to bili vitezovi koje su odabrali francuski kraljevi, a prozvani su tako zbog toga što su svi jednaki bili po hrabrosti, plemenitu rodu i čestitosti, ili ako nisu bili, trebali su barem biti. Bio je to neki red, kao što su

danas redovi od Svetog Jakova ili Calatrave, pa se od onih koji tomu redu pripadaju traži da su hrabri, čestiti vitezovi plemenita roda. I kao što danas vele: *Vitez od San Juana* ili od *Alcántare*, tako su u ono doba govorili: *Vitez od Dvanaest banova*, jer su bila jednaka ta dvanaestorica što su odabrana u taj ratnički red. Da je živio Cid, pa i Bernardo od Carpija, o tom nema sumnje, ali mislim da je pod velikom sumnjom jesu li počinili ona junačka djela što se pripovijedaju.[277] Što se pak tiče onoga klina grofa Pierresa, što ste ga vi spomenuli, a leži u kraljevskoj oružnici do Babiekina sedla, priznajem grijeh da sam tolika neznalica, ili tako kratkovid, te sam vidio doduše sedlo, ali nisam zapazio klin, premda je onako golem, kako rekoste.

— Ondje je on, o tom nema nikakve sumnje — odvrati don Quijote — a da znate još, spremljen je, vele, u kožnu kesu, da ne istrune.

— Sve to može biti — odgovori kanonik — ali tako mi reda koji sam primio, ja se ne sjećam da sam ga vidio. No sve ako i jest tamo klin, ipak ja ne moram vjerovati u životopise tolikih Amadisa, ni onolike rulje vitezova kojima nam nabijaju uši, a ni vama, gospodine, takvu čestitu i valjanu čovjeku, u koga je bistra pamet, ne dolikuje vjerovati da su istinite one nebrojene i neobične budalaštine što su ispisane u nesklapnim viteškim knjigama.

Pedeseta glava

O umnom rječkanju don Quijotovu i kanonikovu, s drugim zgodama.

Divota! — odgovori don Quijote. — Knjige koje su tiskane s kraljevskim dopuštenjem i s odobrenjem onih kojima je to posao, a čitaju ih uslast i slave veliki i mali, bogataši i siromasi, učeni i neuki, pučani i vitezovi, uopće ljudi svakoga staleža i stanja, zar su takve knjige laž? Ta u njima se jasno razabire istina, jer one nam pripovijedaju o ocu, o materi, o domovini, o rođacima, o dobi, o boravištu i o junačkim djelima, jedno po jedno i dan po dan, što god je taj vitez učinio ili što god su vitezovi učinili. Šutite vi, gospodine, i ne hulite onako, nego vjerujte da vam savjetujem ono što kao pametan čovjek treba da činite; ako pak nećete, čitajte te knjige i vidjet ćete kako ćete uživati.

Ta recite mi: ima li veće slasti nego da sada, primjerice, pukne pred našim očima veliko jezero od smole, koje vri i ključa, a po njem plivaju i vrve nebrojene zmije, ljutice i gušteri, i svakakve druge divlje i zastrašujuće životinje, a ispred toga jezera ori se prežalostan glas i veli: »*Oj ti viteže, bio tko bio, koji promatraš ovo grozovito jezero, ako hoćeš da se domogneš blaga što se krije na dnu ovih crnih voda, pregni junačkim srcem i strmoglavi se u tu crnu, plamenu žičinu, jer ako to ne učiniš, nećeš biti dostojan gledati divna čudesa što su zatvorena i skrivena u sedam dvorova pod ovom crnom vodurinom, a u njima stoluje sedam vila.*« A čim je vitez začuo taj zaplašeni glas, ne skanjuje se on niti promišlja iole o opasnosti u koju srće, pa i ne skida sa sebe teško svoje oružje junačko, nego se preporučuje Bogu i svojoj odabranici te se strmoglavljuje usred ključaloga jezera. I za tili tren, dok bi dlanom o dlan, stiže on na cvjetne poljane, s kojima se ni izdaleka ne mogu takmiti Elizejske. Ovdje mu se i nebo čini vedrije, i sunce mu sija jasnijom svjetlošću.

Pred očima mu se otvara ubav gaj od zelena, lisnata drveća, da se veseliš gledajući to zelenilo i uživaš slušajući slatku pjesmu sitnih, nebrojenih, šarenih ptičica što skakuću po isprepletenim granama. Tu je potočić, a hladna mu voda kao tekući kristal teče preko sitnoga pijeska i bijeloga šljunka, koji nalikuje na suho zlato i sjajni biser. Tu je i vodoskok od šarena jaspisa i glatka mramora, ondje opet drugi, neisklesan, gdje su poredane sitne školjčice klapavice i zavojite spužoline, bijele i žućkaste, a među njima su razasuti blistavi kristali i kamenje nalik na smaragde, pa to šarenilo, oponašajući prirodu, gotovo da ju i natkriljuje. Ondje se iznenada ukazuje tvrdalj grad ili sjajan zamak, kojemu su zidovi od suha zlata, kruništa od alema, vrata od jacinta. Ali kud je divno sagrađen od samoga alema, mrkoga i sjajnoga rubina, bisera, zlata i smaragda, još mu je skupocjenija gradnja.

I kad si to vidio, možeš li još išta ljepše vidjeti nego kad iz zamka povrvi na vrata jato djevojačko u takvim sjajnim i naočitim haljinama, te da ih sada uzmem opisivati kako nam ih historije opisuju, nikada ne bih završio. A onda ona koja se čini da je među djevojkama prva, hvata za ruku neustrašivog viteza što se strmoglavio u ključalo jezero i vodi ga bez ijedne riječi u bogati zamak ili dvor, te se on svlači i bude gol golcat, kako ga je mati rodila, a djevojka ga okupa u mlakoj vodi, pomaže ga svega mirisnim uljima i balzamima, odjene mu košulju od najtanje svile, svu mirisavu i mirisima natopljenu. Pritrči sada druga djevojka i zaogrne mu ramena plaštem, koji u najmanju ruku vrijedi, kako se veli, careva grada i još više! Divota je onda što nam pričaju kako ga nakon svega toga vode u dvoranu, gdje već zatječe prostrt i priređen stol, da se samo čudi i divi. Divota je kako mu polijevaju ruke vodom što miriše po ambri, a prijekapom je dobivena od mirisava cvijeća!

Pa kad ga posade na stolicu od bjelokosti! Kad ga uzmu služiti sve te djevojke, ali nijedna ni da bi riječ progovorila! Kad mu iznesu tolika raznolika jela i tako tečno priređena da mu zazubice rastu i ne zna što bi izabrao! Kad začuje glazbu, koja mu romoni dok blaguje, ne zna tko pjeva ni odakle zvuci. A kad je

odručao i stol je pospremljen, te se vitez naslonio na stolici i možda čačka zube, kako je običaj,[278] ulazi iznenada na vrata u dvoranu druga djevojka, krasnija nego ikoja od onih prije, sjeda do viteza i počinje mu pripovijedati čiji je taj zamak i kako je ona tu začarana, i još druge zgode kojima će se čuditi vitez i diviti se čitatelji koji budu čitali njegove doživljaje.

Neću dalje raspredati, jer se već iz ovoga može razabrati da se svako mjesto u kojoj god kronici kojega god skitnika viteza čita na slast i na divljenje svakom čitatelju. Vjerujte mi dakle, gospodine, i kako sam vam već rekao: čitajte te knjige, pa ćete vidjeti kako one razbijaju tugu koja vas muči i vedre vam volju ako vam se možda natmurila. O sebi pak evo velim: otkad sam skitnik vitez, otad sam hrabrar, čedan, darežljiv, velikodušan, uljudan, neustrašiv, blag, strpljiv, te podnosim muke, zatvor, začaranost; i premda su me, nema dugo, zatvorili kao luđaka, nadam se ipak da će mi zbog hrabrosti moje ruke nebo biti milostivo i sreća mi neće biti huda, te ću se za koji dan zakraljiti u kakvoj kraljevini, gdje ću moći pokazati koliko je zahvalnosti i darežljivosti u mojem srcu: jer tako mi vjere, gospodine, siromah nije podoban ikomu iskazivati vrlinu darežljivosti ma koliko je imao; a zahvalnost koja se sastoji jedino od želje mrtva je, kao što je mrtva vjera bez djela. Zato želim da bi mi sreća naskoro pribavila priliku gdje bih se zacario, da pokažem kakva sam srca i da iskažem dobro svojim prijateljima, osobito ovomu siromašku Sanchu Panzi, mojemu perjaniku, koji je najbolji čovjek na svijetu. Želim mu dati kakvu grofiju, koju sam mu već odavno obećao; samo se bojim da neće on biti vješt upravljati svojom državom. —

Čim je Sancho čuo te posljednje riječi gospodarove, upadne mu u riječ:

— Pobrinite se vi, gospodaru don Quijote, da mi date grofiju koju ste mi obećali i ja joj se nadam; velim vam, neću biti nevješt upravljati njome; pa sve da i jesam nevješt, ja sam slušao kako vele da ima na svijetu ljudi koji uzimaju od gospodara zemlju u zakup i njemu plaćaju godišnju zakupninu, pa oni vode brigu i upravljaju, a gospodar planduje, uživa dohodak koji mu daju i ni rad čega ne tare glavu; tako ću i ja učiniti i neću se skanjivati ni cjenkati, nego ću odmah sve otresti sa sebe i uživati svoj dohodak, kao da sam herceg, a drugi neka sviraju!

— Istina je, brate Sancho — reći će kanonik — što se tiče uživanja dohotka, ali za sudovanje mora se brinuti gospodar države, a tu treba vještine i bistre pameti, i osobito dobre volje da pogodiš, jer ako nema toga iz početka, svagda će biti pogrešna i sredina i konac; zato Bog pomaže dobru volju bezazlenih i odmaže zloj nakani umnih.

— Ne znam ja te mudrolije — odgovori Sancho Panza — nego jedino znam: čim steknem grofiju, znat ću i vladati njome, jer i ja imam dušu kao i svaki, i tijelo kao i drugi, pa bih i ja bio isto onakav kralj u mojoj državi kao i svaki u svojoj; a da sam kralj, radio bih što hoću; a da radim što hoću, bilo bi mi po volji; a da mi je po volji, bio bih zadovoljan; a da sam zadovoljan, ne bih ništa više želio; a da ništa više ne želim, gotovo je; dajte mi dakle tu državu, pa s Bogom, dok se vidimo, kako ono reče slijepac drugomu slijepcu.

— Nije loša mudrolija, kako ti, Sancho, veliš, ali bi se ipak moglo još mnogo govoriti o tim grofijama.

Na to će priklopiti don Quijote:

— Ne znam što bi se moglo još reći; ali ja se povodim samo za primjerom velikoga Amadisa od Galije, koji je svojega perjanika imenovao za grofa od Tvrdoga Otoka; mogu dakle i ja, bez grižnje savjesti, imenovati Sancha Panzu za grofa, jer on je jedan od najboljih perjanika što je ikada bio u skitnika viteza.

Začudi se kanonik kako je don Quijote nanizao te ludosti, kako je ocrtao pustolovinu Viteza od Jezera i kako su ga svega zaokupile izmišljotine i laži koje je čitao u onim knjigama, a naposljetku se začudi budalaštini Sanchovoj, gdje se on toliko upeo te želi zadobiti grofoviju koju mu je obećao gospodar. Uto

se već vratiše kanonikove sluge što bijahu otišle u krčmu po tovarnoga magarca sa živežom.

Prostru umjesto stolnjaka sag na zelenu travu na livadi, posjedaju u hladovinu pod drveće i tu ručaju, da volar ne promaši priliku za pašu, kako rekosmo.

Dok su još jeli, začuju najedanput klepet klepke, koja je zaklepetala do njih iz nekoga trnjaka i susjedne guštare. U isti mah ugledaju kako je iz toga žbunja ispala lijepa koza šarka, sva crna, bijela i siva. Za njom ide kozar, doziva je, govori joj i miti je neka stane ili neka se vrati stadu. Bjegunica, strašljiva i zaplašena, priđe društvu, kao da mu se utječe, i stane. Stigne i kozar, uhvati je za rogove i uzme joj govoriti, kao da mu ona razumije riječi:

— Oh ti skitačice, skitačice, šaruljo, šaruljo, kamo si mi sada othramala!

Zar te strah vukova, dijete? Što ne govoriš, ljepojko? Nije, nego ti si ženka i ne možeš mirovati! Dobijesa i tvoj hir i svi za kojima se povodiš! Vrati se, vrati, mila! Ako baš nisi zadovoljna, a ono si barem sigurna u svojem toru, sa svojim drugama. Ta ako ti, koja bi morala njih čuvati i voditi, ovako švrljaš i lunjaš, što će tek one.

Kozarovim se riječima pozabave slušatelji, osobito kanonik, te će mu reći:

— Tako ti života, brate, smiri se malo i nemoj se žuriti da tako brzo vratiš kozu u tor, jer kad je ona ženka, kako veliš, mora za svojim prirodnim nagonom, koliko god se ti upinjao da je spriječiš. Evo, prigrizi zalogaj i gutni gutljaj, pa će ti se ublažiti ljutost, a dotle će se koza odmoriti.

Tako reče, te nabode nožem rebro od hladna kunića i ponudi kozaru.

Prihvati kozar i zahvali, onda pijucnu, umiri se, te reče:

— Nemojte vi, gospodo, misliti da sam ja lud što sam onako koješta govorio toj živinici. Ima zaista neka tajna u tim riječima što sam joj rekao. Ja sam seljak, ali nisam toliko neuk da ne znam kako treba postupati s ljudima i sa životinjama.

— To ti vjerujem i još kako — reče župnik — jer znam po iskustvu da planine rađaju učenjake, a u pastirskim kolibama prebivaju filozofi.

— Ako išta, gospodine — odvrati kozar — a ono barem žive u njima ljudi koje je nevolja umudrila. A da povjerujete tu istinu i da je sasvim dokučite, ja ću vama i nezamoljen i nezapitan, samo ako vam nije na dosadu i ako me hoćete časkom pozorno poslušati, pripovjediti nešto i dokazati vam da je istina ono što je kazao ovaj gospodin (on pokaže na župnika) i ono što ja velim.

Na to odgovori don Quijote:

— Vidim da je ova zgoda nešto nalik na viteško pustolovinu; ja ću te dakle, brate, vrlo rado slušati, a slušat će te i sva ova gospoda, jer su jako razumni ljudi i vole zanimljive novosti, koje iznenađuju, razveseljuju i zabavljaju: kako će jamačno biti i tvoja pripovijest. Pričaj dakle, prijatelju, a mi ćemo te svi slušati.

— Bez mene[279] — priklopi Sancho — jer ja ću s ovom pitom na potok, pa ću se ondje najesti za tri dana. Čuo sam od mojega gospodara don Quijota da perjanik skitnika viteza treba da se naboka koliko god može kad uhvati, jer mu se zna dogoditi da slučajno zabasa u kakvu besputnu šumu i šest dana ne može pogoditi iz nje. Ako se onda nisi najeo ili se nisi pobrinuo za punu torbu, možeš se osušiti kao trta, kako često i biva.

— Pravo veliš, Sancho — potvrdi don Quijote; — idi ti kamo te volja i jedi koliko god možeš, a ja sam sit i jedino bih još dušu okrijepio, pa ću je i okrijepiti slušajući pripovijest ovoga dobrog čovjeka.

— I svi ćemo okrijepiti dušu — dometne kanonik i odmah zamoli kozara da započne priču.

Kozar kozu, koju je držao za rogove, pljesnu dvaput dlanom po leđima te joj reče:

— Lezi, mala, do mene; imamo kada vratiti se toru.

Koza kao da ga je razumjela, jer čim je sjeo gospodar, pruži se ona sasvim mirno pokraj njega i zagleda mu se u lice, kao da mu kazuje kako pozorno sluša što će on pričati. A kozar uzme pripovijedati

ovako:

Pedeset prva glava

u kojoj kozar pripovijeda svoju priču onima što vode don Quijota.

Tri milje od ove doline ima selo, koje je doduše malo ali je od najbogatijih sela u ovome kraju. U tom je selu živio vrlo ugledan seljanin, a premda uz bogatstvo obično ide i ugled, ipak je on bio ugledniji po čestitosti kojom se odlikovao negoli po bogatstvu što ga je imao. No najveća mu je, govorio je i sam, sreća bila što je imao kćer takve izvanredne krasote i takve rijetke pameti, miline i čestitosti da se svatko koji god je zna i gleda divio kolikim ju je neobičnim darovima obdarilo nebo i priroda. Bila je lijepa još za maloće; što je rasla, sve se ljepšala, a najkrasnija bijaše u dobi od šesnaest godina. Glas o njenoj krasoti uzeo se širiti po svim okolnim selima, a što ja velim: po okolnim selima, kad se pronio i po dalekim gradovima, pa dopro i na kraljevske dvore i dočuo se kod ljudi svakoga roda, te joj stadoše oda sviju strana dolaziti kao kakvu čudu ili čudotvornoj slici da je vide.

Čuvao ju otac, a čuvala se ona i sama, jer nema lokota, straže ni brave koja djevojku bolje čuva nego vlastita joj čestitost. Bogatstvo očevo i krasota kćerina navratiše mnoge, iz sela i s drugih strana, da je zaprose. Ali otac, koji će to dragocjeno blago pokloniti, u veliku je brigu zapao i nije se mogao odlučiti komu bi je dao od tih nebrojenih što ga salijeću.

Među drugima koji su se zanosili tom slatkom željom bio sam i ja, a mnogo sam se i silno nadao dobru uspjehu, jer sam znao da me otac njen poznaje tko sam: iz istoga sam sela, čiste kršćanske krvi, mladih godina, bogata stanja, a nisam ni loše pameti.

S isto takvim željama oblijetao nju još jedan mještanin, pa joj se zbog toga otac skanjivao i kolebao, jer je sudio da bi mu se kći dobro udomila sa svakim od nas. Da se dakle izbavi iz neprilike, odluči da sve rekne Leandri (jer tako se zove ta bogatašica što me u bijedu strovalila) i da joj objavi kako smo mi obojica jednaki, te je od volje njoj, ljubljenoj kćeri, da odabere koga hoće: dostojan primjer za kojim bi trebalo da se povedu svi očevi koji žene ili udaju djecu. Ne velim ja da bi puštali neka biraju zlo ili nevaljalo, nego da im nude ono što je dobro, a između dobroga neka im djeca biraju po volji.

Ne znam što je njoj bilo po volji, ali otac se izgovarao nama obadvojici da mu je kći još premlada, sve onakvim općim riječima koje niti obećavaju niti odbijaju. Moj se suparnik zove Anselmo, a ja se zovem Eugenio, da znate imena proscima u ovoj žalostivoj zgodi, koja se doduše još nije završila, ali se jasno razabire da će joj svršetak biti nesretan.

U to vrijeme dođe u naše selo neki Vicente de la Roca, sin siromašna seljaka iz toga istog sela. Taj se Vicente vratio iz Italije i drugih zemalja po kojima je vojnikovao. Njega je još kao dječaka od dvanaest godina odveo iz sela neki kapetan, koji je sa svojom kompanijom prolazio slučajno onuda, a sada se nekadanji dječak vratio nakon dvanaest godina, kao mlad čovjek, u vojničkoj odori, sav šaren u tisuću boja, a po njemu vise same kristalne titreike i sitni čelični lančići.[280] Danas se odijeva u jednu svečanu odoru, sutra u drugu, ali sve mu je ništavo, šareno, neukusno i male vrijednosti. Seoski je svijet ionako zloban, a kad je besposlen, onda je tek zgoljna zloba, pa su ljudi pazili na njega, brojili mu redom svu odjeću i nakit te dokučili da ima tri preobuke različitih boja, s podvezama i čarapama što idu uz odjeću. Ali je on stao odjeću tako udešavati i svačemu se domišljati, pa da nisu brojili, zakleo bi se tkogod da on ima više od deset odora i više od dvadeset perjanica. A nemojte misliti da ovo ne treba i da je suvišno što vam pričam o njegovu odijevanju, jer to je važno u mojoj pripovijesti. Sjedne on tako na našem trgu, na kamenoj klupi pod velikom topolom, a mi zinemo i ne možemo ga se naslušati kako nam priča svoja junaštva. Nema te zemlje na svem svijetu koju on nije vidio, ni te bitke u kojoj njega nije bilo: više je on Maurâ pobio nego što ih ima u Maroku i Tunisu, a održao je više megdana, kako veli, nego Gante i Luna,

Diego Garcia od Paredesa i još tisuća drugih što ih je spominjao; a odasvud je izlazio kao pobjednik i nije prolio ni kap krvi. Drugi je put opet pokazivao brazgotine, koje se nisu doduše zapažale, ali on nam je govorio da su od puščanih metaka koji su ga pogodili u raznim okršajima i bitkama.[281] Naposljetku, bio je tako bahat da je govorio *ti* ne samo onima koji su mu jednjaci i koji ga znaju nego i starijima, pa je kazivao da mu je ruka otac, djela mati, a on, čim je vojnik, nije gori ni od kralja. Uz tu je bahatost bio ponešto glazben i drndao u gitaru, pa se nekima činilo da iz nje izvija glasove kao da je živa. Ali ni to još nije bio konac njegovoj darovitosti: imao je on i pjesničke žice, te bi o svakoj djetinjariji koja se zgodi u selu spjevao romancu od poldrug milje.

Toga dakle vojnika što sam ga opisao, toga Vicenta de la Roca, toga razmetljivca, toga gizdelina, toga glazbenika, toga pjesnika, opazila je i često promatrala Leandra s prozora na svojoj kući, koji je gledao na trg. Zaljubila se ona u klobòdan na njegovoj sjajnoj odori; očaravale ju njegove romance, koje je svagda u dvadeset prijepisa razdavao; dočula za junačka djela koja je o samom sebi pričao, te se naposljetku, jer tako je valjda odredio đavo, zaljubila u njega, dok njemu nije bilo još ni nakraj pameti da je uzme oblijetati. I kako se u ljubavnim poslima ništa ne završava lakše od onoga uza što stoji ženska volja, slože se lako Leandra i Vicente, te dok još nijedan od mnogih njenih prosaca nije ni sanjao što je namjerila, bila je ona već izvršila namjeru, odbjegla iz kuće miloga i ljubljenoga oca, jer matere nije imala, i nestala iz sela s vojnikom, koji je veću pobjedu postigao u tome poslu nego u svima onima kojima se hvalisao.

Začudi se toj zgodi cijelo selo i svi koji je doznadoše, ja se zapanjim, Anselmo se zaprepasti, otac se ražalosti, rođaci se zastide, oblasti se uzbune, oružnici se užurbaju; udare cestama, pretraže šume na sve strane, te nakon tri dana nađu pomamnicu Leandru u pećini u planini, golu u košulji, bez onih silnih novaca i skupocjenih dragulja što ih je od kuće ponijela. Vrate je rastuženomu ocu; zapitaju je za nesreću njenu i ona im bez sile prizna da ju je Vicente de la Roca prevario, vjeru joj dao da će je uzeti i nagovorio ju da odbjegne iz očinske kuće, pa će je on odvesti u najbogatiji i najsjajniji grad što postoji na svem svijetu, to jest u Napulj. A ona mu, po lošoj pameti i još goroj varci, povjerovala; okrala dakle oca te one iste noći kad je nestala krenula s Vicentom, a on ju odveo u divlju planinu i zatvorio je u tu pećinu, gdje je i nađoše. Pripovjedi ona još kako joj je vojnik oteo sve što je imala, ali joj u čast nije dirao, nego ju je ostavio u onoj pećini i odmaglio. Toj se zgodi i opet začude svi. Teško je bilo, gospodaru, vjerovati da se mladić suspregao, ali ona se klela i preklinjala, te se neutješivi otac utješi. Nije on mario za dragocjenosti koje su mu ukradene, samo kad je njegovoj kćeri ostalo ono blago kojemu nema nade da će se ikada steći čim bude izgubljeno.

Još toga istoga dana kad nađoše Leandru, otac je ukloni ispred naših očiju. Odvede je i zatvori u samostan u obližnjem gradu, nadajući se da će vrijeme zbrisati zao glas što je kći navalila na sebe. Mlade godine Leandrine ispričavale su grijeh njen u mnogih, barem u onih kojima nije stalo bilo rad čega, je li ona zla ih dobra; ali oni koji su joj znali razboritost i valjanu pamet nisu njen grijeh pripisivali neznanju, nego lakomislenosti i prirođenoj ženskoj ćudi, koja je ponajvećma nepromišljena i nagla.

Kad je Leandra bila zatvorena u samostan, Anselmo kao da je obnevidio; ničega nema što bi sa zadovoljstvom pogledao. A meni se smrklo pred očima: nema svjetlosti da u išta uprem oči s ljubavlju. Nestalo Leandre, a naša tuga sve teža i naše se strpljenje prevršilo. Kleli smo gizdavost vojnikovu i proklinjali neopreznost Leandrina oca. Naposljetku se Anselmo i ja dogovorimo da krenemo iz sela i odemo u ovu dolinu, gdje on pase silno stado svojih ovaca, a ja pasem veliko stado koza, isto tako mojih.

Tako mi provodimo život pod drvećem, raspredamo o našoj ljubavi, zajedno pjevamo hvalu ili pokudu krasnoj Leandri ili nasamo uzdišemo i u samoći jadamo Bogu svoje jade. Za nama se poveli i drugi prosci Leandrini, došli u ovu vrletnu planinu i živuju ovdje kao i mi. Ima ih toliko te bi rekao da se ovo mjesto preobratilo u pastirsku Arkadiju: toliki su ovdje pastiri i torovi, a sa sviju strana slušaš ime

krasotice Leandre. Ovaj je kune i krsti je pomamnom, nestalnom i beščasnom; onaj je krivi da je lakomislena i vjetrenjasta; jedan je ispričava i prašta joj, drugi je osuđuje i kudi; jedan joj slavi krasotu, drugi joj poriče značaj; a naposljetku, svi je pogrđuju i svi je obožavaju. I sve ih zaokupila tolika ludost da se gdjekoji tuži što ga je prezrela, a nije nikada ni govorio s njom, a drugi jadikuje i gine od ljute boli ljubomore, koju ona i nije mogla potaknuti jer se, kako rekoh, prije doznao njezin grijeh, nego njezina ljubav. Nema jaruge u hridi, ni obale uz potok, ni hladovine pod drvetom da je nije zauzeo kakav pastir koji priča nebu svoju nevolju. Gdje god jeka može odjeknuti, odjekuje ime Leandrino: Leandrom odjekuju gore, Leandrom žubore potoci, Leandra nas sve očarala i opčinila, te se nadamo bez nade i bojimo se, ne znajući čega se bojimo.

Od tih bena najmanjom se pameću iskazuje moj suparnik Anselmo. Mogao bi jadikovati zbog koječega drugoga, a on jadikuje samo zato što je ona daleko, te uz gusle, koje jako dobro svira, pjeva tužaljke po kojima mu se razabire valjana glava. Ja udaram drugim i lakšim putem, koji je po mojem sudu pouzdaniji: kudim lakomislenost žensku, nestalnost, dvoličnost, lažnu riječ, nevjeru, uopće nerazboritost u žena, kako ne znaju kamo bi trebalo da navraćaju svoje misli i ljubav. To je, gospodo, bio povod mojemu razgovoru i riječima koje sam izrekao ovoj kozi kad sam ovamo došao, jer kako je ona ženka, slabo je cijenim, iako je najbolja u mojem toru. To vam je pripovijest koju sam vam obećao pripovjediti. Ako sam otegnuo pripovijedajući je, neću zatezati da vas poslužim: blizu mi je tor, a ondje ima svježa mlijeka, kusna sira i svakojaka zrela voća, lijepa za oko i tečna za nepce.

Pedeset druga glava

O kavgi koju je don Quijote zametnuo s kozarom i o neobičnoj pustolovini s bogomoljcima, koju je vitez završio sretno, ali se naznojio.

Kozarova se pripovijest svidje svima koji su je slušali, osobito kanoniku, koji se zadivio načinu kako on pripovijeda, te mu se učinilo da taj i nije nalik na priprosta kozara, nego gotovo na uglađena dvoranina. Primijeti dakle da je pravo spomenuo župnik kako planine rađaju umne ljude.

Svi ponude Eugeniju svoje usluge, ali se najširim pokaza don Quijote, koji mu reče:

— Zaista, brate kozaru, kad bih se ja smio i mogao latiti ikakve pustolovine, ovoga bih trena krenuo te bih tebi iz samostana, gdje jamačno nasilu drže Leandru, izbavio nju uskos opaticama i svima koji bi me htjeli spriječiti, i predao bih je tebi u ruke da od nje činiš što te volja i želja, sasvim po viteškim zakonima, koji naređuju da se nijednoj djevici ne smije činiti krivica. Ali se uzdam u Boga da ni u jednoga zlobnog čarobnjaka nema te snage koju ne bi nadjačala snaga drugoga, ljubaznijeg čarobnjaka, i za onda ti obećavam milost svoju i pomoć, kako sam dužan po svome zvanju, koje i jest u tome da pomažem bespomoćnima, potrebnima i potrebitima.

Pogleda ga kozar, a kad vidje neobičnu opremu i lice don Quijotovo, začudi se i zapita brijača, koji bijaše do njega:

— Gospodine, tko je taj čovjek što je takve spodobe i tako govori?

— Tko bi i bio — odgovori brijač — nego glasoviti don Quijote od Manche, osvetnik nepravdi, ispravljač krivica, zaštitnik djevicama, strah i trepet gorostasima i pobjednik u bitkama!

— To je meni nalik na ono — odvrati kozar — što se čita u knjigama o skitnicima vitezovima, koji su sve to činili što mi vi velite o tome čovjeku. No meni se čini da se vi šalite ili je u toga čove šuplja glava.

— Ti si najgora šupljača i hulja — zavikne sada don Quijote — ti si prazna tikva i zukva, a ja sam puniji nego što je ikada bila ženturina koja te rodila!

Tako reče, te zgrabi kruh koji je do njega bio i lupi ga kozaru usred lica s tolikom žestinom da mu je sploštio nos. Ali kozar nije znao za šalu, te kad vidje da ovaj njega zbiljski zlostavlja, ne uzmari ni za sag ni za stolnjak, ni za sve redom sustolnike, nego saletje don Quijota, ščepa ga obadvjema rukama za vrat i jamačno bi ga zadavio da nije u taj mah doletio Sancho Panza, uhvatio ga za ramena i bacio na stol, te porazbijao tanjure, smrskao čaše, rasuo i razbio sve što god je na stolu bilo. Don Quijote, koji se oslobodio, nasrne opet na kozara, komu je lice bilo okrvavljeno, Sancho ga cakao nogama, a on puzao i pipao po stolu za nožem da se krvavo osveti. Ali ga kanonik i župnik spriječe. Brijač pak pripomogne da je kozar smotao don Quijota poda se i sada zapljušte po njemu toliki bubotci da je jadniku vitezu udarila krv na lice kaošto i kozaru. Kanonik i župnik pucali od smijeha, oružnici skakali od veselja i dražili jednoga i drugoga, kao da pujkaju pse kad se zahvate. Jedini je Sancho Panza očajavao, jer se nije mogao iščupati jednomu od kanonikovih sluga, koji ga je zadržavao da ne pomogne gospodaru.

Dok su se dakle svi tako veselili i zabavljali, osim one dvojice hrvača što se tezmaju, začuje se truba tako žalostiva zvuka da se svi okrenuše onamo odakle im se čini da dolazi trubljenje. A najviše se, kad je čuo trubu, uzbuni don Quijote: premda je na veliki jad svoj ležao pod kozarom, koji ga je svojski mlatio, zavikne on ipak:

— Brate vraže, jer nitko drugi ne možeš ni biti, kad si imao hrabrosti i snage da nadvladaš moju hrabrost i snagu, molim te da nakratko sklopimo primirje, jer meni se čini da bolni glas ove trube što je čujemo zove mene na novu pustolovinu.

Kozar se već umorio koliko je mlatio i bio mlaćen, te ga odmah pusti, a don Quijote ustane, okrene se također onamo odakle se čuje trubljenje i opazi iznenada kako niz obronak silazi sva sila ljudi, odjevenih

u bjelinu, poput pokajnikâ.

Bilo je tako da su te godine oblaci uskratili zemlji vlagu i zato krenuše po svim selima u tome kraju molitvene i pokorničke procesije, moleći Boga da otvori milostive ruke i spusti kišu. Poradi toga je i puk iz sela tu u blizini pošao u procesiji k nekomu bogomoljnom pustinjačkom domu na pristranku te kotline. Don Quijotu, kad je vidio neobičnu odjeću tih pokornika, ne pade na pamet da ih je već često viđao, nego pomisli da je to neka pustolovina, te je njemu kao skitniku vitezu jedino dužnost da se u tu pustolovinu upusti. Ta mu se tlapnja još utvrdi kad je pomislio da je taj kip u žalobnoj odjeći što ga oni nose neka odlična gospođa koju silom vode zakovci i razbojnici. Čim mu je to munulo u glavu, otrči brže-bolje k Rocinantu, koji je pasao, skine mu sa sedlenoga obluka uzde i štit, zauzda ga začas, zaište od Sancha svoj mač, uzjaše Rocinanta, nadjene na ljevicu štit i zavikne u sav glas svima koji su tu:

— Sada junačka družino, vidjet ćete vi kolik je probitak što na svijetu ima vitezova koji pripadaju staležu skitničkoga viteštva; sada, velim, dok oslobodim ovu čestitu gospođu, koju vode zarobljenu, vidjet ćete treba li da budu štovani skitnici vitezovi.

Tako reče, a kako nije imao ostruga, stisnu Rocinantu slabine i pojuri pokornicima u susret kasom, jer da je Rocinante ikada pojurio trkom, to se ne čita u svoj ovoj istinskoj povijesti. Htjedoše ga zadržati župnik kanonik i brijač, ali im uzalud muka, a nije ga mogao zadržati ni Sancho Panza, koji se uzvikao za njim:

— Kamo ćete, gospodaru don Quijote? Koji vas je bijes spopao i vitla vas da udarite na našu vjeru katoličku? Zar ne vidite, u zao čas, da je to pokornička procesija, a ta gospođa što je nose na podnožju, to je blagosloveni kip prečiste Bogorodice. Pazite, gospodaru, što radite, jer sada je zbilja istina da ne znate!

Uzalud se upeo Sancho: gospodar mu je poletio k onima zakukuljenima da oslobodi žalosnu gospođu, te nije ni riječ čuo; a da je i čuo, ne bi se vratio sve da mu sam kralj zapovijeda. Stigao on dakle procesiji, pa sustavi Rocinanta, koji se već zaželio da malo otpočine, i zavikne uzbuđenim, hrapavim glasom:

— Ej vi, što krijete lica jer valjda ne mislite o dobru, pričekajte i poslušajte što sam vam nakan reći!

Prvi stanu oni koji su nosili kip, a jedan od četvorice svećenika što su pjevali litanije odgovori, kad je vidio čudni lik don Quijotov i mlitavoga Rocinanta, pa primijetio i zapazio i druge smiješne znake na don Quijotu:

— Gospodine brate, ako nam želite što reći, govorite brzo, jer ova braća muče svoje tijelo, te ne možemo i nije ni pravo da se zadržavamo i slušamo išta, ako nije tako kratko da se može izreći u dvije riječi.

— Izreći ću u jednoj riječi — odvrati don Quijote — evo: da ste ovoga trena oslobodili tu krasnu gospođu, kojoj suze i tužno lice jasno dokazuju da je vodite preko volje njene i da ste joj učinili neku očitu nepravicu. A ja, koji sam se rodio na svijet da ispravljam takve krivice, ne dopuštam ni korak da koraknete naprijed dok nju ne oslobodite kako joj dolikuje.

Po tim riječima razaberu svi koji su ih čuli da je don Quijote jamačno lud čovjek i udare u sladak smijeh. Ali taj smijeh potpali još jače don Quijotovu srdžbu, te on bez ijedne riječi zgrabi mač i navali na nosila. Jedan od nosača prepusti drugovima breme, digne rašlje kojima je podupirao nosila kad bi se umorio i poleti don Quijotu u susret. Dočeka rašljama silovit udar koji mu je don Quijote odalamio, rašlje prsnu, odlete dva komada, ali onim trećim što mu je ostao u ruci odvali on don Quijota po ramenu, s one strane s koje mu je mač, te se nije mogao štitom zaštititi od njegove sirove snage, i jadnik se don Quijote skljusi na zemlju.

Sancho Panza, koji se zadihao vitlajući za don Quijotom, kad vidje da mu se gospodar svalio, zgranu se u sav glas na onoga što ga je mlatio, neka ga ne bije više, jer to je začaran vitez, koji još nikomu nije

ništa nažao učinio otkad živi. Ali seljanin ne zastade od vike Sanchove nego zato što je opazio da don Quijote ne miče ni nogom ni rukom. Pomisli dakle da ga je ubio, te zadiže halju do pojasa i poletje niz polje kao jelen.

Uto stignu onamo i svi od don Quijotova društva; ali oni od procesije, kad vidješe gdje dotrkuju, a s njima i oružnici s puškama, poboje se da ne bude zla, te se svi sjate oko kipa, navuku kukuljice, zgrabe svoje bičeve, a svećenici svijećnjake, te dočekaju navalu, voljni da se brane, a ako mognu, i da udare na napadače. Ali bolja im sreća posluži nego što su se nadali, jer Sancho poleti samo k tijelu gospodarovu, misleći da je poginuo, te razvede nad njim najžalosniju i najganutljiviju tužaljku što se čula na svijetu. Župnika prepozna drugi župnik, koji je došao s procesijom, i to poznanstvo umiri obadvije čete koje se bijahu usplahirile. Onaj prvi župnik pripovjedi drugomu u nekoliko riječi tko je don Quijote. Onda i on i cijela družba bogomoljska priđe da vidi je li mrtav jadni vitez, te začuju Sancha Panzu kako jadikuje i suze roni:

— Oj cvijete viteštva, kojemu je toljaga dokončala slavno provedene godine! Oj ponose roda svojega, diko i slavo cijele Manche i još svega svijeta, jer kad tebe ne bude, povrvjet će po njemu zlikovci i neće se bojati da će biti kažnjeni za zla djela svoja! Oj ti, koji si darežljiviji od sviju Aleksandara, pa si za samih osam mjeseci službe poklonio meni najbolji otok što ga more okružuje i zapljuskuje! Oj ti ponizni među ponosnima i bahati među poniznima,[282] ti napadaču na svakojake opasnosti, zlopatniče, zaljubljeniče bez razloga, revnitelju za dobrima, biču nevaljalcima... najveći skitniče viteže, jer to je sve što se može reći!

Od vike i jaukanja Sanchova prene se don Quijote i prvo što je progovorio bijaše:

— Onaj koji živuje daleko od tebe, preslatka Dulcinea, još veće jade mora podnositi nego što su ovi. Pomozi mi, prijatelju Sancho, da se popnem na začarana kola: nisam pri snazi držati se Rocinantu na sedlu, jer mi je cijelo ovo rame razmrskano.

— Hoću, gospodaru — odgovori Sancho — pa hajdemo u naše selo s ovom gospodom, koja vam žele svako dobro, a doma ćemo već urediti da opet krenemo, ali da nam bude na veću korist i slavu.

— Pravo veliš, Sancho — odvrati don Quijote — a sada nam je najpametnije sačekati da prođe kobna vlast ovih zvijezda što sada teče.

Kanonik, župnik i brijač potvrde mu da je najbolje ako to učini. Tako svi, pošto su se dosita naživali budalaština Sancha Panze, natovare don Quijota na kola na kojima je i došao. Povorka se opet poreda i nastavi svoj put. Kozar se oprosti sa svima. Oružnici ne htjedoše dalje, te im župnik plati što im duguje, Kanonik zamoli župnika neka mu javi kako je s don Quijotom, ozdravlja li od ludosti ili mu ludost još traje, te se i on pozdravi i krene svojim putem. Naposljetku se rastanu i raziđu svi, pa ostanu samo župnik i brijač, don Quijote i Sancho, sivac i dobri Rocinante, koji je sve što je vidio strpljivo podnosio kaošto i njegov gospodar.

Volar ujarmi volove, namjesti don Quijota na homutu sijena i polako kao svagda udari putem koji mu je naredio župnik. Tako oni stignu za šest dana don Quijotovu selu, u koje uđu u podne. Bila je baš nedjelja i mnogo se svijeta okupilo na trgu, kojim posred srijede udariše kola don Quijotova. Pritrče svi da vide tko se na kolima vozi; kad prepoznaju svojega mještanina, zapanje se, a jedan dječak odjuri i javi gospodarici i sinovici njegovoj da im stric i gospodar dolazi nemoćan i jadan, izvaljen na baglji sijena i na volovskim kolima. Žalost je bila slušati lelek u koji udariše te valjane žene, pa kako stadoše same sebe pljuskati i opet proklinjati one đavolske viteške knjige. A sve se to ponovi kad vidješe da don Quijote ulazi na svoja vrata.

Čim je pukao glas da je stigao don Quijote, doletje žena Sancha Panze. Kad ona spazi muža, prvo ga zapita kako je magarcu. A Sancho joj odgovori da mu je bolje nego gospodaru njegovu.

— Bogu hvala — dočeka ona — što mi je tako milostiv. Ali ded mi kazuj, prijatelju, što si zaradio

konjušarskim poslom? Kakvu mi haljinu donosiš? Kakve cipele djeci svojoj?

— Ne donosim ja ništa od toga, ženo moja — reče Sancho — nego ti donosim drugo, važnije i vrednije.[283]

— Drago mi je — prihvati žena; — ali mi pokaži to što kažeš da je vrednije i važnije, prijatelju moj, jer bih da vidim, pa da mi se obraduje ovo srce što je tugovalo i žalilo dok tebe nije bilo.

— Kod kuće ću ti pokazati, ženo — reče Sancho — a sada budi zadovoljna, jer ako Bog dade te mi opet krenemo za pustolovinama, vidjet ćeš me nabrzo kao grofa ili kao namjesnika kojega otoka, ali ne ma kakva otoka, nego najboljega što može biti.

— Dao Bog, mužu moj, jer nam bogme i treba. Ali reci mi što je to s otocima, jer ne razumijem.

— Nije sve za svakoga! — odgovori Sancho. — Kad bude vrijeme, vidjet ćeš, ženo, pa ćeš se diviti dok te tvoji podložnici budu krstili milostivom gospođom.

— Što to, Sancho, govoriš o gospodstvu, o otocima i podložnicima? — odvrati Juana Panza, jer tako se zvala Sanchova žena, premda oni nisu bili rođaci, nego je u Manchi običaj da žene uzimaju muževo prezime.[284]

— Ne navaljuj, Juana, da sve odmah doznaš. Ja tebi istinu kazujem, to je dosta, pa jezik za ogradu! Velim ti samo, onako usput, da ništa na svijetu nije ugodnije nego biti čestit konjušar u skitnika viteza koji ide za pustolovinama. Istina je doduše da ti pustolovine na koje nailaziš ponajviše ne prolaze onako kako si rad, jer od stotine što ih biva, devedeset i devet će se omaknuti, te bude sve naopako. Znam ja to po iskustvu, jer u nekima sam bio loptan, a u drugima mlaćen. Ali uza sve to ugodno je ići za pustolovinama, krstariti po planinama, tragati po šumama, penjati se po hridinama, pohađati dvorove, navraćati se u krčme po miloj volji i ne plaćati ni đavolje škude troška.

Takav razgovor razvedoše Sancho Panza i njegova žena Juana Panza, a dotle su don Quijota primile gospodarica i sinovica njegova, te ga razodjele i položile u njegovu starinsku postelju. A on ih gledao zamagljenim očima i nije mogao dokučiti gdje je. Župnik naredi sinovici neka brižno njeguje strica i neka dobro pripaze da ne izmakne opet, pa ispripovjedi kolika je muka bila dok ga je doveo kući. Sada njih dvije iznova zakukaju do neba, opet uzmu proklinjati viteške knjige i moliti Boga da na dno pakla strovali pisce tolikih laži i ludorija. I sasvim se zbune i zapadnu u strah neće li im opet otići gospodar i stric, čim iole prizdravi. A tako i bude, kako su one slutile.

Ali pisac ove historije, premda je radoznalo tragao i marno tražio djela don Quijota na trećem pohodu njegovu, nije im mogao naići na trag, barem u pouzdanim spisima. Jedino se uščuvao glas i spomen ostao Manchi da je don Quijote, kad je i treći put krenuo od kuće, udario u Zaragozu i sudjelovao na nekom slavnom turniru koji se ondje priredio, pa su se tu zgodile zgode koje su dostojne njegove hrabrosti i valjane pameti. Ni o njegovoj smrti nije mogao ništa doznati, i ne bi ni doznao da ga dobra sreća nije namjerila na nekoga starca liječnika, u koga bijaše olovni kovčežić, nađen, kako on reče, u raskopanom temelju staroga pustinjačkoga doma koji se obnavljao. U tom se kovčežiću našlo nekoliko pergamenata, ispisanih gotskim slovima, ali u kastiljskim stihovima, u kojima se pričaju mnoga junačka djela, don Quijotova, spominje se krasota Dulcineje od Tobosa, strpljivost Rocinantova, vjernost Sancha Panze i pokop samoga don Quijota, s različitim nadgrobnicima i hvalama njegovu životu i ponašanju. Od stihova se može pročitati i jasno razabrati evo ovo što ovdje iznosi vjerodostojni pisac ove nove i nikada viđene kronike. A za nagradu silnom radu kojega se naradio izviđajući i tražeći po svim manchanskim arhivima dok nije iznio na svjetlost tu povijest, ne zahtijeva pisac od čitatelja ništa nego da mu vjeruju isto onoliko koliko umni ljudi vjeruju viteškim knjigama, kojima je tolik ugled u svijetu. Time će on biti dovoljno nagrađen i zadovoljan, te će se osokoliti da traži i druge historije, pa ako one i ne budu ovoliko istinite, bit će barem isto tako domišljate i zabavne.[285]

Prve riječi napisane na pergamentu što se našao u olovnom kovčežiću bile su ove:

AKADEMICI U ARGAMASILLI,[286]
MJESTU U MANCHI,
ŽIVOTU I SMRTI JUNAČKOGA DON QUIJOTA
OD MANCHE
Hoc scripserunt.

MAJMUNKO, AKADEMIK ARGAMASILJSKI,
GROBU DON QUIJOTOVU
EPITAF

Ta pusta glava koja Manchu kiti
Još većom slavom nego Jason Kretu,
Taj um što bješe preoštar na svijetu,
Kad bješe bolje malo tuplji biti,
Ta ruka koja od Cataya seže
Silinom svojom onamo Gaeti,
Ta muza koja prva po pameti
U krutu ploču slavna djela reže,
Taj junak koji nadbi Amadise
I nadmaši daleko Galaore
Kom junaštvo i ljubav bješe slava,
Poušutko je sve Belianise
I s Rocinantom prošo ravni, gore,
A sada pod tom hladnom pločom spava.

MEZIMKO, AKADEMIK ARGAMASILJSKI,
IN LAUDEM DULCINEAE DEL TOBOSO
SONET

Tâ s obrazima gojne pretiline,
Visokih grudi i prkosna nosa,
Jest Dulcinea, kraljica Tobosa,
Za kojom slavni don Quijote gine.
On lutao je zbog nje preko gorâ,
Po Sierra Negri, po poljani slavnoj
Montielskoj, i čak po ravnici travnoj
Aranjueškoj, pješke, do umora,
Po Rocinanta krivnji. Oh grozote!
I viteza i gospođicu s njime
Za cvjetnih ljeta sudbina obara:
Nju baca u grob, ne žali krasote,
A njemu piše u mramoru ime,
Al ljubavlju ga i žesti i vara.

NESTAŠKO,
NAJUMNIJI AKADEMIK ARGAMASILJSKI,
U SLAVU ROCINANTA,
KONJA DON QUIJOTA OD MANCHE

SONET

Nad ponositim alemovim tronom,
Na koji sâm Mars stopâ krvavijeh
Uzilazi, Manchanac mahnit vije
Svoj bojni stijeg rukom presmionom,
On vješa ljuto oružje kojim
Prepolavlja, siječe, život gasi,
Jer umještina bojna svagda krasi
Junaka novog novim znanjem svojim.
Nek Amadisom Galija se kiti
I hrabrom djecom njegovom Helada,
Domaja nova, koju proslaviše,
Belona danas vijenac će viti
Quijotu, jer on Manchu slavnu sada
Od Galije i Grčke diči više,
I neće mu se glas zaboraviti,
Jer Rocinante čak je, treba reći,
Od Brilladora i Bayarda veći.

VRAGOLANKO,
AKADEMIK ARGAMASILJSKI,
SANCHU PANZI

SONET

U tijelu je Sancho Panza malen,
No velik junak, čuda neviđena!
Konjušar benast, srca bezazlena,
Na svijetu jedin, krivonog al stamen.
I zamalo se nije zagrofio,
Al protiv njega sve se zavjeriše
Bezobraštine, zloća, a štoviše,
I magarcu je svijet zloban bio.
Blag perjanik taj jahao (oprosti!)
Na magarcu za preblagim konjicem,
Za Rocinantom i za gospodarom.
Oh tašte nade ljudske oholosti!
Iščezavate s varavijem licem
I nestajete sjenom, snom i parom.

NAKAZ, AKADEMIK ARGAMASILISKI,
GROBU DON QUIJOTOVU

EPITAF

Ovdje vitez sanak traje,
Jadni skitnik, mlaćen ljuto,
Što je bijelim svijetom luto
S Rocinantom na sve kraje.
Zatucani pokraj njega

Sancho Panza sanak sniva.
Od njeg nema i ne biva
Perjanika vjernijega.

KUCKALO, AKADEMIK ARGAMASILJSKI,
GROBU DULCINEJE OD TOBOSA
EPITAF

Dulcinea spava tu;
Iako je tusta bila,
Rasu strašna smrt nemila
U pepeo i prah nju.
Čestita je bila sojem,
Gospa časna i velika,
Don Quijotu slavnom dika,
Vječna slava selu svojem.

Ti su se stihovi mogli pročitati; u drugim su stihovima slova izmoljčana, oštećena, te su predani nekom akademiku da ih objasni konjekturama. Javlja se da je to njemu uz mnogo bdjenja i mnogu muku pošlo za rukom, te ih je nakan objelodaniti, u nadi da će i na treći pohod krenuti don Quijote.

Forse altri canterà con miglior plettro.[287]

Objašnjenja

[1]

Mnogo se u Španjolskoj i drugdje pisalo o tome kako bi trebalo prevoditi pridjev *ingenioso*. Nije ovdje mjesto gdje bi se o tome moglo po lažnu raspredati; spomenuti valja samo toliko da ni jedan od predloženih prijevoda ne prenosi značenja iz originala. Ostaje staro »bistri«, jer bez velike nužde ne dirajmo u prijevod. Za one koji su čuli o tim raspravama ili ih čitali, stavljam eto napomenu i velim: pročitao sam dobran dio onoga što se o tome napisalo i zaključio da takvi tumači presipaju iz šuplja u prazno. Tko bi ipak htio kazati o tome svoju, molim ga da najprije pročita barem ono što je o tome napisao cervantist akademik José Maria Asensio y Toledo (*Cervantes y sus obras*, Barcelona 1902, str. 235-243). Što se tiče druge riječi u naslovu (»vitez«), valja također nešto napomenuti. *Don Quijote* je izišao u Madridu 1605. u tiskara Juana de la Cuesta; djelo je nosilo natpis *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Kad je Cervantes poslije deset godina (1615.) u istoga tiskara objavio nastavak, dao je djelu naslov *Segunda parte del Ingenioso caballero don Quijote de la Mancha*. Razlika je dakle u riječima *hidalgo* (plemić) i *caballero* (vitez). Kad se hoće cijelo djelo obuhvatiti jednim nazivom, onda se uzima naslov ili prvoga ili drugoga dijela. Rodríguez-Marín (o kojem će biti riječi na kraju ovog objašnjenja) stavlja kao zajednički naziv *El Ingenioso Hidalgo...* Nema razloga da se mijenja naslov *Bistri vitez...* a evo zašto: 1. i *hidalgo* i *caballero* mogu biti naslov cijelom djelu; 2. drugi je dio dotjeraniji, u njemu je piščeva posljednja riječ što se tiče D. Q. pa prema tome i njegova naslova; 3. samo se na početku djela junak pojavljuje kao *plemić*, a poslije uvijek je *vitez*. (Dakako da druge promjene — primjerice dodaci: »Život i djela« i sl. — nemaju veze s originalom).

*

Ima oko same ove posvete nešto o čemu valja kazati riječ-dvije. Ponajprije: zašto uopće ta posveta? Evo zašto:

Svega dvije-tri godine od onoga dana kad je u Španjolskoj tiskana prva knjiga (u Barceloni 1469.), Fernando i Isabel donesoše stroge odredbe o cenzuri, koje su njihovi nasljednici još i pooštrili, pa pisci bijahu izloženi kojekakvu zanovijetanju ondašnjih cenzora. Kako u cenzorâ osim državotvornog zanovijetanja bijaše i osobnoga, pisci su sve više prihvaćali običaj da svoja djela posvećuju mogućnicima kako bi se barem uklonili nepotrebnoj šikani (cenzori se naime bojahu mogućnikâ, pa su u takvim slučajevima svoje osobne antipatije prema pojedinim piscima ili njihovim djelima ostavljali postrani i provodili samo državotvornu cenzuru). Otud eto i Cervantesova posveta. (Bijaše, istina, i posvetâ koje su išle za tim da se namaknu novci za tiskanje knjige.)

Drugo: u toj Cervantesovoj posveti ima nekoliko mjesta koja nisu originalna, nisu Cervantesova, nego su uzeta u Fernanda de Herrere i Francisca de Medine. Prepisujem posvetu, a rečena mjesta kurzivom izbočujem:

»Pouzdajući se u *prijazni doček i poštovanje* što ga Vaša Preuzvišenost iskazuje knjigama svake vrste, kao velikaš koji je istinski voljan zakriljivati lijepe umjetnosti, osobito one koje su plemenite i ne snizuju se do sluganstva i sebičnosti proste svjetine, odlučio sam izdati na svijet BISTROGA VITEZA DON QUIJOTA OD MANCHE, pod zaštitom *prejasnoga imena Vaše Preuzvišenosti* , te odajući svaku čast tolikoj veličini, molim, *primite ga milostivo* pod svoje okrilje, da osjenjen njime, *iako nema onoga* dragocjenoga nakita *elegancije i erudicije kojim se znaju zaodijevati knjige što su ih napisali ljudi učena soja*, mogne mirne duše izići pred sud onima kojino, *ne zadržavajući se u granicama svojega neznanja*, običavaju *osuđivati tuđe radove s većom krutošću i manjom pravednošću*; ako dakle

smišljenost Vaše Preuzvišenosti svrati pogled na moju namjeru, uzdam se da neće odvrgnuti maloću mojega poniznoga poklona.«

Otkuda to da onaj koji je onako majstorski vodio svoje pero uzima u drugoga dvije-tri beznačajne rečenice?

Valja znati da pisac nije samo tako mogao nekome mogućniku posvetiti svoju knjigu i nikom ništa: morao je od njega najprije za to dobiti privolu. Tako se i Cervantes, čijem je djelu zaista trebalo okrilje, obratio praznoglavome Vojvodi od Béjara, ali taj nije pokazao volje da mu molbi udovolji. Cervantes ga je zatim zamolio da mu barem dopusti da njegovoj preuzvišenosti pročita prvo poglavlje. Udostojao se da ga čuje; a kad je saslušao dva-tri poglavlja, pristao je da se knjiga stavi pod njegovo okrilje.

Cervantes, razumije se, nije imao razloga da vojvodom bude oduševljen. Naprotiv!.Nije, uz to, imao ni volje da sastavlja i kiti ono što je smatrao pukom formalnošću. Osim toga, onaj vojvoda bijaše nećak zloglasnogg Vojvode de Medina-Sidonia, koga je Cervantes dobrano oštro napao u sonetu o tragičnim događajima što su se zbili u Cádizu, a u kojima je Vojvoda de Medina-Sidonia pokazao potpunu nesposobnost. Sve u sve Cervantes se u posveti narugao glupome i zelenom vojvodi prepisavši one fraze i više ga nikad u svojim djelima nije spomenuo.

Valja odmah, još u ovome prvom objašnjenju, reći čitatelju tko je Rodríguez-Marín, čijeg se izdanja D. Q. držim i čije tumačenje gotovo uvijek usvajam. Taj pravnik, koji je toliko zadužio španjolsku književnost, filologiju i folklor, rodio se u Osuni 1855., a umro u Madridu 1943. Malo je na svijetu ljudi koji su svojoj zemlji dali toliki prilog u znanosti kao što ga je dao R.-M.: samo kao paremiolog učinio je više negoli svi njegovi suvremenici i svi prethodnici, jer je sakupio i objasnio ništa manje doli pedeset i jednu tisuću poslovica! Bijaše novinar i kritik, odvjetnik i folklorist, sâm je pisao u stihu i prozi, sabirao narodne pjesme i poslovice, fraze i uzrečice, pisao rasprave filološke i književno-povijesne, pisao pripovijesti i drame, komentirao Cervantesa i druge klasike, pisao biografske i bibliografske studije i za sobom ostavio djelo koje iznosi više od stotinu i dvadeset svezaka! Da mu nabrojim samo najpoznatije radove, trebalo bi nekoliko ovakvih strana. Svojim radom kao erudit, svojim savjesnim komentarima uz djela Cervantesa i drugih španjolskih klasika, svojim filološkim i folklorističkim, kritičkim i povijesnim studijama zadužio je svoj narod i hispaniste cijeloga svijeta.

R.-M. u svojim komentarima uza Cervantesovo djelo razlikuje se od ostalih komentatora time što on objašnjava Cervantesa, dok su oni objašnjavali sebe; brani Cervantesa od onih koji su ga iskrivili svojim komentarima; komentatori su većinom — časna je iznimka Juan Eugenio Hartzenbusch — objašnjavali ono što su mislili da razumiju, a u Cervantesovu djelu vidjeli ono što su htjeli da vide, pa često dirali i u sam tekst.

[2]

Cervantes je, kako znamo, Don Quijota pisao u zatvoru.

[3]

Nekoć bijaše običaj da se svako novo djelo poprati nizom pohvala, ponajviše u stihovima. Često se događalo da se množinom pohvala prikrivala praznina u djelu.

[4]

Cervantesu bijaše pedeset i sedam godina kad je objavio prvi dio D. Q.

[5]

Nema razloga da se pridjev *oficial* — a to je ovdje isto što i *oficioso (uslužan)* — prevodi sa »spretan«, kako čine neki prevoditelji i kako »popravlja« prof. Franjo Jelašić, koji se povodi za nekim stranim prijevodima, umjesto da se drži originala. Španjolski rječnici uostalom bilježe: »En el estilo cortesano se ha solido tomar alguna vez *oficial* por *oficioso*.«

Neću se dalje osvrtati na Jelašićeve »popravke«, jer ih podosta ima (kako u smislu tako i u pogledu hrvatskog jezika).
[6]

Preste Juan de las Indias, pop Ivan Indijski, legendarna i poslovična ličnost, koju spominje još Marco Polo; tako su zvali tibetanskoga dalaj-lamu; Portugalci u XV. stoljeću tako nazivaju abesinskog negusa; nestorijanci su to ime dali vođi nekoga mongolskog plemena koji je ubijen u borbi s Džingis-kanom; možda se Sifan-lama, dok mu je ime došlo u Evropu, prometnuo u popa Ivana. Cervantes to ime, jednako kao i cara od Trapezunta, uzima u šaljivom tonu.
[7]

Stih (»Ni za sve zlato ne valja slobodu prodavati«) uzet je iz *Ezopovih basni* (»O psu i vuku«).
[8]

»Blijeda smrt nepristrano kuca na kolibe siromaha i na kule kraljeva« — Horacije, *Carminum libri* I, 4, 13.
[9]

»A ja vam kažem: ljubite neprijatelje svoje« — Evanđelje po Mateju, V, 44.
[10]

»Jer iz srca dolaze zle misli« — Evanđelje po Mateju, XV, 19.
[11]

Distih nije Katonov, nego Ovidijev (*Tristium libri*, I, 6).
[12]

Kak (Cacus), sin Vulkanov, razbojnik iz Lacija; ubio ga Herkul da mu se osveti za ukradena goveda Gerionova.
[13]

To je Antonio de Guevara (umro 1545.), franjevac i potonji biskup u Mondoñedu (pokrajina Galicia), pisac mnogih povijesno-didaktičkih djela u religiozno-oratorskom stilu; Cervantes nišani na djelo *Epístolas familiares*, u kojem Guevara govori o kurtizanama Lamiji, Laidi i Flori, »što su ih hvalili mnogi pisci, a zbog kojih se mnogo vladara upropastilo«.
[14]

Po španjolski: León Hebreo, po talijanski Leone Ebreo. Tako se među kršćanima zvao portugalski Židov Juda Abrabanel, koji je rođen u Španjolskoj. Bijaše liječnik i filozof; kad su Židovi izgnani iz Španjolske(1492.), otišao je u Italiju, gdje je na talijanskom napisao čuveno djelo Dialoghi d'Amore, objavljeno u Rimu 1535., poslije njegove smrti.
[15]

Augustinac Cristóbal de Fonseca napisao je *Tratado del amor de Dios* (Salamanca 1592.), zakučasto i neprobavljivo djelo, bez ikakve originalnosti. Nije stoga čudo što je Cervantesova pohvala ironična.
[16]

Takva bi knjiga bila, na priliku, Vegin *San Isidro*, što se završava popisom citiranih autora, abecednim redom — popisom od dvije stotine šezdeset i nekoliko imena.

Cervantes se u tome proslovu ruga onima što potežu latinske i grčke citate i tako se prave učeni ili pak u prijateljâ traže pohvalu za svoju knjigu. Francuz Émile Chasles, u knjizi *Michel Cervantes, sa vie, son temps* (Paris 1866.), iznosi kako se Molière u prologu svojoj komediji *Les Précieuses ridicules* ugledao na Cervantesa. I zaista Molière kazuje na Cervantesovu:

»Mogao sam isto tako govoriti svojim prijateljima, a ovi ne bi odbili da mi za preporuku moga

komada napišu ili francuske ili latinske stihove. Imam ja i takvih prijatelja koji bi me pohvalili na grčkome, a zna se da pohvala na grčkom čudesno djeluje na početku knjige.«
[17]

U pjesmama što dolaze Cervantes junacima iz viteških romana stavlja u usta pohvale upućene don Quijotu, Sanchu Panzi i Dulcineji; na kraju i Babieca, konj legendarnoga junaka Cida Campeadora, sastavlja sonet Rocinantu, konju don Quijotovu.

Urganda je vila iz viteških romana, žena mudraca i čarobnjaka Alquifea; bijaše zaštitnica Amadisa od Galije. Nadimak joj je *Neznanka* stoga što se često preobražavala, pa je ne mogahu poznati.

Stihove s krnjim završetkom (*versos de cabo roto*) izmislio je Seviljanac Alonso Alvárez de Soria, darovit lupež, koji je završio na stratištu 1604 ili 1607. Cervantesa je u takvoj versifikaciji pretekao i toledski liječnik Francisco López de Ubeda, koji je napisao pikarski roman *La pícara Justina* (1605.) — »spomenik loša ukusa«, kako opravdano kaza Menéndez y Pelayo.
[18]

Četiri stiha u navodnicima Cervantes je uzeo u dominikanca Fray Dominga de Guzmána (umro 1582.); taj dominikanac bijaše sin pjesnika Garcilasa de la Vege i velik neprijatelj pjesniku i mistiku Fray Luisu de Leónu (1529.-1591.). Ovaj pak augustinac, koji bijaše profesor na sveučilištu u Salamanki, preveo je s hebrejskoga Salamunovu *Pjesmu nad pjesmama* pa je za to odsjedio blizu pet godina u zatvoru u Valladolidu. Izišavši iz zatvara, napisao je čuvenu *décimu* pod naslovom *Al salir de la prisión*, u kojoj kazuje:

Aquí la envidia y mentir
alme tuvieron encerrado.
Dichoso el humilde estado
del sabio que se retira
de aqueste mundo malvado!
Y con pobre mesa y casa
en el campo deleitoso,
a solas su vida pasa;
con sólo Dios se compasa
ni envidiadio ni envidioso.

Tome se narugao spomenuti dominikanac u pjesmi iz koje Cervantes uzima ona četiri stiha te ih ponešto mijenja.

Alvaro de Luna, vrhovni zapovjednik vojske u Kastilji, miljenik Juana II., bijaše najmoćniji i najbogatiji čovjek u Španjolskoj, a istakao se kao dobar pjesnik i prozni pisac. Odrubiše mu glavu u Valenciji 1453.
[19]

Juan Latino, španjolski pjesnik iz XVI. stoljeća, rođeni Etiopljanin.
[20]

Inačica španjolske poslovice: »*Cualquiera que tenga el tejado de vidrio, no debe tirar piedras al del vecino*« (doslovno prevedeno: »U koga je krov od stakla, neka ne baca kamenja na susjedov krov«).
[21]

U viteškom romanu *Amadís de Gaula* spominje se dvorac Miraflores blizu Londona, u kojem boravi Amadisova odabranica Oriana. U Španjolskoj ima samostan Miraflores, blizu Burgosa, sagrađen 1441. po nalogu Juana II. Kastiljanskog, čuven s umjetničkih djela što se nalaze u njegovoj crkvi.
[22]

U originalu: *buzcorona*. Ta je imenica složena od riječi *buz* (a to je *beso*, *cjelov*) i *coronar* (*kruniti*), a znači šalu, koja se sastoji u tome što onaj komu netko ruku cjeliva udara po glavi i napuhanom obrazu onoga koji se saginje na cjelov.
[23]

Onaj Villadiego, ako i bijaše neki čovjek, ovdje je spomenut u smislu fraze: *podbrusiti pete*. U španjolskome naime za naše *pobjeći*, *uhvatiti maglu* i sl. ima fraza *tomar las de Villadiego* ili potpunije *tomar las calzas de Villadiego*. Taj neobični izričaj nije usamljen; evo mu, primjera radi, srodnika: *averígüelo Vargas*. Ova potonja fraza (u doslovnom prijevodu: »neka to Vargas istraži«) znači: *tu se ni đavo ne može snaći, ni đavo to ne bi dokučio, razmrsio* i sl., a nastala je tako što je zaista u XVI. stoljeću bio neki Vargas — naime don Francisco de Vargas Meg ía; taj bijaše istražni sudac za vladavine lsabele Katolkinje, a zapadabhu ga uvijek najzamršeniji slučajevi.

Celestina je tragikomedija od 21 čina iz godine 1499. Pripisuje se Fernandu de Rojasu. Tim se djelom renesanse završava XV. stoljeće španjolske književnosti. Po podjeli na činove i po dijalozima uzima se kao drama, ali je opsegom, rasporedom i sadržajem bliže romanu. Sadržaj je *Celestine* nesretna ljubav između Calixta i Melibeje. Cijeni se s dobra crtanja likova i točna opisivanja vremena u kojem je nastala. Bijaše od velikog utjecaja na evropsku književnost.
[24]

Probisvijet Lazarillo, junak pikarskog romana *Lazarillo de Torrnes* (1554) svome gospodaru, slijepcu prosjaku, krade vino ispijajući ga na slamku dok slijepac drži vrč u ruci.
[25]

Cervantes ne spominje toga mjesta, jer mu je mučno i sjećanje na nj: bijaše naime ondje u zatvoru; vele da je riječ o mjestu Argamasilla de Alba u Manchi. Drugi vele da je Cervantes svoje djelo pisao u zatvoru u Sevilji (ondje je bio u zatvoru 1597.). Oni koji se drže Argamasille i tvrde da je u zatvoru u Argamasilli Cervantes pisao *Don Quijota* polaze od pretpostavke što ju je u svome djelu *Vida de Cervantes* izložio akademik, Martín Fernandez de Navarrete (1765.-1844.). Ta se hipoteza pobija pronađenim dokumentima, iz kojih se jasno vidi da je Cervantes godine 1600. bio u Sevilji, jer je i sâm ondje potpisao jedan dokument dana 2. svibnja 1600. (Fernández de Navarrete u svome djelu kazuje kako od kraja 1598. za četiri godine uzastopce nemamo dokumenata o Cervantesu, pa da su se mogli u to vrijeme zbiti oni događaji u Manchi.)

Tim se problemom bavio cervantist akademik José María Asensio y Toledo, akademik Cristóbal Pérez Pastor, novinar i književnik Mariano de Cavia, književni kritik Aureliano Fernandez Guerra y Orbe i mnogi drugi.
[26]

Olla, španjolsko narodno jelo od mesa i povrća, poput našega »lonca«.
[27]

Mnogo se raspravljalo o tome što zapravo znači *duelos y quebrantos*, ali se ni najistaknutiji cervantisti među sobom ne slažu. Rječnici bilježe da je to sitnež (glava, noge, vrat itd.) od peradi, bravi i drugih životinja koje se kolju, a u pokrajini Manchi da je to kajgana (pražetina) s mozgom (mozak s jajima).

Kako je došlo do toga da se tako (»žalost i tuga« ili »jad i čemer«, »jad i nevolja«) nazove jedno jelo?

Nekoć su u Kastilji mesne ostatke zvali *dejos y quebrantos*, a u tome je nazivu *dejos* kontrakcija od *despojos*, tj. *ostaci*, dok su *quebrantos* — odlomci (noge, koljenice). Kako je postojala druga analogna fraza u *duelos y quebrantos*, narod je valjda, a možda i sâm Cervantes, za šalu zamijenio jedno drugim.

Ima jedan dokument iz 1594. što kazuje kako u Kastilji bijaše dopušteno subotom jesti utrobu životinja; premda je subota bila posni dan, moglo se tako mrsiti u spomen na slavnu pobjedu što su je nad Muhamedom-ben-Jakubom odnijeli Alfons VIII. Kastiljanski, Pedro II. Aragonski i Sancho VII. Navarski (kod mjesta Navas de Tolosa, 1212.).

Neki tumače kako u Manchi bijaše običaj da se za domaće potrebe kolju ovce koje su bile ozlijeđene: otud *duelos y quebrantos* — *duelos* (jadi), što se tiče gospodara, a *quebrantos* (odlomci, krhotine), što se tiče životinje.

[28]

Quijada znači *čeljust*, *quesada* je *sirnjača*, a ime *Quejana* bilo bi poprilici *Jadović*. *Quijote* je oklop na nogama u svu duž. Dva-tri retka prije toga spominje se kako je plemić imao »momka za poljski i kućni rad«. O tome momku u knjizi više nema riječi. Zacijelo je to nesuđeni Quijotov perjanik.

[29]

Hanega ili *fanega*, četvrt jutra.

[30]

Feliciano de Silva, španjolski pisac iz XVI. stoljeća, autor je viteških romana *Lisuarte de Grecia*, *Amadís de Grecia*, *Florisel de Niquea* i drugih.

[31]

Ironija — jer u Španjolskoj u ono vrijeme bijahu samo dva grada što se mogahu dičiti slavnim sveučilištima: Salamanca i Alcalá de Henares. Sveučilišta u manjim mjestima bijahu predmet sprdnje, jer su svakome za novac davali diplome.

[32]

Rodrigo (Ruy) Diaz de Bivar, zvani Cid Campeador (1049.-1099.), legendarni španjolski junak, koji je tukao Arape u mnogim bitkama. O njemu pjevaju španjolske narodne pjesme.

[33]

Amadís od Grecije nazivaše se Vitezom od Plamenoga Mača, jer se rodio sa znakom mača »od lijevoga koljena do desne sise, crvenim, kao da je od plamena«.

[34]

Bernardo del Carpio, legendarni španjolski junak, koji je pobijedio Karla Velikoga u Roncesvallesu (Roncevaux). I o njemu se pjeva u narodnim pjesmama.

[35]

Gonella bijaše lakrdijaš na dvoru obitelji Este. Jednom se okladio da će njegovo kljuse više skočiti negoli gospodarev mu konj; lakrdijaš je svoje kljuse natjerao da skoči s balkona, pa je tako dobio okladu.

Latinska rečenica »*tantum pellis et ossa fuit*« (»bijaše sama kost i koža«) uzeta je u Plauta.

»Bio puniji mana...« — u originalu: *tenía más cuartos que un real*. To je teško prevedljiva igra riječima. *Cuarto* je stari španjolski bakarni novac; vrijednost mu bijaše četiri maravedís (novčića); trideset i četiri maravedís išla su u jedan *real*. S druge strane, *cuarto* je nekakva bolest u konja; znači, taj je konj bio pun bolesti.

[36]

Ime *Rocinante* sastavljeno je od *rocín* (kljuse) i *ante* (prije).

[37]

Armas blancas — hladno oružje. U viteštvu — oružje (štit i mač) na kojem još nije urezana lozinka ili znamenje.

[38]

Don Quijote uzima *armas blancas* u doslovnom značenju — bijelo, sjajno oružje — pa svoje kani

očistiti. Cervantes se ruga viteškome zakonu i terminu.
[39]

Montielsko polje (Campo de Montiel) čuveno je s bitke što se ondje bila l369., a u kojoj je Enrique II., nezakoniti sin Alfonsa XI. i doñe Leonor de Guzmán, ubio svoga brata Pedra I.
[40]

Aluzija na onaj dio iz Amadísa u kojem Oriana zabranjuje Amadísu da joj pred oči izlazi.
[41]

Puerto Lápice (Klanac Lápice) ili Puerta L.(Vrata L.), klanac jugoistočno od Toleda, na putu prema Villarti.
[42]

Don Quijote uzima stih iz poznate *romance* te veli:

Mis arreos son las armas,
mi descanso el pelear...

Malo niže i krčmar u svom odgovoru (u onome dijelu što je u tekstu kurzivom istaknut) pokazuje kako zna tu romancu, jer odmah nadovezuje: *las camas de vuestra merced serán duras peñas, y su dormir siempre velar*... Krčmar je taj svoj odgovor načinio po stihovima:

Mi cama las duras peñas,
mi dormir siempre velar...

[43]

Igra riječima: castellano je *kaštelan* (gospodar grada ili dvora, dizdar, dvorski, porkulab) i *Kastiljac*; *sano de Castilla* (doslovno: kastiljski poštenjak) znači *lupež*. (O Sanlúcaru bit će riječi poslije.)
[44]

Vragolije đakâ, paževa i ostalih obješenjaka bijahu predmetom opisivanja u mnogih španjolskih pisaca iz onog vremena.
[45]

Don Quijote parafrazira i na sebe primjenjuje čuvenu vitešku romancu o Lanzarotu (Lancelotu), koja se počinje:

Nunca fuera caballero
de damas tan bien servido,
como fuera Lanzarote
cuando de Bretaña vino:
que dueñas curaban dél,
doncellas de su rocino...

[46]

Sve su to mjesta što su vrvjela protuhama. *Percheles de Málaga* jesu mjesta u Málagi, izvan grada, gdje se na posebno sastavljene priječke vješala riba i tako sušila. Riječ dolazi od *percha* (priječka, motka), a ova opet od latinske *pertica*.

Islas de Riarán, naselja kod Málage, dobiše ime, kako tumači Rodríguez-Marín, po nekome Basku Arriaránu, komu su ih dodijelili Fernando i Isabel.

Čuveni Compás u Sevilji spominju mnoga djela pisaca iz onog vremena. Nalazio se na kraju grada, uza stare zidine što se protezahu od Puerta Vieja (Starih vrata) u Triani do Puerta del Arenal. Obuhvaćaše onda dosta veliko područje, na kojem su se nalazili kućerci nastanjeni sumnjivim ženama. Bijaše stjecište klateži, a nije ni čudo, jer je bio privlačan i jer su se ondje završavala mnoga hodočašća: Compás bijaše

prostor ispred javne kuće u Sevilji. U Cervantesovo doba Compás i javna kuća bijahu poprište bučnih prizora. Spominje se i u Cervantesovu *Putu na Parnas* (*Viaje del Parnaso*) i u njegovoj pripovijesti *Dična sudopera* (*La ilustre fregona*).

Uz ostalo, riječ *compás* znači i područje, predvorje, prostor ispred kakva samostana ili crkve, ili kakve druge zgrade, ili pak oko nje. U ovom slučaju to je prostor pred javnom kućom.

Azoguejo de Segovia, tržište u Segoviji, uz visoki, zidani rimski vodovod. Riječ je deminutiv od *azogue*, a ova je nastala od arapske riječi *as-sûk* (trg, tržšte, forum).

Trg *Olivera* u staroj Valenciji dobio je ime po velikoj maslini što se ondje nalazila.

Rondilla de Granada bijaše prostor u Granadi između kuća u gradu i zidina oko grada; na tome se prostoru zadržavahu skitnice, jer u blizini bijaše javna kuća.

Playa de Sanlúcar, bučna obala u luci Sanlúcar de Barrameda (sjeverno od Cádiza); iz te je luke Kolumbo isplovio na svoje treće putovanje.

Ventillas de Toledo (toledske krčme) bijahu među dangubama osobito na cijeni kao mjesta gdje se kartaškim vještinama dotjerivahu probisvjetske majstorije, ali tek *Potro*, predgrađe Córdobi na jugu, bješe mjesto gdje se postizao naslov doktora u probisvjetskom umijeću. Kažu da je naziv *Potro* nastao po studencu na kojem u kamenu bijaše isklesano ždrijebe (*potro*) u skoku.
[47]

Ime *Haldudo* (po hrvatski: Vrečić ili Torbaković) ne zvuči viteški.

Ovdje valja usput napomenuti kako mnogi komentatori *D. Q.* pronalaze aluzije u Cervantesovu djelu. Tako napriliku vele da je Cervantes onom nevoljom što je zadesila dječaka Andrésa nakon Quijotove »zaštite« parodirao beznačajnu zaštitu što ju je Vojvoda de Lerma pružao Emmanuelu Filibertu Savojskome i njegovim planovima: Quijote bi bio Vojvoda de Lerma, Haldudo francuski kralj Henrik IV., a kažnjeni dječak savojski vladar.

Drugi komentatori upozoravaju na jalovost Quijotovih intervencija; vitez gleda na život i na čovjeka kroz prizmu svojih ideala, taj ispravljač krivica praktično pričinja štetu gdje dolazi da uspostavi pravicu. U trideset prvom poglavlju Andrés kazuje don Quijotu: »Sve ste to skrivili vi, gospodaru, jer da ste išli svojim putem i da se niste svraćali kud vas ne zovu, niti se petljali u tuđe poslove... itd.« Na to komentatori nadovezuju da se u tim riječima krije osuda Kristovu djelu, koje hotijaše »popraviti svijet«, a donijelo mu samo oganj i mač.
[48]

U originalu: *y aún sahumados*. Fraza *dar (pagar, volver) alguna cosa sahumada* (doslovce: »dati, platiti ili vratiti što nakađeno«) kazuje da se nešto rado, drage volje čini.
[49]

...emperatrices y reinas de Alcarria y Extremadura (carice i kraljice u Alcarriji i Extramaduri), kao kad bi Bosanac rekao: »knez iz Busovače«, ili pak Zagorac: »knez iz Frkljevaca« — jer su one dvije pokrajine najpustije u svoj Španjolskoj. Trgovac dakle zbija šalu.
[50]

»Što ima osobito na vretenu s Guadarrame?« — upitat će čitatelj. — »Zar nisu sva vretena ravna?« Znamo da se u španjolskim narodnim pjesmama stas ljepoticâ uspoređuje s vretenom (*fué más derecha que un huso...*) — ali, kako ističe cervantist José María Asensio, »vretena na Guadarrami« nisu od drveta, nego od snijega: kad se topi led i snijeg na Guadarrarni, stvaraju se ravni i oštri vršci što ih zovu »vretenima« (*husos*).

Rodríguez-Marín veli da je termin *huso de Guadarrama* nastao tako što su se od visokih bukava s Guadarrame pravila vretena, koja su donosili na prodaju u Madrid.
[51]

Cervantes se ruga onima što su pamtili i recitirali duge i preduge viteške romance. Stihovi u tekstu uzeti su iz *Romance de la triste muerte de Baldovinos*, koja se zove i *Romance del marqués de Mantua*, a počinje se ovako:

De Mantua salió el marqués
Danes Urgel el leale,
allá va a buscar la caza
a las orillas del mare...

Stihovi što ih prenosi Cervantes razlikuju se od stihova zabilježenih u Cancionero de Amberes (»Antverpenska zbirka«) 1555.

Onaj Carloto sin je Karla Velikoga. U spomenutoj se romanci kazuje kako je don Carloto namamio Baldovina u šumu da ga ubije i da se onda oženi njegovom udovicom. Na Baldovina, na kojem su dvadeset i dvije rane, nailazi njegov stric, markiz od Mantove, jer je čuo ranjenikove vapaje. Markiz šalje vijest u Pariz tražeći u cara pravdu. Car presuđuje da se Carloto »raščetvori« (*que sea descuartizado*).
[52]

U maurskom ciklusu španjolskih romanca opjeva se i ljubav između Abindarráeza, potomka kneževske loze Abenseražâ iz Granade, i lijepe Šerife (Jarefa, Xarefa), kćeri gospodara grada Cartame kod Malage. Don Rodrigo de Narvaez, zvani *el Bueno (Dobri)*, hrabri i slavni branitelj Antequere pred Maurima, zarobi Abindarráeza, a ovaj u njega izmoli da ga pusti na nekoliko dana kako bi obavio svadbu s lijepom Šerifom. Nakon svadbe Abindarráez iskupljuje riječ, pa se sa ženom Šerifom vraća u ropstvo. Videći gdje je Maur održao vjeru, pobjednik im Narváez daje oboma slobodu, bez otkupnine.

To isto pripovijeda se u Montemayorovoj *Diani* (objavljenoj krajem 1558. ili početkom 1559.). Jorge de Montemayor (1520.-1561.) bijaše portugalski pisac i glazbenik, ali je uvijek pisao španjolski. *Diana* je njegov pastoralni roman, najbolja knjiga te vrste u Španjolskoj. Abindarráez sadrži ime Abinde (a to je po svoj prilici Abid) i naslov arráez (*poglavar, vođa, zapovjednik, kapetan*). To je arapska riječ *ar-rajjis* ili *arreis*, što znači: *glavar, vođa, kapetan broda*. Riječ *arráez* kao samostalnu nalazimo nekoliko puta u Don Quijotu (II, 63).
[53]

Dvanaest banova od Francije (los doce Pares de Francia), dvanaest paladina Karla Velikog. Jedan je između njih i onaj Galalon ili Galadon, spomenut u I. poglavlju (i kasnije u XXVII.); ovaj je nazvan izdajnikom, jer je u roncesvalskom klancu izdao kršćane Arapima.

Devetorica od Slave (*los nueve de la fama*) jesu: tri Židova — Jošua, David i Juda Makabejac; tri poganina: Hektor, Aleksandar i Cezar; tri kršćanina: Artur, Karlo Veliki i Gottfried Bouillonski.
[54]

Quijotova sinovica izvrće *Alquife* u *Esquife*. (Pisac *Amadísa od Grecije* veli da je tu knjigu na grčkome napisao »mudrac Alquife«.)
[55]

Seljanin Pedro Alonso brka osobe; nije ranjen markiz od Mantove, nego Baldovinos. Ovo je Cervantes, očito, namjerice učinio.
[56]

U gazdaričinim ustima *Urganda* (víla zaštitnica vitezova skitnika) postaje *hurgada* (smutljivica).
[57]

Sva objašnjenja za šesto poglavlje stavljam redom ovdje, kako se čitanje ne bi svaki čas prekidalo.

Amadís de Gaula (Amadis od Galije) viteški je roman što opisuje pustolovine u koje se upušta Amadís, sin kralja od Galije, da bi zadobio ruku danske kraljevne Oriane. Ne zna se pouzdano ni gdje je ni kada je nastao taj najbolji među viteškim romanima (najstarije znano izdanje: Zaragoza 1508.).

Las Sergas de Esplandián (junačka djela Esplandianova), viteški je roman što ga je napisao Garci Ordóñez de Montalvo (1510.). To je nastavak *Amadisa od Galije*; u njemu se iznose pothvati Amadisova sina Esplandiana.

Amadís de Grecia (Amadis od Grecije) također je nastavak *Amadísa* (IX. knjiga). Prva su izdanja anonimna, a u seviljanskom iz 1542. kazuje se da mu je pisac Feliciano de Silva.

Don Olivante de Laura i *Jardin de flores* napisao je Antonio de Torquemada (XVI. stoljeće).

Viteški roman *Florismarte de Hircania* objavio je Melchor de Ortega u Valladolidu 1556. Priča se kako je Florismarte rođen u šumi te ondje dan nekoj divljakinji.

Caballero Platir (Vitez Platir) objavljen je u Valladolidu 1533. Ne zna se tko mu je pisac.

Caballero de la Cruz (Vitez od Križa) objavljen je u Valenciji 1521. (prvi dio) i u Toledu 1563. (drugi dio). Na naslovnoj strani prvog dijela stoji da ga je s arapskoga na kastiljanski preveo Alonso de Salazar.

Naslov *Espejo de Caballerías (Ogledalo viteštva)* nose četiri knjige koje su objavljene u različito vrijeme a napisala su ih tri različita pisca. Vremenski posljednja zapravo je prozni prijevod Boiardova *Zaljubljenog Orlanda (Orlando Innamorato)*; o ovoj i jest govor.

Župnik hvali Ariosta; Ariostov spjev *Bijesni Orlando (Orlando Furioso)* loše je na kastiljanski preveo kapetan i pisac don Jerónimo Jiménez de Urrea (1556.); zato se Cervantesov župnik i buni na toga »gospodina kapetana«.

La historia de las hazañas y hechos del invencible caballero Bernardo del Carpio (Povijest junačkih djela i pothvata nepobjedivoga viteza Bernarda od Carpija) napisao je u oktavama Augustín Alonso iz Salamanke; djelo je objavljeno u Toledu 1585.

Poemu *Roncesvalles*, objavljenu u Toledu 1583., napisao je Francisco Garrido de Villena; i u njoj se pjeva o Bernardu od Carpija.

Za viteški roman *Palmerín de Oliva* (Palmerin od Masline) vjerovalo se da je portugalskog porijekla. Pošto su iscrpli genealogiju junaka oko Amadisa, pisci viteških romana idu dalje u izmišljanju, pa je taj *Palmerín de Oliva* prvi takav proizvod. No i taj je roman, kako po sadržaju tako i po svim oblicima, imitacija *Amadísa*. Prvi put objavljen je u Salamanki 1511. (Junak dobiva svoje neobično ime ovako: vanbračno je dijete, baš kao i Amadis, pa ga mati ostavlja na nekom polju što je puno palma i maslina; nalazi ga neki seljak, nosi ga svojoj kući i krsti ga imenom Palmerín de Oliva, po mjestu gdje ga je našao.)

Kao sljedeći u nizu Palmerinâ dolazi *Palmerín deInglaterra* (1548.); taj roman, koji ima šest dijelova, najbolji je takmac *Amadísu*.

Don Belianís ima četiri dijela; objavljen je u Burgosu 1547., a napisao ga je madridski odvjetnik Jerónimo Fernández.

Župnik o *Don Belianísu* kazuje kako bi se »mogli nekako strpjeti s njim...« U originalu stoji: »para lo cual se les de término ultramarino«. Ono *término ultramarino* (prekomorski rok) znači sudski rok što se određivao za ljude u prekomorskim posjedima, a taj je bio dulji nego u samoj Španjolskoj: iznosio je šest mjeseci.

Tirante el Blanco (Tirant Bijeli) kastiljanski je prijevod viteškog romana *Tirant lo Blanch*, što su ga na valencijanskom narječju (jezika katalonskog) napisali Joanot Martorell i Martí Jean de Galba, a što je objavljen u Valenciji 1490. Kastiljanski je prijevod tiskan u Valladolidu 1511.

Kad župnik veli da bi onaj koji je napisao *Tiranta Bijelog* zaslužio da robuje na galiji, on kazuje i zašto. U Cervantesa tu stoji: *pues no hizo tantas necedades de industria* (»jer nije tolike budalaštine počinio navlaš«). To je mjesto zacijelo jedno od najmutnijih u *D. Q.*, a urodilo je mnogim komentarima, jer zaista nije u skladu sa župnikovim pohvalama *Tirantu Bijelom*. Da ne bude nesklada, učeni cervantisti predlažu kako bi valjalo uzeti da ispred onoga *hizo* nema negacije *no*, ili pak treba umjesto *de industria* (navlaš) staviti *de ignorancia* (iz neznanja). Čuveni španjolski poligraf akademik Marcelino Menéndez y Pelayo izjasnio se za promjenu, bilo jednu, bilo drugu, jer u biti obje promjene na isto izlaze — samo je drugi oblik: u prvom slučaju potvrdni, u drugom niječni (*jest* navlaš — *nije* iz neznanja, dakle opet navlaš). I previše bi za to bilo dokaza u samome *Tirantu Bijelom*. Većina suvremenih prevoditelja *D. Q.* provodi taj ispravak.

O Montemayoru i njegovoj *Diani* bijaše riječi u napomeni 52.

Nastavljač Montemayora bijaše Alonso Pérez, liječnik iz Salamanke (Salmantino, Salamančanin); u Alcalá de Henaresu objavljeno je njegovo djelo *Segunda parte de la Diana* (1564.). I Gaspar Gil Polo, pjesnik iz Valencije, objavljuje iste godine, u Valenciji, svoju *Diana Enamorada*.

Diez Libros de fortuna de Amor, beznačajno djelo u stihovima, objavljeno u Barceloni 1573.

Knjizi *Pastor de Iberia* (Sevilja 1591.) pisac je kanonik Bernardo de la Vega; *Ninfas y Pastores de Henares* (Alcalá de Henares 1587.) napisao je Bernardo Gonzáles de Bobadilla (veoma zanimljivu napomenu o tom djelu i o odnosu između Cervantesa i toga Bobadille iznosi cervantist José Maria Asensio, op. cit. 382-386); *Desengaño de celos* (Madrid 1586.) napisao je Bartolomé Lopez de Enciso.

Pastor de Filida (Madrid 1582.) napisao je Luis Gálvez de Montalvo; djelo bijaše u svoje vrijeme cijenjeno.

Tesoro de varias poesías (Madrid 1580.) zbirka je pjesama što ih je napisao Cervantesov suvremenik, svećenik i pjesnik Pedro de Padilla (umro oko 1595.).

Cancionero de López Maldonado, zbornik pjesama Lópeza Maldonada, objavljen u Madridu 1586.

Pastoralni roman *Galatea* (objavljen u Alcalá de Henaresu 1585.) prvo je Cervantesovo djelo. Objavljen je samo prvi dio, a drugi, premda ga je Cervantes najavljivao, nije nikad izišao.

Aracuana, glasovita epska poema što ju je napisao španjolski pjesnik i ratnik Alonso de Ercilla y Zúñiga; objavljena je u Madridu u dva dijela (1569. i 1589.); opisuje rat Španjolaca s Araukancima prilikom osvajanja Chilea u doba Filipa II. I sam je pjesnik sudjelovao u tome ratu.

Austriada, epska poema što ju je napisao Juan Rufo Gutiérrez; objavljena je u Madridu 1584., a opisuje ekspediciju don Juana de Austria protiv Maurâ.

Monserrate, religiozna epska poema što ju je napisao Cristóbal de Virués; objavljena 1588.; pripovijeda legendu o svetom Garinu (njegovo sagrešenje i pokajanje) i osnivanje katalonskog samostana Monserrata (u IX. stoljeću).

Lágrimas de Angélica, zapravo beznačajna poema što ju je napisao liječnik i pjesnik Luis Barahona de Soto (Granada 1586.).

[58]

Iz onog doba poznata su dva djela s naslovom *Carolea*: jedno je napisao Jerónimo Sampere (Valencia 1560.), a drugo Juan Ochoa de la Saude (Lisabon 1585.); oba govore o pobjedama Karla V.

Poemu *León de España* (Salamanca 1586.) napisao je Pedro de la Vecilla Castellanos; pjesnik opjeva junake i mučenike stare kraljevine León.

Hechos del emperador bit će valjda djelo što ga je, pod natpisom *Memorias históricas de las guerras de Carlos V contra los protestantes de Alemania*, napisao jedan od generala Karla V., povjesničar Luis de Avila y Zúñiga, koji je umro 1548. Ako nije to, onda je vjerojatno riječ o poemi *Carlo Famoso* (Valencia 1566.), što ju je u čast Karla V. napisao Luis de Zapata, a ne Luis de Avila. Ni

jedno od tih djela nije ni od kakve vrijednosti.
[59]

U svojoj mahnitosti don Quijote naziva župnika nadbiskupom Turpinom. Nadbiskup Turpin legendarna je ličnost s dvora Karla Velikog.
[60]

Ta nagrada što se davala poslije megdana bijaše nekoć kakav dragulj, a poslije je spala na lovorovu grančicu.
[61]

U nekim krajevima Španjolske i udanu ženu zovu njezinim djevojačkim (očinskim) prezimenom.
[62]

Malo prije Cervantes Sanchovu ženu krsti Juana, a sada je zove Marijom; kasnije će je prozvati Terezom. Vidjet ćemo poslije kako su Sanchu ukrali magarca, a Sancho se ipak pojavljuje na svome sivcu, kao da ništa nije bilo. Kad su Cervantesa na to upozorili, on se nasmijao i odmahnuo rukom.
[63]

Div Brijarej, iz grčke mitologije, imaše pedeset glava i stotinu ruku.
[64]

Zgoda se zbila prilikom opsade Jéreza (1250.) za vladavine Don Fernanda III. Svetog; opjevana je u mnogim romancama.
[65]

Viskajci ili Biskajci (španjolski: *vizcaínos*) stanovnici su Vizcaye, jedne od triju baskijskih pokrajina. (Baski, kako znamo, govore posebnim, baskijskim jezikom.) Mnogi španjolski pisci iz onog vremena, da nasmiju čitatelja ili pak gledatelja u kazalištu, prikazuju priproste Viskajce, koji natúcaju španjolski. I ovaj Viskajac što prijeti don Quijotu u originalu petlja jezikom, ne zna oblikâ, brka osobe, ali ga don Quijote valjano razumije.
[66]

Ahora lo veredes, dijo Agrajes (Sad ćete vidjeti, rekao je Agrajes) formula je za prijetnju, u ono doba veoma obična u Španjolskoj, a potječe iz viteških romana. Taj Agrajes bijaše sestrić ili bratić kraljici Eliseni, a ova bijaše mati Amadisa od Galije.
[67]

Premda na ovome mjestu u originalu stoji »*en la segunda parte*«, nije riječ o drugom »dijelu«, nego o sljedećem poglavlju, jer Cervantes bijaše prvi svezak *D. Q.* razdijelio u četiri knjige. Na tome mjestu pisac prekida pripovijedanje, da ga nastavi u drugoj »knjizi«, koja se počinjala sadanjim devetim poglavljem; prekida pripovijedanje, po uzoru na viteške romane, kad je prizor najnapetiji.
[68]

...que van a sus aventuras, polustih iz jednoga španjolskog prijevoda Petrarkinih *Trionfi*.
[69]

Pisac koji je napisao *Viteza Platira* sakrio se iza »mudraca Galtenora«; tako je tobože i »mudrac Alquife« napisao *Amadisa od Grecije*; madridski odvjetnik Jerónimo Fernández, koji je napisao *Belianísa*, krije se iza »mudraca Frestona« — itd.
[70]

To je Cervantesova parodija one »djevica kao od majke rođena«.
[71]

Alcaná u Toledu bijaše bazar blizu katedrale. (Riječ je arapska: *al-hanat*, dućani.)
[72]

U originalu: *morisco aljamiado* — Maur koji zna španjolski. Aljamía bijaše ime kojim su Mauri nazivali španjolski jezik. Danas se taj naziv upotrebljava za oznaku maurskih spisa pisanih na španjolskom jeziku a arapskim pismom. (Mauri su se naime služili arapskim pismom i onda kad su pisali na španjolskom — baš kao što se i hrvatski u Bosni pisalo latinicom, ćirilicom, bosančicom i arapskim slovima; Židovi u Sjevernoj Africi, na Orijentu i na Balkanu još i danas pišu španjolski hebrejskim slovima.)

Literature *aljamiado* ima i u nas, a to je književnost pisana hrvatskim jezikom, a arapskim slovima. Riječ aljamia i aljamiado dolazi od arapske *al- 'adžamijje*, koja znači *strani*, *nearapski*. Naziv dakle *aljamiado* uzima se za oznaku pisanja arapskim pismom a nekim nearapskim jezikom, kako to bijaše u običaju kad je prestalo islamsko gospodstvo, kod ostataka španjolskih Maura, koji su pisali arapskim pismom a španjolskim jezikom.

Arapski jezik, opet, što su ga govorili Španjolci, zvao se *algarabia* (od arapske riječi *al-arabijje*, *arapski jezik*).

[73]

Misli se na hebrejski, jer na onome trgu bijaše Židova i njihovih dućana.

[74]

I Cervantes postupa po uzoru na pisce viteških romana, te svoje djelo pripisuje nekome Mauru. Kazivahu da u arapsko ime Cervantes prenosi svoje, jer je u pet godina što bijaše sužanj u Alžiru naučio nešto arapski.

Cide je zapravo arapska riječ *sejjidun* (*gospodin*); *Hamete* je često arapsko ime *Ahmed*; ono *ben* arapska je riječ *ibnun* (sin), koja, kad stoji pred imenom, znači isto što i španjolski završetak *-ez* (ili hrvatski *-ić*) u prezimenima; ako bi arapsko *endžel* značilo *jelen* (španjolski *ciervo*), u arapskom bismo imenu Benengeli imali Cervantesa. Tako kazivahu držeći se mišljenja što ga bijaše iznio španjolski orijentalist José Antonio Conde.

No Leopoldo Eguílaz veli da je ta etimologija besmislica (u velikome Richardsonovu arapsko-engleskom rječniku u riječima s korijenom *ndžl* ne nalazim značenja *jelen*); po njemu, ono bi ime bilo arapsko *bedendželi*, to jest *patlidžanlija*, kao *patlidžan* i slično (pridjev od imenice). To bi bilo u skladu s onim što kazuje Sancho u II. poglavlju drugog dijela *D. Q.*, kad prenosi mišljenje bakalaura Sansóna Carrasca (vidi napomenu 26 u drugom svesku).

Zaista, Španjolcima su riječ *berenjena* (*patlidžan* — portugalski *beringela*, francuski *aubergine*, talijanski *petronciano*) donijeli Arapi, u kojih ta riječ glasi *bazindžan* i *badindžan*. Riječ je perzijska, a pojavljuje se u perzijskom u više oblika: *badildžan*, *batingan*, *bazindžan*, *badindžan*. Potonja dva oblika uzeli su Arapi, a onaj prvi donijeli su nama Turci kao *patlidžan*. Što se tiče onog imena, ako je baš riječ o kakvu slaganju, mogao ga je Cervantes i drukčije složiti jer u arapskom ima mnoštvo riječi s korijenom *ndžl* (a onome je imenu, bez sumnje, to korijen). Mogao je Cervantes u ono ime unijeti i svoje plemstvo, jer bijaše plemić — *hidalgo*, a ta riječ dolazi od *hijo de algo*. Ovo potonje, prevedeno na arapski, dalo bi oblik *nedžli* (plemić, koljenović), s istim korijenom (arapski, napriliku: *huve kerim unnedžli, on je plemenita roda*). *El-endželijju* arapski znači *koljenović*. Arapsko bi ime u cijelosti moglo glasiti *Sejjid Ahmed ibnu El-Endželijju* (ili: *Sejjid Ahmed ibnul-Endželijju*). U svakom slučaju vidimo da nas tu etimologija može daleko odvesti, pa ćemo to ostaviti pozvanijima.

Tko zna nije li ono *engeli* izvrnuta arapska riječ *ejjil*, što znači *jelen*?

[75]

Pisac nišani na maursku popašnost na sukvice.

[76]

Panza znači *trbuh*, a *zanca* — tanka ili kriva noga, krak, čaporak.

[77]

Kršćani su se i Mauri među sobom »častili« nazivajući jedni druge psima.
[78]

Protiv razbojnika i pustahija kraljica je Isabela Katolička ustanovila 1476. Sveto bratstvo (*Santa Hermandad*), novo, za cijelu Španjolsku, kao nastavak staroga Svetog bratstva toledskog. Sveto bratstvo, kojemu bijaše zadaća čuvati drumove te istraživati i donositi kaznu za zločine izvršene izvan gradskih područja, brojilo je dvije tisuće ljudi, dijelom konjanika, dijelom pješaka, a pod zapovjedništvom don Alfonsa Aragonskog. Ta oružana snaga stajaše na raspolaganju posebnu sudu zvanu Sud Sv. bratstva, koji imađaše vlastitu legislaciju i jurisdikciju. Ta ustanova postojaše i u Cervantesovo doba, a poslije se pretvorila u neku vrstu oružništva. Smrtna kazna za zločince, predviđena zakonima toga bratstva, vršila se tako što su se na osuđenika, vezana o stup na otvorenu polju, odapinjale strijele. (Tako ubijeni zločinac ostavljao se ondje neko vrijeme da bude žalosna opomena onima koji bi pošli po istom zlu. Kraljica Isabela Katolička, da osuđenike liši te muke, odredila je da se zločinac prije samog strijeljanja ima udaviti stezanjem omče oko vrata.)
[79]

U originalu: *sudar el hopo*, fraza koja se uzima kad se kazuje kako valja dobro upeti, mnogo truda uložiti, da se nešto izvrši.
[80]

Sancho riječ *homicidio* (ubojstvo) razumije kao *homecillo* (*neprijateljstvo*, *mržnja*).
[81]

U *Povijesti Karla Velikoga* (Historia caballeresca de Carlomagno) div Fierabrás, kralj aleksandrijski, ima nekakav balzam što odmah rane iscjeljuje čim ga popiješ: kad junak Oliver smrtno ranjava toga Fierabrása, ovaj malo gutne toga melema (što ga je uza se nosio u dvije bačvice, a zadobio ga pri osvajanju Jeruzalema) — i odmah ozdravlja.
[82]

U originalu: *donde más largamente están escritos*, nešto izmijenjena duga pravna formula, kojom se označuju kojekakve mogućnosti.

Što se tiče zakletve kojom se zakleo markiz od Mantove, u njoj nema Quijotova dometka »ni sa ženom se sladiti«.
[83]

Mambrino je maurski kralj iz viteških romana; imao je čarobni šljem, pa stoga bješe neranjiv; šljema mu se domogao Reinaldos, pa ga je otada on nosio, a Mambrina je ubio. Prema Ariostu, taj šljem nije skupo platio Sacripante, već neki drugi junak, u borbi s Rinaldom od Montalbana, jer je uzalud udarao na ovoga i na njegov šljem.
[84]

U *Zaljubljenom Orlandu* Boiardo pripovijeda kako je tatarski kralj Agrikan opsjeo dvorac Albreccu u Kitaju da otme lijepu Angeliku, koja se u onaj dvorac zatvorila — opsjeo ga s dva milijuna vojnika različite narodnosti.

»Bilo bi ih znatno manje«, primjećuje Rodríguez-Marín, »da je Boiardu bila dužnost da ih hrani!«
[85]

Kraljevine Danska i Sobradisa spominju se u Amadísu.
[86]

Evanđelje po Luki, XIV, 11: »koji se ponizi, bit će uzvišen.«
[87]

U originalu: *Mas apenas comenzó a descubrirse el día por los balcones del Oriente*... (Tek što se dan počeo pomaljati na prozore Istoka...). Tu se Cervantes prisjeća neke stare romance što kazuje:

Ya por el balcon de Oriente
Su rostro Apolo mostraba...

[88]

Kraljica Ginebra (Ginevra, Guenevere, Guinevere) žena je legendarnoga britanskog kralja Artura, koji je s vitezovima od Okruglog stola junak viteških romana tzv. bretonskog ciklusa. Proizvodi iz toga ciklusa prevodili su se i na španjolski, a obuhvaćaju i povijest ljubavi između Lancelota (španjolski Lanzarote) i kraljice Ginevre.

[89]

U viteškim romanima Reinaldos od Montalbana postaje car od Trapizonde, Bernardo od Carpija kraljem Irske, Palmerin od Olive zacario se u Carigradu, itd.

[90]

U *Tirantu Bijelom* (knj. III, pogl. 28) pripovijeda se kako Tirant nije nikad zazivao kakva sveca, nego samo ime svoje odabranice Carmesine; kad su ga zapitali zašto ne zaziva i ime kojega sveca, on je odgovorio: »Tko služi mnogima, ne služi nikome.«

[91]

Tako se Tristan, kada s kule skače u more, preporučuje na obje strane.

[92]

Cervantes se i drugdje ruga pjesničkim lupetalima, primjerice u novelama *El licenciado Vidriera*, *La ilustre fregona*, *Coloquio de los perros*.

[93]

U *Bijesnom Orlandu* pripovijeda Ariosto kako je Zerbino, sin škotskoga kralja, u šumi naišao na Orlandovo oružje, pa ga pokupio i kao trofej objesio o bor i napisao: »Oružje paladina Orlanda«, kao da je htio reći:

...Nessun la muova,
Che star non possa con Orlando a prova.

(Ti se stihovi nalaze na kraju 57. stance u XXIV. pjevanju.)

[94]

Cachopín, Cachupín ili Gachupín ime je što ga davahu, a i danas daju Španjolcima koji se nasele u Americi. Tim su imenom u Španjolskoj krstili skorojeviće (što bi se obogatili u Americi, pa se onda u Starom kraju dičili rodom i koljenom). Riječ dolazi od portugalske *cachopo* (dječak, mladić, skorojević).

[95]

Mantuanac, to jest Vergilije. Na samrti je Vergilije naredio da se spali njegova Enejida, jer je nije dotjerao; no izvršitelji njegove oporuke nisu tako učinili.

[96]

Pjesma što smo je pročitali odlikuje se unutarnjim srokom: u svakoj kitici srok predzadnjeg stiha slaže se s četvrtim i petim slogom posljednjeg stiha. Evo za primjer završnih stihova iz prve kitice:

Llevado de un forzoso d e s v a r í o,
Por gusto m í o sale y tu despecho.

Takvu je rimu prije Cervantesa upotrebljavao pjesnik i kapetan Garcilaso de la Vega (1503.-1536.), jedan od najboljih i najklasičnijih predstavnika Zlatnog vijeka španjolske književnosti. Vidi se da ga je Cervantes rado čitao, jer ga često spominje; u *D. Q.* (II, 58) spominje ga kao »čuvenog pjesnika«, u *Persilesu* spominje ga kao pjesnika »nikad dovoljno hvaljena koliko zaslužuje« i veli kako je u svojim

eklogama »i samoga sebe nadmašio«; Cervantesov junak Tomás Rodaja (*El licenciado Vidriera*), kad polazi na put, stavlja u džep jednu Garcilasovu zbirku.

Upotrebljavali su takvu unutarnju rimu još Luis Galvez de Montalvo (1549.-1591.), pisac romana *El Pastor de Fílída*, pak Cervantesov prijatelj, svećenik i pjesnik Pedro de Padilla i mnogi drugi. Nema dakle pravo Pellicer kad u svome komentaru tvrdi da je Cervantes izmislio tu vrstu rime.

»*Canciones desesperadas*«, pune očaja, prokletstava i rekvizita sa skladišta klasike, kao što je ova Grisóstomova, bijahu u modi u XV. stoljeću, poglavito u Španjolskoj i Italiji.

O sovi se u pjesmi veli da je »buho envidiado«, to jest »sova kojoj zavide«. Rodríguez-Marín tumači kako se u narodu vjerovalo da ptice brzo slijeću na sovu (kad je ova upotrebljena kao vabac), zato što joj iz zavisti žele iskljuvati oči, koje su velike i lijepe.

Betis bijaše klasično ime za rijeku Guadalquivir, kao *Tagus* (Tag) za *Tajo*. (*Guadalquivir* je opet arapski naziv: *uadi-al-kebir*, to jest »velika rijeka«.)

Iz grčke mitologije znamo da Tantal (Tàntalos, sin Zeusov i Plutin) bijaše kažnjen tako što je u Hadu (Hades, podzemni svijet) morao do vrata stajati u vodi, a trpjeti žed.

Sizif (Sísyphos) bijaše lukav razbojnik, koga su na drugom svijetu kaznili tako što je morao uzbrdo valjati kamen koji se neprestance natrag otiskivao.

Gorostas Titij (Tityós) kažnjen je tako što su ga bogovi zatvorili u podzemni svijet, gdje su mu jastrebovi kljuvali jetru, koja je uvijek nanovo rasla.

Iksion (Ixíon) bijaše kažnjen tako što su ga u podzemnom svijetu privezali za ognjeno kolo koje se neprestano vrtjelo.

Danajke (Danaídes), pedeset kćeri Danajevih, o kojima priča kazuje kako su s ocem umakle u Grčku, a za njima se u potjeru nadalo pedeset sinova Egiptovih; ovi u Danaja zaiskaše njegove kćeri za žene; ali po očevu nalogu svaka, osim jedne, u noći poslije svadbe usmrti svoga muža. Zato su u podzemnom svijetu morale vodom puniti sud kojemu dno bijaše probušeno.

Cerber, mnogoglavi pas, stražar na vratima podzemnog svijeta.

[97]

U originalu: *Vienes a ver... si con tu presencia vierten sangre las heridas deste miserable a quien tu crueldad quitó la vida*...? (Dolaziš li da vidiš... neće li, kad budeš tu, opet zakrvariti rane ovog bijednika komu je tvoja okrutnost život oduzela...?)

Tu je, kako ističe Rodríguez-Marín, riječ o narodnom vjerovanju da rane na žrtvi opet zakrvare kad se pojavi onaj koji ih je zadao.

[98]

Cervantes je prvi dio *D. Q.*, kako znamo, pisao u zatvoru, gdje ne imaše nikakvih pomagala, pa otud greška: Tullia naime bijaše žena Tarkvinijeva, a gazila je mrtvo tijelo svoga oca Servija Tullija.

[99]

Ta dva stiha u originalu glase:

Que fué pastor de ganado,
Perdido por desamor.

Tu je igra riječima *ganado* i *perdido*; potonja riječ znači izgubljen, a prva: *dobiven* i *blago* (stado).

[100]

U originalu: *yangüeses*, žitelji sela Yanguas u okružju segovijanskom — prema jednima; po drugima, žitelji istoimenog sela u okružju Logroño.

[101]

O Córdobanskim pašnjacima ima dosta spomena u španjolskih pisaca iz onog vremena. Ti pašnjaci bijahu na glasu, pa su i iz drugih krajeva dovodili konje onamo na ispašu. Na dobrim pašnjacima, jasno,

uzgajahu se i dobri konji.
[102]

Galješki malíni, sitni ali jaki konji, poznati s izdržljivosti. Kako u ono doba konj, mazga i magarac bijahu jedino prometalo, ti konji bijahu osobito na cijeni, pa su ih kirijaši držali da ih daju u najam. Riječ *gallego* pridjev je od imena *Galicia*, a to je pokrajina na sjeverozapadu Španjolske.
[103]

Sancho ime Fierabrás izvrće u *feo Blas* (ružni Blaž). Nije to Cervantesova omaška, ni tiskarska greška, kako iznose neki prevoditelji i komentatori *D. Q.* Nikako! Cervantes to namjerno stavlja Sanchu u usta — da prikaže nespretni narodni govor. Još će toga izvrtanja biti u Sanchovu govoru, kao što ga je bilo i u kozarovu (XII. poglavlje). Dosta toga ima i u *D. Q.* i u *Uzoritim pripovijestima*.
[104]

U originalu: *tizona*. To je u prenesenom značenju *mač*, baš kao i *colada*. Obje su riječi nastale aluzijom na Cidove mačeve s tim imenima, te prema tome znače: valjan mač, ali se uzimaju u šaljivom tonu.
[105]

Igra riječima *costas* — costillas, u prijevodu: *opuknuo* — pucala.
[106]

Silen je, po priči, odgojitelj i drug Bakhov — dobroćudan, obično pijan starac što jaše na oslu i prezire zemaljska dobra; uzima se kao slika mudrosti što se krije u nepristalu ruhu. Cervantes Tebi u Beotiji, zavičaju Bakhovu, pridaje naziv »grada sa stotinu vrata«, a taj pripada Tebi u Egiptu.
[107]

Ovo »s dobra na bolje«, razumije se, valja uzeti kao ironiju; vitezu je sudbina išla sve sa zla na gore.
[108]

Tablante de Ricamonte (objavljen u Toledu 1513.) viteški je roman iz bretonskog ciklusa. Grof Tomillas junak je viteškog romana karolinškog ciklusa *Historia de Henrique fi de oliva*... (što je objavljen u Sevilji 1498.). Ironična je Cervantesova primjedba o točnosti u tome romanu.
[109]

U originalu: *coima*. Riječ je uzeta iz govora podzemlja, nalazi se i u jeziku španjolskih Cigana, a znači: *draga, ljubavnica*. Bilježe je i manji ciganso-španjolski rječnici. (U arapskom ima riječ *kajjima*, koja znači *djevojka*, ali više u smislu *dvorkinja*.)
[110]

U originalu: »*el gato al rato, el rato a la cuerda, la cuerda al palo*» (»mačka miša, miš uže, uže štap«); i Španjolci, kako vidimo, imaju svoju *Pošla koka na pazar*.
[111]

Štap (*vara*) kao znak vlasti nosili su predstavnici pravde; ovaj oružnik ima kratki štap (*media vara*), jer to bijaše znak vlasti što su ga nosili oružnici Svetoga bratstva. (O Svetom bratstvu bijaše riječi u napomeni 78.)
[112]

U originalu: *en el val de las estacas* (»U dolini vrljikâ«) početni je stih u nekoj staroj romanci.
[113]

U originalu: *tortas y pan pintado*. Taj se izričaj uzima kad se netko žali na kakvu nevolju, a drugi mu veli neka se tješi, jer je još i gore moglo biti; uzima se kad se uspoređuju dva zla, pa se za jedno kaže da nije ništa prema drugome. Tome u nas najbolje odgovara *smilje i bosilje, smilje i kovilje, med i šećer, milost božja* itd. U prijevodu Poljaka W, Zakrzewskog stoji »lechtanie« (škakljanje), dakle dobro, jer je

riječ o batinama. (I neki Englez na drugom mjestu, gdje se uspoređuju jedne batine s drugima, stavlja: »tickling«.) U svakom se jeziku nađe nešto što odgovara, kakav adekvat ili jednačak.
[114]

Ni frazu *dejarse* (*quedarse) en el tintero* ne smijemo doslovno prevoditi. Jest nastala tako što je nekome »nešto ostalo u tintarnici«, ali znači: *zaboraviti*.
[115]

Sve čeljad na zlu glasu. O *Córdobanskom Potru* bijaše riječi u napomeni 46. U *pikaresknu* mapu Španjolske što je crta Cervantes u svojim djelima valja eto unijeti i Segoviju, koju zastupaju njezini suknari (zapravo: gargaši što gargašaju, grebenaju vunu) i Quevedov probisvijet (*pícaro*) Pablo.

Feria (ili, kako Andalužani vele, *Heria*) dio je Sevilje, gdje je četvrtkom bio sajam (*feria*).
[116]

Riječ je o zabavi što potječe iz prastarih dana. Svetonije pripovijeda kako je rimski car Oton znao noću obilaziti gradom, pa kad bi koga našao pijana, naredio bi da se njime onako loptaju. Đaci sa španjolskih sveučilišta zabavljahu se o pokladama tako što bi se loptali kakvim psom. O loptanju kao što je ovo sa Sanchom ima dosta primjera u španjolskih pisaca.
[117]

U originalu: y *los escuderos, que se los papen duelos*. *Duelos* su jadi, nevolje, muke itd. *Papar* u familijarnom jeziku znači *srkati*, *kusati, jesti*, *gutati*. Rečenica bi prema tome glasila: »a što se tiče konjušarâ, neka ih jadi izjedu« (»tuga ih ubila« i sl.).
[118]

U originalu: *tanto como en otro alguno*. Rodríguez-Marín veli da se to ima uzeti u smislu: *tanto como en el que más* — »kao ni u kojem drugom«. (Dakle ne: »kao i svagda«.)
[119]

Trapobana (metatezom od *Taprobana*) nekoć nazivahu Cejlon.
[120]

To nizanje valja uzeti kao parodiju pustih onih imena u klasičnim djelima. Cervantes s jedne strane uzima slavnu rijeku Ksant, što se spominje u Homera, Ovidija, Vergilija i Horacija, a s druge — Pisuergu, što protječe kroz Valladolid (kao kad bi Požežanin svoju Orljavu usporedio s kakvom slavnom i posvećenom rijekom iz klasike).
[121]

Andrés Laguna, španjolski liječnik iz XVI. stoljeća, preveo je na španjolski i prokomentirao Dioskoridovu raspravu o biljkama. (Dioskorid bijaše grčki liječnik iz I. stoljeća nakon Krista.)
[122]

Evanđelje po Mateju, V, 45.
[123]

Sancho izvrće ime *Mambrino*.
[124]

U originalu teško prevodljiva igra riječi *andante* i *andanza*.
[125]

U originalu: *hablara yo para mañana* — a to je fraza koja se uzima kad se hoće pokazati kako netko nije pogodio pravi čas da govori. Prema prilici odgovara joj i: »ma što mi prije ne rekoste!«
[126]

Oni koji imaju kakvo izdanje *D. Q.* u originalu, neka se ne čude ovoj preinaci; svakako je logičnije da je onu latinsku izrekao onaj klerik negoli don Quijote (koji veli: »ne znam ja latinski...«) ili pak —

Sancho, kako stoji u prvome izdanju Juana de la Cueste (Madrid 1605.): »Zaboravio sam kazati... itd.«

U drugom izdanju Juana de la Cueste (Madrid, iste godine) i u njegovu trećem izdanju (Madrid 1608.) stoji da je te riječi izrekao don Quijote; proveo se dakle ispravak.

Španjolski erudit Juan Eugenio Hartzenbusch u svome drugom izdanju u Argamasilli 1863. stavlja te riječi u usta onome kleriku, a engleski hispanist James Fitzmaurice-Kelly ono »zaboravio sam reći« umeće malo niže nego što je u ovome prijevodu, naime iza prve rečenice u drugom pasusu od ove brojke (*Con esto se fué bachiller*...); i u njega dakle, kako je logično, onu latinsku izgovara klerik.

Rodríguez-Marín u svom izdanju *D. Q.* (Madrid 1922.-1923.) prenosi tekst iz drugoga i trećeg izdanja Cuestina te stavlja bilješku u kojoj iznosi kako bi bilo logičnije.

One latinske riječi znače: »Osim toga, ako tkogod po đavoljem savjetu...«, a to su početne riječi u nekom dekretu Tridentskoga ekumenskog sabora (1545.-1563.); odnose se na *svete osobe*, a ne na *svete stvari*.

Quijotova pustolovina s mrtvim tijelom Cervantesova je aluzija na prijenos kostiju San Juana de la Cruza iz Ubede u Segoviju.

Dana 14. prosinca 1591. u samostanu u Ubedi umro je mistični pisac i potonji svetac San Juan de la Cruz. Dvije godine poslije svečeve smrti neke su se pobožne osobe upustile u pothvat da ukradu i u Segoviju prenesu zemaljske ostatke ispovjednika Svete Tereze, unatoč različitim čudima i priviđenjima što su se putem događala počiniteljima te pobožne krađe — kako pripovijeda Jerónimo Ezquerra de Rozas, bolje poznat pod svojim karmelitskim imenom Fray Jerónimo de San José (umro 1654.), koji je San Juanu de la Cruzu posvetio dva svoja djela.

[127]

Riječ je o francuskom kralju, kako mu je legendarni španjolski junak Cid pred Papom razbio stolicu od bjelokosti, a Papa na to Cida izopćio, pa mu opet oprostio; o tome pjeva *Romancero del Cid*.

[128]

Neće biti da tu don Quijote misli na Mjesec; bit će prije — kako Rodríguez-Marín prenosi Pellicerovo mišljenje — da aludira »na rijeku Nil, što se, izviruć u Gornjoj Etiopiji, u brdu Luna, kako se nekoć vjerovalo, bučno ruši u dva slapa ili vodopada«.

[129]

I ta je uzeta iz Biblije.

[130]

Premda Sancho Katonov nadimak *Censorius* izvrće u *Zonzorino* (»nezgrapan«), svejedno je čudno odakle ga je smogao.

[131]

Rodríguez-Marín napominje da i sad u Španjolskoj pričaju inačice na ovu Sanchovu, a uzimaju ih i kao uspavanku djeci. U nas veseljaci znaju pjevati ponavljajući neprestano:

Od Save do Dunava,
Od Save do Dunava...

a kad kome dodija, pa zapita: »A dalje?« — odgovaraju:

Ne mož' dalje, voda je.

[132]

Biti *cristiano viejo*, kršćanin od iskona, kršćanin starinom — tj. ne biti židovskog ili maurskog porijekla — među Španjolcima se smatralo osobitom časti i prednosti i uvijek se isticalo. U jednoj od Cervantesovih međuigara (*El retablo de las maravillas*) neki se junak smiješno hvali svojom kršćanskom starinom: *Cuatro dedos de enjundia de cristiano viejo rancioso tengo sobre los cuatro costados de mi*

linaje (četiri prsta slanine starodrevnoga kršćanina uhvatilo se na sva četiri djedovska koljena moga roda).
[133]

Tako se nekoć vjerovalo, a love ga radi dabrovice, koja se upotrebljava u medicini. (Spominje se onako i u *Bijesnom Orlandu*, XXVII, 57)
[134]

Rodríguez-Marín bilježi: »Tu se zabunio don Quijote: nije Vulkan skovao oružje Marsu, nego ovaj Vulkanu, i to od najgore vrste, u dogovoru s Vulkanovom ženom Venerom.«
[135]

Mutatio caparum, izmjena kardinalskih i prelatskih talara svake godine, prema Rimskome *obredniku*. U Adventu i Korizmi i u drugim pokorničkim danima u godini upotrebljava se ljubičasta boja, koja označuje poniznost i pokoru: crvena se upotrebljava na Duhove — itd. (Dr. D. Peček, *Katolička liturgika*, Zagreb 1932., str. 22-23).
[136]

Fuero Juzgo (a to je zbirka starih gotskih zakona na starokastiljanskom jeziku) propisivaše da oni koji plemićima nanesu kakvu uvredu ili pak štetu njihovoj imovini, imaju uvriježenim ili oštećenim plemićima platiti 500 *sueldos* odštete. Oni su zakoni bili na snazi u Španjolskoj od njihova uvođenja za gotske vladavine pa do XIII. stoljeća, a kasnije se mijenjali.
[137]

Vele da je tu Sanchu po svoj prilici na nišanu don Pedro Téllez Girón, Vojvoda de Osuna.
[138]

Gente non santa (po latinskom *gente non sancta*); to je onaj Davidov »*goj lo-hasid*« (zao, bezbožan svijet) iz psalma 43. Cervantes je taj svijet i njegov govor prikazao i u pripovijesti *Rinconete i Cortadillo*.
[139]

Riječ je o kazni u ono doba: osuđenik je morao kroz grad jahati na magarcu, a krvnik bi ga (osuđenika) bičevao vodeći ga na sramni stup ili na vješala.
[140]

O slobodnoj volji govori Cervantes i u drugim svojim djelima (*El licenciado Vidriera, Los trabajos de Pérsiles y Segismunda*).
[141]

Prijevod ne prenosi što kazuje original, ali je i teško prenijeti, jer je u originalu igra riječima, prešućivanje, a ujedno i kazivanje bezočnosti. Original veli:

— Si llaman — respondió Ginés; — mas yo haré que no me lo llamen, o me las pelariá donde yo digo entre mis dientes.

Ispred glagola *pelar* (čupati) nalazi se akuzativ člana *las*, koji stoji umjesto objekta *barbas* (bradu). Fraza *pelarse las barbas* (doslovno: čupati sebi bradu) znači *žestoko se ljutiti, pucati od bijesa* itd. Kako je posrijedi igra riječima, valja uzeti i doslovno značenje; Ginés bi *iskalio bijes* na onima što mu prišivaju onaj nadimak (doslovno: »iščupao bi sebi bradu«); ruke su mu u lisicama, spuštene, ne može ih dići do brade — i zato bi iščupao bradu gdje su mu ruke: kazuje dakle bezočnost, koja njemu i pristaje, a da je ipak ne izriče sasvim.
[142]

Lazarillo de Tormes, djelo nepoznata autora (pripisivano Diegu Hurtadu de Mendoza), tiskano prvi put u Alcalá de Henaresu 1554. Lazarillo de Tormes, Alemánov *Guzmán de Alfarache* (1599.) i

Quevedov *Buscón* (1626.) glavna su djela posebne vrste u španjolskoj književnosti zvane *picaresca*. Nazivom *novela picaresca* (»pikareskni roman«) okrstio se taj posebni rod španjolskog romana zato što opisuje doživljaje probisvijetâ i obješenjakâ, koje u Španjolskoj obuhvaćaju imenom *pícaros*.
[143]

Zacijelo aluzija na slabu djelatnost španjolske flote.

[144]

U originalu: *que podría ser que saliesen algún día en la colada las manchas que se hicieron en la venta* (»može biti da će se jednog dana pokazati što se načinilo u krčmi«). Neki komentatori vele da je to aluzija na neki prijašnji događaj u krčmi, za putovanja onih galijaša — događaj u kojem je komisar nešto skrivio, pa zato Ginés prijeti komisaru.

Fraza *todo saldrá en la colada* (doslovno: »sve će izići u pranju, u rublju, u cijeđu«) znači*: jednom će se za sve tražiti račun, izići će djelo na vidjelo, svaka će zvjerka pokazati svoj trag, doći će koka na jaje* itd.

[145]

Buscar tres pies al gato (doslovno: »tražiti tri noge u mačke«) fraza je koja znači: tražiti *povod svađi, zametati kavgu, izazivati đavla* i sl.

[146]

Mnogi se komentatori dugo zadržavaju na ovoj zgodi s galijašima i vuku paralele; tu bi don Quijote vršio ulogu što ju je vršilo kršćanstvo u propadanju države u Starom vijeku; galijaši bi bili robovi što su zbacili jedne okove da uzmu nove.

[147]

Vidi napomenu 78.

[148]

Bit će da je Cervantes prekinuo pisanje ovog poglavlja pa nastavio poslije duže stanke i tako zaboravio da su Sanchu ukrali magarca. (U prvom izdanju Juana de la Cuesta, u Madridu 1605., zapravo nema svega onoga što se počinje riječima *Te noći stignu u sredinu Sierra Morrene* ..., a završava riječima: *zahvali don Quijotu na dobru koje mu čini*. U drugo Cuestino izdanje, iz iste godine, unijela se izmjena, ali nedosljedno.

U prvom izdanju, u kojem se i ne govori o krađi magarca, riječi *Ide on za gospodarom, optrpan svim onim što sivac mora da nosi, pa vadi iz vreće i trpa u sebe* — glase ovako: *Ide on za svojim gospodarom, sjedeći na svome magarcu onako kako žene jašu, pa vadi iz vreće i trpa u sebe*). Malo dalje, u ovome istom poglavlju, vidjet ćemo Sancha kako kreće pješice, a na početku XXV. poglavlja opet je na svome magarcu. Cervantes i sam o tome govori u drugom dijelu, na kraju III. poglavlja, a na početku IV. poglavlja objašnjava kako su Sanchu ukrali sivca.

[149]

U originalu, u sonetu umjesto onoga *djevo* stoji *Fili*. Isti se taj mršavi sonet pojavljuje u Cervantesovoj viteško-pastirskoj igri *La casa de los celos* (»Kuća ljubomore«, čin III); umjesto *Fili* ondje je ime Angélica. Sancho ono *Fili* čuje kao *hilo* (konac).

[150]

Evo Sancha opet pješice. U prvome Cuestinu izdanju, gdje nema riječi o krađi magarca, stoji: *y siguió Sancho con su acostumbrado jumento*.

[151]

U originalu: *no quiero perro con cencerro* (doslovno: »neću psa s klepkom«), fraza kojom se kazuje kako iza nečeg leži pogibao.

[152]

U originalu: *coleto... era de ámbar*. Riječ *ámbar* komentatori i prevoditelji *D. Q.* različito tumače: jednima je to jantar, pa prema tome i žuta boja, drugima koža namirisana ambrom; jednima dupinova koža, drugima svila; jednima neka tkanina s Istoka, drugima opet nešto drugo — ukratko: svašta. No, valja razlikovati fosilnu smolu *ámbar* (jantar) od izlučine *ámbar* ili, točnije, *ámbar gris* (ambra). Ambra je

izlučina što je iz utrobe izlučuje morski sisavac ulješura glavata; ta se masna i mirisna izlučina nalazi u komadima različite veličine što plutaju morem, a zbog jaka mirisa upotrebljavala se za namirisavanje odjevnih predmeta, poglavito kožnih (rukavica, prsnika, kožuha itd.). Danas se upotrebljava za proizvodnju mirisa. Kako u ono doba nisu znali odakle potječe ambra, ljudi su oko nje namatali različite priče, a cijena joj bijaše veća negoli zlatu. Riječ dolazi od arapske, *anbar*.
[153]

Piramu i Tizbi roditelji su branili ljubav, tako te njih dvoje mogahu razgovarati samo kroz otvor u zidu — kako pjeva Ovidije u svojim *Metamorfozama* (IV).
[154]

Riječ je o Vojvodi de Osuna. Grande de Espa ña bijaše najveća plemićka titula; *grande* je, osim drugih povlastica, uživao i tu da se pred kraljem mogao pojaviti pokrivene glave.
[155]

Córdoba bijaše čuvena sa svojih konja.
[156]

Daraida, Garaya, Darinel — lica iz viteškog romana *Don Florisel de Niquea* (Salamanca 1551.), što ga je napisao Feliciano de Silva.
[157]

I sada se u astrologiji kazuje kako je Mjesec planet vlažan i hladan i kako djeluje na ćud čovječju.
[158]

Maestro Elisabat, glasoviti vidar iz viteških romana, više je puta izliječio Amadisa od Galije.
[159]

Evo Sancha opet na magarcu.
[160]

Sancho ime *Isopete* — kako su u Španjolskoj nazivali *Ezopa* — izvrće u *Guisopete*, a to bi bio deminutiv od *guisopo*, kako u Andaluziji izgovaraju riječ *hisopo*, koja znači *miloduh* (biljku) i *škropilo* (u crkvi). Malo dalje, kad Sancho opet uzima riječ, on ime *Madásima* izvrće u *Magimasa*, a *Elisabat* u *abad* (opat).
[161]

Ime *Beltenebrós* složeno je od pridjeva *bello* (lijep) i *tenebroso* (mračan), te bi značilo da je *lijep i tužan* onaj koji ga nosi.
[162]

O tim ludostima Orlandovim riječ je u pjevanjima XXIII, XXIV, XXIX, XXX, XXXIX Ariostova spjeva *Orlando Furioso*.
[163]

Don Quijote daje slobodu Rocinantu kao Ruggero Frontinu u *Bijesnom Orlandu* (XLV, 92); i don Quijotove pohvale Rocinantu parodija su Ruggerovih pohvala Frontinu.
[164]

Latinskoj *in inferno nulla est redemptio* (»kad si u paklu, nema više spasa«) Sancho izvrće ono *redemptio* u *retentio*, tako da njegova zvuči: »u paklu nema ustavljanja« pa je stoga don Quijote ne razumije.
[165]

Cervantes parodira klauzule na mjenicama. Neki komentatori (na priliku Sir H. Rawdon Brown) vele da je sve to oko magareće mjenice zapravo politička aluzija: Sancho bi tu bio grof Pedro Franqueza, tajnik i miljenik Vojvode de Lerma; tome su grofu predali trojicu od petorice sinova Emmanuela

Savojskog kad su ih pozvali u Španjolsku da se ondje prikažu i da ondje žive; među tom trojicom bijaše i kraljević Filippo, nećak španjolskoga kralja Filipa III., a bio je poslan u Španjolsku zato da bi došao na španjolski prijesto, ne imadne li kralj potomstva. Te su se nade izjalovile kad se 1605. rodio Filip IV.
[166]

U originalu: *rúbrica*, a to je šara što se stavlja uz potpis, te je i dandanas sastavni dio samog potpisa.
[167]

»Igla pribadača« — u originalu: *un alfiler de a blanca*, a to će reći »pribadača od pol maravedija« (od pol groša), to jest golema, prosta pribadača (nikako »fina«, kako stavljaju neki prevoditelji).

Sedmere je željezne ploče nosio Ferraú (Ferago) na trbuhu (jer mu pupak bijaše ranjivo mjesto), a što se tiče Orlanda,

Feri to esser potea sotto le piante,
Ma le guardò con ogni studio et arte.
(Orlando Furioso XII, 49.)

[168]

O tome nema ništa u romancama o Bernardu del Carpiju. U *Bijesnom Orlandu* (XXIII, 85) kazuje se kako je Orlando pograbio paganskoga kralja Mandricarda —

Il Re pagano Orlando ebbe ghermito:
Lo stringe al petto; e crede far le prove
Che sopra Anteo fe' già il figliol di Giove.
[169]

Medor (kao i Kloridan) paž je Dardinellov, a ne Agramantov.
[170]

Napominju neki komentatori: »Čini se da je tekst ovdje izmijenjen; zacijelo je u originalu bilo: *kao od majke rođena*.« No nije tako, tekst je valjan, jer Cervantes tu parodira; tko to mjesto »popravlja«, upropaštava Cervantesov humor. (Vidi napomenu 70.) Jednako kazuje družbenica Marialonso u Cervantesovoj pripovijesti *Ljubomornik iz Estremadure* (El celoso Extremeño).
[171]

Tekst je autentičan, Cervantesov, iz prvoga izdanja *D. Q.*, po kojem su načinjena tri prva lisabonska izdanja i sva moderna. U drugome Cuestinu izdanju nekomu se nije svidjelo što don Quijote pravi krunicu od košulje, pa je to mjesto ovako prepravljeno:

»'Ali ja znam da je njemu glavno bilo moliti se, pa ću tako i ja.' i poče da se moli, a kao krunica služile mu šišarice s nekoga plutova drveta, što ih je nanizao po deset.«
[172]

Wamba, vizigotski kralj iz VII. stoljeća, kad su Vizigoti vladali u Španjolskoj. I danas to ime uzimaju kad se želi kazati kako je nešto staro i prastaro. (U nas, u takvoj prilici: Kulin ban, Marija Terezija itd.)
[173]

Marije (C. Marius), rimski vojskovođa i protivnik Sulin, bio je konzul sedam puta.

Katilina, Rimljanin što je došao na zao glas s urote protiv domovine.

Sula, rimski diktator, istaknuo se progonom svojih neprijatelja *marijevaca*; njegov nećak Publius Cornelius Sulla bijaše umiješan u Katilininu zavjeru.

O Galalonu vidi napomenu 53.

Vellido, zapravo Bellido Dolfos, vitez iz Zamore, mučki je ubio kralja Sancha II. za opsade toga grada (1072.).

Grof don Julián predao je Ceutu Maurima da se osveti kralju Rodrigu, koji mu je zaveo kćer Florindu (zvanu *Cava*); u bitki kod Guadalete borio se na strani Saracena (VIII. stoljeće). I o grofu don Juliánu i o Bellidu Dolfosu pjeva se u španjolskim romancama.
[174]

Kako je rečeno u napomeni 67, Cervantes je prvi dio *D. Q.* bio razdijelio u četiri knjige; kad je poslije deset godina (1615.) objavio nastavak svoga djela, okanio se te podjele pa je iznova počeo redati poglavlja, a cio se nastavak zove *Drugi dio*. Prema tome, I. dio *D. Q.* ima i imao je pedeset i dva poglavlja, a II. dio sedamdeset i četiri.
[175]

O tituli *grande de España* bijaše riječi u napomeni 154. Pripoviješću Cardenija i Doroteje Cervantes je nišanio na neke istinske događaje; akademik Rodríguez-Marín pronašao je o tome i dokumente s kraja XVI. stoljeća, ali ih u svome komentaru *D. Q.* nije objavio, nego je — iznoseći u nekoliko redaka o čemu je riječ — ovako napomenuo: »... u našoj domovini ta vrsta istraživanja nailazi na tako nemio doček i tako slabu zaštitu, te ne znam neću li se naposljetku odlučiti da zauvijek ostavim da počivaju ti zlosretni plodovi moga strpljenja i moje platonske ljubavi prema takvu radu.« *Cardenio* je neki Cárdenas iz Córdobe; *don Fernando* je don Pedro Girón, drugi sin prvoga Vojvode od Osune; *Dorotea* je doña Marta de Torres, koju je zaveo vojvodin sin don Pedro... Don Pedro nije se oženio svojom žrtvom, nego je otišao u Napulj, kad mu je otac imenovan za potkralja Napuljskoga kraljevstva. Ondje je don Pedro i umro kao neženja (1583.), a zemaljske su mu ostatke prenijeli u vojvodski panteon u Osunu, gdje se i danas čuvaju.
[176]

Vidi bilješku 132.
[177]

Nekoć su vjerovali da risov pogled prodire kroza zidove. U Cervantesovu *Razgovoru pasa* (*Coloquio de los perros*) krčmarica kazuje: »...a ja nisam ris da moram vidjeti kroza sedam zidova.«
[178]

Španjolski akademik i poligraf Marcelino Menendez y Pelayo (1856.- 1912.) upozorio je na vezu između Dorotejine povijesti i povijesti o Félixu i Felismeni, što ju je Montemayor, ugledajući se na Bandella, unio u svoju Dianu; Menéndez y Pelayo veli:

»Así la novela sentimental, cuyo tipo castellano fué la *Cárcel de amor*, de Diego de San Pedro, explica mucho de lo bueno y de lo malo que en la retórica de las cuitas y afectos amorosos contienen las historias de Cardenio, Luscinda y Dorotea, en la última de las cuales es visible la huella del cuento de don Félix y Felismena, que Montemayor, imitando a Bandello, introdujo en su Diana.«(»Isto tako, sentimentalni roman, kojega kastiljanski pralik bijaše *Cárcel de amor* Diega de San Pedra, objašnjava mnogo dobroga i lošega što u retorici o ljubavnom jadu i žaru imaju povijesti Cardenija, Luscinde i Doroteje; u ovoj potonjoj vidljiv je trag priče o Félixu i Felismeni, koju je Montemayor, ugledajući se na Bandella, umetnuo u svoju Dianu.«) — *Cultura literaria de Miguel de Cervantes y elaboración del »Quijote«* (govor čitan na Sveučilištu u Madridu, 8. svibnja 1905).
[179]

I župnik zna obješenjačiti! Uz to, kako upozorava Clemente Cortejón u svome kritičkom izdanju *D. Q.* (Madrid 1905.), župnik pojačava komiku posežući za riječima što se završavaju na *-on: varón, don, Micomicón*.
[180]

»Pobijeljet će oni i požutjeti«, to jest Sancho će ih pretvoriti u srebrnjake i zlatnike.
[181]

Zulema (od arapskoga *Džebel-es-Sulejman*) ime je brdu južno od Alcalá de Henaresa; na tom su brdu neke ruševine; misli se da je to drevni Complutum.
[182]

Španjolci i Portugalci nazivahu Ameriku *Zapadnom Indijom*, a azijsku Indiju *Istočnom Indijom*, jer je Kolumbo — hoteći plovljenjem u zapadnom smjeru stići u Indiju u Aziji — otkrio Novi Svijet, *Indias Occidentales*. Tim imenom Španjolci nazivahu Ameriku sve do polovine XVIII. stoljeća.
[183]

Na tome mjestu Rodríguez-Marín napominje: »Tu se može vidjeti kako krivo čine ilustratori *D. Q.* koji župnika slikaju obrijana lica, kao da je posrijedi kakav današnji svećenik. U Cervantesovo doba svećenici su obično imali brkove i bradicu podusnicu.«
[184]

Umjesto *trinacrio* kazivalo se i *tinacrio*. To je adjektiv od *Trinacria*, kako se nekoć zvala Sicilija. (Grčki *Trinakría*, od *treis* i *akron*, to jest »trošiljasta«, »s tri glavice« — jer Sicilija ima oblik trokuta.)
[185]

Azote znači bič, a *jigote* — paprikaš.
[186]

Doroteja spominje desnu stranu, a lijevo pazuho — kako bi imala više prilike da pogodi, i još dodaje »tamo negdje«. Očito je dakle da nije posrijedi neka Cervantesova ili tiskarska greška, kako misle neki komentatori. Ta Doroteja zbija šalu! U popularnom djelu *Historia verdadera del rey don Rodrigo y de la pérdida de España* — mistifikaciji granadskog Maura Miguela de Lune, koji je svoju podvalu (napisanu između 1589. i 1592.) pripisao izmišljenom Arapinu Abdul-Kasimu Tarifu Abentariku — pripovijeda se, uz ostale izmišljotine, kako je Tariku, kad je 711. prešao iz Afrike u Španjolsku, neka žena rekla da će, po proročanstvu njezina oca, Španjolsku osvojiti vojskovođa koji pod desnim pazuhom imadne kosmat madež velik kolik grašak slanutak.
[187]

Iz Dorotejinih riječi izlazi kao da je Španjolska dio Manche. — O onome »iskrcanju« u gradu što nije na moru, nego na kopnu, južno od Cordobe, Rodríguez-Marín citira izvadak iz matice krštenih, u kojem se kazuje: »Dana dvadesetoga, mjeseca studenog, godine tisuću pet stotina osamdeset i treće, ja Juan de Rueda, župnik ove stolne crkve u Osuni, krstio sam nezakonitu kćer don Pedra Giróna, viteza Calatravskog reda i sina señor don Pedra Giróna, Vojvode od Osuna — i doñe Marije de Torres iz Estepe...« (Vidi napomenu 175.)
[188]

Ta krađa, koja bi bila u skladu s viteškim knjigama, nije se nigdje spomenula; zacijelo je Cervantes imao u osnovi da je dometne u onoj zgodi s galijašima, ali je smetnuo s uma.
[189]

Don Quijote prijeti Sanchu kazujući prvi dio poslovice, koja veli: *Tanto va el cántaro al agua, hasta que se rompe* (Vrč ide na Ta krađa, koja bi bila u skladu s viteškim knjigama, nije se nigdje spomenula; zacijelo je Cervantes imao u osnovi da je dometne u onoj zgodi s galijašima, ali je smetnuo s uma.
[190]

Svega toga o nalasku magarca (naime riječi: »Dok se to događalo, opaze oni gdje im putem dolazi u susret...« pa do ove brojke) nema u prvome izdanju ni u tri lisabonska izdanja, tiskana prema prvome Cuestinu, nego se iza riječi »nov grijeh, nova pokora« prelazi na odsjek što dolazi iza ove brojke, naime na riječi: »Dok su se njih dvojica tako razgovarala...«
[191]

Tom su se podvalom služili Cigani da bi životinja čilo kročila, pa da je na sajmištu lakše prodaju.
[192]

U XXV. poglavlju rečeno je da Sancho pozna Dulcineju, to jest Aldonzu Lorenzo. Malo poslije stoji kako je Haldudo mlatio Andresa konjskom uzdom, a prije je rečeno (u poglavlju IV) da ga je mlatio remenom.
[193]

Los cuatro libros del valeroso Cavallero Don Cirongilio de Tracia (Četiri knjige o djelima hrabroga viteza don Cirongilija od Tracije) viteški je roman što je objavljen u Sevilji 1545., kao prijevod Bernarda de Vargasa s latinskoga. — O drugom romanu bilo je riječi u napomeni 57, uza VI. poglavlje. U kasnijim izdanjima ime *Florismarte* preinačilo se u *Félixmarte*. — *Corónica del gran Capitán Gonzalo Hernández de Córdoba y Aguilar* objavljena je u Zaragozi 1554. i poslije pretiskivana; opisuje djela Gonzala Hernándeza de Córdoba (1453.-1515.), španjolskoga vojskovođe zvanoga *Gran capitán*. Toj je kronici dodana *Vida del famoso caballero Diego García de Paredes*, životopis Diega Garcije de Paredesa (1466.-1530.), koji je s Gonzalom Hernándezom de Córdoba sudjelovao u ratu protiv Francuzâ u Italiji; borio se u papinskoj vojsci, služio kralja Fernanda Katoličkog itd.
[194]

Frailecicos ili *frailecitos* — igračka koju djeca prave tako što odrežu gornji dio mahune, izvade iz nje zrna, pa ljuska ostane kao fratarska kukuljica.
[195]

Prigovara ovome umetku bakalaur Sanson Carrasco u III. Poglavlju drugoga dijela *D. Q.* Cervantes se u ovoj umetnutoj pripovijesti očito ugledao u dijalogiziranu fantastičnu pripovijest El *Crotalón*, koja se pripisuje erazmistu Cristóbalu de Villalónu, a koja je napisana po ugledanju na Erazmovu *Pohvalu ludosti* i na Ariostova *Bijesnog Orlanda* (XLIII, 12-46).
[196]

To je ona Salamunova, što na hebrejskom glasi: »éšet-hajil mi imcà (»Vrsnu ženu tko će naći?«) — *Poslovice*, XXXI, 10.
[197]

Ona je izreka (»sve do groba«) Periklova, a prenosi je Plutarh.
[198]

Luigi Tansillo (1510.-1568.), talijanski pjesnik, čija se djela takmiče s Tassovim i Bembovim, jedan od najčitanijih u Španjolskoj. Taj je pjesnik sudjelovao u španjolskom i mletačkom osvajanju Hercegnovoga, a poslije pjevao o svojim lutanjima uz dalmatinske obale i o pokolju Španjolaca kod Hercegnovoga. — Vidi: dr. J. Torbarina, »Pjesnički odjeci bitke kod Hercegnovoga (g. 1539.)«, *Hrvatsko kolo*, XXII.

Tansillove *Le lacrime di San Pietro* preveo je na španjolski Cervantesov prijatelj Luis Gálvez de Montalvo, a oponašao ih Rodrigo Férnandez de Ribera.
[199]

Riječ je o čarobnom peharu što ima svojstvo da

...svakog kavalira
Napoji kome je supruga valjana,
Dok vino naprotiv iz toga kondira
Onome kome je žena puna mana,
I kome nevjerstvo u braku se sluči,
Mjesto u gušu mu, u njedro se sruči.

(Bijesni Orlando, XLIII, 28 — prijevod Stanojevićev.)

»Kušnju s čarobnim peharom« nalazimo u pričama različitih naroda; Cervantes se spominje onih dviju iz Ariostova spjeva (XLIII, 12-46 i 67-144), ali smeće s uma pojedinosti.
[200]

To o hermelinu pusta je priča, kao i ono o dabru ili o risu. Dabrovu dabrovicu i risove oči nisu, doduše, još stavili na grb, ali jesu hermelina i lozinku: *Prius mori quam foedari* (»Prije umrijeti, negoli se okaljati«).S
[201]

Priča kazuje kako je Akrizije, kralj u Argu, iz nekog proroštva saznao da će ga ubiti njegov unuk; kralj ima kćer Danaju; da ne bi dobio unuka, zatvara je u kulu, ali toj zatvorenici silazi jupiter u prilici zlatne kiše i zatvorenica rodi Perzeja.
[202]

Cervantes citira Bibliju, Prvu knjigu Mojsijevu, to jest POSTANAK, II, 24: »Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo.«
[203]

Ta četiri S, što treba da rese svakog zaljubljenika, jesu početna slova pridjeva *sabio, solo, solici to, secreto* (mudar, jedincat, pažljiv, tajan) — kako je to izložio Luis Barahona de Soto u spjevu *Las lágrimas de Angelica* (pjevanje IV), s kojim smo se susreli u don Quijotovoj knjižnici.
[204]

Penelopa i Porcija, koju ćemo kasnije susresti, često su ponavljana imena iz skladišta klasike. Penelopa, po mitologiji grčkoj žena Odisejeva, odolijevaše proscima ostajući vjerna mužu, koji je otišao u trojanski rat; Porcija, Brutova žena, ubila se kad je čula za muževu smrt.
[205]

U originalu: *ciertos son los toros* — fraza uzeta iz borbe s bikovima, a znači: *stvar je pouzdana, nema nikakve sumnje* i sl.
[206]

U originalu: *y todos con antifaces negros* (a svi s crnim krinkama). *Antifaz* (plural: *antifaces*) bijaše krinka što se nosila ne zato da bi se čovjek zakrabuljio, nego zato da bi na putu zaštitio lice od sunca i prašine.
[207]

U originalu: *al freir de los huevos lo vera* (doslovno: »*vidjet ćete kad se jaja budu pržila*«); ta fraza znači *vidjet ćete u pravo vrijeme* (*u svoje vrijeme, kad bude vrijeme*). Ne može se doslovno prevesti, jer u tekstu nema govora o jajima. Fraza je uzeta iz neke priče u kojoj se kazuje kako je neka žena u ugljenara kupila košaru ugljena te ga upitala valja li ugljen, a on joj odgovorio: »Vidjet ćeš kad na njemu budeš pržila.«
[208]

U originalu: *borceguíes* — starinska obuća što seže iznad gležnja pa do polovine noge. (Vele da riječ dolazi od flamanske brosekin. Tko zna nije li onako kako veli don Quijote u LXVII. glavi II. dijela.)
[209]

U originalu: *macange*, alžirski provincijalizam za književno arapsko mâ káne šèj 'un, koje znači: »Nije ništa.«
[210]

Evanđelje po Mateju, X, 12.
[211]

U originalu: *andar a la sopa* — »ići na juhu«, termin uzet iz govora probisvijeta i siromašnih đaka što su išli na siromašku juhu koja se besplatno siromasima davala u samostanima. O tome pripovijeda Quevedo u *Životopisu lupeža* (*Historia de la vida del Buscón*), u poglavlju XV.
[212]

Borla, kićenka — aluzija na kićene kape, obilježja onih što su stekli naslov doktora na kakvu sveučilištu.
[213]

U originalu igra riječima: *porque de faldas, que no quiero decir de mangas, todos tienen en qué entretenerse*. Cervantes je tu rastavio često ponavljani adverbijalni rijek *de faldas o de mangas* ili *de haldas o de mangas*, koji znači: *ovako ili onako; svakako; htio-ne htio; hoćeš-nećeš.*

Da nije taj rijek rastavio, rečenica bi mu kazivala: »jer svi oni *ovako* ili *onako* imaju od čega da se izdržavaju«. No duhovitim je rastavljanjem onog rijeka rečenica drukčije okrenula. Riječi *falda* i *manga* imaju mnogo značenja — uz ostalo prva je još i *suknja* i *skut*, a druga i *rukav*. Nema razloga da riječ *falda* uzmemo u doslovnom značenju (pa da učenjaci »žive od sukanja«), ali igrom riječi ovdje može biti *skut*, dakle *faldas* i *mangas*: skuti i rukavi jednoga te istog ruha. Sam za se, adverbijalni rijek *de haldas* (ili *de faldas*) kontrapozicija je rijeku *de mangas* — značenje mu je dakle: redovitim prihodima i sl. Riječ *mangas* (plural) znači: *probitak*, *korist, dobitak, dar, mito, podmazivanje, podminvanje, podgovaranje, prihod okolišnim putem* i sl. Adverbijalni rijek *de mangas* sam za se znači*: mitom, od mita, od prihoda okolišnim putovima* i sl. Kako Cervantes riječju »učenjaci« (*letrados*) ne misli baš samo na *učenjake* nego i na ljude što »žive od pera«, najprije na pravnike, suce, pravne zastupnike, državne činovnike — to mu je rečenica u skladu s drugim mjestima na kojima u svojim djelima dovodi ona zvanja u vezu s mitom. Sve u sve, Cervantes se onim dvjema riječima poigrao u njihovu dvostrukom značenju.

U XXXI. poglavlju imamo riječ *mangas* u značenju *darovi*, ali u frazi: *buenas son mangas después de Pascua*, koja je na onome mjestu dobro prevedena: »bolje išta nego ništa«, u drugoj bi prilici značila: »kad su darovi posrijedi, dobro došli u svako doba«, ili: »kad korist nosi, svako je vrijeme dobro.«

U LI. poglavlju drugoga dijela nalazimo rijek *de haldas o de mangas* u Sanchovu pismu don Quijotu, a preveden je i opet valjano, premda drukčije.
[214]

Riječ je o pogubljenju tih grofova godine 1568., jer bijahu pobunili Flandriju protiv španjolske tiranije. — Onaj poslije spomenuti capitán de Guadalajara ili Diego de Urbina bijaše zapovjednik odreda u kojem se Cervantes borio u pomorskoj bitki kod Lepanta.
[215]

Uchalí (čitaj Učali) — tako su Španjolci zvali kalabreškog odmetnika koji je prozvan Ildž-Ali i koji je služeći Turcima postigao različite položaje, pa tako bio i kralj u Alžiru. Španjolci su dakle iskrivili nadimak onog odmetnika. (*Ildž-Ali* znači *Odmetnik Alija*, jer arapski *ildž* znači *prebjeg*, *odmetnik*.)
[216]

Genovljanin je Giovanni Andrea Doria zapovijedao španjolskim brodovima na desnom krilu kršćanske flote u bitki kod Lepanta.
[217]

U originalu: bogando en la capitana de los tres fanales. Ono *tres fanales* nije ime brodu, nego su to svjetiljke kao zapovjednički znak na nekadanjim ratnim galijama.
[218]

U originalu: *Muley*. To nije ime, nego titula (od arapskoga *maulaj* ili *mevtaj* — *gospodar*, *gospodin*),

u nas poznata u obliku *mula*, na priliku: dahija Mula-Jusuf.
[219]

Španjolski *La Goleta*, talijanski La *Goletta*, francuski *La Goulette* — utvrđeni dio luke u Tunisu. Cervantes iznosi događaje koji su se doista zbili; isto tako imena koja se spominju potkraj ovog poglavlja jesu imena koja su zabilježena u povijesti.
[220]

Fratin, nadimak glasovitoga graditelja Paleara, koji bijaše vojni inženjer u službi Karla V. i Filipa II.
[221]

Poslije sultana prvi bijaše *veliki vezir*, a drugi *muftija*. Cristóbal Villalon u djelu *Viaje de Turquía*, u kojem je opisao doživljaje za svoga dugog sužanjstva u Carigradu, iznio je zanimljive podatke i o hijerarhiji u turskoj carevini.
[222]

Trebalo bi da bude: Hasan-paša. Cervantes ga pravim imenom naziva u svojoj komediji *Los baños de Argel*. I taj Hasan-paša bijaše odmetnik, iz Mletaka. (Zanimljive podatke o Alžiru iz onog vremena dao je Diego de Haedo u djelu Topografía e Historia general de Argel, Valladolid 1612.)
[223]

U originalu: baño. Ta riječ nema nikakve veze s »kupkama«, kako krivo tumači Jean Babelon i drugi, jer nije latinskoga, nego arapskoga porijekla. Znači: *zgrada, zdanje, obzidani prostor*, u kojem su u Alžiru držali sužnje. Arapski binâ znači *zgrada*, *građevina*, *zdanje* i sl., a dolazi od glagola *benâ, jebnî, benjun — graditi*. *Banin* ili *albani* znači *graditelj*, *zidar*, pa otud i španjolski *albañil*, *zidar*. I hebrejski *banà* znači *graditi* (kaldejski *bena*), a *banaj* — graditelj. (Riječ baño susrećemo i u Cervantesovoj komediji Los baños de Argel.)
[224]

Tu je posrijedi sâm naš pisac. Cervantes se često vraća na patnje u alžirskom ropstvu. Ondje su mu se dogodili nevjerojatni događaji, u kojima je pokazao takvu hrabrost da je upravo neshvatljivo kako ga je okrutni Hasan-paša poštedio. Sjećanja na ropstvo u Alžiru nalazimo svuda u Cervantesovim djelima: osim u *D. Q.* ima ih u pripovijestima *El amante liberal* i *La española inglesa*, a poglavito u komedijama *El trato de Argel* i *Los baños de Argel*.
[225]

U originalu: alcaide (od arapskog al-ka'id), zapovjednik utvrđenoga grada, dizdar. Pata, ili točnije, Bata, utvrda kraj Orana.

Nešto prije spomenut je maurski novac *sijani*. To je arapska riječ, koja glasi si'ánî. Tu zapravo imamo glagolski korijen *sa'ane*, koji se sam ne upotrebljava, nego dolazi u drugim proširenim vrstama glagola i od njih izvedenih riječi; *si'ani* znači *sitno, razbijeno, sitnina*.
[226]

Takvom se ispravom opskrbljuje otpadnik Hazen u spomenutoj Cervantesovoj komediji Los baños de Argel (čin I). I u drugom se ova umetnuta pripovijest slaže s onom komedijom.
[227]

Lejla ili Lajla često je žensko ime na Istoku. (U jednoj lijepoj perzijskoj poemi što ju je napisao Nizami, primjerice, pjeva se o ljubavi Medžnuna i Lejle.) No, ta se riječ uzima i u značenju gospođa, poglavito u *algarabiji*. — Marjam ili *Merjem* arapski je oblik imena Marija (hebrejski *Mirjam*).
[228]

U originalu: zalá (običnije azalá), molitva (muslimanska) — od arapske riječi *as-salah*, molitva (*sallâ* — moliti se).

[229]

Jedna od deveterih vrata što ih bijaše u gradu Alžiru; vodila su na istok, a po njima se zvala jedna gradska četvrt. Moglo bi to biti *Bab-uz-zejjin*, to jest »Tijesna kapija«. Neki komentatori vele da bi to imalo biti *Bab-ghazzon* i da znači »Vrata stada«, jer da je onud prolazilo stado. Ako je tako, onda bi arapski naziv glasio *Bab-ul-ganem*.

[230]

U originalu: *tagarinos*, Mauri koji su živjeli među kršćanima u Valenciji, Aragonu i Kataloniji. Riječ dolazi od arapske *es-sagrijju*, koja znači *graničar*, *krajižnik*, a ta opet od *es-sagru*, koja znači *granica*, *krajina*. Taj naziv nosilo je nekoliko pograničnih pokrajina u islamskome svijetu, na priliku: *Sagruš-šam* (Šamsko-Sirijska krajina), pa tako i Aragonija bijaše Arapima *Sagrun*, jer bijaše najsjevernija, najdalje zemlja u kojoj življahu Arapi.

[231]

Danas Šeršel — mjestance na dvadesetak milja zapadno od Alžira, drevna *Julia Cesarea*.

[232]

Mudéjar- musliman, podanik kršćanskih kraljeva. Riječ dolazi od arapske *mudehan — podanik ili onaj koji plaća danak*. (*Elche* vidi u napomeni 215, a *tagarino* u napomeni 230).

[233]

Maurkinje bijahu sigurne u razliku po rasi i vjeri, koja ih dijeli od kršćana. O tome govori nam Cervantes u komediji Los baños de Argel (čin II).

[234]

Lingua franca, mješavina španjolskoga, portugalskoga, katalonskog, provansalskog, talijanskog, grčkog i arapskog, što je još i sada u upotrebi na Sredozemnome moru — nastala po svoj prilici za križarskih vojni i u trgovini između Levanta i gradova na evropskome Jugu.

[235]

Gusarski zapovjednik Arnaut (Albanez) Memi, poznat i pod imenom Deli Memi, zarobio je i u ropstvo u Alžir odveo Cervantesa i njegova brata Rodriga, kada su se na španjolskoj galiji *El Sol* vraćali iz Napulja u Španjolsku u rujnu 1575. (Spominje se i u Cervantesovoj pripovijesti *La española inglesa*.)

[236]

U originalu: *carcajes*, od arapske riječi *el-halhâlu (grivna)*. Za riječ *grivne* u originalu stoji: *ajorcas*, a to je arapska riječ *ašorka*.

[237]

U originalu: *zoltaní* (točnije bi bilo: *sultaní)* — sultani, zlatan novac u upotrebi u nekadanjoj turskoj carevini.

[238]

U originalu: *tamxixi*, nepravilan oblik iz alžirskoga govora za književni arapski *hel temši*? ili *e temši*? (»ideš li?«) — od glagola: *mešâ, jemšî, mešjun (ići)*.

[239]

U originalu: *Amexi* — nepravilan oblik iz alžirskoga govora za književni arapski *imši*! (»odlazi«) — imperativ za drugo lice jednine od glagola *mešâ, jemšî, mešjun (ići)*.

[240]

U originalu: *bagarinos* — plaćeni veslači (od arapske riječi *el-bahhâru* — mornar).

[241]

U originalu: *nizarani*. Arapski *nasranijjun* — Nazarejac, sinonim kršćanina.

[242]

Rumia po arapski jest kršćanka, ali *kava* nije »zla žena«, niti uopće onaj naziv ima veze s kakvom ženom, a najmanje s onom Cavom, o kojoj bijaše riječi u napomeni 173. Onaj se rt po arapski zove *Kabrur-rumi*, a to će reći *Rimski grob*, jer ondje (kod Šeršela) zaista bijaše grob — ruševine kraljevskoga mauzoleja što ga je sagradio Juba II.

Arapski su naziv iskrivili u *Caba Rumia*, pa ga u narodnoj legendi poistovjetili s imenom Florinde, zvane Cava, kćeri grofa Juliána. I tako se *Kabrur- rumi* (»Rimski grob«) prometnuo u »zlu kršćanku«.

Arapska riječ *kabr* poznata je u nas u obliku *kabur* (grob).

[243]

Bajel redondo, okruglasti brod. Jedni vele da je to naziv jedrenjaku na kojem je jedro u četvorokut, a ne u trokut; drugi dovode naziv u vezu sa širinom same brodice.

[244]

Nekoć su dva i više zrna spajali lancem da bude veće štete.

[245]

Vélez Málaga, mjestance na južnoj španjolskoj obali, dvadesetak kilometara Málagi na istoku.

[246]

Odmetnik koji bi se vratio u Španjolsku morao se prijaviti građanskim i crkvenim oblastima — prvima, da ga unesu u listine, a drugima, da dade izjavu o svojoj vjeri, kako ne bi bio osumnjičen s krivovjerja.

[247]

...svoga brata markiza — još jedan dokaz za tvrdnju Rodrígueza-Marína (vidi napomenu 175) da u don Fernandu valja gledati don Pedra de Giróna, drugog sina prvoga Vojvode od Osune: prvi sin vojvodin, don Juan Téllez Girón, kao prvenac nosio je naslov *marqués de Peñafiel*, dok nije, po očevoj smrti, naslijedio naslov vojvode.

[248]

U originalu igra riječju *oidor* u smislu *sudac* i *slušateIj*.

[249]

U originalu paronomasija: *canta* — encanta, kojom se Cervantes poigrava i u drugim svojim djelima.

[250]

Palinur, kormilar Enejin, u Vergilijevoj *Enejidi* (III, 513).

[251]

U doba kad se zbiva ova radnja — kako napominje Rodríguez-Marín — a to je godina 1589., stakleni prozori u Španjolskoj bijahu rijetkost. Umjesto stakla, zatezalo se bijelo platno.

[252]

Neki napominju da Cervantes tako naziva Mjesec zbog tri oblika u kojima se pokazuje: mlađak, polumjesec, uštap; no bit će prije da je posrijedi sjećanje iz klasike (*Luna* na nebu, *Dijana* na zemlji, *Hekata* ili *Prozèrpina* u podzemnom svijetu).

[253]

Mitološka fabula kazuje kako je bog sunca Apolon trčao za Dafnom, kćerju riječnog boga Peneja, pa ova bila pretvorena u lovor. (Usporedi Ovidijeve *Metamorfoze*, I, 453-567.)

[254]

U XXI. poglavlju vidjeli smo kako se brijač na magarcu zaputio u susjedno selo; don Quijote u svojoj je mašti vidio u njem viteza na konju, grošastu čilašu, baš kao što je i u plitici vidio zlatan šljem. Sad opet don Quijote, dosljedan sebi, spominje »konja«, ali kad onim završetkom iz teksta kazuje kako je Sancho opremom s konja »okitio svojega« — onim »svojega« (*el suyo*) pretvara Sanchova sivca u konja.

(Vidi napomene 148, 150, 159, 190.)
[255]

Obješenjak Sancho naziva predmet spora složenicom *baciyelmo* — prvi dio *bacía* (plitica), a drugi *yelmo* (šljem) — da kaže istinu, a da ne uvrijedi gospodara.
[256]

U originalu: *pero allá van leyes*... Brijač kazuje prvi dio poznate poslovice, koja veli: *Allá van leyes do quieren reyes* — Zakon ono kaže štono kralj nalaže (to jest: u koga je sila, u njega i zakon). Poslovica potječe od zgode u kojoj je kralj Alfons VI. (1072.-1109.) svoju volju nametnuo kao zakon kad se u Toledu odlučivalo o tome koji liturgijski obred da se izabere: rimski ili mozarapski; kralj je nametnuo svoju volju, u korist rimskog obreda, koji već bijaše prihvaćen u Aragoniji, Kataloniji i Navarri, premda izbor bijaše ispao u korist mozarapskog, koji je odonda istisnut, a sada se još održava samo u posebnoj kapeli katedrale u Toledu. (Pridjev *mozárabe* odnosi se na kršćane što su nekoć živjeli među Maurima u Španjolskoj; dolazi od arapske riječi *mu'arrab*, koja znači *poarabljen*, *arabiziran*. *Rito mozárabe* varijacija je liturgijska, a porijeklo joj je zapravo vizigotsko; dugo se držala u španjolskoj crkvi, kao u nas glagoljaška misa, a ograničena je, kako rekosmo, samo na jednu kapelu u toledskoj katedrali, kao što su u nas glagoljaške mise samo u nekim crkvama.)
[257]

Krčmari na selu, sa svojih posebnih razloga, bijahu pripadnici Svetoga bratstva, bilo kao njegovi oružnici ili drukčije kako. Probisvijet Guzmán de Alfarache zaposlio se u jednoga takva, o kojem veli: »*La palabra del ventero es una sentencia definitiva: no hay a quein suplicar sino a la bolsa, y no aprovechan bravatas, que son los más cuadrilleros, y por su mal antojo, siguen a un hombre cađando hasta poblado, y allí le probarán que quiso poner fuego a la venta, y les dío de palos, o le forzó la mujer o hija, sólo por hacer mal y vengarse*.« (»Krčmarska je riječ konačna presuda: nemaš se kome uteći doli džepu; i ne koriste ti u krčmara junačenja, jer su krčmari najvećim dijelom članovi Svetoga bratstva, pa će tako ponekoga iz čistog hira tiho slijediti do nastanjena kraja te mu ondje dokazati kako je htio podmetnuti oganj u krčmu, kako ih je namlatio ili kako im je silovao ženu ili kćer — a sve to čine samo zato da nanesu zlo i da se osvete.« — Mateo Alemán, *Guzmán de Alfarache*, dio I, knjiga 2, poglavlje I).
[258]

Poznata je nesloga i kavga na polju Agramantovu, o kojoj se pjeva u Bijesnom Orlandu (XXVII), a koja se zapodjela s različitih uzroka (od kojih ni jedan ne bijaše kakav šljem).
[259]

Agramante i Sobrino, dva kralja iz Ariostova spjeva; ovaj potonji, premda najrazboritiji u onoj neslozi, nije razmetnuo kavgu, ali je udijelio mnogi savjet i prijekor (XXX, 27).
[260]

I probisvijet Guzmán de Alfarache naziva oružnike onog bratstva opakim i bezdušnim svijetom (*gente nefanda y desalmada*) i lopovima (*ladrones*), te kazuje: »*Líbrete Dios de delito contra las tres santas: inquisición, hermandad y cruzada*.« (»Bog te oslobodio prijestupa protiv triju svetih: Inkvizicije, Bratstva i Križarske vojne.« — Dio I, knjiga 1, poglavlje VII).
[261]

Chapin de la reina (doslovno: »Kraljičina papuča«), »novčani dar što ga je kraljevina Kastilja davala prilikom kraljevske svadbe« — kako objašnjava Rječnik Španjolske akademije. Naziv je nastao tako što se nekoć ženama koje bi se udale darivahu papuče. (*chapines*) ili novčani dar »za papuče« (*para chapines*), jer običaj bijaše da žena nosi papuče istom kad se uda. Tako je riječ *chapin* postala sinonim

svadbenog dara — pa prema tome i svadbenog dara što su ga podanici kraljevine Kastilje u novcu davali kraljici o njezinoj udaji.
[262]

I na mnogo manje svote izdavale su se potvrde, a javni se spisi sastavljali i za najbeznačajnije poslove; pisac se ruga takvoj poslovnosti.
[263]

Nije trebalo da sluge pristaju, jer se već bijahu sami o tome dogovorili, kako smo vidjeli u prošlom poglavlju.
[264]

Čuveni »Oktavijanov mir« (*Pax Octaviana*), razdoblje mira što je nastalo pošto je Caesar Octavius Augustus (nazvan Octavianus) osvojio Egipat.
[265]

Sicut erat in principio, »kako (bijaše) na početku« — rečenica uzeta iz molitve *Slava ocu*.
[266]

Umjesto *león manchego* (lav manchanski) ili *león de la Mancha* (lav od Manche), brijač kazuje: *león manchado* (umrljani lav, lav od Maće) i tako zbija šalu suprotstavljajući lavlje mrlje (maće) bjelini golubice.
[267]

U originalu: *Mentironiana* — od *mentira*, laž.
[268]

Riječ je o najljepšoj između Cervantesovih *Uzoritih novela*, u kojoj je naličje imperijalne Španjolske.
[269]

Teolog i propovjednik Gaspar Cardillo de Villalpando (1527.-1582.) napisao je djelo *Summa summularum* (1557.), po kojem se učila dijalektika na sveučilištu u Alcalá de Henaresu.
[270]

Brijač kazuje: *adóbame esos candiles*, a to je fraza što se uzima za porugu onome koji izvaljuje kakvu nesklapnost; odgovara joj prema prilici naša: »Što reče, a živ ostade!« Kad u Bosni tko izvaljuje nesklapnosti ili pak pokrupno laže, dočekuju mu govor: »A kad se ti probudi, ono već pijetli pjevaju.«
[271]

Hacer la barba znači *brijati* i, u prenesenom značenju, *ogovarati, zlo o kome govoriti*.
[272]

Riječ je o lascivno-erotskim *Miletskim pričama* (*Milesiaká*) grčkoga pisca Aristida Milećanina (iz II. stoljeća prije Krista); oponašao ih Apulej.
[273]

Taj se Zopir sam osakatio, da bi Dareju Histaspoviću pomogao osvojiti Babilon.
[274]

Posrijedi je pjesnik i povjesničar Lupercio Leonardo de Argensola (1563.- 1613.); njegove su one tri tragedije što se malo niže spominju (*La Filis* se izgubila).
[275]

La ingratitud vengada (pisac Lope de Vega); *Numancia* (pisac Cervantes); *El mercader amante* (pisac Gaspar de Aguilar); *La enemiga favorable* (pisac kanonik Francisco Tárrega).
[276]

Te pohvale idu Lope de Vegi.

Don Quijote i kanonik iznizaše mnoga imena. Izostavimo opće poznata, ostala kratko objasnimo, sva u ovoj jednoj napomeni.

Fernàn González (X. stoljeće), glasoviti nezavisni kastiljanski grof, velik borac za slobodu svoje domovine.

Gonzalo Fernández de Córdoba (1453.-1515.), španjolski vojskovođa, koji u ratovima bijaše sretne ruke, pa je odnosio mnoge pobjede i bio krcat časti i titula. Poslovičnim su postali računi (*cuentas del Gran capitán*) što ih je položio Fernandu Katoličkom da bi opravdao svoju rastrošnost.

Diego García de Paredes (1466.-1530.), »španjolski Herkul«, sudjelovao s Gonzalom Fernándezom de Córdoba u ratu protiv Francuzâ, u Italiji.

Garcí Pérez de Vargas spomenut je u poglavlju VIII. i u napomeni 64. O njemu se priča da je prilikom osvajanja Sevilje dvaput sam prošao između Maura, a ovi se nisu usudili napasti ga.

Garcilaso de la Vega, ratnik iz prve polovine XVI. stoljeća, predak istoimenog pjesnika i ratnika.

Manuel de León, iz vremena Fernanda i Isabele, junak je mnogih djela u stihu i u prozi: o njemu se pripovijeda kako je neka dama htjela iskušati njegovu ljubav pa pustila da joj rukavica padne u zvjerinjak među lavove, a vitez joj donio rukavicu, ali za tu damu više nije htio da zna. Taj su motiv uzimali Bandello, Lope de Vega, Mira de Amescua, Miguel Sánchez, Schiller, Brant ôme, Leigh Hunt, Robert Browning i drugi.

Povijest cara Karla Velikoga i dvanaestorice banova od Francije, koju je na španjolski preveo Nicolás de Piamonte, pripovijeda o kraljevni Floripesi i o vitezu Guyu od Burgundije kako je kraljevna primila toga viteza s ostalim banovima od Francije u neku kulu, gdje su se opirali protiv njezina oca Emira Balanta, dok im nije pomogao Karlo Veliki.

U toj se povijesti govori i o mostu kod Mantible, mostu s trideset mramornih lukova i s dvije mramorne kule, što ga je na juriš osvojio Karlo Veliki uz pomoć Fierabrásovu. (O Fierabrásu vidi još napomenu 81.) Calderón je napisao dramu što nosi natpis *La puente de Mantible*.

U *Povijesti britanskih kraljeva* (Historia *regum Britanniae*) pripovijeda se ono što o kralju Arturu kazuje don Quijote (vidi na početku XIII. poglavlja).

O kraljici Ginevri i o Lanzarotu vidi napomenu 88.

O Quintañoni govori sam don Quijote u XIII. poglavlju.

Povijest Pierresa, sina Grofa od Provanse, i Magalone, kćeri Kralja od Napulja, prevedena je na španjolski i objavljena 1519.

Joan (João) de Merlo, vitez portugalskog porijekla iz XV. stoljeća, bijaše u službi Juana II. Kastiljanskog.

Pedro Barba i Gutierre Quijada, španjolski vitezovi iz XV. stoljeća; o njihovim djelima pripovijeda *Crónica del rey don Juan II. de Castilla*.

Fernando de Guevara, španjolski vitez iz istog vremena.

Suero de Quiñones, vitez iz istog vremena, junak čuvenog turnira, što nam ga je povijest zabilježila. Ono *del Paso* iza njegova imena nije dio samog imena; Cervantes time pobliže označuje tog junaka napominjući mu uz ime i slavni turnir na kojem se istaknuo, a turnir ili megdan po španjolski se veli *paso*.

Luis de Falces bijaše vitez iz Navarre; ime nosi po jednome mjestu u Navarri.

O nadbiskupu Turpinu vidi napomenu 59.

Dvanaest banova od Francije (o kojima vidi napomenu 53), po španjolski *Los doce pares de Francia*, francuski: *Les douze pairs de France*; kanonik kazuje da su tako prozvani stoga što svi bijahu jednaki (španjolski *par*, francuski pair, znači *jednak*, *ravan*).

Orden de Santiago (Red svetog Jakova), jedan od četiri španjolska vojnička reda, utemeljen u drugoj

polovini XII. stoljeća.

Orden de Alcántara, španjolski vjersko-vojnički red, utemeljen u XII. stoljeću. Naziv dobio po istoimenom gradu na Taju, a grad opet po Trajanovu mostu (arapski: *al-kantara, most*).

Bernardo del Carpio spomenut je u napomeni 34.

[278]

Držeći se tog običaja, zube su čačkali i oni koji nisu jeli, vitezovi-gladnici, što su ih naslikali pisci onog vremena.

[279]

Saco la mía, eliptična rečenica iz kartaškoga govora što je kazuje onaj koji ne ide »*mit*«, dakle »*ohne*«, »*bez mene*«.

[280]

U ono doba vojska nije imala podudarne odore, nego se svatko odijevao na svoju: bijaše svakakvih boja, pogotovo u zastavnikâ i kapetanâ, dok su obični vojnici manje gizdavi, no ipak dobrano dotjerani. I sluge se pravde odijevahu u šareno, pa su ih naprosto zvali *papagayos*. Cervantesov junak Tomás Rodaja preodijeva se u kričave boje kad polazi s kapetanom Valdivijom (u pripovijesti *Licencijat Staklenko*). Rodríguez-Marín prenosi jednu Góngorinu kiticu na račun onakvih vojnika i kričavih boja na njima:

Al gue de sedas cargado,
Tal para Cádiz camina,
Que apenas se detennina
Si es bandera o si es soldado...

(Neki sav se usvilio,
On u Cádiz nakan ti je,
Ali ne zna što bi prije:
Zastava il vojnik bio...)

[281]

Takva jednog lažljivca prikazao je Quevedo u *Životopisu lupeža* (*Historia de la vida del Buscón*, X).

[282]

Sancho se u nevolji zabunio.

[283]

To Sancho zacijelo misli na stotinu škuda što ih je našao u Sierra Moreni.

[284]

U drugim krajevima u Španjolskoj i udanu ženu zovu djevojačkim prezimenom. Što se tiče imena Sanchove žene, već smo vidjeli kako je Cervantes na različitim mjestima različito krsti.

[285]

Po tome se završetku vidi kako Cervantes nije imao sasvim određene osnove da piše drugi dio, barem ne u onaj čas kad je stavljao epitafe što dolaze.

[286]

Epitafi i soneti što dolaze u stilu su s pjesmama na početku knjige. Zanimljivo je mišljenje iznio cervantist José María Asensio (*op. cit*. str. 485-488): oni bi »akademici« mogli biti građani Argamasille koji se sastajahu u ljekarnika, žitelja u onome istome mjestu; Asensio te epitafe i sonete uzima kao dokaz više da je Cervantes bio u Argamasilli. Drugi to cervantisti pobijaju.

[287]

»Možda će kom bolje odjeknuti strune« — stih s kraja 16. stance u XXX. pjevanju Ariostova *Bijesnog*

Orlanda.

Copyright

© Dubravko Deletis